

รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

A SUCCESSFUL MODEL OF CHANGING MODE
OF PRODUCTION ACCORDING TO “THE KHOK NONG NA MODEL”

เมทินี น้อยเรือน

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2568

รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2568
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

A SUCCESSFUL MODEL OF CHANGING MODE
OF PRODUCTION ACCORDING TO “THE KHOK NONG NA MODEL”

MATINEE NOIRUAN

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY
(Development Education)

Graduate School, Srinakharinwirot University

2025

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ของ

เมทินี น้อยเรือน

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัย ดาวอุดม) (รองศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.มารุต พัฒนาผล)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล ยงศรี)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.วรวิมล สุภาพ)

ชื่อเรื่อง	รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”
ผู้วิจัย	เมทินี น้อยเรือน
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2568
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรัชย์ ดาวอุดม

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” (2) เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และ (3) เพื่อสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการใช้วิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยแบบวิธีวิทยาของทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ตามแนวทางของสำนักสร้างสรรคนิยม (Constructivism Grounded Theory) ของ Kathy Charmaz ภายใต้แนวคิดทุน (Capital) สนาม (Field) และฮาบิทัส (Habitus) ของบูร์ดิเยอ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต ใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลเชิงทฤษฎีจนได้ข้อมูลที่มีความอึดตัว เป็นเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาเป็น “โคก หนอง นา โมเดล” อย่างสิ้นเชิงจำนวน 56 คน วิเคราะห์ข้อมูลและสร้างเป็นทฤษฎีฐานราก ผลการวิจัยพบว่า (1) ความหมายความสำเร็จมีหลากหลายมิติขึ้นอยู่กับเงื่อนไข บริบท ความสามารถ ศักยภาพ การกำหนดเป้าหมาย และเกษตรกรแต่ละคนให้ความหมายความสำเร็จจากผลของการลงมือทำ (2) “โคก หนอง นา โมเดล” มีโครงสร้างของสนามและโครงสร้างอำนาจที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางสังคม เกษตรกรที่อยู่ในสนามมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามเงื่อนไขที่ทำให้ได้ประโยชน์จากสนาม และเงื่อนไขที่สามารถกำหนดและควบคุมสนาม สิ่งที่มีความสำคัญในวิถีการผลิตนี้ คือ เกษตรกรมีทุนความเป็นมนุษย์ที่แตกต่างจากแนวคิดทุนของบูร์ดิเยอ โดยมีกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ต่างกัน มีทั้งความร่วมมือ การแข่งขัน ยื้อแย่ง ช่วงชิงเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ (3) เกษตรกรสามารถเข้าสู่สนามนี้ด้วยการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตน การมีรากฐานของความศรัทธาเชิงปฏิบัติต่อบุคคลต้นแบบในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน งานวิจัยนี้จึงเผยให้เห็นถึงวิถีการผลิตการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งพาตนเองที่ช่วยลดลัดลอคศักยภาพและเสริมสร้างคุณค่าในความเป็นมนุษย์ การเรียนรู้ การปรับตัว การเปลี่ยนแปลง เกษตรกรสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : รูปแบบความสำเร็จ, การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต, โคก หนอง นา โมเดล

Title	A SUCCESSFUL MODEL OF CHANGING MODE OF PRODUCTION ACCORDING TO “THE KHOK NONG NA MODEL”
Author	MATINEE NOIRUAN
Degree	DOCTOR OF PHILOSOPHY
Academic Year	2025
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Pharichai Daoudom

This thesis aimed to (1) investigate the meaning of success in transforming production methods according to the "Khok Nong Na Model," (2) analyze the conditions and processes involved in this transformation, and (3) synthesize a success model for adopting the "Khok Nong Na Model." The study employed a Mixed Methods Research design, integrating Documentary Research with Grounded Theory Methodology, specifically following Kathy Charmaz's Constructivist Grounded Theory approach. The theoretical framework utilized Bourdieu's concepts of Capital, Field, and Habitus. Data were collected through document review, in-depth interviews, and observation. Theoretical sampling was applied until data saturation was achieved, involving 56 farmers who had fully transitioned their production methods to the "Khok Nong Na Model." Data analysis led to the development of a grounded theory. The research findings revealed that (1) The meaning of success is multifaceted, contingent upon individual conditions, context, capabilities, potential, goal setting, and farmers' interpretations of success derived from their actions. (2) The "Khok Nong Na Model" features a distinct field structure and power dynamics that shape social relationships. Farmers within this field face fundamental conditions for entry, criteria for benefiting from participation, and prerequisites for influencing or controlling the field itself. A key aspect of this production approach is that farmers possess human capital that differs from Bourdieu's concept of capital. This human capital engages in a complex interplay with various forms of capital, leading to processes of cooperation, competition, negotiation, and struggle as farmers strive to maintain their position within this unique field. (3) Farmers can transform their relationship with capital and achieve sustainable livelihoods through continuous learning and adaptation, guided by the Sufficiency Economy Philosophy and New Theory. The "Khok Nong Na Model" of integrated agriculture empowers farmers by fostering self-reliance, enhancing human value, and enabling them to determine their own way of life.

Keyword : A Successful model Changing mode of production Khok Nong Na Model

กิตติกรรมประกาศ

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นแห่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นดั่งองค์ปฐมดารีในการนำพาประชาชนชาวไทยสู่ความยั่งยืน พระมหากรุณาธิคุณทั้งสองพระองค์ทรงเป็นที่ประจักษ์ในพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถอันล้ำเลิศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพระราชทานหลักการอันเป็นศาสตร์พระราชา เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ คือ มรดกทางปัญญาที่สำคัญยิ่งที่พระมหากรุณาธิคุณได้ทรงศึกษา ค้นคว้า และทดลองจนประสบความสำเร็จด้วยพระองค์เอง ก่อนทรงถ่ายทอดให้แก่ประชาชน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ การลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงประจักษ์อย่างชัดเจนนำมาซึ่งผลลัพธ์ของความอยู่ดีกินดีและเป็นภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นการต่อยอดพระราชปณิธานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งถือเป็นวิถีการทำเกษตรกรรมที่มีความเป็นพลวัต และสอดคล้องกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่อย่างเป็นรูปธรรม แนวทางนี้ไม่เพียงแต่เป็นรูปแบบการจัดการพื้นที่ แต่ยังเป็นองค์ความรู้และพลังใจที่ยังคงมีต่อประชาชน แม้ที่ผ่านมาจะมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์อยู่บ้าง แต่ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้ได้ตอกย้ำถึงคุณค่าและคุณูปการอันมหาศาลขององค์ความรู้ที่มีต่อสังคมไทยอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ หน่วยงานรัฐเองก็ได้สนองพระราชดำริ โดยการดำเนินโครงการที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนได้นำไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ผู้วิจัยในฐานะประชาชนคนไทยที่ตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณและเล็งเห็นถึงพลังในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างยั่งยืนของแนวทางนี้ จึงได้ศึกษาและวิเคราะห์ให้เห็นถึงรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทางนี้ เพื่อมุ่งหวังที่จะให้ผลการวิจัยเป็นองค์ความรู้ที่ช่วยเสริมสร้างและขยายผลความสำเร็จในทางปฏิบัติ อันจะเป็นการธำรงรักษาและเผยแพร่องค์ความรู้และคุณค่าที่พระมหากรุณาธิคุณได้พระราชทานไว้ให้คงอยู่คู่สังคมสืบไป

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นนี้จะขาดไปเสียไม่ได้ แด่นักคิด นักวิชาการที่ให้แนวคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน ขอบพระคุณมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่ผลิตสร้างหลักสูตรพัฒนาศาสตร์สำหรับบ่มเพาะเพื่อให้สามารถคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์ บูรณาการความรู้ในศาสตร์ทางสังคม เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาไปสู่การพัฒนาสังคม ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรัชย์ ดาวอุดม ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ผู้จุดประกายให้เห็นประเด็นงานวิจัยที่ช่วยให้ผู้วิจัยก้าวพ้นความรู้เดิม เติบโตองค์ความรู้และมุมมองทางด้านพัฒนาศาสตร์ ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. พิทักษ์ ศิริวงศ์ ประธานกรรมการสอบปากเปล่า รองศาสตราจารย์ ดร. มารุต พัฒนา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จตุพล ยงศธราจารย์ ดร. วรภูมิ สุภาพ อาจารย์ ดร.วรสรณ์ เนตรทิพย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรัชย์ ดาวอุดม คณะกรรมการสอบเค้าโครงปริญญานิพนธ์และคณะกรรมการสอบปากเปล่า ที่ให้ความเมตตาและให้แนวทางในการจัดระเบียบกรอบการศึกษาให้คมชัดมากขึ้น

ขอขอบพระคุณท่านผู้บริหารกรมการพัฒนาชุมชนที่ได้ให้พื้นที่ในการทำงานวิจัย ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ขอขอบคุณผู้ให้คำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในงานวิจัยนี้ และขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลที่มีความไว้วางใจในตัวผู้วิจัยกับการมอบองค์ความรู้ที่เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้จากประสบการณ์ปฏิบัติสู่ความรู้ที่มีการผลิตสร้างร่วมกันกับผู้วิจัย แม้จะไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด แต่ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีคุณูปการในการผลิตสร้างองค์ความรู้ในงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณความรักความเมตตาจากคณาจารย์ คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพัฒนาศาสตร์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สนับสนุน ให้ความช่วยเหลือให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี และขอขอบพระคุณผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่จากครอบครัวที่ทุ่มพิถีพิถันดูแลและให้โอกาสในการเรียนรู้เสริมสร้างกำลังใจ ทำให้สามารถก้าวข้ามอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างทางเดินมาโดยตลอด

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จึงเกิดขึ้นมาด้วยความตั้งใจที่จะผลิตสร้างและถ่ายทอดความรู้ ขอขอบพระคุณทุกท่านที่เห็นคุณค่าของงานวิจัยนี้ และแปรเปลี่ยนผลงานวิจัยนี้สู่ทุนที่สามารถนำไปต่อยอด เผยแพร่ และถ่ายทอดให้เกิดประโยชน์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ปัญหาและความสำคัญ	1
คำถามการวิจัย	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
คุณค่าของการวิจัย.....	8
ขอบเขตการวิจัย.....	8
การให้ความหมายของคำเฉพาะงานวิจัย	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบความคิดในการวิจัย.....	13
ส่วนที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ..	14
ส่วนที่สอง “โคก หนอง นา โมเดล” : การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลง วิถีการผลิต.....	36
ส่วนที่สาม “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะสนาม (field) ตามแนวคิดของบูร์ดิเยอ	58
ส่วนที่สี่ทุนและวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรไทย.....	77
ทุนและวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรไทยภายใต้วิถีการผลิตเชิงการค้า.....	77
การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรเพื่อออกจากวิถีการผลิตแบบทุนนิยม	96

ส่วนที่ห้า กรอบแนวคิด	105
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	108
การเข้าสู่สนาม	109
ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)	110
การเก็บข้อมูลในพื้นที่	116
การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	118
ขั้นตอนการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานราก	121
ความไว้วางใจในข้อมูล	125
ข้อพิจารณาด้านจริยธรรม	128
บทที่ 4 ความสำเร็จจากการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	129
4.1 ความหมายความสำเร็จตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	129
4.1.1 ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ตามหน่วยงานรัฐที่ให้ไว้	129
4.1.2 ความหมายความสำเร็จของหน่วยงานขับเคลื่อน “โคก หนอง นา โมเดล” กำหนด	133
4.2 ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกร	144
4.2.1 “โคก หนอง นา โมเดล”: พื้นที่ทางสังคมในฐานะสนาม	145
4.3 ความหมายความสำเร็จของเกษตรกรที่มีความแตกต่างกับหน่วยงานรัฐกำหนด	198
4.4 เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	204
4.4.1 เงื่อนไขในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	204
4.4.2 กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	256
4.5 การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ...	355
4.5.1 วิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	357
4.5.2 กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกร	366

4.5.3 สรุปเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	375
4.6 รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	380
4.7 การพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	388
บทที่ 5 สรุปผลวิจัย ข้อวิจารณ์และบทสะท้อนความสำเร็จ ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต	423
5.1 สรุปผลวิจัยและข้อวิจารณ์	423
5.1.1 สรุปผลการวิจัย	423
การพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	448
5.1.2 ข้อวิจารณ์	452
5.2 บทสะท้อนความรู้จากตัวผู้วิจัย	465
5.3 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา เรื่อง รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	472
5.3.1 ข้อเสนอแนะตามวัตถุประสงค์การวิจัย	472
5.3.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป	474
5.3.3 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	475
5.3.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	476
บรรณานุกรม	481
ภาคผนวก	492
ประวัติผู้เขียน	541

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย.....	112
ตาราง 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น.....	122
ตาราง 3 การสร้างหมวดหมู่ข้อมูล.....	124
ตาราง 4 การถอดรหัสแบบมุ่งเน้น.....	124
ตาราง 5 แกนกลางของทฤษฎี.....	125
ตาราง 6 แสดงความสำเร็จจากการดำเนินงานภายใต้หน่วยงานภาครัฐ.....	141
ตาราง 7 แสดงโครงสร้างของสนามและบทบาทของปฏิบัติการเกษตรกร.....	156

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 สนามทางสังคมที่สัมพันธ์กับตำแหน่งและการครอบครองทุน	67
ภาพประกอบ 2 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ.....	266
ภาพประกอบ 3 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน.....	276
ภาพประกอบ 4 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ	288
ภาพประกอบ 5 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายสภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ	295
ภาพประกอบ 6 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้.....	303
ภาพประกอบ 7 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชนได้.....	312
ภาพประกอบ 8 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิถีการผลิตแบบใหม่	320
ภาพประกอบ 9 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายการมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ.....	328
ภาพประกอบ 10 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น.....	335
ภาพประกอบ 11 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ.....	344
ภาพประกอบ 12 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ของความหมายความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ	353
ภาพประกอบ 13 เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ตามแนวทาง “โคกหนอง นา โมเดล”	379

ภาพประกอบ 14 รูปแบบของความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”	387
ภาพประกอบ 15 รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ผ่านการพัฒนาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ	422

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความสำคัญ

ในอดีตสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม มีผืนแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันระหว่างเพื่อนบ้าน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว มีการผลิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและความเชื่อที่ทำให้มีรูปแบบการผลิตและการใช้ภูมิปัญญาของชุมชน มีการพึ่งตนเอง เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและใช้ภายในครอบครัว และการแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของที่ตนเองไม่สามารถทำการผลิตได้ มุ่งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์บนที่ดินทำกินของตนเอง ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพและเกิดความสมดุลของระบบนิเวศ โดยใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมของบรรพบุรุษมาช่วยในการผลิต มีการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้านและชุมชน ต่อมาวิถีการผลิตดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงไป ประเทศไทยเริ่มมีการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการเติบโตทางเศรษฐกิจตามประเทศตะวันตก (ศรีไพร บุญสังข์, 2546) การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในปี พ.ศ. 2504 มีธนาคารโลก วางแนวทางในการพัฒนาประเทศเพื่อให้เป็นสังคมที่มีการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับประชาชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก

เศรษฐกิจ (Economy) หมายถึง งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) ที่ดิน (Land) แรงงาน (Labour) ทุน (Capital) และผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เมื่อหน่วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจย่อย ๆ มารวมตัวกัน และมีการผลิตด้วยการแบ่งงานกันทำตามความถนัดภายใต้กฎ ระเบียบ นโยบาย และแนวทางในการปฏิบัติ ก็จะเป็นการขับเคลื่อน โดยระบบเศรษฐกิจ (Economy System) การพัฒนาระบบเศรษฐกิจจึงเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดรายได้ต่อบุคคลที่แท้จริงเพิ่มขึ้นในระยะยาว โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงต้องมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น มีเครื่องมือวัดที่สำคัญ คือ การมีรายได้ต่อบุคคลและหลักเกณฑ์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่เศรษฐกิจ โดยประเทศไทยเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบเปิด (Open Economy) กล่าวคือ เป็นประเทศที่ติดต่อซื้อขายสินค้าและบริการกับประเทศอื่น ๆ จึงทำให้เกิดการค้าระหว่างประเทศ เป็นกลไกในการพัฒนาและนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ และมีส่วนผลักดันให้เศรษฐกิจของประเทศมีการขยายตัว มีการพึ่งพาและนำเข้าสินค้า

อุตสาหกรรมจากประเทศตะวันตก เพื่อให้สามารถทำการผลิตได้ในปริมาณมาก อีกทั้งการทำเกษตรเชิงการค้ามุ่งจะผลิตพืชเชิงเดี่ยว โดยเกษตรกรเลือกผลิตสินค้าทางการเกษตรที่ตลาดมีความต้องการ ระบบเกษตรเชิงการค้าจึงถูกกำหนดด้วยตลาด ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทำให้เกษตรกรต้องใช้ทุนและเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือ เครื่องจักร ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ต้องการและมีคุณภาพดี และสามารถจำหน่ายได้ในราคาที่สูง ดังนั้น การผลิตในภาคการเกษตรด้วยวิธีการผลิตเชิงการค้าทำให้เกษตรกรต้องใช้ทุน และต้นทุนทางการผลิตของครัวเรือนสูงขึ้น เนื่องจากเทคโนโลยีทางการเกษตรมีราคาแพง ประเทศไทยไม่สามารถผลิตเครื่องจักร เครื่องมือ และสารเคมีทางการเกษตรเหล่านี้ได้ (ชินญัตย กาญจนะจิตรา , 2555) ในขณะที่ผลผลิตทางการเกษตรที่จำหน่ายมีราคาไม่คงที่และขาดความแน่นอน

ประเทศไทยจึงมีความยุ่งเหยิงของการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดจากการเชื่อมต่อกับยุคอุตสาหกรรม ยุคข้อมูลข่าวสาร และการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อวิธีการผลิตแบบทุนนิยม มุ่งทำการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก การบริโภคในตลาดโลกที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน ประเทศไทยจึงมีการทบทวนการพัฒนาแบบเศรษฐกิจที่ผ่านมา เนื่องจากเกษตรกรประสบกับปัญหาวิกฤตราคาข้าวที่ตกต่ำ ศัตรูพืชและโรคแมลงระบาด ดินมีความเสื่อมโทรม เกษตรกรต้องแบกรับกับภาระหนี้สิน ยิ่งทำยิ่งจน คนรวย คือ นายทุน ส่วนครอบครัวเกษตรกรกลับมีความแตกแยก ชุมชนเกิดการล่มสลาย อันเป็นผลมาจากการพัฒนาสู่ระบบเกษตรยุคใหม่ที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง เกษตรกรบางกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่การทำเกษตรกรรมทางเลือก โดยมีทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน องค์กรชุมชน ทรนรงค์ เผยแพร่ ให้ความรู้ และสร้างรูปธรรมเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เพื่อให้การทำเกษตรกรรมในรูปแบบดังกล่าวกระจายไปทั่วทุกภูมิภาคในประเทศ เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม (ศรีไพร บุญสังข์, 2546)

เมื่อประเทศไทยเผชิญวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจจนเกิดสภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ในปี พ.ศ. 2540 ทำให้ระบบการเงินขาดสภาพคล่อง การขาดเงินทุนสำรอง มีคนตกงานจำนวนมาก เกิดปัญหาสังคมและการเมืองรุนแรงส่งผลกระทบต่อผู้ที่อยู่ในภาคการผลิตอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีบทบาทที่จะต้องกอบกู้ภาวะล้มละลายทางเศรษฐกิจของชาติ (พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน, 2543) มีการกำหนดการพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาให้คนเป็นศูนย์กลาง มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ที่มุ่งเน้นให้เกิดความสมดุลบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 หลังจากนั้นได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไข เพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤต และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน หลักการสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การมีชีวิตอยู่ด้วยความพอเพียง ยึดหลักการมีความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง และจะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ขณะเดียวกันก็ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีสำนึกในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร ความพยายาม มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้มีความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้ เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเอง ทำการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก หากเหลือจึงมีการแบ่งปัน การแจกจ่าย และการจำหน่ายต่อไป มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งนั่นคือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้ประชาชนใช้ชีวิตและมีวิถีการผลิตอย่างพอมี พอกิน พอใช้ ทำการผลิตตามกำลังและทรัพยากรที่มีอยู่ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เลี้ยงทุกอย่าง เลี้ยงทุกอย่าง สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2551) มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยทฤษฎีใหม่ที่มีความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความเหมาะสมกับธรรมชาติ เป็นการจัดการทรัพยากรสำหรับทำมาหากิน ซึ่งเป็นรูปแบบของการทำเกษตรกรรมอันจะเป็นทางรอดในยามวิกฤต ดังนั้น ทฤษฎีใหม่จึงเกี่ยวข้องกับการลงมือปฏิบัติให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการประยุกต์ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ถือว่าเป็นการออกแบบพื้นที่ชีวิตของคนไทย “โคก หนอง นา โมเดล” (Sowittayasakun, 2021)

สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ นำโมเดลต้นแบบของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาใช้ในการบริหารจัดการน้ำและพื้นที่ทำเกษตรกรรมอันเป็นวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมของสังคมไทย เรียกว่า “โคก หนอง นา โมเดล” มีหลักการ คือ การนำมาประยุกต์ใช้ต้องมีความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ตามหลักภูมิสังคมด้วย เป็นการออกแบบพื้นที่ เพื่อการบริหารจัดการน้ำ คำว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นคำที่มีที่มาจากหลักกสิกรรมตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่มีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับการปลูกสวน ปลูกป่า ขุดสระ ทำนา สร้างที่พักอาศัย เป็นหลักการทำอาชีพกสิกรรม เป็นการนำธรรมชาติไปทำอาชีพกสิกรรมอันเป็นหน้าที่การงานชั้นสูงที่โบราณเขาไม่เย้ยหยัน ไม่เหยียดหยาม ไม่เกลียดชัง ไม่ดูหมิ่น และให้ความเคารพ

นับถือซึ่งกันและกัน พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับ “โคกหนอง นา โมเดล” ว่าหมายถึง กลไกกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน และชีวิตของพวกเขา เพราะว่าประเทศของเราไม่หนีเรื่องการกลไกกรรม คือ ปากท้อง และเป็นชีวิตของเรา ตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรพระราชทานมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณในเรื่องของกลไกกรรม (Prachachat News, 2021) “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ทางด้านกลไกกรรม เป็นศิลปะ เป็นแบบฝึกหัดในการรวมกลไกกรรมที่หลากหลายให้อยู่ในพื้นที่เดียวกัน ในเวลาเดียวกัน เพื่อรักษาความหลากหลายที่มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำหรับเกษตรกร โดยสามารถทำตามได้ ไม่ต้องหรูหรา แม้ไม่เข้าหลักวิชาการมากนักก็ตาม แต่ก็ได้ผลและเป็นที่พึ่งของเกษตรกร (พระมหามหาราช ธรรมหาโส, 2565)

แม้ว่าด้านหนึ่งของการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จะยังไม่เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม โดยเกษตรกรยังขาดความตระหนักและไม่เห็นความสำคัญของการบริหารจัดการพื้นที่และการบริหารจัดการน้ำ อีกทั้งเกษตรกรเห็นว่า เป็นการดำเนินการที่ยาก ต้องใช้งบประมาณ ต้องบริหารจัดการเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง (มณีรักษ์ กาญจนนารัง และ ภควา มุสิกวัน, 2563) แต่ผลจากการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ ทำให้เกษตรกรใช้ประโยชน์ในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เน้นการกักเก็บน้ำให้เพียงพอ และการสร้างผลผลิตเพื่อดำรงชีพในระดับบุคคลและครัวเรือน (มาริษา ศรีชะแก้ว และ สถาพร วิชัยรัมย์, 2019) เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินการเกษตรบนพื้นฐานของความพอเพียงตามทฤษฎี โดยเกษตรกรบางรายได้ปรับวิธีการทำเกษตรแบบใหม่เป็น “โคก หนอง นา โมเดล” และปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า เป็นการวางแผนการทำเกษตรแบบการจัดการเพื่อป้องกันและเตรียมความพร้อม หากประสบกับภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม น้ำแล้ง ปัญหาโรคและแมลงรบกวน เป็นต้น (นภาพร สร้อยยอดทอง และคณะ, 2020) การลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้เป็นการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนด้วยการนำหลักสิทธิมนุษยชนมาใช้ในการเลี้ยงดู ให้ดินเลี้ยงพืช การกักเก็บน้ำให้กระจายทั่วพื้นที่ โดยไม่หวังพึ่งระบบชลประทาน เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า พื้นฟูระบบนิเวศให้มีความสมดุล เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ คือ สร้างแหล่งน้ำ ทำการเกษตร ปลูกต้นไม้หลากหลายชนิด ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร และปลูกพืชเศรษฐกิจ รวมถึงการมีที่อยู่อาศัย และที่เลี้ยงสัตว์ สอดคล้องกับภูมิปัญญาพื้นบ้านและธรรมชาติในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรมีข้าว ปลา อาหาร พืชผัก สมุนไพร พอกิน

ตลอดทั้งปี ประหยัดค่าใช้จ่าย มีรายได้เหลือเก็บ เป็นการพัฒนาโดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลาง มีการพัฒนาตนเอง การพัฒนาอาชีพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและนำหลักกิจกรรม ธรรมชาติและหลักทฤษฎีบันได 9 ขั้น มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง สร้างงาน สร้างอาชีพ สร้าง รายได้ และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (อัมภาวุฒิ พุฒนิวงษ์, 2564)

การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์ เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการ ผลิตที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โดยที่ “โคก หนอง นาโมเดล” มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางสังคม ที่ได้สถาปนาความเป็นชุดของสถาบัน (Institution) กฎระเบียบ (Rule) พิธีกรรม (Ritual) ข้อตกลง (Convention) การจัดประเภท (Category) การกำหนด (Designation) การแต่งตั้ง (Appointments) ที่ก่อให้เกิดลำดับชั้นของวัตถุกำกับอยู่ รวมถึงวาทกรรมและกิจกรรมที่มีความ แน่นนอน ซึ่งผลิตและเปลี่ยนรูปแบบโครงสร้างทัศนคติและการปฏิบัติที่เกิดขึ้น จึงมีลักษณะจำเพาะของ วิธีการผลิตที่แตกต่างจากเดิมที่เป็นวิธีการผลิตที่มุ่งปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า และปรับเปลี่ยนสู่การปฏิบัติตามวิธีการผลิตแบบใหม่ในรูปแบบของ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดสนาม (Field) ของบูร์ดิเยอ โดยการปฏิบัติตามโมเดลนี้มีการขับเคลื่อนผ่าน ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่ได้รับมาจากการหล่อหลอมผ่านกระบวนการทางสังคมให้ เป็นคุณสมบัติที่ติดตัว สามารถเพิ่มพูนมูลค่า และแสดงออกผ่านทางพฤติกรรม นอกจากนี้วิธีการ ผลิตในสนามนี้ยังทำให้เป็นที่ยอมรับและรู้จักทำให้เป็นสากล (Universalization) ในขณะเดียวกัน สนามของโมเดลนี้ไม่ได้มีแต่เพียงการนำเสนอให้เห็นถึงการพึ่งตนเองได้เท่านั้น หากแต่การลงมือ ปฏิบัติตามโมเดลนี้จะต้องอาศัยความร่วมมือ ทุน และทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น วิธีการผลิต ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาภาคีเครือข่ายใน การทำงานร่วมกัน อีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรทุนเพื่อนำมาใช้ใน การลงมือปฏิบัติที่ทำให้เกิดภาพลวงตา (Illusion) โดยวัฒนธรรมของผู้มีอำนาจที่อยู่เหนือกว่าและมี อิทธิพลต่อการปฏิบัติแสดงผ่านความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Violence) สนามของ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเต็มไปด้วยการต่อสู้ การขับเคี่ยว เพื่อแย่งชิงทรัพยากรและการมี ตำแหน่งที่ต้องการภายในสนามนี้

ที่ผ่านมาการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีทั้งที่เห็นผลสำเร็จ จาก การลงมือปฏิบัติ โดยเกษตรกรได้เรียนรู้การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่าง เป็นรูปธรรม การจัดการพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ เกิดการผสมผสานทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิ

ปัญญาพื้นบ้าน เกิดการฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ ซึ่งผลสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติดังกล่าว แง่มุมหนึ่งเป็นการประเมินผลสำเร็จ โดยการเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นในอดีตและการลงมือปฏิบัติ แต่อีกด้านหนึ่งเป็นการประเมินภายใต้กฎเกณฑ์ในเชิงโครงสร้าง เช่น การประเมินตามรูปแบบ CIPPIEST Model ทั้ง 8 ด้าน ผลการประเมินแสดงตามแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านบริบท (Context Evaluation) เป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐที่จะสืบสาน รักษา ต่อยอดและพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้เกิดการฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ ให้แก่กลุ่มเกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ และกลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะในการพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงด้วยโมเดลนี้ ทำให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานได้เป็นอย่างดี เจ้าหน้าที่มีความรู้ความสามารถในการให้คำแนะนำ ซึ่งแจ้งรายละเอียดในการดำเนินโครงการได้อย่างเหมาะสม ด้านกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการดำเนินงานเพื่อสร้างพื้นที่โคกและนาดินที่ได้จากการขุดหนองน้ำมาถมเป็นโคก เพื่อสร้างพื้นที่ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ รวมทั้งปลูกต้นไม้ตามแนวทางศาสตร์ พระราชา คือ ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เป็นการสร้างความสมดุลในการพัฒนา ด้านผลผลิต (Product Evaluation) การดำเนินโครงการทำให้สามารถเป็นแกนนำขับเคลื่อนการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ในพื้นที่ได้ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ด้านผลกระทบ (Impact Evaluation) ทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองและได้แนวทางในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้แบบพอเพียง ด้านประสิทธิผล (Effectiveness Evaluation) ทำให้ชุมชนมีศูนย์เรียนรู้ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านความยั่งยืน (Sustainability Evaluation) ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันในทุกระดับ นำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมให้มีความพร้อมที่จะเป็นแหล่งผลิตอาหารและรับมือจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจหรือภัยแล้งได้ ด้านการถ่ายทอดความรู้ (Transportability Evaluation) ถ่ายทอดความรู้ผ่านทุก ๆ ช่องทาง และทุก ๆ วิธีการได้ และเกิดองค์ความรู้ใหม่ (กัรวัฒน์ นนทะโชติ, 2564)

เช่นเดียวกับการประเมินผลการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เป็นการประเมินผลตามรายกิจกรรมที่แสดงให้เห็นผลลัพธ์ทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพภายใต้การดำเนินงานโครงการ

(กรมการพัฒนาชุมชน, 2565) อีกทั้งมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการประเมินศักยภาพพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ จำแนกเป็น 5 ด้าน 20 คะแนน ประกอบด้วย ด้านสถานที่ ด้านวิทยาการ ด้านผลผลิตและผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ มีการจัดเรียงลำดับตามแต่ละช่วงคะแนน แบ่งออกเป็น ระดับ A เป็นพื้นที่ต้นแบบศูนย์เรียนรู้ มีค่าคะแนน 81-100 คะแนน ระดับ B สร้างเสริมสู่ต้นแบบ มีค่าคะแนน 61-80 คะแนน ระดับ C ปรับตัวสู่การพัฒนา มีค่าคะแนนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 60 คะแนน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565) การประเมินผลความสำเร็จจากการดำเนินงานดังกล่าวจึงล้วนแล้วแต่เป็นการประเมินผลที่จำแนกเป็นแต่ละด้าน โดยไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในแต่ละด้านและผลลัพธ์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของเกษตรกร อีกทั้งไม่ได้ประเมินผลสำเร็จที่สัมพันธ์กับทุนที่เกษตรกรมีอยู่ และการยืดหยุ่นทุนภายใต้สภาวะที่มีวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ในขณะเดียวกันก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในเชิงลบต่อปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ อีกทั้งมีอคติเชิงลบต่อการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีทั้งคำเชิดชูและคำปราชัยด้อยค่าที่มีการต่อสู้และขับเคลื่อนระหว่างกันอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งที่ลงมือปฏิบัติแล้วเกิดผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของตนเอง ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงคลี่คลายให้เห็นถึงการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นาโมเดล” และเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปฏิบัติตามแนวทางของ โมเดลนี้ จึงได้สังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

คำถามการวิจัย

เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ความหมายของความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ว่าอย่างไร เกษตรกรมีเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างไร และการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตดังกล่าวตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีรูปแบบของการปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”
2. เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”
3. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

คุณค่าของการวิจัย

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ภายใต้การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เพื่อให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม โดยผลการวิจัยนี้ช่วยลดอคติเชิงลบที่มีต่อการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เห็นว่ามีข้อดี และจุดเด่นของการปฏิบัติตามโมเดลดังกล่าว อีกทั้งได้แสดงมุมมองที่หลากหลายมิติต่อการเชิดชูที่เกินเลยและการปรามาสด้วยคำที่มีการต่อสู้และขัดเคืองระหว่างกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน การวิจัยนี้จึงคลี่คลายให้เห็นว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” คือ ผู้ที่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง มีการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เงื่อนไขและกระบวนการของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต จนนำไปสู่การพัฒนาเป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สามารถนำไปเป็นแนวทางให้เกษตรกรที่มีวิถีการผลิตอื่นมีการใช้ทุน การสร้างทุน การสะสมทุน และการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อใช้ในการปฏิบัติตามโมเดลนี้ ซึ่งความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนข้างต้นไม่ได้เป็นสิ่งสำเร็จรูป หากต้องอาศัยเงื่อนไขและกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนภายใต้บริบทที่หลากหลาย

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต วิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยนำแนวคิดสนาม ทุน และฮาปีทัส ของบรูดีเยอมาใช้ในการอธิบาย เพื่อให้ทราบความหมาย

ของความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตด้วยโมเดลนี้ โดยวิเคราะห์ภายใต้แนวคิดสนามที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเชิงการค้าสู่การลงมือปฏิบัติตามวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” และนำแนวคิดทุนมาใช้ในการสังเคราะห์ถึงกระบวนการและเงื่อนไขการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต นอกจากนี้ยังใช้แนวคิดฮาบิตัสในการอธิบายถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย

งานวิจัยนี้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ พื้นที่ที่เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากวิธีการผลิตเชิงการค้าสู่วิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” อย่างสิ้นเชิง ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานในทุกพื้นที่ แตกต่างกับการดำเนินงานของหน่วยงานอื่น ๆ เช่น กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่กำหนดเพียงพื้นที่เฉพาะเท่านั้น และพื้นที่ที่เกษตรกรลงทุนทำด้วยทุนตนเอง

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างกว้าง ๆ ก่อนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย คำนึงถึงหลากหลายของข้อมูลที่ต้องการ โดยเลือกจากเกษตรกรที่ปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” พิจารณาจากภูมิหลังและลักษณะการประกอบอาชีพเดิมที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้ามาก่อน จากนั้นมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็น “โคก หนอง นา โมเดล” อย่างสิ้นเชิง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ หรือยังไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติ แต่เป็นผู้ที่มีทัศนะและมุมมองต่อการให้ความหมายของความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ และสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยที่เงื่อนไขและกระบวนการของความสำเร็จมีความสอดคล้องกับความหมายของความสำเร็จที่ได้ให้ไว้ที่นำไปสู่การสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

การให้ความหมายของคำเฉพาะงานวิจัย

ในงานวิจัยเรื่องรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้วิจัยได้กำหนดความหมายของคำเฉพาะงานวิจัย (Conceptual Definition) ดังนี้

โคก หนอง นา โมเดล หมายถึง วิธีการผลิตทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการนำทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์สู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการบริหารจัดการน้ำและพื้นที่ทำเกษตรกรรม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ โคก เป็นพื้นที่สำหรับปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และปลูกที่อยู่อาศัย ส่วนหนอง เป็นแหล่งน้ำเพื่อกักเก็บไว้ในหน้าแล้งและยามที่มีความจำเป็น และเป็นที่รับน้ำในช่วงฤดูฝนและช่วงน้ำหลาก และนาเป็นพื้นที่สำหรับปลูกข้าว โดยยึดหลักต้องมีความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ตามหลักภูมิสังคมด้วยการออกแบบพื้นที่เพื่อการบริหารจัดการน้ำ เริ่มจากการรู้จักพื้นที่ของตนเองก่อน และมีความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ มีการคำนวณการระเหยของน้ำ การคำนวณการใช้น้ำ การคำนวณการบำบัดน้ำเสีย โดยน้ำที่ได้มาในแต่ละรอบจะต้องนำไปวางแผนการผลิต ทั้งในเรื่องของการปรับปรุงดินและการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภค มีการปรับตัวคนนาให้สูงขึ้นเพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำวางแผนปลูกข้าว ปลูกพืชอายุสั้นอายุยาว เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ นำพลังงานหมุนเวียนมาใช้ในพื้นที่ผลของการลงมือทำตามโมเดลนี้ต้องสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชน และช่วยแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างความอุดมสมบูรณ์ และมีความสมดุลงานวิจัยนี้จึงกำหนดให้ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตทางการเกษตรแบบหนึ่งภายใต้สนามที่มีการผลิตแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมในรูปแบบอื่น

วิธีการผลิต หมายถึง รูปแบบของการผลิตที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพลังการผลิต ปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตและผู้ใช้แรงงานที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ในงานวิจัยนี้จึงประกอบไปด้วยวิธีการผลิตการเกษตรแบบยังชีพ วิธีการผลิตการเกษตรเชิงการค้า และวิธีการผลิตการเกษตรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

วิธีการผลิตเชิงการค้า หมายถึง รูปแบบของการผลิตที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพลังการผลิต ปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตและผู้ใช้แรงงานที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่นำไปสู่การค้า มุ่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ใช้ทุน ใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น อาศัยปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิต และทักษะความรู้ที่ต้องนำเข้ามาจากภายนอกชุมชนและในการแบ่งงานกันทำ เพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตจำนวนมากที่ตอบสนอง

ความต้องการของตลาดมากกว่าการผลิตเพื่อการยังชีพ มีระบบการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง

วิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” หมายถึง รูปแบบของการผลิตที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพลังการผลิต ปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต เพื่อละเลิกและออกจากวิธีการผลิตเชิงการค้า โดยเป็นการประยุกต์ทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการผลิตตามเศรษฐกิจแบบทางสายกลางที่ก่อให้เกิดกระบวนการการผลิต (Production) การจัดสรร (Distribution) การแลกเปลี่ยน (Exchange) และการบริโภค (Consumption) อย่างครบวงจรของระบบเศรษฐกิจชุมชน ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเอง

การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพลังการผลิต ปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตจากการผลิตเชิงการค้าสู่การผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งวิธีการผลิตในงานวิจัยนี้หมายถึง สนาม โดยที่วิธีการผลิตเชิงการค้า คือ สนามของการผลิตที่มุ่งผลิตเพื่อการค้าแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” คือ สนามของการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การลงมือปฏิบัติให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม

วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนภายในพื้นที่หรือบริบทนั้น ๆ โดยมีการแสดงออกเชิงพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับการมีทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศีลธรรม และคุณธรรม จนเป็นแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้อธิบายถึงวิถีชีวิตภายใต้แนวคิดฮาปิทัสของบูร์ดิเยอ โดยวิถีชีวิตมีการผูกโยงกับตัวตน และสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ (Agent) และปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ (Social Structure) อีกทั้งยังเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอัตวิสัย (Subjectivity) และวัตถุวิสัย (Objectivity)

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงนิสัย (Habit) พฤติกรรม (Behavior) หรือวิถีชีวิต (Way of Life) ของปัจเจกบุคคล ทั้งโดยตั้งใจ การได้รับอิทธิพลจาก

สิ่งแวดล้อมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคลในบริบทเฉพาะ โดยมีการสั่งสมและการก่อรูปเป็นความโน้มเอียงทางอุปนิสัย เป็นการกำหนดทิศทางหรือการกระทำของบุคคลให้มีความคิดและรูปแบบการใช้ชีวิตที่อาศัยการแฝงฝังระบบโน้มเอียงต่าง ๆ ไปในตัวของปัจเจกบุคคลผ่านกระบวนการขัดเกลาและหล่อหลอมทางสังคมตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ของชีวิตให้ซึมซับเข้าไปในร่างกายและจิตใจของบุคคล มีการทำงานอย่างเป็นระบบจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งที่อยู่รายล้อมรอบตัว จากนั้นจึงนำมาเลือกสรร ตีกรองผ่านการปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นแนวความคิด ค่านิยม และอุปนิสัยที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน การอธิบายถึงการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในงานวิจัยนี้อธิบายด้วยกระบวนการปรับเปลี่ยนฮาบิทัส (Habitus Transformation)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบความคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และเพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ตลอดจนเพื่อสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อเสนอให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่ทำให้ยุคสมัยของสังคมแปรเปลี่ยน วิวัฒนาการของวิธีการผลิตในบริบทประเทศไทย ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำเกษตรกรรม

ส่วนที่สอง “โคก หนอง นา โมเดล” : การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต อธิบายการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วยมุมมองเชิงปรัชญาและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การชี้ชวนให้เห็นถึงช่องว่างของการอธิบายความสำเร็จที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยมุมมองที่หลากหลาย

ส่วนที่สาม “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะสนาม (Filed) ตามแนวคิดของบัวร์ดิเยอ วิเคราะห์ให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคมที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับโครงสร้างและระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำ การนำแนวคิดสนามของบัวร์ดิเยอมาใช้ในการอธิบาย โดยที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นอาณาบริเวณทางสังคมที่มีโครงสร้าง ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำของปัจเจกบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากวิธีการผลิตเกษตรกรรมอื่น

ส่วนที่สี่ ทุนและฮาบิทัสของเกษตรกรไทย วิเคราะห์ให้เห็นถึงการพึ่งพาทุนและปัจจัยการผลิตของเกษตรกรภายใต้วิธีการผลิตเชิงการค้า การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรเพื่อออกจากวิธีการผลิตแบบทุนนิยม โดยเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการเปลี่ยนแปลงทุนและวิถีชีวิตภายใต้วิธีการผลิตนี้

ส่วนที่ห้า กรอบแนวคิด เป็นแนวทางในการรวบรวมและวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ทำให้เกิดความสำเร็จจากการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้ผู้วิจัยพรรณนาและวิเคราะห์เชื่อมโยงไปสู่แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ได้ศึกษาได้อย่างแม่นยำ

ส่วนที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

อริสโตเติล (Aristotle) นักปรัชญาชาวกรีก กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (social animal) หมายความว่า มนุษย์มีชีวิตร่วมกันเป็นหมู่เป็นเหล่า มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันในหมู่มวลสมาชิก ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางตรงระหว่างบุคคลภายในครอบครัวและเครือญาติ ได้แก่ พ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร และความสัมพันธ์ทางอ้อมกับผู้อื่นที่อยู่ในสังคมเดียวกัน เป็นชนชาติเดียวกัน นับถือศาสนาและพูดภาษาเดียวกัน และอาจมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน โดยมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น คือ มนุษย์มีความสามารถทำการผลิตได้ด้วยการดัดแปลงวัตถุดิบทางธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องพึ่งพิงการผลิตจากกระบวนการทางธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว มนุษย์สามารถเสาะแสวงหาและทำการเพาะปลูกในเรื่องอาหาร การกิน การสร้างบ้านเรือนและเครื่องนุ่งห่ม (ดำรงค์ ฐานดี, 2520) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า มนุษย์มีวิถีชีวิตความอยู่ร่วมกันเป็นสังคม และสามารถทำการผลิตได้ นั่นคือ มนุษย์มี “วิธีการผลิต” เพื่อการดำรงชีพ

วิธีการผลิต (Mode of Production) คือ รูปแบบการผลิตที่สัมพันธ์กับพลังการผลิตปัจจัยการผลิต ระบบชนชั้นในสังคม และความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) ระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือนายทุนกับแรงงาน (Smith, 1994) ซึ่งวิธีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของสังคมมนุษย์ โดยมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่นจากมุมมองทางวัตถุหรือวัตถุนิยม คือ การผลิต กล่าวคือ มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดเดียวที่สามารถทำการผลิตได้ ทำให้มนุษย์ข้ามพ้นข้อจำกัดและไม่ต้องพึ่งพิงวัฏจักรตามธรรมชาติ กระบวนการผลิตของมนุษย์ต้องอาศัยความร่วมมือและการแบ่งงานกันทำ ซึ่งการใช้แรงงานในการผลิตของมนุษย์เป็นการร่วมมือกันทางสังคมที่ก่อให้เกิดพลังการผลิต (Productive Force) คือ การใช้แรงงานของมนุษย์ รวมถึงทักษะและความชำนาญร่วมกับปัจจัยการผลิต ได้แก่ เครื่องมือการผลิต ที่ดิน ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร แหล่งแร่ วัตถุดิบ สิ่งก่อสร้าง เพื่อทำการผลิตที่สามารถตอบสนองปัจจัยพื้นฐานและความต้องการในชีวิตของมนุษย์ได้ เมื่อวิธีการผลิตเปลี่ยนสังคมก็จะเปลี่ยน เริ่มต้นจากสังคมบุพกาล สังคมทาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยม สังคมสังคมนิยม และสังคม

คอมมิวนิสต์ ตามลำดับ ตามแนวคิดของมาร์กซ์ (Karl Marx) นั้นสังคมจะเปลี่ยนก็ต่อเมื่อวิธีการผลิตเปลี่ยน (ธนวิทย์ ถาวร และ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2564) การศึกษาวิธีการผลิตจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตและผู้ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต พลังการผลิต และปัจจัยการผลิตในแต่ละสังคม

การแบ่งวิวัฒนาการของสังคมในแต่ละยุคสมัย มีการแบ่งที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ในการแบ่ง ดังเช่นนักวิชาการด้านโบราณคดีแบ่งวิวัฒนาการโดยอาศัยลำดับกาลเวลาเป็นเครื่องแสดงความเป็นมาของวิวัฒนาการ โดยแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคหิน (The Age of Stone) หรือยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และยุคโลหะ (The Age of Metal) หรือยุคประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย 4 ยุคสมัยย่อย คือ สมัยโบราณ สมัยกลาง สมัยใหม่ และสมัยปัจจุบัน ในขณะที่นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการลำดับขั้นหรือความเป็นไปในสังคมแบ่งสังคมออกเป็น 3 ระยะหลัก ได้แก่ สังคมดั้งเดิม (Primitive Society) สังคมไร่นาหรือสังคมชาวนา (Peasant Society) และสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) (ดวงเด่น ตุนิน, 2551) หากแต่มาร์กซ์ และเฟรเดริก แองเกล (Karl Marx and Freidrich Engels) กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจศาสตร์และการปกครองไว้ในหนังสือคำประกาศคอมมิวนิสต์ (The Communist Manifesto) แบ่งยุคสมัยตามวิวัฒนาการทางสังคมที่เป็นผลสืบเนื่องจากวิวัฒนาการของปัจจัยการผลิตเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Marx Karl และ Engels Friedrich, 1977) โดยแบ่งสังคมออกเป็น 6 ยุคสมัยตามแต่ละสังคม เริ่มจากสังคมคอมมิวนิสต์โบราณ (Primitive Communism) เป็นสังคมแบบโบราณที่มนุษย์ยังคงเร่ร่อน มีวิธีการผลิต คือ การล่าสัตว์ สังคมมีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเพื่อต่อสู้กับสัตว์ป่า เป็นสังคมครอบครัวที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในผลผลิต ชุมชนร่วม การผลิตและช่วยเหลือร่วมมือกัน ไม่มีชนชั้น ไม่มีการขูดรีดแรงงาน ไม่มีรัฐบาลบังคับ วิธีการดำเนินชีวิต ปัจจัยการผลิตเป็นของส่วนรวม ต่อมาวิธีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงจากการล่าสัตว์และเร่ร่อนมาเป็นการตั้งหลักแหล่งทำการเพาะปลูกเพื่อการบริโภค มีวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการที่มนุษย์เริ่มร่วมกันสร้างสังคมชุมชนในรูปแบบเมือง มีวิธีการผลิตที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างนายทาสที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและแรงงานทาสที่เป็นผู้ไม่ได้ครอบครองปัจจัยการผลิต ดังนั้น แรงงานทาสจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญและถูกควบคุมโดยนายทาสถือเป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นนายทาสกับทาส นายทาสจะยึดเอาผลผลิตส่วนเกินของแรงงานทาสเป็นของตน ซึ่งระบบทาสนี้ยังทำให้เกิดกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ตามมา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นการเข้าสู่สังคมทาส (Slave Society) ต่อมาเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการตั้งหลักแหล่งและทำการเพาะปลูกมาเป็นการผลิตที่ใช้เทคนิคในการทำเกษตรกรรมที่สูงขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากมนุษย์รู้จักใช้เครื่องมือที่

ก้าวหน้า โดยเฉพาะเครื่องมือเหล็ก ทำให้การผลิตมีความประณีตมากขึ้น มีการใช้แรงงานสัตว์เข้ามาช่วยลากจูงในการทำงาน ชาวนาเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลขนาดย่อม ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ออกแรงทำงาน โดยมีได้ขูดรีดแรงงานส่วนเกินของผู้อื่น ในยุคสมัยนี้เริ่มจัดการปกครองที่เป็นระบบขึ้นโดยมีผู้ปกครองเป็นอภิสิทธิ์ชน (Aristocracy) และเป็นผู้ถือครองปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเครื่องมือทางการเกษตรที่ใช้ในการผลิต ในอีกด้านหนึ่งก็เกิดลักษณะทุนนิยมขึ้นในระดับหนึ่งและเกิดเป็นการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างเจ้าขุนมูลนาย (Lord) กับไพร่ (Serf) จึงเป็นการเข้าสู่สังคมศักดินา (Feudalism)

ต่อมาเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตทางการเกษตรที่ใช้เครื่องมือที่ก้าวหน้าและชาวนามีกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดย่อมเป็นวิธีการผลิตที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีในการผลิตเพื่อให้เกิดผลผลิตส่วนเกิน เป็นวิวัฒนาการของสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างการมีผู้ปกครอง คือ นายทุน (Capitalist) เป็นนายจ้างและเจ้าของกิจการ มีชนชั้นกลาง (Bourgeois) เป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต เงินทุน ที่ดิน โรงงานอุตสาหกรรม มีการปกครองและกดขี่ชนชั้นกรรมาชีพ (Proletarians) ในมุมมองของมาร์กซ์เกิดการกดขี่เอาเปรียบกันในการทำงานจนเกิดการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างนายทุนชนชั้นกลางกับกรรมาชีพหรือชนชั้นกรรมาชีพ และที่สำคัญ คือ การนำเอาเทคโนโลยีมาเป็นปัจจัยการผลิตที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเข้าสู่สังคมทุนนิยม (Capitalism) ต่อมาเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตที่มุ่งใช้เทคโนโลยีในการผลิตเพื่อให้เกิดผลผลิตส่วนเกินมาเป็นการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองอุปสงค์ทางเศรษฐกิจและความจำเป็นของมนุษย์โดยตรง และระบุดุลค่าวัตถุตามคุณค่าของการใช้ประโยชน์หรืออรรถประโยชน์ ซึ่งตรงข้ามกับการผลิตมาเพื่อสะสมทุนและเพื่อกำไร เป็นวิวัฒนาการที่เป็นผลลัพธ์ของการปฏิวัติสังคมของชนชั้นกรรมาชีพ เปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิตจากผู้ที่ถูกกดขี่ให้กลายมาเป็นผู้ปกครองแบบ “เผด็จการโดชนชั้นกรรมาชีพ” (Diktatur des Proletarians) โดยเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตแทนนายทุน ชนชั้นกลางเกิดการเตรียมตัววิวัฒนาการขั้นสุดท้ายหรือการปฏิวัติครั้งสุดท้ายเป็นการเข้าสู่สังคมสังคมนิยม (socialism) และสังคมท้ายสุดเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและความจำเป็นของมนุษย์โดยตรงเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตมาเป็นการผลิตด้วยการใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัตถุ และสามารถกระจายผลผลิตทางเศรษฐกิจได้อย่างอิสระ ทุกคนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตร่วมกัน ซึ่งเป็นวิวัฒนาการทางสังคมสูงสุดของมนุษย์ที่วิธีการผลิตสัมพันธ์กับการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกัน เป็นสังคมปราศจากชนชั้น มนุษย์ทุกคนสามารถใช้ชีวิตตามใจปรารถนาโดยมีเพียงความรับผิดชอบต่อ

ตนเองและชุมชนโดยรวมจึงเข้าสู่สังคมนิยม (Communism) จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า วิธีการผลิตและวิวัฒนาการทางการผลิตมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตและรูปแบบสังคมในยุคต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัด นั่นคือ ผู้ปกครองจะเป็นผู้ที่ครอบครองปัจจัยการผลิตและเป็นผู้กำหนดรูปแบบการปกครองและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับวิธีการผลิตของยุคสมัยต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและรูปแบบของปัจจัยการผลิตนับแต่อดีตเป็นต้นมาเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมหาศาลของสังคมมนุษย์

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เห็นได้ชัด โดยเฉพาะในสังคมนิยมที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการใช้กำลังแรงงานเป็นการใช้เทคโนโลยีเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้การผลิตโดยใช้กำลังแรงงานมีการเปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าแรงงานจะเป็นปัจจัยหลักของพลังการผลิตก็ตาม แต่เทคโนโลยีได้ทำให้ ทางการผลิตได้ปริมาณที่มากกว่าแรงงานมนุษย์จะทำได้จึงส่งผลให้ทักษะของมนุษย์ถูกทดแทนเป็นเพียงการใช้แรงงานทั่วไป หากมองในเชิงเศรษฐศาสตร์แล้วแรงงานเหล่านี้จึงเป็นแรงงานที่ไม่เกิดผลผลิตอะไรขึ้น เป็นเพียงแรงงานที่ผลิตโดยใช้เครื่องจักรในระบบอุตสาหกรรมเป็นหลักที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการผลิต มาร์กซ์พบว่า ความขัดแย้งด้านโครงสร้างการผลิตเป็นแรงผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการกลุ่มชนชั้นหรือสังคมใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขึ้นอยู่กับว่าจะเร็วหรือช้า โดยข้อขัดแย้งนี้ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน กล่าวคือ ชนชั้นหนึ่งจะวิวัฒนาการไปโดยปราศจากอีกชนชั้นหนึ่งไม่ได้ ชนชั้นนายทุนมีอาจดำรงอยู่ได้ โดยปราศจากการขูดรีดชนชั้นกรรมาชีพ ในขณะที่เดียวกันชนชั้นกรรมาชีพก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ หากปราศจากชนชั้นนายทุน ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่แทรกอยู่ในสังคมแห่งชนชั้น คือ กำลังแรงงานที่ใช้ในการผลิตและการสำนึกตระหนักรู้ถึงความสามารถที่มีอยู่ การสำนึกตระหนักรู้ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพมองเห็นความแปลกแยกเมื่อแรงงานถูกใช้ในไปการผลิตกรรมสิทธิ์หรือผลลัพท์จากการผลิตตกเป็นของนายทุน ยิ่งกว่านั้นผลผลิตที่แรงงานผลิตได้กลายเป็นอื่นที่แรงงานไม่สามารถเข้าถึงได้หรือหามา ใช้สอยได้ เกิดความรู้สึกสูญเสียสิทธิ เวลา และความสามารถของตน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางชนชั้น โดยกลุ่มชนชั้นที่ครอบครองปัจจัยการผลิตเป็นคู่ตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง เกิดการกดขี่ขูดรีดเอารัดเบียดระหว่างชนชั้น การไม่ได้รับความเท่าเทียมกันทางชนชั้น ระบบชนชั้นจึงเป็นแอกภะที่กดทับผู้คนไว้ไม่ให้ออกเย และเป็นกำแพงหนาขวางกั้นสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ควรจะได้รับ ประวัติศาสตร์สังคมจึงเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น (Class Struggle) ที่มีแรงขับเคลื่อนจากความต้องการทางวัตถุที่ก่อให้เกิดการใช้แรงงานในการผลิตและการเข้าครอบครองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (Marx Karl และ Engels Friedrich, 1977) ชนชั้นจึง

เป็นปัจจัยความขัดแย้ง ชนชั้นเป็นกลุ่มอำนาจและผลประโยชน์ และความขัดแย้งทางชนชั้นที่ทำให้เกิดประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น นับตั้งแต่สังคมทาส สังคมศักดินา และสังคมทุนนิยม การมีอยู่ของชนชั้นในแต่ละสังคมดังกล่าวมานำมาซึ่งความทุกข์ยากในชนชั้นที่ต่ำกว่า เนื่องจากชนชั้นต่ำจะถูกกลืนรอนกัดกันสิทธิประโยชน์และบีบบังคับทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างไรก็ตาม มาร์กซ์ได้พบว่า ไม่ว่ากลุ่มชนชั้นจะเปลี่ยนชื่อไปตามยุคสมัย แต่ก็ยังคงมีลักษณะของการกดขี่เอารัดเอาเปรียบต่อชนชั้นที่ต่ำกว่า (ธนวิชัย ถาวร และ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2564) ระบบชนชั้นและการกดขี่ชนชั้นที่ต่ำกว่าด้วยวิธีการผลิตในสังคมทุนนิยมส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการผลิต

มาร์กซ์วิพากษ์สังคมทุนนิยมว่า เป็นสังคมที่เลวร้ายและสมควรที่จะถูกล้มล้าง โดยการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ การปฏิเสธสังคมทุนนิยมของมาร์กซ์ เป็นการนำไปสู่แนวคิดเรื่องสังคมนิยมเพื่อให้มนุษย์เป็นผู้มีเสรีภาพอย่างแท้จริง มาร์กซ์เห็นว่าระบบนายทุนเป็นระบบสุดท้ายที่จะมีแรงงานที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ ประวัติศาสตร์จะคลี่คลายไปจนในที่สุดการขัดแย้งระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับชนชั้นนายทุน จะทำให้เกิดการปฏิวัติยกเลิกระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว แล้วก่อตั้งระบบคอมมิวนิสต์ที่ปัจจัยการผลิตถูกโอนเป็นของสังคม ในระบบคอมมิวนิสต์แรงงานจะไม่เป็นแรงงานที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ แรงงานจะเป็นของผู้ใช้แรงงานเอง แม้กับธรรมชาติมนุษย์ก็จะมีไม่มีความรู้สึกที่ว่าต่ำต้อย เป็นทาสหรือถูกลดคุณค่ามนุษย์สามารถพัฒนาการผลิตเอาชนะธรรมชาติได้แล้ว หมายความว่า ในระบบคอมมิวนิสต์นั้น มนุษย์สามารถที่จะเป็นนายธรรมชาติและความสัมพันธ์ในการผลิตได้อย่างแท้จริง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) มาร์กซ์จึงปฏิเสธทุนนิยมและนำไปสู่สังคมนิยมที่มาร์กซ์เสนอทางออกในการแก้ไขปัญหา โดยการจัดระเบียบและสร้างรูปแบบการผลิตเพื่อส่วนรวมด้วยการยกเลิกระบบชนชั้นด้วยการปฏิวัติ และยกเลิกกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวแล้วนำปัจจัยการผลิตมาเป็นปัจจัยการผลิตส่วนรวม และแบ่งปันผลผลิตแก่ผู้ใช้แรงงานตามความสามารถและความจำเป็นของแต่ละคน สิ่งที่มาร์กซ์ต้องการให้เกิดขึ้น คือ สังคมนิยม ซึ่งเป็นสังคมที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง และในสังคมสังคมนิยมนี้จะเกิดความเสมอภาคของปัจเจกบุคคลขึ้นตามมา สังคมดังกล่าวนี้จะมีสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในสังคมแบบใหม่ที่มาร์กซ์เสนอขึ้นมาในสังคมนิยมหรือที่เรียกว่า คอมมิวนิสต์ คือ ปัจเจกบุคคลจะมีความเสมอภาคและมีเสรีภาพอย่างแท้จริง (เด่นพงษ์ แสนคำ และ อัครยา สังขจันทร์, 2562)

วิวัฒนาการของวิธีการผลิตในบริบทประเทศไทย เริ่มต้นด้วยเศรษฐกิจที่มีวิธีการผลิตพึ่งพาธรรมชาติเพื่อยังชีพโดยใช้แรงงานคนและสัตว์ในสมัยสุโขทัย ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาผู้คนมีวิธีการผลิตที่เชื่อมโยงกับการค้าขาย พึ่งพาระบบตลาดภายในน้อย เพราะครัวเรือนจะทำหน้าที่เป็นหน่วยผลิตและบริโภคแบบเบ็ดเสร็จ รัฐผูกขาดการซื้อสินค้าจากชาวต่างประเทศที่

นำเข้ามาโดยจัดตั้งพระคลังสินค้าทำหน้าที่ผูกขาดการซื้อขายกับชาวต่างชาติ ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยในปี พ.ศ. 2398 มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนของประวัติศาสตร์ประเทศไทย สนธิสัญญาเบาว์ริงเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศจากเดิมเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพและทำการค้า โดยผูกขาดสินค้าผ่านพระคลังสินค้าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จวบจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325 – 2398 ประเทศไทยมีระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ (Natural Economy) คือ การผลิตในระบบเศรษฐกิจที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเลี้ยงตัวเอง มีการประกอบกิจกรรมด้านเกษตรกรรมและหัตถกรรมเป็นพื้นฐาน การผลิตมีลักษณะหลากหลาย มุ่งเพื่อการใช้สอยในชุมชน และมีส่วนเกินไว้จ่ายส่วยอากร บางครั้งก็มีการผลิตเหลือไว้แลกเปลี่ยนค้าขาย แต่มีขอบเขตจำกัด หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้เศรษฐกิจของประเทศถูกรวบเข้าป้อนอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนระดับโลก โดยยอมรับหลักการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศอาณานิคม (Colonial International Division of Labour) คือ ประเทศไทยทำหน้าที่ผลิตเฉพาะอย่างในด้านสินค้าขั้นปฐมภูมิและวัตถุดิบเพื่อการส่งออก เป็นการแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูปเพื่อนำเข้ามาใช้สำหรับการบริโภคภายในประเทศ ผลจากการดำเนินงานดังกล่าวส่งผลให้การทำเกษตรกรรมพังทลายลง เพราะการไหลบ่าเข้ามาของสินค้าจากกลุ่มประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลกโดยเฉพาะอังกฤษ ประชาชนมีความยากจน เพราะขาดความรู้ความชำนาญ และขาดเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ (ชาย โพธิ์สิตา, 2555) หลังจากนั้นจึงมีการให้ความรู้ การสร้างการยอมรับและนำเทคโนโลยีการผลิตมาใช้ ผลจากการพัฒนาดังกล่าวทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีปริมาณมากขึ้นและมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของตลาดโลก แต่ปัญหาความยากจนก็ยังคงดำรงอยู่ ดังนั้น ความรู้ความชำนาญจึงไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหา หากแต่ความยากจนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการไร้อำนาจในการควบคุมระบบเศรษฐกิจของชุมชน และขาดอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต หรือเป็นผลมาจากกระบวนการทางสังคม (วรวิทย์ เจริญเลิศ และคณะ, 2541)

ดังนั้น สนธิสัญญาเบาว์ริง จึงเป็นสนธิสัญญาที่เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและวิถีการผลิตของประเทศไทยโดยสิ้นเชิง จากวิถีการผลิตด้วยแรงงานในครอบครัวสู่การผลิตแบบแบ่งงานกันทำ (Social Division of Labour) ตามความชำนาญการเฉพาะทาง (Specialization) และเปลี่ยนจากการค้าขายแบบยังชีพสู่การค้าขายแบบเสรี โดยมีเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและเป็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจตามประเทศตะวันตก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิถีการผลิตผูกอยู่กับระบบชนชั้นนายทาสและทาส โดยทาสเป็นกำลัง

การผลิตที่สำคัญ แต่สุดท้ายก็มีการเลิกระบบทาสที่เป็นแรงงานในการผลิต เนื่องมาจากอิทธิพลของแนวคิดตะวันตกที่เน้นความเสมอภาคของประชาชน การที่ประเทศไทยมีระบบทาสทำให้ต่างชาติดูถูก (เปรมวิทย์ ท่อแก้ว, 2541) ทั้งประโยชน์ของทาสมีน้อยกว่าไพร่ ทาสเป็นผลประโยชน์ของมูลนายโดยตรง ระบบทาสจึงเป็นอุปสรรคต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาแบบตะวันตก คือ การปรับปรุงระบบเงินตราใหม่ โดยได้สร้างโรงกษาปณ์ขึ้นมาใหม่และผลิตเงินตราประจำรัชกาลที่ 5 ขึ้น โดยใช้โรงกษาปณ์เดิมในการผลิตจนกว่าโรงกษาปณ์แห่งใหม่จะสร้างเสร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. 2422 ได้สร้างหน่วยเงินที่เรียกว่า “สตางค์” และมีการยกเลิกการใช้เงินเฟื้อง ซีก เสี้ยว อัฐ และโสฬส ในตอนปลายรัชกาลมีการอนุญาตให้ชาติตะวันตกเข้ามาจัดตั้งธนาคารและจัดตั้งกรมธนบัตรขึ้น หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปประเทศทำให้ค่าเงินบาทต่ำกว่ามาตรฐานสากลของต่างชาติจึงเป็นจุดเริ่มต้นทำให้คนต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทย การเปลี่ยนหน่วยเงินดังกล่าวช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับระบบการคลังและเป็นการวางรากฐานระบบเศรษฐกิจเพื่อสร้างพื้นฐานความมั่นคงให้กับประเทศ ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ตลาดการเงินได้รับความสะดวกรวดเร็วขึ้น และระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยมีความรุดหน้าทัดเทียมกับชาติตะวันตก ยิ่งกว่านั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่ผูกติดกับการพัฒนาแบบกระแสหลักให้มีความทันสมัยแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น

เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่จะพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยการนำนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม (Liberalism) มาใช้กับระบบเศรษฐกิจประเทศไทยที่มีวิถีการผลิตในรูปแบบรัฐบาลไม่ยุ่งเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจของเอกชน โดยปล่อยให้ทุนแข่งขันกันเองตามอิสระก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศ วิถีการผลิตเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม สังคมวิวัฒนาการเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม เกิดการผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ ออกสู่ตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินตรามากกว่าที่จะผลิตใช้เองภายในครอบครัวหรือในท้องถิ่น เงินตราจึงเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมากขึ้น เกิดการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ ดังนั้น รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนโยบายการค้ากับต่างประเทศจึงมีความสำคัญที่ได้ดำเนินการต่อจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่จากข้อผูกมัดของสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้ประเทศไทยต้องเสียเปรียบต่อกับนานาประเทศและส่งผลกระทบต่อรายได้ของรัฐบาล โดยเฉพาะภาษีการค้า เนื่องจากการค้าระหว่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการขยาย

ตลาดสำหรับสินค้าที่ผลิตได้ภายในประเทศเพื่อผลิตสินค้าให้ได้ตามปริมาณความต้องการของตลาด วิธีการผลิตจึงต้องปรับเปลี่ยนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น และนำไปสู่การขยายตัวของรายได้ การมีงานทำ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการยกระดับเทคโนโลยีของระบบเศรษฐกิจภายในประเทศให้มากขึ้น (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2516) ดังนั้น การที่รัฐบาลส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศจึงทำให้ทั้งการค้าภายในประเทศและต่างประเทศมีความก้าวหน้าและเปิดตลาดการค้าได้มากขึ้น โดยมุ่งเน้นการผลิตข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ในขณะที่เดียวกันสินค้านำเข้าที่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ก็เพิ่มปริมาณมากขึ้น (จิตงาม วัฒนพันธุ์, 2526) ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยประสบกับภาวะเศรษฐกิจในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 ผลจากสงครามส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย ทำให้รัฐบาลขาดแคลนเงินประมาณแผ่นดินในการบริหารประเทศ วิธีการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกประสบปัญหาเผชิญภาวะฝนแล้งส่งผลให้ปริมาณการผลิตลดลงจนต้องห้ามการส่งออกข้าวไปยังต่างประเทศ รวมทั้งราชสำนักใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมากในกิจการที่ไม่ได้เพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (สมนึก แดงเจริญ, 2533)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติเป็นช่วงเวลา เศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในภาวะถดถอย กรณีวิกฤตการณ์เศรษฐกิจภายในประเทศนั้นเห็นได้ชัดเจนหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมาที่เกิดปัญหาการผลิตข้าวตกต่ำที่ส่งผลกระทบต่อการค้าข้าว ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ สภาพหลังสงครามประเทศต่าง ๆ ประสบความยุ่งยาก การค้าเกิดการชะงักงัน และมีผลต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย (สมนึก แดงเจริญ, 2533) รัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมให้เจริญก้าวหน้าจนกระทั่งถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ. 2475 นายปรีดี พนมยงค์ บุคคลสำคัญของคณะราษฎรได้เสนอโครงการเศรษฐกิจต่อรัฐบาล โดยให้รัฐมีบทบาทในการส่งเสริมการทำกิจกรรม มีหลักการสำคัญที่จะส่งเสริมการกสิกรรมให้ราษฎร และที่สำคัญ คือ ที่ดินสำหรับการกสิกรรมเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ แต่โครงการเศรษฐกิจดังกล่าวกลับได้รับการคัดค้านจากบุคคลชั้นนำในคณะราษฎรเป็นผลให้โครงการไม่สามารถนำออกมาใช้ได้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงไม่มีผลที่จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทย (สมศักดิ์ นิลนพคุณ, 2527) วิธีการผลิตยังคงเดิมที่มุ่งการผลิตเพื่อการส่งออก แต่อย่างไรก็ตามคณะราษฎรก็มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาการครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวต่างชาติจึงมีการเริ่มต้นขยายอุตสาหกรรมของประเทศไทย โดยการจัดตั้งกองส่งเสริมอุตสาหกรรม สังกัดกองพาณิชย์กรรม กระทรวงเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2479 จากนั้นมีการประกาศใช้กฎหมายแรงงานในปี พ.ศ. 2481 เพื่อควบคุมการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งก็ยังคงดำรงวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมอยู่ตามเดิม

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดล เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลจากสงครามทำให้ประเทศไทยเผชิญปัญหาเศรษฐกิจ ผลจากวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรม ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาความยากจน ความล้มเหลวในการผลิตด้านอุตสาหกรรม การกระจายรายได้ของประชากร การเสียเปรียบดุลการค้า และงบประมาณของประเทศขาดดุล เมื่อพิจารณาบทบาทของรัฐเกี่ยวกับการเกษตร รัฐบาลไม่ได้นำรายได้จากการเกษตรมาใช้ในการพัฒนาการเกษตรของประเทศเท่าที่ควร ทั้งที่การเกษตรทำรายได้ให้แก่ประเทศมากที่สุด รัฐบาลกลับนำเงินรายได้ไปใช้ในการป้องกันและปกครองประเทศมากกว่าที่จะใช้ในการพัฒนาการเกษตร (สมศักดิ์ นิลนพคุณ, 2527) นั่นอาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลไม่ได้สนับสนุนวิธีการผลิตการเกษตรเท่าที่ควร ๆ ทั้งที่การเกษตรเป็นรากฐานของสังคมไทยและเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลมุ่งจะแก้ปัญหาการเงินการคลังและการขาดแคลนสินค้าเป็นสำคัญ ในช่วงเวลาที่สงครามเพิ่งยุติลง รัฐบาลได้ใช้วิธีการกู้เงินจากประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอินเดียเพื่อมาสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาบรรเทาความขาดแคลนและเพื่อการบูรณะประเทศ ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะนำเงินทุนมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (สมศักดิ์ นิลนพคุณ, 2527) ต่อมาจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้นำหลักการชาตินิยมเข้ามาบริหารประเทศ โดยที่รัฐเข้าประกอบธุรกิจแข่งขันกับชาวต่างประเทศ คือ ชาวตะวันตก และชาวจีน ในขณะเดียวกันก็พยายามบีบบังคับให้การประกอบธุรกิจของชาวต่างประเทศดำเนินไปด้วยความยากลำบาก เพื่อจะไม่สามารถแข่งขันกับการประกอบธุรกิจของรัฐบาลได้ แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถประกอบธุรกิจแข่งขันกับชาวตะวันตกที่ประกอบกิจการขนาดใหญ่ เช่น ป่าไม้ เหมืองแร่ ซึ่งเป็นธุรกิจที่ได้รับสัมปทานจากรัฐบาลได้ รัฐบาลจึงแข่งขันประกอบธุรกิจกับชาวจีนที่ประกอบกิจการการค้าระดับย่อยจนถึงระดับประเทศได้ ดังนั้น รัฐบาลจึงส่งเสริมการประกอบธุรกิจแข่งขันกับชาวจีน โดยที่รัฐบาลมีการสงวนอาชีพบางประเภทไว้สำหรับคนไทยเพื่อกีดกันชาวจีน โดยระบุไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้เฉพาะสำหรับคนไทย พ.ศ. 2492 ได้แก่ การหล่อพระพุทธรูป ทำเครื่องเงิน เครื่องถม ขั้วขี้สามล้อ จักรยานยนต์ รถยนต์รับจ้าง ทำนา (ยกเว้นในร่องสวน) ทำนาเกลือ ข้างเรียงพิมพ์ ตัดแต่งผม และเย็บเสื้อผ้าสตรี ดังนั้น สิ่งที่รัฐทำได้ คือ การค้าภายในประเทศ มีการจัดตั้งตลาดนัดตลาดสดในกรุงเทพมหานครและทั่วทุกจังหวัดเพื่อให้เกษตรกรนำสินค้าที่ผลิตได้เข้ามาขายในตลาดเป็นการตัดพ่อค้าคนกลาง คือ ชาวจีนออกจากตลาด ดังคำขวัญที่รัฐบาลให้แก่ประชาชน คือ ไทยทำ ไทยซื้อ ไทยขาย ไทยเจริญ อันเป็นการสนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ประเทศไทยจะดำเนินนโยบายดังกล่าว แต่ผลจากการแก้ไขปัญหา

ยังทำให้คนไทยและเกษตรกรไทยยังอยู่ในฐานะที่ยากจน เนื่องจากข้าวที่ขายได้มีราคาถูกจึงทำให้มีรายได้น้อย ชาวนาไม่สามารถพัฒนาการผลิตได้ด้วยตนเองจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐบาล ถึงแม้ว่าข้าวจะเป็นพืชเศรษฐกิจทางการเกษตรที่สำคัญที่สุดในช่วงหลังสงคราม แต่ข้าวก็ถูกลดความสำคัญลงไป (สมศักดิ์ นิลนพคุณ, 2527)

นอกจากนี้ประเทศไทยยังเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนสินค้า รัฐบาลจึงแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการทำการผลิตเองและสั่งซื้อจากต่างประเทศ แต่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ รัฐบาลจึงมีนโยบายเปิดให้นายทุนชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุน เนื่องจากรัฐบาลพิจารณาแล้วเห็นว่า นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมเริ่มอ่อนตัวลง ถ้ารัฐบาลยังคงดำเนินนโยบายดังกล่าวอยู่จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศดำเนินไปอย่างล่าช้า หากวิเคราะห์ตามแนวคิดของมาร์กซ์แล้วอาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยสมารถหาหนทางการผลิตแบบทุนนิยมกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างการมีผู้ปกครอง คือ นายทุน เป็นนายจ้างและเจ้าของกิจการ มีชนชั้นกลางเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต เงินทุน ที่ดิน โรงงาน อุตสาหกรรม ส่วนชนชั้นกรรมาชีพเป็นเพียงกำลังการผลิต และที่สำคัญ คือ การนำเอาเทคโนโลยีมาเป็นปัจจัยการผลิตที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบของสังคม ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยนโยบายชาตินิยม แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ สุดท้ายแล้วประเทศไทยก็ยังคงต้องดำเนินเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเพื่อให้สามารถขับเคลื่อนประเทศต่อไปได้

ยิ่งกว่านั้นในช่วงปี พ.ศ. 2493 จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยได้จัดตั้ง “สภาเศรษฐกิจแห่งชาติ” ขึ้น เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493 มีคณะกรรมการ 20 ท่าน นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีหน้าที่สำคัญ คือ ให้ความคิดเห็นในเรื่องสำคัญด้านเศรษฐกิจแก่คณะรัฐมนตรีรวบรวมสถิติของชาติและให้ความร่วมมือกับต่างประเทศในโครงการความช่วยเหลือต่าง ๆ ต่อมาในปี พ.ศ. 2494 มีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับต่างประเทศ (ก.ศ.ว.) หน้าที่ของคณะกรรมการชุดนี้ คือ การจัดทำ “ผังเศรษฐกิจ” ช่วงปี พ.ศ. 2496-2499 ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ และในปี พ.ศ. 2498 ประเทศไทยได้ขอความช่วยเหลือไปยังธนาคารโลกให้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาสำรวจเศรษฐกิจของประเทศไทย และทำรายงานเสนอรัฐบาล ซึ่งธนาคารโลกได้ตอบรับและส่งคณะสำรวจเศรษฐกิจประเทศไทยมาดำเนินการ เมื่อปี พ.ศ. 2500 การสำรวจครอบคลุมด้านสาธารณูปโภค การศึกษา และสังคม ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจดังกล่าว

มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย (สรวิศ วัฒนวงศ์, 2554)

ยุคแรก ๆ ของการวางแผนพัฒนาประเทศ เป็นช่วงเปิดมิติใหม่ของการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจภายใต้การเมืองการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจอยู่ส่วนกลาง องค์ความรู้ส่วนใหญ่ของการพัฒนายังอยู่ในกลุ่มนักวิชาการข้าราชการ (Technocrats) จึงทำให้เป็นการพัฒนา “โดยราชการเพื่อประชาชน” ซึ่งเป็นการวางแผนโดยนักวิชาการข้าราชการ มุ่งเน้น “การเร่งรัดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” และนำเสนอแผนรวมทั้งโครงการและมาตรการต่าง ๆ ต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองให้สั่งการ ซึ่งเป็นกระบวนการวางแผนจากข้างบนมาข้างล่าง (Top Down) ในลักษณะการบริหารแบบควบคุมและสั่งการ (Command and Control) ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระดับโลกทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่างรวดเร็ว การคาดการณ์ล่วงหน้าทำได้ยากลำบากมากกว่าในอดีตจึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการวางแผนจาก “โดยราชการเพื่อประชาชน” เป็น “ประชาชนมีส่วนร่วม” มากขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยให้มีความทันสมัยแบบประเทศตะวันตก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การพัฒนาการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน การผลิตภาคอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้า เป็นการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ เป็นการเลียนแบบและเอาอย่างความทันสมัยของประเทศตะวันตกมากกว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต และความสามารถทางการผลิตในลักษณะที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย การมุ่งสนับสนุนการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม การผลิตภาคเมืองโดยนำทรัพยากรทุนและกำลังแรงงานจากภาคชนบทเข้ามาสร้างความสำเร็จเติบโต ทำให้ชนบทตกอยู่ในสถานะเสียเปรียบ การพัฒนาความสามารถในการผลิตของภาคเกษตรกรรมบนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านขาดความต่อเนื่องและหยุดชะงักลง ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทเพิ่มมากขึ้น เกิดการขยายตัวของภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ภาคบริการทั้งภาครัฐและเอกชนที่ส่งผลกระทบทั้งในระดับปัจเจกและระดับครัวเรือน มีการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม มีวิธีการผลิตด้วยการใช้เครื่องจักรอันเป็นผลสืบเนื่องจากการประดิษฐ์เครื่องจักรทุนแรงที่ทำให้การผลิตเปลี่ยนจากการผลิตสินค้าเกษตรไปสู่การผลิตสินค้าที่หลากหลายในโรงงานอุตสาหกรรมออกมาเป็นจำนวนมาก (Mass Product) ปัจจัยสำคัญในการผลิตในยุคนี้จึงเปลี่ยนเป็นทุนแทนที่จะเป็นกำลังแรงงานอย่างในอดีต สำหรับการทำการเกษตรกรรมประเทศไทยเป็นประเทศที่ผลิตพืชผลเกษตรกรรมมากกว่ากิจการด้านเศรษฐกิจอื่น ๆ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว ยาง

ข้าวโพด มันสำปะหลัง และครั้ง อาชีพของประชาชนและธุรกิจที่สำคัญ การทำการค้ากับต่างประเทศก็ล้วนแล้วเกี่ยวเนื่องกับการผลิตในด้านเกษตรกรรมแทบทั้งสิ้น ทั้งยังมีทางที่จะขยายการผลิตด้านเกษตรกรรมให้กว้างขวางออกไปได้อีกมาก กล่าวคือ มีที่ดิน แรงงาน และงานในด้านวิชาการที่อาจจะปรับปรุงให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้ ฉะนั้น การดำเนินงานพัฒนาการเศรษฐกิจเพื่อรักษาระดับรายได้ประชาชาติต่อประชากรคนหนึ่งให้เพิ่มขึ้นร้อยละ 3 ต่อปี จึงมีจุดหมายมุ่งไปในด้านเพิ่มการผลิตพืชที่สำคัญ ๆ ที่มีความต้องการทั้งภายในและภายนอกประเทศ และขยายงานเพื่อประโยชน์แก่เกษตรกรรมให้เกิดผลดียิ่งขึ้น รวมทั้งการขยายตลาดสำหรับพืชผลเกษตรกรรมและกิจการอื่น ๆ อันมีส่วนส่งเสริมสินค้าขาออกทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ นอกจากนี้ ยังมี การดำเนินงานด้านเกษตรกรรม คือ การสงวนและบำรุงป่าไม้ เพื่อให้มีป่าไม้ที่สมบูรณ์ประมาณร้อยละ 50 ของเนื้อที่ของประเทศไทย (สรวเสริญ วงศ์ชะอุ่ม, 2554) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นับว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจและการผลิตในปริมาณที่มากขึ้น เพื่อการค้าขายภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศ ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความเจริญเติบโตตามอารยประเทศ

หลังจากนั้นมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติให้มีความต่อเนื่องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) แต่ก็ยังคงมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคมเช่นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3- 4 (พ.ศ. 2515 – 2524) มุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อการส่งออก การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างการผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม และการพัฒนาฐานการผลิตเพื่อการส่งออกและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5- 6 (พ.ศ. 2525 – 2534) ผลจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติดังกล่าวล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อวิธีการผลิตทางการเกษตร โดยมุ่งที่จะทำการผลิตในปริมาณมากเพื่อการส่งออก หากวิเคราะห์ตามแนวคิดของมาร์กซ์แล้ว การเปลี่ยนแปลงสังคมในลักษณะดังกล่าวเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต โดยผู้ปกครอง คือ นายทุน เป็นนายจ้างและเจ้าของกิจการ มีชนชั้นกลาง เป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต เงินทุน ที่ดิน โรงงานอุตสาหกรรม ส่วนแรงงานจัดอยู่ในชนชั้นกรรมาชีพที่เป็นเพียงผู้ใช้แรงงานและไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรและปัจจัยในการผลิต อีกทั้งเป็นวิธีการผลิตที่มุ่งใช้เทคโนโลยีในการผลิตอันเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้การผลิตโดยใช้กำลังแรงงานมีการเปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าแรงงานจะเป็นปัจจัยหลักของพลังการผลิตก็ตาม แต่เทคโนโลยีทำให้ปัจจัยการผลิตทำการผลิตได้ปริมาณที่

มากกว่าแรงงานมนุษย์จะทำได้จึงส่งผลให้ทักษะของมนุษย์ถูกกดทอนเป็นเพียงการใช้แรงงานทั่วไป

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงสังคมตามการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการครอบครองปัจจัยการผลิต พลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตตามอำนาจของผู้ปกครอง คือ นายทุน ซึ่งประเทศไทยมีวิวัฒนาการทางสังคมเป็นไปตามที่มาร์กซ์ได้กล่าวไว้ โดยเริ่มจากสังคมคอมมิวนิสต์โบราณ สังคมทาส สังคม ศักดินา และสังคมทุนนิยม จวบจนช่วงที่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535– 2539) ประเทศไทยเผชิญวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดผลกระทบต่อบรรยากาศเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างรุนแรงและกว้างขวาง โดยวิกฤตการณ์ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นในขณะที่เศรษฐกิจไทยขยายตัวอย่างรวดเร็วระหว่างปี พ.ศ. 2533-2538 และได้สะสมปัญหาไว้อย่างต่อเนื่องทั้งในภาคสถาบันการเงินและภาคเอกชน ในที่สุดเกิดสภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตกจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 ต่อมาได้ลุกลามขยายไปทั่วภูมิภาคเอเชีย จนได้รับการขนานนาม ว่า “โรคต้มยำกุ้ง” (มุสตี ทิพทัส และคณะ, 2553) โดยวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นวิกฤตการณ์ทางการเงินการคลัง และเศรษฐกิจส่วนรวมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทุกกลุ่มอย่างรุนแรง ประเทศไทยเผชิญภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ระบบการเงินขาดสภาพคล่อง การขาดเงินทุนสำรอง มีคนตกงานจำนวนมาก การประกอบธุรกิจต้องประสบกับสภาวะขาดทุนต้องปิดกิจการ มีการตัดลดเงินเดือน ค่าตอบแทนลดลงทั้งภาครัฐและเอกชน เกิดปัญหาสังคมและการเมืองวุ่นวายส่งผลกระทบต่อผู้ที่อยู่ในภาคการผลิตอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีบทบาทที่จะต้องกอบกู้ภาวะล้มละลายทางเศรษฐกิจของชาติ (พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน, 2543) ในที่สุดรัฐบาลไทยต้องเข้าโครงการความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และได้ดำเนินการแก้ไขปัญหและพัฒนาประเทศหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจดังกล่าวด้วยการปรับแก้ไขสาระสำคัญของการพัฒนาและประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) นับเป็นก้าวแรกของการนำวิธีการใหม่ในการพัฒนาประเทศมาใช้เพื่อจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคมให้สามารถบรรลุถึงสภาวะอันปรารถนาของคนไทยทั้งชาติในอนาคต สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การกำหนดให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับระบบกลไกและสภาพแวดล้อมของสังคมที่จะส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคน โดยการสร้างคนให้มีโอกาสเข้าถึงศักยภาพของตนเอง และเป็นทั้งส่วนเสริมให้การพัฒนาศักยภาพของคนดำรงอยู่ต่อไป การลดความเหลื่อมล้ำของรายได้และกระจายผลการพัฒนา มุ่งให้คนไทยได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเท่า

เทียมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว การเสริมสร้างโอกาสการพัฒนาเพื่อสร้างงานอาชีพและการมีงานทำ จะต้องเชื่อมโยงคน ชุมชน พื้นที่ และศักยภาพของการพัฒนามุ่งเน้นวิถีการผลิตปรับระบบการเกษตรไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืนการพัฒนาอุตสาหกรรมในครัวเรือน อุตสาหกรรมชนบท และอุตสาหกรรมชุมชนกระจายสู่ทุกพื้นที่ (สรวิเสริญ วงศ์ชะอุ่ม, 2554) ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เกิดความสมดุลบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ มีแนวคิดพื้นฐานเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนำทางในการบริหารและพัฒนาประเทศต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) และขับเคลื่อนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยคำนึงถึงการดำเนินงานตามทางสายกลาง ความสมดุล และความยั่งยืน ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก อาจกล่าวได้ว่า หลังจากประเทศไทยเผชิญวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 จึงนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีอาชีพและงานทำ อีกทั้งการพัฒนาให้เกิดความสมดุลบนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกที่ทำให้ประชาชนอยู่รอดได้ด้วยการผลิตแบบพอเพียง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา นับตั้งแต่การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 เป็นการพัฒนาตามกระแสหลักด้วยระบบทุนนิยมที่มีข้อดี คือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมตามอารยประเทศ เป็นการเปลี่ยนรูปแบบการผลิต การจำหน่ายแจกผลผลิต รวมทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคมขึ้น (ครายอัน แดน และ ซาทิล แซร์รอน, 2554) กล่าวคือ การผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมีแรงงานรับจ้างเป็นฐานที่สำคัญ (Fulcher, 2004) นายทุนเป็นผู้จ่ายค่าแรงให้แก่แรงงานที่รับจ้าง รวมถึงเป็นผู้จ่ายเงินสำหรับปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อจำหน่ายและเก็บเกี่ยวผลกำไร ซึ่งเป็นเงินที่ได้รับเกินจากที่ใช้จ่ายไปในการผลิตสินค้านั้น ในระบบดังกล่าวนี้แรงงานจึงยังชีพด้วยรายได้จากค่าจ้างทำงานที่ผู้ว่าจ้างหรือนายทุนจ่ายให้ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากในสังคมทุนนิยมนั้นปัจเจกบุคคลจำเป็นต้องใช้เงินในการดำรงชีวิต เพราะปัจเจกบุคคลมิได้ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ด้วยตัวเอง จึงต้องสะสมเงินตราเพื่อซื้อหาปัจจัยการยังชีพแตกต่างจากสังคมดั้งเดิมที่ปัจจัยยังชีพผลิตขึ้นโดยปัจเจกบุคคลหรือเป็นการผลิตในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ การที่แรงงานต้องยังชีพด้วยการจับจ่ายใช้สอย ทำให้ลักษณะสำคัญที่ตามมากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คือ การบริโภค ตั้งแต่การบริโภคปัจจัยสี่ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานไปจนถึงการบริโภคความสะดวกสบาย ความหรูหรา และความสุขที่นำมาซึ่งการผลิตสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในสังคม

หากแต่อีกด้านหนึ่งผลจากการพัฒนาดังกล่าวก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจนนำไปสู่การล่มสลายของวิถีชีวิตดั้งเดิม มีการขับเคลื่อนพลังของทุนที่เข้ามาอย่างเข้มข้นและรุนแรง โดยทุนที่สร้างความเปลี่ยนแปลงนั้นเข้ามาในหลายรูปแบบ ทั้งธุรกิจการเกษตร การท่องเที่ยว อุตสาหกรรม และการค้าขาย เป็นการลงทุนของนายทุนจากนอกพื้นที่ที่กระทบต่อคนในพื้นที่ ทำให้ชุมชนถูกรุกล้ำและเกิดการล่มสลาย ทำให้ไม่อาจต้านทานได้ และเป็นการพัฒนาที่เกิดผลแบบรวบรวกกระจาย (ลัทธิติดี ลากอุมการ, 2021) ทำให้มีฝ่ายหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาตามกระแสหลักดังกล่าวที่ก่อให้เกิดผลกระทบจึงเสนอแนะให้มีการพัฒนาตามรูปแบบสังคมสังคมนิยมตามแนวทางของมาร์กซ์ที่จะช่วยลดปัญหาการเหลื่อมล้ำทางฐานะและรายได้ของบุคคลในสังคมและวิธีการผลิตอยู่ภายใต้เอกชนจะทำการผลิตและบริโภคตามคำสั่งของรัฐ หากแต่การพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวก็มีข้อเสียเปรียบ หากวางแผนและดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศผิดพลาดจะส่งผลให้การจัดสรรทรัพยากรอาจไม่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เอกชนไม่มีแรงจูงใจในการทำงาน และการผลิตไม่เกิดการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากการขาดเสรีภาพ (ทรงธรรม ปิ่นโต และ จริยา เปรมศิลป์, 2563) ดังนั้น ในทัศนะของผู้วิจัยจึงเชื่อว่า ทางออกในการพัฒนาประเทศจึงไม่ใช่การพัฒนาด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสังคมนิยมแบบสุดขั้ว หากแต่ต้องเป็นเศรษฐกิจแบบทางสายกลางด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตรทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงมีพระราชดำรัสถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า “เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency economy คำว่า Sufficiency economy นี้ไม่มีในตำราเศรษฐกิจจะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ Sufficiency economy นั้นไม่มีในตำราเพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจก็หมายความว่าเราก็สามารถที่จะไปปรับปรุงหรือไปใช้หลักการเพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและโลกพัฒนาดีขึ้น” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542) จากกระแสพระราชดำรัสดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์ท่านตรัสไว้ คือ แนวคิดที่ทรงย้ำเตือนให้พสกนิกรของพระองค์มีจิตสำนึกในการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ตั้งอยู่บนเหตุและผล มีความ

พอประมาณในความต้องการ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศ

มีนักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังเช่นสุเมธ ตันติเวชกุล (2542) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ และ ประเวศ วะสี (2542) กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่า ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ผลิต ไม่ส่งออก ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค แต่หมายถึง การที่มนุษย์เรามีความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการ ได้แก่ พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นได้ สิ่งแวดล้อมพอเพียง รู้จักที่จะอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการยังชีพและทำมาหากิน ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง คือ การที่ชุมชนสามารถรวมตัวกัน มีความสามัคคีต่อกัน เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง คือ การที่กลุ่มชนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและรากฐานทางวัฒนธรรมของตน ซึ่งการดำเนินชีวิตภายใต้รูปแบบของการมีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับตนนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ ที่ร้ายแรงต่อคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของตน เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่เอื้อประโยชน์ต่อครองชีวิตของตนทั้งสิ้น และมีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่วูบวาบ เดี่ยวจน เดียวรวย เมื่อทุกอย่างเกิดความพอเพียงก็จะเกิดความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน นั้นหมายความว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นการดำเนินชีวิตให้มีความพอเพียงและมีความสมดุล ทั้งสมาชิกในครอบครัว จิตใจ ปัญญา วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และชุมชนเข้มแข็ง โดยมีวิถีการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อเลี้ยงคนและสังคมนั้น ๆ ได้ และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกการครอบครองให้มากที่สุด

หลักการสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่าง

รวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี เพื่อให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ทำการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก เหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่ายและจำหน่ายต่อไป มีการบริหารจัดการและใช้ที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการใช้ชีวิตและมีวิถีการผลิตอย่างพอมี พอกิน พอใช้ ทำการผลิตตามกำลังแรงงานและทรัพยากรที่มีอยู่ ใช้หลักการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เลี้ยงกินแจก เหลือแจกขาย สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2551) ในทัศนะของผู้วิจัย เชื่อว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เป็นผลมาจากการล่มสลายของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่การปฏิเสธเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม หากแต่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการนำเอาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาประยุกต์ใช้ในการผลิต ถ้าผลผลิตจากการบริโภคเพื่อยังชีพภายในครอบครัวเหลือจึงนำมาค้าขายทำกำไรเพื่อหมุนเวียนทุนสำหรับกระบวนการผลิตต่อไป ในขณะเดียวกันก็เป็นการนำเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมมาประยุกต์ใช้ โดยการนำประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประชาชนมีความเท่าเทียมกัน สังคมสามารถกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกัน เป็นสังคมปราศจากชนชั้น มนุษย์ทุกคนสามารถใช้ชีวิตตามที่ต้องการโดยมีความรับผิดชอบต่องานและชุมชนโดยรวม แต่อย่างไรก็ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่ใช่ทางออกเดียวที่จะเปลี่ยนวิถีการผลิตและเศรษฐกิจของประเทศ หากแต่จำเป็นต้องมีการผสมผสานทั้งระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สังคมนิยม และเศรษฐกิจพอเพียงให้เหมาะสมกับบริบทของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม ซึ่งการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้นั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ได้ให้แนวทางการประยุกต์ใช้ด้วยการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ที่เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทฤษฎีใหม่เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความเหมาะสมกับธรรมชาติ และทำให้เกิดปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ทั้งการผลิต การจัดสรร การแลกเปลี่ยน และการบริโภค โดยทฤษฎีใหม่เป็นการจัดการทรัพยากรสำหรับทำมาหากิน คือ ที่ดินและแหล่งน้ำ ถือว่าเป็นรูปแบบของการทำเกษตรกรรมรูปแบบหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานให้กับประชาชนคนไทยนำไปใช้ปฏิบัติเพื่อการดำรงชีพ มีพื้นฐานแนวคิดทางด้านการเกษตรแบบผสมผสาน มุ่งเน้นระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อยังชีพ เพื่อให้เกษตรกรมีผลผลิตพอมีพอกินตลอดปี หลังจากนั้นผลผลิตที่เหลืออาจนำมาแปรรูปหรือนำมาจำหน่าย เพื่อ

เพิ่มพูนรายได้ให้กับเกษตรกรได้อีกทางหนึ่ง เป็นการบูรณาการศาสตร์แขนงต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น การเกษตร การอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี การบริหารจัดการ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เป็นการพัฒนาแนวใหม่สำหรับประชาชนและชุมชนทั่วประเทศในอันที่จะก้าวไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี พอมิ พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ ขณะเดียวกันก็จะนำพาสังคมและประเทศชาติไปสู่การพัฒนาที่มีความยั่งยืนได้ในที่สุด (สุนทร กุลวัฒนวงศ์, 2544)

ทฤษฎีใหม่ (New Theory) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรน้ำฝน อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรได้ทรงปฏิบัติมาเป็นระยะเวลานานแล้ว โดยให้เกษตรกรทำการปลูกพืชหมุนเวียน และปลูกพืชไว้ให้หลากหลายชนิดบนพื้นที่เดียวกันอย่างที่เราเรียกว่า “ไร่นาผสมผสาน หรือ ไร่นาสวนผสม” ด้วยวิธีการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมด้วยการใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยให้มีการจัดสร้างแหล่งน้ำในที่ดินสำหรับการทำการเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ให้มีรายได้ไว้ใช้จ่ายและมีอาหารไว้สำหรับบริโภคตลอดปี เพื่อเป็นการลดความเสี่ยง ไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อตลาดหรือสภาพแวดล้อมเกิดความแปรปรวนหรือเกิดวิกฤติขึ้น (กรมวิชาการ, 2539) ทฤษฎีใหม่นี้จึงมิได้เป็นการแจกจ่ายที่ดิน แต่เป็นที่ดินของประชาชนเอง และมีปัจจัยสำคัญ คือ ปัจจัยน้ำ และความยินยอมพร้อมใจของประชาชน หากประชาชนไม่ยินยอม ก็ไม่สามารถดำเนินการได้ โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงห่วงใยประชาชนคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเกิดสภาวะการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภค ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของการทำการเกษตรในประเทศไทยตลอดเวลา ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2529 ความว่า “...หลักสำคัญ คือ ว่าต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้า ไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้. ...” จากพระราชดำรัสดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตรทรงยึดเป็นหลักในการให้ความช่วยเหลือพสกนิกรในชนบทอันเป็นพื้นฐานการคิดค้นทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นปฏิบัติการเพื่อนำน้ำให้แก่เกษตรกร โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ประกอบไปด้วย 30% สำหรับแหล่งน้ำทั้งการขุดบ่อทำหนองและการขุดคลองใส่ไถ่ที่ช่วยระบายน้ำรอบพื้นที่ 30 % สำหรับปลูกข้าว และอีก 30% สำหรับไว้ทำโคกหรือป่า โดยปลูกผักไว้เป็นอาหาร ปลูกไม้ใช้สอย ปลูกยาสมุนไพร ส่วน 10% ที่เหลือสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงทำการศึกษาและวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่มานานนับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2532 ในพื้นที่ส่วนพระองค์ขนาด 16 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวา ไกล้วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอ

เมือง จังหวัดสระบุรี และทรงมอบให้มูลนิธิชัยพัฒนาที่ทรงจัดตั้งขึ้นมาดำเนินการ เพื่อเสริมโครงการของรัฐ ทั้งนี้ ก่อนที่จะทรงนำเอกสารออกเผยแพร่อย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. 2537 นั้น ทรงให้จัดตั้งศูนย์บริหารการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของมูลนิธิชัยพัฒนา เพื่อเป็นต้นแบบสาธิตการพัฒนาด้านการเกษตร โดยประสานความร่วมมือระหว่าง วัด ราษฎร และรัฐ ทำการเผยแพร่อาชีพการเกษตรและจริยธรรมแก่ประชาชนในชนบท ทรงมุ่งหวังว่า หากประสบความสำเร็จก็จะใช้เป็นแนวทางสาธิตในท้องที่อื่น ๆ ต่อไป

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ที่ผ่านมามบรรดานักคิด นักวิชาการ และประชาชนมีความรู้ความเข้าใจว่า ทฤษฎีใหม่เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือทฤษฎีใหม่ คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือทฤษฎีใหม่เป็นแต่เพียงตัวบทหรือทฤษฎีหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งนั่นเป็นการมองทฤษฎีใหม่แบบเหมารวม โดยแท้จริงแล้วทฤษฎีใหม่เกี่ยวข้องกับการลงมือปฏิบัติให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมจากวิธีการผลิตการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีความเหมาะสมกับธรรมชาติ แต่จากการลงมือปฏิบัติกลับแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนำเอาทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ใช้ (บรรเจิดลักษณ์ จินตฤทธิ์ และคณะ, มปป.) ผู้วิจัยจึงเชื่อว่า การทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการนำทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์สู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม โดยที่ “โคก หนอง นา โมเดล” อยู่ภายใต้การประยุกต์ทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์สู่วิถีการผลิตแบบใหม่ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกร

สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาตินำโมเดลต้นแบบของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาใช้ในการบริหารจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตรอันเป็นวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมของสังคมไทย เรียกว่า “โคก หนอง นา โมเดล” มีหลักการ คือ การประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องมีความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ตามหลักภูมิสังคมด้วยเป็นการออกแบบพื้นที่เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่ต้องเริ่มจากการรู้จักพื้นที่ของตนเองก่อน และมีความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ มีการคำนวณการระเหยของน้ำ การคำนวณการใช้น้ำ การคำนวณการบำบัดน้ำเสีย โดยน้ำที่ได้มาในแต่ละรอบจะต้องนำไปวางแผนการผลิต ทั้งในเรื่องของการปรับปรุงดินและการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภค โดยจะต้องสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เป็นการผสมผสานทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้านให้สอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่ เน้นการพึ่งพาตนเองด้านน้ำ อาหาร และพลังงานอย่างเป็นระบบ นำผลผลิตที่ได้มาต่อยอดด้วยการแปรรูป เพื่อให้มีผลผลิตที่พอมี พอกินตลอดปี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

มีการจัดการพื้นที่ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ โคก เป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร การปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ทั้งพืชอายุสั้นและไม่ยืนต้น เป็นที่เลี้ยงสัตว์ และสร้างที่อยู่อาศัย ส่วนหนอง เป็นพื้นที่สำหรับการบริหารจัดการน้ำเพื่อการกักเก็บน้ำ สร้างความชุ่มชื้น หนองน้ำจะมีรูปทรงอิสระตามความเหมาะสมกับขนาดและการใช้ประโยชน์ของที่ดิน และนา เป็นพื้นที่ราบหรือพื้นที่ว่างสำหรับทำนาข้าว ทำแปลงพืชผัก การปลูกพืชไร่ พืชสวน โดยคำนึงถึงการใช้ประโยชน์ทางภูมิศาสตร์และความต้องการของเจ้าของพื้นที่นั้น นอกจากนี้ ยังต้องมีการปรับหัวคันนาให้สูงขึ้นถึง 2 เมตร เพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ วางแผนปลูกข้าว เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ นำพลังงานหมุนเวียนมาใช้ในพื้นที่ โดยเฉพาะพลังงานชีวมวล (พิเชฐ โสวิทยสกุล, 2562)

หากลองมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ในหลาย ๆ พื้นที่ของประเทศก็จะช่วยได้มากกว่าการบริหารจัดการน้ำและพื้นที่ทำเกษตรกรรม เพราะจะช่วยแก้ปัญหาโลกร้อนและลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้อีกด้วย (มูลนิธิสิทธิธรรมธรรมชาติ, 2561) ดังนั้น การทำเกษตรกรรมในแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรด้วยการยึดหลักบันได 9 ขั้น เริ่มจากขั้นที่ 1 พอกิน ขั้นที่ 2 พอใช้ ขั้นที่ 3 พออยู่ ขั้นที่ 4 พอมีเงิน ขั้นที่ 5 ทำบุญ : ศาสนา พ่อแม่ ครอบครัว ขั้นที่ 6 ทำทาน : เหลือ ก็แบ่งปัน ขั้นที่ 7 เก็บไว้เมื่อขาด ขั้นที่ 8 ค้ำขาย และขั้นที่ 9 เครือข่าย และเป็นการนำเอารูปแบบการยังชีพที่อยู่บนฐานคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อให้มีวิถีการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นลำดับแรก มีความพอกิน พอใช้ พออยู่ พอมีเงิน แล้วจึงจะทำบุญ แจกจ่าย แบ่งปัน เก็บไว้เมื่อขาด ค้ำขายสร้างรายได้ และการสร้างเครือข่ายตามลำดับ ในทัศนะของผู้วิจัยจึงเชื่อว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม โดยเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากเดิมที่เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าหลังจากประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากการทำข้อตกลงสนธิสัญญาเบาว์ริง จวบจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างรุนแรง เกษตรกรยากจนและเป็นหนี้จากการทำเกษตรกรรม จึงเป็นที่มาของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) มุ่งเน้นการพัฒนาที่ทำให้เกิดความสมดุลบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีแนวคิดพื้นฐานเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนำทางในการบริหารและพัฒนาประเทศต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) และขับเคลื่อนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ คำนึงถึงการดำเนินงานตามทางสายกลาง ความสมดุล และความยั่งยืน ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก

หากแต่ที่ผ่านมามีความสับสนของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมหรือสังคมนิยมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการผสมผสานเศรษฐกิจทั้งสองรูปแบบร่วมกัน จากความสับสนดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อการลงมือปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยปัญหาดังกล่าวมีสาเหตุมาจากเกษตรกรหรือผู้นำทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาลงมือปฏิบัติยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำทุน และสนามสำหรับปฏิบัติการมาประยุกต์ใช้ในวิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการประยุกต์ทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลสำเร็จ โดยไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม หากแต่เป็นวิธีการผลิตตามเศรษฐกิจแบบทางสายกลาง ตามแนวทางของมาร์กซ์ เป็นการจัดระเบียบและสร้างรูปแบบการผลิตที่กำลังแรงงานเป็นแรงงานที่ไม่ถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ แรงงานจะเป็นของผู้ใช้แรงงานเอง แม้กับธรรมชาติมนุษย์ก็จะเป็นที่ไม่มีใครรู้ว่าต่ำต้อย เป็นทาสหรือถูกลดคุณค่ามนุษย์และสามารถพัฒนาการผลิตเอาชนะธรรมชาติได้ มนุษย์สามารถที่จะเป็นนายธรรมชาติและความสัมพันธ์ในการผลิตได้อย่างแท้จริง สามารถแบ่งปันผลผลิตแก่ผู้ใช้แรงงานตามความสามารถและความจำเป็นของแต่ละคน ประชาชนมีความเท่าเทียมกัน สังคมสามารถกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกัน มนุษย์ทุกคนสามารถใช้ชีวิตตามที่ต้องการ โดยมีความรับผิดชอบต่อตนเองและชุมชนโดยรวม ดังนั้น “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นโมเดลต้นแบบที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต การครอบครองปัจจัยการผลิต ผลักการผลิต ความสัมพันธ์การผลิตออกจากระบบทุนนิยม “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นโมเดลเศรษฐกิจแบบทางสายกลางที่ก่อให้เกิดกระบวนการการผลิต การจัดสรร การแลกเปลี่ยน และการบริโภคอย่างครบวงจรของระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นการพัฒนาแบบทางเลือกควบคู่กับการพัฒนาแบบกระแสหลักที่อยู่เหนือกว่า เพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตรอดพ้นจากภาวะวิกฤต

การนำหลักการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาเป็นแนวทางที่สำคัญในการลงมือทำตามศาสตร์พระราชา โดยใช้หลักการเข้าใจ ด้วยการเข้าใจสภาพพื้นที่ตนเอง การสังเกตและทำความเข้าใจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ สภาพดิน แหล่งน้ำ การไหลของน้ำ ระดับความสูงต่ำ สภาพอากาศในแต่ละฤดูกาล รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ เข้าใจปัญหาและศักยภาพด้วยการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำการเกษตรกรรมจากวิธีการผลิตเดิม ทำให้มองเห็นศักยภาพของพื้นที่ในการปรับเปลี่ยนไปสู่วิธีการผลิตของการทำเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนกว่า นำมาสู่การมีความเข้าใจหลักการทำด้วยการศึกษาและทำความเข้าใจหลักการพื้นฐาน การจัดสรรพื้นที่ การกักเก็บน้ำ การปลูกพืชหลากหลาย การเลี้ยงสัตว์ และการสร้างความสมดุลของระบบนิเวศ ใช้

หลักการเข้าถึงด้วยการเข้าถึงองค์ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ การเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งดิน น้ำ พันธุ์พืชท้องถิ่น วัสดุธรรมชาติ และแรงงาน เพื่อนำมาใช้ในการลงมือทำร่วมกัน ยิ่งกว่านั้นเป็นการเข้าถึงเครือข่าย ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นำไปสู่หลักการพัฒนาแผนผังพื้นที่การจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและเป้าหมายของตนเอง การพัฒนาเทคนิคที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า ทดลอง และพัฒนาเทคนิคที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และทรัพยากรที่มีอยู่ และการพัฒนาต่อยอดให้มีความหลากหลายและเป็นระบบการทำเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนมากขึ้น เป็นการลงมือทำอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อให้การปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนนี้มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และศักยภาพความสามารถของตนเอง

การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จะเกิดขึ้นได้ด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ คน ความรู้ เครือข่าย การขยายผล และมีกระบวนการตามศาสตร์พระราชา การยึดมั่นในปรัชญา ทฤษฎี วิธีการปฏิบัติแบบเป็นขั้นเป็นตอน การมีเทคนิควิธีนวัตกรรม และการบริหารแบบคนจนเป็นพื้นฐานในการลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้ จากการตีความพระราชดำรัสเรื่องอารยะเกษตร ตามที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ ทรงมีพระราชดำรัสเรื่อง “อารยะเกษตร” เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2564 แสดงให้เห็นว่า โคก หนอง นา โมเดล เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ในการทำเกษตรกรรม เป็นศิลปะ เป็นแบบฝึกหัด เป็นการรวมเกษตรในหลากหลายแบบให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีความเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความอยู่ดีกินดี เกษตรกรสามารถนำเอาความรู้ไปใช้งานได้จริง ๆ ไม่ได้เป็นโมเดลที่มีความคงที่ หากแต่สามารถนำไปใช้ได้อย่างยืดหยุ่น หลากหลายพื้นที่ เป็นระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับประเทศไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรม เป็นหลักการกว้าง ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร เสริมสร้างการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

กล่าวโดยสรุป “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในการบริหารจัดการน้ำและพื้นที่สำหรับทำการเกษตร โดยยึดหลักให้มีความเหมาะสมตามหลักภูมิสังคม เริ่มจากการรู้จักพื้นที่ของตนเองก่อน และมีความรู้ในเรื่องภูมิศาสตร์ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ โคก เป็นพื้นที่สำหรับปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และปลูกที่อยู่อาศัย ส่วนหนอง เป็นแหล่งน้ำเพื่อกักเก็บไว้ใช้ในหน้าแล้งและยามที่มีความจำเป็น และเป็นที่รับน้ำในช่วงฤดูฝนและช่วงน้ำหลาก และนาเป็นพื้นที่สำหรับปลูกข้าว โดยเริ่มจากการฟื้นฟูและบำรุงดิน สร้างคันนาให้กว้างและสูง เพื่อใช้เป็นที่ยกน้ำในช่วงฤดูฝนและช่วงน้ำหลาก และใช้ประโยชน์จากคันนาด้วยการปลูกพืชผักเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้มีความพอกิน พอใช้ พออยู่ พอมีเงิน มีการแบ่งปันให้แก่

ผู้อื่น เมื่อผลผลิตจากการทำเกษตรกรรมเหลือจากการบริโภคและแบ่งปันแล้ว จึงทำการค้าขาย และมีการสร้างเครือข่ายในการลงมือปฏิบัติด้วยกัน งานวิจัยนี้จึงกำหนดให้ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตการเกษตรแบบหนึ่งภายใต้สนามที่มีการผลิตแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมในรูปแบบอื่น

ส่วนที่สอง “โคก หนอง นา โมเดล” : การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต

วิธีการผลิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการผลิตด้วยเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตที่ลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ สร้างความแตกต่างระหว่างชนชั้นนายทุนและชนชั้นแรงงาน แรงงานเกิดความแปลกแยก ถูกเอารัดเอาเปรียบ และเกิดความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีหลากหลายแนวคิดทฤษฎีที่ได้อธิบายถึงวิถีชีวิต และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของมนุษย์

วิถีชีวิต คือ แนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ โดยการสะท้อนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรมและคุณธรรมจนกลายเป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ที่สามารถร่วมกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (วัลย์ดา เหมหมาด, 2559) วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำ ไม่ว่าจะเป็น การแปรงฟัน สวมใส่เสื้อผ้า เครื่องประดับ ตลอดจนการเล่นกีฬา ดูโทรทัศน์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่าสิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูกสิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม (พวงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2544) ซึ่งวิถีชีวิตของมนุษย์ถูกกำหนดให้แตกต่างกันด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ เช่น กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในป่าเขาก็แตกต่างจากคนที่อาศัยอยู่ในเมือง คนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามก็แตกต่างจากคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวไทยหรือต่างชาติก็จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงหรือต่ำล้าหลังป่าเถื่อนกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง และ วิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละสังคมจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ปรับตัวให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ ๆ เพื่อการอยู่รอด แต่สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต คือ คติธรรม

เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้มนุษย์มีความจำเป็นต้องการแลกเปลี่ยนการผลิตซึ่งกันและกัน (สุพัตรา สุภาพ, 2541) จะเห็นได้ว่า ภายใต้การให้ความหมายของคำว่าวิถีชีวิตในลักษณะดังกล่าวเช่นนี้ดูเหมือนว่า แม้วิถีชีวิตจะมีการเปลี่ยนแปลงและมีความแตกต่างหลากหลาย แต่วิถีชีวิตก็ไม่ได้ถูกนิยามหรือมองว่าเกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตในสังคมแต่อย่างใดเลย

สำหรับการกล่าวถึงวิถีชีวิตนั้น มีนักคิดนักทฤษฎีได้ให้คำอธิบายถึงวิถีชีวิตในหลากหลายมิติ ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอให้เห็นถึงมุมมองการอธิบายวิถีชีวิตเชิงปรัชญา และวิถีชีวิตเชิงทฤษฎี โดยที่มุมมองเชิงปรัชญาเกี่ยวข้องกับการอธิบายปรัชญาชีวิตและวิถีชีวิตของมนุษย์ ดังเช่น แนวคิดสุขนิยม (Hedonism) Jeremy Bentham ได้ให้ความหมายความสุข คือ สิ่งสนองความต้องการ (Desireable) หมายถึง ความสุขทางกาย เป็นความสุขทางด้านเนื้อหนังมังสา แต่เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขในความหมายของอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) หมายถึง ความสุขของคนทั้งหมด แต่ความสุขในความหมายของสุขนิยม หมายถึง ความสุขของปัจเจกบุคคล ซึ่งอรรถประโยชน์นิยมกับสุขนิยมมีความเหมือนกันในแง่ที่ยึดความสุขเป็นจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิตเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น (Bentham Jeremy, 1964) นอกจากนี้ยังมีนักคิดนักวิชาการได้ให้ความหมายสุขนิยมว่า เป็นการยึดมั่นในวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มีความสำคัญถึงสิทธิในการหากิจกรรมที่เพลิดเพลินใจ สามารถสร้างความสุขและความพึงพอใจได้ในทันที ในขณะที่ Hirschman และ Holbrook (1982) มองว่าแนวคิดสุขนิยม คือ การคำนึงถึงตนเองควบคู่ไปกับประสบการณ์และสินค้าที่เกี่ยวข้องกับความสนุก จินตนาการ และความเพลิดเพลิน หรือถ้ามองในเชิงการบริโภคสินค้า มีนักวิจัยหลายคนได้ให้คำจำกัดความแนวคิดสุขนิยมว่า เป็นความเพลิดเพลินในการซื้อสินค้ามากกว่าการบรรลุวัตถุประสงค์ในสิ่งที่ได้รับมอบหมาย โดยแนวคิดสุขนิยมจะสะท้อนประสบการณ์ที่ได้รับในการซื้อสินค้า ซึ่งประกอบด้วย ความพึงพอใจ ความเพลิดเพลิน ความอยากรู้อยากเห็น จินตนาการ ความสนุก (Babin Barry J. , 1994) และยังมองว่าการออกไปซื้อสินค้าเป็นการออกจากกิจกรรมประจำวัน และตื่นตัวไปกับสินค้าใหม่ ๆ รู้สึกว่าเวลาผ่านไปไวกว่าปกติ (Helmefalk, 2016)

นอกจากแนวคิดสุขนิยมจะเกี่ยวพันกับวิถีการดำเนินชีวิตแล้วยังมีแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมที่มีความสอดคล้องกัน โดยที่แนวคิดอรรถประโยชน์เป็นปรัชญาที่ Jeremy Bentham เป็นผู้คิดค้นขึ้นมา และต่อมา John Stuart Mill เป็นผู้พัฒนาทฤษฎีนี้ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น คำว่า “utilitarianism” เป็นคำที่ใช้ในทฤษฎีจริยศาสตร์ที่ถือว่าจุดมุ่งหมายสูงสุด (Ultimate end) ในการกระทำของมนุษย์ คือ ความสุข การกระทำที่ถือว่าถูกต้องเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุข

เท่านั้น ความสุขในที่นี้ คือ ความสุขที่มีปริมาณมากที่สุด และขึ้นอยู่กับคนจำนวนมากที่สุด ส่วนการกระทำที่ผิด คือ การกระทำที่ก่อให้เกิดความทุกข์ (Pain) (Encyclopedia Britannica, 1768) ความสุขจึงหมายถึง ความพึงพอใจ (Pleasure) และการปราศจากความทุกข์ทรมาน ความทุกข์ คือ ความทรมานเจ็บปวด (Suffering and Pain) หัวใจของแนวคิดอรรถประโยชน์นิยม คือ ความสุข (Happiness) นอกจากนี้ ในอดีตมีการอธิบายอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับความหมายของแนวคิดอรรถประโยชน์นิยม คือ การมุ่งงาน (Task-oriented) (El Hedhli และคณะ, 2013) หรือเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับงาน มีความเป็นเหตุเป็นผลโดยคำนึงถึงความจำเป็นมากกว่านั้นหนทางการและแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมมักถูกใช้ในแง่ของการประเมินผลการทำงานให้เกิดความสำเร็จและการบรรลุผล (Hoffman, 1996) แต่ในขณะเดียวกันก็มียานวิจัยอื่นที่ให้ความหมายที่แตกต่างกันไป โดยมองว่าแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมเป็นการรวบรวมทัศนคติในแง่ลบด้านการรับรู้ ได้แก่ มูลค่าของเงิน ความสะดวก และการประหยัดเวลา (Zeithaml, 1988)

ส่วนอีกแนวคิดหนึ่ง คือ แนวคิดอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ได้อธิบายถึงการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ และความหมายของการมีชีวิตอยู่ โดยที่ “อัตถิภาวนิยม” แยกออกเป็น “อัตถ” แปลว่า เป็นอยู่ มีอยู่ “ภาว” แปลว่า ความมี ความเป็น และ “นิยม” มีความหมาย คือ ลัทธิ รวมกันเป็นคำว่า “อัตถิภาวนิยม” หมายถึง ลัทธิที่ยึดถือความมี ความเป็น ซึ่งเป็นสาระัตถะในตัวเองเท่านั้น ฟรังเคิล (Frankl, 1985) ได้ให้ความหมายของอัตถิภาวนิยมไว้ว่า อัตถิภาวนิยม หมายถึง การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ความหมายของการมีชีวิต และการพยายามค้นหาความหมายของการมีชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม โดยความหมายของชีวิตมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างช่วงเวลา จึงเป็นการกล่าวถึงความหมายของชีวิต ณ ช่วงเวลานั้น แนวคิดอัตถิภาวนิยมมีที่มาจากนักปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่มีคนรู้จักกันมากและมีอิทธิพลมากที่สุด คือ Jean Paul Sartre ที่กล่าวถึงมนุษย์ว่า มนุษย์ คือ เสรีภาพ สภาพความเป็นมนุษย์และเสรีภาพเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ กฎเกณฑ์ หรือข้อห้ามต่าง ๆ ในสังคมโดยตัวของมันเองไม่มีอำนาจอะไรที่มาจำกัดเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธก็ได้ มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ชีวิตของแต่ละคนจึงไม่มีพระเจ้า หรือพระพรหมเป็นผู้กำหนด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตจะมีความหมายเช่นไรขึ้นอยู่กับที่การตัดสินใจหรือการตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์เอง ไม่มีสิ่งใด ไม่ว่าจะเป็นภายในตัวหรือนอกตัวมนุษย์ที่จะบังคับมนุษย์ได้ เช่น ความดี ความชั่ว เป็นต้น และเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีอดีต อดีตเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มนุษย์ไม่เป็นทาสของอดีต ปัจจุบันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มนุษย์จึงไม่ควรทำลายชีวิตปัจจุบันเพื่ออดีต เพราะถือว่ามนุษย์เป็นผู้เลือกอดีต มนุษย์จะต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองและมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย บางครั้งความรับผิดชอบอันใหญ่

หลวง ทำให้มนุษย์ไม่ต้องการเสรีภาพ ดังนั้น ความเชื่อพื้นฐานของแนวคิดอัตถิภาวนิยมจึงให้ความสำคัญกับเสรีภาพของมนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์เป็นผู้มีสิทธิที่จะเลือกตัดสินใจ พร้อมกันนั้นก็ต้องรับผิดชอบในเสรีภาพที่เลือก จึงจะถือว่าเป็นบุคคลที่มีค่า ความยิ่งใหญ่ของมนุษย์อยู่ที่การสร้าง ไม่ใช่อยู่ที่ผลสำเร็จ อยู่ปัจจุบัน มิใช่อยู่ในอดีตหรืออนาคต (กิริติ บุญเจือ, 2522) ดังนั้น อัตถิภาวนิยม จึงให้ความสำคัญต่อเสรีภาพมากกว่าระเบียบกฎเกณฑ์เน้นการสร้างสรรค์มากกว่าระเบียบแบบแผน และเน้นความรู้สึกมากกว่าเหตุผล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555)

การนำเอามุมมองเชิงปรัชญา ดังเช่น แนวคิดสุขนิยม อรรถประโยชน์นิยม และอัตถิภาวนิยม มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตนั้น ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ทั้งสามแนวคิดดังกล่าวล้วนแล้วแต่มีทั้งข้อดีและข้อจำกัดในการอธิบายให้เห็นถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือ แนวคิดสุขนิยม เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงความสุข ความสุขคือ สิ่งสนองความต้องการ หมายถึง ความสุขทางกาย เป็นความสุขทางด้านเนื้อหนังมังสา เป็นความสุขของปัจเจกเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ ความเพลิดเพลิน ความอยากรู้อยากเห็น จินตนาการ และความสนุก แต่ก็มีข้อจำกัด คือ ไม่ได้อธิบายถึงความสุขที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ซึ่งวิถีการผลิตเป็นตัวกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลและสังคม เช่นเดียวกับแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมที่อธิบายจุดมุ่งหมายสูงสุดในการกระทำของมนุษย์ คือ ความสุข การกระทำที่ถือว่าถูกต้องต้องเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุข ความสุขในที่นี้ คือ ความสุขที่มีปริมาณมากที่สุด และขึ้นอยู่กับคนจำนวนมากที่สุด ความสุขจึงหมายถึงความพึงพอใจ ปราศจากความทุกข์ทรมาน ความทุกข์ คือ ความทรมานเจ็บปวด หัวใจของแนวคิดอรรถประโยชน์นิยม คือ ความสุข แต่ก็มีข้อจำกัด คือ ไม่ได้อธิบายถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิตที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ ความพึงพอใจ ความมีเหตุผล ความคุ้มค่า และการบรรลุผลสำเร็จ รวมทั้งกระบวนการหรือเงื่อนไขที่ทำให้เกิดผลสำเร็จ และแนวคิดอัตถิภาวนิยมเป็นแนวคิดที่อธิบายการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ความหมายของการมีชีวิต และการพยายามค้นหาความหมายของการมีชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม โดยความหมายของชีวิตมนุษย์ มีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างช่วงเวลา จึงเป็นการกล่าวถึงความหมายของชีวิต ณ ช่วงเวลานั้น และกล่าวถึงมนุษย์ว่า มนุษย์มีเสรีภาพ สภาพความเป็นมนุษย์และเสรีภาพเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ กฎเกณฑ์หรือข้อห้ามต่าง ๆ ในสังคม โดยตัวของมันเองไม่มีอำนาจอะไรที่มากดดันเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธก็ได้ มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง เมื่อนำมาใช้ในการอธิบายที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตก็จะเป็นวิถีชีวิตที่มีความสร้างสรรค์ มีความยืดหยุ่น มีความเป็นสารัตถะในตัวเอง มนุษย์สามารถที่จะกำหนดชีวิตของตนเอง มีการให้

ความหมายชีวิตตนเอง การมีเสรีภาพในการเลือกรับหรือปฏิเสธสิ่งใด ๆ ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้ แต่ก็ไม่ได้อธิบายเสรีภาพของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตที่เป็นตัวกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพของมนุษย์ในยุคของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากเศรษฐกิจแบบยังชีพสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตรูปแบบอื่นที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต

ดังนั้น มุมมองเชิงปรัชญาที่อธิบายวิถีชีวิตด้วยแนวคิดทั้งสามดังกล่าว จึงยังไม่ครอบคลุมเพียงพอที่จะอธิบายให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิต อีกทั้งเป็นปรัชญาชีวิตและวิถีชีวิตที่มีความสุดโต่งมากเกินไปกับการอธิบายถึงการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์แต่เพียงความสุขทั้งของปัจเจก ความพึงพอใจ ความมีเหตุผล ความคุ้มค่า การบรรลุผลสำเร็จ มนุษย์ คือ เสรีภาพ สภาพความเป็นมนุษย์และเสรีภาพเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ กฎเกณฑ์ หรือข้อห้ามต่าง ๆ ในสังคมโดยตัวของมันเองไม่มีอำนาจอะไรที่มาถ่วงดุลเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธก็ได้ มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ซึ่งนั่นเป็นการอธิบายการดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งที่เป็นเป้าหมายปลายทางของการให้ความหมายชีวิตที่ขึ้นอยู่กับความสุข และความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตเท่านั้น หากแต่ยังขาดการกล่าวถึงกระบวนการหรือปฏิบัติการของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่นำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิต

ส่วนการอธิบายถึงวิถีชีวิตในมุมมองเชิงทฤษฎี มีนักสังคมวิทยาร่วมสมัยอย่างเอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ในทางการเมืองอาจถือได้ว่าเดอร์ไคม์เป็นพวกเสรีนิยม แต่ในทางอุทธรณ์เขาเป็นนักคิดทางอนุรักษนิยม เดอร์ไคม์หวาดกลัวและเกลียดความไร้ระเบียบทางสังคม ในงานเขียนเขาได้อาศัยข้อมูลอันเป็นผลมาจากการไร้ระเบียบอันเป็นผลผลิตของการเปลี่ยนแปลงสังคม เช่น การนัดหยุดงานของอุตสาหกรรม การล่มสลายของชนชั้นสายปกครอง ความสัมพันธ์ที่ขาดสะบั้นลงระหว่างรัฐกับองค์กรทางศาสนา และการเกิดการต่อต้านทางการเมืองของลัทธิสตาลินที่มีลักษณะเฉพาะของประเทศฝรั่งเศสในยุคของเดอร์ไคม์ ในทัศนะของเดอร์ไคม์แล้วนั้น ความไร้ระเบียบทางสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของโลกสมัยใหม่เสมอไป และเป็นที่อาจจะลดน้อยลงได้ด้วยการปฏิรูปทางสังคม ซึ่งแตกต่างกับทัศนะของมาร์กซ์ที่มองปัญหาของโลกสมัยใหม่ว่าเป็นสิ่งที่ติดตัวมากับสังคม แต่เดอร์ไคม์มิได้มีความเห็นเช่นนั้น เป็นผลให้ความคิดเห็นของเดอร์ไคม์มีความสนใจทำการศึกษาสิ่งที่เขาเรียกว่า “ข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact)” เขามองเห็นข้อเท็จจริงทางสังคมในฐานะที่เป็นพลัง (Force) และโครงสร้าง (Structures) ที่เป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกและเป็นสิ่งที่มีความอำนาจบีบบังคับปัจเจกบุคคล ในหนังสือ

suicide เดอร์ไคม์ให้เหตุผลว่า ถ้าเราสามารถเชื่อมโยงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล อย่างเช่น อัตวินิบาตกรรมหรือการฆ่าตัวตายเข้ากับเหตุทางสังคม (Social Causes) อันเป็นข้อเท็จจริงทางสังคม เขาก็จะสามารถเสนอกรณีศึกษาที่น่าเชื่อถือในทางสังคมวิทยาได้ เดอร์ไคม์ไม่ได้สืบค้นว่า เหตุใดปัจเจกถึงฆ่าตัวตาย แต่เขากลับสนใจมูลเหตุของความแตกต่างในอัตราการฆ่าตัวตายที่มีอยู่ในกลุ่มภูมิภาค ประเทศ และประเภทของคน ข้อโต้แย้งของเดอร์ไคม์จึงมีอยู่ว่า เป็นธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงในด้านข้อเท็จจริงทางสังคมที่นำไปสู่ความแตกต่างในอัตราของการฆ่าตัวตาย เป็นต้นว่าสงครามหรือภาวะตกต่ำในทางเศรษฐกิจที่จะทำให้เกิดอารมณ์ร่วมของความกดดันที่นำไปสู่การฆ่าตัวตายในอัตราที่สูงขึ้น (สุเทพ สุนทรภัสส, 2535)

นอกจากนี้ เดอร์ไคม์ยังได้เขียนหนังสือ The Rules of Sociological Method (Durkheim, 1982) โดยกล่าวถึงข้อเท็จจริงทางสังคมว่า มี 2 ประเภท คือ ข้อเท็จจริงที่มีลักษณะทางวัตถุ (Material) และข้อเท็จจริงที่ไม่เป็นวัตถุ (Non-material) ซึ่งเดอร์ไคม์ให้ความสนใจต่อข้อเท็จจริงทางสังคมที่ไม่เป็นวัตถุ เช่น วัฒนธรรมและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ความสนใจทางด้านข้อเท็จจริงที่ไม่มีลักษณะเป็นวัตถุปรากฏชัดในงานระยะต้น ๆ ของเดอร์ไคม์ คือ The Division of Labour in Society (Durkheim, 1893) ซึ่งวิเคราะห์เปรียบเทียบสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางสังคมเข้าด้วยกัน ในกรณีของสังคมบรรพกาลและสังคมสมัยใหม่ เดอร์ไคม์ได้สรุปว่า สังคมในยุคต้น ๆ รวมกันขึ้นด้วยข้อเท็จจริงที่ไม่มีลักษณะเป็นวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศีลธรรมที่มีการยึดถือร่วมกันอย่างเหนียวแน่น หรืออย่าง que เดอร์ไคม์เรียกว่า “จิตสำนึกร่วมกัน (Collective Conscience) อย่างไรก็ดีตามเนื่องจากความซับซ้อนของสังคมสมัยใหม่จึงมีความเสื่อมคลายทางด้านพลังของความสำนึกร่วมกัน ความผูกพันพื้นฐานที่สำคัญของโลกสมัยใหม่ คือ การแบ่งงานอันละเอียดอ่อนที่ผูกพันปัจเจกบุคคลกับคนอื่น ๆ ในความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามเดอร์ไคม์รู้สึกว่าการแบ่งงานสมัยใหม่ทำให้เกิดพยาธิทางสังคมต่าง ๆ ตามมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นวิธีการที่ไม่เพียงพอจะยึดเหนี่ยวสังคมเข้าไว้ด้วยกัน การแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงในทางปฏิบัติ แต่เห็นว่าการปฏิรูปชนิดต่าง ๆ สามารถจะแก้ปัญหาสังคมสมัยใหม่ได้ และไม่มีการย้อนกลับไปสู่ยุคที่ความสำนึกส่วนรวมยังมีอิทธิพลอยู่ แต่กลับรู้สึกว่ศีลธรรมที่มีอยู่ร่วมกันสามารถที่จะเสริมให้มีพลังมากขึ้นในสังคมสมัยใหม่ที่ทำให้คนในสังคมสามารถจัดการกับปัญหาหรือพยาธิที่เกิดขึ้นได้ จากแนวคิดของเดอร์ไคม์จึงกล่าวได้ว่า ข้อเท็จจริงทางสังคมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยวิถีชีวิตของมนุษย์อยู่ในกรอบการดำเนินชีวิตที่แต่ละบุคคลพึงกระทำภายใต้การมีจิตสำนึกร่วมกัน ซึ่งหมายถึง การมีความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐานร่วมกันของสังคม ที่จะชี้นำพฤติกรรมของบุคคลและกำหนดวิถีชีวิต เมื่อบุคคลปฏิบัติ

ตามจิตสำนึกส่วนรวมก็จะเกิดการบูรณาการทางสังคม แต่เมื่อใดที่บรรทัดฐานของสังคมมีการแบ่งแยกและขาดแนวทางที่ชัดเจน สภาวะไร้บรรทัดฐานทางสังคม (Anomie) ก็จะขัดขวางการดำเนินชีวิต ทำให้สังคมแตกสลายและบุคคลรู้สึกถึงความแปลกแยก จนอาจนำไปสู่การฆ่าตัวตายในที่สุด ดังนั้น การไร้ระเบียบทางสังคม การปราศจากจิตสำนึกร่วมกัน จึงนำไปสู่การมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับการเกิดอาชญากรรม

นอกจากนักคิดอย่างเดอริคีม์แล้ว ยังมีนักคิดอย่างแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนไปสู่ความมีเหตุผล (Process of Rationalization) เวเบอร์สนใจต่อประเด็นทั่วไปที่ว่าเหตุใดสถาบันต่าง ๆ ในโลกตะวันตกจึงได้พัฒนาสู่ลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้นทุกขณะ ในขณะที่ส่วนอื่น ๆ ของโลกดูเหมือนจะมีอุปสรรคอันทรงพลังที่ขัดขวางไม่ให้เกิดการพัฒนาอย่างเดียวกัน แม้ว่าความมีเหตุผลจะถูกใช้ในวิถีทางต่าง ๆ แต่สำหรับเวเบอร์แล้ว เขาสนใจกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับความมีเหตุผลอย่างเป็นแบบพิธี (Formal Rationality) เกี่ยวข้องกับตัวของผู้กระทำที่จะต้องเลือกวิถีทาง (Means) และจุดมุ่งหมาย (Ends) แต่อย่างไรก็ตามก็เป็นการเลือกโดยเกี่ยวข้องกับกฎที่ใช้ที่มีลักษณะเป็นสากล ระเบียบ กฎเกณฑ์และกฎหมาย ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่มาจากโครงสร้างขนาดใหญ่ โดยเฉพาะโครงสร้างของระบบบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจต่าง ๆ (Bureaucracies) รวมทั้งระบบเศรษฐกิจ เวเบอร์มองเห็นระบบบริหารแบบรวมศูนย์เป็นแบบอย่างของการเปลี่ยนแปลงไปสู่หลักของเหตุผล สำหรับตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงไปสู่หลักของเหตุผลในสมัยปัจจุบันที่ดีที่สุด คือ ร้านอาหารที่ขายอาหารสำเร็จ ภัตตาคารที่ขายอาหารดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความมีเหตุผลที่เป็นแบบพิธีที่จะมีโอกาสเลือกวิถีทางที่สมเหตุสมผลมากที่สุดในการจะบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้เวเบอร์ยังได้แยกให้เห็นความแตกต่างของระบบผู้ทรงอำนาจในสถาบันการเมือง (Authority) ไว้ 3 ประเภท คือ ผู้ทรงอำนาจตามประเพณี (Traditional) ผู้ทรงอำนาจที่อาศัยบุญบารมี (Charismatic) และผู้ทรงอำนาจตามหลักของเหตุผล (Rational-Legal) ซึ่งผู้ทรงอำนาจในลักษณะสุดท้ายนี้มีแต่เพียงในโลกตะวันตกเท่านั้น ที่มีลักษณะทางเหตุผลและกฎหมายจะพัฒนาขึ้นได้ และภายในระบบดังกล่าว เราจะพบกับพัฒนาการของการบริหารแบบรวมศูนย์อย่างเต็มรูปแบบ ส่วนในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกก็ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของผู้ทรงอำนาจตามประเพณีหรือที่อาศัยบุญบารมีที่โดยทั่วไปแล้ว เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของผู้ทรงอำนาจตามเหตุผลและกฎหมายและระบบบริหารแบบรวมศูนย์สมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม เวเบอร์ก็มีความเชื่อว่า แนวโน้มในตะวันตกและภูมิภาคต่าง ๆ ก็จะมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่ผู้ทรงอำนาจทางเหตุผลและกฎหมาย เวเบอร์ได้วิเคราะห์อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความมีเหตุผลของปรากฏการณ์ เช่น

ศาสนา กฎหมาย การเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความมีเหตุผลของสถาบันทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวพันกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับทุนนิยม เพื่อที่จะทำความเข้าใจว่า เหตุใดระบบเศรษฐกิจตามหลักของเหตุผล อันได้แก่ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจึงได้พัฒนาขึ้นมาในโลกตะวันตก และเหตุใดจึงล้มเหลวที่จะพัฒนาขึ้นในส่วนอื่น ๆ ที่เหลือของโลก เวเบอร์ถือว่าบทบาทที่สำคัญของศาสนาอยู่ในกระบวนการพัฒนาดังกล่าว ในระดับหนึ่งเขาได้โต้ตอบกับนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในความพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า ตรงกันข้ามกับความเชื่อของมาร์กซ์ ศาสนาไม่ใช่สิ่งที่อยู่นอกบริบทของปรากฏการณ์ แต่ศาสนายังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการเกิดขึ้นของระบบทุนนิยมในตะวันตก และล้มเหลวที่จะก่อให้เกิดระบบดังกล่าวในส่วนอื่นของโลก เวเบอร์โต้แย้งว่าระบบศาสนาตามหลักของเหตุผลมีบทบาทอย่างสำคัญในการเกิดทุนนิยมของโลกตะวันตก ตรงกันข้ามในโลกส่วนอื่น ๆ ที่เขาทำการศึกษา เขาได้พบว่า ระบบศาสนาที่ไม่ได้เป็นไปตามหลักของเหตุผลที่มีส่วนยับยั้งไม่ให้เกิดการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจตามหลักการของเหตุผล เช่น ลัทธิขงจื๊อ ลัทธิเต๋า และฮินดู เป็นต้น อย่างไรก็ตามท้ายที่สุดแล้วเราจะรู้สึกว่าศาสนาดังกล่าวก็ไม่เพียงจะเป็นอุปสรรคในระยะเวลาหนึ่ง สำหรับระบบเศรษฐกิจ แต่แท้ที่จริงแล้วโครงสร้างส่วนรวมของสังคมที่ถือลัทธิศาสนาดังกล่าวก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่ลักษณะของความมีเหตุผล ในที่สุด (สุเทพ สุนทรภัสส์, 2535) ดังนั้น ตามแนวคิดของเวเบอร์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความมีเหตุผลเป็นตัวกำหนดวิถีทางและจุดมุ่งหมาย การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความมีเหตุผลของสถาบันทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อบริบทเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ระบบเศรษฐกิจยังเกี่ยวพันกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับทุนนิยมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ ผลกระทบของความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะลัทธิคาลวิน เป็นการเน้นย้ำถึงประสิทธิภาพความสามารถในการคาดการณ์และแนวทางในการใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผลในสังคมทุนนิยม นั่นคือความเชื่อทางศาสนา และค่านิยมทางวัฒนธรรม รวมทั้งบรรทัดฐานทางสังคมสามารถกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์

ส่วนทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism) เป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลที่สุดในบรรดาทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่กล่าวถึงคำว่า “โครงสร้าง” และ “หน้าที่” ไม่จำเป็นต้องใช้คู่กันเสมอไป แม้ว่าในทางปฏิบัติมักจะใช้ควบคู่กันไปก็ตาม เราอาจจะศึกษาโครงสร้างของสังคม โดยไม่ให้ความสนใจหน้าที่ของโครงสร้างดังกล่าวที่มีต่อโครงสร้างอื่น ๆ ก็ได้ ในทางเดียวกัน เราอาจจะพิจารณาหน้าที่ของกระบวนการทางสังคมที่หลากหลายที่อาจจะไม่ปรากฏในรูปของโครงสร้าง อย่างไรก็ตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมก็มีลักษณะเด่นที่ให้ความสนใจทั้งโครงสร้างและหน้าที่ มาร์ก เฮอร์แฮมสัน ได้ให้เหตุผลโต้แย้งว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมไม่ได้มีลักษณะ

เป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยเขาได้แยกทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ประเภทแรกเป็นทฤษฎีหน้าที่นิยมในเชิงปัจเจกบุคคล (Individualistic Functionalism) จุดความสนใจอยู่ที่ความต้องการของตัวผู้กระทำและโครงสร้างขนาดใหญ่ต่าง ๆ เช่น สถาบันทางสังคม ค่านิยมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาเป็นการตอบสนองต่อความต้องการ ประเภทที่สองเป็นทฤษฎีหน้าที่นิยมระหว่างบุคคล (Interpersonal Functionalism) จุดความสนใจของทฤษฎีประเภทนี้อยู่ที่ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกในการที่จะจัดการกับความขัดข้องที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ และประเภทที่สาม คือ ทฤษฎีหน้าที่นิยมทางสังคม (Societal Functionalism) เป็นแนวการศึกษาที่มีอิทธิพลสำคัญในหมู่นักสังคมวิทยาที่ยึดแนวโครงสร้างหน้าที่นิยม ก็คือ โครงสร้างสังคมขนาดใหญ่และสถาบันสังคมขนาดใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและสถาบันต่าง ๆ ดังกล่าว ตลอดจนความขัดข้องต่าง ๆ โดยนักสังคมวิทยาในสมัยคลาสสิกที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมร่วมสมัย คือ ออกัสท กอนต์ และเฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ โดยที่กอนต์มีแนวคิดเกี่ยวกับประตูด้านเกี่ยวกับสังคม “ที่ดี” ที่นำไปสู่ความสนใจว่า มีปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทใดบ้างที่จะมีคุณูปการหรือส่งเสริมให้เกิดสังคมที่ดีดังกล่าว นอกจากนี้กอนต์ยังมีความคิดเกี่ยวกับดุลยภาพ (Equilibrium) ที่มีอยู่ภายในสังคม แต่อย่างไรก็ตามในทฤษฎีด้านชีวภาพ (Organicism) มีแนวโน้มที่จะมองสังคมโดยเปรียบเทียบกับอินทรีย์ในทางชีววิทยา กอนต์พิจารณาระบบสังคมอย่างเดียวกันกับระบบชีวภาพ (Organic Systems) ทำหน้าที่ลักษณะที่คล้ายคลึงกันอย่างมากกับอินทรีย์ในทางชีวภาพ กล่าวคือ เมื่อชีววิทยาให้ความสนใจทำการศึกษานินทรีย์แต่ละอินทรีย์ สังคมวิทยาก็ควรจะศึกษาอินทรีย์ทางสังคม (Social Organism) เขามองเห็นว่าเซลล์ในทางชีววิทยา มีลักษณะคล้ายกับครอบครัวในโลกทางสังคม มองเห็นเส้นสายต่าง ๆ ในร่างกายเหมือนกับลำดับชั้นและวรรณะต่าง ๆ ในสังคม และอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายเหมือนกับเมืองและชุมชนในโลกทางสังคม

เช่นเดียวกับแนวคิดของเฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ที่มองเห็นอินทรีย์ในชีวภาพที่มีรายละเอียดลุ่มลึกไปอีก โดยที่สเปนเซอร์มองเห็นความคล้ายคลึงกันด้านต่าง ๆ ระหว่างอินทรีย์ทางสังคมและอินทรีย์ทางปัจเจกชน ประการแรก คือ ทั้งอินทรีย์ทางสังคมและปัจเจกบุคคลต่างก็มีการเจริญเติบโตและพัฒนา ขณะที่สสารที่เป็นอนินทรีย์ (Inorganic Matter) ไม่มีการเจริญเติบโตและการพัฒนาการ ประการที่สอง ทั้งอินทรีย์ทางสังคมและปัจเจกชนต่างก็มีการขยายขนาดที่นำไปสู่ลักษณะของความซับซ้อนและความแตกต่างเพิ่มมากขึ้น ประการที่สาม ความแตกต่างทางโครงสร้างที่เพิ่มมากขึ้นดังกล่าวนี้มักจะทำให้เกิดความแตกต่างด้านหน้าที่ตามมาด้วย ประการที่สี่ ส่วนประกอบต่าง ๆ ของอินทรีย์ทางสังคมและปัจเจกชนต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ดังนั้น ถ้าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในส่วนหนึ่ง ส่วนใดก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ด้วย และประการสุดท้าย คือ แต่ละส่วนของอินทรีย์ทางสังคมและปัจเจกชนอาจจะพอพิจารณาได้ว่ามีลักษณะของอินทรีย์โดยตัวมันเอง นอกจากนี้สเปนเซอร์ยังมีความสนใจต่อ “ความต้องการ (Needs)” ของอินทรีย์ทางสังคม และพัฒนาสู่ความคิดที่ว่า สังคมต่าง ๆ มีความต้องการสิ่งต่าง ๆ เพื่อที่จะดำรงอยู่รอดได้ และสเปนเซอร์ได้พัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสังคมที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมเกี่ยวกับวิวัฒนาการตามแนวทางของเดอร์ไคม์และพาร์สัน ซึ่งสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด คือ สเปนเซอร์ใช้คำว่า “โครงสร้าง (Structure)” และ “หน้าที่ (Function)” และการให้ความแตกต่างของความหมายของคำทั้งสอง ซึ่งหน้าที่ของโครงสร้างต่าง ๆ มีต่อสังคมส่วนรวม

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เป็นมุมมองทางสังคมวิทยาที่มุ่งเน้นบทบาทเชิงโครงสร้างของสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำหน้าที่ การมีส่วนร่วมในการรักษาระเบียบและความมั่นคงทางสังคมที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมจะไม่ใช้คำว่า วิถีชีวิตอย่างชัดเจน แต่แนวคิดนี้ก็มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมและวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยและความเป็นระเบียบของสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ โครงสร้างและหน้าที่เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นเอง ในขณะที่ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) กลับอธิบายที่แตกต่างจากทฤษฎีก่อนหน้านี้ โดยมองในระดับจุลภาค มีนักคิดคนสำคัญ เช่น จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิด รองลงมาก็เป็นทฤษฎีของฮอว์ตัน คูลีย์ และด็บบลิว ไอ ธอมัส แต่ต่อมาภายหลังก็ได้แยกเป็นกลุ่มที่มีแนวความคิดแตกต่างกัน โดยหลักการพื้นฐานที่สำคัญของทฤษฎีนี้ คือ มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น มนุษย์มีความสามารถที่ได้รับการสืบทอดมาให้อำนาจคิด ความสามารถที่จะคิดถูกหล่อหลอมมาจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เราจะเรียนรู้เกี่ยวกับความหมายและสัญลักษณ์ที่จะทำให้เข้าใจและใช้ความสามารถในการคิด ซึ่งเป็นคุณลักษณะของมนุษย์โดยเฉพาะ ความหมายและสัญลักษณ์จะทำให้มนุษย์ที่จะกระทำและปฏิสัมพันธ์ได้ มนุษย์จะสามารถที่จะแก้ไข เปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกความหมายและสัญลักษณ์ดังกล่าว ส่วนหนึ่งก็เพราะความสามารถที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับตัวเองทำให้สามารถที่จะสำรวจความเป็นไปได้ของการกระทำ ตระหนักถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นแล้วจึงเลือกที่จะกระทำลงไป และแบบแผนต่าง ๆ ของการตอบโต้ระหว่างการกระทำและปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดกลุ่มและสังคมต่าง ๆ (สุเทพ สุนทรภัสสข, 2535) ดังนั้น ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์จึงเป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นการปฏิสัมพันธ์ในระดับจุลภาคและการให้ความหมายของสัญลักษณ์ที่บุคคลยึดติดอยู่กับ

วัตถุ และพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน แม้ว่าทฤษฎีนี้จะได้ไม่ได้ใช้คำว่าวิถีชีวิตโดยตรง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าและการให้ความหมายกับวิธีการที่มนุษย์สร้างและเจรจาภายในวิถีการดำเนินชีวิตผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการตีความหมายสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม พิธีกรรม และประเพณีที่กำหนดวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคม วิถีชีวิตถูกสร้างขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ของปัจเจกบุคคล

จากมุมมองเชิงทฤษฎีที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ส่วนใหญ่กล่าวถึงวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบทางสังคม ความมีเหตุผล ระบบเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ทำให้เกิดความทันสมัยและก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อีกทั้งการมองสังคมโดยเปรียบเทียบกับอินทรีย์ในทางชีววิทยา เมื่อชีววิทยาให้ความสนใจทำการศึกษาร่างกายแต่ละอินทรีย์ สังคมวิทยาก็ควรจะศึกษาอินทรีย์ทางสังคมภายในระบบสังคมจะมีโครงสร้างสังคมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม ค่านิยมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมา เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ และทำให้สังคมเกิดดุลยภาพ เมื่อมีโครงสร้างก็ต้องมีหน้าที่เพื่อรักษาระเบียบและความมั่นคงทางสังคมที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในขณะที่ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์อธิบายวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในระดับจุลภาค โดยที่มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น มนุษย์มีความสามารถในการคิดที่ถูกล่อหลอมมาจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์สามารถตีความและให้ความหมายสัญลักษณ์ที่จะทำให้เข้าใจและใช้ความสามารถในการคิดร่วมกัน ซึ่งสัญลักษณ์และความหมายนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวจึงยังไม่ได้อธิบายให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต

อย่างไรก็ตามนักคิดนักทฤษฎีกลุ่มความขัดแย้งอย่างมาร์กซ์ และเฟรเดริก แองเกล (Karl Marx and Friedrich Engels) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต โดยได้แบ่งยุคสมัยตามวิวัฒนาการทางสังคมที่เป็นผลสืบเนื่องจากวิวัฒนาการของปัจจัยการผลิต (Marx Karl และ Engels Friedrich, 1977) ออกเป็น 6 ยุคสมัย เริ่มจากสังคมคอมมิวนิสต์โบราณ สังคมทาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยม สังคมสังคมนิยม และสังคมคอมมิวนิสต์ ตามลำดับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า วิถีการผลิตและวิวัฒนาการทางการผลิตมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตและรูปแบบสังคมในยุคต่าง ๆ นั่นคือ ชนชั้นผู้ปกครองจะเป็นผู้ที่ครอบครองปัจจัยการผลิตและเป็นผู้กำหนดรูปแบบการปกครองและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตของยุคสมัยต่าง ๆ โดยมาร์กซ์ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการใช้กำลังแรงงานไปเป็นการใช้เทคโนโลยีเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้การผลิตโดยใช้กำลัง

แรงงานมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ถึงแม้ว่าแรงงานจะเป็นปัจจัยหลักของพลังการผลิตก็ตาม แต่เทคโนโลยีได้ทำให้ปัจจัยการผลิตทำการผลิตได้ปริมาณที่มากกว่าแรงงานมนุษย์จะทำได้จึงส่งผลให้ทักษะของมนุษย์ถูกทดแทนเป็นเพียงการใช้แรงงานทั่วไป ซึ่งแรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตใด ๆ ขึ้น เป็นแต่เพียงแรงงานที่ผลิตโดยใช้เครื่องจักรในระบบอุตสาหกรรมเป็นหลักที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการผลิต

มาร์กซ์พบว่า ความขัดแย้งด้านโครงสร้างการผลิตเป็นแรงผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการกลุ่ม ชนชั้นหรือสังคมใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขึ้นอยู่กับว่าจะเร็วหรือช้า โดยชี้ว่าความขัดแย้งนี้ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน กล่าวคือ ชนชั้นหนึ่งจะวิวัฒนาการไปโดยปราศจากอีกชนชั้นหนึ่งไม่ได้ ชนชั้นนายทุนมีอาจดำรงอยู่ได้ โดยปราศจากการขูดรีดชนชั้นกรรมาชีพ ในขณะเดียวกันชนชั้นกรรมาชีพก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ หากปราศจากชนชั้นนายทุน ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่แทรกอยู่ในสังคมแห่งชนชั้น คือ กำลังแรงงานที่ใช้ในการผลิตและการสำนึกตระหนักรู้ถึงความสามารถที่มีอยู่ การสำนึกตระหนักรู้ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพมองเห็นความแปลกแยกเมื่อแรงงานถูกใช้ไปการผลิตกรรมสิทธิ์หรือผลลัพธ์จากการผลิตตกเป็นของนายทุน ยิ่งกว่านั้นผลผลิตที่แรงงานผลิตได้กลายเป็นอื่นที่แรงงานไม่สามารถเข้าถึงได้หรือหามาใช้สอยได้ เกิดความรู้สึกสูญเสียสิทธิ เวลา และความสามารถของตน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางชนชั้น โดยกลุ่มชนชั้นที่ครอบครองปัจจัยการผลิตเป็นคู่ตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง เกิดการกดขี่ขูดรีดเอารัดเบียดระหว่างชนชั้น การไม่ได้รับความเท่าเทียมกันทางชนชั้น ชนชั้นจึงเป็นปัจจัยความขัดแย้ง ชนชั้นเป็นกลุ่มอำนาจและผลประโยชน์ และความขัดแย้งทางชนชั้นทำให้เกิดประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น มาร์กซ์จึงวิพากษ์สังคมทุนนิยมว่า เป็นสังคมที่เลวร้ายและสมควรที่จะถูกล้มล้าง โดยการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ การปฏิเสธสังคมทุนนิยมของมาร์กซ์เป็นการนำไปสู่แนวคิดเรื่องสังคมสังคมนิยมและสังคมคอมมิวนิสต์ เพื่อให้มนุษย์เป็นผู้มีเสรีภาพอย่างแท้จริง ตามแนวคิดของมาร์กซ์นั้น สังคมจะเปลี่ยนก็ต่อเมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยน (ธนวิชัย ถาวร และ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2564)

นอกจากนี้ยังมีอีกทฤษฎีหนึ่งที่มาเสริมแนวคิดของมาร์กซ์ คือ ทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ (Neo-Marxism) โดยวิวัฒนาการมาจากทฤษฎีมาร์กซิสต์แบบคลาสสิกที่ให้ความสำคัญในการวิเคราะห์ระบบต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจที่จะต้องให้ความสำคัญในการวิเคราะห์เรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะมีทั้งมิติของความสอดคล้องกันและความขัดแย้งดำรงอยู่ในการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ ผู้คน 2 ฝ่าย ย่อมได้รับผลประโยชน์มากกว่าเกิดความเหลื่อมล้ำในการแบ่งผลประโยชน์ย่อมมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มคนเหล่านี้

ในการวิเคราะห์เรื่องการแลกเปลี่ยนและการแบ่งผลประโยชน์นั้น เราอาจมองไปที่การกระทำและพฤติกรรมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลหรือเป็นกลุ่มก็ได้ มาร์กซเน้นการวิเคราะห์ เรื่อง “ชนชั้นทางเศรษฐกิจ” เช่น ชนชั้นแรงงานกับชนชั้นนายทุน โดยมองว่ากลุ่มคนที่อยู่ในชนชั้นใด ชนชั้นหนึ่งมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเหมือนกัน มีความต้องการและความใฝ่ฝันเหมือนกัน มีวิถีชีวิต และโอกาสเหมือนกัน ผลประโยชน์ที่แตกต่างระหว่างชนชั้นมักก่อให้เกิดความขัดแย้งทางชนชั้น เช่น แรงงานกับทุน ในระบบเศรษฐกิจจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังเช่นในระบบทุนนิยม การสะสมทุนจะเป็นตัวจูงสำหรับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง การสะสมทุนก่อให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมอันนำไปสู่การเจริญเติบโตของเมืองใหญ่ วิถีชีวิตแบบใหม่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับแบบแผนการบริโภคที่เน้นความฟุ้งเฟ้อ ซึ่งกระตุ้นให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง ทฤษฎีนี้จึงอธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงภายในการก่อรูปทางเศรษฐกิจสังคมในชนบทนั้น ระบบทุนนิยมมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตก่อนทุนนิยมอย่างลึกซึ้ง ชาวนาต้องนำผลผลิตไปขายในตลาดเพื่อนำเงินตรามาจ่ายภาษีให้แก่รัฐ และซื้อสินค้าที่ตนต้องการที่พวกเขาเลิกทำการผลิตเอง รายได้ในรูปตัวเงิน จากการขายพืชผลและแรงงานเริ่มมีสูงมากขึ้น ขณะที่การใช้แรงงานรวมหมู่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านเริ่มอ่อนตัวลง ความสัมพันธ์เชิงค่าจ้าง การเช่าที่ดิน การทำนาแบบแบ่งกึ่งและการลงทุนทางสังคมเริ่มพัฒนาขึ้น ทั้งยังมองถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเศรษฐกิจ (การแย่งยึดส่วนเกิน) ที่แยกออกจากอำนาจทางการเมือง (อำนาจรัฐ) แล้วอำนาจทางเศรษฐกิจตกอยู่ในกำมือของกลุ่มทุนที่หลากหลาย รวมทั้งทุนเจ้าของที่ดินด้วย ส่วนอำนาจทางการเมืองที่ผู้แย่งยึดส่วนเกินโดยตรงที่เคยมีในอดีตต้องสูญเสียไปให้แก่อำนาจระบุมหาทุนใหม่ การครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินจำนวนมาก หากไม่ทำการผลิตเอง และไม่ยอมปล่อยให้กลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่าก็สามารถนำมาแบ่งให้ผู้อื่นเช่าทำกิน ชาวนาเช่าเกิดขึ้นจากการที่เขาถูกแยกขาดออกจากปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) และเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับนายทุนเจ้าของที่ดิน อันเป็นความสัมพันธ์ตามสัญญา (Contractual Relationship) เป็นการบีบบังคับด้วยกลไกทางเศรษฐกิจหมายความว่า ชาวนาไร้ที่ดิน หากไม่เลือกขายพลังแรงงานเป็นกรรมมาชีพ และหลีกเลี่ยงจากภาวะหิวโหยอดตายก็ต้องถูกบีบบังคับให้เข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าในที่สุด (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533) ดังนั้น ทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ จึงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจและวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นทางสังคมร่วมสมัยที่มีอิทธิพลต่อค่านิยม พฤติกรรม และวิถีชีวิตของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม นักทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ก็มีกังวลต่อผลกระทบด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจ อำนาจทางวัฒนธรรม และขบวนการต่อต้านที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในโลกยุคปัจจุบัน

ขณะที่ทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) มีความแตกต่างกับมาร์กซ์ที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการผลิตส่งผลให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะสังคมทุนนิยมที่ทำให้แรงงานถูกเอารัดเอาเปรียบ เกิดความไม่เท่าเทียมกัน ก่อเกิดระบบชนชั้นในสังคม และทำให้สังคมเกิดความขัดแย้ง และทฤษฎีนี้ไอมาร์กซ์ที่มุ่งทำความเข้าใจและวิพากษ์ประเด็นทางสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและวิถีการดำเนินชีวิต สำหรับนักคิดทฤษฎีเชิงวิพากษ์แล้วกลับมีมุมมองและมีเป้าหมายเพื่อคลี่คลายและต้องการมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม แสวงหาแนวทางในการเปลี่ยนแปลงให้สังคมดีขึ้น กำจัดความไม่เท่าเทียมทางสังคม ปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้นเป็นอิสระจากการครอบงำ โดยนักคิดคนสำคัญอย่างฮอว์เคิร์มเมอร์ (Horkheimer, 1972) ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างทฤษฎีสังคมแบบดั้งเดิม (Traditional Theory) และทฤษฎีวิพากษ์ โดยมองว่าสังคมแบบดั้งเดิมนั้นยังไม่ได้วิพากษ์ในมิติทางสังคม ส่งผลให้มองไม่เห็นถึงสภาพสังคม ความสัมพันธ์ในระบบการทำงาน กระบวนการของชีวิตที่แท้จริง จึงได้เสนอทฤษฎีวิพากษ์ขึ้นมาแทนทฤษฎีสังคมแบบดั้งเดิมที่เป็นวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติแบบอภิปรัชญา (Metaphysics) แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) การแยกจิตวิสัยออกจากวัตถุวิสัย การค้นหาคำความเป็นสากล (Universal Concept) การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ โดยมีเป้าหมายการเป็นสังคมที่มีเอกภาพ (Unity) มีความกลมเกลียวกลมกลืน (Harmony) ปราศจากความขัดแย้ง เป็นสังคมอุดมคติ (Idealism) หรือ utopia ซึ่งฮอว์เคิร์มเมอร์มองว่า เป็นการลดทอนความจริง ลดทอนความเป็นมนุษย์ให้เหลือเพียงตัวแปรหนึ่งของการทดลอง ทุกสิ่งถูกลดทอนทำให้เป็นปัจจัยเชิงทฤษฎี ทำให้เป็นวัตถุคงที่ โดยไม่ได้ให้ความสนใจกับบริบททางสังคม ความเป็นประวัติศาสตร์ ดังนั้น จึงไม่สามารถที่จะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ความจริงที่เกิดขึ้น รวมถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ได้ ยิ่งไปกว่านั้นยังไม่มีความเป็นกลางอย่างที่กล่าวอ้าง เพราะสิ่งที่นักทฤษฎีกล่าวว่าการทดลองและได้รับการยอมรับแล้ว ทำยที่สุดแล้วสำนักคิดทั้งหลายก็เป็นเพียงผลผลิตจากสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนความคิด ความมีตัวตนของนักทฤษฎี เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและมีการแบ่งชนชั้นทางสังคม (เจษฎาพัญ ทองศรีนุช, 2560)

นอกจากนี้ฮอว์เคิร์มเมอร์ยังวิพากษ์ทฤษฎีสังคมแบบดั้งเดิมว่า เป็นการทำให้การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) นั้นคงดำเนินต่อไป เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับหน้าที่ของระบบทุนนิยม แปลงมนุษย์ให้เป็นวัตถุประเภทหนึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของการผลิตด้วยการครอบงำที่แนบเนียน ยึดกุมความเป็นธรรมชาติแล้วเปลี่ยนให้สิ่งที่ไม่เป็นธรรมชาติ “ให้ดูเหมือนเป็นธรรมชาติ” จนไม่เกิดการตระหนักใคร่รู้ในคำถามต่อสิ่งที่ครอบงำ ไม่ตระหนักถึงความทุกข์ทรมาน

ความไม่ยุติธรรมจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ เป็นจิตสำนึกที่ผิดพลาด (False Consciousness) นั่นคือ การไม่มีหลักประกันว่า ชนชั้นกรรมาชีพจะมีจิตสำนึกทางชนชั้นและจะนำไปสู่การปฏิบัติของชนชั้นกรรมาชีพ (Horkheimer, 1972) จิตสำนึกทางชนชั้นนี้จะถูกบดบังไม่ให้เกิดเป็นพลังทางสังคม ทำให้เกิดการดำรงรักษาและสืบทอดความสัมพันธ์รูปแบบนี้ต่อไป ดังนั้น จึงต้องมีการวิพากษ์มิติสังคม สังคมที่มีโครงสร้างของการข่มเหงรังแก (Abuse) ครอบงำกิจกรรม วิธีชีวิตของมนุษย์ไว้ ฮอว์คเคิร์มเมอร์จึงได้เสนอทฤษฎีวิพากษ์เพื่อวิพากษ์มิติด้านสังคมให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในระบบการทำงานจริง (Real Work Process) กระบวนการของชีวิต (Life Process) มนุษย์ในชีวิตจริง ในสถานการณ์ความจริง เชื่อว่า กิจกรรมของมนุษย์ถูกสร้างมาจากสังคมในปัจจุบันให้ความสำคัญกับมิติทางประวัติศาสตร์ (Historicity) วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) ประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางชนชั้น การคลี่คลายทางสังคม รวมทั้งสภาพหรือเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ (Historical Circumstance) เป้าหมายเพื่อต้องการมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม แสวงหาแนวทางในการเปลี่ยนแปลงให้สังคมดีขึ้น กำจัดความไม่เท่าเทียมทางสังคม ปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้น เป็นอิสระจากการครอบงำ จากการดิ้นรนต่อสู้ในสังคมทุนนิยมที่ดำรงอยู่ เหมือนการออกไปสู่สังคมมีความเป็นเหตุเป็นผล (Rational State of Society) สร้างการตระหนักรู้ในการดำรงอยู่ (Existence) ของมนุษย์ภายในสังคม สามารถกำหนดตัวเอง (Self Determination) และแนวทางชีวิตตัวเองได้ ดังนั้น สำหรับทฤษฎีวิพากษ์ มนุษย์จะเป็นผู้กระทำวิพากษ์ที่ต้องต่อสู้กับพลังที่ทำให้สิ่งที่ไม่เป็นธรรมชาติดูเหมือนเป็นธรรมชาติ การครอบงำในรูปแบบของชีวิตสังคม (Social Life) ระเบียบด้านกฎหมาย การเมือง วัฒนธรรมที่กลายเป็นเหมือนเสื้อคลุมนักโทษที่จองจำชนชั้นล่างเอาไว้ (Horkheimer, 1972)

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า แต่ละแนวคิดยังขาดความลุ่มลึกในการนำมาอธิบายที่จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต โดยที่แนวคิดทฤษฎีส่วนใหญ่มุ่งเน้นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างเป็นหลัก ดังเช่นแนวคิดของเดอริเคิร์มมุ่งเน้นที่จะอธิบายแต่เพียงข้อเท็จจริงทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยชีวิตของมนุษย์อยู่ในกรอบการดำเนินชีวิตที่แต่ละบุคคลพึงกระทำภายใต้การมีจิตสำนึกร่วมกัน นั่นคือ การมีความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐานร่วมกันที่จะชี้นำพฤติกรรมของบุคคลและกำหนดวิถีชีวิต แต่หากยังขาดการเชื่อมโยงไปถึงวิถีการผลิตที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตจนเกิดการบูรณาการทางสังคม สิ่งที่เดอริเคิร์มให้ความสนใจที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต คือ การฆ่าตัวตาย ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้วยเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสังคมยุโรป กล่าวคือ วิถีชีวิตมี

การเปลี่ยนแปลงไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในสังคมทุนนิยมจึงส่งผลให้เกิดสภาวะไร้บรรทัดฐาน เกิดความล้าหลัง เกิดปัญหาการฆ่าตัวตาย และเกิดปัญหาสังคม เดอร์ไคม์ไม่ได้มีแนวคิดที่จะทำให้วิถีชีวิตหลุดออกจากระบบทุนนิยม แต่เดอร์ไคม์กลับมีแนวคิดที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างไร ดังนั้น แนวคิดของเดอร์ไคม์จึงไม่สามารถอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับแนวคิดของเวเบอร์ที่กล่าวถึงผลพวงจากการพัฒนาในสังคมทุนนิยมที่จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบสังคมด้วยการมีเหตุผล มีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้ภายใต้สังคมทุนนิยม ดังนั้น จะเห็นว่า ทั้งเดอร์ไคม์ และเวเบอร์ต่างก็ไม่ได้ตั้งคำถามกับวิถีการผลิตที่มีการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต แต่ต้องการให้มนุษย์มีวิถีการดำเนินชีวิตที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคมทุนนิยม เช่นเดียวกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่มุ่งเน้นแต่เพียงบทบาทเชิงโครงสร้างของสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำหน้าที่ การมีส่วนร่วมในการรักษาระเบียบและความมั่นคงทางสังคมที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แม้ว่าทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมจะไม่ใช้คำว่าวิถีชีวิตอย่างชัดเจน แต่แนวคิดนี้ก็มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมและวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยและความเป็นระเบียบของสังคม หากแต่ยังขาดการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต รวมไปถึงทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่สนใจแต่เพียงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การให้คุณค่าและการให้ความหมายกับวิธีการที่มนุษย์สร้างและเจรจาภายในวิถีการดำเนินชีวิตผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการตีความหมายสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม พิธีกรรม และประเพณีเท่านั้น แต่ก็ไม่ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต

ขณะที่แนวคิดของมาร์กซ์สนใจแต่เพียงวิถีการผลิตในฐานะที่เป็นโครงสร้างส่วนล่าง (Substructure) เป็นการผลิตในทางเศรษฐกิจ ซึ่งวิถีการผลิตได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการใช้กำลังแรงงานไปเป็นการใช้เทคโนโลยี ทำให้การผลิตโดยใช้กำลังแรงงานมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มนุษย์ถูกลดทอนเป็นเพียงการใช้แรงงานทั่วไป ที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตใด ๆ ขึ้น เป็นแต่เพียงแรงงานที่ผลิตโดยใช้เครื่องจักรในระบบอุตสาหกรรมเป็นหลักส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการผลิตที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการกลุ่มชนชั้นหรือสังคมใหม่ โดยกลุ่มชนชั้นที่ครอบครองปัจจัยการผลิตเป็นคู่ตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง เกิดพลังการผลิต และความสัมพันธ์การผลิตจนเกิดการกดขี่ขูดรีด เอาเปรียบระหว่างชนชั้น และการไม่ได้รับความเท่าเทียมกันทางชนชั้น

ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ชนชั้นนายทุน และชนชั้นแรงงานต่างมีวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างและตรงข้ามกัน โดยที่ชนชั้นนายทุนมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความมั่งคั่งและอำนาจ ในขณะที่ชนชั้นแรงงานมักประสบกับปัญหาความยากจน การแสวงหาประโยชน์ และความแปลกแยก ดังนั้น มาร์กซจึงให้ความสนใจแต่เพียงวิถีการผลิต แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิต และยังขาดการอธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตได้อย่างลึกซึ้ง แม้ว่าทฤษฎีนี้ โอมาร์กซีสต์ได้มาเสริมแนวคิดของมาร์กซ โดยเป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ และวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นทางสังคมร่วมสมัยที่มีอิทธิพลต่อค่านิยม พฤติกรรม และวิถีชีวิตของมนุษย์ แต่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิตและวิถีชีวิต หรือแม้แต่ทฤษฎีเชิงวิพากษ์มองว่า วิถีชีวิตมีความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและพลวัตของอำนาจ นักทฤษฎีเชิงวิพากษ์จึงต้องการที่จะเปิดเผยและวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เท่าเทียมและความอยุติธรรมที่มีอยู่ภายในโครงสร้างทางสังคมนั้น โดยมีเป้าหมาย คือ การสร้างวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีความเท่าเทียมและความยุติธรรมมากขึ้น แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับมิติของโครงสร้าง และวิถีการผลิตมากเกินไป โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ตรงกันข้ามกับวิถีการผลิตแบบ”โคก หนอง นา โมเดล” ที่มี การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นสู่การทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเองตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กันระหว่าง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของเกษตรกร

จากจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2398 จึงเป็นจุดเปลี่ยนทำให้วิถีการผลิตของประเทศไทยปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบครอบครัวและเครือญาติไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการค้าเสรีที่มีผลกระทบต่อเกษตรกร ทำให้วิถีชีวิตจากการทำเกษตรกรรมพังทลายลง เกษตรกรต้องผลิตพืชชนิดเดียวในปริมาณมาก เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของตลาด ขาดความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในกระบวนการผลิต เผชิญปัญหาต้นทุนในการผลิตสูง ในขณะที่รายได้ต่ำ ประสบปัญหาความยากจนจากการไร้อำนาจในการควบคุมระบบเศรษฐกิจของชุมชน (รววิทย์ เจริญเลิศ และคณะ, 2541) และในปี พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตการณ์ฟองสบู่แตก เกิดความเปราะบางของระบบทุนนิยมที่ประเทศไทยรับใช้มา จวบจนเกิดปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองอย่างรุนแรง (พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน, 2543) ภายหลังวิกฤตการณ์ดังกล่าว รัฐบาลจึงกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศใหม่ด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ โดยมีเป้าหมายเพื่อหลุดพ้นจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เกษตรกรกลุ่มหนึ่งได้นำมาประยุกต์ใช้สู่

การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ด้วยการนำหลักกิจกรรมธรรมชาติมาปรับใช้ การบริหารจัดการพื้นที่ ดิน น้ำ และป่า มีวิถีชีวิตที่เกื้อกูลกับธรรมชาติ เน้นความสมดุลและการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นจากวงจรหนี้สินและตลาดในระบบเศรษฐกิจการค้า (อัมภาวุฒิ พงษ์นิรันดร์, 2564)

การประยุกต์ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและปัจเจกบุคคล ซึ่งวิถีการผลิตดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดกลุ่มชนชั้น ความขัดแย้งของโครงสร้างทางการผลิต ไม่ได้เกิดการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ และความไม่เท่าเทียมกันของชนชั้นทางสังคม หากแต่ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า การประยุกต์ “โคก หนอง นา โมเดล” ก่อให้เกิดวิถีการผลิตและมีวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความรักความสามัคคีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เกิดความร่วมมือในการทำงาน เป็นสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน และมีการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน ศาสนา การสื่อสารมวลชน วิชาการ ประชาสังคม และประชาชน อีกทั้งผู้วิจัยเชื่อว่าเกษตรกรที่สมานานแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีการลงมือปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้อง มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจก ดังนั้นการจะอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงจำเป็นต้องนำแนวคิดทฤษฎีที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง และระดับปัจเจกในฐานะของผู้กระทำการมาอธิบาย อีกทั้งการวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ทฤษฎี Theory of Practice ของบูร์ดิเยอที่ประกอบไปด้วยแนวคิดเกี่ยวกับทุนสนาม และฮาบิทัสที่สามารถอธิบายได้อย่างครอบคลุมและลุ่มลึก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปอภิปรายในหัวข้อต่อไป

ที่ผ่านมาการอธิบายความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเป็นการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างจากอดีตที่ลงมือปฏิบัติตามวิถีการผลิตอื่น เป็นการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนด้วยการนำหลักกิจกรรมธรรมชาติ การเลี้ยงดิน ให้ดินเลี้ยงพืช การจัดเก็บน้ำให้กระจายทั่วทุกพื้นที่ การบริหารจัดการดิน น้ำ ป่า ให้ความสำคัญกับเกษตรกรในการเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มีการพัฒนาตนเอง การพัฒนาอาชีพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การนำเอาหลักการกิจกรรมธรรมชาติ หลักทฤษฎีบันได 9 ขั้นมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง สร้างความเกื้อกูลทางธรรมชาติ อนุรักษ์บำรุงดิน การบริหารจัดการน้ำอย่างเป็น เป็น การสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน เป็นต้นแบบ

สำหรับการขยายผลองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรอื่น ๆ (อัมภาวุฒิ พงศ์วิรวงศ์, 2564) “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร แก้ไขปัญหาความยากจน สามารถปลดหนี้ ทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี สามารถผลิตอาหารที่ปลอดภัยสำหรับการบริโภค มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี ได้ออกกำลังกาย มีอากาศที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลภาวะต่าง ๆ ช่วยลดค่าใช้จ่าย มีรายได้เพิ่มตลอดปี สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันภายในครอบครัวได้อย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อเกิดปัญหาทางธรรมชาติ เช่น ภัยพิบัติ น้ำท่วม ภัยแล้ง และโรคระบาดต่าง ๆ ทำให้พึ่งพาตัวเองได้ อีกทั้งเป็นที่พึ่งให้กับผู้อื่นและสังคมได้อีกด้วย (ชัยฤทธิ์ ขวัญสอน, 2566) จากปัญหาภัยแล้งที่เกิดขึ้นทำให้เกษตรกรสามารถแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจและมีความตระหนักถึงปัญหาภัยแล้งเพิ่มมากขึ้น มีการแก้ไขปัญหาในรูปแบบของการลงมือทำร่วมกัน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการสร้างศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการปัญหาด้วยตนเอง (จำลอง โพธิ์บุญ, 2566) อีกทั้งการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” สามารถดำเนินการได้บนพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ไม่ได้ส่งผลกระทบกับกิจกรรมเดิม เป็นการส่งเสริมด้านสิ่งแวดล้อมให้กับพื้นที่ สร้างความชุ่มชื้นให้แก่ผืนดิน เป็นการออกแบบเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ช่วยรักษาความชุ่มชื้นของดินในพื้นที่โคก มีการขุดหนองให้มีระดับความชันสูงต่ำแตกต่างกันไปและเชื่อมแต่ละหนองด้วยคลองส่งน้ำและประตูน้ำขนาดเล็กเพื่อสร้างความชุ่มชื้นและสร้างการไหลเวียนของน้ำ และมีการออกแบบพื้นที่นาในรูปแบบที่หลากหลาย แต่โดยทั่วไปแล้วเป็นการทำรูปร่างที่ใกล้เคียงกับรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่จะทำให้สามารถบริหารจัดการแปลงได้ง่าย มีการปลูกไม้ยืนต้นล้อมรอบแปลง เพื่อป้องกันละอองสารเคมียาปราบศัตรูพืชจากพื้นที่ข้างเคียง (ปกรณีย์ เข้มมงคล และคณะ, 2564) การลงมือทำโมเดลนี้จะประสบความสำเร็จได้อาศัยองค์ประกอบ คือ การเพิ่มความสมบูรณ์ของดิน การจัดการน้ำในการจัดการโรคและแมลง การนำเทคโนโลยีทางการเกษตรมาประยุกต์ใช้ โดยมีการส่งเสริมบทบาทของเกษตรกรในการลงมือทำที่มุ่งเน้นการทำเกษตรที่มีความปลอดภัย พัฒนาน้ำให้มีความสะอาด มีการรักษาป่า รักษาสิ่งแวดล้อม และความสมดุลของระบบนิเวศในพื้นที่ มีการให้ความรู้ให้คำแนะนำแก่เกษตรกร มีการทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย มีการสนับสนุนการจัดตั้งและการบริหารจัดการที่เป็นการพัฒนาพื้นที่และสิ่งแวดล้อม รวมถึงมีการสนับสนุนการเข้าถึงทรัพยากรการเงินสำหรับการทำเกษตรกรรม (พระเมธีวัชรประชาทร (ประยูร นนทิโย) และคณะ, 2567) มีการพึ่งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยที่ปัจจัยภายใน คือ ทุนความรู้ ทุนพื้นที่ และธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนโครงสร้างพื้นฐาน และทุนทางวัฒนธรรม

ส่วนปัจจัยภายนอก คือ การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติที่เป็นการทำงานแบบบูรณาการทั้ง 7 ภาคี ภาคราชการ ภาคเอกชน ภาคศาสนา ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ ภาคประชาชน และภาคสื่อสารมวลชน มุ่งเน้นการจัดการพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ มีการพัฒนาการผลิต การตลาดสำหรับการกระจายและจำหน่ายผลผลิตที่ได้ (วิฑูรย์ แสงโทโพธิ์ และคณะ, 2566) ความสำเร็จที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดจากการมีทุนทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องให้ความสำคัญกับทุนอีก 4 ประเภท คือ ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาจึงต้องพัฒนาทุนทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวไปพร้อม ๆ กัน (สุภาวดี ชุนทองจันทร์, 2541) โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จ คือ บุคคล การตลาด การสืบทอด ถ่ายทอดความรู้ เครือข่าย และการพึ่งตนเองของเกษตรกร (ชยุต อินทร์พรหม, 2561) ดังนั้น ความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากผลการวิจัยดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ระดับพื้นที่ ระดับชุมชนและสังคมที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติ และมีการเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการประเมินผลความสำเร็จโดยหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการให้การสนับสนุนแก่เกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ที่เป็นหน่วยงานหลักในการสนับสนุนการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” พัฒนาพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับตำบล ระดับครัวเรือน และฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร แรงงาน และบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยมีพื้นที่ในการดำเนินการครอบคลุม 73 จังหวัด 575 อำเภอ 3,246 ตำบล 25,179 ครัวเรือน ยกเว้นในจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร โดยแบ่งพื้นที่สำหรับการดำเนินการออกเป็น 2 ระดับคือ พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Commodity Lab Model for Quality of Life: CLM) และพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Household Lab Model for Quality of Life: HLM) ประกอบด้วย 7 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 การฝึกอบรมเพิ่มทักษะระยะสั้นการพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” กิจกรรมที่ 2 สร้างพื้นที่เรียนรู้ชุมชน

ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับตำบลและพัฒนาพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับครัวเรือน กิจกรรมที่ 3 สร้างงาน สร้างรายได้รายเดือนให้แก่เกษตรกร แรงงานและบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชน กิจกรรมที่ 4 กระตุ้นการบริโภคภาคครัวเรือนและเอกชนผ่านกิจกรรมเอามื้อสามัคคี และสนับสนุนพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับครัวเรือน กิจกรรมที่ 5 บูรณาการร่วมพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล กิจกรรมที่ 6 พัฒนาการสร้างมาตรฐานผลผลิต การแปรรูป และการตลาดตามมาตรฐานอินทรีย์วิถีไทย และกิจกรรมที่ 7 สร้างระบบโปรแกรมและระบบฐานข้อมูลด้วยการพัฒนาระบบดิจิทัลรองรับ Local Economy ผลสำเร็จจากการดำเนินงานอธิบายภายใต้การดำเนินงานโครงการ โดยแบ่งผลการดำเนินงานออกเป็นขั้นเตรียมความพร้อม มีการเตรียมความพร้อมกลไกที่เกี่ยวข้อง มีการแต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการจัดประชุมปฏิบัติการผู้รับผิดชอบในการดำเนินโครงการ ทั้งในระดับกระทรวง กรม และจังหวัด มีการจัดทำรายละเอียดของการปรับปรุงรูปแบบแปลงที่ดิน มีการจัดทำคู่มือเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานในส่วนของการดำเนินการ มีการดำเนินงานภายใต้กิจกรรมต่าง ๆ และมีการประเมินผลสำเร็จทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพในแต่ละกิจกรรม ซึ่งผลสำเร็จดังกล่าวเป็นการอธิบายภายใต้การดำเนินงานโครงการตามตัวชี้วัด ผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) จากการทำงานเพื่อให้โครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565b) อีกทั้งหลังจากการดำเนินงานโครงการมีการประเมินผลสำเร็จโดยมีการจัดเรียงลำดับตามแต่ละช่วงคะแนน แบ่งออกเป็น ระดับ A เป็นพื้นที่ต้นแบบศูนย์เรียนรู้ มีค่าคะแนน 81-100 คะแนน ระดับ B สร้างเสริมสู่ต้นแบบ มีค่าคะแนน 61-80 คะแนน ระดับ C ปรับตัวสู่การพัฒนา มีค่าคะแนนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 60 คะแนน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565a)

เช่นเดียวกับการดำเนินโครงการ 1 ตำบล 1 กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ขับเคลื่อนโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมภายใต้พระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ไขปัญหาเยียวยาและฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งเสริมการเรียนรู้และน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการพัฒนาพื้นที่เกษตรทฤษฎีใหม่ในรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ 1 ตำบล 1 กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ เพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำสำหรับทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ทั้งในส่วนกิจกรรมหลักและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องตลอดทั้งปี และฟื้นฟูภาคการเกษตรภายหลังการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยมุ่งเน้นให้เกษตรกรมีความตั้งใจเอาใจใส่อย่าง

จริงจัง มีการกำหนดพื้นที่สำหรับดำเนินงานตามฐานข้อมูลพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมตามบทบาทภารกิจของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ คือ แปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ได้รับการคัดเลือก ในพื้นที่ 4,009 ตำบล 75 จังหวัด โดยมีการประเมินผลสำเร็จภายใต้การดำเนินโครงการที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัด ผลผลิตและเป้าหมายของโครงการ ได้แก่ การมีเป้าหมายพื้นที่เกษตรทฤษฎีใหม่เพิ่มขึ้น เกษตรกรได้รับการพัฒนาให้มีความมั่นคงในอาชีพทำเกษตรทฤษฎีใหม่ มีแปลงต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ด้านเกษตรทฤษฎีใหม่ เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ในพื้นที่ ซึ่งเป็นการวัดความสำเร็จทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2564) เช่นเดียวกับหน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทเฉพาะด้านความมั่นคง เช่น กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ที่ดำเนินงานในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ และการพัฒนาในขอบเขตพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อีกทั้งเป็นการบูรณาการในการทำงานร่วมกันกับกรมการพัฒนาชุมชน และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามบทบาทภารกิจ และเอื้อให้การดำเนินโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ มีการวัดผลสำเร็จตามตัวชี้วัด ผลผลิต และเป้าหมายของการดำเนินงาน (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร, 2564) และการดำเนินงานการขับเคลื่อน “โคก หนอง นา โมเดล” ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง โดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นการทำงานภายใต้บทบาทและภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพคนและสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว การเสริมสร้างโอกาสและการคุ้มครองทางสังคมอย่างเท่าเทียม ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม และเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน เป็นการกำหนดพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุพันธกิจของหน่วยงานเป็นหลัก แม้ว่าการดำเนินงานจะมีการถอดบทเรียนความสำเร็จ แต่ก็เน้นเพียงการประเมินผลสำเร็จภายใต้ของการดำเนินงานของหน่วยงานที่อธิบายถึงปัจจัยความสำเร็จที่เกี่ยวข้องกับความรู้ วิธีคิด วิธีการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม ทำให้เห็นการอธิบายความสำเร็จในมิติของข้อมูลเชิงคุณภาพที่เป็นผลจากการได้รับการส่งเสริมในการดำเนินงาน “โคก หนอง นา โมเดล” ของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการเสนอถึงแนวทางในการขับเคลื่อน “โคก หนอง นา โมเดล” ที่จะส่งผลให้เกิดผลสำเร็จที่ดียิ่งขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ขอบเขตในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ระยะเวลาในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ การจัดอบรมด้วยหลักสูตรต่าง ๆ การแสวงหาตลาด การสำรวจชุมชนโดยรอบ และการนำ

ผลผลิตจากการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มาสร้างรายได้เพื่อใช้จ่ายภายในครอบครัว (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2564)

การอธิบายความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการอธิบายถึงความสำเร็จที่ยังขาดความลุ่มลึก และไม่ได้อธิบายให้มีความเชื่อมโยงอย่างรอบด้าน โดยเป็นการประเมินความสำเร็จแต่เพียงมิติใดมิติหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จในขั้นของการดำเนินงานและในขั้นของการดำเนินงาน หรือความสำเร็จที่เกิดขึ้นตามตัวชี้วัด ผลผลิต และเป้าหมายของโครงการ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ อีกทั้งเป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งตามภารกิจของหน่วยงาน หรือกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ หากแต่การลงมือปฏิบัติด้วยวิธีการผลิตตามแนวทางของ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ผ่านมายังไม่มีการอธิบายถึงความสำเร็จที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากวิธีการผลิตด้วยเกษตรกรรมเชิงการค้ามาสู่วิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกร การอธิบายถึงความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรจะอธิบายด้วยกระบวนการปรับเปลี่ยนฮาบิทัส (Transform Habitus) โดยที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง และระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำการ อีกทั้งการวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย ภายใต้สนามของการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ส่วนที่สาม “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะสนาม (field) ตามแนวคิดของบูร์ดิเยอ

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพื้นที่เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่ต้องเริ่มจากการรู้จักพื้นที่ของตนเองก่อน และมีความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ การปรับปรุงดิน และการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภค โดยจะต้องสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกษตรกรได้รับผลลัพธ์จากการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม (พิเชฐ โสวิทยสกุล, 2562) ปัจจุบัน “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ถูกนำไปปฏิบัติในหลาย ๆ พื้นที่ ซึ่งผู้ลงมือทำ คือ เกษตรกรทั่วประเทศไทย ที่ผ่านมามีการทำวิจัยเกี่ยวกับโมเดลดังกล่าวในหลากหลายประเด็น ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาถึงการออกแบบพื้นที่และบริหารจัดการทรัพยากร ทำให้ได้ข้อค้นพบที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ด้วยการขับเคลื่อนกิจกรรมที่หลากหลาย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ดินมีความชุ่มชื้น เป็นการอนุรักษ์และรักษาสีเขียวแวดล้อม (ปกรณ เข้มมงคล และคณะ, 2564) ในขณะเดียวกันก็เป็นการบริหารจัดการน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่ที่เกิดภัยแล้งซ้ำซากมาเป็นเวลายาวนาน ต้องอาศัยน้ำในฤดูฝน หากฝนทิ้งช่วงไม่สามารถทำการเกษตรได้ ต้องซื้อน้ำและปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมาก แต่กลับ

ได้ผลผลิตในปริมาณที่ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ทำให้เกษตรกรเกิดหนี้สิน และขาดความรู้ในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาบูรณาการในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการน้ำด้วยการนำหลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา มาประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จ ทำให้ชุมชนสามารถเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคร่วมกัน และมีการทำงานในรูปแบบการบริหารจัดการน้ำสู่ น้ำดี น้ำพอ น้ำใจ ด้วยการบริหารจัดการน้ำที่มีองค์ประกอบ 11 ประการของ SUPHANBARAY MODEL เป็นโมเดลที่บูรณาการหลักพุทธสันติวิธีกับศาสตร์สมัยใหม่ให้มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ประกอบด้วย การปลูกความต้องการ (S, Survey), เปิดเอกลักษณ์ (U, Unique), ปลูกสันติภาพ (P, Peace), ปรับการจัดการ (H, Handle), ปฏิบัติการชุด (A, Action), ประสานเครือข่าย (N, Network), ประเมินน้ำให้เพียงพอ (B, Baray), ปักความกระตือรือร้น (A, Active), ปลูกใจให้มีพลัง (R, Reflection), เปิดประตูสู่ความสำเร็จ (A, Accomplishment) และประเทืองปัญญา (Y, Yield) ผลจากการดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาด้วยโมเดลดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนมีการร่วมมือกัน มีการช่วยเหลือเผื่อแผ่ มีความรักความสามัคคี รู้จักการแบ่งปันผลประโยชน์จนทำให้เกิดสันติภาพในชุมชนอย่างยั่งยืน (จุฑาทิพ ทองสุข และ พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญฺโญ, 2566)

นอกจากนั้น “โคก หนอง นา โมเดล” ก็ถูกศึกษาในฐานะที่เป็นการส่งเสริมอารยเกษตร โดยเป็นการศึกษาจากผู้ปกครองท้องที่จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า มีการดำเนินงานใน 4 องค์ประกอบที่สำคัญ คือ องค์ประกอบที่ 1 การเพิ่มความสมบูรณ์ของดิน การจัดการน้ำในนา การจัดการโรคและแมลง การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร องค์ประกอบที่ 2 การส่งเสริมบทบาทของเกษตรกรและชาวบ้านในการทำโครงการให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของนิเวศ องค์ประกอบที่ 3 การจัดสัมมนาและการอบรมเกี่ยวกับการส่งเสริมอารยเกษตรร่วมกับหน่วยงานราชการ การจัดประชุมกลุ่มสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การสร้างชุมชนการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ การให้การดูแลและคำปรึกษาร่วมกับหน่วยงานราชการ และองค์ประกอบที่ 4 การสนับสนุน การวางแผนและการจัดการ การจัดตั้งและการบริหารจัดการองค์กรที่สนับสนุนในการพัฒนาพื้นที่และสิ่งแวดล้อม การสร้างและพัฒนาเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง การเข้าถึงทรัพยากรการเงินสำหรับเกษตรกรและชาวบ้านในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” (พระเมธีวชิรประชาทร (ประยูร นนทีย) และคณะ, 2567) ซึ่งการลงมือทำเกษตรกรรมด้วยโมเดลนี้จะต้องใช้ 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย ทุนความรู้ ทุนพื้นที่และธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม และปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย การนำแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ การนำหลัก

ทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” และแนวทางในการส่งเสริมให้เกษตรกรนำหลักทฤษฎีโมเดลนี้มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ได้แก่ การพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ สร้างความเกื้อกูลทางธรรมชาติ สร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเป็นต้นแบบสำหรับขยายผลองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน (พัศราวตรี ทุนดี และ ราเชนทร์ นพณัฐวงศ์กร, 2566)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ศึกษาถึงการจัดการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรที่แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ตามทฤษฎีเตาหลอมเหล็กที่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยมีที่มาจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรได้ทรงชี้แนะแนวทางการทำงานในการพัฒนามนุษย์แก่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เปรียบมนุษย์กับเศษเหล็ก การที่เศษเหล็กไม่มีคุณค่าจะกลายมาเป็นเหล็กที่มีคุณค่าและความงดงามนั้นจะต้องผ่านการหลอมด้วยความร้อนซึ่งเปรียบได้กับอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งความเจ็บปวด และความทุกข์ทรมานจึงจะทำให้เศษเหล็กนั้นมีคุณค่าที่สูงมากขึ้นได้ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2542) ต่อมาได้มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการฝึกอบรมหลักสูตรกิจกรรมธรรมชาติโดยยึดหลัก “เข้าใจ บรรยาย บำบัดพาทำ คำสรุป” และออกแบบหลักสูตรให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ สถานที่ คน และผู้จัดการเรียนรู้โดยเปรียบกระบวนการฝึกอบรมเป็นเหมือนเช่นเตาหลอม เปรียบคนได้กับเหล็ก และกระบวนการหลอม คือ การฝึกอบรม ซึ่งกระบวนการฝึกอบรมตามทฤษฎีเตาหลอมเหล็กประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักสูตร ครู วิธีการเรียนรู้ เครื่องมือ สภาพแวดล้อม และเงื่อนไข (มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ, 2561) ผลจากการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ครู เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุด โดยครูต้องผ่านการฝึกอบรมในหลักสูตรการพัฒนากิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงมาก่อน เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์จากการลงมือทำ สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และจัดการเรียนรู้ได้ ส่วนแนวทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการเรียนรู้ตามโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” คือ การกำหนดนโยบายในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ การจัดทำหลักสูตรที่มีความเหมาะสมกับคนในแต่ละช่วงวัย การสอนโดยครูที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในเรื่องที่จะสอน การนำสื่อและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มาใช้สนับสนุนการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ให้เป็นพื้นที่ต้นแบบการเรียนรู้ และการกำหนดระยะเวลาในการฝึกอบรมให้มีความเหมาะสม (ธนวัฒน์ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2022)

จากงานวิจัยที่ยกมาทั้งหมดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงผลจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่นำไปสู่การหาแนวทาง วิธีการ แบบแผน และองค์ประกอบเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ มีงานทำ มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ทำให้ได้ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ในระดับโครงสร้างที่กำหนดการกระทำทางสังคม จึงมีข้อจำกัดที่แทบจะมองไม่เห็นปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำ การที่ปัจเจกบุคคล (Individual) เป็นผู้อยู่ภายใต้ปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้น การมุ่งศึกษาแต่เพียงระดับโครงสร้างได้ลดทอนการกระทำให้เป็นเพียงผลของตัวแบบทางทฤษฎี ซึ่งเป็นการอธิบายด้วยมุมมองของผู้ศึกษาในฐานะเป็นบุคคลภายนอกที่แยกผู้ศึกษาออกจากสิ่งที่ถูกศึกษา โดยอยู่ภายใต้ฐานคิดที่เชื่อว่า สิ่งที่ถูกศึกษามีความเป็นภววิสัย หรือการมองผู้กระทำทางสังคมที่เป็นเหมือนหุ่นกระบอกที่มีโครงสร้างเป็นเชือกชัก (Bourdieu, 1977, p.19) จึงทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างความกระจ่างที่ชัดเจนเกี่ยวกับสาเหตุหรือเหตุผลของการกระทำที่แท้จริงของการกระทำทางสังคมได้ เพื่อจะอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันทั้งระดับโครงสร้างและระดับปัจเจกบุคคลในการกระทำทางสังคม งานวิจัยนี้จึงได้นำทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบูร์ดิเยอมาใช้ในการอธิบายที่ช่วยคลี่คลายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระดับโครงสร้างและระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตรูปแบบหนึ่งที่มีโครงสร้างจำเพาะและแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมในรูปแบบอื่น ๆ ที่ส่งผลให้เกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายในสนามที่มีปฏิบัติการทางสังคม

ผู้วิจัยเชื่อว่า ในการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคมภายในพื้นที่หนึ่ง ๆ จำเป็นต้องนำแนวคิดทฤษฎีที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง และระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำมาอธิบาย อีกทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย การจะเข้าใจมิติดังกล่าวจำเป็นต้องมองผ่านแนวคิดสนามของบูร์ดิเยอ เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างที่ส่งผลต่อการกระทำของผู้กระทำในสังคม บูร์ดิเยอเป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส เกิดในครอบครัวชาวนาที่เมืองด็องแก็ง (Deguin) ในแคว้นเบอาร์น (Béarn) ทางตะวันตกเฉียงใต้ของฝรั่งเศส จบการศึกษาในสาขาปรัชญา ในระหว่างที่ได้รับการบรรจุให้เป็นอาจารย์ระดับอุดมศึกษาได้เกิดสงครามต่อสู้เพื่อเอกราชขึ้นในประเทศแอลจีเรีย (Algeria) ซึ่งในเวลานั้นเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส บูร์ดิเยอได้รับหมายเรียกให้ไปรับราชการทหาร จากเหตุการณ์นี้ทำให้บูร์ดิเยอมีความสนใจในสาขามานุษยวิทยา โดยเขาได้ทำงานวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและได้รับแรงบันดาลใจ

จากทฤษฎีของโคลด์ เลวี-สโทรส (Claude Lévi-Strauss: 1908-2009) นักมานุษยวิทยาสายโครงสร้างนิยมที่มีผลงานอันโดดเด่นในยุคสมัยนั้น บูร์ดิเยอจึงมุ่งสนใจศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยทางสังคมแบบจารีตประเพณีของแอลจีเรียที่เอื้อให้เกิดการลุกขึ้นล้มล้างอำนาจของเจ้าอาณานิคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เมื่อมีแรงผลักดันจากสังคมสมัยใหม่ในฝรั่งเศส บูร์ดิเยอมีความสนใจในงานของมาร์กซ์ (Karl Heinrich Marx: 1818-1883) และสนใจงานทางสังคมวิทยาเมื่อเขาย้ายมาสอนที่มหาวิทยาลัยแห่งเมืองลิลล์ (Université de Lille) เขาได้เดินทางกลับมายังปารีส เพื่อเข้าสังกัดสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางสังคมศาสตร์ มีผลงานหลายชิ้นได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่และสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จัก เมื่อเขาได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์สังคมวิทยาแห่งยุโรปได้ริเริ่มผลิตวารสารทางวิชาการ โดยใช้ชื่อว่า *Acte de la Recherche en Science Sociales* เพื่อรวบรวมงานวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัย และเป็นแหล่งข้อมูลทางสังคมที่พิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์และการปฏิบัติจริง (ปิแยร์ บูร์ดิเยอ และ ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550) จากประวัติชีวิตและประสบการณ์ของบูร์ดิเยอดังกล่าว พบว่า บูร์ดิเยอมีเส้นทางความคิดเริ่มมาจาก วงวิชาการด้านปรัชญาแล้วข้ามมาสู่การศึกษาทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา ก่อนจะมาลงตัวที่สังคมวิทยาที่ทำให้การวิเคราะห์สังคมของบูร์ดิเยอมีการอ้างอิงทางปรัชญา ส่วนวิธีการทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยาเป็นเครื่องมือสำคัญที่บูร์ดิเยอนำมาใช้ในการศึกษาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอ้างอิงประสบการณ์วิจัยที่ได้จากการศึกษาสังคมพื้นเมืองชนเผ่าต่าง ๆ ในแอลจีเรีย อีกทั้งบูร์ดิเยอมีความสนใจแนวคิดของฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Charles Aymard Sartre: 1905-1980) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสอัตถิภาวนิยม จากแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นผู้มีสำนึกในการกระทำ เป็นอัตบุคคล (Subject) สามารถกำหนดการกระทำของตนเองท่ามกลางโลกอันไร้สาระ ไร้คุณค่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ มนุษย์ถูกสาปให้มาอยู่ในโลกที่มีทางเลือกไม่จำกัด มนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกกระทำ และรับผิดชอบผลจากการกระทำนั้น แนวคิดนี้จึงให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำ แต่อย่างไรก็ตามบูร์ดิเยอกลับแสดงให้เห็นถึงการเซ็ดชูเสรีภาพของปัจเจกบุคคลเช่นดังกล่าวว่า มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถจะอธิบายปรากฏการณ์เชิงอำนาจหรือการครอบงำทางสังคมในระดับกว้างได้ ในขณะที่ระบบความคิดของทฤษฎีทางมานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดสกุลโครงสร้างนิยมของโคลด์ เลวี-สโทรส กลับเน้นย้ำถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมที่ถูกกำกับด้วยแบบแผนความสัมพันธ์ภายในระบบสังคม (ปิแยร์ บูร์ดิเยอ และ ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550) ซึ่งเป็นการอธิบายการกระทำในระดับโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนของการกระทำ โดยไม่ได้สนใจปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำ

การอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมดังกล่าวเป็นความขัดแย้งกันระหว่างหลักปรัชญาอัตบุคคลกับหลักทฤษฎีโครงสร้างสังคมเป็นเหตุให้ญาณวิทยาและวิธีวิทยามีบทบาทสำคัญในการคิดใคร่ครวญทางทฤษฎีของบูร์ดิเยอ โดยเขาแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่ทำให้แนวคิดและหลักการต่าง ๆ ไม่มีความครอบคลุมเพียงพอ กล่าวคือ การให้ความสำคัญกับอัตวิสัย หรือกับวัตถุวิสัยอย่างใดอย่างหนึ่งมากเกินไปที่ส่งผลต่อการศึกษาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ บูร์ดิเยอจึงมุ่งที่จะสนใจประเด็นความขัดแย้งในคู่ตรงข้ามระหว่างภาวะอัตวิสัยและวัตถุวิสัย ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างการให้ความสำคัญต่อแบบแผนโครงสร้างที่กำหนดการกระทำกับการให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำที่มีเจตจำนงมีจุดหมาย มีเหตุผลของตนเอง และปัจเจกบุคคลที่มีอิสรภาพภายในขอบเขตหนึ่ง บูร์ดิเยอได้ทำความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคมที่จะต้องก้าวข้ามคู่ขัดแย้งดังกล่าวจึงได้เสนอทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ (Theory of Practice) กับการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ และ ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550, น.69-77)

ทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ (Theory of Practice) เป็นการผสมผสานข้อดีและหาจุดกึ่งกลางระหว่างแนวคิดในระดับโครงสร้าง และระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำ การเป็นการขจัดปัญหาทวิลักษณ์ (Dualism) ที่มีความขัดแย้งของคู่ตรงข้าม ตัวแสดงของบูร์ดิเยอจึงเป็นผู้ที่รู้จักมีอิสระแบบไม่สมบูรณ์และได้รับการขัดเกลาหรือปรับแต่งจากโครงสร้างด้วยไปพร้อม ๆ กัน แทนที่จะเป็นการมุ่งหาโครงสร้างและกฎเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำหรือมุ่งศึกษาเจตจำนงของปัจเจกบุคคล ในฐานะที่เป็นอัตบุคคลที่มีความเป็นอิสระ แต่ทฤษฎีของบูร์ดิเยอให้ความสำคัญกับการศึกษากระบวนการของการกระทำ โดยที่การกระทำต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคลอยู่บนหลักการที่สอดคล้องกับเหตุและผล เมื่อพิจารณาในระดับของการปฏิบัติแล้วจะพบว่า ปัจเจกบุคคลมีส่วนกำหนดการกระทำของตนเอง ขณะเดียวกันก็จะถูกกำหนด โดยโครงสร้างหรือระบบด้วย (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ และ ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550, น.1-11) หลักการที่สำคัญของบูร์ดิเยอในการอธิบายความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว คือ การปฏิบัติการทางสังคมของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์หรือขึ้นอยู่กันสนาม โดยการปฏิบัติการดังกล่าวเป็นโครงสร้างที่ขึ้นำการกระทำของปัจเจกบุคคลที่อยู่ภายในโครงสร้าง/สนาม ปัจเจกบุคคลไม่รู้ตัวว่าการกระทำนั้นอยู่ภายใต้ระบบ กฎเกณฑ์ เนื่องจากโครงสร้าง/สนามดังกล่าวได้ซึมซับเข้าไปในตัวปัจเจกบุคคลผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ในขณะเดียวกันความไม่ตระหนักในระดับจิตสำนึกได้ทำให้โครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะหลวม ไม่ตายตัว และเปิดช่องให้การกระทำของปัจเจกบุคคลส่งผลกระทบต่อโครงสร้าง บูร์ดิเยอเรียก

กระบวนการดังกล่าวนี้ว่า ฮาบิทัส (Habitus) (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ และ ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550, น.1-11) ซึ่งจะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป

ความหมาย “สนาม” มีความแตกต่างกันไปในแต่ละมุมมอง โดยความหมายของสนามในเชิงพื้นที่ หมายถึง พื้นที่สาธารณะโล่งกว้างกลางเมือง (ปาเลอกัว ซอง-ลาตีส์, 2397) หรือหมายถึง ลาน ที่ว่าง ที่โล่ง ที่เล่น ที่สำหรับเล่น หรือแข่งขันกีฬาต่าง ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) แต่ในทางสังคมศาสตร์มีนักคิดนักทฤษฎีหลากหลายคนได้ให้คำอธิบายถึงสนาม โดยบูร์ดิเยอได้ให้ความหมาย “สนาม” ไว้ว่า เป็นปริภูมิหรืออาณาบริเวณทางสังคม (Social Arena) ที่มีการต่อสู้กันเกิดขึ้นเพื่อแย่งชิงหรือช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรทุนประเภทต่าง ๆ เช่น สินค้าทางวัฒนธรรม บ้าน ความแตกต่าง ความรู้ การจ้างงาน ที่ดิน ชนชั้นทางสังคม อภิสัทธา เป็นต้น หรืออะไรก็ตามที่ทำให้เราแตกต่างจากคนอื่น โดยทรัพยากรที่จะแย่งชิงนั้นจะมีลักษณะรูปธรรมจับต้องมองเห็นได้ นอกจากนี้สนามยังเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะรูปธรรมระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม ตำแหน่งต่าง ๆ จะกำหนดฮาบิทัสของสถาบันและผู้อยู่ในตำแหน่งนั้น โดยที่สนามจะมีโครงสร้างอำนาจกระจายกันอยู่ ซึ่งเป็นการกระจายตัวของทุนต่าง ๆ (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2553) จากนิยามดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สนามมีขอบเขตพื้นที่ ทรัพยากรที่เป็นทุน เครือข่ายความสัมพันธ์ โครงสร้างอำนาจ และตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคมที่สัมพันธ์กับการมีฮาบิทัสของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งนั้น สนามจึงเป็นพื้นที่ทางสังคมอันกว้างใหญ่ (Social Space) ในสังคมมีสนามอยู่อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสนามการเมือง สนามการศึกษา สนามศิลปะ สนามวิทยาศาสตร์ สนามสื่อ สนามกฎหมาย ฯลฯ (Hilgers, 2015) ภายในสนามต่าง ๆ ประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ พื้นที่ทางโครงสร้าง ได้แก่ ระบบ กฎต่าง ๆ และทุนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของตัวแสดงกับรูปแบบของอำนาจ (Power) (Bourdieu, 1993a) สนามมีลักษณะพลวัต มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลามากกว่าที่จะเป็นพื้นที่หรือสิ่งของที่มีการหยุดนิ่งกับที่ ทั้งนี้เนื่องจากสนามไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเรียบง่ายผ่านการสร้างกฎเกณฑ์จากสถาบันต่าง ๆ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มโนทัศน์สนามเป็นปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ที่เกิดขึ้นระหว่างกฎ สถาบัน และปฏิบัติการทางร่างกาย (Webb และคณะ, 2002)

นอกจากนี้ยังมีการขยายขอบเขตในการอธิบายถึงสนามตามแนวคิดของบูร์ดิเยอ โดยที่สนามหรือ field ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง le champ เป็นสนามที่มีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นพื้นที่ทางกายภาพ (An Arena of Land) เป็นสนามของการต่อสู้หรือการแข่งขัน (A Battle of Field) และเป็นสนามของความรู้ (A Field of Knowledge) ซึ่งแตกต่างกับ les prés ที่เป็นเพียงสนามที่ประกอบด้วยทุ่งหญ้ามีดอกไม้ป่าขึ้นอยู่โดยรอบต้นไม้เท่านั้น การจะอธิบายถึงสนามตามแนวคิด

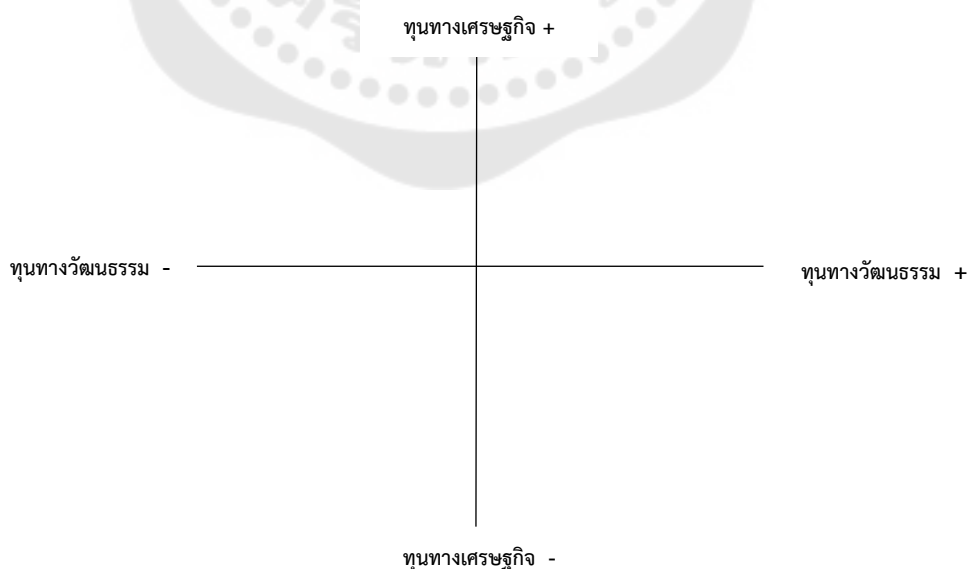
ของบุรดิเยตต้องอธิบายให้ครอบคลุมทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าว กล่าวคือ สนามที่มีขอบเขตดินแดนที่ชัดเจน เป็นสนามที่มีการต่อสู้แข่งขันกัน และเป็นลักษณะของสนามความรู้ ต่อมาได้มีการนำมาขยายความและอธิบายสนามทั้ง 3 ลักษณะผ่านสนามรักบี้ฟุตบอล (Football Field) สนามพลังในนิยายวิทยาศาสตร์ (Science Fiction Force Field) และสนามของแรง (Force Field) โดยสนามรักบี้ฟุตบอล มีการแบ่งสนามออกเป็นบริเวณส่วนต่าง ๆ เช่น บริเวณผู้รักษาประตู กองหลัง กองกลาง กองหน้า ผู้เล่นแต่ละคนจะมีตำแหน่งเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน แต่ละตำแหน่งจะมีวิธีการเล่นและเทคนิคที่แตกต่างกัน ขณะกำลังเล่นรักบี้ฟุตบอลนั้นถึงแม้ผู้เล่นจะมีความรู้สึกที่เป็นอิสระในการเล่น ในขณะที่เดียวกันผู้เล่นแต่ละคนในสนามจะถูกควบคุมไปด้วยวิธีการเล่น กฎ กติกา และแบบแผนของเกม มโนทัศน์สนามที่มีลักษณะเหมือนกับกีฬารักบี้ฟุตบอลดังกล่าวจึงมีขอบเขตของสนามที่มีความแน่นอน และภายในสนามได้ถูกแบ่งออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ (Division) ที่ประกอบไปด้วยตำแหน่งที่ติดครองโดยตัวแสดงหรือผู้กระทำทางสังคม (Socialization Agent) (Thomson, 2008, p.67-69) ตัวแสดงที่อยู่ในสนามจะมีวิธีการเล่นที่แตกต่างกันไปเพื่อรักษาตำแหน่ง พัฒนาตำแหน่งของตัวเอง รวมถึงหาวิธีในการรับเอาประโยชน์จากตำแหน่งที่ตัวเองถือครองอยู่ หากมีผู้เล่นหน้าใหม่ในเกมนั้นจะเป็นหน้าที่ของผู้เล่นที่จะต้องเรียนรู้กฎและทักษะพื้นฐานในการเล่น นั่นคือ ผู้เล่นจะต้องเรียนรู้ว่าตำแหน่งของตนเองสามารถทำอะไรได้และจะไปอยู่ ในส่วนใดของสนามได้บ้าง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของตำแหน่งในสนามที่ตนเองมีอยู่ การอธิบายสนามในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้สนามจำเป็นต้องมีกฎ มีตำแหน่ง มีขอบเขต และมีเงื่อนไขเชิงกายภาพ สนามทางสังคมจึงเปรียบได้กับสนามรักบี้ฟุตบอลที่ประกอบไปด้วยตำแหน่งที่สอดคล้องกับการกระทำทางสังคม ซึ่งบุคคลหรือสถาบันสามารถเข้าไปครอบครองในตำแหน่งนั้น และความสามารถในการกระทำทางสังคม จะขึ้นอยู่กับตำแหน่งในขอบเขตของสนาม บุรดิเยตได้พัฒนาแนวคิดสนามทางสังคมมาเป็นส่วนหนึ่งของการนิยามวิเคราะห์กิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ อย่างไรก็ตามแนวคิดสนามของบุรดิเยตก็ยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายกิจกรรมของมนุษย์ได้ทั้งหมด ในที่สุดแล้วบุรดิเยตจึงได้ขยายขอบเขตคำอธิบายสนามที่สร้างมาจาก 3 ส่วน คือ สนาม พุน และฮาบิทัส ซึ่งทั้ง 3 ส่วนดังกล่าวมีที่มาและจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันจึงจะสามารถอธิบายการกระทำของมนุษย์ได้ (จูนิดา บุญวรรณ, 2565)

การอธิบายสนามแต่เพียงว่าเป็นสนามรักบี้ฟุตบอลที่มีการแบ่งสนามออกเป็นบริเวณส่วนต่าง ๆ มีตำแหน่ง มีกฎ มีขอบเขตของสนามเชิงกายภาพเท่านั้นยังไม่เพียงพอ หากแต่การอธิบายถึงสนามจะต้องเป็นดังเช่น สนามพลังในนิยายวิทยาศาสตร์ เป็นสนามที่มีกำแพงที่แข็งแรงถูกสร้างมาจากพลังงานบางชนิด ซึ่งกำแพงนี้จะทำหน้าที่ปกป้องสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตของสนาม

พลังงานไม่ให้สิ่งที่อยู่ภายนอกมากระทบต่อสิ่งที่อยู่ภายใน และกิจกรรมที่อยู่ภายในกำแพงพลังงานนี้หรือภายในสนามนี้ก็จะถูกขับเคลื่อนด้วยกฎระเบียบ และแบบแผนที่สามารถจะคาดการณ์และทำนายได้ (Thomson, 2008, p.69-71) ภายใต้ขอบเขตของสนามพลังในนิยายวิทยาศาสตร์นี้หากปราศจากซึ่งกฎระเบียบ และแบบแผนที่ทำนายได้จะทำให้สนามนั้นไร้ระเบียบ และสนามอาจถึงกาลอวสานหรือจบสิ้นลง ในขณะที่เดียวกันในสนามพลังดังกล่าวก็มีโครงสร้าง มีช่วงชั้น มีอำนาจกำกับและควบคุมอยู่ ทำให้ผู้กระทำการทางการเมืองมีความไม่เท่าเทียมกัน ผู้กระทำการบางคนมีอำนาจควบคุมคนอื่นได้ และมีอำนาจในการตัดสินใจแทนคนอื่นได้ สนามในลักษณะนี้ผู้กระทำการเองเป็นผู้สร้างกฎขึ้นมา ในแต่ละสนามก็จะมีกฎที่แตกต่างกันไป เพื่อให้แต่ละสนามสามารถดำรงอยู่ได้ ดังนั้น การอธิบายถึงพื้นที่ทางการเมืองดังกล่าวจึงอาจจะถูกมองว่าเหมือนกับยานอวกาศที่ลอยไปตามอวกาศก็เหมือนกับสนามพลังที่ถูกสร้างขึ้นมา แต่ก็สามารถทำงานได้อย่างกึ่งอัตโนมัติ คือ การสร้างกฎที่มีเหตุผลสำหรับการกระทำในสนามนั้น ๆ ซึ่งภายในสนามจะมีกฎที่เป็นตรรกะของการปฏิบัติ (Logic of Practice) หมายความว่า ถ้าผู้กระทำการทางการเมืองอยู่ในสนามจะต้องมีตรรกะในการปฏิบัติแบบหนึ่ง แต่ถ้าผู้กระทำการทางการเมืองไปอยู่อีกสนามหนึ่งก็จะมีตรรกะการปฏิบัติอีกแบบหนึ่งที่แตกต่างกัน หน้าที่ของผู้กระทำการทางการเมือง คือ การทำความเข้าใจสนามและแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งก็คือ การเข้าใจตรรกะการปฏิบัติ แม้ว่าสนามทั้งหลายจะมีกฎระเบียบและโลกทัศน์ ที่เป็นของตัวเอง แต่ก็อาจจะมีความคล้ายคลึงกัน (Homologie) ในโลกทัศน์หรือตรรกะบางอย่าง หลักของความคล้ายคลึงกันจึงเป็นลักษณะเชิงโครงสร้างอันบ่งบอกถึงตรรกะของสนาม ถ้าเปรียบกับสนามทางการเมืองจะเป็นสนามที่มีความไม่ตายตัว สามารถยืดหยุ่นถึงประวัติศาสตร์ที่มีความรู้และปฏิบัติการเพื่อที่จะยังคงรักษาความเป็นสนาม หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสนามนั้น โดยผู้กระทำการสามารถดำรงอยู่ได้มากกว่า 1 สนามทางการเมืองในช่วงเวลาเดียวกัน บุรีติเยอเรียกสิ่งนี้ว่า สนามของพลังอำนาจ (Field of Power) ที่ประกอบไปด้วยสนามทางการเมืองที่หลากหลาย ได้แก่ สนามเศรษฐกิจ สนามการศึกษา สนามศิลปะ สนามทางการเมืองและระบบการบริหารงานของภาครัฐ และสนามอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น บุรีติเยอจึงชี้แนะว่า สนามดังกล่าวเป็นเพียงตัวอย่างในพื้นที่ทางการเมืองในนิยายที่ถูกสร้างขึ้นผ่านสนามพลังที่มีความแข็งแกร่ง หมายความว่า กำแพงกันที่สร้างขึ้นมาเป็นสนามพลังในวิชาฟิสิกส์ที่ใช้พลังบางอย่างในการสร้างคล้ายคลึงกับสนามทางการเมือง กล่าวคือ มีแบบแผนมีรูปแบบ กฎ กติกา ความสามารถที่จะทำนายได้ในแต่ละสนามจึงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนในเชิงการพึ่งพาของแต่ละสนาม ยกตัวอย่างเช่น การที่ผู้กระทำทางการเมืองคนหนึ่งได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียนภายใต้สนามการศึกษาระดับสูงจะสามารถมี

ตำแหน่งที่แตกต่างกับคนอื่น ๆ ในสนามทางเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ตามสนามทางสังคมก็มีความแตกต่างจากยานอวกาศในนิยายวิทยาศาสตร์ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจที่ใหญ่โต แต่สนามทางสังคมมีความหลากหลายที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งและอำนาจที่มีอยู่ในสนามนั้น ๆ สนามทางสังคมจึงไม่เหมือนกับยานอวกาศในนิยายวิทยาศาสตร์ (Thomson, 2008, p.69-71)

นอกจากนี้การอธิบายถึงสนามให้ครอบคลุมและลุ่มลึกจะต้องอธิบายให้สัมพันธ์กับสนามของแรง เป็นการขับเคลื่อนระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ของแรงที่มีอยู่ในสนาม ซึ่งในสนามของแรงจะมีวัตถุหนึ่ง ๆ ที่ถูกกระทำด้วยแรงจำนวนมาก การแตกแรงในสนามของวิชาฟิสิกส์จะทำได้โดยการกำหนดให้เส้นกราฟ 2 เส้นตัดกันที่จุดกึ่งกลาง หากเปรียบกับสนามทางสังคมที่เป็นสนามทางกายภาพที่มีผู้เล่นในสนามจะมีตำแหน่งของการเล่น ซึ่งตำแหน่งของการเล่นนี้จะถูกแรงในสนามกระทำ ซึ่งบูร์ดิเยอกล่าวถึงแรงภายในสนามนี้ว่าหมายถึงทุนและตำแหน่งที่มีอยู่ในสนามนั้น ๆ ลักษณะดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า ผู้เล่นที่อยู่ในสนามต่าง ๆ จะมีการครอบครองทุนหลากหลายประเภท ซึ่งการครอบครองทุนที่สัมพันธ์กับตำแหน่งได้อธิบายผ่านการยกตัวอย่างการครอบครองทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรม โดยที่เส้นหนึ่งในแนวดิ่งเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ส่วนเส้นแนวนอนเป็นทุนทางวัฒนธรรม (แผนภาพ 1) ถ้าผู้กระทำการครอบครองทั้งสองทุนในระดับสูงก็จะมีอำนาจที่เหนือและโดดเด่นกว่าผู้กระทำใด ๆ ในสนาม ขณะที่ผู้ครอบครองทุนในระดับต่ำก็จะอยู่ในอีกตำแหน่งหนึ่งของสนาม ดังนั้น ตำแหน่งของผู้ที่จะควบคุมสนามได้จะต้องเป็นผู้ที่ครอบครองทุนในระดับสูงสุดของสนามนั้น ๆ (Thomson, 2008, p.71-75)

ภาพประกอบ 1 สนามทางสังคมที่สัมพันธ์กับตำแหน่งและการครอบครองทุน

จากที่กล่าวมาเป็นเพียงการยกตัวอย่างให้เห็นความสัมพันธ์ของสนามที่ประกอบด้วยทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมกับตำแหน่งของผู้เล่นในสนามเท่านั้น หากแต่บูรีดีเยอได้จำแนกทุนออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ นั้นหมายความว่า สนามทางสังคมประกอบด้วยผู้เล่นภายในสนามที่มีการครอบครองทุนต่าง ๆ ในปริมาณที่แตกต่างกัน ดังนั้น สนามของแรงจะกำหนดความเป็นผู้กระทำการในสนาม ซึ่งแตกต่างกับสนามของแรงในวิชาฟิสิกส์ที่ถูกกำหนดด้วยกฎที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ บูรีดีเยอได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า สนามจะมีผู้กระทำทางสังคมที่มีอำนาจในการกำหนดสนาม โดยมีสถาบันทำหน้าที่ในการกำกับควบคุม แต่อย่างไรก็ตาม บูรีดีเยอยังมีความเห็นว่า มนุษย์ไม่ใช่หุ่นยนต์ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสนามได้ มนุษย์เป็นอัตบุคคลที่มีจิตสำนึกและมีการรับรู้ มนุษย์จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเล่นได้อิสระในสนามนั้น (Thomson, 2008, p.71-75)

ดังนั้น สนามจึงหมายถึง พื้นที่ทางกายภาพที่มีกฎ ตำแหน่ง ขอบเขต เงื่อนไขเชิงกายภาพ มีโครงสร้าง ช่วงชั้น อำนาจกำกับและควบคุมการกระทำทางสังคม บัเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน บางคนมีอำนาจควบคุมคนอื่นได้ บางคนมีอำนาจในการตัดสินใจแทนคนอื่นได้ สนามในลักษณะนี้ผู้กระทำการเป็นผู้สร้างกฎขึ้นมา ทำให้ในแต่ละสนามมีกฎที่แตกต่างกัน และสนามยังมีความสัมพันธ์กับทุนและตำแหน่งของผู้เล่น โดยผู้เล่นในตำแหน่งต่าง ๆ จะครอบครองทุนแต่ละชนิดในปริมาณที่แตกต่างกันไป ในเมื่อสนามเป็นปริณทลหรืออาณาบริเวณทางสังคมที่มีการต่อสู้กันเพื่อแย่งชิงหรือช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรทุนประเภทต่าง ๆ โดยทรัพยากรจะมีลักษณะรูปธรรมจับต้องมองเห็นได้ และเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะรูปธรรมระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม สนามจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ โดย Webb และคณะ (2002) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ Understanding Boudier ว่า สนามตามแนวคิดของบูรีดีเยอเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกันของการเป็นชุดของสถาบัน กฎระเบียบ พิธีกรรม ข้อตกลง การจัดประเภท การกำหนด การแต่งตั้งที่ก่อให้เกิดลำดับชั้นของวัตถุที่อยู่ภายในสนาม รวมถึงวาทกรรมและกิจกรรมที่มีความแน่นอน โดยสนามหนึ่ง ๆ จะมีวาทกรรม (Discourse) ที่หลากหลายรองรับอยู่ ซึ่งวาทกรรมในทางภาษาศาสตร์ หมายถึง ข้อความที่สร้างขึ้นด้วยภาษา แต่สื่อความหมายด้วยการประมวลความหมายทางภาษา (Significations Linguistiques) เข้ากับความรู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง แต่อยู่นอกภาษาทำให้เกิดเป็นความหมายของข้อความที่สัมพันธ์กับความเป็นจริงในโลก นอกจากนี้วาทกรรมยังมีความหมาย

รวมไปถึงลีลา (Style) และผลกระทบเชิงปฏิบัติ (Effect Pragmatique) (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ และ ชนิดา เสียมไพศาลสุข, 2550, น.47-50)

วาทกรรมจะมีการดำเนินการผ่านกิจกรรม (Activities) เป็นสถานการณ์ที่มีสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย หรือผู้คนมีการกระทำ มีการทำงานร่วมกันระหว่างบุคคล กลุ่ม และองค์กร ให้บรรลุผล (Bourdieu, 1977) ซึ่งวาทกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในสนามหนึ่ง ๆ นั้น มีองค์ประกอบของเสาค้ำยันที่สำคัญ ประกอบด้วย สถาบัน เป็นชุดของความคิด โครงสร้าง การปฏิบัติ ประเพณี องค์กรในการบรรลุเป้าหมายโดยทั่วไปที่ยอมรับว่ามีความสำคัญในสังคม เปรียบเหมือนพิมพ์เขียวที่กำหนดสิ่งที่ควรปฏิบัติของผู้อยู่ในแต่ละตำแหน่งทางสังคม เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกหล่อหลอมมาอย่างยาวนาน สามารถรักษาให้การกระทำดำเนินอยู่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงได้ (Johnson, 2000) ในแต่ละสนามจะมีกฎระเบียบ เป็นหลักการหรือคำสั่งที่เป็นที่ยอมรับ และเป็นการกำหนดวิธีการที่ถูกต้องในการกระทำนั้น โดยการกระทำจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เป็นชุดของการกระทำหรือคำพูดที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ มีข้อตกลงที่กำหนดวิธีการกระทำให้เป็นที่ยอมรับ หรือเป็นตัวอย่างของการกระทำ นอกจากนี้ในสนามจะต้องมีการจัดประเภท หมายถึง การแบ่งหมวดหมู่สิ่งต่าง ๆ ในสังคมออกเป็นกลุ่ม เป็นประเภทต่าง ๆ โดยที่การจัดประเภททางสังคมเป็นการจัดกลุ่มบุคคลที่ครอบครองสถานะทางสังคมเดียวกันทำให้มีลักษณะนิสัยร่วมกัน มีความเชื่อ มีค่านิยมแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตามประเภททางสังคมก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันระหว่างกลุ่ม สนามจะต้องมีการกำหนด หมายถึง การระบุชื่อคน สิ่งของ หรือสถานที่ให้มีลักษณะหรือมีวัตถุประสงค์เฉพาะ และมีการแต่งตั้ง หมายถึง การดำเนินงาน การจัดการ การกำหนดให้อยู่ในรูปแบบทางการ (Johnson, A. G., 2000) จากองค์ประกอบของสนามดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สนามเป็นพื้นที่ที่มีอาณาบริเวณที่ประกอบด้วยผู้เล่นที่หลากหลายและมีความแตกต่างของลำดับชั้น ดังนั้น สนามจึงเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการที่แสดงผ่านกิจกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ภายใต้วาทกรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ภายใต้ชุดความคิด และแนวทางการปฏิบัติที่มีความสำคัญในสังคม มีกฎระเบียบที่กำหนดวิธีการกระทำและมีข้อตกลงเป็นที่ยอมรับ มีพิธีกรรมที่เป็นชุดของการกระทำที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ มีการแบ่งหมวดหมู่คน สิ่งของออกเป็นกลุ่มหรือประเภทต่าง ๆ ให้มีความเฉพาะเจาะจง และมีการดำเนินงานในลักษณะที่เป็นทางการและเป็นรูปธรรม

สนามเกิดขึ้นด้วยการขับเคลื่อนผ่านทุนทางวัฒนธรรม โดยเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมที่กลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้ปัจเจกสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ ทั้งนี้มักเป็นสิ่งที่หลอมละลายอยู่ในตัวของบุคคล และแสดงออกผ่านทาง

พฤติกรรม เช่น ความรู้สึมนิยม กิริยามารยาท นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่เชิงเศรษฐกิจ แต่สามารถมีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจได้ (ปีแยร์ บูรดิเยอ และ ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550, น.79-81) ซึ่งทุนทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยทุน 3 ประเภท ได้แก่ ทุนสมรรถนะด้านวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคล (Embodied Form) เกี่ยวข้องกับความสามารถ ความรอบรู้ในเรื่องนั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม (Objectified State) เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบอื่น ๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร เป็นต้น ความเป็นทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมภาพวาด การสะสมทุนสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ คือ ความเป็นเจ้าของในวิธีการบริโภคภาพเขียน สินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุน (สุภางค์ จันทวานิช และ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2549) และทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalization State) เป็นทุนที่ถูกทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน แสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา ทุนแบบนี้ยังทำให้เกิดการสลับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย โดย "การรับประกันทุนทางการศึกษา" ด้วย "มูลค่าของเงิน" เนื่องจากผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าในรูปของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษาผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรองขึ้นกับความหายาก การลงทุนในแง่เวลาและความพยายาม (สุภางค์ จันทวานิช และ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2549)

นอกจากนี้สื่อนามยังมีการขับเคลื่อนผ่านการทำให้เป็นสากล คือ การทำให้วัฒนธรรมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลากหลายรูปแบบกลายเป็นที่ยอมรับและเป็นมาตรฐาน สื่อนามมีการขับเคลื่อนผ่านภาพลวงตา (Illusio) เป็นสิ่งหนึ่งที่ปรากฏแล้วชักชวนบางสิ่งเพื่อไม่ให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสื่อนาม (Webb และคณะ, 2002) และมีการแสดงผ่านความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ เป็นการกระทำที่ไม่ใช้ความรุนแรงต่อเนื้อตัวหรือร่างกาย แต่เป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่ากระทำต่อผู้ได้อำนาจผ่านการกระทำ ภาษา และวัฒนธรรมของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า สิ่งนี้ คือ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมที่เหนือกว่า ในเวลาเดียวกันก็ผลิตซ้ำ

โครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างพลังอำนาจของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้ได้อำนาจให้ดำรงอยู่ได้ในสนามนั้น และได้รับการรับรองว่า การผูกขาดความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์นี้เป็นไปอย่างชอบธรรม (P. Bourdieu, 1994) สัมพันธ์กับการรับรู้ที่ผิด (Misrecognition) คือ กฎระเบียบหรือโลกทัศน์หรือความเชื่อบางอย่างที่ได้รับการยอมรับในสนาม หรือเรียกว่า ด็อกซา (Doxa) ด็อกซาไม่ใช่ความคิดเห็น (Opinion) หากแต่เป็นเหมือนวิถีคิด วิธีตัดสินใจ วิธีตั้งคำถาม วิธีการยืนยัน เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับสนามเสมอ เพราะด็อกซาถูกหล่อหลอมขึ้นภายในแต่ละสนามและเป็นของแต่ละสนาม (Chevalier, 2010, p.56) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ด็อกซา เป็นคุณค่าความเชื่อหลักและวาทกรรมที่สนามได้ประกาศออกมาอย่างชัดเจน เนื่องในฐานะที่เป็นหลักการพื้นฐานของสนามซึ่งมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การทำให้ถูกมองว่าเกิดขึ้นอย่างเป็นจริงโดยธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ในสนามนี้ (Webb และคณะ, 2002) หนึ่งในวิธีการต่อสู้ของผู้กระทำการที่อยู่ในตำแหน่งล่างบนพื้นที่ทางสังคมก็คือ ต้องพยายามเปลี่ยนแปลงหรือล้มล้างกฎระเบียบของสนามที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาหรือล้มล้างด็อกซา ซึ่งเป็นความเชื่อร่วมของคนส่วนใหญ่ในสนาม ซึ่งด็อกซานั้นก็มักจะถูกกำหนดโดยผู้กระทำการที่อยู่ในตำแหน่งสูงของสนามนั้น ขณะที่ผู้กระทำการที่อยู่ในตำแหน่งล่างบนพื้นที่ทางสังคมจะสามารถล้มล้างด็อกซาที่เป็นความเชื่อร่วมเก่า ๆ ของคนในสนามได้ และจะเข้าไปสร้างด็อกซาและสร้างระเบียบใหม่ เพื่อจัดสรรปันส่วนทุนเฉพาะของสนามได้ใหม่นั้นเอง (ฐานิตา บุญวรรณ, 2565)

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่สู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาความยากจนและเป็นหนี้สินจากการทำเกษตรกรรมสู่วิธีการผลิตแบบใหม่ โดยเกษตรกรที่ลงมือทำต้องมีความรู้เรื่อง ภูมิศาสตร์ การปรับปรุงดิน และการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภค ซึ่งวิธีการผลิตดังกล่าวไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีเป็นหลักในการผลิต การพัฒนาอุตสาหกรรมตามอารยประเทศ การพึ่งพาระบบตลาดเพื่อกระจายผลผลิตหรือสินค้าที่ผลิตได้ ผู้ผลิตยังชีพด้วยรายได้หรือค่าจ้างทำงานจึงต้องใช้จ่ายเงินในการดำรงชีวิตเพื่อซื้อหาปัจจัยในการยังชีพขั้นพื้นฐานไปจนถึงการบริโภคความสะดวกสบาย ความหรูหรา และความสุขในการได้มาซึ่งสิ่งใหม่ ๆ ในการดำเนินชีวิต ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่มุ่งจะช่วยลดปัญหาการเหลื่อมล้ำทางฐานะและรายได้ของบุคคลในสังคม และวิธีการผลิตอยู่ภายใต้เอกชนจะทำการผลิตและบริโภคตามคำสั่งของรัฐ แต่ก็มีข้อเสียเปรียบหากวางแผนและดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศผิดพลาดจะส่งผลให้การจัดสรรทรัพยากรอาจไม่ก่อให้เกิด

ประโยชน์สูงสุด เอกชนไม่มีแรงจูงใจในการทำงาน และการผลิตไม่เกิดการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากการขาดเสรีภาพ (ทรงธรรม ปิ่นโต และ จริยา เปรมศิลป์, 2563) ดังนั้น “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นวิธีการผลิตที่ไม่ใช่การพัฒนาด้วยเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสังคมนิยมแบบสุดขั้ว แต่เป็นวิธีการผลิตด้วยเศรษฐกิจแบบทางสายกลางด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ที่ก่อให้เกิดกระบวนการการผลิต การจัดสรร การแลกเปลี่ยน และการบริโภคอย่างครบวงจรของระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทางเลือกควบคู่กับการพัฒนาแบบกระแสหลัก เพื่อให้เกษตรกรมีวิธีการดำเนินชีวิตรอดพ้นจากภาวะวิกฤต โดยโมเดลดังกล่าวนี้มีชุดของสถาบัน กฎระเบียบ พิธีกรรม ข้อตกลง การจัดประเภท การกำหนด การแต่งตั้งที่ก่อให้เกิดลำดับชั้นของวัตถุประสงค์อยู่ รวมถึงวาทกรรมและกิจกรรมที่มีความแน่นอน ซึ่งผลิตและเปลี่ยนแปลงร่างทัศนคติและปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะจำเพาะของวิธีการผลิตในรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และการสืบสาน รักษา และต่อยอดตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพื้นที่เพื่อการบริหารจัดการน้ำด้วยการลงมือปฏิบัติให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาอาชีพ พร้อมทั้งนำหลักกิจกรรมธรรมชาติและหลักทฤษฎีบันได 9 ขั้นมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง สร้างความเกื้อกูลทางธรรมชาติ อนุรักษ์บำรุงดิน จัดการน้ำอย่างเป็นระบบ สร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นต้นแบบสำหรับขยายผลองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ (อัมภาวุฒิ พฤตวิรวงศ์, 2564)

จากการประยุกต์โมเดลนี้ผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการดำเนินงานที่อยู่ภายใต้วาทกรรมที่เป็นคำหรือข้อความที่หลากหลายมีที่มาจากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระองค์ ทรงมีความห่วงใยอาณาประชาราษฎร์จึงได้พระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริให้แก่ประชาชนคนไทย เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ด้วยการลงมือปฏิบัติ มีพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ปัญหาเยียวยาและฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในปี พ.ศ. 2563 กรมการพัฒนาชุมชนได้ดำเนินโครงการ “โคก หนอง นา

โมเดล” โดยจัดอบรมให้ความรู้แก่ข้าราชการ กรมการพัฒนาชุมชน และจิตอาสา 904 เพื่อไปเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ประชาชนที่สมัครเข้าร่วมโครงการ เพื่อให้มีความรู้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้รอดพ้นจากภาวะวิกฤตด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้กรมการพัฒนาชุมชนยังร่วมกับมูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานให้มีความต่อเนื่อง (ธนวัฒน์ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2022) สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) มุ่งเน้นให้เกิดความสมดุลบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศมีแนวคิดพื้นฐานเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนำทางในการบริหารและพัฒนาประเทศต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ใช้ การจัดทำโครงการที่ประยุกต์กับแนวคิดการพัฒนาพื้นที่และการออกแบบเชิงภูมิสังคมไทยเพื่อการพึ่งตนเองและรองรับภัยพิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีความเหมาะสมกับประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ ผ่านการทำงานในรูปแบบของการจ้างงานและการร่วมมือกันลงแรงด้วยการที่รัฐสนับสนุนวัสดุพื้นฐานและงบประมาณ และการทำงานแบบบูรณาการร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสร้างงานสร้างรายได้ให้กับประชาชนทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน โดยผู้ที่เข้าร่วมโครงการจะต้องเป็นเกษตรกรบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานอพยพกลับท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565b)

ปฏิบัติการของโมเดลนี้จึงเป็นผลมาจากวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ การดำเนินงานตามทางสายกลาง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลมาจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ต้องการให้มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้ เมื่อมีการผลิตสร้างวาทกรรมเหล่านี้ขึ้นมาจึงมีการสืบทอดปฏิบัติการให้เป็นสถาบัน ซึ่งเป็นชุดของความคิด โครงสร้าง การปฏิบัติ ประเพณี องค์กร เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกหล่อหลอมมาอย่างยาวนานเพื่อบรรลุเป้าหมายและเป็นที่ยอมรับว่ามีความสำคัญในสังคม ถึงแม้ว่า “โคก หนอง นา โมเดล” จะเป็นปฏิบัติการที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นานนี้ แต่กิจกรรมภายใต้วาทกรรมดังกล่าวก็มีชุดความคิด โครงสร้าง ความสัมพันธ์ และการปฏิบัติที่เป็นแบบแผนหรือแนวทางที่ได้รับการยอมรับในสังคม โดยมีรูปแบบ

ความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เกษตรกรกับภาคประชาสังคม เกษตรกรกับภาคศาสนา เกษตรกรกับภาคสื่อสารมวลชน เกษตรกรกับภาควิชาการ และเกษตรกรกับประชาชน โดยทั่วไป เกี่ยวพันกับความเป็นสถาบันในทางสังคมวัฒนธรรมที่คอยจัดระเบียบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความต้องการผลประโยชน์ และการแสดงออกในทางสังคมที่ได้รับการยอมรับในสังคม เมื่อมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่หลากหลาย ปฏิบัติการนั้น ๆ จะคงอยู่ได้ด้วยการมีกฎระเบียบที่เป็นหลักการหรือคำสั่งเป็นที่ยอมรับ และเป็นการกำหนดวิธีการที่ถูกต้องในการกระทำ โดยเกษตรกรที่สนใจจะเข้าร่วมโครงการจะต้องมีคุณสมบัติ คือ เป็นเกษตรกร บัณฑิต จบใหม่ กลุ่มแรงงานอพยพกลับท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจาก การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นำที่ดินที่ครอบครองและมีเอกสารสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อทำมาหากิน มาสมัครเข้าร่วมโครงการเพื่อให้ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” และการลงมือปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเกี่ยวข้องกับ พิธีกรรม (Ritual) เป็นชุดของการกระทำหรือคำพูดที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ นั่นคือ เกษตรกรจะต้องร่วมในทุก ๆ กระบวนการของการดำเนินโครงการ ตั้งแต่การสมัครเข้าร่วมโครงการ การเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนและแลกเปลี่ยนความรู้อย่างสม่ำเสมอ การลงมือปฏิบัติตามแนวทางของโมเดลนี้ การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการลงมือทำ มีข้อตกลง (convention) ที่กำหนดวิธีการกระทำให้เป็นที่ยอมรับหรือเป็นตัวอย่างของการกระทำ โดยในระดับของหน่วยงานมีการทำข้อตกลงความร่วมมือเป็นลายลักษณ์อักษรในการทำงานร่วมกัน เช่น ระหว่างกรมการพัฒนาชุมชนกับกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ส่วนในระดับของภาคประชาชนนั้นเป็นข้อตกลงที่รับรู้กันที่สอดคล้องกับการยึดถือตามพิธีกรรมที่เป็นชุดของการกระทำที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มพูนและแลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้างภาคีเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน การลงมือทำโมเดลนี้ให้ความสำคัญกับการร่วมมือลงแรง หรือที่เรียกว่า การเอามื้อสามัคคี โดยทุกภาคีเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง และการร่วมมือทำงานในพื้นที่ของเกษตรกรรายอื่น ๆ อีกทั้งการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน องค์กร ชุมชน และระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง

นอกจากนี้วิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” ยังมีการจัดประเภท เป็นการแบ่งหมวดหมู่ระหว่างบุคคล หรือองค์กรที่มีการลงมือทำ เช่น เป็นหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน องค์กรชุมชน และเกษตรกร ซึ่งในแต่ละระดับมีการกำหนด ที่แยกย่อยลงไปอีก เช่น การลงมือทำ โมเดลนี้ของเกษตรกรมีการกำหนดลักษณะเฉพาะเป็นหน่วยของครัวเรือน และหน่วยของชุมชนที่ลงมือทำ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2563) และมีการแต่งตั้งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน การจัดการ การกำหนดให้เป็นรูปแบบทางการ รวมทั้งการกำหนดให้พื้นที่ของเกษตรกร หรือหน่วยงานที่ลงมือทำได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการเรียนรู้

ดังนั้น “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นวิธีการผลิตที่มีโครงสร้าง มีระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำของปัจเจกบุคคลในการปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวเกี่ยวข้องกับชุดของสถาบัน กฎระเบียบ พิธีกรรม ข้อตกลง การจัดประเภท การกำหนด การแต่งตั้ง ที่ก่อให้เกิดลำดับชั้นของวัตถุ รวมถึงวาทกรรมและกิจกรรมที่มีความแน่นอน บุรดิเยอเรียกพื้นที่ทางสังคมที่มีปฏิบัติการและองค์ประกอบดังกล่าวว่า สนาม หรือ field “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสนามทางสังคมที่มีปฏิบัติการที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ มีการขับเคลื่อนผ่านทุนทางวัฒนธรรมที่ได้รับมาจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมให้กลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้สามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้และแสดงออกผ่านทางพฤติกรรม นอกจากนี้สนามโมเดลนี้ยังมีการทำให้เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งบุรดิเยอเรียกว่า การทำให้เป็นสากล ในขณะที่เดียวกันก็ต้องยอมรับว่า หากพิจารณาตามแนวคิดของบุรดิเยอแล้ว สนามทุกสนามมีทั้งภาพที่นำเสนอและภาพที่ถูกชักชวนเอาไว้ สนามของการลงมือทำ โมเดลนี้ก็เช่นกันที่ไม่ได้มีกระบวนการเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงการพึ่งตนเองได้แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่การลงมือทำจะต้องอาศัยการประสานความร่วมมือ ทุน และทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ศาสนา การสื่อสารมวลชน วิชาการ ประชาสังคม และประชาชน ดังนั้นวิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ประสบความสำเร็จ จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาอาศัยเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน จึงมิใช่การพึ่งตนเองเพื่อทำให้เกิดความพอกิน พอใช้ พออยู่ พอมีกินเท่านั้น หากแต่เป็นการช่วงชิงการเข้าถึงทุนและทรัพยากรเพื่อนำมาใช้ในการลงมือทำให้เกิดผลสำเร็จ บุรดิเยอจึงเรียกว่า การทำให้เกิดภาพลวงตา แม้ว่าการลงมือทำจะมีการประสานความร่วมมือในการทำงานร่วมกันดังกล่าว แต่อีกแง่มุมหนึ่งแสดงให้เห็นว่ามีวัฒนธรรมของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าหรือการนำความรู้ของผู้มีอำนาจเหนือกว่า ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐ เอกชน หรือเกษตรกรด้วยกันเองมาฝึกสอนจนสามารถลงมือทำให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม การกระทำดังกล่าวเป็นเหมือนความรุนแรงชนิดหนึ่ง บุรดิเยอเรียกว่า ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์

โดยเป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ที่มีอำนาจมากกว่ากระทำต่อผู้ที่อยู่ใต้อำนาจผ่าน การกระทำ ภาษา และวัฒนธรรมของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า และในสนามนี้มีการผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรมที่เหนือกว่า ในเวลาเดียวกันก็ผลิตซ้ำโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างพลังอำนาจ ของผู้ที่มีอำนาจมากกว่าให้ดำรงอยู่ได้ สัมพันธ์กับการรับรู้ที่ผิด โดยผู้ที่มีอำนาจและทุนในสนามนี้ได้ สร้างกฎระเบียบหรือความเชื่อที่ได้รับการยอมรับแบบสยบยอมของผู้ที่อยู่ในสนาม ประกอบด้วย ชุดของสถาบัน กฎระเบียบ พิธีกรรม ข้อตกลง การจัดประเภท การกำหนดการแต่งตั้งที่ก่อให้เกิด ลำดับชั้นของวัตถุที่อยู่ภายในสนาม รวมถึงวาทกรรมและกิจกรรมที่แน่นอนที่มีแนวโน้มจะทำให้ เป็นความจริงโดยธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในสนามนี้

การอธิบายให้เห็นถึงวิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีโครงสร้างที่เป็นลักษณะ จำเพาะและแตกต่างจากการลงมือทำเกษตรกรรมในรูปแบบอื่นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ของเกษตรกร จึงสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดสนาม (Field) ของบูร์ดิเยอ โดยเกษตรกรที่ลงมือ ทำโมเดลนี้ได้รับการหล่อหลอมทางสังคมมาตั้งแต่ช่วงแรกของชีวิตเข้าสู่ร่างกายและจิตใจ เมื่อมี การหล่อหลอมอย่างต่อเนื่องจนเป็นความคุ้นเคยในชีวิตประจำวันและได้รับการยอมรับจึงเกิดเป็น ความโน้มเอียง (Disposition) และมีแนวโน้มจะผลิตซ้ำโครงสร้างเชิงอัตวิสัยอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือ เกษตรกรมีวิถีชีวิตในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้วิจัยจึงเชื่อว่า เมื่อเกษตรกรอยู่ในสนามที่มี วิธีการผลิตหนึ่งก็จะมีวิถีชีวิตหรือฮาบิทัสในรูปแบบหนึ่ง แต่เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จะมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหรือฮาบิทัสสู่การเป็นเกษตรกรที่ปฏิบัติตามโมเดลนี้ ใน งานวิจัยนี้จึงแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหรือฮาบิทัส (Habitus) ของเกษตรกรจากวิธีการผลิตเดิมสู่วิธีการผลิตแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับสนามและการสะสมทุน สำหรับสนามนี้ โดยสนามนี้เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากวิธีการผลิตเชิงการค้าสู่วิถี การผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” อย่างสิ้นเชิง ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ขับเคลื่อนโดย กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานในทุกพื้นที่ แตกต่างกับการดำเนินงานของหน่วยงานอื่น ๆ เช่น กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ราชอาณาจักร (กอ.รมน.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ที่กำหนดเพียงพื้นที่เฉพาะเท่านั้น

ส่วนที่สี่ ทุนและวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรไทย

ทุนและวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรไทยภายใต้วิถีการผลิตเชิงการค้า

ประเทศไทยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 5 -20 องศาเหนือ มีสภาพอากาศที่ไม่รุนแรง ไม่ร้อนจัด และไม่หนาวจัดหรือมีสภาพแห้งแล้งมากจนเกินไป และตั้งอยู่ในเขตลมมรสุม ทำให้ได้รับน้ำฝนในปริมาณที่มากเพียงพอให้พืชสามารถเจริญเติบโตได้เต็มที่ มีช่วงฤดูร้อนที่แสงแดดจัด ทำให้พืชผลสุก และมีฤดูแล้งสำหรับเก็บเกี่ยวพืชผล มีพื้นดินบริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งลำน้ำเป็นดินตะกอนที่น้ำพัดพามาและมีดินเหนียวปนทรายเล็กน้อยเหมาะกับการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ประเทศไทยมีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร มีวิวัฒนาการของการทำเกษตรกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เริ่มจากการล่าสัตว์และหาของป่า จากนั้นก็เริ่มเรียนรู้ทำการเพาะปลูกและทำเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพภายในครัวเรือน มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติมีความเกี่ยวดองกันแบบอุปถัมภ์ (Patron-Client) เป็นสังคมแบบประเพณี คนในชุมชนมีการพึ่งพาผู้อุปถัมภ์ได้แก่ หัวหน้าหมู่บ้าน และเจ้าของที่ดินในหลาย ๆ ด้าน (Multiplex Relationship) ผู้นำหรือผู้อุปถัมภ์จึงได้รับการยกย่องและยอมรับในขณะเดียวกันคนในชุมชนให้การสนับสนุนทางด้านการเมืองเป็นสิ่งตอบแทน ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงถูกสนับสนุนด้วยความเชื่อเรื่องบุญกรรม (Moral Basis) และความคาดหวังของผู้รับอุปถัมภ์ว่าจะได้รับการช่วยเหลือต่าง ๆ จากผู้อุปถัมภ์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543)

ตัวอย่างของระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในสังคมภาคการเกษตรของประเทศไทย ได้แก่ การอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวนาที่มีที่ดินจำนวนมากกับชาวนาไร้ที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินน้อย โดยครอบครัวชาวนาที่มีที่ดินทำกินจำนวนมาก แต่ขาดแรงงานในครัวเรือนที่จะทำการผลิตจะใช้ประโยชน์ที่ดินบางส่วน เพื่อให้เกิดผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และเก็บสะสมไว้ในปีถัดไป เมื่อมีที่ดินเกินกว่านั้นมักจะทิ้งที่ดินให้รกร้างว่างเปล่า เนื่องจากไม่มีแรงงานเพียงพอในการผลิต อีกทั้งเมื่อทำการผลิตในปริมาณที่มาก ๆ ไม่มีตลาดให้จำหน่ายสินค้าการเกษตร ชาวนา ผู้มีที่ดินจำนวนมากจึงมักจะยกให้ครอบครัวชาวนาไร้ที่ดินทำกินเข้ามาใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้น หรือก็ไม่คิดผลตอบแทน หรือก็ให้แบ่งผลผลิตแทนค่าเช่าที่ดิน หรือให้แรงงานมาช่วยเก็บเกี่ยวแทนค่าเช่า นอกจากนี้ยังมีระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่เกิดจากโครงสร้างการแบ่งชนชั้นในระบบศักดินาที่เกิดขึ้นในบางช่วงของการผลิตเพื่อการยังชีพ เช่น การอุปถัมภ์ระหว่างเจ้าขุนมูลนาย กับทาสหรือไพร่อันเป็นความสัมพันธ์เชิงวัตถุ (Instrumental Friendship) (อคิน รพีพัฒน์, 2543) และยังมีระบบอุปถัมภ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ผู้ปกครองท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหรือ

กำนันมักจะมีอำนาจตามหน้าที่ที่รัฐมอบหมายให้ ทำให้กลายเป็นผู้ที่มีอิทธิพลหรือเป็นที่พึ่งพิงสำหรับคนในชุมชน แต่ไม่ว่าอย่างไรก็ตามระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนย่อมทำให้ผู้อุปถัมภ์เป็นผู้ได้รับประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทำกินมากกว่าผู้รับอุปถัมภ์ และมีอำนาจต่อรองที่เหนือกว่าผู้รับอุปถัมภ์ ทั้งอยู่ในฐานะที่เขาเปรียบผู้ถูกอุปถัมภ์ได้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543) จึงอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรกรรมของประเทศไทยที่ผลิตเพื่อการยังชีพ เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนและการดำรงอยู่ของชุมชนที่เป็นหนึ่งเดียวกันมีการช่วยเหลือพึ่งพากัน เป็นระบบเศรษฐกิจและสังคมที่มีองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมที่ชุมชนทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้จัดสรรภายในตัวเอง และสามารถดำรงอยู่ภายใต้การพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การตอบสนองความต้องการทั้งทางวัตถุและจิตใจ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้และสามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่เบียดเบียนทั้งธรรมชาติและมนุษย์ด้วยกันเอง อีกทั้งการทำเกษตรกรรมเป็นการรักษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของสังคม ตลอดจนมีความเป็นไปได้ในการบรรลุถึงความปรารถนาในชีวิต (กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์, 2564) ด้วยเหตุที่ประเทศไทยมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรมดังกล่าว จึงได้ชื่อว่า เป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว แผ่นดินไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกษตรกรไทยมีการทำเกษตรกรรมแบบยังชีพ โดยทำการผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน หากเหลือจากการบริโภคจึงแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรให้ผู้อื่น เกิดเป็นการพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (พิศมัยรัตน์โรจน์สกุล, 2545) ดังนั้น ประเทศไทยจึงมีความพร้อมที่จะเข้าสู่การทำเกษตรกรรมที่มีวิถีการผลิตเชิงการค้าในยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

เมื่อวิถีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จากเดิมที่ใช้กำลังแรงงานในการผลิตเปลี่ยนเป็นการใช้เทคโนโลยี ทำให้การผลิตโดยใช้กำลังแรงงานมีการเปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าแรงงานจะเป็นปัจจัยหลักของพลังการผลิตก็ตาม แต่เทคโนโลยีได้ทำให้ปัจจัยการผลิตทำการผลิตได้ปริมาณที่มากกว่าแรงงานมนุษย์จะทำได้ จึงส่งผลให้ทักษะของมนุษย์ถูกลดทอนเป็นเพียงการใช้แรงงานทั่วไป ผู้ผลิตหรือผู้ใช้แรงงานย่อมต้องผลิตส่วนเกินเพื่อจ่ายเป็นค่าเช่า และแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเอาไว้ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็นต่าง ๆ ชุมชนถูกกระตุ้นให้มีการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบทางสังคมจากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแยกแยะน้อยไปสู่สังคมที่โครงสร้างสังคมมีการจำแนกแยกแยะที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ทำให้หน่วยทางสังคมไม่ว่าจะเป็นครัวเรือน วรรด ชุมชนที่เคยมีหน้าที่ต่าง ๆ ภายใต้โครงสร้างสังคมแบบเดิมถูกจำกัดให้มีหน้าที่เฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น ด้วยระบบการแบ่งงานกันทำ

ภายในสังคม เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและยังมีหน่วยทางสังคมใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น โรงเรียน โรงงาน ตลาด (Smelson Neil J., 1973) สังคมจำเป็นจะต้องมีการปรับตัวต่อวิธีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาแทนที่พลังการผลิตเดิม การพัฒนาทางเศรษฐกิจสู่การผลิตแบบการค้าที่เข้าสู่ชุมชน โดยผ่านกระบวนการพัฒนาประเทศของรัฐจึงนำไปสู่การปรับตัวของโครงสร้างสังคมเพื่อรองรับวิธีการผลิตแบบใหม่ และได้ก่อให้เกิดการจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน เมื่อวิธีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงและเข้ามาแทรกแซงระบบเศรษฐกิจของชุมชนจึงทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างถูกเคลื่อนย้ายออกจากชุมชน โดยเฉพาะวิธีการผลิตส่วนหนึ่งของชุมชนถูกเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า (Commercial Farming) ทำให้หน่วยการผลิตและหน่วยการบริโภค ซึ่งเคยเป็นหน่วยเดียวกันภายในชุมชนถูกแยกออกจากกัน ชุมชนจึงกลายเป็นผู้ผลิตในภาคการเกษตร และเป็นผู้บริโภคสินค้าอุตสาหกรรม โดยมีระบบการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดที่เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีพของคนในชุมชนมากขึ้น ดังนั้นชุมชนในฐานะของผู้ผลิตสินค้าเพื่อขายผ่านระบบตลาดจึงต้องมีการสะสมเงินตราเพื่อใช้ซื้อสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภค เพราะชุมชนได้ลดการผลิตอย่างหลากหลายเพื่อการบริโภคลง แต่เมื่อชุมชนหันมาผลิตเฉพาะอย่างเพื่อการค้ามากขึ้น เช่น การปลูกพืชพาณิชยเชิงเดี่ยว (Mono Crop) ตามความต้องการของตลาดและการทำหัตถกรรมเพื่อการค้า ชุมชนจึงลดบทบาทของการเป็นผู้ผลิตที่มีความหลากหลายลง และใช้เงินตราสำหรับซื้อสินค้าที่ต้องการมากขึ้น อีกทั้งการสะสมเงินตราเพื่อใช้ซื้อปัจจัยการผลิตในการสร้างวงจรหมุนเวียนของการผลิตในรอบต่อ ๆ ไป การผลิตแบบการค้าดังกล่าวจึงกลายเป็นการผลิตที่ต้องอาศัยปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิต และทักษะความรู้ที่จะต้องนำเข้าจากภายนอกชุมชนและในการแบ่งงานกันทำ และการจำแนกแจกแจงหน้าที่ของสังคมมากขึ้น จึงทำให้ชุมชนเป็นเพียงผู้ผลิตที่เป็นเจ้าของแรงงานและปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) บางส่วนเท่านั้น ส่วนที่เหลือชุมชนจะต้องพึ่งพิงจากภายนอก เป็นการสร้างมูลค่าส่วนเกินและก่อให้เกิดการสะสมทุนในระดับของปัจเจกบุคคลเพื่อนำไปสู่ความมั่งคั่งของผู้เป็นเจ้าของทุน และมีเงินตราเป็นตัวแทนของการกำหนดราคาหรือมูลค่าแลกเปลี่ยนที่ถูกกำหนดขึ้น เพื่อตอบสนองต่อวิธีการดำเนินชีวิตภายใต้ระบบการแลกเปลี่ยนอย่างเข้มข้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและวิธีการดำเนินชีวิตดังกล่าวส่งผลให้ครัวเรือนสูญเสียหน้าที่ที่สำคัญไป นั่นคือหน้าที่ของการเป็นผู้ผลิตที่มีความหลากหลายตามความต้องการบริโภคของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไป เกิดเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ จากเดิมคนในอดีตจะดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการเป็นสมาชิกของครัวเรือนและของชุมชน ครัวเรือนมีหน้าที่ในการผลิตปัจจัยในการดำรงชีพการอบรมเลี้ยงดู การถ่ายทอดอาชีพและการดำเนินชีวิตให้แก่ลูกหลาน แต่เมื่อมีการจำแนก

กิจกรรมทางเศรษฐกิจออกเป็นหน้าที่ของหน่วยทางสังคมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโรงงานทำหน้าที่ในการผลิตสิ่งต่าง ๆ ที่ครัวเรือนต้องการและเป็นหน่วยสังคมที่สร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชน และมีระบบตลาดเข้ามาทำหน้าที่ในการแลกเปลี่ยน จัดสรร และกระจายผลผลิตไปสู่ผู้บริโภค

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนเป็นสถานศึกษา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา ให้ความรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยี รวมถึงการให้ความรู้ในการออกไปประกอบอาชีพ โดยสถานศึกษาจะต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย กำหนดให้มีการจัดการศึกษาใน 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผลที่เป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน ส่วนรูปแบบการศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม และรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ และแหล่งความรู้อื่น ๆ ซึ่งสถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือทั้ง 3 รูปแบบก็ได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553) และมีสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายรวมถึงลูกด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) หรือครอบครัว คือ กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันเกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต หรือโดยการรับเป็นบุตรบุญธรรม หรือโดยการสมรส ซึ่งโดยทั่วไปแล้วประกอบด้วย คู่สมรส บุตร พ่อแม่และพี่น้องเป็นหลัก (Division, 2021) เมื่อวิถีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงสู่การผลิตเชิงการค้า ทำให้สถาบันครอบครัว มีหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมกลับกลายเป็นมีหน้าที่เฉพาะอย่างในการเลี้ยงดูสมาชิกของชุมชนที่ยังไม่สามารถดูแลตนเองได้ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538)

ดังนั้น เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปทำให้ความเป็นอิสระของคนที่ไม่ต้องพึ่งพาครอบครัวและชุมชนจึงมีมากขึ้น ความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่เคยดำรงอยู่ในสังคมแบบประเพณี คือ การพึ่งพาอาศัยการแบบเครือญาติจึงเสื่อมถอยลง จากเดิมที่มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน มีการแลกเปลี่ยนปัจจัยการดำเนินชีวิต หรือการแบ่งปันอาหารระหว่างกันได้เปลี่ยนมาเป็นระบบแลกเปลี่ยนเชิงการค้า รวมถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีอยู่แต่เดิมก็เสื่อมถอยลงไปด้วย

เนื่องจากความรู้เดิมที่มีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตเพื่อการยังชีพได้กลายเป็นความรู้ที่มีความล้ำสมัยและไม่สอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวทางของรัฐและการพัฒนาของยุคสมัยใหม่นอกจากนี้วิถีการผลิตแบบการค้าได้แยกคนออกจากการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยการแยกจิตสำนึกและแรงงานของมนุษย์ออกจากกัน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538) แต่เดิมคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการเป็นสมาชิกของชุมชน แต่วิถีการผลิตแบบการค้าได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนทำให้แรงงานเคลื่อนย้ายเข้าสู่การแลกเปลี่ยนในระบบตลาดแรงงานมากขึ้น (Smelson Neil J., 1973) แรงงานกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่ผู้เป็นเจ้าของแรงงานสามารถนำออกมาออกขาย เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ ด้วยการผลิตในภาคเกษตรกรรมที่กลายสภาพเป็นการผลิตเชิงการค้าได้มีเครื่องจักร เครื่องทุนแรงเข้ามาช่วยสนับสนุนในกระบวนการผลิตมากขึ้น ทำให้การผลิตในภาคการเกษตรทำได้อย่างรวดเร็วขึ้นกว่าการใช้แรงงานมนุษย์และสัตว์ จึงทำให้แรงงานในครัวเรือนเดิมที่เคยใช้สร้างผลผลิตทางการเกษตรเพื่อยังชีพส่วนหนึ่งเกิดการว่างงานและหันเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม หรือที่เรียกว่า ตลาดแรงงาน (Labor Market)

การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวจึงก่อให้เกิดปัญหาต่อชุมชนที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ความแปลกแยกของคนในชุมชนที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นความเป็นปัจเจกบุคคลในการแสวงหามูลค่าส่วนเกิน การสะสมทุน และความเป็นเจ้าของในปัจจัยการผลิต และยังได้สร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนที่สามารถอยู่ได้โดยลำพัง และปราศจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (พิศมัย รัตนโรจน์สกุล, 2545) การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงประเทศไทยสมาทานการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันกัน ทำให้เศรษฐกิจของประเทศถูกรวบเข้าไปอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนระดับโลก ผลิตเฉพาะอย่างในด้านสินค้าขั้นปฐมภูมิและวัตถุดิบเพื่อการส่งออกเป็นการแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูป เพื่อนำเข้ามาใช้สำหรับการบริโภคภายในประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจเช่นดังกล่าวส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรเผชิญกับปัญหาความยากจน เนื่องจากวิถีการผลิตแบบการค้าทำให้เกษตรกรขาดความรู้ ความชำนาญ และขาดเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ ความยากจนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการไร้อำนาจในการควบคุมระบบเศรษฐกิจของชุมชน และขาดอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต หรือเป็นผลมาจากกระบวนการทางสังคม (วรวิทย์ เจริญเลิศ และคณะ, 2541)

การทำเกษตรกรรมที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้าต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิต และเทคโนโลยีทางการผลิตที่มีความทันสมัย ทำให้มีต้นทุนในการทำเกษตรกรรมค่อนข้างสูง แต่เกษตรกรกลับได้ปริมาณผลผลิตทางการเกษตรที่ต่ำ อีกทั้งการกำหนดราคาขึ้นอยู่กับตลาดเป็นหลัก เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรองที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและการจำหน่ายจ่ายแจก และเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาลมฟ้าอากาศที่ทำให้พืชผลไม่เจริญเติบโตเป็นไปตามที่ตลาดต้องการได้ ดังจะเห็นได้จากปริมาณผลผลิตข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทยที่มีปริมาณลดลง ทั้งข้าวนาปีและข้าวนาปรัง เนื่องจากในปี พ.ศ. 2566 เกิดปรากฏการณ์เอลนีโญ ส่งผลให้ฝนมาล่าช้า ฝนทิ้งช่วง ปริมาณน้ำฝนน้อยกว่าปีที่แล้ว เกษตรกรบางพื้นที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำสำหรับทำนาปีจึงปล่อยพื้นที่ว่างและบางพื้นที่ปลูกข้าวนาปีได้เพียงรอบเดียว อีกทั้งปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำและน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติน้อยกว่าปีที่แล้ว ประกอบกับภาครัฐขอความร่วมมือให้ลดการเพาะปลูกข้าวนาปรัง เกษตรกรบางรายจึงปล่อยพื้นที่ว่างหรือปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชใช้น้ำปริมาณน้อยแทน สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทยคาดว่า ในปี พ.ศ. 2567 แนวโน้มการส่งออกจะมีปริมาณลดลงจากปี พ.ศ. 2566 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศจากปรากฏการณ์เอลนีโญ รวมทั้งภาวะเงินเฟ้อ และความผันผวนของค่าเงินอาจส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจโลก ทำให้ต่างประเทศชะลอการสั่งซื้อข้าวจากประเทศไทย (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2567) เช่นเดียวกับปริมาณผลผลิตพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น มันสำปะหลัง โรงงานที่มีปริมาณผลผลิตลดลง เนื่องจากต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งสภาพอากาศแห้งแล้งและฝนทิ้งช่วง เกษตรกรจึงเน้นดูแลพื้นที่เดิมแทนการขยายพื้นที่ปลูก แม้ว่าราคาที่เกษตรกรขายผลผลิตได้จะอยู่ในเกณฑ์ที่ดีก็ตาม (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2567)

สอดคล้องกับปริมาณผลผลิตไม้ผลไม่ยืนต้น ได้แก่ ยางพาราที่ได้ปริมาณผลผลิตลดลงจากปัญหาภูมิอากาศ สภาพอากาศร้อน และแล้ง เกษตรกรจึงเปิดกรีดหลังยางผลัดใบช้ากว่าช่วงเวลาปกติและแหล่งผลิตที่สำคัญทางภาคใต้เกิดโรคใบร่วงระบาดส่งผลให้น้ำยางออกน้อยลง และปาล์มน้ำมันได้ปริมาณผลผลิตลดลงจากสภาพปัญหาดังกล่าว หากแต่ปริมาณผลผลิตไม้ผล ได้แก่ ทุเรียน กลับมีปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้น เนื่องจากปัจจัยด้านสภาพอากาศที่เอื้ออำนวยกว่าปีที่แล้วทั้งในภาคเหนือและภาคใต้ ทำให้ทุเรียนออกดอกติดผลมากขึ้น เช่นเดียวกับมังคุดและลองกอง โดยเฉพาะแหล่งผลิตในภาคใต้ที่ได้ปริมาณผลผลิตต่อเนื่องที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากได้พักต้นเพื่อสะสมอาหารอย่างเพียงพอ ทำให้ต้นสมบูรณ์ประกอบกับสภาพอากาศที่เอื้ออำนวยและมีปริมาณน้ำเหมาะสมกว่าปีที่แล้ว ในขณะที่เงาะได้ผลผลิตในปริมาณที่ลดลงเนื่องจากเนื้อที่ในการเพาะปลูกลดลงและผลผลิตต่อเนื่องที่ให้ผลผลิตในปริมาณลดลง อีกทั้งแหล่ง

ผลิตใหญ่ในภาคกลางได้รับผลกระทบจากลมหนาว ทำให้การออกดอกติดผลลดลง สำหรับลำไยมีผลผลิตในปริมาณลดลง เนื่องจากการลดปริมาณของเนื้อที่เพาะปลูกและสภาพอากาศที่หนาวเย็นไม่เพียงพอที่จะทำให้ลำไยออกดอกได้และในช่วงลำไยติดผลเล็กมีฝนทิ้งช่วง อากาศร้อนจัด และปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ทำให้ต้นลำไยขาดน้ำและสลัดลูกทิ้ง ในบางช่วงของปีมีฝนและลมกระโชกแรงทำให้ผลเล็กร่วงเสียหาย เช่นเดียวกับลิ้นจี่ที่มีปริมาณผลผลิตลดลง จากการลดของเนื้อที่ให้ผลเพื่อไปปลูกพืชอื่น และผลผลิตต่อเนื้อที่ให้ผลที่เพิ่มขึ้นเล็กน้อย จากแหล่งผลิตที่สำคัญในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าจะมีสภาพอากาศเอื้ออำนวย มีอากาศหนาวเย็นติดต่อกัน ทำให้การออกดอกและติดผลเพิ่มขึ้นกว่าปีที่แล้ว ถึงแม้ว่าทางภาคเหนือผลผลิตต่อเนื้อที่ให้ผลในปริมาณลดลง จากสภาพอากาศหนาวเย็นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ สลับกับช่วงอากาศอบอุ่นจึงไม่เพียงพอต่อการกระตุ้นการออกดอกของลิ้นจี่ ทำให้ลิ้นจี่ออกดอกติดผลในปริมาณน้อยและแพง ซ่อดอกช้ากว่าปีที่ผ่านมา ส่วนปริมาณการผลิตพืชผัก ได้แก่ กระเทียม ในปี พ.ศ. 2565 และ 2566 มีปริมาณผลผลิตลดลง เนื่องจากเนื้อที่เพาะปลูกลดลงจากปีที่แล้ว โดยมีสาเหตุจากหัวพันธุ์และปัจจัยการผลิตมีราคาสูงขึ้น เกษตรกรจึงเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นที่ให้ผลตอบแทนดีกว่า ประกอบกับเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เตรียมแปลงปลูกไม่ทันตามช่วงฤดูกาล เนื่องจากมีน้ำท่วมขังจากผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำให้ต้องปล่อยพื้นที่ว่างไว้ เช่นเดียวกับปริมาณผลผลิตหอมหัวใหญ่ที่ได้ปริมาณผลผลิตลดลง เนื่องจากเนื้อที่เพาะปลูกลดลงจากปีที่ผ่านมา โดยมีสาเหตุจากฝนตกชุกในช่วงที่เกษตรกรเพาะกล้า ทำให้ต้นกล้าเสียหาย เกษตรกรที่เตรียมเพาะปลูกมีต้นกล้าพันธุ์ไปปลูกน้อยลงจึงปล่อยพื้นที่ว่างไว้และบางส่วนปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชผักอื่น เช่น ข้าวโพดหวาน สำหรับผลผลิตต่อไร่ลดลง เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้น เกษตรกรจึงลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิต (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2567)

จากสถานการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าประเทศไทยจะมีความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ เนื่องจากมีที่ดินและแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีภูมิประเทศ และภูมิอากาศที่สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี แต่ประเทศไทยก็ประสบปัญหาทางการเกษตรในด้านการผลิต กล่าวคือ เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาเทคโนโลยีและวิชาการที่ทันสมัย โดยยังยึดติดกับวิธีการและความรู้แบบเดิมที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิต ขาดความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อให้ยังชีพอยู่รอดและมีรายได้ อีกทั้งความไม่แน่นอนของธรรมชาติที่มีสาเหตุมาจากการขยายพื้นที่ทำกินทำให้ลดพื้นที่ป่าและความอุดมสมบูรณ์ลงไปทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม ภัยแล้ง เกษตรกรเผชิญกับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ทำให้มีความเสี่ยงสูงจวบจนคนในภาคการเกษตรละทิ้งอาชีพ เนื่องด้วยเหตุผล “ทำเกษตรกรรม ยิ่งทำ ยิ่งจน”

หมดความหวังต่ออาชีพจนเป็นที่มาของการเข้ามาใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและเมือง และปัญหาการตลาด แม้ว่าเกษตรกรจะมีความเข้าใจในราคาของสินค้าเกษตรเพิ่มมากขึ้น แต่สินค้าเกษตรที่ผลิตได้จำเป็นต้องแข่งขันทั้งด้านคุณภาพและราคากับประเทศต่าง ๆ ในตลาดโลก ซึ่งที่ผ่านมาปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำยังคงเป็นปัญหาใหญ่ที่มีสาเหตุมาจากการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) เป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีและวิชาการด้านการเกษตรที่ก้าวหน้า มีการเพิ่มประสิทธิภาพด้านการผลิตและทำการเกษตรก้าวหน้ามีผลผลิตเพิ่มเป็นทวีคูณ และเกิดความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ทำให้สามารถประดิษฐ์ คิดค้น สร้างสรรค์แปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารที่มาจากวัตถุดิบอื่น ๆ ให้มีคุณค่าทางอาหารเพื่อทดแทนอาหารจากธรรมชาติได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีสาเหตุมาจากการกีดกันทางการค้าที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นโดยทุกชาติต่างพยายามขายสินค้าของตนให้มากที่สุด แต่กลับพยายามป้องกันมิให้ซื้อสินค้านำเข้าเพื่อมิให้เสียเปรียบดุลการค้า อีกทั้งจากการสนับสนุนสินค้าเกษตรให้มีราคาถูกลง โดยนำเงินจากรายได้ส่วนอื่นมาค้ำจุนราคา เพื่อจะได้ระบายสินค้าเกษตรออกไปขายยังต่างประเทศให้ได้มากที่สุด ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวนี้ได้ส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าเกษตรที่เป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของประเทศไทย ได้แก่ ข้าว และข้าวโพด รวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจถดถอยจากการที่ทั่วโลกมีภาวะเศรษฐกิจที่เริ่มซบเซาและถดถอยลงมีสาเหตุมาจากสถานการณ์ราคาน้ำมัน ความได้เปรียบและเสียเปรียบดุลการค้าระหว่างประเทศต่าง ๆ เริ่มมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ระบบการเงินและอัตราดอกเบี้ยของตลาดโลก ทำให้การขยายตัวของเศรษฐกิจไม่รวดเร็วเมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมาจึงก่อให้เกิดปัญหาคนว่างงาน กำลังซื้อลดลง และส่งผลกระทบต่อสินค้าประเภทอาหารและสินค้าเกษตร (วีระศักดิ์ สุนเมฆาเวทย์, 2530)

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า การอธิบายการทำเกษตรกรรมเชิงการค้าดังกล่าวเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ที่ยังขาดความลุ่มลึก กล่าวคือ เป็นการอธิบายที่มองไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวเกษตรกรกับบริบท หรืออธิบายแต่เพียงบริบทของวิธีการผลิตที่ยังขาดการอธิบายถึงเกษตรกรที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในฐานะที่เกษตรกรเป็นผู้กระทำการทางสังคม การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกรจากเดิมเป็นการผลิตแบบยังชีพสู่วิธีการผลิตด้วยการทำเกษตรกรรมเชิงการค้า ทำให้เกษตรกรที่ผลิตในแต่ละรูปแบบมีความคิด ความเชื่อ ทัศนคติที่แตกต่างกัน โดยจะแสดงออกผ่านปฏิบัติการทางร่างกายที่สามารถมองเห็น สัมผัส หรือรับรู้ได้ด้วยการแสดงออก (Acting) ความรู้สึก (Feeling) ความคิด (Thinking) และการเป็นอยู่ (Being) กล่าวคือ เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตแบบยังชีพจะมีความคิด ความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาให้มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีความเกี่ยวเนื่องกันในด้านปัจจัยการผลิต และทำการผลิตให้ได้ปริมาณที่

เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน หากผลผลิตเหลือจากการบริโภคจึงจะแบ่งปัน มีการแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตกับผลผลิตเพื่อให้สามารถยังชีพได้ ในขณะที่เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตแบบการค้ามีความคิด ความเชื่อผ่านการเรียนรู้และจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตตามกลไกของตลาด มีการใช้เครื่องจักร และเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกระบวนการผลิต เพื่อให้สามารถผลิตได้ในปริมาณมาก ความสัมพันธ์ของการผลิตในรูปแบบนี้อยู่ในสถานะนายจ้างกับลูกจ้าง นายจ้างใช้แรงงานจากลูกจ้างมาทำการผลิตเพื่อให้เกิดมูลค่าส่วนเกิน ในขณะที่ลูกจ้างใช้แรงงานในการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าจ้างเป็นเงินตรานำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นปฏิบัติการทางสังคมของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์หรือขึ้นอยู่กับสนาม โดยเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเพื่อยังชีพถือว่าอยู่ในสนามหนึ่ง ส่วนเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตแบบการค้าอยู่ในอีกสนามหนึ่ง โดยปฏิบัติการดังกล่าวเป็นโครงสร้างที่ขึ้นจากการกระทำของปัจเจกบุคคลที่อยู่ภายในโครงสร้าง/สนาม ปัจเจกบุคคลไม่รู้ตัวว่า การกระทำนั้นอยู่ภายใต้ระบบ กฎเกณฑ์ เนื่องจากโครงสร้าง/สนามดังกล่าวได้ซึมซับเข้าไปในตัวปัจเจกบุคคลผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ในขณะเดียวกันความไม่ตระหนักในระดับจิตสำนึกได้ ทำให้โครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะหลวม ไม่ตายตัว และเปิดช่องให้การกระทำของปัจเจกบุคคลส่งผลกระทบต่อโครงสร้าง บุรดิเยอเรียกกระบวนการดังกล่าวนี้ว่า ฮาบิทัส (ปีแยร์ บุรดิเยอ และ ชินดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550, น.1-11) ดังนั้น การจะเข้าใจเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้านั้นจะต้องอธิบายให้มีความเชื่อมโยงระหว่างบริบทกับเกษตรกรในฐานะของผู้กระทำการทางสังคม งานวิจัยนี้จึงอธิบายถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวด้วยแนวคิดฮาบิทัสของบุรดิเยอ

ฮาบิทัส เป็นคำภาษาละตินที่บุรดิเยอนำมาใช้ที่แสดงถึงตัวแบบชนิดหนึ่งที่มีลักษณะเป็นโครงสร้างอยู่ในตัวคน บุรดิเยอได้ให้ความหมาย ฮาบิทัส (Habitus) ว่า เป็นระบบโน้มเอียงทางอุปนิสัยที่คงทนยาวนาน สามารถปรับเปลี่ยนระดับได้ โดยจะยังคงรักษาโครงสร้างเดิมเอาไว้ เป็นโครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นมาและเป็นเงื่อนไขล่วงหน้าในการทำหน้าที่เป็นผู้วางโครงสร้าง กล่าวคือ ฮาบิทัสเป็นแหล่งกำเนิดและวางโครงสร้างให้แก่การปฏิบัติ และการสร้างภาพแทนความจริง ซึ่งอาจถูกทำให้เป็นกฎและเป็นผู้วางกฎอย่างเป็นทางการโดยมิได้เป็นผลจากการยอมจำนนต่อกฎเกณฑ์ใด ๆ สามารถปรับตัวไปตามจุดมุ่งหมายของตัวมันเองได้อย่างเป็นภววิสัย ปราศจากการคาดคะเนในการมุ่งไปสู่จุดสิ้นสุดอย่างรู้สำนึก หรือปราศจากการแสดงออกซึ่งการควบคุมให้ทำงานเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมาย (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553) จากความหมายดังกล่าว ฮาบิทัสจึงเป็นโครงสร้างอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในตัวคน และมีการทำงานอย่างเป็นระบบ เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นหรือกับสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว ดังนั้น จึงอาจเข้าใจได้ว่า ฮาบิทัสมีจุดกำเนิดมาจาก

โครงสร้างทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวคน แต่อย่างไรก็ตาม ฮาปิทัสก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากสังคมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากการผสมผสานระหว่างสังคมซึ่งอยู่ภายนอกกับปฏิบัติการทางร่างกาย บุรติเยอจึงให้ความสำคัญกับร่างกายของคนในฐานะที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการเรียนรู้การกระทำ เช่น การที่เด็กเลียนแบบกิริยาอาการของผู้ใหญ่ในทุก ๆ วัน และการกระทำซ้ำ ๆ กันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ๆ จะทำให้โครงสร้างจากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกเข้าไปอยู่ภายในร่างกาย หรือที่เรียกว่า เป็นการรับวัฒนธรรมเข้ามาในตัวเรา (สุณีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553) ฮาปิทัสจึงได้มาจากการเรียนรู้ โดยใช้เวลาอบรมบ่มเพาะมาเป็นเวลายาวนาน และเป็นโครงสร้างที่อยู่ภายในร่างกายของคน เหมือนเป็นสิ่งที่ถูกฝังอยู่ในตัวคน จึงกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยจะอยู่ในรูปของอารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ความศรัทธาที่แสดงออกด้วยอากัปกริยาต่าง ๆ ทางร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการพูด น้ำเสียง จังหวะในการพูด หางเสียง แววดา กิริยาอาการในการหยิบจับสิ่งของต่าง ๆ จังหวะการเดิน ท่วงท่า การกิน การยืน ความชอบ ฯลฯ จึงนำไปสู่การจำแนกได้ว่า เป็นอากัปกริยาของผู้หญิงหรือผู้ชาย ผู้ดีมีรสนิยมหรือผู้ไร้รสนิยม ชนชั้นกรรมมาชีพหรือผู้ใช้แรงงาน (สุณีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553)

ฮาปิทัสจึงเป็นโครงสร้างที่อยู่ภายในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มสังคม และชนชั้น เนื่องจากร่างกายของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน ทั้งในด้านที่เป็นธรรมชาติ เช่น รูปร่างหน้าตา ความเป็นเพศ และสถานภาพทางสังคม ร่างกายทั้งในทางธรรมชาติและสังคมจะรวมอยู่ด้วยกันในตัวคน ๆ หนึ่ง ทำให้มีการรับรู้และมีโอกาสในการรับรู้ได้ไม่เหมือนกัน แม้ว่าจะอยู่ในกลุ่มเดียวกัน คนแต่ละคนก็จะมีฮาปิทัสเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน หรือแม้แต่จะอยู่ในสังคมวัฒนธรรมเดียวกันก็จะมีเฉพาะกลุ่ม เฉพาะชนชั้นที่แตกต่างกับชนชั้นอื่น คนที่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมเดียวกัน หรือมีสภาพเงื่อนไขทางสังคมในอันเดียวกันจึงจะมีฮาปิทัสที่คล้ายคลึงกันมากกว่าคนที่อยู่คนละโครงสร้างกัน รวมถึงคนในกลุ่มหรือชนชั้นเดียวกันจึงจะมีฮาปิทัสที่คล้ายคลึงกันมากกว่าคนที่อยู่คนละกลุ่มหรือคนละชนชั้นกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า คนมีการกระทำ การปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว มีอิสระในการกระทำ แต่จะเป็นการกระทำที่เป็นอิสระภายใต้โครงสร้างชนิดใดชนิดหนึ่ง เพราะมนุษย์เกิดมาท่ามกลางสังคมหรือคนอื่น ๆ และต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ดังนั้น ฮาปิทัสจึงมีอยู่ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชนชั้น การที่คนอยู่ในกลุ่มหรือชนชั้นเดียวกันจะมีฮาปิทัสคล้ายคลึงกัน จึงหมายถึง การมีประสบการณ์บางอย่างร่วมกันนั่นเอง (สุณีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553) นอกจากนี้ฮาปิทัสยังมีความสัมพันธ์กับทุนและตำแหน่งที่มีอยู่ในสนามนั้น ๆ ลักษณะดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า ผู้เล่นที่อยู่ในสนามต่าง ๆ จะมีการครอบครองทุนหลากหลายประเภท บุรติเยอได้จำแนกทุนออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม

ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ นั้นหมายความว่า สนามทางสังคมประกอบด้วยผู้เล่นภายในสนามที่มีการครอบครองทุนต่าง ๆ ในปริมาณที่แตกต่างกัน สนามจะมีผู้กระทำทางสังคมที่มีอำนาจในการกำหนดสนาม โดยมีสถาบันทำหน้าที่ในการกำกับควบคุม แต่อย่างไรก็ตาม มนุษย์เป็นอัตบุคคลที่มีจิตสำนึกและมีการรับรู้ มนุษย์จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเล่นได้อิสระในสนามนั้น (Thomson, 2008, p.71-75) การนำแนวคิดฮาปิตัสของบูร์ดิเยอมาใช้ในการอธิบายจึงจะทำให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่มีวิถีการผลิตเชิงการค้าที่มีความลุ่มลึกกว่าการอธิบายถึงวิถีชีวิตโดยทั่วไป ทั้ง ๆ ที่วิถีชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ และปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ อีกทั้งยังเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย นอกจากนี้การอธิบายด้วยแนวคิดฮาปิตัสยังจะแสดงให้เห็นถึงทุนที่เกษตรกรครอบครองและมีความจำเป็นสำหรับสนามวิถีการผลิตเชิงการค้า

คำว่า ทุน หรือ Capital มีรากศัพท์มาจากคำว่า Capita ในภาษาละติน หมายความว่าถึงหัวของสัตว์เลี้ยงในไร่ในนา เช่น วัว โดยจำนวนหัวของสัตว์นั้นมีความง่ายต่อการนับและใครที่มีหัวมาก ก็คือ มีสัตว์มาก นัยหนึ่งก็คือ มีจำนวนสัตว์ที่สามารถสร้างผลผลิตให้กับผู้เป็นเจ้าของ ไม่ว่าจะเป็นน้ำมัน หนึ่ง เนื้อ แรงงานมากตามขึ้นไปด้วย Capit หรือหัวของสัตว์จึงสื่อความถึงระดับทรัพย์สินของผู้ที่ถือครอง (ไสว บุญมา, 2555) สำหรับบูร์ดิเยอได้อธิบาย ทุน ว่า เป็นแรงงานที่ถูกสะสมในรูปแบบที่ถูกทำให้เป็นวัตถุหรือถูกรวมไว้กับปัจเจกชนหรือกลุ่มของปัจเจกชน ทั้งนี้เพื่อทำให้สามารถจัดสรรพลังทางสังคมในรูปของแรงงานที่เป็นรูปธรรมหรือแรงงานที่อยู่ในตัวบุคคล (Bourdieu, 1997, p.46) ทุนจึงเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง สามารถเปลี่ยนรูปได้ มีลักษณะทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ รวมทั้งเป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม (Positions) และความเป็นไปได้ของตัวแสดงหรือปัจเจกบุคคลในการเข้าไปอยู่ในสนาม (Field) ต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ทุนที่บูร์ดิเยอจำแนกไว้จึงประกอบด้วย ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) ความหมายตามแนวคิดของมาร์กซ์อธิบายว่า เป็นการครอบครองสิ่งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดมาจากการสะสมความมั่งคั่งของรายได้ที่ช่วยเพิ่มความสามารถในการเป็นผู้กระทำทางสังคม อีกทั้งทุนนี้ยังหมายถึงความถึงสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน เช่น อาคารบ้านเรือน เครื่องเพชรนิลจินดา รถยนต์ หุ่น เป็นต้น ที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนประเภทอื่นตามมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งการครอบครองทุนประเภทนี้อาจถูกทำให้เป็นสถาบัน ซึ่งการสะสมทุนทางเศรษฐกิจเพื่อให้มีความมั่งคั่งของรายได้ในส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการมีทุนทางวัฒนธรรม โดยเป็นทุนที่สะสมอยู่ในแต่ละบุคคล วัตถุ สิ่งของ และอยู่ในรูปแบบของสถาบัน แต่ละบุคคลได้รับการหล่อหลอมและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดผ่านครอบครัวและระบบการศึกษา ผลผลิตที่ได้

จากการสะสมทุนทางวัฒนธรรม คือ รสนิยม (Taste) ที่จะสร้างความแตกต่างและเป็นเครื่องมือที่จะใช้ดำรงรักษาระดับชั้นในสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป (Richardson, 1986) บุรดิเยอจำแนกทุนทางวัฒนธรรมออกเป็นทุนที่อยู่ในรูปของฮาบิทัส (Embodied State) จะเกี่ยวข้องกับกิริยาของร่างกายและจิตใจที่คงทนถาวรมักปรากฏในรูปของวัฒนธรรม ต้องใช้ระยะเวลาในการสะสม และรวมกันเป็นรูปเป็นร่าง ซึ่งทุนในลักษณะนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอก หรือที่อยู่ในรูปของวัตถุให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ คือ เข้าไปอยู่ในฮาบิทัส การเปลี่ยนจากทุนชนิดหนึ่งไปเป็นอีกชนิดหนึ่งไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใดด้วยการร้องขอ การให้ของขวัญ การใช้จ่าย การแลกเปลี่ยน แต่กระบวนการในการแปลงทุนชนิดนี้จำเป็นจะต้องมีเงื่อนไขอื่นประกอบด้วย ได้แก่ เวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม ทุนชนิดนี้สามารถที่จะลดลงและเลือนหายไปได้ โดยคนที่มีและใช้ทุนรูปแบบนี้ กล่าวคือ ด้วยความสามารถทางกายภาพและความทรงจำของเขาเอง ขณะเดียวกันทุนชนิดนี้ก็เชื่อมโยงกับบุคคลในทางกายภาพและนำไปสู่การส่งผ่านทางกรรมพันธุ์ ซึ่งมักจะถูกเปลี่ยนรูปหรือมองไม่เห็น เพราะเป็นสิ่งที่ปัจเจกชนเพิ่มเข้าไปในมรดก โดยทำให้เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นเพื่อที่จะทำให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมของตระกูลหรือชนชั้นของตนเอง ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบนี้จึงถูกสืบทอดด้วยการส่งผ่านกรรมพันธุ์ ซึ่งเป็นการสืบทอดทุนในแบบที่ถูกซ่อนไว้ในปัจเจกชนและในชนชั้นได้ดีที่สุด โดยเวลาจะเป็นตัวกลางในการทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจ ความแตกต่างในการเป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละครอบครัวสามารถจะเห็นได้ในช่วงอายุแรก ๆ ที่เริ่มทำการสะสมและมีการส่งผ่านทุน เมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้นทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างและสั่งสมมาจะอยู่ในตัวก็จะเพิ่มมากขึ้น ส่วนทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปของวัตถุหรือที่เป็นรูปธรรม ทุนทางวัฒนธรรมชนิดนี้จะมีคุณสมบัติมากมาย แต่นิยามได้ว่าเป็นเพียงคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบที่ประกอบกัน ทุนชนิดนี้ถูกทำให้เป็นวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร การแสดงออก และสืบทอดได้ผ่านวัตถุ เช่น การสะสมภาพวาด การสะสมทุนทางวัฒนธรรม ชนิดนี้จะสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านและมองเห็นได้ คือ ความเป็นเจ้าของในตัวของภาพนั้น นั่นคือ ความเป็นเจ้าของในวิถีการบริโภคภาพเขียน

ดังนั้น สินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็วัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิต หรือเป็นเจ้าของทุนจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุนนี้ และทุนทางวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่ง คือ ทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปของสถาบัน เป็นทุนที่อยู่ในรูปของการทำให้เป็นวัตถุ หรือรูปธรรมที่ถูกจัดแยกออกมาจากปัจเจกบุคคล ทุนชนิดนี้อ้างอิงถึง

คุณสมบัติเริ่มต้นของทุนทางวัฒนธรรมและจะถูกเข้าใจว่าเป็นการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบ ทุนทางวัฒนธรรมชนิดนี้สามารถเปลี่ยนรูปภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจหรืออาจถูกเปลี่ยนรูปให้กลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา ขณะเดียวกันก็สร้างความแตกต่างระหว่างความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถกับทุนทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้กลายเป็นสถาบันทำให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างผู้ได้รับการรับรองกับผู้ที่ไม่ได้รับการรับรอง หรือแม้แต่เกิดการแปลงทุนทางวัฒนธรรมด้วยการทดแทน สิ่งหนึ่งโดยอีกสิ่งหนึ่งเพื่อความสำเร็จ ยิ่งกว่านั้นทุนทางวัฒนธรรมชนิดนี้ยังทำให้เกิดการสร้างอัตราการแลกเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เกิดการแปลงทุนเป็นการรับประกันทุนทางการศึกษาด้วยมูลค่าของเงิน ดังนั้น กว่าจะได้มาซึ่งทุนทางวัฒนธรรมชนิดนี้จำเป็นจะต้องอาศัยความพยายาม เวลา และความยากลำบากในการแสวงหามูลค่าของทุนทางเศรษฐกิจที่จะใช้ในการแลกเปลี่ยนไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมจึงมีมูลค่าสูงตามไปด้วย (Bourdieu, 1997, p.46-75) ทุนทางวัฒนธรรมชนิดนี้สามารถอธิบายได้ถึงความไม่เท่าเทียมกันในการประสบความสำเร็จทางการศึกษาของเด็กที่มีพื้นฐานจากชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันได้ โดยพิจารณาจากรูปแบบของผลประโยชน์ของเด็กที่มาจากกลุ่มและชนชั้นที่แตกต่างกันจะได้รับจากตลาดการศึกษาแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในภาพของสังคม สิ่งนี้เองได้สะท้อนภาพของการกระจายตัวของทุนทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นและกลุ่มชนชั้นอันเป็นเงื่อนไขของการสร้างความแตกต่างของปัจเจกบุคคลและของชนชั้นจากมรดกที่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่เด็กแต่ละคนได้รับมาไม่เท่าเทียมกัน

นอกจากผู้กระทำการทางสังคมจะครอบครองทุนทางวัฒนธรรมที่ผ่านการส่งต่อทางกรรมพันธุ์ และการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวและการศึกษาแล้ว ผู้กระทำการทางสังคมยังมีการครอบครองทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ถูกสร้างมาจากอำนาจทางสังคมและการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดในสังคม โดยเป็นรูปแบบของโครงสร้าง สถาบัน เครือข่าย และความสัมพันธ์ที่ปัจเจกบุคคลสามารถใช้ในการดำรงรักษาและพัฒนาตนเอง เพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมตามที่ตนเองต้องการ ทุนทางสังคมเป็นเสมือนทรัพยากรประเภทหนึ่งที่สามารถนำไปเอื้อประโยชน์ทางสังคมให้แก่แต่ละคนตามกลุ่มที่สังกัดอยู่ ตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน หมู่บ้าน สถานที่ทำงาน กลุ่มธุรกิจต่าง ๆ เป็นต้น ทุนทางสังคมจึงเป็นผลรวมของทรัพยากร การกระทำ หรือคุณงามความดี โดยปริมาณของการครอบครองทุนทางสังคมของปัจเจกบุคคลจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่สามารถระดมมาได้อย่างมีประสิทธิภาพและปริมาณของทุนที่ปัจเจกบุคคลเป็นเจ้าของและแสดงความเป็น

เจ้าของอย่างถูกต้อง อีกทั้งการรวมตัวกันของความรู้ ความเข้าใจ และการยอมรับในกลุ่มทางสังคม หรือเครือข่ายทางสังคมจะเป็นคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ได้ ด้วยเหตุที่ทุนทางสังคมถูกสร้างมาจากอำนาจทางสังคมจึงทำให้การเข้าถึงทุนทางสังคมในแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน การครอบครองทุนทางสังคมจึงเกิดมาจากความไม่เท่าเทียมกันหรือการถูกกีดกันก่อนหน้านี้ เนื่องจากถูกสร้างขึ้นมาจากพันธะ หน้าที่ หรือความผูกพันทางสังคมที่สามารถเปลี่ยนรูปไปภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ หรือทำให้กลายเป็นสถาบันในรูปของตำแหน่งทางสังคมที่นำมาสู่การครอบครองทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการได้เปรียบหรือได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ (Bourdieu, 1997, p.46-75) โดยที่ปัจเจกบุคคลอาจรับรู้ถึงทุนทางสัญลักษณ์ได้จากการสัมผัสรู้และยอมรับว่ามีอยู่ เช่น ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ซึ่งสามารถได้มาจากเกือบทุกที่ ทุนทางสัญลักษณ์สามารถได้มาจากการที่ปัจเจกบุคคลมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และหากมีทุนทางเศรษฐกิจมากพอ บุคคลในสังคมก็จะรับรู้และยอมรับสถานะที่มั่งคั่ง หรือในอีกนัยยะหนึ่งปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้กระทำการทางสังคมอาจใช้ทุนทางเศรษฐกิจที่ตัวเองครอบครองนำไปสร้างประโยชน์กับคนอื่น ๆ ด้วยการบริจาค การตั้งมูลนิธิ หรือสมาคม ซึ่งจะทำให้สังคมรับรู้ในตัวบุคคลนั้นว่า เป็นคนดีของสังคมหรือเป็นผู้ใจบุญ เมื่อปัจเจกบุคคลมีทุนทางสัญลักษณ์จากทุนทางเศรษฐกิจแล้วทุนทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนรูปเพื่อให้กลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกกลุ่มในสังคม เพื่อให้ทุนทางสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นยังคงอยู่และได้รับการยอมรับเช่นเดิม เนื่องจากสิ่งที่สำคัญสำหรับทุนทางสัญลักษณ์ คือ แรงขับในการให้ได้มาและการต่อสู้เพื่อรักษาทุนทางสัญลักษณ์นี้ ซึ่งกระบวนการในการให้ได้มาและการรักษาไว้ให้นั้นมาจากความโน้มเอียงเชิงอุปนิสัยที่แสดงออกมาจากฮาบิทัสที่สืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อย ๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้น โดยครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม

จากการอธิบายความหมายและการจัดแยกประเภทของทุนตามแนวคิดของบูร์ดิเยอ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ เป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทุนทางเศรษฐกิจ แต่ทุนทุกชนิดสามารถได้มาจากทุนทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ การเปลี่ยนรูปของทุนไม่ได้เป็นไปอย่างอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายามและจะแสดงให้เห็นผลในระยะยาว บูร์ดิเยอจึงกล่าวว่า ทุนได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า Game of Society ที่ไม่ใช่แค่เกมทางเศรษฐกิจ หรือเกมของโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงเวลา ดังเช่น การเล่นเกมที่สามารถจะชนะและได้เงินจำนวนมากมาก่อนหนึ่ง และกลายเป็นเศรษฐีในช่วงเวลานั้น ๆ

เนื่องจากทุนถูกทำให้อยู่ในรูปของสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรืออาจอยู่ในรูปของสิ่งที่ประกอบกันอยู่ที่ต้องใช้เวลาในการสะสม ต้องใช้ความสามารถที่เป็นศักยภาพในการสร้างผลกำไรหรือส่วนเกิน และทำการผลิตซ้ำในแบบเฉพาะที่เป็นการขยายขอบเขตของทุนออกไป จากนั้นทุนจึงจะถูกจารึกในรูปของวัตถุหรือถูกประกอบสร้างกันขึ้นมา การจารึกในรูปแบบใด ๆ ก็ตามจะมีโครงสร้างของการจัดสรรตามแต่ละชนิดของทุนและตามแต่ละช่วงจังหวะเวลา เช่น ทุนทางวัฒนธรรมถูกจัดสรรในรูปแบบที่จารึกอยู่ในตัวบุคคล นั่นคือ ในฐานะชนิดของทุนทางวัฒนธรรมและชนิดย่อยของทุนทางวัฒนธรรม ตามลำดับ ที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างภายในของสังคมโลกที่ดูแลการทำหน้าที่ของทุนของกลุ่ม เพื่อรักษาไว้ซึ่งความคงทนของทุน และกำหนดโอกาสของความสำเร็จในการปฏิบัติเพื่อสร้างและรักษาศักยภาพของทุนไว้ (รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2557)

เกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการทางสังคมที่มีวิธีการผลิตด้วยการทำเกษตรกรรมเชิงการค้าจึงมีการสะสมทุนและวิถีชีวิต (ฮาปีทัส) ในแบบหนึ่งในสนามของการผลิตเชิงการค้า โดยที่การทำเกษตรกรรมด้วยวิธีการผลิตนี้เป็นการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจที่มุ่งตอบสนองความต้องการในวัตถุและตลาดธุรกิจเป็นสำคัญ การผลิตต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ทั้งการพึ่งพาระบบน้ำจากการชลประทาน ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลทางการเกษตร และระบบตลาดที่มีความทันสมัย วิธีการผลิตนี้พึ่งพาอำนาจจากภายนอก นั่นคือการค้าและตลาด ซึ่งมีตัวแทนที่เป็นรูปธรรม คือ พ่อค้าที่เข้ามาดูดซับเอาผลผลิตส่วนเกินผ่านการค้าขายทำให้ตลาดและเงินตรามีความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยน พร้อมกับลดทอนความสัมพันธ์ทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกันที่มีอยู่แต่เดิม นอกจากนี้การมุ่งผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาดที่เพิ่มขึ้นทำให้การเข้าไปยึดกุมปัจจัยการผลิต คือ ที่ดิน ทั้งโดยคนในชุมชนเองและคนภายนอกชุมชน เกิดนายทุนเจ้าของที่ดิน ขณะที่ครัวเรือนจำนวนหนึ่งเริ่มสูญเสียที่ดินทำกิน ส่วนอำนาจอีกประเภทหนึ่ง คือ อำนาจรัฐในการเข้ามาควบคุมและจัดการ โดยเฉพาะการควบคุมปัจจัยการผลิตและการดูดซับผลผลิตส่วนเกินในรูปของภาษี ทั้งภาษีผลผลิตและภาษีที่ดิน (ชาย โพธิ์สิตา, 2555) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้าจึงถูกกำหนดด้วยโครงสร้างการผลิตด้วยระบบทุนนิยม โดยเกษตรกรต้องพึ่งพาทุนต่าง ๆ ทั้งปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ทั้งที่เป็นเจ้าของที่ดินเองและเช่าที่ดิน สำหรับการลงทุนทำเกษตรกรรม การจ้างแรงงานสำหรับทำงานภาคเกษตรกรรม โดยจ่ายค่าตอบแทนเป็นค่าจ้าง การซื้อเครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้สามารถทำการผลิตได้ในปริมาณที่ตอบสนองกับความต้องการของตลาด การอาศัยองค์ความรู้สมัยใหม่มาใช้ในวิธีการผลิต เช่น การพึ่งพาระบบน้ำด้วยระบบชลประทาน การใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และสารเคมีต่าง ๆ ในการทำเกษตรกรรมเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีและ

มีคุณภาพตรงตามที่ตลาดและผู้บริโภคต้องการ อีกทั้งอาศัยบุคคลภายนอกชุมชน เช่น พ่อค้าเป็น ตัวกลางในการแลกเปลี่ยนและจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร เมื่อโครงสร้างดังกล่าวขึ้นนำ การกระทำจึงทำให้เกษตรกรมีความไม่มั่นคงทางอุปนิสัย และอยู่ภายใต้ระบบกฎเกณฑ์ของ การทำเกษตรกรรมเชิงการค้าโดยไม่รู้ตัว โดยโครงสร้างดังกล่าวได้ซึมซับเข้าไปในตัวเกษตรกร ผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ในขณะที่ความไม่ตระหนักในระดับจิตสำนึกทำให้โครงสร้าง ดังกล่าวมีลักษณะหลวม ไม่ตายตัว และเปิดช่องให้การกระทำของปัจเจกบุคคลส่งผลกระทบต่อ โครงสร้าง ทำให้เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้ามีวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ในแบบหนึ่ง โดยฮาบิทัส เป็นโครงสร้างที่อยู่ภายในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มสังคม และชนชั้นที่ผลิตเชิงการค้า มีลักษณะร่างกายทั้งในทางธรรมชาติและและสังคมรวมอยู่ด้วยกันในตัวคน ๆ หนึ่ง ทำให้มี การรับรู้และมีโอกาสในการรับรู้ได้แบบเดียวกับเกษตรกรที่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมเดียวกัน หรือมีสภาพเงื่อนไขทางสังคมในอันเดียวกันจึงทำให้มีฮาบิทัสที่คล้ายคลึงกันมากกว่าคนที่ มีวิธีการผลิตแบบอื่น รวมถึงคนในกลุ่มหรือชนชั้นเดียวกันจะมีฮาบิทัสที่คล้ายคลึงกันมากกว่าคนที่ อยู่คนละกลุ่มหรือคนละชนชั้นกัน ฮาบิทัสจึงมีอยู่ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชนชั้น การที่เกษตรกรอยู่ในกลุ่มหรือชนชั้นเดียวกันจะมีฮาบิทัสคล้ายคลึงกัน จึงหมายถึง การมี ประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน นอกจากนี้ฮาบิทัสยังมีความสัมพันธ์กับทุนและตำแหน่งที่มีอยู่ใน สนามนั้น

ด้วยเหตุนี้เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้าจึงมีวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ที่เกี่ยวข้องกับ การนำผลผลิตที่ได้ไปจำหน่ายมากกว่าที่จะปลูกไว้กินและแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น เป็นการมุ่งแสวงหา ผลกำไรจากการลงทุน รวมถึงเป็นวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีมากกว่าการใช้กำลังแรงงาน เกิด การจ้างแรงงานจากภายนอกครอบครัวสำหรับกระบวนการผลิต การแลกเปลี่ยน และการจำหน่าย ผู้ผลิตหรือผู้ใช้แรงงานต้องผลิตส่วนเกินเพื่อจ่ายเป็นค่าเช่าและแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเพื่อเอาไว้ ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็นต่างๆ ทำให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาตลาดและมีการ สะสมเงินตราเพื่อใช้ซื้อปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิต และนำไปใช้ซื้อสินค้าเพื่อการ อุปโภคและบริโภค เนื่องจากเกษตรกรได้ลดการผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อการบริโภคลงจน เหลือแต่เพียงการผลิตเฉพาะอย่างเพื่อการค้ามากขึ้น หน่วยการผลิตและหน่วยการบริโภคจากเดิม ที่เคยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันถูกแยกออกจากกัน เกษตรกรในฐานะของผู้ผลิตในภาค การเกษตรจึงอยู่ในสถานะของผู้บริโภคสินค้าอุตสาหกรรมที่มีการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกของตลาด ที่ส่งผลทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงไป เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มนายทุน กับกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ในระดับสังคมมีการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบทางสังคมสู่สังคมที่มีโครงสร้าง

ที่สลับซับซ้อน มีการแบ่งหน้าที่กันทำที่มีความเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น เกิดการจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างถูกเคลื่อนย้ายออกไปจากวิถีชุมชนเกษตรกรต้องพึ่งพาหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุนพันธุ์พืชชนิดใหม่ ๆ แทนพืชพันธุ์พื้นเมือง เพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณที่มากขึ้น เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว กข. ข้าวหอมปทุม เป็นต้น ทำให้มีการเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมปลูกปีละ 1 ครั้ง มาเป็นการผลิตแบบเข้มข้น โดยทำนา 2 ครั้งต่อปี และในบางพื้นที่ เช่น จังหวัดปทุมธานีมีการทำนาถึง 5 ครั้งต่อปี ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และแหล่งทุนอื่น ๆ สำหรับกู้ยืมเงินไปลงทุนทำการเกษตรสำหรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบลสำหรับความรู้ที่สอดคล้องกับการลงมือทำเกษตรกรรมแบบสมัยใหม่ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช การปลูกพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์มาแล้ว การใช้ปุ๋ย การใช้ยาฆ่าแมลง และความรู้อื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการผลิตเชิงการค้า (ศรีไพร บุญสังข์, 2546) วิธีการผลิตเชิงการค้าจึงทำให้ต้องพึ่งพาผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา และเกษตรกรยิ่งทำ ยิ่งจน ยิ่งเป็นหนี้ (วิระศักดิ์ ชุนเมฆาเวทย์, 2530) ทำให้ครอบครัวสูญเสียหน้าที่ที่สำคัญลงไป เกิดเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ โดยที่ต่างคนต่างอยู่และไม่ได้ช่วยกันทำงานเพื่อประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวเหมือนดังเช่นอดีต

นอกจากนี้ผลจากการปฏิบัติในระบบการผลิตเกษตรเชิงการค้ายังทำให้คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรแย่ลง และสร้างปัญหาต่อการดำรงชีวิตของเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิต ด้านนิเวศพื้นที่ ด้านการตลาดและรายได้ และด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เกษตรกรต้องสูญเสียศักยภาพในการพึ่งตนเอง แต่กลับต้องพึ่งพาระบบตลาด ทั้งในด้านปัจจัยการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต เกษตรกรต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องและปัญหาราคาผลผลิตที่มีความผันผวนอยู่ตลอดเวลา เกษตรกรส่วนใหญ่จึงไม่มีเงินเพียงพอที่จะไปลงทุนในกระบวนการผลิต อีกทั้งมีผลกระทบไปถึงค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน ทำให้ต้องไปกู้ยืมเงินทั้งในระบบและนอกระบบมาลงทุน นอกจากนี้วิถีการผลิตเชิงการค้ายังได้สร้างปัญหาอื่น ๆ ภายในชุมชนตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ปัญหาสุขภาพร่างกายที่ทรุดโทรม เนื่องจากได้รับผลกระทบจากสารเคมีตกค้างภายในร่างกาย (ปิติ สงารักษ์, 2549) นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านราคา ความผันผวนของราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกที่มีส่วนมากำหนดราคาสินค้าเกษตรที่ซื้อขายในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าที่มีการส่งออกหรือนำเข้าเป็นจำนวนมาก แต่การที่ตลาดโลกมีความผันผวนสูงไม่ได้หมายความว่า ถ้าประเทศไทยเลิกขายสินค้าเกษตรกับ

ต่างประเทศแล้วจะทำให้ราคาสินค้าเกษตรของประเทศไทยมีความผันผวนน้อยลง หรือจะทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรไทยดีขึ้น ในทางตรงกันข้ามในระยะเวลาอันสั้นนั้น การลดการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรกับต่างประเทศจะทำให้ราคาสินค้าเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศไทยลดลงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าเกษตรส่งออกที่สำคัญของประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา และกุ้งกุลาดำ เพราะในปัจจุบันประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกสินค้าเกษตรรายใหญ่ของโลกนับเป็นมูลค่าปีละหลายแสนล้านบาท ถ้าประเทศไทยไม่ส่งออกสินค้าเหล่านี้จะทำให้ตลาดภายในประเทศจะไม่สามารถรองรับปริมาณในการผลิตมากได้ การที่จะเพิ่มการบริโภคหรือการใช้ในอุตสาหกรรมก็ทำได้ยากเช่นกัน เนื่องจากที่ผ่านมามีปริมาณการบริโภคข้าวต่อหัวคนไทยมีแนวโน้มที่จะลดลง เนื่องจากประชาชนมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และหันไปบริโภคเนื้อสัตว์ นม และอาหารชนิดอื่นมากขึ้น แต่ในระยะยาวถ้าประเทศไทยเลิกส่งออกและนำเข้าสินค้าเกษตรจากต่างประเทศ เกษตรกรไทยและรัฐบาลไทยก็ต้องมีการปรับตัวโดยลดการผลิตสินค้าเกษตรที่ประเทศไทยส่งออกในปัจจุบัน เช่น ข้าว มันสำปะหลัง กุ้งกุลาดำ ไข่ไก่ และสับปะรด และหันมาผลิตสินค้าเกษตรที่ประเทศไทยนำเข้าเพิ่มขึ้น เช่น ถั่วเหลือง นม และข้าวโพด ในท้ายที่สุดแล้ว การวางแผนการผลิตเพื่อให้มีปริมาณผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศจึงจะต้องวางแผนให้มีการผลิตที่ล้นเกินความต้องการเพียงเล็กน้อย เนื่องด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security) นอกจากนี้เกษตรกรจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงด้านราคาและการพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่จากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาปุ๋ยและเคมีภัณฑ์ที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากปัจจัยการผลิตเหล่านี้จะไม่คุ้มค่ากับการลงทุนและก่อให้เกิดหนี้สินต่อเกษตรกร แล้วยังมีผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม และในบางกรณียังมีผลเสียต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภคด้วย เกษตรกรยังเผชิญกับความเสี่ยงด้านธรรมชาติ ได้แก่ ความเสี่ยงในด้านน้ำสำหรับทำการเกษตรเป็นความเสี่ยงที่มีความสำคัญที่สุดและเป็นปัญหาพื้นฐานที่แก้ยากที่สุด และความเสี่ยงในด้านโรคและศัตรูพืชเป็นความเสี่ยงทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับแบบแผนการผลิตที่มุ่งเน้นการผลิตให้ได้คุณภาพและตรงตามความต้องการของตลาดจึงทำให้เกษตรกรต้องมีการบริหารจัดการความเสี่ยงที่เกิดขึ้นด้วยการปรับตัวเพื่อรองรับกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นได้ (วิโรจน์ ณ ระนอง, 2542)

แม้ว่าวิถีการผลิตเชิงการค้าจะมีการพึ่งพาวัตถุดิบสมัยใหม่ด้วยการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตร การใช้ปุ๋ย และสารเคมี การใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่จะนำมาซึ่งความสะดวกสบายในการทำนา ทั้งในเรื่องของการย่นระยะเวลาในการทำนาให้สั้นลง การได้ปริมาณงานเป็นจำนวนมาก การได้ข้าวที่มีคุณภาพและมีปริมาณมาก เกษตรกรสามารถทำการผลิตได้

อย่างต่อเนื่อง ทำให้ทำนาได้ปีละหลายครั้ง ขายข้าวได้ปีละหลายหน เนื่องจากมีระบบตลาดรองรับตลอดเวลา (ภัทรศยา เป็นแผ่น และ ชิตชยางค์ ยมาภัย, 2560) แต่กว่าที่เกษตรกรจะมีความสะดวกสบายได้นั้น เกษตรกรต้องลงทุนทั้งปัจจัยทางการผลิตและเทคโนโลยีทางการผลิตด้วยการนำเงินตราไปเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เพื่อให้ได้มาซึ่งความสะดวกสบายในการผลิตที่มีความเข้มข้นมากขึ้น อย่างไรก็ตามคนรุ่นใหม่ที่จะเลือกทำอาชีพเกษตรกรรมด้วยวิธีการผลิตเชิงการค้ามีแนวโน้มที่จะลดลงเรื่อย ๆ ส่วนใหญ่จะอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานทำในภาคอุตสาหกรรมและบริการ แม้ว่าจะมีคนรุ่นใหม่บางส่วนจะยังคงทำวิธีการผลิตเชิงการค้าอยู่ แต่ก็ไม่ได้เลือกทำเพราะความสมัครใจกลับเป็นการลงมือทำเนื่องจากไม่มีทางเลือกอื่น จึงทำให้เกษตรกรรุ่นใหม่เผชิญกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ทำให้วิธีการผลิตเชิงการค้าไม่น่าดึงดูดใจสำหรับคนรุ่นใหม่อีกต่อไป (ชาย โพธิ์สิตา, 2555)

ดังนั้น เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้าจึงอยู่ในสนามของการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อจำหน่ายทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ มีการเรียนรู้และมีประสบการณ์จากโครงสร้างที่ชี้นำการกระทำที่อยู่ภายในโครงสร้างและสนามนี้ โดยที่เกษตรกรอาจจะไม่รู้ตัวว่าตนเองอยู่ภายใต้ระบบ กฎเกณฑ์ของวิธีการผลิตเชิงการค้า เนื่องจากโครงสร้างและสนามนี้ได้ซึมซับเข้าไปอยู่ในตัวของเกษตรกรผ่านการกระทำซ้ำ ๆ กันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ๆ ทำให้โครงสร้างจากการปฏิบัติซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกเข้าไปอยู่ภายในร่างกาย ในขณะเดียวกันความไม่ตระหนักในระดับจิตสำนึกได้ทำให้โครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะหลวม ไม่ตายตัว และเปิดช่องให้การกระทำของปัจเจกบุคคลส่งผลกระทบต่อโครงสร้าง ทำให้เกษตรกรมีฮาบิทัสในแบบหนึ่งที่แตกต่างกันจากเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเพื่อยังชีพ โดยฮาบิทัสของเกษตรกรจะมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งที่อยู่ในสนาม และการครอบครองทุนตามแนวคิดของบูร์ดิเยอที่ประกอบด้วยทุน 4 ประเภท นั่นคือ เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้ามีการครอบครองทุนทางเศรษฐกิจ คือ เงินสำหรับซื้อปัจจัยการผลิตเพื่อนำมาใช้ในการทำเกษตรกรรม และมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินทั้งที่ได้มาจากการซื้อหาเอง หรือการได้รับมาจากครอบครัว (อรนิภา สีคุณน้ำเที่ยง และชัยชาญ วงศ์สามัญ, 2560) โดยมีทุนทางวัฒนธรรมที่ได้รับมาจากครอบครัวและระบบการศึกษาผ่านการอบรมเลี้ยงดูบ่มเพาะมาเป็นเวลานานจนทำให้มีฮาบิทัสของการเป็นเกษตรกรเชิงการค้า (คันสนีย์ กระจำโนม และคณะ, 2559) อีกทั้งการมีทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรในฐานะนายจ้างกับลูกจ้าง และเกษตรกรกับพ่อค้าหรือนายทุน (กมลฉัตร กลัดแก้ว และคณะ, 2559) จากการที่เกษตรกรมีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจยิ่งทำให้เกษตรกรมีทุนทางสัญลักษณ์ คือ การมีศักดิ์ศรี

สถานภาพ ชื่อเสียง และอำนาจ ซึ่งแสดงผ่านการที่เกษตรกรได้รับการยกย่องและได้เข้าร่วมการฝึกอบรม และได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและความรู้ต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการทำเกษตรกรรม (อรนิภา สีคุณน้ำเที่ยง และ ชัยชาญ วงศ์สามัญ, 2560) เมื่อเกษตรกรมีทุนทางสัญลักษณ์จากทุนทางเศรษฐกิจแล้ว ทุนทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนรูปเพื่อให้กลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกกลุ่มในสังคม เพื่อให้ทุนทางสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นยังคงอยู่และได้รับการยอมรับเช่นเดิม ซึ่งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ที่เกษตรกรมีเป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทุนทางเศรษฐกิจ แต่ทุนทุกชนิดสามารถได้มาจากทุนทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ การเปลี่ยนรูปของทุนไม่ได้เป็นไปอย่างอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายามและจะแสดงให้เห็นผลในระยะยาว เกษตรกรที่อยู่ในสนามของการผลิตเพื่อการค้าจึงต้องใช้ความสามารถที่เป็นศักยภาพในการสร้างผลกำไรหรือส่วนเกิน และทำการผลิตซ้ำในแบบเฉพาะที่เป็นการขยายขอบเขตของทุนออกไป จากนั้นทุนจึงจะถูกสะสมไว้ในรูปของวัตถุหรือถูกประกอบสร้างขึ้นมา การสะสมทุนจะมีโครงสร้างของการจัดสรรตามแต่ละชนิดของทุนและตามแต่ละช่วงจังหวะเวลาที่กำหนดความสำเร็จในปฏิบัติการนี้ เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้าที่ประสบความสำเร็จจึงเป็นเกษตรกรที่มีการครอบครองทุนต่าง ๆ เหล่านี้และมีคนที่จะมาสืบทอดต่อ นั่นหมายความว่า เกษตรกรรายย่อย ๆ ที่ไม่มีการครอบครองทุนจะปรับเปลี่ยนสถานะเป็นเกษตรกรไร่ที่ดินหรือเกษตรกรรับจ้างในวิธีการผลิตเชิงการค้าที่มุ่งสร้างผลผลิตให้แก่นายทุนรายใหญ่ ๆ ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากว่าเกษตรกรกลุ่มที่มีการครอบครองทุนจะสามารถนำเงินตรามาแลกเปลี่ยน เพื่อให้สามารถสะสมและครอบครองทุนประเภทอื่น ๆ และสามารถจะต่อสู้กับระบบตลาดในสนามของการผลิตเชิงการค้า ส่วนเกษตรกรรายย่อย ๆ ที่ประสบปัญหาจากการทำเกษตรกรรมเชิงการค้าจำเป็นจะต้องมีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนฮาบิทัสเพื่อออกจากวิธีการผลิตเชิงการค้า อีกทั้งมีการนำทุนที่มีอยู่เดิมมาใช้ประโยชน์ และมีแสวงหาทุนใหม่เพื่อเป็นทางรอดในสนามที่มีวิธีการผลิตแบบใหม่ ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปอภิปรายในหัวข้อต่อไป

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรเพื่อออกจากวิธีการผลิตแบบทุนนิยม

ฮาบิทัสเป็นทรัพย์สินของตัวแสดงแทนของสังคมที่อาจจะเป็นคน กลุ่มคน หรือสถาบัน (P. Bourdieu, 1994, p.170) ที่สามารถสืบทอดหรือส่งต่อให้กับปัจเจกชนที่มีความสัมพันธ์กันได้ ถึงแม้ว่าแต่ละคนจะมีฮาบิทัสที่ไม่เหมือนกัน แต่ในแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวเดียวกัน โรงเรียนเดียวกัน ชนชั้น

เดียวกัน เพศเดียวกัน เชื้อชาติเดียวกันก็จะมีฮาบิทัสที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งฮาบิทัสจะแสดงออกผ่าน ปฏิบัติการทางร่างกายที่สามารถมองเห็น สัมผัส หรือรับรู้ได้ในรูปแบบของการแสดงออก ความรู้สึก ความคิด และความเป็นอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ฮาบิทัสก็มีความแตกต่างจากนิสัย โดยสิ้นเชิง ดังเช่นที่บูร์ดิเยอกล่าวไว้ว่า "I said habitus, not habit" ทั้งนี้เนื่องจากฮาบิทัสเป็น กระบวนการทางสังคมที่มีความสลับซับซ้อนที่แม้ว่าจะแสดงออกมาในลักษณะที่คล้ายคลึงกับ นิสัย แต่ฮาบิทัสเป็นปฏิบัติการที่เกิดจากภายในและมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างที่ปัจเจกชนได้สั่ง สมผ่านประสบการณ์มาจากครอบครัว สถาบันการศึกษา และสิ่งแวดล้อม มีการปรับแต่งจนเป็น ปฏิบัติการที่มีความเฉพาะ นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างภายนอก เนื่องด้วยมีกฎและ กติกากำกับไว้ ดังนั้น ปัจเจกชนจึงมีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับโครงสร้างภายในและโครงสร้างภายนอกที่ ทำให้เกิดเป็นปฏิบัติการที่แสดงออกมาโดยไม่รู้ตัว หรือเป็นปฏิบัติการที่แสดงออกมาในระดับจิตไร้สำนึก (Unconsciousness) ฮาบิทัสจึงประกอบไปด้วยโครงสร้าง (Structured) ที่ถูกสร้างขึ้น และโครงสร้าง (Structuring) ที่เพิ่มขยายโครงสร้างเดิม โครงสร้างของฮาบิทัสจึงมีลักษณะที่เป็น รูปแบบที่มีความเป็นระบบมากกว่าที่จะมีการเคลื่อนที่หรือขยายตัวอย่างเป็นอิสระ โดยจำแนกฮา บิทัสได้เป็น 2 ประเภท คือ ฮาบิทัสขั้นปฐมภูมิ (Primary Habitus) เป็นผลพวงมาจาก ประสบการณ์ที่ปัจเจกบุคคลได้รับในช่วงต้นของชีวิต เป็นโครงสร้างที่มีความมั่นคงและยากต่อการ เปลี่ยนแปลง เป็นฮาบิทัสที่ได้รับมาจากครอบครัว การเลี้ยงดู การเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ ในวัยเด็ก ส่วนฮาบิทัสทุติยภูมิ (Secondary Habitus) เป็นความโน้มเอียงทางอุปนิสัยที่ได้รับมา ภายหลังจะอยู่ในรูปแบบที่มีความเฉพาะที่ได้รับมาจากโรงเรียน สถานที่ทำงาน การเข้าสังคมที่ กระตุ้นให้เกิดปฏิบัติการของปัจเจกบุคคล นั่นคือ ฮาบิทัสเป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์กับ ช่วงเวลาที่ได้รับการสั่งสมและมีการสร้างขยายเพิ่มเติมอย่างเป็นระบบจนก่อให้เกิดตรนิยม ความ เชื่อ และปฏิบัติการ ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยจึงเป็นฮาบิทัสที่อยู่คงทนยาวนาน และทำงาน ภายใต้การกระทำที่หลากหลาย (Bourdieu, 1993b, p.87) ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยเป็นต้น กำเนิดโครงสร้างของการกระทำ (Action) ที่ได้รับอิทธิพลในระดับลึกจากโครงสร้าง (Daenekindt, 2017) นอกจากนี้ฮาบิทัสยังมีความสัมพันธ์กับทุนและตำแหน่งที่มีอยู่ในสนามนั้น ๆ ลักษณะ ดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า ผู้เล่นที่อยู่ในสนามต่าง ๆ จะมีการครอบครองทุนหลากหลายประเภท ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ โดยที่สนามทาง สังคมประกอบด้วยผู้เล่นภายในสนามที่มีการครอบครองทุนต่าง ๆ ในปริมาณที่แตกต่างกัน สนาม จะมีผู้กระทำทางสังคมที่มีตำแหน่งและมีอำนาจในการกำหนดสนาม โดยมีสถาบันทำหน้าที่ใน การกำกับควบคุม (Thomson, 2008, p.71-75)

งานวิจัยนี้จึงนำแนวคิดฮาปัทสของบุนดิเยอมาใช้ในการอธิบายที่จะทำให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรนับตั้งแต่มีวิธีการผลิตแบบยังชีพสู่วิธีการผลิตเชิงการค้า และการปรับเปลี่ยนสู่วิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามแต่ละวิธีการผลิตดังกล่าว ในงานวิจัยนี้จะอธิบายด้วยการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหรือฮาปัทสที่มีความสัมพันธ์กับสนามและการครอบครองทุน ทุนเป็นเครื่องสร้างความแตกต่างทางชนชั้น โดยพิจารณาคูณสมบัติของทุนในฐานะที่สามารถสะสมปริมาณเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผู้ครอบครองทุนนั้นได้ ซึ่งความสำคัญดังกล่าวเป็นผลจากแนวคิดเรื่องทุนนิยม และการให้ความสำคัญกับทุนทางเศรษฐกิจเป็นอย่างแรก แต่ในทางสังคมวิทยาสมัยใหม่นั้นแนวคิดเรื่องทุนได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างขวางกว่าเดิมที่ไม่ใช่ทุนทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว การทำความเข้าใจสังคมโดยรวมทั้งหมดบุนดิเยอจึงได้ทำการวิเคราะห์ทุนเพิ่มขึ้นอีก 3 ทุน ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางสังคม โดยวิถีชีวิตจะมีความเกี่ยวข้องกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ และปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ อีกทั้งยังเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย เกษตรกรจึงอยู่ในฐานะของผู้กระทำการทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิธีการผลิตที่เป็นความสัมพันธ์ในระดับโครงสร้างและเป็นสนามทางสังคมหนึ่ง ๆ กล่าวคือ เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตแบบยังชีพจะอยู่ในโครงสร้างและสนามหนึ่ง ส่วนเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้า จะอยู่ในโครงสร้างและอีกสนามหนึ่ง เช่นเดียวกับเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ก็มีวิธีการผลิตอีกโครงสร้างและสนามหนึ่งที่มีความแตกต่างกัน นั่นคือ วิถีชีวิตหรือฮาปัทสของเกษตรกรจะมีการเปลี่ยนแปลงไปต่อเมื่อวิธีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น เมื่อเรามองวิธีการผลิตเชิงการค้าเป็นสนามหนึ่ง ต่อมาเมื่อเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงมาสู่วิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” โมเดลนี้จึงเป็นสนามทางสังคมในอีกรูปแบบหนึ่งที่เกษตรกรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ซึ่งในหัวข้อนี้จะอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการในการปรับเปลี่ยนฮาปัทสของเกษตรกรเพื่อออกจากวิธีการผลิตแบบทุนนิยม

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาปัทส) เป็นการเปลี่ยนแปลงนิสัย พฤติกรรม หรือวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล การเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะเกิดขึ้นโดยตั้งใจ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมหรือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคลในบริบทเฉพาะ มีการส่งเสริมและการก่อรูปของความโน้มเอียงทางอุปนิสัย โดยที่ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยมีความคงทนยาวนาน แต่ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยเป็นตัวกำหนดทิศทางหรือการกระทำของบุคคลให้มีความคิด และรูปแบบการใช้ชีวิตที่ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ต้องอาศัยการแผ่แผ่ระบบโน้มเอียงต่าง ๆ ไปในตัวของปัจเจกบุคคลผ่านกระบวนการขัดเกลาและหล่อหลอมทางสังคม

ตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ของชีวิตด้วยการปลูกฝังเงื่อนไขทางสังคม กฎระเบียบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ ความคิดให้เข้าไปซึมซับในร่างกายและจิตใจของบุคคล (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553, น.75-76) โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ในสนาม โดยที่สนามเป็นพื้นที่ที่ปัจเจกบุคคลเข้ามาใช้และแย่งชิงทรัพยากรทุนชนิดต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการก่อรูปและสร้างความแตกต่างระหว่างตัวเราและบุคคลอื่น หรือสร้างความเป็นกลุ่มคนเฉพาะขึ้นมา อีกทั้งสนามยังเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีลักษณะรูปธรรมระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดฮาบิทัสของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ ที่จะส่งผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลและสังคม นอกจากฮาบิทัสจะมีความสัมพันธ์กับปัจเจกบุคคลและสนามแล้ว บุรดิเยอร์ยังอธิบายว่า กฎระเบียบ ความคิด และค่านิยมต่าง ๆ ที่ปัจเจกบุคคลแสดงออกมาในรูปแบบของแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวันที่มีความสม่ำเสมอต้องผ่านกระบวนการปฏิบัติ (Practices)

ในทัศนะของบุรดิเยอร์อธิบายว่า ปัจเจกบุคคลมีบทบาทในการกำหนดการปฏิบัติของตนเอง โดยที่ปัจเจกบุคคลอยู่ในฐานะของผู้ลงมือกระทำและมีส่วนร่วมในการกำหนดการกระทำของตน ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและสนามที่ตนเองอยู่ที่มีการทำงานอย่างเป็นระบบจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งที่อยู่รายล้อมรอบตัว จากนั้นจึงนำมาเลือกสรร ตีกรองผ่านการปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นแนวความคิด ค่านิยม และอุปนิสัยที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2553, น.553-558) การสั่งสมและการก่อรูปของความโน้มเอียงทางอุปนิสัย จึงมาจากความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างทางสังคมที่แฝงอยู่ในสนามต่าง ๆ ผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างต่อเนื่องและยาวนานที่กำหนดการกระทำกับการดำรงอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม อีกทั้งตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมยังขึ้นอยู่กับฮาบิทัสที่ปัจเจกบุคคลมีอยู่ก่อนหน้าและการสะสมเพิ่มขึ้นจนนำไปสู่การกำหนดรูปแบบการใช้ชีวิตนั้น ดังนั้น การปรับเปลี่ยนฮาบิทัสดังกล่าวจึงเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงนิสัยและพฤติกรรม หรือวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล โดยที่ปัจเจกบุคคลต่างมีการรับรู้ถึงนิสัยหรือพฤติกรรมที่ต้องการเปลี่ยนแปลง มีเป้าหมายและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงนิสัยและพฤติกรรม รวมถึงมีการดำเนินการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดพฤติกรรมและนิสัยใหม่ผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก นอกจากนี้ปัจเจกบุคคลยังมีความมุ่งมั่นในการปรับเปลี่ยนด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ การสังเกต การติดตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีการเปรียบเทียบพฤติกรรมหรือนิสัยเดิมกับนิสัยและพฤติกรรมใหม่ อีกทั้งปัจเจกบุคคลมีการเรียนรู้ถึงปัญหาอุปสรรค และเรียนรู้ถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจนก่อให้เกิดนิสัยและการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมใหม่ที่มีความคงทนและถาวรอยู่ในชีวิตประจำวัน ที่ผ่านมามีการศึกษาการปรับเปลี่ยนฮาบิทัสดังกรณีนักศึกษาที่มาจากชนชั้น

แรงงานที่มีความสามารถในการเรียนในระดับสูงเข้ามาสู่การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยของชนชั้นกลาง แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนนิสัยและการแสดงออกเชิงพฤติกรรมให้มีความสัมพันธ์กับสนามใหม่ ด้วยทุนทางวัฒนธรรมของนักศึกษาที่มาจากชนชั้นแรงงานมีความแตกต่างจากชนชั้นกลาง ทำให้พวกเขามีความรู้สึกด้อยค่า มีความยากลำบากในการใช้ชีวิต แต่เมื่อมาอยู่สนามนี้ พวกเขาจึงกำหนดเป้าหมายของการปรับเปลี่ยนฮาบิทัสด้วยการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงตนเอง ตั้งแต่การใช้ภาษา คำพูด ท่วงท่า การแสดงออกทางกาย การแต่งกาย รสนิยม และวิถีชีวิต มีการสร้างการเรียนรู้ด้วยการเปิดรับประสบการณ์ใหม่ ๆ การสร้างเครือข่ายทางสังคมกับครูที่ทำให้นักศึกษาชนชั้นแรงงานได้รับโอกาสที่ดีด้วยการได้รับทุนการศึกษา เพื่อเสริมสร้างทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งนั่นเป็นการสร้างและสะสมทุนใหม่ของนักศึกษาที่มาจากชนชั้นแรงงานในสนามของมหาวิทยาลัยชนชั้นกลาง แต่อย่างไรก็ตาม นักศึกษาที่มาจากชนชั้นแรงงานได้นำนิสัยด้านดีที่มีอยู่ คือ การมีความอดทนต่อการทำงานหนัก และมีจุดเด่นในด้านการมีคุณธรรมมาปรับใช้ในสนามนี้ จึงทำให้พวกเขามีความมุ่งมั่นในการใช้ชีวิตและการเรียน ถึงแม้ว่าพวกเขาจะถูกครอบงำเชิงอำนาจจากชนชั้นกลาง แต่นักศึกษาที่มาจากชนชั้นแรงงานเหล่านี้ก็มีการปรับเปลี่ยนฮาบิทัสของตนเองเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ (Stephen J. Ball., 2023)

จากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ดังกล่าวสามารถสรุปเป็นกระบวนการในการปรับเปลี่ยนฮาบิทัส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน เริ่มจากขั้นการรับรู้ (Awareness) เป็นการรับรู้ถึงนิสัยหรือพฤติกรรมที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลง โดยวิเคราะห์ว่ามีพฤติกรรมใดที่จะเปลี่ยนแปลง และเหตุใดพฤติกรรมนั้นจึงส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อปัจเจกบุคคลเกิดการรับรู้แล้วจะเข้าสู่ขั้นการตั้งเป้าหมาย (Setting Goals) เป็นการกำหนดเป้าหมายที่มีความเฉพาะเจาะจงและสามารถบรรลุเป้าหมายนั้นได้ จากนั้นปัจเจกบุคคลจะสร้างแผนการดำเนินงาน (Creating a Plan) เป็นการพัฒนาแผนปฏิบัติการที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการปรับเปลี่ยนนิสัยและพฤติกรรม จากนั้นจึงจะเป็นขั้นการลงมือดำเนินการเปลี่ยนแปลง (Implementing Changes) โดยทำการเปลี่ยนแปลงนิสัยที่ส่งผลต่อการแสดงออกเชิงพฤติกรรม มักจะเริ่มต้นด้วยขั้นตอนเล็ก ๆ ที่สามารถจัดการได้ และมีการสร้างแรงบันดาลใจ (Staying Motivated) เพื่อสร้างความมุ่งมั่นต่อการสร้างนิสัยใหม่ เช่น การติดตามความก้าวหน้า หรือการขอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น เป็นต้น หลังจากนั้นจึงเป็นขั้นของการปรับแต่งนิสัย (Adapting and Refining) เป็นการปรับแผนการดำเนินงาน โดยมีการปรับเปลี่ยนตามความจำเป็นและเรียนรู้ถึงปัญหาอุปสรรค ความท้าทายที่ต้องเผชิญหน้า และขั้นสุดท้าย คือ ขั้นของการดำรงรักษานิสัยใหม่ (Maintaining the New Habits) เมื่อปัจเจกบุคคลสร้างและรักษาแนวโน้มเชิงอุปนิสัยใหม่นั้น

ได้แล้ว บัณฑิตบุคคลจะต้องรักษาอุปนิสัยนี้ไว้ และทำให้เกิดเป็นกิจวัตรประจำวันอันเป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งวิถีการดำเนินชีวิต ดังนั้น กระบวนการปรับเปลี่ยนฮาบิทัสจึงเป็นกระบวนการที่เป็น การเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ต้องใช้ ระยะเวลา ความพยายาม และความอดทน ในท้ายที่สุดแล้วบัณฑิตบุคคลก็จะเกิดการปรับเปลี่ยน วิถีชีวิต

เมื่อนำกระบวนการปรับเปลี่ยนฮาบิทัสดังกล่าวมาอธิบายกับวิถีชีวิตของเกษตรกรที่มี วิถีการผลิตเชิงการค้า ผู้วิจัยเห็นว่า เกษตรกรที่อยู่ภายในโครงสร้างหรือสนาม มีกฎ และกติกาที่มี โครงสร้างการผลิตด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การผลิตที่ต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ทั้งการพึ่งพาระบบน้ำจากระบบชลประทาน การพึ่งพาปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลทางการเกษตร และระบบตลาดที่มีความทันสมัย นอกจากนี้ยังอาศัยตลาดเป็น สถานที่สำหรับจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร มีพ่อค้าคนกลางเชื่อมประสานระหว่างผู้ผลิตกับ ตลาด มีเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีการใช้ปัจจัยทางการผลิต คือ ที่ดิน ทุน และ แรงงานในการสร้างมูลค่าส่วนเกินและจ่ายค่าจ้างหรือค่าตอบแทนให้แก่แรงงานในการผลิต เกษตรกรที่มีวิถีการผลิตเชิงการค้าจึงมีการรับรู้ถึงนิสัยหรือพฤติกรรมที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เกษตรกรมีการรับรู้ถึงการนำผลผลิตที่ได้ไปจำหน่ายมากกว่าที่จะปลูกไว้กินหรือแบ่งปัน ให้กับผู้อื่น อีกทั้งเป็นการทำเกษตรกรรมที่มุ่งแสวงหาผลกำไรจากการลงทุน เป็นวิถีชีวิตที่ต้อง พึ่งพาเทคโนโลยีมากกว่าการใช้กำลังแรงงาน เกิดการจ้างแรงงานจากภายนอกครอบครัวสำหรับ การผลิต การแลกเปลี่ยน และการจำหน่าย ผู้ผลิตและผู้ใช้แรงงานต้องผลิตผลผลิตส่วนเกินเพื่อ จ่ายเป็นค่าเช่าและแลกเปลี่ยนเงินตราไว้สำหรับซื้อสินค้า สิ่งของจำเป็นต่าง ๆ ทำให้เกษตรกรมีวิถี ชีวิตที่ต้องพึ่งพาตลาดและมีการสะสมเงินตรา เพื่อใช้ซื้อปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตทั้ง นำไปซื้อสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภค เนื่องจากเกษตรกรได้ลดการผลิตที่มีความหลากหลายลง เหลือแต่เพียงการผลิตเฉพาะอย่าง เกษตรกรจึงอยู่ในฐานะของผู้ผลิตในภาคเกษตรกรรม และ เป็นผู้บริโภคสินค้าอุตสาหกรรมที่มีการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกของตลาดที่ทำให้วิถีชีวิตของ เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งต้นทุนทางการผลิตเพิ่มสูงมากขึ้น ในขณะที่รายได้จากการ จำหน่ายผลผลิตต่ำลง ทำให้เกษตรกรพบว่า “ทำเกษตรกรรม ยิ่งทำ ยิ่งจน” (วีระศักดิ์ สุณเมฆา เวทย์, 2530) เมื่อเกษตรกรมีการรับรู้เช่นดังกล่าวแล้ว จึงมีการตั้งเป้าหมายเพื่อจะหลุดพ้นจาก วงจรดังกล่าว เกษตรกรบางรายกลายเป็นชาวนารับจ้าง และในที่สุดก็กลายเป็นแรงงานรับจ้าง ในขณะที่เกษตรกรบางรายเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรมาเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม (ชาย โพธิ์สิตา, 2555) หรือเกษตรกรมีทางเลือกในการลดความเสี่ยงด้วยการกระจายความเสี่ยง

ไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ในภาคการเกษตร โดยมีข้อดี คือ ทำให้เกษตรกรสามารถทำกิจกรรมอื่น ๆ ในครัวเรือนและพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองได้ แต่มีข้อจำกัด คือ กิจกรรมที่เกษตรกรทำการเกษตรเพิ่มขึ้นเพื่อลดความเสี่ยงจากกิจกรรมการเกษตรหลัก แต่กลับมีความเสี่ยงในลักษณะที่คล้ายคลึงกับกิจกรรมหลัก ดังนั้น ถ้าเกษตรกรไม่สามารถเลือกกิจกรรมทางการเกษตรที่ทราบแน่ชัดว่ามีความเสี่ยงด้านรายได้ที่ไปในทางที่ตรงกันข้ามกันแล้วการขยายกิจกรรมออกไปสู่การเกษตรหลาย ๆ ชนิดก็จะไม่ใช่วิธีประกันความเสี่ยงที่ดีที่สุด ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง คือ การกระจายความเสี่ยงออกไปสู่กิจกรรมนอกภาคการเกษตร ได้แก่ การทำหัตถกรรมและอุตสาหกรรมย่อยในครัวเรือนและการออกไปรับจ้างนอกภาคการเกษตร ที่ผ่านมามีเกษตรกรจำนวนมากใช้วิธีออกไปทำงานในเมืองเพื่อหารายได้เสริมจากนอกภาคการเกษตร และในหลายกรณีรายได้ในส่วนนี้กลับกลายเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ข้อดีประการหนึ่งของการประกอบอาชีพรับจ้างที่มีรายได้เหนือกว่าอาชีพเกษตรกร คือ ผู้รับจ้างมักจะได้รับค่าจ้างตามเวลาทำงานหรือตามปริมาณงานที่ทำโดยไม่ต้องแบกรับกับความเสี่ยงเหมือนในกรณีที่เป็นเจ้าของกิจการ แนวทางดังกล่าวนี้จึงเป็นการประกันความเสี่ยงที่ดีกว่าสำหรับเกษตรกรจำนวนมากและเป็นวิธีที่ได้รับความนิยมในหมู่เกษตรกรในเขตน้ำฝนมานานแล้ว (วิโรจน์ ณ ระนอง, 2542)

เมื่อเกษตรกรมีการกำหนดเป้าหมายแล้วจึงจะมีการวางแผนการดำเนินงาน เป็นการพัฒนาแผนปฏิบัติการที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการปรับเปลี่ยนนิสัยและพฤติกรรม โดยขึ้นอยู่กับสภาวะและทุนที่เกษตรกรครอบครองอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม การทำกิจกรรมทางการเกษตรเพิ่มขึ้นจากเดิม หรือการทำกิจกรรมนอกภาคการเกษตร เมื่อเกษตรกรมีแผนการดำเนินงานแล้วจึงเข้าสู่ขั้นการลงมือให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยการเปลี่ยนแปลงนิสัยที่ส่งผลต่อการแสดงออกเชิงพฤติกรรมตามแต่ละสภาวะและทุนที่ครอบครอง มีการสร้างแรงบันดาลใจ เพื่อสร้างความมุ่งมั่นต่อการสร้างนิสัยใหม่ เช่น การเปรียบเทียบผลตอบแทนที่ได้จากการปรับเปลี่ยนนิสัยใหม่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หรือการขอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพื่อเอื้อต่อการดำเนินงานที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนิสัยใหม่ของเกษตรกร เป็นต้น หลังจากนั้นเกษตรกรจึงจะปรับแต่งนิสัย เป็นการปรับแผนการดำเนินงานด้วยการเรียนรู้ถึงปัญหาอุปสรรคแล้วสร้างความท้าทายใหม่ที่จะต้องเผชิญหน้า รวมทั้งการแสวงหาและสะสมทุนที่มีความจำเป็นในสนามใหม่ จากนั้นเกษตรกรจะมีการปรับแต่งนิสัยและจะดำรงรักษานิสัยใหม่ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการปรับเปลี่ยนฮาบิทัส เมื่อเกษตรกรสร้างและรักษาแนวโน้มนิสัยใหม่ขึ้นได้แล้ว เกษตรกรจะต้องรักษาอุปนิสัยนี้ไว้ ทำให้เกิดเป็นกิจวัตรประจำวันอันเป็นดำรงรักษาไว้ซึ่งวิถีการดำเนินชีวิต

นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรส่วนหนึ่งที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ออกจากวิธีการผลิตแบบทุนนิยมด้วยการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยที่โมเดลนี้เป็นสนามหรือโครงสร้างหนึ่งที่เป็นผลจากวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ การดำเนินการตามทางสายกลาง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาคุณภาพชีวิต เมื่อมีการผลิตสร้างวาทกรรมเหล่านี้ขึ้นมาจึงส่งผลให้มีการสืบทอดปฏิบัติการให้เป็นสถาบัน ซึ่งเป็นชุดของความคิด โครงสร้าง การปฏิบัติ ประเพณี องค์กร เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกหล่อหลอมมาอย่างยาวนาน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับว่า มีความสำคัญในสังคม นอกจากนี้ปฏิบัติการจะยังคงอยู่ได้ด้วยการมีกฎระเบียบที่เป็นหลักการหรือคำสั่งที่เป็นที่ยอมรับ และเป็นการกำหนดวิธีการที่ถูกต้องในการกระทำ โดยมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆอยู่เป็นประจำ มีข้อตกลงที่กำหนดวิธีการกระทำให้เป็นที่ยอมรับ หรือเป็นตัวอย่างของการกระทำ มีการจัดประเภทเป็นหมวดหมู่ระหว่างบุคคลหรือองค์กรที่มีการลงมือทำโมเดลนี้ และมีการแต่งตั้งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน การจัดการ การกำหนดรูปแบบในการดำเนินงานวิธีการผลิตโมเดลนี้มุ่งเน้นให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนามีการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาอาชีพ พร้อมทั้งนำหลักสิทธิมนุษยชาติ และหลักทฤษฎีบันได 9 ขั้นมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง สร้างความเกื้อกูลทางธรรมชาติ อนุรักษ์บำรุงดิน จัดการน้ำอย่างเป็นระบบ สร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นต้นแบบสำหรับขยายผลองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ (อัมภาวุฒิ พงศ์วิวัฒน์, 2564) สนามนี้จึงมีวิธีการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการมีความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ การปรับปรุงดิน และการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภค การครอบครองปัจจัยการผลิต พลังการผลิต ความสัมพันธ์การผลิตแบบทางสายกลางที่ก่อให้เกิดกระบวนการการผลิต การจัดสรร การแลกเปลี่ยน และการบริโภคอย่างครบวงจรของระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นการพัฒนาแบบทางเลือกควบคู่กับการพัฒนาแบบกระแสหลักที่อยู่เหนือกว่า เพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตรอดพ้นจากภาวะวิกฤต โดยที่เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนฮาบิทัสจากวิธีการผลิตเชิงการค้าสู่การลงมือทำโมเดลนี้ต่างมีการรับรู้ถึงผลเสียจากการลงมือทำเกษตรกรรมเชิงการค้าที่ยังต้องพึ่งพาความรู้สมัยใหม่และเทคโนโลยีทางการผลิต เมื่อเกษตรกรมีการรับรู้เช่นดังกล่าวแล้วจึงกำหนดเป้าหมาย ที่จะลงมือทำโมเดลนี้ด้วยการศึกษา กฎ กติกา และการอยู่ในสนามนี้ มีการกำหนดเป้าหมายในการลงมือทำเพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เมื่อเกษตรกรมีการกำหนดเป้าหมายแล้วจึงมีการวางแผนการดำเนินงาน เป็นการพัฒนาแผนปฏิบัติการที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการปรับเปลี่ยนนิสัยและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพื้นที่ บริหารจัดการดิน น้ำ ป่า

การปลูกพืชแบบผสมผสานทดแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การแสวงหาและการครอบครองทุนที่จะก่อให้เกิดวิถีการผลิตและมีวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความรักและความสามัคคีต่อกัน หลังจากที่เกิดเกษตรกรมีแผนการดำเนินงานแล้ว เกษตรกรจึงลงมือให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการนำทุนที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์และสะสมทุนใหม่ อีกทั้งมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เกิดความร่วมมือในการทำงาน เป็นสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน และมีการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน ศาสนา การสื่อสารมวลชน วิชาการ ประชาสังคม และประชาชน มีการสร้างแรงบันดาลใจ เพื่อสร้างความมุ่งมั่นต่อการสร้างนิสัยใหม่ เช่น การเรียนรู้จากปัญหาเพื่อหาทางแก้ไข การช่วยเหลือเกื้อกูล การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน และการติดตามความก้าวหน้าจากการลงมือทำ เป็นต้น หลังจากนั้นเกษตรกรจึงจะปรับแต่งนิสัย เป็นการปรับแผนการดำเนินงานด้วยการเรียนรู้ถึงปัญหาอุปสรรคแล้วสร้างความท้าทายใหม่ที่จะต้องเผชิญหน้า การมุ่งแสวงหาทุนที่มีความเหมาะสมที่สามารถนำมาใช้ในวิถีการผลิตนี้ เมื่อโครงสร้างดังกล่าวขึ้นการกระทำจึงทำให้เกษตรกรมีความโน้มเอียงทางอุปนิสัย และอยู่ภายใต้ระบบกฎเกณฑ์ของการทำเกษตรกรรมด้วยโมเดลนี้แบบไม่รู้ตัว โดยโครงสร้างดังกล่าวได้ซึมซับเข้าไปในตัวเกษตรกรผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ในขณะเดียวกันความไม่ตระหนักในระดับจิตสำนึกทำให้โครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะหลวม ไม่ตายตัว และเปิดช่องให้ การกระทำส่งผลกระทบต่อโครงสร้าง ทำให้เกษตรกรมีการก่อตัวของทุนและฮาปัทสในแบบหนึ่ง ในท้ายที่สุดเกษตรกรจะดำรงรักษานิสัยใหม่ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการปรับเปลี่ยน ฮาปัทส เมื่อเกษตรกรสร้างและรักษาแนวโน้มเชิงอุปนิสัยใหม่นั้นได้แล้ว เกษตรกรจะต้องรักษาลักษณะนิสัยนี้ไว้จนกลายเป็นวิถีชีวิต

ดังนั้น เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงฮาปัทสหรือวิถีชีวิตออกจากระบบทุนนิยม มีการเปลี่ยนแปลงทุนและสนาม กล่าวคือ เกษตรกรจะมีวิถีชีวิต มีอุปนิสัย และพฤติกรรมที่ไม่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่เกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้มี การปลูกพืชแบบผสมผสาน มีการนำหลักกิจกรรมธรรมชาติและหลักทฤษฎีบันได 9 ขั้นมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง สร้างความเกื้อกูลทางธรรมชาติ อนุรักษ์บำรุงดิน บริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ สร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน สิ่งดังกล่าวนี้จึงเป็นอุปนิสัยของเกษตรกรที่มีวิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่จะต้องดำรงรักษาอุปนิสัยแบบใหม่ ทำให้เป็นกิจวัตรประจำวันและเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมในรูปแบบอื่น ๆ อีกทั้งเป็นลงมือทำที่ไม่เพียงแต่เป็นงานอดิเรก (Hobby) หมายถึง งานที่ทำเพื่อความเพลิดเพลิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) เนื่องจากงานอดิเรกไม่ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร ซึ่งในสังคมปัจจุบัน

ยังมีความสับสนเกี่ยวกับการลงมือทำโมเดลนี้ในฐานะที่เป็นงานอดิเรกหรือเป็นอาชีพของเกษตรกร ซึ่งในงานวิจัยนี้ช่วยคลี่คลายให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรสู่ความสำเร็จของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เป็นมากกว่างานอดิเรกเพื่อความสุขสันทนาการและเพลิดเพลิน หากแต่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรมีความเกี่ยวข้องกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ และปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ อีกทั้งยังเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย บุคคลที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงนับได้ว่าเป็นบุคคลที่เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของตนเอง

จากการทบทวนแนวคิดทั้ง 4 ส่วนข้างต้น ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยมองว่า วิถีการผลิตนี้ไม่ได้เป็นเพียงโมเดลของการทำเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตหรือสนามของการทำเกษตรกรรมที่เกษตรกรต้องใช้กลยุทธ์ของการใช้ทุนที่มีอยู่แตกต่างจากวิถีการผลิตแบบเดิม ทั้งแบบการค้าและแบบยังชีพ ผู้เล่นภายในสนามนี้ คือ เกษตรกรที่มีวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) แบบใหม่ที่สอดคล้องกับตำแหน่งที่ต้องการภายในสนาม เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ฮาบิทัส คือ วิถีชีวิตของเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนจากวิถีการผลิตแบบเดิมที่เน้นการคิดคำนวณกำไรและขาดทุน การพึ่งพาสารเคมี การมองโลกด้วยเลนส์ของการแข่งขันและราคาตลาด แต่เกษตรกรในวิถีการผลิตแบบใหม่นี้มีวิถีชีวิตหรือฮาบิทัสที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียง ความยั่งยืน การมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำและดินอย่างเป็นระบบ มีความตระหนักในความหลากหลายทางชีวภาพ มีกลยุทธ์ในการเข้าสู่สนามด้วยการครอบครองทุนบางอย่างที่ไม่เพียงแต่เป็นทุนทางด้านเศรษฐกิจ แต่ยังรวมไปถึงการครอบครองทรัพยากรและอำนาจในทุกรูปแบบ เพื่อให้สามารถใช้สร้างรายได้เปรียบภายในสนามนี้ งานวิจัยนี้จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการรวบรวมและวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่ทำให้เกิดความสำเร็จจากการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

ส่วนที่ห้า กรอบแนวคิด

ผู้วิจัยกำหนดรายละเอียดของแนวทางการอธิบายและวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นดังนี้

กรอบแนวคิดที่ 1 การอธิบายความหมายของความสำเร็จตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตโดยใช้แนวคิดสนามของบูร์ดิเยอ

เพื่อตอบคำถามการวิจัยว่า เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” อธิบายความสำเร็จจากวิธีการผลิตด้วยโมเดลนี้ว่าอย่างไร ผู้วิจัยใช้แนวคิดสนาม (Field) ของบูร์ดิเยอมาอธิบายความหมายของความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากวิธีการผลิตเดิมสู่การทำเกษตรกรรมด้วยวิธีการผลิต แบบ “โคก หนอง นา โมเดล” การอธิบายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ให้เห็นว่า เกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็นการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยละเลิกวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมของตนเองอย่างสิ้นเชิงจะอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกันของการเป็นชุดของสถาบัน กฎระเบียบ พิธีกรรม ข้อตกลง การจัดประเพณี การกำหนด การแต่งตั้งที่ก่อให้เกิดลำดับชั้นของวัตถุที่อยู่ภายในสนาม รวมถึงวาทกรรมจะมีการดำเนินการผ่านกิจกรรมที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้นการอธิบายถึงความหมายของความสำเร็จจึงเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของสนามที่มีวิธีการผลิตเชิงการค้าหรือวิธีการผลิตแบบเดิมและวิธีการผลิตแบบใหม่ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่สมารถลงมือปฏิบัติและมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจึงมีความแตกต่างของสภาพัฒระหว่างก่อนและหลังที่จะมาลงมือปฏิบัติตามแนวทางของโมเดลนี้ ซึ่งนั่นคือ มีการเปรียบเทียบสภาพัฒก่อนที่จะลงมือปฏิบัติกับสภาพัฒหลังจากที่ปฏิบัติตาม “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งสภาพัฒระดับบุคคลและสภาพัฒระดับกลุ่มเกษตรกรจากการลงมือปฏิบัติที่เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม

กรอบแนวคิดที่ 2 การวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยแนวคิดทุนของบูร์ดิเยอ เพื่อที่ตอบคำถามการวิจัยว่า เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีกระบวนการและเงื่อนไขในการลงมือปฏิบัติ ทำให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างไร โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงเงื่อนไขของเกษตรกรที่จะปรับเปลี่ยนตนเองไปสู่วิธีการผลิตแบบใหม่ในรูปแบบของ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยนำแนวคิดทุนของบูร์ดิเยอมาทำการอธิบายด้วยการวิเคราะห์ให้เห็นทุนเดิมที่เกษตรกร มีอยู่ ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ การสะสมทุนใหม่ที่มีความจำเป็นในสนามที่มีวิธีการผลิตด้วยโมเดลนี้ มีการประเมินเปรียบเทียบทุนเก่าที่สามารถนำมาใช้หรือต่อยอดภายในสนามใหม่นี้ได้ รวมถึงทุนเก่าที่สามารถนำมาใช้ได้ ทุนเก่าที่ไม่สามารถนำมาใช้ได้ ทุนใหม่ที่ต้องสะสม และนำมาแลกเปลี่ยน เพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่สามารถนำมาใช้ในสนามนี้ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต นั่นคือ การวิเคราะห์ถึงกลยุทธของการใช้ทุน การสร้างทุน การสะสมทุน และการแลกเปลี่ยนทุนที่ส่งผลให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนจาก

วิธีการผลิตเชิงการค้ามาสู่วิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” และมีวิถีชีวิตแบบใหม่ภายใต้วิธีการผลิตด้วยโมเดลนี้

กรอบแนวคิดที่ 3 การสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยแนวคิดสนาม ทุน และฮาปิทัส ของ บุรดิเยอ เพื่อที่ตอบคำถามการวิจัยว่า ความสำเร็จในการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีรูปแบบอย่างไร ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางของทฤษฎีฐานราก กล่าวคือ เป็นการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานรากเพื่อให้ได้รูปแบบ (Model) ในการอธิบาย ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยโมเดลนี้ โดยใช้แนวคิดของบุรดิเยอว่าด้วยสนาม (Field) ในการสังเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะของวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” และนำแนวคิดทุนมาใช้ในการสังเคราะห์ถึงกระบวนการและเงื่อนไขการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต นอกจากนี้ได้ใช้แนวคิดฮาปิทัสในการอธิบายถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนด้วยโมเดลนี้ โดยเกษตรกรที่มีวิถีการผลิตอยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง ภายใต้สนามที่มีบริบทที่หลากหลายของวาทกรรม สถาบัน ค่านิยม กฎ และระเบียบปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงทัศนคติ และปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

การเข้าใจถึงความหมาย เงื่อนไขและกระบวนการของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง และระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำการ อีกทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย ด้วยการนำแนวคิดของบูร์ดิเยอมาใช้ในการอธิบายเพื่อคลี่คลายให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่มีความลุ่มลึกกว่าการอธิบายถึงการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยทั่วไป ปรัชญาการณ์ของการเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่วิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” นั้น ผู้วิจัยเชื่อว่า ความหมายของความสำเร็จของเกษตรกรแต่ละคนมีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน เนื่องมาจากความหมายความสำเร็จเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม ความสำเร็จในการปฏิบัติตาม “โคกหนอง นา โมเดล” จึงไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ เกษตรกรให้ความหมายรับรู้ความหมายผ่านปฏิสัมพันธ์กับสังคม ไม่ว่าจะผ่านภาษา สื่อ และสถาบันต่าง ๆ เช่น รัฐหรือแม้แต่ครอบครัว จนทำให้เกิดความหมาย หรือเข้าใจความหมายเช่นนั้น ทำให้ความหมายของความสำเร็จจึงไม่อาจยึดถือตามการกำหนดของใครคนใดคนหนึ่งหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งได้ เมื่อความหมายดังกล่าวเป็นสิ่งประกอบสร้างย่อมทำให้ความสำเร็จมีความหลากหลาย ดังนั้น เงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จย่อมมีความแตกต่างกันออกไป ด้วย ตามแต่ปฏิสัมพันธ์ ทุน ทรัพยากร และตำแหน่งของเกษตรกรในสนามของ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งการทำความเข้าใจทั้งความหมายของความสำเร็จ เงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จ ตลอดจนการสังเคราะห์รูปแบบเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จจึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงความหมายและเงื่อนไขกระบวนการไปสู่ความสำเร็จในระดับอัตบุคคลที่ใช้ในการประกอบสร้างความหมาย เงื่อนไข และกระบวนการดังกล่าวขึ้นมา ภายใต้โครงสร้างของสนามของการขับเคลื่อน “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้วิจัยจึงเลือกใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสานวิธีระหว่าง

การวิจัยเชิงเอกสาร ด้วยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และการวิจัยแบบวิธีวิทยาของทฤษฎีสถานะภาค เก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีสถานะภาคตามแนวทางของสำนักสร้างสรรคนิยม (Constructivism Grounded Theory) ของ Kathy Charmaz เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบของเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

การเข้าสู่สนาม

ก่อนที่ผู้วิจัยจะสามารถเข้าถึงตัวผู้ให้ข้อมูลได้ ผู้วิจัยสอบถามข้อมูลจากผู้ที่อยู่ด้านหน้า (Guest Keeper) ของผู้ให้ข้อมูลมาก่อนที่มีประสบการณ์ในการทำงาน และมีชื่อเสียงที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ได้แก่ อดีตที่ปรึกษาปลัดกระทรวงมหาดไทย และผู้อำนวยการกลุ่มงานประสานนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและสามารถให้คำแนะนำแก่ผู้วิจัยในการเข้าถึงเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” จากนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการติดต่อประสานงานกับผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สังกัดสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยโดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวและการให้เพื่อนร่วมงานในกรมการพัฒนาชุมชนช่วยแนะนำให้ ที่ผ่านมาผู้วิจัยเคยเป็นบุคลากรของกรมการพัฒนาชุมชนที่รู้จักคณะผู้บริหาร และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามโมเดลนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลได้ ในขณะที่บางจังหวัดที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานไปยังเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” ระดับจังหวัด เพื่อให้คำแนะนำเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้ และสามารถให้ความหมายความสำเร็จได้ นอกจากนี้ในบางจังหวัด เนื่องจากผู้วิจัยเคยเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมกับกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน จึงได้ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในการให้เกษตรกรที่ผู้วิจัยรู้จักแนะนำเกษตรกรในจังหวัดอื่นที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในงานวิจัยนี้ และผู้วิจัยให้เกษตรกรที่เก็บรวบรวมข้อมูลก่อนหน้าให้คำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลคนต่อไป

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลักในเบื้องต้นจากผู้ที่อยู่ด้านหน้าของข้อมูลและผู้ที่เกี่ยวข้องได้แล้ว ผู้วิจัยเตรียมเครื่องมือที่นำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวคำถาม (Guideline) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยแนวคำถามถูกสร้างขึ้นจากวัตถุประสงค์การวิจัย ปัญหาการวิจัย และกรอบแนวคิดการวิจัย สำหรับแนวคำถามเป็นคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure Interview) คำถามแบบเปิด

กว้างและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทที่พบในการสัมภาษณ์ และสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูล เช่น ภาษาที่ใช้ ตัวอย่างที่ยกประกอบ เป็นต้น แนวคำถามที่สร้างขึ้นได้ถูกนำไปทดสอบกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่อยู่นอกพื้นที่การวิจัย เพื่อตรวจสอบว่า แนวคำถามนั้นสามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจแนวคำถามนั้นอย่างถูกต้อง และได้นำเอาผลการทดสอบมาปรับปรุงแนวคำถามก่อนนำออกไปใช้งานจริง สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม จากการสังเกตนั้น ผู้วิจัยเตรียมแนวทางในการสังเกตไว้อย่างกว้าง ๆ เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่ไม่สามารถอธิบายให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจน หรือใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ถูกละเลยจากการให้สัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลอย่างครบถ้วนมากขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เตรียมข้อมูลอื่น ๆ ที่จะช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น ที่ตั้งของสถานที่ให้ผู้ให้ข้อมูล การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล รายชื่อของผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อช่วยในการนัดหมายและกำหนดเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นต้น โดยก่อนที่ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปทำการเก็บรวบรวมข้อมูล วัตถุประสงค์การวิจัย การเก็บรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล และความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลมีความไว้วางใจในตัวผู้วิจัย และสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ตรงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเกษตรกรคนที่ 1 แล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้ขอให้แนะนำเกษตรกรภายในจังหวัดเดียวกันหรือไม่ใช่จังหวัดเดียวกันที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ ทั้งเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน และเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนของตนเอง โดยไม่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างความแตกต่างและหลากหลายของข้อมูลความหมายความสำเร็จ เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

ผู้ให้ข้อมูลหลักเลือกจากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ได้มากที่สุด วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ได้ใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี เป็นวิธีการกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างกว้าง ๆ ก่อนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย คำนึงถึงความหลากหลายของข้อมูลที่ต้องการ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล คือ เป็นเกษตรกรที่ปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็น “โคก หนอง นา โมเดล” อย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยนี้ ออกเป็น 11 กลุ่มจังหวัด โดยอิงจากข้อมูลกลุ่มจังหวัดตามประกาศคณะกรรมการ

บริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการและการแบ่งเขตภูมิศาสตร์ของประเทศไทย ออกเป็น 11 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน ภาคกลางตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย ภาคใต้ฝั่งอันดามัน และ 4 จังหวัดชายแดนใต้ โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงจากฐานข้อมูลเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน จากจังหวัดในแต่ละภูมิภาคที่มีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมจำนวนมากที่สุด และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงด้วยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎีจากผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติ และเป็นผู้ที่มีทักษะและมุมมองต่อการให้ความหมายของความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ และสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเงื่อนไขและกระบวนการของความสำเร็จมีสอดคล้องกับความหมายของความสำเร็จที่ได้ให้ไว้ อันนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ประสบความสำเร็จ และเป็นผู้ที่มีทักษะและมุมมองต่อการให้ความหมายของความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ และสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเงื่อนไขและกระบวนการของความสำเร็จมีความสอดคล้องกับความหมายของความสำเร็จที่ได้ให้ไว้ที่นำไปสู่การสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัยนี้ตามภูมิหลังและลักษณะการประกอบอาชีพเดิม ต้องเป็นเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับการมีวิถีการผลิตเชิงการค้ามาก่อน กล่าวคือ ทำการผลิตทางการเกษตรโดยมุ่งขายผลผลิตเป็นหลัก มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว อาศัยการผลิตที่เข้มข้น ก่อนจะปรับเปลี่ยนมาวิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเลือกทั้งจากผู้ที่มีที่ดินอันเป็นปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง และผู้ที่เช่าที่ดินทำกิน ทั้งนี้ไม่รวมผู้ที่รับจ้างในการทำการผลิตทางการเกษตร เมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลรายแรกแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่า ยังมีความต้องการข้อมูลใด ๆ อีก และจะเก็บข้อมูลนั้นได้จากผู้ให้ข้อมูลใด จากนั้นจึงกำหนดแหล่งข้อมูลที่จะเก็บต่อไป ดังนั้น เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนแรกแล้วเสร็จ ผู้วิจัยจึงนำเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ และสร้างเป็นมโนทัศน์ (Concept) ข้อเสนอ (proposition) และจัดหมวดหมู่ (Categories) สรุปออกมาเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Temporary Hypothesis) แล้ว

ผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักคนถัดไป โดยใช้วิธีการแบบการศึกษาข้อมูลหรือกรณีที่มีความแตกต่าง (Negative Case) เพื่อหาข้อมูลจากคนที่คาดว่าจะให้ข้อมูลที่ไม่สนับสนุนต่อข้อมูลเดิม เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่สร้างขึ้นไว้ วิธีการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีอำนาจในการอธิบายกว้างขวางมากขึ้น (Generalization) โดยผู้วิจัยได้อาศัยความไวต่อทฤษฎี (Theoretical Sensitivity) ในการนำข้อมูลที่ได้ไปปรับเปลี่ยนข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่สร้างไว้ก่อนให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น เมื่อได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีครบถ้วนสมบูรณ์แล้วจึงถึงจุดอิ่มตัว ผู้วิจัยจึงได้ยุติการเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลที่สามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น นับตั้งแต่อดีต โดยสืบย้อนหลังไปให้มากที่สุดเท่าที่สามารถทำได้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการผลิตเดิม เงื่อนไข และกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว และการดำรงอยู่ของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่สามารถบอกเล่าถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างละเอียด มีการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ผลลัพธ์หรืออย่างเป็นรูปธรรมและประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย และมีความถูกต้อง สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง กลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูลในงานวิจัย แสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 1 ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณธีระพงษ์	ชาย	2 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณปรัชญ์	ชาย	6 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณนิวัติ	ชาย	1 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณวิริยะ	ชาย	1 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณปณิธาน	ชาย	6 ไร่ 2 งาน

ตาราง 1 (ต่อ)

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณเสริมใจ	ชาย	3 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณสืบพงษ์	ชาย	3 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณต่อพงษ์	ชาย	3 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณราชวัฒน์	ชาย	8 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณมารี	หญิง	4 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณทองใหญ่	ชาย	5 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณเนรมิต	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณละว้า	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณลำพอง	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณวรรณ	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณเสริม	ชาย	3 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณพิชิต	ชาย	1 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณสมเพียร	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณปทุม	หญิง	1 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณชนะวรรณ	หญิง	5 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณพิสุทธิ์	ชาย	1 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณอนันต์	ชาย	1 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณกิตติศักดิ์	ชาย	6 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณธวัชวรรณ	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณฉลอง	หญิง	3 ไร่

ตาราง 1 (ต่อ)

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณพุดศักดิ์	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณก่อพงษ์	ชาย	4 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณแก้วใจ	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณศรี	หญิง	1 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณวงจระ	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณประกาศ	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณปัญญา	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณแรงใจ	หญิง	1 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณพร้อม	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณเดช	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณชาญชัย	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณไมท์	ชาย	5 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณนิธิวรรณ	หญิง	15 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณธรรมพร	หญิง	3 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณแมน	ชาย	15 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณสิงห์	ชาย	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณใจหาญ	ชาย	5 ไร่

ตาราง 1 (ต่อ)

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณบันดาล	หญิง	10 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณละเอียด	หญิง	10 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณกำหนด	ชาย	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณประธาน	ชาย	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณพอใจ	หญิง	3 ไร่
กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณวรรณา	หญิง	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณชนะพงษ์	ชาย	1 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณพานิชย์	หญิง	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณเก่งกิจ	ชาย	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณอำนวย	หญิง	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณดนตรี	หญิง	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณโชค	ชาย	5 ไร่
ภาคกลางปริมณฑล	ปทุมธานี	คุณมานะ	ชาย	10 ไร่

รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูล แสดงในภาคผนวก ก

การเก็บข้อมูลในพื้นที่

การเก็บข้อมูลในพื้นที่ของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างกว้าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดของงานวิจัย โดยคำนึงถึงความหลากหลายของข้อมูลที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยสอบถามข้อมูลจากผู้ที่อยู่ด้านหน้าของผู้ให้ข้อมูลมาก่อนที่มีประสบการณ์ในการทำงาน มีชื่อเสียง และสามารถให้คำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานที่สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด/อำเภอ ประธานเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” ระดับจังหวัด เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมที่แนะนำให้ผู้วิจัยเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลในจังหวัดที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย และเกษตรกรที่เก็บรวบรวมข้อมูลก่อนหน้าที่ให้คำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลรายชื่อของผู้ให้ข้อมูลหลัก ที่ตั้งของสถานที่ผู้ให้ข้อมูล และการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลเพื่อช่วยในการนัดหมายและกำหนดเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยกำหนดวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดและครบถ้วนด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 2 ครั้ง อาศัยเครื่องมือ คือ แนวคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure Interview) ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์และให้ได้ข้อมูลที่เป็นความจริง และใช้วิธีการบันทึกเทปเพื่อความสะดวกในการสัมภาษณ์ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการแบบผสมผสาน เกษตรกรบางคนมีความสะดวกในการให้ผู้วิจัยเดินทางเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูล ณ ที่พักอาศัยหรือพื้นที่ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีข้อจำกัดในการให้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกตพื้นที่ทำเกษตรกรรมผ่านช่องทางออนไลน์ ดังนี้

ครั้งที่ 1 ในช่วงแรกของการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ด้วยการสอบถามถึงข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ภูมิหลัง ความรู้ (Knowledge) ความเชื่อ (Believe) ค่านิยม (Value) ประสบการณ์ (Experience) และการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ถูกเลือกขึ้นมาตามวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี เป็นการสนทนาอย่างเป็นกันเอง หลีกเลี่ยงคำถามนำหรือการเสนอแนะคำตอบ ไม่ได้แย้งผู้ให้ข้อมูล และไม่สรุปสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลพูด

เพื่อสะท้อนเรื่องราวจากสิ่งที่เกิดขึ้นและจากประสบการณ์จริงได้อย่างละเอียดและมีความชัดเจน สำหรับการสัมภาษณ์ทุกครั้งได้ใช้เทปบันทึกเสียงในการบันทึกการสนทนา โดยขออนุญาตและชี้แจงผู้ให้ข้อมูลก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจก่อนดำเนินการสัมภาษณ์ และใช้การจดบันทึกอย่างย่อสำหรับบางประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้ในขณะที่ยังสัมภาษณ์ เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างราบรื่นและได้ข้อมูลที่ครบถ้วน

ครั้งที่ 2 เมื่อได้ความหมายความสำเร็จแล้ว ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขและกระบวนการของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากผู้ให้ข้อมูลที่ให้ความหมายความสำเร็จในครั้งที่ 1 ด้วยการสอบถามถึงความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองที่เป็นไปตามขั้นตอนของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ตั้งแต่การรับรู้ การตั้งเป้าหมาย การสร้างแผนการดำเนินงาน การลงมือดำเนินการเปลี่ยนแปลง การสร้างแรงบันดาลใจ การปรับแต่งนิสัย และการดำรงรักษานิสัยใหม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและสมบูรณ์ อันแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแต่ละความหมายความสำเร็จที่ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ไว้

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยจัดทำแนวทางการสังเกตไว้ล่วงหน้า และทำการบันทึกสิ่งที่ได้จากการสังเกต เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เพื่อเติมเต็มข้อมูลที่ได้ให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องกับความหมายของความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เงื่อนไข กระบวนการการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้

ขั้นตอนที่ 5 เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลรายแรกทั้งจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและจากการสังเกตแล้วได้นำมาถอดเทปบันทึกการสนทนา ก่อนที่ผู้วิจัยไปถึงการอิมตัวของข้อมูลมีขั้นตอนต่าง ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล มีการเปิดรหัส (Initial Code) เพื่อนำมาสร้างเป็นมโนทัศน์ พร้อมกับตั้งชื่อหรือติดป้าย ขั้นนี้เป็นการนำข้อมูลที่ได้นำมาแยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ กว้าง ๆ ตามแนวคำถามแล้วนำมาจัดกลุ่มรวมกันเป็นชุดมโนทัศน์ที่เป็นนามธรรมมากขึ้น ทำการจัดหมวดหมู่ (Category) ซึ่งในขั้นนี้มีการกำหนดคุณสมบัติ (Property) ของแต่ละกลุ่ม เพื่อเป็นคุณลักษณะเฉพาะของหมวดหมู่นั้น ๆ ประกอบด้วยรายละเอียดของคุณลักษณะเฉพาะ (Dimension) หลังจากนั้นผู้วิจัยได้ทำการเลือกรหัส (Focused Coding) การเก็บรวบรวมข้อมูลวนกลับมาเรื่อยไปจนกว่าข้อมูลที่ได้มีความอิ่มตัวเชิงทฤษฎี (Theoretical Saturation) โดยการอิมตัวของข้อมูล เป็นผลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ได้ทำให้เกิดความเข้าใจใหม่ แนวคิดใหม่ หรือมุมมองใหม่อีกต่อไป สำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมี

ความคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) หรือเนื้อหาดูคล้ายกัน ส่วนใหญ่ผู้ให้ข้อมูลที่ถึงจุดอิ่มตัว คือ จำนวน 6 - 12 ราย ก็สามารถทำได้ข้อมูลที่เพียงพอและครบถ้วน ส่วนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีความแตกต่างและหลากหลายกัน (Heterogeneous) จำนวนผู้ให้ข้อมูลที่ถึงจุดอิ่มตัว คือ จำนวน 12 - 16 ราย ในงานวิจัยนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก จึงเป็นการอิ่มตัวเชิงทฤษฎี (Theoretical Saturation) โดยจุดที่ทฤษฎีสร้างขึ้นมีความสมบูรณ์และสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครอบคลุม {Saunders, 2018} จากนั้นผู้วิจัยจึงได้ยุติการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำการวิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้มุ่งทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และนำมาสร้างเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีในเรื่องของการให้ความหมายความสำเร็จ เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ใช้รูปแบบการวิจัยแบบวิธีวิทยาของทฤษฎีฐานราก เก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น นำมาวิเคราะห์ สร้างเป็นทฤษฎีฐานรากตามแนวทางของสำนักสร้างสรรค์นิยม และสังเคราะห์เป็นรูปแบบของเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยทฤษฎีฐานรากเชิงสร้างสรรค์นิยม มองว่าความรู้และความจริงไม่ได้เป็นสิ่งที่ตายตัว แต่เป็นสิ่งที่ถูกร่วมสร้างขึ้นมาในกระบวนการวิจัย มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล จนกระทั่งได้แนวคิดและทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ ซึ่งความจริงที่ประกอบสร้างไม่ได้มีอยู่เพียงหนึ่งเดียว แต่เป็นความจริงที่สร้างขึ้นจากการตีความและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล ความจริงจึงเป็นถูกที่ประกอบสร้าง และมีผู้วิจัยเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างความเข้าใจร่วมกับผู้ให้ข้อมูล

ในงานวิจัยนี้ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่มีพลวัต ไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัว เกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้มีการให้ความหมายความสำเร็จ มีเงื่อนไข และกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เป็นการสร้างความรู้ความจริงร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัย โดยที่ความหมายความสำเร็จไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว และไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงผลผลิตหรือรายได้ทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ ด้วยการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การพึ่งพาตนเอง การลดรายจ่าย การมีรายได้หมุนเวียนตลอดปีจากการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศ เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นการสร้างความสุขและความสงบ

ร่วมเย็นจากการได้บริโภค และการแบ่งปันผลผลิต เกษตรกรมีเงื่อนไขในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตขึ้นอยู่กับปัจจัยเฉพาะพื้นที่ตามลักษณะภูมิสังคม มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตด้วยกลยุทธิ์ของการใช้ทุน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรับตัว มีการจัดการทรัพยากรทั้งดิน น้ำ และการจัดการพื้นที่ มีการสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม ความสำเร็จที่เกิดขึ้นเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรกับเครือข่าย เกษตรกรกับหน่วยงานรัฐและเอกชน และเกษตรกรกับผู้บริโภค ทำให้เกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และช่องทางการตลาด

“โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นวิธีการผลิตที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ปรับปรุงอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์และเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไปของเกษตรกรแต่ละคน ทฤษฎีที่สร้างขึ้นจากงานวิจัยนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแต่การยืนยัน หรือปฏิเสธทฤษฎีเดิม แต่เป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ต่อการเข้าสู่วิธีการผลิตนี้ เป็นการประกอบสร้างความหมายร่วมกัน ทำให้เข้าใจมุมมองและความหมายความสำเร็จที่สะท้อนถึงพลวัตทางสังคมและบทบาทที่มีการเชื่อมโยงกันในการทำความเข้าใจถึงการกำหนดวิธีการผลิต การเปิดเผยถึงความสัมพันธ์ที่ซ่อนแฝงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเจรจาต่อรอง ความร่วมมือที่ไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ มิติที่เกิดขึ้นภายในวิธีการผลิตนี้ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นี้อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นการศึกษาความหมายของความสำเร็จตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ใน 2 แนวทางด้วยกัน คือ ความหมายของความสำเร็จตามแนวทางของหน่วยงานที่ขับเคลื่อน สนับสนุนและส่งเสริม “โคก หนอง นา โมเดล” โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร และความหมายของความสำเร็จตามแนวทางการให้ความหมายของเกษตรกรผู้ปฏิบัติตาม “โคก หนอง นา โมเดล” โดยใช้วิธีวิทยาการสร้างทฤษฎีฐานราก การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาถอดเทปบันทึกคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ จากนั้นเป็นการเปิดรหัส คือ กระบวนการตัด ชอย แบ่ง เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากกระบวนการเก็บข้อมูล โดยทำการเปรียบเทียบรหัสต่าง ๆ ที่ได้เปิดขึ้นมาเพื่อนำมาสร้างเป็นมโนทัศน์ พร้อมกับตั้งชื่อหรือติดป้าย ขั้นนี้เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาแยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ กว้าง ๆ ตามแนวคำถามแล้วนำมาจัดกลุ่มรวมกันเป็นชุดมโนทัศน์ที่เป็นนามธรรมมากขึ้น ทำการจัดหมวดหมู่ ซึ่งในขั้นนี้มีการกำหนดคุณสมบัติของแต่ละกลุ่ม เพื่อเป็นคุณลักษณะเฉพาะของหมวดหมู่นั้น ๆ ประกอบด้วยรายละเอียดของคุณลักษณะเฉพาะ หลังจากนั้นผู้วิจัยทำการเลือกรหัส เป็นการเลือกชุดมโนทัศน์ที่เหมือนและแตกต่าง

กัน หากเหมือนกันอยู่หมวดเดียวกัน หากแตกต่างกันอยู่คนละหมวดกัน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ และตอบคำถามการวิจัย ขั้นตอนต่อไปจึงเป็นการนำชุดมโนทัศน์ที่ได้เลือกไว้มาทำการเชื่อมโยง รหัส และวิเคราะห์ให้เห็นความเหมือนหรือความแตกต่างจากความหมายของความสำเร็จที่ได้จากการวิจัยเชิงเอกสาร เพื่อให้ได้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งในระดับโครงสร้าง และระดับปัจเจกบุคคล ในฐานะของผู้กระทำการ และการวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย ภายใต้สนามของการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้ได้รูปแบบของความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ระยะที่ 2 เป็นการวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” สู่การสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยใช้วิธีวิทยาการสร้างทฤษฎีฐานราก เก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีฐานรากตามแนวทางของสำนักสร้างสรรค์นิยม โดยรวบรวมและแบ่งแยกข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ กำหนดหลักเกณฑ์ของผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้ให้ข้อมูลเดิมที่ได้ให้ความหมายความสำเร็จ และอธิบายเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตในแต่ละความหมายของความสำเร็จได้สอดคล้องกัน และเลือกจากผู้ประสบความสำเร็จตามความหมายของความสำเร็จ ทั้งที่ได้รับการสนับสนุนในการดำเนินงาน “โคก หนอง นา โมเดล” โดยกรมการพัฒนาชุมชน และ/หรือบุคคลที่ประสบความสำเร็จตามความหมายที่เกษตรกรได้ให้ในระยะที่ 1 ที่ไม่มีหน่วยงานใด ๆ สนับสนุน โดยอาศัยกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาทำการวางแผนเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล และนำไปสู่การสร้างมโนทัศน์ โดยผ่านการตีความของผู้วิจัย ซึ่งต้องประกอบไปด้วยความหมาย (Definition) และมิติของมโนทัศน์ และทำการจัดกลุ่มมโนทัศน์ (Categorize) เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้ จากนั้นนำไปสร้างเป็นข้อเสนอ และข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical Generalization)

ระยะที่ 3 นำข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่ได้จากระยะที่ 2 มาพัฒนารูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากนั้นนำรูปแบบความสำเร็จที่ได้มาให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” ให้คำแนะนำ ประกอบด้วย อาจารย์ปัญญา บุลิเวคินทร์ ผู้อำนวยการศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ รองศาสตราจารย์วรวรรณ โรจนไพบูลย์ อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเชฐ โสวิทยสกุล อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า

เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” ประกอบด้วย ผู้บริหารสังกัดกรมการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม จำนวน 1 คน และวิทยากร ฝึกอบรมสังกัดศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จำนวน 2 คน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนการดำเนินงาน “โคก หนอง นา โมเดล” กรมการพัฒนาชุมชน จำนวน 2 คน และเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามความหมายต่าง ๆ ที่ได้จากระยะที่ 1 ความหมายละ 1 คน เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นและข้อเสนอแนะ รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูล แสดงในภาคผนวก ข โดยผู้วิจัย นำความเห็นและข้อเสนอแนะที่ได้มาวิเคราะห์และปรับแก้รูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้น และทำการจัดส่งกลับไปให้วิเคราะห์ ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้รูปแบบที่สอดคล้องกันและไม่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน

ขั้นตอนการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานราก

งานวิจัยนี้มีขั้นตอนในการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานรากของสำนักสร้างสรรคนิยม (Constructivist Grounded Theory) ตามแนวทางของ Kathy Charmaz ที่เน้นการตีความร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัย หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลแล้วได้สังเคราะห์เป็นทฤษฎีระดับกลาง คือ ทฤษฎีรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีข้อสรุปเชิงทฤษฎี คือ “การประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตน” โดยมีขั้นตอนในการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานราก ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น (Initial Data Analysis) การอ่านข้อมูลอย่างละเอียดและถี่ถ้วนแบบคำต่อคำ (Word-by-Word Coding) จากนั้นทำการระบุและตั้งชื่อรหัส (codes) ให้กับส่วนต่าง ๆ ของข้อมูล รหัสที่กำหนดนี้มาจากคำพูดของกลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูล หรือเป็นคำที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่ออธิบายแนวคิดหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มีการเปรียบเทียบรหัสต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นที่มีความเหมือน ความแตกต่าง และความสัมพันธ์กันในเบื้องต้น ดังเช่นตัวอย่างของข้อมูลเบื้องต้นและการตั้งรหัสที่กำหนดไว้

ตาราง 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น

ข้อมูลดิบ (Raw Data Excerpt)	รหัสเบื้องต้น (Initial Coding)
“ปลูกอ้อย ปลูกข้าวโพดแล้วปลูกข้าวโพดเนี่ย 3 เดือน กลับมาปลูกใหม่” (คุณเดช)	อาชีพเดิมเกษตรกรรม
“ตัวกระชายเป็นมาตรฐาน GAP กับตะไคร้ก็คือปลูกตามที่อยู่” (คุณวรรณ)	
“เป็นเกษตรกร ทำสวนยาง เอน้าอย่างไว้อย่าง” (คุณประธาน)	
“พอไปเรียนจบพอเรียนจบแล้วก็ไปทำงานหลังจากนั้นก็ไม่ได้ ทำเกษตรเลยจนปี 2523 จนเกษียณงานก็มาทำนี้เลย” (คุณอนันต์)	อาชีพเดิมนอกภาค เกษตรกรรม
“ผมเนี่ยไม่ได้จบการเกษตรมา ผมจบศิลปะการแสดง เสร็จ แล้วเราก็ไปเรียนต่อในส่วนของวิชาชีพครู แล้วก็รับราชการ ครู” (คุณพิชญ์)	
“ตามจริงแล้วมีอาชีพหลากหลายอยู่ อาชีพหลักที่ทำอยู่นี้เขา เรียกว่า อาชีพกำนันผู้ใหญ่บ้าน อาชีพต่อไปก็คงเป็น การเกษตรส่วนตัวพ่อนะ แล้วอาชีพต่อไปของพ่อก็เป็นอาชีพ เหมือนกันก็คือนายหน้าขายประกันแบบนี้” (คุณพหุศักดิ์)	
“รายได้หลักก็คือจากอาชีพรับราชการครับ” (คุณกิตติศักดิ์)	รายได้ก่อนหน้า
“ก็ใช้เงินของเราที่เรามีพอ เราไม่มีเงินพอ เราก็หยุดทำ” (คุณ แรงใจ)	
“เราจะมีรายได้จากที่เราทำผลิตภัณฑ์ไง แล้วก็ไปออกบู ธด้านนอก ไปสร้างเครือข่าย ไปหาความรู้ด้วย เอาของเราไป ขายด้วย ก็มีรายได้” (คุณสมเพียร)	

ตาราง 2 (ต่อ)

ข้อมูลดิบ (Raw Data Except)	รหัสเบื้องต้น (Initial Coding)
“เป็นเงินออกมาจากสวนปาล์ม กับสวนยางที่เอามาทำโคก หนอง นา” (คุณวรรณา)	เงินออกมาก่อนหน้า
“ถ้าเป็นเงินออม ถ้าเป็นของพี่นะ ตอนที่พี่ทำประจำกันนะ พี่มีเงินออมเยอะนะคะ ไม่งั้นพี่ไม่มาซื้อที่ไม่ได้ เพราะว่าพี่เอามาลงทุนกับประกันชีวิตเยอะ พี่ออมไว้ตรงนั้นเยอะ” (คุณมารี)	
“เราก็แทบจะไม่มีเงินออกเพราะว่าเราจะเป็นคนที่ถ้าได้มา เราก็จะลงทุนได้มาซื้อที่ได้มาซื้อเครื่องจักรอะไรแบบนี้คือเรา มีความอยากมากกว่า” (คุณปรัญญ์)	
“คือคนที่ทำเชิงเดียวไม่มีสิทธิ์ที่จะตั้งราคาเลยครับ ผมก็เลย มองว่า ไม่ได้อะไรแถมจะเป็นหนี้เพิ่มขึ้นไปอีก” (คุณพิชิต)	หนี้สินก่อนหน้า
“หนี้สินเหมือนพอ ๆ กัน สมัยก่อนเราต้องลงทุนเอา แต่มาโคก หนอง นาเนี่ยมีคนลงทุนให้” (คุณชาญชัย)	
“ตอนทำสวนยาง หนี้สินมันต่างกับกับตอนนี่” (คุณกำหนด)	

2. การสร้างหมวดหมู่ (Category) เป็นการจัดกลุ่มรหัสที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันที่มีความหมายและครอบคลุมข้อมูลที่ได้ การจัดหมวดหมู่นี้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบและความสัมพันธ์ที่ซ่อนอยู่ในข้อมูล ดังเช่นตัวอย่างของการจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากรหัสเบื้องต้นที่กำหนดไว้

ตาราง 3 การสร้างหมวดหมู่ข้อมูล

รหัสเบื้องต้น (Initial Coding)	หมวดหมู่ (Category)
อาชีพเดิมเกษตรกรรม	เงินจากการแบ่งสรรจากรายได้
อาชีพเดิมนอกภาคเกษตรกรรม	
รายได้ก่อนหน้า	
เงินออมก่อนหน้า	
หนี้สินก่อนหน้า	

3. การถอดรหัสแบบมุ่งเน้น (Focused Coding) การทบทวนรหัสเบื้องต้นเพื่อระบุรหัสที่มีความสำคัญและเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ดังเช่นตัวอย่างของการถอดรหัสแบบมีเป้าหมายที่ได้ คือ ผู้ที่มีอาชีพเดิมจากการทำเกษตรกรรม มีลักษณะร่วมกัน คือ มีเงินทุนจากการแบ่งสรรรายได้ และการกู้ยืมเงินมาใช้ในการทำเกษตรกรรม ดังเช่นตัวอย่างของการกำหนดรหัสแบบมีเป้าหมายจากการจัดหมวดหมู่ไว้

ตาราง 4 การถอดรหัสแบบมุ่งเน้น

หมวดหมู่ (Category)	รหัสแบบมุ่งเน้น (Focused Coding)
เงินจากการแบ่งสรรจากรายได้	เงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เข้าสู่สนาม และมีความสัมพันธ์กับทุนใหม่ที่ได้จากสนามนี้

4. แกนกลางของทฤษฎี (Core Category) เป็นการระบุแนวคิดหลักที่เป็นศูนย์กลางของทฤษฎี ซึ่งเชื่อมโยงหมวดหมู่อื่น ๆ เข้าด้วยกันและอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้ครอบคลุมที่สุด ซึ่งในงานวิจัยนี้ คือ การประกอบสร้างความสัมพันธ์กับทุนที่มีอยู่ โดยเกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีการประกอบสร้างทุนด้วยการมีเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้ได้เข้าสู่สนาม และมีความสัมพันธ์กับทุนใหม่ที่ได้จากสนามนี้ เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามแนวทางของ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นตัวอย่างของการกำหนดแกนกลางของทฤษฎีที่เป็นการประกอบสร้างขึ้น

ตาราง 5 แกนกลางของทฤษฎี

รหัสแบบมุ่งเน้น (Focused Coding)	แกนกลางของทฤษฎี (Core Category)
เงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เข้าสู่สนาม และมีความสัมพันธ์กับทุนใหม่ที่ได้จากสนามนี้	ทฤษฎีการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตน

จากตัวอย่างของการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลฐานรากของสำนักสร้างสรรคินิยมตามแนวทางของ Kathy Charmaz จึงแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนหรือกระบวนการที่ต้องใช้ความละเอียดและการคิด วิเคราะห์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ทฤษฎีที่มีข้อมูลฐานรากและสะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย เป็นความจริงที่ไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่อย่างเป็นปรนัยและสามารถค้นพบได้โดยตรง หากแต่เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นร่วมกันผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ภาษา และความหมายที่แต่ละบุคคลมีการตีความ ผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้มีบทบาทร่วมกันในการสร้างความรู้ มีคุณค่าในการทำความเข้าใจโลกทางสังคมจากมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างความหมาย ปฏิสัมพันธ์ และพลวัตทางสังคม ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเข้มงวดและการตีความร่วมกันเพื่อให้ได้ความหมายความสำเร็จ เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของเกษตรกรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามวิถีการผลิตนี้

ความไว้วางใจในข้อมูล

ความถูกต้องเป็นความไว้วางใจในข้อมูล (Trustworthy) สำหรับวิธีการศึกษานี้ไม่ได้เชื่อว่าคุณค่าจริงเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอกและความจริงไม่ใช่อัตวิสัย แต่ความจริงในงานวิจัยนี้เกิดจากการประกอบสร้างขึ้น ผู้วิจัยจึงเชื่อว่า เรื่องราวชีวิต ภูมิหลัง การเปลี่ยนแปลง การปรับตัวของผู้ให้ข้อมูลประกอบสร้างขึ้นมาจากเรื่องราวต่าง ๆ ความไว้วางใจในข้อมูลของการศึกษาถึงรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงหมายถึง การพยายามเข้าถึงความจริงของผู้ให้ข้อมูลที่สะท้อนถึงข้อเท็จจริงให้มากที่สุด ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการสะท้อนถึงเรื่องราว ภูมิหลัง การปรับเปลี่ยน การปรับตัว การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตและวิถีชีวิตของผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยในการอธิบายถึงการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตที่ถูกสร้างขึ้นจากการกระทำทางสังคมและความเข้าใจที่เกิดขึ้นระหว่างกัน ในระหว่างที่ผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล คือเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตได้แบ่งปันเรื่องราว ความคิด ความเชื่อ

ทัศนคติ และอารมณ์ความรู้สึกระหว่างกัน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีโอกาสได้อ่าน ฟัง รับรู้ หรือมีข้อคิดเห็นจากเรื่องราวที่เป็นจริง (True Stories) ที่ได้ถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวที่เชื่อว่า เป็นความจริง (Stories that are Believed) โดยผู้วิจัยคำนึงถึงข้อมูลที่น่ามาสู่การให้ความหมายของความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตภายใต้วิถีวิทยาของทฤษฎีฐานรากตามแนวทางของสำนักสร้างสรรคินิยมที่เป็นการตีความหมายของประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล โดยเชื่อว่า สิ่งที่เป็นอยู่ เวลา มีความหมายในตนเอง ซึ่งสามารถตีความหมายได้ และภาษามีความสำคัญต่อการตีความ ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนมีความรู้สึกนึกคิดต่อประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นประสบการณ์เฉพาะและเป็นการให้ความหมายตามความคิดของแต่ละคนที่อาจแตกต่างจากคนอื่น ผู้วิจัยจึงต้องมีความเข้าใจในสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้น ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถแยกตนออกจากการศึกษาได้ โดยทำการตรวจสอบข้อมูลด้วยความไว้วางใจในข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ผู้วิจัยนำแนวคิดความไว้วางใจในข้อมูลในมุมมองของ Sikes และ Gale (Bold, 2012) ประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ 1) เป็นงานที่สร้างสรรคความรู้และความเข้าใจให้กับสังคมสามารถเชื่อมโยงไปกับประเด็นการศึกษาในระดับสังคมโลก ซึ่งมีใช่เรื่องของคนใดคนหนึ่ง 2) การดำเนินการวิจัยภายใต้จริยธรรมและคุณงามความดีด้วยการให้ความสำคัญกับผลสะท้อนของข้อมูล 3) เป็นกระบวนการในการแลกเปลี่ยนข้อมูลสะท้อนกลับไปกลับมา (Reflexivity and Participatory) ระหว่างผู้เล่าและผู้ฟัง (ร่วมสร้างความรู้) โดยให้ผู้เล่ามีโอกาสได้อ่าน ได้รับรู้ หรือมีข้อคิดเห็นจากข้อมูลที่บอกเล่าไป ซึ่งเป็นผลที่แสดงตัวตนของผู้เล่าและผู้ฟัง (ผู้ร่วมสร้างความรู้) ให้ปรากฏอย่างชัดเจนในฐานะข้อมูลที่ถูกนำเสนอและถ่ายทอดออกมา 4) คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อ่านงานวิจัย และ 5) เป็นงานวิจัยที่เข้าถึงประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์และความเป็นเหตุเป็นผลให้ความสำคัญกับบริบทแวดล้อม ผู้วิจัยนำแนวคิดความไว้วางใจดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างความถูกต้องที่เป็นความไว้วางใจในข้อมูลสำหรับวิธีการศึกษา ซึ่งข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยนี้มาจากการตีความและการวิเคราะห์ข้อมูลจากคำสัมภาษณ์และบอกเล่าเรื่องราวของเกษตรกรที่ปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้การตรวจสอบความไว้วางใจกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) เป็นกระบวนการนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบและยืนยันความถูกต้อง เพื่อให้มีความมั่นใจในข้อมูลที่มีการตีความให้สอดคล้องกับประสบการณ์ความรู้สึกที่แท้จริง ผู้ให้ข้อมูลได้ยืนยันว่า ข้อมูลที่ตีความของผู้วิจัยนั้นถูกต้อง และสะท้อนประสบการณ์ ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล ลอดคติของผู้วิจัย ทำให้มั่นใจว่า ผลการวิจัยไม่ได้เป็น

เพียงการตีความส่วนตัวของผู้วิจัยเท่านั้น แต่ได้สะท้อนถึงมุมมองและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลอย่างแท้จริง ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้กับคุณภาพของงานวิจัย และใช้การทบทวนเอกสารกับฐานข้อมูลตั้งต้นที่ผู้วิจัยใช้กำหนดคำถาม กำหนดรหัสข้อมูล ตรวจสอบความหมายของแนวคิดที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล การทบทวนเอกสารในงานวิจัยเชิงคุณภาพนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการกำหนดขอบเขตและคำถามการวิจัย โดยไม่ได้จำกัดอยู่แค่กรอบทฤษฎีที่ตายตัว แต่ใช้เพื่อสร้างความเข้าใจพื้นฐาน การระบุนช่องว่างขององค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การกำหนดคำถามที่เจาะลึกยิ่งขึ้น ใช้ในการตรวจสอบรหัสข้อมูล หรือหมวดหมู่ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีที่มีอยู่ และเป็นการยืนยันว่า การตีความแนวคิดที่ได้จากข้อมูลมีความสอดคล้องหรือแตกต่างจากองค์ความรู้เดิมที่นำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่และเสริมความสมบูรณ์ในการสร้างทฤษฎี โดยสามารถเชื่อมโยงแนวคิดใหม่ที่ค้นพบเข้ากับองค์ความรู้เดิมได้อย่างมีเหตุผล

นอกจากนี้มีการแลกเปลี่ยนทัศนะและมุมมองกับผู้เชี่ยวชาญ (Peer Debrief) ด้วยการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้และผลการวิเคราะห์ข้อมูลขอรับความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ เป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือและการตีความผลการวิจัย โดยที่เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้และข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญ คือ อาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย ได้มีส่วนร่วมในการตั้งคำถามและผลการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อยืนยันการตีความข้อมูลว่า มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ มีความลึกซึ้ง มีความสมเหตุสมผล เป็นการสร้างกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสนับสนุนความน่าเชื่อถือของการวิจัย ซึ่งข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญได้เพิ่มมิติในการมองข้อมูล หรือการเสนอแง่มุม การเชื่อมโยงแนวคิดใหม่ใหม่ที่ผู้วิจัยมองข้ามไป ทำให้มั่นใจว่า ผลการวิจัยมีความเป็นกลางและเที่ยงตรงมากยิ่งขึ้น มีการตรวจสอบร่องรอยในการดำเนินงานวิจัย (Audit Trail) อย่างเป็นระบบและเป็นลำดับ จากร่องรอยของข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ ร่องรอยของการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้สามารถตรวจสอบงานวิจัยในทุก ๆ กระบวนการได้อย่างละเอียด มีความโปร่งใสและน่าเชื่อถือมากขึ้น ช่วยให้ผู้วิจัยยืนยันได้ว่า หากมีการดำเนินการวิจัยซ้ำในบริบทเดียวกัน จะได้ผลลัพธ์ที่สอดคล้องกัน และสร้างความเชื่อมั่น โดยเป็นหลักฐานที่พิสูจน์ได้ว่า ผลการวิจัยและข้อสรุปอิงข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ เป็นงานวิจัยที่ได้ดำเนินการตามขั้นตอนอย่างมีเหตุผลในทุก ๆ กระบวนการ และมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งจากการใช้ข้อมูลจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกัน การใช้ความหลากหลายของวิธีการ และช่วงเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ความสอดคล้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล รวมทั้งความซับซ้อนของปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างรอบด้านมากขึ้น เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อค้นพบและข้อสรุปที่ได้ว่า ไม่ว่าจะมาจากแหล่งที่มา วิธีการ ช่วงเวลาที่แตกต่าง

กันก็ยิ่งเพิ่มความมั่นใจในความถูกต้องของผลการวิจัย ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์และมีความ
 ลุ่มลึกเกี่ยวกับสิ่งที่ศึกษา มองได้ครอบคลุมในหลากหลายมิติ และช่วยลดอคติ ความเสี่ยงที่
 ผลการวิจัยจะถูกชี้นำจากแหล่งแหล่งข้อมูลใดแหล่งข้อมูลหนึ่ง วิธีการใดวิธีการหนึ่ง หรือช่วงเวลา
 ใดเวลาหนึ่ง

การตรวจสอบความไว้วางใจในข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้จึงเป็นมาตรฐานที่สำคัญใน
 งานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเข้าใจในปรากฏการณ์เชิงลึก แสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือ ความ
 เทียบตรงของผลการวิจัย ความสามารถในการถ่ายโอนที่สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับ
 บริบทอื่น ๆ ความคงที่ของข้อมูล และการวิเคราะห์ความยั่งยืนถึงความเป็นกลางของผลการวิจัย
 ที่สะท้อนข้อมูลที่ได้มา ไม่ใช่ความเห็นหรืออคติส่วนตัวของผู้วิจัย การใช้เทคนิคเหล่านี้ทำให้งานวิจัย
 เชิงคุณภาพมีมาตรฐานและได้รับการยอมรับในเชิงวิชาการ

ข้อพิจารณาด้านจริยธรรม

การดำเนินงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยดำเนินการภายใต้มาตรการพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง โดยการ
 อธิบายวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ระยะเวลาดำเนินการวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวม
 ข้อมูล พร้อมทั้งชี้แจงว่าการเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้เป็นไปด้วยความสมัครใจ หากกลุ่มตัวอย่างและ
 ผู้ให้ข้อมูลมีคำถามหรือเกิดข้อสงสัยใด ๆ ในระหว่างขั้นตอนของการวิจัยหรือการให้ข้อมูลสามารถ
 สอบถามจากผู้วิจัยได้ตลอดเวลา พร้อมทั้งชี้แจงแก่กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลว่า ในระหว่าง
 ขั้นตอนที่เข้าร่วมการวิจัยนั้น ผู้ให้ข้อมูลสามารถขอยกเลิกการเข้าร่วมวิจัยเมื่อไรก็ได้ โดยไม่ต้อง
 แจ้งเหตุผล ซึ่งไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อผู้ให้ข้อมูล และเน้นย้ำว่า ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มีการ
 ปกปิดเป็นความลับ ไม่มีการเปิดเผยให้ผู้ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องทราบ โดยข้อมูลทั้งหมดนำเสนอใน
 ภาพรวมและใช้ประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

บทที่ 4

ความสำเร็จจากการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

การศึกษาเรื่อง รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มุ่งคลี่คลายให้เห็นถึงความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยก่อนที่จะอธิบายให้เห็นความสำเร็จดังกล่าว นั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็นถึง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เป็นพื้นที่ทางสังคมในฐานะสนามมีโครงสร้างและบทบาทปฏิบัติการของเกษตรกร มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและโครงสร้างเชิงอำนาจ มีวาทกรรมที่หลากหลายในการกำหนดการกระทำของเกษตรกร รวมถึงสนามนี้ที่ไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขต่าง ๆ เกษตรกรจึงให้ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ที่หลากหลายตามเป้าหมายของการดำเนินงาน อีกทั้งการให้ความหมายความสำเร็จจากหน่วยงานที่ขับเคลื่อน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานด้วยโมเดลนี้ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” จากนั้นจึงจะวิเคราะห์และนำเสนอให้เห็นถึงความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในมุมมองของเกษตรกรในฐานะผู้ที่ลงมือปฏิบัติที่บอกเล่าถึงความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามเงื่อนไขและบริบทที่เกษตรกรกำหนดด้วยตนเอง และนำเสนอให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ตามความสำเร็จในแต่ละมิติที่เกษตรกรให้ความหมายไว้ และนำมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อเป็นแนวทางให้เกษตรกรที่มีวิถีการผลิตอื่นสามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ ซึ่งความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนข้างต้น ไม่ได้เป็นสิ่งสำเร็จรูป หากต้องอาศัยเงื่อนไขและกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนภายใต้บริบทที่หลากหลาย

4.1 ความหมายความสำเร็จตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

4.1.1 ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ตามหน่วยงานรัฐที่ให้ไว้

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม ทำให้เกิดแหล่งน้ำ มีพื้นที่เพาะปลูกพืช และมีแหล่งอาหาร จากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร พบว่า มีหน่วยงานของรัฐที่นำแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” ไปประยุกต์ใช้ได้ ให้ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ไว้ ดังเช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่นำแนวคิดนี้ไปใช้

ในการส่งเสริมการทำเกษตรกรรม ได้ให้ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ว่าเป็นการจัดการพื้นที่การเกษตรที่ผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่แบบพึ่งตนเองและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, ม.ป.ป.) กรมราชทัณฑ์ นำแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มาใช้ในการพัฒนาพื้นที่ภายในเรือนจำและทัณฑสถานเพื่อฝึกทักษะอาชีพด้านการเกษตรให้กับผู้ต้องขัง และสร้างแหล่งอาหารที่ยั่งยืน ให้ความหมายว่า เป็นการพัฒนาพื้นที่เพื่อสร้างอาชีพด้านการเกษตร และสร้างแหล่งอาหารที่ยั่งยืน โดยเน้นการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และการจัดการน้ำ (กรมราชทัณฑ์, 2565) กองทัพอากาศแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” มาใช้ในการพัฒนาพื้นที่เพื่อสร้างแหล่งอาหารและแหล่งน้ำให้กับชุมชนในพื้นที่ห่างไกล โดยเฉพาะในพื้นที่ชายฝั่งทะเล ให้ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ว่าเป็นการจัดการพื้นที่ ซึ่งเหมาะกับพื้นที่การเกษตรที่เป็นการผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ เป็นการให้ธรรมชาติจัดการตัวมันเอง โดยมีมนุษย์เป็นส่วนส่งเสริมให้มันสำเร็จเร็วขึ้นอย่างเป็นระบบ (กองทัพเรือ, ม.ป.ป.) และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย นำแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” ใช้ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ 7 เขื่อนพระนาม 3 โรงไฟฟ้า เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ด้วยการประยุกต์ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ความหมายว่า เป็นการจัดสรรที่ดินสำหรับบริหารจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตร เปลี่ยนแนวคิดสู่การทำเกษตรอินทรีย์แบบไม่ใช้สารเคมีและสร้างความเข้าใจในการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชาเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง “โคก หนอง นาโมเดล” เป็นทางรอด ไม่ใช่ทางเลือก (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2021) การให้ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” โดยหน่วยงานรัฐที่นำหลักคิดของการปฏิบัติตามโมเดลนี้ไปใช้ดังกล่าวล้วนแล้วแต่ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการสร้างแหล่งอาหารด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ที่ผ่านมามีหน่วยงานของรัฐ ดังเช่นกรมการพัฒนาชุมชนที่มีการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” กระจายอยู่ในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ และมีกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่แรกเริ่ม จากการเรียนรู้ การออกแบบพื้นที่ การบริหารจัดการพื้นที่ และการปฏิบัติตามโมเดลนี้โดยกรมการพัฒนาชุมชนได้รับมอบหมายจากกระทรวงมหาดไทยให้จัดทำข้อเสนอโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา

โมเดล” ภายใต้แผนงาน/โครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมตามบัญชีท้ายพระราชกฤษฎีกาให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ไขปัญหา เยียวยา และฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เมื่อปี พ.ศ. 2563 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้กรมการพัฒนาชุมชนดำเนินโครงการดังกล่าว เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 ในพื้นที่ 73 จังหวัด 575 อำเภอ 3,246 ตำบล 25,179 ครุฑเรือน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” และพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับตำบลและระดับครุฑเรือน รวมทั้งฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร แรงงาน และบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงเกิดวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยกรมการพัฒนาชุมชน ร่วมกับมูลนิธิสิทธิธรรมธรรมชาติ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และภาคีเครือข่ายจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามกลไกการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชาเพื่อการปฏิรูปประเทศ ใช้หมู่บ้านเป็นฐานของการพัฒนา สร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ทุกครุฑเรือน และพัฒนาคนให้มีความรู้ สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข มีอาชีพ มีรายได้ท่ามกลางวิกฤตโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ด้วยการจัดทำโครงการที่ประยุกต์การใช้ศาสตร์พระราชาและนำเอาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า 40 ทฤษฎีที่พระราชทานไว้ใน การแก้ไขปัญหา ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์กับการพัฒนาพื้นที่และการออกแบบเชิงภูมิสังคมไทยเพื่อการพึ่งตนเองและรองรับภัยพิบัติ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565) โดยกรมการพัฒนาชุมชน (2564) ให้ความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ไว้ในหนังสือ การประยุกต์ทฤษฎีใหม่สู่ โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวังว่า เป็นการออกแบบพื้นที่ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับการทำเกษตรกรรมอย่างเป็นรูปธรรมตามหลักทฤษฎีใหม่ให้มีความเหมาะสมตามสภาพของภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งขั้นตอนของการนำทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จนั้น คือ ความยืดหยุ่น ทฤษฎีใหม่เป็นการลงมือทำที่ไม่ยึดติดตำราใด ๆ สิ่งต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นมาเป็นเพียง “Tentative Formula” หรือสูตรคร่าว ๆ แต่เมื่อนำไปปฏิบัติแล้วจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของสภาพพื้นที่และปัจจัยอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นฐานของครอบครัวที่มีความแตกต่างกันไปตามภูมิสังคม

รากฐานของการปฏิบัติตามโมเดลนี้มาจากมูลนิธิสถิรธรรมชาติดีที่เป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมและเผยแพร่แนวคิด "โคก หนอง นา โมเดล" โดยเน้นการฝึกอบรมและให้ความรู้แก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป โดยดำเนินงานร่วมกรมการพัฒนาชุมชน ได้ให้ความหมาย "โคก หนอง นา โมเดล" ว่า เป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน สามารถแก้ไขปัญหาการทำเกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง เป็นการนำหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสมและยั่งยืน เน้นการจัดการทรัพยากรน้ำและดินอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการขุดหนองน้ำ การทำคลองไส้ไก่ และปลูกป่า เพื่อสร้างระบบนิเวศที่มีความสมดุลและยั่งยืน เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรด้วยการปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และทำการเกษตรแบบผสมผสาน ให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูระบบนิเวศ และการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยการให้ความสำคัญกับการลงมือปฏิบัติจริง เน้นให้ความรู้และการลงมือทำในแต่ละขั้นตอนตามแนวทางของ "โคก หนอง นา โมเดล" (วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2560) และในหนังสือสถิรธรรมชาติดีการแปลงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ "แบบคนจน" ของ เอื้อมพร ลอยประดิษฐ์ บรรณาธิการ (2561) ได้ให้ความหมาย "โคก หนอง นา โมเดล" เป็นการจัดการพื้นที่ โดยแต่ก่อนไม่จำเป็นจะต้องมีพื้นที่โคก แต่มีการแบ่งพื้นที่ให้สามารถกักเก็บน้ำให้เพียงพอต่อการเพาะปลูกเพื่อการยังชีพ เมื่อแหล่งต้นน้ำที่เคยเป็นป่ามีความเสื่อมโทรม การนำเอาดินที่ขุดหนองเพื่อมาสร้างเป็นพื้นที่โคกจึงมีความจำเป็นเพื่อสร้างพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก เป็นแหล่งอาหาร และเก็บผลผลิต เลี้ยงสัตว์ ตามหลักของการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ในพื้นที่นี้มีต้นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดี มีทั้งไม้ใหญ่ ไม้แก่ง ไม้สัก ไม้ยางนา เพื่อสร้างร่มเงาและทำให้ได้ผลผลิตไว้ใช้ในการดำเนินชีวิต วิธีการผลิตแบบ "โคก หนอง นา โมเดล" มีการดำรงอยู่ตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมา เป็นการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อให้มีต้นไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำสำหรับสร้างความชุ่มชื้น มีแหล่งผลิตปุ๋ยธรรมชาติ มีการจัดการพื้นที่สำหรับช่วยกักเก็บน้ำในฤดูน้ำหลาก มีคันนาที่ยกทรงขึ้นสูง เพื่อเป็นเพื่อนของชาวนา และใช้ประโยชน์พื้นที่สำหรับปลูกไม้ใช้สอย พืชผักสวนครัวบนหัวคันนาเพื่อให้พออยู่พอกินได้อย่างไม่ลำบาก และเป็นการป้องกันไม่ให้มีน้ำไหลหลากไปยังพื้นที่อื่น "โคก หนอง นา โมเดล" จึงเป็นการจำลองจากสภาพภูมิสังคมของประเทศไทยที่มีการไหลของน้ำลงมาจากภูเขาผ่านทุ่งนา และไหลลงสู่อ่าวไทย หรือที่เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติเรียกขานกันว่า "จากภูผาสู่มหาสมุทร" ทำให้ที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอู่ข้าวอู่น้ำ มีดินจากภูเขาที่ถูกชะล้างไหลลงมาทับถมเกิดมาจากการบ่มของใบไม้และซากพืชซากสัตว์ที่เรียกว่า ฮิวมัส เป็นธาตุอาหารที่ดีให้แก่ต้นไม้

และมีพื้นที่นาที่ยกหัวคันนาขึ้นสูงเพื่อปลูกพืชผักสวนครัว เป็นการสร้างความหลากหลายให้แก่ ผืนดิน และเป็นการสร้างความสมดุลทางธรรมชาติที่มีความเกื้อกูลกันมากกว่าที่จะผลิตพืชเพียง อย่างเดียวเพื่อจำหน่าย

จากการศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องถึงความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” ที่หน่วยงานรัฐได้ให้ไว้ จึงกล่าวได้ว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการออกแบบพื้นที่ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้เพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่สำหรับสร้างแหล่งอาหารและความสมดุลทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างความหมาย “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้เกษตรกรได้ปฏิบัติตาม และได้รับการส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

4.1.2 ความหมายความสำเร็จของหน่วยงานขับเคลื่อน “โคก หนอง นา โมเดล”

กำหนด

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” พบว่า ความหมายความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดมาจากกระบวนการขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน ร่วมกับมูลนิธิสิทธภิรมยธรรมชาติ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ใน 7 กิจกรรม ในบางกิจกรรมได้มีการทำงานแบบบูรณาการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กิจกรรมการสร้างพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ กรมการพัฒนาชุมชนได้ขออนุเคราะห์ กองบัญชาการกองทัพไทยในการดำเนินงานในส่วนของการปรับปรุงแบบแปลงที่ดิน นอกจากนี้ กรมการพัฒนาชุมชนได้จัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือโครงการโคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง ร่วมกับกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2563 ตามพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ. 2563 กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดโครงการพระราชทาน ในพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว โคกหนองนาแห่งน้ำใจด้วยความหวัง เพื่อเป็นหลักสูตร ในการเตรียมความพร้อมให้แก่กลุ่มนักโทษเด็ดขาดที่คาดว่าจะได้รับพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 16 ของพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ. 2563 ที่กำหนดให้ต้องมีการอบรมเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยนักโทษเด็ดขาดทุกคนที่จะได้รับพระราชทานอภัยโทษ ปล่อยตัวและนักโทษเด็ดขาดซึ่งได้รับพระราชทานอภัยโทษ ลดโทษ และจะพ้นโทษในคราว

เดียวกัน และเพื่อเป็นการน้อมสืบทอดและต่อยอดหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมราชูปถัมภ์ เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ต้องขังสามารถพึ่งพาตัวเองได้ภายหลังจากพ้นโทษ กรมราชทัณฑ์ได้เล็งเห็นปัญหาการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังเกิดจากปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาการปรับตัวกลับคืนสู่สังคม การขาดการยอมรับและถูกกีดกันหรือปฏิเสธ การหางานทำจากผู้ประกอบการ ปัญหาครอบครัวมีฐานะยากจน ปัญหาความเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางจิตใจ ปัญหาการขาดผู้ให้คำปรึกษา แนะนำ ติดตาม ดูแลช่วยเหลือ เพื่อให้กรมราชทัณฑ์และกรมการพัฒนาชุมชนได้มีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังที่ผ่านการฝึกอบรมดังกล่าวได้นำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพภายหลังการพ้นโทษ จึงมีการบันทึกข้อตกลงความร่วมมือระหว่างกรมราชทัณฑ์และกรมการพัฒนาชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กรมราชทัณฑ์และกรมการพัฒนาชุมชนได้มีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังที่ผ่านการอบรมโครงการโคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวังได้ความรู้ที่ใช้ในการอบรมไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพภายหลังการพ้นโทษและสนับสนุนให้ผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัวเข้าถึงภารกิจขั้นพื้นฐานของรัฐหรือการบริการสาธารณะ โดยกรมการพัฒนาชุมชนได้ให้การสนับสนุนในการจัดกิจกรรมการอบรมเตรียมความพร้อมตามโครงการโคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง ตามรูปแบบของการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ก่อนปล่อยตัวให้แก่ผู้ต้องขังและครอบครัว และให้การสนับสนุนด้านความรู้ในการปรับตัวเข้ากับสังคม ด้านการให้โอกาสการเข้าถึงแหล่งทุนและการศึกษาแก่กลุ่มผู้พ้นโทษ (กรมราชทัณฑ์ [ยธ], 21 ธันวาคม 2564)

จากกระบวนการดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังกล่าวที่ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานหลากหลายภาคส่วนนั้น นำมาวิเคราะห์เป็นความหมายความสำเร็จ โดยจำแนกออกเป็น 8 มิติ ดังนี้

1. ความสำเร็จจากการสร้างการรับรู้

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การปฏิบัติ โดยเกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทางนี้จะต้องมีองค์ความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบตามหลักภูมิสังคม คำนึงถึงดินฟ้าอากาศ ทิศทางลม การจัดการพื้นที่โคก หนอง และนา ให้สัมพันธ์กับการไหลเวียนของน้ำ มีการขุด การปั้น การแต่ง และการปลูกในพื้นที่ดิน เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว คำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับ ความประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย หน่วยงานที่ดำเนินการจะต้องสร้างการรับรู้ให้แก่เกษตรกรเพื่อสร้างความรู้และ

แนวทางให้แก่เกษตรกรก่อนที่จะลงมือทำ โดยกรมการพัฒนาชุมชนจัดกิจกรรมฝึกอบรมเพิ่มทักษะระยะสั้นการพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” กลุ่มเป้าหมายในหลักสูตรการพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” จำนวน 5 วัน 4 คืน ให้แก่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจังหวัด เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอในฐานะของผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน และครัวเรือนพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ครัวเรือนพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต และผู้เข้าร่วมโครงการจ้างงานสร้างรายได้ โดยมีวิทยากรที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์จากการลงมือทำมาก่อนจากมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ผลสำเร็จจากการดำเนินโครงการพบว่า มีผู้ผ่านการอบรม จำนวน 363 รุ่น จำนวน 37,853 คน เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จึงมีกลุ่มเป้าหมายที่เข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มเติม โดยแบ่งการฝึกอบรมออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบปกติ (on site) จำนวน 336 รุ่น จำนวน 31,190 คน และรูปแบบออนไลน์ (online) จำนวน 27 รุ่น จำนวน 6,663 คน ผลสำเร็จ คือ ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะระยะสั้นมีความรู้ที่จะสามารถนำไปสู่การปฏิบัติ

2. ความสำเร็จจากการลงมือทำ

หลังจากเกษตรกรเข้ารับการฝึกอบรมและได้รับความรู้แล้ว ความสำเร็จขั้นต่อมา คือ การนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมสู่การปฏิบัติ เป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับตำบลและพัฒนาพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับครัวเรือน ด้วยการขุด ปรับ และพัฒนาพื้นที่ ผลสำเร็จ คือ มีพื้นที่ที่เข้าร่วมดำเนินการ จำนวน 25,179 แปลง แบ่งออกเป็น พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับตำบล จำนวน 337 แปลง และพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับครัวเรือน จำนวน 24,842 ครัวเรือน ในพื้นที่ดำเนินการ 4 ประเภท คือ ขนาดพื้นที่ 1 ไร่ จำนวน 9,913 แปลง ขนาดพื้นที่ 3 ไร่ จำนวน 14,907 แปลง ขนาดพื้นที่ 10 ไร่ จำนวน 23 แปลง และขนาดพื้นที่ 15 ไร่ จำนวน 314 แปลง นอกจากนี้ความสำเร็จจากการลงมือทำเป็นการสร้างความร่วมมือในการดำเนินงานระหว่างกรมการพัฒนาชุมชนกับกองบัญชาการกองทัพไทยในการปรับรูปแบบแปลงที่ดิน จำนวน 160 แปลง ครอบคลุม 26 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ฉะเชิงเทรา ชัยภูมิ เชียงราย เชียงใหม่ ตาก นครราชสีมา น่าน บัตตานี พัทลุง พิษณุโลก เพชรบุรี เพชรบูรณ์ มหาสารคาม แม่ฮ่องสอน ยโสธร เลย สกลนคร สระแก้ว สุโขทัย สุรินทร์ อุดรธานี อุตรดิตถ์ และอุบลราชธานี

3. ความสำเร็จจากการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชน

เมื่อเกษตรกรมีความรู้ และมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ดิน มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” แล้ว ความสำเร็จขั้นต่อมา คือ ในพื้นที่ของการลงมือทำตามโมเดลนี้ เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชน เป็นกลไกที่สำคัญในการลงมือทำร่วมกับเกษตรกรเจ้าของพื้นที่ ความสำเร็จในขั้นนี้เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้รายเดือนให้แก่กลุ่มเป้าหมายดังกล่าว จำนวน 11,332 คน ในพื้นที่ 3,246 ตำบล เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้หลังจากเผชิญกับวิกฤตการณ์และได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงเกิด การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ความสำเร็จจากการดำเนินโครงการ คือ มีการจ้างลูกจ้างเหมาบริการเพื่อปฏิบัติการงานในการวางแผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแบบมาตรฐาน “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการทำงานตามหลักสิทธิมนุษยชนชาติ ได้แก่ การปรับปรุงดินพร้อมดูแลระบบน้ำปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีการเจริญเติบโต ไม่ใช่สารเคมีในการทำเกษตร แต่ใช้เทคโนโลยีและภูมิปัญญาชาวบ้านการพัฒนาฐานการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง การจัดทำสื่อการเรียนรู้ การเป็นวิทยากร การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลทางด้านภูมิสังคม การประสานการดำเนินงานร่วมกับภาคีเครือข่าย การสร้างการรับรู้และการสื่อสารทางสังคม การรายงานผลการดำเนินงาน การจัดกิจกรรม เหมือสามัคคีกับครัวเรือนต้นแบบ การสนับสนุนองค์ความรู้ และการรายงานความก้าวหน้าปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินงาน

4. ความสำเร็จจากการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร

เมื่อเกษตรกรมีการลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ร่วมกับเกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนแล้ว ทำให้มีการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ การปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้ได้ผลผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนจึงแบ่งปัน และการจำหน่ายแจก ตามลำดับ เป็นการกระตุ้นการบริโภคในครัวเรือน ความสำเร็จ คือ เกษตรกรที่เข้าร่วมดำเนินการ จำนวน 24,820 แปลง แบ่งออกเป็น พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับตำบล จำนวน 337 แปลง และพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับครัวเรือน จำนวน 24,842 ครัวเรือน ในพื้นที่ดำเนินการ 4 ประเภท คือ ขนาดพื้นที่ 1 ไร่ จำนวน 9,913 แปลง ขนาดพื้นที่ 3 ไร่ จำนวน 14,907 แปลง ขนาดพื้นที่ 10 ไร่ จำนวน 23 แปลง และขนาดพื้นที่ 15 ไร่ จำนวน 314 แปลง มีการ

ปรับเปลี่ยนพื้นที่และเกิดการพึ่งพาตนเองในการลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

5. ความสำเร็จจากชุมชนมีการพึ่งพากัน

เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้พึ่งพาตนเองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่การลงมือทำตามโมเดลนี้ เกษตรกรลงมือทำร่วมกันในระดับกลุ่มหรือชุมชน ทำให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ มีเป้าหมาย คือ การสนับสนุนการสร้างพื้นที่ระดับครัวเรือนผ่านการจัดกิจกรรมรวมกลุ่มกันพัฒนาพื้นที่และสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์สำหรับการฝึกปฏิบัติร่วมกัน ผลสำเร็จของการดำเนินงาน คือ มีการจัดกิจกรรมเอามื้อสามัคคีในพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบระดับครัวเรือน จำนวน 24,820 แปลง มีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 1,489,200 คน โดยผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมนี้ได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกัน เช่น การปลูกหญ้าแฝก การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัว การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การปลูกป่า 5 ระดับ การทำคันนาทองคำการลงแขก เป็นต้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มคนที่ลงมือทำในแบบเดียวกันและเป็นการสร้างพลังแรงงานในการลงมือทำ ทำให้มีการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน

6. ความสำเร็จจากการสร้างเครือข่ายบูรณาการร่วมพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล

ความสำเร็จจากการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้จำกัดแต่เพียงการรวมพลังแรงงานในกลุ่มหรือชุมชนเดียวกันเท่านั้น หากแต่มีการขยายขอบเขตการสร้างความสัมพันธ์ด้วยการบูรณาการร่วมพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล มีเป้าหมาย คือ การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์สำหรับการสร้างฐานเรียนรู้และวัสดุประจำฐาน จำนวน 9 ฐานการเรียนรู้ในพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบระดับตำบล จำนวน 337 แปลง การสนับสนุนครุภัณฑ์เพื่อพัฒนาระดับการแปรรูปผลผลิต ได้แก่ เครื่องผสมอาหารสัตว์ เครื่องสับย่อยอาหารสัตว์และกิ่งไม้ เครื่องสกัดน้ำมันจากพืชไบโอดีเซล เครื่องบรรจุอาหารกระป๋อง เครื่องขึ้นรูปภาชนะจากวัสดุธรรมชาติ เครื่องบำบัดน้ำเสียแบบเติมอากาศใช้พลังงานโซลาร์เซลล์ เครื่องกลั่นแอลกอฮอล์จากน้ำอ้อย 40 ลิตร เครื่องหีบน้ำอ้อยไฟฟ้าพร้อมแบตเตอรี่ เครื่องควั่นเอนกประสงค์ และระบบ solar off grid inverter ผลสำเร็จของการดำเนินงาน คือ การที่ผู้เข้าร่วมโครงการได้รับการสนับสนุนวัสดุสำหรับสร้างฐานและวัสดุประจำฐานการเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเอง จำนวน 9 ฐานการเรียนรู้ ซึ่งดำเนินการแล้วเสร็จ จำนวน 337 ตำบล และการสนับสนุนครุภัณฑ์เพื่อพัฒนาระดับการแปรรูปผลผลิตในพื้นที่ระดับตำบล จำนวน 336 ตำบล ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันในพื้นที่ระดับตำบล

7. ความสำเร็จจากการสร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์

เมื่อเกษตรกรมีความรู้จากการฝึกอบรม แล้วนำความรู้ไปสู่การลงมือทำ เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนวิกฤตการณ์ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มีการลงมือทำด้วยการพึ่งพาตนเอง การพึ่งพาระหว่างกลุ่มหรือชุมชน ขยับขยายสู่การบูรณาการด้วยการสร้างเครือข่าย ความสำเร็จขั้นต่อมา คือ การสร้างผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐานตามมาตรฐานอินทรีย์วิถีไทย มีเป้าหมาย คือ จัดอบรมหลักสูตรฝึกอบรมมาตรฐานอินทรีย์วิถีไทย จำนวน 3 วัน 2 คืน ในพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ตำบลละ 2 คน ผลสำเร็จจากการดำเนินงาน คือ ดำเนินการแล้วเสร็จ จำนวน 3 รุ่น จำนวน 754 คน เป็นการยกระดับการพัฒนาด้วยการนำผลผลิตที่ได้จากพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

8. ความสำเร็จจากการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในขั้นสุดท้าย คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร จากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากเกษตรกรที่ผลิตพืชเชิงเดี่ยวหรือเชิงการค้าที่มุ่งผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดสู่วิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมมาลงมือปฏิบัติในพื้นที่ เกิดการพึ่งพาตนเอง การสร้างกลุ่มหรือชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยกันผ่านกิจกรรมการเอามื้อสามัคคี และมีการร่วมมือในการลงมือทำด้วยกันในลักษณะของเครือข่าย ตลอดจนมุ่งผลิตเพื่อการบริโภค เหลือจากการบริโภคจึงนำไปแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐาน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลสำเร็จจากการดำเนินงานที่จำแนกออกเป็น 8 มิติดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของโครงการ นอกจากนี้ กรมการพัฒนาชุมชนในฐานะของหน่วยงานหลักในการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ยังได้มีการพัฒนาพื้นที่เพื่อพัฒนาสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จากการวิเคราะห์เอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยแท้จริงแล้ว คือ ความสำเร็จจากการยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยหน่วยงานรัฐ ดังเช่น กรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดหลักเกณฑ์การ

ประเมินศักยภาพพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ โดยยึดองค์ประกอบ 5 ด้าน 20 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย

องค์ประกอบด้านที่ 1 สถานที่ (place) ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการมีพื้นที่โคกสำหรับการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ปลูกไม้ 5 ระดับ การทำตามหลักกลไกกรรมธรรมชาติ มีพื้นที่หนองที่สามารถเก็บน้ำให้เพียงพอต่อการใช้ตลอดทั้งปี มีการเลี้ยงสัตว์ มีคลองไส้ไก่และมีหลุมขมครก การมีพื้นที่นา สำหรับการปลูกข้าว มีการใช้ประโยชน์หลังจากการเก็บเกี่ยวด้วยการปลูกพืช และมีการสร้างคันนาทองคำ มีการสร้างฐานเรียนรู้ จำนวน 9 ฐานในพื้นที่ต้นแบบระดับชุมชน/จุดเรียนรู้ตามหลักกลไกกรรมธรรมชาติในระดับครัวเรือน มีการนำเอาความรู้ใหม่ เทคโนโลยี หรือนวัตกรรมมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่ มีการจัดระเบียบสภาพแวดล้อม การปรับภูมิทัศน์ ป้ายชื่อศูนย์เรียนรู้ ป้ายฐานการเรียนรู้ ป้ายบอกทาง และเส้นทางเดินที่มีความน่าสนใจและเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้

องค์ประกอบด้านที่ 2 ด้านวิทยากร (people) ประกอบด้วยตัวชี้วัดการมีครูพาทำหรือวิทยากรประจำฐานเรียนรู้/จุดเรียนรู้ในพื้นที่ต้นแบบ ครูพาทำหรือวิทยากรประจำฐานเรียนรู้/จุดเรียนรู้ในพื้นที่ต้นแบบมีองค์ความรู้และมีความสนใจในการถ่ายทอดความรู้ อย่างเป็นระบบครูพาทำหรือวิทยากรประจำฐานเรียนรู้/จุดเรียนรู้ในพื้นที่ต้นแบบจัดทำสื่อประกอบการถ่ายทอดแผนการเรียนรู้ที่เหมาะสม ฐานการเรียนรู้และจุดการเรียนรู้มีสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสม และสร้างเสริมการเรียนรู้ได้จริงและมีความเหมาะสม มีเครือข่ายของครูพาทำหรือวิทยากรประจำฐานเรียนรู้/จุดเรียนรู้

องค์ประกอบด้านที่ 3 ด้านผลผลิตและผลิตภัณฑ์ (product) ประกอบด้วยตัวชี้วัดการมีผลผลิตพึ่งพาตนเองได้ มีความมั่นคงทางอาหาร และมีผลผลิตที่มีความปลอดภัย มีการแปรรูปผลผลิตและการจัดจำหน่าย มีการออมและการแบ่งปัน มีการรวมกลุ่มความสนใจ กลุ่มกิจกรรมหรือกลุ่มที่มีปัญหาเฉพาะด้าน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล เชื่อมโยง และร่วมการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

องค์ประกอบด้านที่ 4 ด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ (promotion) ประกอบด้วยตัวชี้วัด การมีช่องทางจำหน่ายในชุมชน มีช่องทางตลาดที่เชื่อมโยงเครือข่าย OTOP และ/หรือบริษัทประชารัฐรักสามัคคีจังหวัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ

องค์ประกอบด้านที่ 5 ด้านการบริหารจัดการ ประกอบด้วยตัวชี้วัด การกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน ระเบียบข้อบังคับ หรือแนวทางในการปฏิบัติงานและแผนการ

ดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อก้าวสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และมีคนมาเรียนรู้ทุกเดือนและมี การบริหารจัดการเรียนรู้ได้

ความหมายความสำเร็จจากการประเมินศักยภาพพื้นที่ต้นแบบการพัฒนา คุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ดังกล่าว แบ่งเป็นระดับ A เป็นพื้นที่ต้นแบบศูนย์เรียนรู้ มีค่า คะแนนระหว่าง 81 - 100 คะแนน ระดับ B สร้างเสริมสู่ต้นแบบ มีค่าคะแนนระหว่าง 61-80 คะแนน และระดับ C ปรับตัวสู่การพัฒนา มีค่าคะแนนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 60 คะแนน ผลสำเร็จ จากการประเมินศักยภาพของพื้นที่ พบว่า มีพื้นที่ที่อยู่ในระดับ A ต้นแบบศูนย์เรียนรู้ จำนวน 19,067 แห่งระดับ B เสริมสร้างสู่ต้นแบบ จำนวน 16,080 แห่ง และระดับ C ปรับตัวสู่การพัฒนา จำนวน 5,659 แห่ง และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 กรมการพัฒนาชุมชนได้มีโครงการสนับสนุน การขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาศักยภาพศูนย์เรียนรู้การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา” เพื่อพัฒนาระดับศูนย์เรียนรู้ที่มีผลการประเมินในระดับ C ให้สามารถ ส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงได้ การอธิบายถึงความหมายความสำเร็จดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับค่าคะแนนในการ ประเมินศักยภาพพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ โดยยึดองค์ประกอบ 5 ด้าน 20 ตัวชี้วัด โดยที่ความหมายของความสำเร็จ ประกอบด้วยความสำเร็จใน 2 ระดับ คือ ความสำเร็จขั้นสูงสุด คือ ระดับ A การเป็นพื้นที่ต้นแบบศูนย์เรียนรู้ และรองลงมาคือ ระดับ B การสร้างเสริมสู่ต้นแบบ ส่วนพื้นที่ที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ได้รับคะแนนประเมินใน ระดับ C ถืออยู่ในกลุ่มที่จะต้องได้รับการพัฒนาต่อไป ซึ่งถือว่ายังไม่ประสบความสำเร็จ

ความหมายความสำเร็จของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ภายใต้ โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการ ดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ แสดงได้ ดังนี้

ตาราง 6 แสดงความสำเร็จจากการดำเนินงานภายใต้หน่วยงานภาครัฐ

ประเด็นความสำเร็จ	เป้าหมาย	ความสำเร็จ
โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล”		
ความสำเร็จจากการสร้างการรับรู้	35,009 คน	37,853 คน
ความสำเร็จจากการลงมือทำ	25,179 แปลง	25,179 แปลง
ความสำเร็จจากการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชน	9,188 คน	11,332 คน
ความสำเร็จจากการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร	25,842 แปลง	24,820 แปลง
ความสำเร็จจากชุมชนมีการพึ่งพากัน	24,820 แปลง	24,820 แปลง
	1,489,200 คน	1,489,200 คน
ความสำเร็จจากการสร้างเครือข่ายบูรณาการร่วมพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล	337 ตำบล	-การสร้างฐานเรียนรู้ 337 ตำบล -จัดซื้อครุภัณฑ์ 336 ตำบล
ความสำเร็จจากการสร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์	674 คน	754 คน
การประเมินศักยภาพพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่		
ระดับ A ต้นแบบศูนย์เรียนรู้		19,067 แห่ง
ระดับ B เสริมสร้างสู่ต้นแบบ		16,080 แห่ง
ระดับ C ปรับตัวสู่การพัฒนา		5,659 แห่ง

นอกจากนี้จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและรายงานเกี่ยวกับความสำเร็จยังแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้เข้าร่วมโครงการในระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำการ ดังเช่น ความสำเร็จจากการทำฟาร์มเห็ดที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวแล้วทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น จากนั้นจึงมีความคิดที่จะต่อยอดพื้นที่ของตนเองจึงนำมาสู่การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำเกษตรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการนำแนวคิดทฤษฎีของใน

หลวงรัชกาลที่ 9 มาใช้ในการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง มีการแบ่งพื้นที่เพื่อปลูกพืช ทำนา ทำสวน ทำไร่ และเป็นพื้นที่สำหรับแหล่งน้ำ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ มีการเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา มีการจัดทำบ่อพัก เพื่อเป็นการบำบัดน้ำ โดยใช้หลักเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนามาเป็นแนวทางในการทำงาน โดยได้นำเอาความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการมาต่อยอดพื้นที่ของตนเองให้เป็นศูนย์การเรียนรู้แบบครบวงจรมากยิ่งขึ้น การได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การได้อยู่กับครอบครัวและได้รับ การยอมรับจากหน่วยงานหลายภาคส่วน ทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่รู้จักมากขึ้น และได้รับการสนับสนุน มีโอกาสถ่ายทอดความรู้ที่ตัวเองมีให้กับคนที่มีความสนใจนำไปใช้ในการสร้างอาชีพให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (นายอดุลย์ วิเชียรชัย) ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นการทำเกษตรตามแนวทาง “โคกหนอง นา โมเดล” ทำให้เกิดเป็นศูนย์พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังเช่น ศูนย์พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศาสตร์พระราชา วัดพุทธอุทยานดอยอินทรี จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ในการสร้างคนให้มีความรู้ความเข้าใจตามหลักกิจกรรมธรรมชาติที่ไม่ใช้สารเคมี เข้าถึงการน้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต หลักของทฤษฎีบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง การจัดการพื้นที่ตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้ตนเองและครอบครัวสามารถอยู่รอดปลอดภัยในสถานการณ์ที่จะต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ (นายอำนาจ เจิมแหล่)

ความหมายความสำเร็จจากผู้ที่มีมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เผชิญกับผลกระทบจากการทำเกษตรกรรมในรูปแบบการค้า พบว่า “มีน้ำไม่มีหนี้ มีที่ไม่มีจน” จากชีวิตชาวนาที่ทำนามาตลอดชีวิตและมีหนี้เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนต้องตั้งคำถามกับตัวเองว่า แล้วจะมีทางรอดหรือทางออกแบบใด จนได้มาศึกษาดูงานที่ศูนย์สาธิตการดำเนินเกษตรทฤษฎีใหม่ วัดมงคลชัยพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี เมื่อปี พ.ศ 2536 จึงได้นำมาปฏิบัติและทดลองใช้ในที่ดินของตนเอง จำนวน 20 ไร่ จึงเริ่มเห็นผลลัพธ์จากการลงมือปฏิบัติ ในปี พ.ศ 2538 ผลผลิตทางการเกษตรตามหลักทฤษฎีใหม่เริ่มให้ผลตอบแทนเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ จนถึงปี พ.ศ 2552 ได้รับการยอมรับและยกย่องจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรให้เป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดสระบุรี ต่อมาบุตรชายได้สืบสานและต่อยอดได้เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 โดยที่บุตรชายได้ศึกษาและอบรมต่อขยายความคิดที่ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบ่ออิง จังหวัดชลบุรี เมื่อปี พ.ศ 2556 และนำความรู้ที่ได้มาปรับปรุงการทำงานจนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทุกภาคส่วน และเป็นผู้ทรงความรู้ทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ (นายบุญลือ เต้าแก้ว) และความสำเร็จจากเกษตรกรอีกคนหนึ่ง โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากเดิมเป็นไร่นาเป็นไร่หมุนเวียนที่ได้

เริ่มทำกิน เมื่อปี พ.ศ. 2538 เปลี่ยนเป็นการทำแบบผสมผสาน จำนวน 60 ไร่ มีการแบ่งทำกิน ปีละ 20 ไร่ หมุนเวียนได้ 3 ปี ในไร่มีข้าวเป็นหลักและมีพืชผลต่าง ๆ ทำให้มีกินแบบพอเพียง ในปี พ.ศ. 2545 มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ ข้าวโพด จึงถางไร่ทั้งหมดเพื่อทำไร่ข้าวโพด ปรากฏว่า 2 ปีแรกให้ผลผลิตดี แต่เมื่อเข้าสู่ปีที่ 3 ต้องซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ยิ่งใช้ยิ่งทำให้ดินเสีย ในไร่ก็ไม่มีข้าว ไม่มีพืชผักที่จะกิน ได้แต่หวังที่จะแก้มือ แต่ก็ต้องผิดหวังกลับได้ผลผลิตที่ไม่ดี เป็นหนี้เป็นสิน ต่อมาในฐานะของผู้นำหมู่บ้านจึงได้ร้องขอให้สภาคริสตจักรได้เข้ามาช่วยสนับสนุนให้ความรู้ ให้ความชัดเจนเกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน เมื่อปี พ.ศ. 2557 สภาคริสตจักรแนะนำให้เข้าอบรมที่ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องจึงได้เรียนรู้ว่า “เงินทองคือของมายา ข้าวปลาคือของจริง” ได้พบกับทางออกว่า สิ่งที่สำคัญ คือ ชีวิตและอาหาร จึงได้ยกเลิกจากการทำไร่ข้าวโพด แล้วหันมาปรับพื้นที่ทำกินเป็นพื้นที่โคก พื้นที่หนอง พื้นที่นา มีพื้นที่สำหรับปลูกข้าว ปลูกป่า ปลูกผักที่กิน เลี้ยงปลา เลิกใช้สารเคมี ปัจจุบันพื้นที่ 60 ไร่ เป็นไปตามคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ในโคกมีปามีสัตว์เลี้ยง เป็นพื้นที่ปลอดสารเคมี เป็นแหล่งอาหารที่ปลอดภัย สามารถกินได้ และมีผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่จุดประกายให้ชาวบ้านหันมาทำเกษตรในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” (นายวิทยา พันธุ์ปัญญากรกุล) และความหมายความสำเร็จจากการเผชิญกับปัญหาขาดแคลนแรงงานและคนที่มารับซื้อผลผลิตอย่างปาล์มทั้งหลาย จึงต้องทยอยต่อยอดแยกเป็นเม็ด ๆ แล้วนำไปขายที่ตลาดปากน้ำหลังสวน โดยการทำสวนปาล์มอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ จึงต้องออกไปรับจ้างในธุรกิจนากุ้ง หลังจากได้สะสมเงินทุนพอสมควรแล้วจึงซื้อที่ดินจาก 9 ไร่ เพิ่มเป็น 28 ไร่ แต่แล้วเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งในปี พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจพังพินาศ แต่ในทุกวิกฤตย่อมมีโอกาส ประกอบกับการได้ศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ทางการเกษตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 จึงได้เริ่มลงมือปลูกต้นตะเคียน ต้นมะฮอกกานี ต้นจำปาทอง แทรกในพื้นที่ส่วนกลางระหว่างการปลูกปาล์ม เพื่อเป็นการออมให้แก่ครอบครัว และเป็นการสร้างเสถียรภาพการเงินในอนาคต การมีความเพียร และความอดทนในการเดินตามรอยในหลวงรัชกาลที่ 9 อย่างต่อเนื่อง ได้มอบที่ดินให้แก่บุตรสาวสานต่อแนวคิดและวิธีปฏิบัติจนในปลายปี พ.ศ. 2561 จึงได้เริ่มลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ในที่ดินแปลงเล็ก ๆ จำนวน 1 ไร่ และวางแผนที่จะขยายไปในพื้นที่อื่นต่อไป (นายประวิทย์ ภูมิระวิ)

ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังกล่าว เป็นความสำเร็จที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ในฐานะที่เป็นหน่วยงาน

หลักในการดำเนินงาน แสดงให้เห็นถึงความหมายความสำเร็จที่หน่วยงานขับเคลื่อน “โคก หนอง นา โมเดล” กำหนด ที่สัมพันธ์กับความสำเร็จในเชิงโครงสร้าง และเพื่อยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดภายใต้การดำเนินงานของโครงการ ทำให้เห็นข้อดีของการทำเกษตรกรรมจากชายขอบของเชิงพาณิชย์สู่การลงมือทำด้วยกำลังแรงกายของตนเอง ทำให้เห็นคุณค่าในความเป็นมนุษย์ และทำให้เกษตรกรไม่รู้สึกถึงความแปลกแยกจากผลผลิตที่ผลิตได้ หากแต่ความหมายความสำเร็จมีได้มีเพียงระดับเดียวที่เป็นผลจากการดำเนินงานโครงการของหน่วยงานรัฐเท่านั้น เนื่องจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ และธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะของผู้กระทำ การความหมายความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติจึงขึ้นอยู่กับทัศนะ มุมมอง ประสพการณ์จากการตีความที่สัมพันธ์กับการมีตำแหน่งและการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ในการลงมือทำ เกษตรกรไม่ได้สยบยอมต่อการให้ความหมายความสำเร็จที่รัฐได้ให้ไว้ เนื้อหาในส่วนต่อไปจึงจะชี้ให้เห็นถึงการให้ความหมายความสำเร็จในทัศนะของเกษตรกรที่ลงมือทำในฐานะของผู้ปฏิบัติงานที่มีความหลากหลายในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

4.2 ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกร

วิถีการผลิตเป็นรูปแบบการผลิตที่สัมพันธ์กับพลังการผลิต ปัจจัยการผลิต ระบบชนชั้นในสังคม และความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต วิถีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของสังคมมนุษย์ โดยกระบวนการผลิตต้องอาศัยความร่วมมือและการแบ่งงานกันทำ ซึ่งการใช้แรงงานในการผลิตเป็นการร่วมมือกันทางสังคมที่ก่อให้เกิดพลังการผลิต คือ การใช้แรงงาน รวมถึงทักษะและความชำนาญร่วมกับปัจจัยการผลิต เพื่อทำการผลิตที่สามารถตอบสนองปัจจัยพื้นฐานและความต้องการในชีวิตของมนุษย์ได้ วิถีการผลิตทางการเกษตรจำแนกตามรูปแบบการผลิตได้เป็น 2 ลักษณะ คือ วิถีการผลิตเชิงการค้า เป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่มุ่งใช้แรงงานคนจำนวนมาก และใช้เครื่องจักรเพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณมากที่จะตอบสนองความต้องการของตลาด ในขณะที่วิถีการผลิตแบบยังชีพ เป็นการผลิตที่ใช้แรงงานคนและเครื่องมือง่าย ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณที่เพียงพอต่อการยังชีพในครัวเรือนหรือภายในชุมชน “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตในแบบยังชีพที่เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน และมีปฏิบัติการที่ผูกโยงกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เกษตรกรสามารถจะมีอำนาจในการปรับตัว และมีผลกระทบเชิงบวกต่อการผลิตทางการเกษตรของตนเองที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน การจะเข้าใจถึงความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถี

การผลิตของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” นั้นจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในบริบท กฎ กติกา และแบบแผนของโมเดลนี้เสียก่อน ซึ่งในที่นี้จะวิเคราะห์โดยอาศัยแนวคิดสนามของปuriเยอในฐานะที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของสถาบัน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และมีวาทกรรมที่หลากหลายรองรับ ทำให้เกิดปฏิบัติการของเกษตรกร เนื้อหาในหัวข้อนี้จึงประกอบไปด้วย

4.2.1 “โคก หนอง นา โมเดล”: พื้นที่ทางสังคมในฐานะสนาม

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นพื้นที่ทางสังคมในฐานะสนามที่มีกฎเกณฑ์และแบบแผนการปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะและมีความซับซ้อน มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หัวข้อนี้มุ่งจะอธิบายให้เห็นถึงโครงสร้างของสนามและบทบาทของเกษตรกร โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอยู่ในสนามนี้ และวาทกรรมที่กำหนดปฏิบัติการ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

4.2.1.1 โครงสร้างของสนามและบทบาทปฏิบัติการของเกษตรกร

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามที่มีปฏิบัติการตามแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างของสนามนี้ ก่อนที่จะเข้าสู่สนามนี้ที่ประกอบด้วยผู้เล่นที่มีความหลากหลาย ทั้งเกษตรกรด้วยกันเอง นักพัฒนา ชุมชน นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานเอกชน ซึ่งแต่ละกลุ่มล้วนแล้วแต่มีบทบาทในปฏิบัติการนี้ที่มีความแตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ เป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่ สำหรับทำเกษตรกรรมด้วยการออกแบบพื้นที่ นำเอาลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่มาปรับใช้ให้มีความเหมาะสมกับแต่ละสภาพพื้นที่เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้น ในส่วนนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงโครงสร้างของสนามและบทบาทปฏิบัติการของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

ชุดความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ที่ผ่านมาเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการรับรู้ถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ผ่านความสนใจติดตามข่าวในพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจ และสารคดีที่เกี่ยวข้องกับการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรผ่านสื่อโทรทัศน์ และสื่อออนไลน์อย่างใกล้ชิด ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณต่อเกษตรกรไทย ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริและโครงการพระราชดำริเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานอย่างหนักเพื่อประชาชนชาวไทย ทรงใช้เครื่องมือ

ต่าง ๆ ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการใช้สมุดบันทึกในการจดบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ข้อมูลที่ทรงจดบันทึก เช่น สภาพภูมิประเทศ ปัญหาและความต้องการของประชาชน แนวทางการแก้ไขปัญหา และข้อมูลทางสถิติ สมุดบันทึกเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพระราชวิสัยทัศน์และความใส่ใจพระทัยของพระองค์ในการพัฒนาประเทศ ทรงใช้แผนที่ในการศึกษาและทำความเข้าใจสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ต่าง ๆ การวางแผนการพัฒนาโครงการพระราชดำริต่าง ๆ การติดตามความก้าวหน้าของโครงการพระราชดำริ และการประเมินผลกระทบของโครงการ และทรงใช้กล้องถ่ายภาพในการบันทึกภาพถ่ายต่าง ๆ ที่ได้จากการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร ภาพถ่ายเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และปัญหาต่างๆ ที่พวกเขาเผชิญ เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์และหาแนวทางแก้ไขปัญหา เครื่องมือเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของพระปรีชาสามารถและพระวิริยะอุตสาหะของพระองค์ในการทรงงานเพื่อประชาชน เกษตรกรไทยมีการรับรู้และตีความว่า พระองค์ทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวไทย ทำให้เกษตรกรมีความศรัทธาต่อสถาบันกษัตริย์ในการนำหลักคำสอนด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การปฏิบัติ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระปฐมบรมราชโองการที่จะสืบสาน รักษา และต่อยอดด้วย การออกแบบพื้นที่ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ยิ่งตอกย้ำเกษตรกรให้รับรู้ถึงคุณค่าของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเชื่อว่า เป็นปฏิบัติการที่จะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังเช่น เกษตรกรที่มีความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะลงมือทำ โดยเริ่มจากการมีที่ดินเป็นของตนเองก่อน กล่าวว่า

“พี่ไม่เคยมีที่ดินมาก่อน เคยดูข่าวในพระราชสำนักแล้วได้แรงบันดาลใจมาจากในหลวงนี้แหละ พี่เป็นคนที่ไม่ได้ร่ำรวย ไม่มีที่ดินอะไร พี่ได้แรงบันดาลใจจากในหลวงรัชกาลที่ 9 แล้วพี่ก็อธิษฐานว่า เราเป็นคนไทย อยากขอพื้นที่ที่มันเป็นของเรา แล้วจะได้สร้างและต่อยอดจากสิ่งที่ท่านทำไว้แล้วพี่ก็มายืนดูที่ดินเขาจะขาย แต่ราคามันแพง พอระยะเวลาผ่านไปเนิ่นนานจนลูกเรียนจบสอบได้เป็นข้าราชการ เลยให้ลูกกู้เงินสวัสดิการมา ซื้อที่ดินนี้ อันนี้เลยทำให้เรารู้สึกว่า สิ่งที่เราตั้งใจจะทำตามแนวของในหลวงรัชกาลที่ 9 มันเกิดขึ้นได้จริง ๆ” (คุณเนรมิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2567).

การรับรู้และการตีความของเกษตรกร เมื่อเกษตรกรรับรู้ถึงหลักคิดหลักการทำงานตามแนวพระราชดำริที่ได้รับจากสื่อโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ที่มีการซึมซับมาอย่างยาวนาน เป็นชุดความคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ ทำให้เกษตรกรมีความศรัทธาและมีแรงบันดาลใจในการปฏิบัติตาม มีการกำหนดเป้าหมาย มีการเรียนรู้ และลงมือปฏิบัติ ด้วยความเชื่อที่ว่า เป็นสิ่งที่ตนเองสามารถทำได้สำเร็จ เพื่อจะเป็นทางรอดให้แก่ชีวิตของตนเองและครอบครัว ดังเช่นเกษตรกรที่รับรู้ถึงศาสตร์พระราชามาโดยตลอด กล่าวว่า

“ที่สนใจโคก หนอง นา ตั้งแต่ครั้งแรกที่บอกว่าศาสตร์พระราชา เพราะผมเป็นผู้ใหญ่บ้านเนี่ย มันก็ฝังหัวตัวเองเนี่ยเรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ครับ เกิดความศรัทธา ตอนนั้นก็ทำโคก หนอง นา ร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ก็ได้อยู่กับตรังนั่นที่เดียวด้วย” (คุณเสริม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กันยายน 2567).

การลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเกี่ยวข้องกับการรับรู้ถึงหลักคิด หลักการทำงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ได้จากสื่อต่าง ๆ มาปรับใช้ในการทำเกษตรกรรม การรับรู้ดังกล่าวเกษตรกรมีการตีความว่า พระองค์ทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวไทย ทำให้เกษตรกรมีความศรัทธาต่อสถาบันกษัตริย์ และเห็นคุณค่าในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” มาใช้ในการทำเกษตรกรรม โดยเกษตรกรมีความเชื่อว่า จะทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ การรับรู้และการตีความดังกล่าวจึงเป็นโครงสร้างของสนามที่เป็นชุดความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ทำให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้

การรู้จักเจ้าหน้าที่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการได้รับการสนับสนุน

การดำเนินงาน หลังจากเกษตรกรมีการรับรู้เช่นดังกล่าวแล้ว เกษตรกรบางคนติดต่อหน่วยงานรัฐที่มีภารกิจเกี่ยวกับการส่งเสริมการทำเกษตรกรรม เพื่อขอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานที่ตรงกับบริบทพื้นที่และความต้องการของเกษตรกรเป็นหลักและขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ และเมื่อเกษตรกรรู้ว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีภารกิจในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีการดำเนินงานตามแนวทางของโมเดลนี้จึงมีความสนใจและสอบถามข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ

จากเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์กับทรัพยากรและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่
 ดังเช่นเกษตรกรที่มีความสนใจเข้าร่วมการดำเนินงาน กล่าวว่า

“ตอนนั้นเรามีโครงการ 2 โครงการนะ ระหว่างเกษตรกรกับของพัฒนาชุมชน คือ
 เราไปยื่นขอของเกษตรกรก่อน แต่เกษตรกรเขาจะมีเงื่อนไข ให้กรมที่ดินมาตรวจดินว่า
 เก็บน้ำได้อยู่ไหม คือกรมที่ดินเขาก็มาตรวจจะว่า ที่นี้เป็นแหล่งเก็บน้ำไม่อยู่ เขา
 ก็เลยไม่อนุมัติให้ ก็เลยลองยื่นไปที่พัฒนาชุมชนดูสิว่ามันทับซ้อนกันไหม เขาก็
 บอกว่า พื้นที่นี้ไม่มีใครสมัครเลย ก็คือมีที่นี้ที่เดียว ก็เลยกลายเป็นโคกหนองนา
 อำเภอนี้” (คุณปรีชา (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 กันยายน
 2567).

การติดตามและรับรู้ข้อมูลข่าวสารการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐจึงเป็นโอกาส
 ให้เกษตรกรได้เข้าร่วมการดำเนินงาน เพื่อหวังจะได้รับการสนับสนุนและการช่วยเหลือ ดังนั้น
 การรู้จักเจ้าหน้าที่รัฐ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการได้รับการสนับสนุนการดำเนินงาน อาจถือว่าเป็น
 จุดเริ่มต้นที่ทำให้เกษตรกรเข้าถึงหน่วยงานรัฐในการลงมือทำตามโมเดลนี้

ช่องทางการเข้าถึงหน่วยงานรัฐ เมื่อเกษตรกรรับรู้ถึงช่องทางในการเข้าถึง
 การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐ ดังเช่น กรมการพัฒนาชุมชน ที่เปรียบได้
 กับประตูที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรนำที่ดินที่ตนเองครอบครองเข้ามาอยู่ในสนาม “โคก หนอง นา
 โมเดล” โดยเกษตรกรเชื่อมั่นว่า การเข้าสู่สนามนี้ผ่านการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐจะสร้างความ
 เป็นได้ในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่น
 เกษตรกรที่รับรู้ถึงช่องทางการติดต่อหน่วยงานรัฐ กล่าวว่า

“ปีที่แล้วมีโครงการพัฒนาชุมชนเปิดรับสมัครผู้เข้าร่วมโครงการอบรมโคก หนอง
 นา พี่ก็เลยถามเขาว่า โครงการโคก หนอง นา คืออะไรคะ เพราะเราไม่เคยได้ยิน
 แล้วเขาก็เลยบอกว่า เป็นโครงการของในหลวงอะไรอย่างนี้ เขาบอกว่าเกี่ยวกับ
 ทฤษฎีใหม่ พี่ก็เลยสนใจเพราะว่าเราทำเกษตรอยู่แล้ว” (คุณปัญญา (นาม
 สมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กันยายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรที่มีความรู้ ความสามารถ และมีเงินสำหรับใช้ในการลงทุน ปฏิบัติตามโมเดลนี้ มีความเชื่อว่า ตำแหน่งที่ไม่สำคัญเท่ากับความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญ การมีความตั้งใจในการลงมือปฏิบัติทำให้สามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ การเข้าถึงทรัพยากร ที่รัฐจัดให้นั้นกลับเป็นข้อจำกัดในการเข้าสู่สนามนี้ โดยมีเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนในการ ดำเนินงานจากหน่วยงานรัฐ กล่าวคือ

“ภาครัฐบังคับให้ผู้ใหญ่แต่ละหมู่บ้านต้องหาแปลงสาธิตโคก หนอง นาให้ได้ คือ ถ้าเราได้งบประมาณของรัฐมา เราก็ต้องทำตามเงื่อนไขของรัฐ เราจะยึดอัด คือ มันไม่ได้ตรงตามพื้นที่และตรงตามความต้องการของเรา” (คุณชนะพงษ์ (นาม สมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 ธันวาคม 2567).

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีโครงสร้างของช่องทางในการเข้าถึงการได้รับ สนับสนุนจากหน่วยงานรัฐที่ทำให้เกษตรกรมีบทบาทในปฏิบัตินี้ด้วยการไขว่คว้าหาช่องทาง ในการเข้าถึงการได้รับการสนับสนุนที่เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับเกษตรกรที่ยังขาดความรู้ความ เชี่ยวชาญและขาดเงินในการลงทุนการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ทำให้มีความมั่นใจว่า ตนเองจะสำเร็จจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากพื้นที่ราบสู่พื้นที่ที่มีทั้งโคก หนอง และนาได้ ดังนั้น เกษตรกรที่รู้จักเจ้าหน้าที่และหน่วยงานรัฐที่สนับสนุนการดำเนินงานตามแนวทางตามโมเดลนี้จะ ช่วยให้การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นไปอย่างราบรื่นและมีความเป็นไปได้ที่จะประสบ ความสำเร็จมากยิ่งขึ้น เกษตรกรที่เข้ามาอยู่ในสนามนี้จึงต้องเรียนรู้โครงสร้างของสนามที่เกี่ยวข้อง กับการรับรู้ถึงช่องทางการเข้าถึงหน่วยงานรัฐเพื่อจะทำให้ตนเองมีตำแหน่งแห่งที่และสามารถอยู่ ในสนามนี้ได้

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐใน
ฐานะผู้นำชุมชน บทบาทของเกษตรกรโดยเฉพาะการเป็นผู้นำชุมชนทำให้ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ของรัฐในหลายช่องทาง เนื่องจากผู้นำชุมชนมีความสำคัญในการเป็นตัวกลางระหว่างภาครัฐกับ ประชาชนในพื้นที่ ทั้งการประชุมและสัมมนา หน่วยงานรัฐมักจัดประชุมและสัมมนาเพื่อให้ข้อมูล ข่าวสารแก่ผู้นำชุมชนโดยตรง เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นจากผู้นำชุมชน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านหนังสือราชการและเอกสาร โดยหน่วยงานรัฐส่งหนังสือราชการและ เอกสารสำคัญไปถึงผู้นำชุมชน เพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสาร เป็นช่องทางหลักในการสื่อสารนโยบายและ แนวทางการปฏิบัติงาน การรับรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์และโซเชียลมีเดีย เพื่อ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เป็นการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น การลงพื้นที่ของ

เจ้าหน้าที่รัฐเพื่อพบปะและให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้นำชุมชนโดยตรง เป็นการสร้างความสัมพันธ์และรับฟังปัญหาในพื้นที่ หรือในระดับเครือข่ายผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนมีการสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน เป็นการกระจายข้อมูลได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว เกษตรกรที่มีตำแหน่งผู้นำชุมชนจึงมีความได้เปรียบในการรับรู้ข่าวสาร ดังเช่นที่กล่าวว่า

“พอดีเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ที่นี้ก็เลยกลายเป็นว่าเราไปประชุมแต่ละเดือนแต่ละที่ มันก็มีการประชุมอะไรเยอะแยะ ตอนที่จะทำโคก หนอง นา ก็คือรู้จัก พช. มาก่อน คือเขาประกาศว่าให้ไปสมัคร ช่วงที่สมัคร โคก หนอง นา เริ่มเป็นผู้ช่วยได้ 2 ปี ก่อนหน้านั้นก็เคยได้ติดต่อกับ พช. เป็นกลุ่มสตรี เป็นกรรมการกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ก็เป็นกลุ่มอาชีพ ทุกวันนี้ก็เป็นกลุ่มอาชีพสานตะกร้า ก็ พช. สนับสนุน” (คุณละว้า (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 ตุลาคม 2567).

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชนจึงเป็นบทบาทที่สำคัญของเกษตรกรที่ทำให้ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐก่อนเกษตรกรรายอื่นที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์เช่นดังกล่าว การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐมาก่อนจึงเป็นการกำหนดโครงสร้างของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

การมีตำแหน่งในชุมชน เกษตรกรจะเข้าสู่สนามนี้ได้ จะต้องมีความสัมพันธ์ที่มีความสัมพันธ์กับการใช้อำนาจที่มีอยู่ภายในสนามนี้ เช่น การเป็นผู้นำชุมชนที่มีการติดต่อสื่อสารการเป็นตัวแทนชุมชนในการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานของรัฐอยู่เป็นประจำ ทำให้ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการของรัฐต่าง ๆ และการสนับสนุนการดำเนินงานให้แก่เกษตรกร อีกทั้งการเป็นผู้นำที่ต้องลงมือทำก่อนเพื่อให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมที่ส่งผลให้เกษตรกรมีความสนใจและสมัครเข้าร่วมโครงการ เพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐต่อไป ดังเช่นเกษตรกรที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชน กล่าวว่า

“ผมเคยไปเรียนรู้กับอาจารย์ยักษ์กับอาจารย์ปัญญา มาเรื่องการทำโคก หนอง นานี้แหละ แล้วก็มาทำในพื้นที่เล็ก ๆ ไม่ถึงไร่ แล้วมาเจอเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ตอนนั้นผมไปทำกิจกรรมเอามื้อเพ็งกลับมา แล้วพัฒนาชุมชนเขาก็ถามว่าผู้ใหญ่ไปไหนมา ผมก็เล่าให้เขาฟัง แล้วหลังจากนั้น พช. เขาก็ประกาศรับสมัคร ตอนนั้นก็ได้สนใจ ตอนแรกก็ไม่อยากเข้าโครงการ แต่น้อง พช. เขาเห็นว่า เรา

ทำเป็นที่แรก ๆ ของอำเภอ เขาก็เลยเอาผู้ใหญ่นี้แหละมาทำชุดต่อขยายพื้นที่”
(คุณทองใหญ่ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2567).

การได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชนจึงเป็นบทบาทที่สำคัญของเกษตรกรกับการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนั้นตำแหน่งในชุมชนจึงเป็นโครงสร้างของสนามที่เพิ่มโอกาสและความสามารถของเกษตรกรในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานรัฐ หากแต่การมีตำแหน่งในชุมชนและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารนั้นยังไม่เพียงพอ หากเกษตรกรปราศจากซึ่งที่ดินในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

การเป็นเจ้าของที่ดิน การรับมรดกที่ดิน การซื้อที่ดิน สิ่งที่มีความสำคัญที่สุดของโครงสร้างสนามนี้ คือ เกษตรกรจะต้องเป็นเจ้าของที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกษตรกรมีคุณสมบัติตรงตามหลักเกณฑ์ในการสมัครเข้าร่วมการดำเนินงานกับหน่วยงานรัฐที่กำหนดให้เกษตรกรนำทรัพยากรที่ดินที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นที่ดินที่ได้รับจากมรดกพ่อแม่ ที่ดินซื้อหามาเอง หรือที่ดินที่ยืมพ่อแม่มาใช้ในการทำ โดยเกษตรกรจะต้องแสดงซึ่งเอกสารสำคัญในการครอบครองที่ดินดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นโฉนดที่ดิน หรือเอกสารสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และที่ดินนั้นต้องมีขนาดที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับเป้าหมายและความต้องการของเกษตรกรแต่ละบุคคล โดยทั่วไปแล้วจะเป็นที่ดินขนาดเล็ก 1 ไร่ หรือ 3 ไร่ 5 ไร่ เหมาะสำหรับการทำในระดับพอเพียงเพื่อผลิตอาหารสำหรับครัวเรือนและสร้างรายได้เสริม ที่ดินขนาด 10 ไร่ หรือ 15 ไร่ เหมาะสมเพื่อผลิตอาหารบริโภค เมื่อเหลือจากการบริโภคจึงพัฒนาต่อยอดและทำการค้าขายเชิงพาณิชย์ เพื่อจำหน่ายในตลาด ซึ่งลักษณะที่ดินที่นำมาใช้ในการปฏิบัติตามโมเดลนี้มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบหรือลาดชันเล็กน้อยเพื่อให้สามารถจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ลักษณะที่ดินในพื้นที่ลุ่มต่ำหรือมีน้ำท่วมขังควรมีแหล่งน้ำเพียงพอสำหรับการทำการเกษตร หากไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติควรมีการขุดบ่อหรือหนองน้ำเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ และดินต้องมีความอุดมสมบูรณ์และสามารถอุ้มน้ำได้ดี หากดินมีสภาพไม่ดี มีการปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยอินทรีย์ รวมทั้งที่ดินมีทางเข้าถึงได้สะดวก เพื่อให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย ส่วนใหญ่เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้จะเอาที่ดินที่ประสบปัญหาเรื่องดินขาดความอุดมสมบูรณ์อันเป็นผลมาจากวิธีการผลิตพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ดินเสื่อม และพื้นที่ที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งมาเข้าร่วมดำเนินงานเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นได้ ดังเช่นเกษตรกรที่ประสบกับปัญหาสภาพพื้นที่ที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้ กล่าวว่า

“ที่ดินตรงนี้พี่ซื้อเองตั้งแต่อายุ 20 กว่า พอดีเป็นที่ที่ติดกับของแม่ด้วย เอาที่ดิน 3 ไร่เข้าไปทำโครงการจากพื้นที่ทั้งหมดที่มี 9 ไร่ เดิมทีพื้นที่นี้เคยทำนาเคมีมาก่อน แบ่งให้น้ำทำ พอน้ำมาทำเนี่ยเขาก็ไม่ได้มีความรู้อะไร เขาก็ทำนาแบบสืบทอดกันมาจากรุ่นพ่อสู่แม่สู่รุ่นลูกก็เลยทำให้ไม่ได้ผลผลิต หลังจากนั้นก็เลิกทำ กลายเป็นที่รกร้าง ดินก็ได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมี สุดท้ายพี่ก็จำเป็นต้องมาทำ” (คุณธวัชวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567).

การเป็นเจ้าของที่ดินหรือการนำที่ดินของเครือญาติมาใช้ในการทำตามโมเดลนี้จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นของเกษตรกรสำหรับการอยู่ในสนามนี้ เนื่องจากการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีดิน น้ำ ป่าที่มีความสมดุล เป็นการรักษาระบบนิเวศ การเป็นเจ้าของที่ดินทำให้เกษตรกรสามารถวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในระยะยาวได้ หากปราศจากซึ่งที่ดินที่เป็นเจ้าของแล้วนั้นก็ยากที่จะสามารถเข้าสู่สนามนี้ได้

การครอบครองทรัพยากรที่ดิน เมื่อเกษตรกรรับรู้ช่องทางในการเข้าถึงการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐแล้ว เกษตรกรจะต้องวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติที่ดินเองมีอยู่ว่าตรงตามกับหลักเกณฑ์ในการสมัครเพื่อเข้าสู่สนามนี้เพียงใด โดยเกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้ได้ต้องมีพื้นที่ทำเกษตรกรรมเป็นของตนเอง หรือมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ขนาด 1 ไร่ หรือ 3 ไร่ หรือ 10 ไร่ หรือ 15 ไร่ มีความสนใจในการพัฒนาพื้นที่ตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” สามารถเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติตามโมเดลนี้อย่างต่อเนื่อง และสามารถให้ผู้สนใจเข้าเยี่ยมชมและศึกษาเรียนรู้ภายในระยะเวลา 5 ปี การสมัครเข้าร่วมการดำเนินงานกับรัฐนั้น เกษตรกรจะต้องส่งหลักฐานการสมัครให้แก่หน่วยงานของรัฐได้แก่ สำเนาเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดิน สำเนาบัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน ใบอำนาจกรณีเจ้าของกรรมสิทธิ์ให้ผู้อื่นดำเนินการแทน ดังเช่นเกษตรกรที่แม้จะไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง แต่ก็นำที่ดินของเครือญาติมาใช้ในการลงมือทำ กล่าวว่า

“ผมเข้าร่วมโครงการมาในปี 2566 ตอนนั้นเป็นอาสาพัฒนาชุมชนได้สมัยหนึ่ง พัฒนาชุมชนอำเภอก็บอกว่า มีโครงการโคก หนอง นา คือก่อนหน้านี้ผมก็ได้รู้รูปแบบโครงการโคก หนอง นา มาบ้างแล้ว แต่พอรู้ว่าเป็นดำริของในหลวงที่นำมาอย่างต่อเนื่อง เขาก็พยายามมาส่งเสริม ผมก็เลยรับรู้ แล้วขออนุญาต

แม่ยายเป็นเจ้าของที่ดินเอาที่ดินมาทำ เปลี่ยนที่นา 6 ไร่ตรงนี้ทำโคก หนอง นา 1 ไร่" (คุณนิติ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2567).

การมีตำแหน่งที่ทำร่วมกับหน่วยงานของรัฐจึงเป็นโอกาสให้เกษตรกรได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติที่ตนเองมีอยู่เพื่อจะเข้าสู่โครงสร้างของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ที่กำหนดบทบาทให้เกษตรกรปฏิบัติตาม ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ ไม่ว่าจะในพื้นที่ของตนเองหรือยืมที่ดินของผู้อื่น แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐนั้น กลับไม่ได้ถูกกำหนดให้อยู่ภายในโครงสร้างนี้ หากแต่เกษตรกรมีการปฏิบัติตามความรู้ความสามารถ และศักยภาพที่ตนเองมีอยู่จนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตได้ การครอบครองทรัพยากรที่ดินจึงเป็นโครงสร้างสนามที่สำคัญและจำเป็นที่จะทำให้เกษตรกรเข้าสู่สนามนี้ได้

ความเข้าใจและมีพื้นฐานการทำเกษตรกรรม นอกจากเกษตรกรจะเป็นเจ้าของที่ดินแล้วนั้น เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จำเป็นจะต้องมีพื้นฐานความรู้ในการทำเกษตรกรรม ทั้งความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากบรรพบุรุษ หรือความรู้ในการทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนในการลงมือทำตามลำดับขั้นตอน เริ่มจากการออกแบบพื้นที่ การบริหารจัดการพื้นที่และแหล่งน้ำ การคัดเลือกพันธุ์ไม้ การสร้างพื้นที่ให้ไม้ทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่าและพันธุ์ไม้ต่าง ๆ พื้นที่หนองสำหรับเก็บกักน้ำ พื้นที่นาสำหรับทำนาข้าว การปลูกไม้ตามทิศทางแสงแดดและทิศทางลม การดูแลรักษาต้นไม้ การใช้หลักธรรมชาติช่วยธรรมชาติด้วยการเอารัสตุหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ การทำปุ๋ยเพื่อใช้เองเพื่อลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงเกษตรกรต้องมีความพร้อมและมีเวลาลงมือทำในทุก ๆ กระบวนการ ตั้งแต่การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การประยุกต์ต่อยอด และการตลาด ดังเช่นที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า

“คุณพ่อเขาก็มีพื้นฐานทางการเกษตรกันอยู่ แต่เราก็พอเห็นวิธีการทำของเขา เราก็เริ่มมองว่า ทำไมไม่ทำแบบที่เป็นแบบนี้ เราก็เริ่มเกิดความสงสัย เราก็ไปหาข้อมูล ไปอบรมสารพัด แล้วก็ลองทำ ทำไปทำมาก็รู้แล้วว่า ถ้าทำเกษตรแบบเดิมที่เป็นเชิงเดี่ยว บางทีถ้าเกิดน้ำท่วม เราก็ขาดทุน บางคนทำนามา 10 ปี เป็นหนี้ก็เพราะว่า เกษตรเชิงเดี่ยวมันขึ้นอยู่กับมูลค่าข้าวที่เขาปลูก เกษตรกรก็ค่อนข้างโหดร้าย แต่ถ้าเราเป็นเกษตรแบบผสมนี้ เรามีรายได้ทุกวัน จึงเป็นที่มา

ของการมาทำแบบนี้” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรบางคนไม่ชื่นชอบและไม่มีความรู้พื้นฐานในการทำเกษตรกรรมมาก่อน หากแต่เคยเห็นพ่อแม่ทำการเกษตรมาก่อน หรือเคยมีประสบการณ์เป็นผู้ใช้แรงงานแบกหามในการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม เมื่อเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพจึงหันหน้าเข้าหาการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ โดยมีเป้าหมายในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และเรียนรู้กับการลงมือทำเพื่อให้สามารถอยู่ภายในสนามนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่เคยประสบปัญหาชีวิตเช่นดังกล่าว กล่าวว่า

“เป็นคนแบบว่า ไม่ชอบเรื่องเกษตรเลย เพราะว่าพ่อแม่เคยให้ใช้ให้ไปทำตอนเด็ก ๆ แล้วมันลำบาก มันเหนื่อยก็เลยไม่ชอบ ก็เลยไปอยู่กรุงเทพฯ ไปทำงานไปเรียนด้วย ทำมาหลายอาชีพ พอมาเจอวิกฤตโควิดด้วยก็เลยเปลี่ยนมาทำพื้นที่นี้แบบเต็มตัวเลยแล้วงานอาชีพอื่นก็ไม่ทำเลย” (คุณสมเพียร (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กันยายน 2567).

การมีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจในการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้และเข้าสู่สนามนี้ได้ เนื่องจากการลงมือทำตามโมเดลนี้เป็นแนวทางการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนที่ต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากร การมีความรู้พื้นฐานจะช่วยให้การลงมือทำเกิดผลดี ทั้งต่อตัวเกษตรกรเองและสิ่งแวดล้อม เกิดความสมดุลและความยั่งยืน

ระบอบความรู้ทางการเกษตร การมีระบบความรู้ องค์ความรู้ และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทางการเกษตรครอบคลุมตั้งแต่การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การจัดการทรัพยากร ไปจนถึงการตลาด ระบอบความรู้ทางเกษตรมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยความรู้จากแหล่งต่าง ๆ เช่น ความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เป็นต้น ระบอบความรู้ทางเกษตรมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่เสมอ ตามความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความต้องการของสังคม มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ระหว่างเกษตรกร นักวิจัย และหน่วยงานต่าง ๆ มีความเชื่อมโยงกับระบบอื่น ๆ เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบนิเวศ และระบบสังคม การเปลี่ยนแปลงในระบบหนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ๆ เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา

โมเดล” จึงจำเป็นต้องมีระบอบความรู้ในการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ การรับรู้ และได้รับแรงบันดาลใจเกี่ยวกับการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาก่อน การเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมที่มีความเหมาะสมกับยุคสมัย องค์ความรู้ที่นำมาใช้ในการทำตามแนวทางของโมเดลนี้จึงมีความลื่นไหล เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังเช่นเกษตรกรที่มีพื้นฐานความรู้การทำเกษตรกรรมมาก่อน กล่าวว่า

“อาศัยประสบการณ์ ความรู้จากคุณพ่อคุณแม่เฒ่ามาปลูก มาทำเชิงผสมไปเลย ไม่ใช่เชิงเดียว แล้วตัวเองก็บเกษตรและสหกรณ์ แล้วก็มาทำงานอยู่เกษตรและสหกรณ์ คือตอนนั้นใครเรียนจบทางนี้มาก็ทำงานหน่วยงานเขาเลย หลังจากเกษียณเรามาอยู่แบบนี้ดีกว่า” (คุณโชค (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องอาศัยพื้นฐานความรู้มาใช้ในการลงมือทำด้วยกำลังแรงงานของตนเอง มีการลองผิดลองถูก เรียนรู้การลงมือทำ การแก้ไขปัญหาที่พบเจอในการลงมือทำตามโมเดลนี้เป็นการผสมผสานทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เน้นการวางแผน การทำตามลำดับขั้นตอน การจัดการพื้นที่ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อสร้างความสมดุลและความยั่งยืน มีความแตกต่างจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เน้นการจ้างแรงงาน และเครื่องจักรมาใช้ในกระบวนการผลิต หากแต่การลงมือทำตามโมเดลนี้เกษตรกรต้องมีระบอบความรู้ทางการเกษตรในฐานะที่เป็นโครงสร้างของสนามที่กำหนดบทบาทของเกษตรกรเพื่อให้สามารถอยู่ภายในสนามนี้ได้

โครงสร้างของสนามและบทบาทของปฏิบัติการเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 7 แสดงโครงสร้างของสนามและบทบาทของปฏิบัติการเกษตรกร

โครงสร้างของสนาม	บทบาทของปฏิบัติการเกษตรกร
1. ชุดความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์	การรับรู้และการตีความของเกษตรกร
2. ช่องทางการเข้าถึงหน่วยงานรัฐ	การรู้จักเจ้าหน้าที่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการได้รับการสนับสนุนการดำเนินงาน
3. การมีตำแหน่งในชุมชน	การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ
4. การครอบครองทรัพยากรที่ดิน	การเป็นเจ้าของที่ดิน การรับมรดกที่ดิน การซื้อที่ดิน
5. ระบอบความรู้ทางการเกษตร	ความเข้าใจและมีพื้นฐานการทำเกษตรกรรม

ดังนั้น วิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสนามที่มีลักษณะทางกายภาพ มีโครงสร้าง มีระเบียบ กฎเกณฑ์ และอำนาจของรัฐที่กำกับและควบคุมให้เกษตรกรที่อยู่ภายในสนามนี้ โดยเกษตรกรมีการรับรู้ถึงหลักคิด หลักการทรงงานที่เป็นชุดความคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์มาตั้งแต่วัยเด็กสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติ เพื่อให้มีภูมิคุ้มกันและเป็นทางรอดในการดำเนินชีวิต เกษตรกรจะเข้าสู่สนามนี้ได้จะต้องนำที่ดินที่มีอยู่มาทำให้เกิดประโยชน์ การเข้าถึงการได้รับการสนับสนุนและการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่รัฐกำหนด และการลงทุนทำเองภายใต้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อไปสู่การมีตำแหน่งและสามารถอยู่ภายในสนามนี้ได้

4.2.1.2 โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสนาม

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามที่มีพื้นที่ทางกายภาพ มีโครงสร้าง ชวงชั้นอำนาจกำกับและควบคุม เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้มีศักยภาพและความสามารถที่แตกต่างกัน เมื่อสนามเป็นปริภูมิหรืออาณาบริเวณทางสังคมหนึ่ง เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่ไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน มีการต่อสู้แย่งชิงหรือช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อให้สามารถอยู่ภายในสนามนี้ได้ เกษตรกรที่อยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลาย ทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำเครือข่าย เกษตรกรด้วยกันเอง และกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่นำไปสู่การมีโครงสร้างอำนาจภายในสนาม ดังนี้

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้ มีความสัมพันธ์หลากหลายแบบกับเจ้าหน้าที่รัฐ จำแนกตามการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เป็นเกษตรกรที่ลงมือทำและได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมการพัฒนาชุมชน ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจในการกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติภายใต้การดำเนินงานของโครงการในการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และความรู้ให้แก่เกษตรกร เจ้าหน้าที่รัฐให้คำแนะนำและควบคุมการดำเนินงาน ทำให้เกษตรกรต้องปฏิบัติตามคำแนะนำ ในขณะที่เกษตรกรมีอำนาจในการตัดสินใจที่จะเข้าร่วมโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนในการดำเนินงานจากหน่วยงานรัฐ เกษตรกรสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อให้ได้รับทรัพยากรและความช่วยเหลือที่เหมาะสม ในฐานะที่เกษตรกรเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐจึงมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกัน ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเกษตรกรพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐในด้านทรัพยากรและความรู้ ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐพึ่งพาเกษตรกรในฐานะกลุ่มเป้าหมายของการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจอาจไม่เท่าเทียมกันเสมอไป โดยเจ้าหน้าที่รัฐอาจมีอำนาจมากกว่าเกษตรกรในฐานะของผู้กำหนดแนวทางในการปฏิบัติที่อาจนำไปสู่การละเลยความต้องการของเกษตรกร และการปฏิบัติต่อเกษตรกรแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน ดังเช่นเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ กล่าวว่า

“นอกจาก พช.แล้วยังไม่มีหน่วยงานใด ๆ มาส่งเสริมสนับสนุน เกษตรอำเภอ ยังไม่มี พันธุ์ปลาที่มีนี่ก็คือสั่งซื้อเอาเอง ก็คือด้วยที่เรายังไม่ได้เปิดศูนย์ฯ เพราะฉะนั้นเรายังไม่ได้เปิดศูนย์ฯ หน่วยงานที่พัฒนาชุมชนจะต้องประสาน ก็คือเขายังไม่เข้ามา คือ เราจะต้องทำให้มันเป็นศูนย์การเรียนรู้ก่อน แล้วหน่วยงานอื่นถึงจะเข้ามา” (คุณนิวัติ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2567).

ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐจึงมีความไม่เท่าเทียมกัน เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้ที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ และเป็นผู้ขอรับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐตามเงื่อนไขและกระบวนการภายใต้การดำเนินงาน ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้กำหนดแนวทางในการปฏิบัติ และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนในการปฏิบัติตามโมเดลนี้ ในขณะที่เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งลงมือทำ โดยไม่ได้พึ่งพาหน่วยงานภาครัฐแต่แรกเริ่ม แต่อาศัยความเพียรพยายาม ความสามารถในการนำเอาศักยภาพที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการลงมือทำเพื่อให้เกิดผลสำเร็จ จวบจนมีหน่วยงานรัฐเข้ามาศึกษาเรียนรู้และใช้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากนั้นจึงได้เข้าถึงแหล่งทุนและงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ การจัดทาวาสดอุปโภคและเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงาน เกิดการเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับเครือข่ายเกษตรกรรายอื่น ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังเช่นเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐมาก่อน กล่าวว่

“เราก็ต้องรู้สถานการณ์บ้านเมืองในนั้นด้วย แล้วก็จินตนาการ คือ ต้องมีการวางแผน ถ้าไม่วางแผน เราก็ทำไม่ได้ คือ มันไม่เหมือนทำเกษตรเชิงเดี่ยว ถ้าเป็นทำเชิงเดี่ยว เราปลูกครอบหนึ่ง เราก็เก็บผลผลิตแล้ว สู้ขายของที่นี้ก็คือ บุรณาการ ก็เลยทำทุกหน่วยงาน ที่นี้ไม่ได้เป็นของใครสักคน พช. มากี่เอามา เกษตรมาก็เอามา พด. มากี่เอา วัฒนธรรมก็เอา ที่นี้เป็นแหล่งเรียนรู้ เราได้ประโยชน์ ส่วนเขาก็ได้ผลงาน ก็เลยถือว่าอยู่ที่วิถีคิดของคน” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

สิ่งที่มีผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่รัฐจึงมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านระดับการศึกษาและความรู้ของเกษตรกร ด้านระดับของการรวมกลุ่มและความเข้มแข็งของเกษตรกร ด้านนโยบายและแนวทางปฏิบัติของโครงการ การสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เท่าเทียมและเป็นธรรมระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐเป็นสิ่งที่ท้าทายภายในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ที่มีความลื่นไหล เปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขและบริบทของความรู้ ประสบการณ์ และแนวทางนโยบายและหลักการปฏิบัติ โครงสร้างอำนาจภายในสนามนี้จึงมีความยืดหยุ่น เกษตรกรที่มีการปรับตัว เปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลาจะสามารถอยู่ภายในสนามนี้ได้อย่างประสบความสำเร็จ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับผู้นำเครือข่าย เกษตรกรที่

ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ มีการทำงานร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการเครือข่าย ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และมีกรรมการที่ร่วมขับเคลื่อนงานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอและสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด มีการประชุมประจำเดือนเพื่อรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงาน มีกิจกรรมเอามื้อสามัคคีที่เกิดมาจากความสมัครใจของสมาชิกแต่ละคนในการเข้าร่วม เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และการแบ่งปันพันธุ์ไม้ต่าง ๆ มีการล้อมวงพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เกษตรกรบางคนนำเอาปัญหาที่ตัวเองประสบพบเจอในระหว่างการลงมือทำมาปรึกษาเพื่อหาแนวทางหรือเป็นทางลัดในการเรียนรู้ โดยประธานเครือข่ายจะเป็นผู้ทำหน้าที่หลักในการกำหนดวันและเวลาในการดำเนินงาน การกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นผู้เชื่อมต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้ามาสนับสนุน ในขณะที่ผู้ที่มีตำแหน่งอื่น ๆ ภายในสนามเป็นผู้ปฏิบัติตาม ดังเช่นเกษตรกรที่เป็นประธานเครือข่ายกล่าวว่า

“มีหน่วยงานที่เขามองเห็นว่า เราทำจริง แล้วเห็นผลได้จริง ก็มีองค์กรอิสระที่เป็นองค์กรที่เขาเคยพัฒนาในส่วนงานของสภาพดินฟ้าอากาศของมหาสมุทรไทย เหมือนกันนี้แหละ เขาจะมาช่วยขับเคลื่อนเพื่อไปสู่การตลาดสู่การประชาสัมพันธ์สู่ความสำเร็จภายในจังหวัด เขาจะให้เราเดินต่อ เขาเพิ่งจะมาเริ่มต้น เข้ามาในนามของพ่อ เป็นประธานเครือข่ายโคก หนอง นาจังหวัด เขาก็จะมาให้รวบรวมสมาชิกในเครือข่ายแล้วเพื่อที่จะขับเคลื่อนต่อ”
(คุณประกาศ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 กันยายน 2567).

ในขณะเดียวกันเกษตรกรที่ร่วมอยู่ในเครือข่ายมีโอกาสนในการเข้าถึงทรัพยากรและการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอื่น ๆ อันแสดงให้เห็นถึงความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างชอบธรรม สัมพันธ์กับการมีกฎระเบียบหรือโลกทัศน์หรือความเชื่อบางอย่างที่ได้รับการยอมรับในสนาม เป็นคุณค่าความเชื่อหลักและวาทกรรมที่สนามได้ประกาศออกมาอย่างชัดเจน เนื่องในฐานะที่เป็นหลักการพื้นฐานของสนาม ซึ่งมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การทำให้ถูกมองว่าเกิดขึ้นอย่างเป็นจริงโดยธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น โดยความเชื่อหลักที่มีความสำคัญที่สุดในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” คือ แม้ว่าเกษตรกรจะต้องพึ่งพาตนเอง หากแต่ความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีการทำงานในลักษณะของเครือข่ายทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จากการลงมือทำ เป็น

การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการใช้พลังงานทดแทน มีการดึงเอาศักยภาพและความสามารถของเจ้าของแปลงมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งการนำความรู้และหลักคุณธรรมมาประยุกต์ใช้ให้มากที่สุด การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานเพื่อยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ เป็นสถานที่พักผ่อน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีความสมดุลของระบบนิเวศ ในขณะที่เกษตรกรที่ประสบความล้มเหลวจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ถูกตีตราจากผู้ที่ยังงมงายได้สำเร็จว่าเป็นผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามโครงสร้างกฎระเบียบ การสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการไม่สามารถปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐกำหนด

ส่วนเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยตนเอง โดยไม่ได้พึ่งพาหน่วยงานภาครัฐ แต่อาศัยความเพียรพยายาม ความสามารถในการนำเอาศักยภาพที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการลงมือทำเพื่อให้เกิดผลสำเร็จ มีความสัมพันธ์กับคณะกรรมการหรือสมาชิกภายในเครือข่ายเพื่อปรึกษาหารือและขอรับแนวทางในการลงมือทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จ แต่อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งและการเข้าถึงทรัพยากรในเครือข่ายดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงอำนาจเดียวที่กำหนดให้เกษตรกรมีบทบาทในสนามนี้ แม้ว่าเกษตรกรไม่ได้เข้าร่วมโครงการในการขับเคลื่อนโดยหน่วยงานรัฐ หากแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการลงมือทำตามโมเดลนี้สามารถมีตำแหน่งและเป็นผู้สร้างกฎระเบียบ กติกา และให้แนวทางในการดำเนินงานที่จะนำไปสู่การทำได้สำเร็จ ดังเช่นเกษตรกรที่มีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาในเครือข่ายกล่าวว่า

“ผมเป็นอาจารย์ มีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาเรื่องโคก หนอง นา เข้าร่วมกิจกรรม เขาตลอด อย่างประชุมเมื่อวานนี้แหละ ผมก็ไปบอกว่า โคก หนอง นา มันจะอยู่อีกตัวหนึ่ง นอกจากคุณแล 30 ครั้วเรือนแล้ว คุณจะต้องทำต่อเนื่อง แล้วก็ต้องมีการประเมินคุณ คุณต้องยกเป็นองค์ความรู้ แล้วก็ต้องมีความรู้เฉพาะ”
(คุณชนะพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐและเครือข่ายที่สนับสนุนในการดำเนินงานร่วมกัน แม้ว่าเกษตรกรบางคนจะไม่ได้เข้าร่วมโครงการที่รัฐสนับสนุน แต่เกษตรกรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการลงมือทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ก็สามารถมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่มีตำแหน่งและทรัพยากรที่เหนือกว่าเป็นผู้สร้างกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม โดย สนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

เป็นพื้นที่ที่มีโครงสร้างของอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กระทำต่อตัวเกษตรกร โดยเกษตรกรที่มีตำแหน่งเป็นประธานเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นผู้ที่กำหนดโครงสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ และกำหนดตำแหน่งที่สำคัญในสนาม โดยเกษตรกรมีบทบาทภายในสนามนี้ที่แตกต่างกัน บางคนเป็นผู้ชี้แนะ บางคนเป็นผู้ปฏิบัติตาม สนามนี้มีลักษณะโครงสร้างที่กำหนดกฎเกณฑ์ให้เกษตรกรมีความไม่เท่าเทียมกัน เกษตรกรมีการตีความความสำเร็จจากผลของการลงมือทำตามลำดับขั้นตอน โดยยึดเป้าหมายตามหลักบันได 9 ขั้นที่ถือว่าเครือข่ายเป็นเป้าหมายสูงสุดของการลงมือทำ เช่น เกษตรกรที่ปลูกพันธุ์ไม้แล้วต้นไม้มิตายก็ถือว่าประสบความสำเร็จจากการปลูกพืชและการสร้างพื้นที่ป่า เมื่อเกษตรกรเริ่มได้ผลผลิตจากพื้นที่ก็ถือว่าเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเพื่อให้เกิดความพอกิน พออยู่ เมื่อพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์แล้วเกิดผลสำเร็จ ทำให้เกิดความร่มเย็น เป็นสุข ในขณะที่เกษตรกรที่ได้รับตำแหน่งสำคัญในเครือข่ายถือว่าประสบความสำเร็จในขั้นสูงสุด การตีความความสำเร็จดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอยู่ในสนาม แม้ว่าสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จะให้ความสำคัญกับการลงมือทำด้วยการใช้กำลังแรงงานตนเอง หากแต่เป็นการทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่าย ในขณะที่เกษตรกรประสบความสำเร็จจากเครือข่ายจะอยู่ในฐานะผู้นำที่ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลสมาชิกในเครือข่ายที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งบทบาทของการเป็นผู้นำในการชี้นำนั้นอาจทำให้เกิดความไม่เอื้อยงพฤติกรรมของเกษตรกรอื่น การกระทำดังกล่าวอาจมีความเป็นไปได้ว่า เป็นความพยายามของเกษตรกรเพื่อจะทำให้เกษตรกรรายอื่นมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกับผู้นำ โดยไม่ได้เป็นการบังคับเชิงกายภาพ แต่เป็นการทำให้เปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะนิสัยของเกษตรกรที่นับได้ว่า เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอยู่ภายในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ที่อาจหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้นำที่ประสบความสำเร็จในปฏิบัติการนี้จึงเป็นผู้กำกับควบคุม และกำหนดโครงสร้างอำนาจของสนามนี้

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกันเอง

นอกจากสนามของการปฏิบัติตามโมเดลนี้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับการได้รับการสนับสนุนจากรัฐ เกษตรกรกับผู้นำในเครือข่ายแล้ว เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ยังมีการเบียดขับ การแย่งระหว่างเกษตรกรด้วยกันเพื่อให้เข้าสู่การได้รับโอกาสภายในสนามนี้ด้วย ด้วยการลงมือทำและเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ให้สามารถเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ และแก้ปัญหาสภาพพื้นที่ มีแหล่งน้ำ จนมีผู้ที่สนใจหรือเจ้าของพื้นที่ใกล้เคียงมาศึกษาเรียนรู้ สร้างให้พื้นที่เป็นที่รู้จัก และเป็นศูนย์เรียนรู้ เพื่อจะได้เข้าถึงทรัพยากรที่เหนือกว่าคนอื่น เกษตรกรบางคนได้รับตำแหน่งเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์

จากการลงมือทำ หรือการเป็นครู อาจารย์ ที่ปรึกษาเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เป็นผลจากการลงมือทำและเห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม เกษตรกรบางคนเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีหน่วยงานราชการในพื้นที่คัดเลือกให้เป็นวิทยากรที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมภายในโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ เป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีการที่สำคัญในระดับอำเภอและระดับจังหวัด มีการทำงานเชิงบูรณาการร่วมกับเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เชื่อมความสัมพันธ์ในระดับจังหวัด เกษตรกรบางคนที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ประสบความสำเร็จ มีการยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของตลาดและผู้บริโภค ผลจากการลงมือทำด้วยโมเดลนี้ ทำให้เกษตรกรได้รับรางวัล มีชื่อเสียง และมีตำแหน่งที่สำคัญในชุมชน ดังเช่นที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า

“เราได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนของจังหวัด คือ เป็นเกษตรกรดีเด่นประจำจังหวัด ด้านเกษตรผสมผสานครับ แล้วก็ไปเป็นตัวแทนแข่งในระดับเขต เราก็ได้ประกวดศูนย์การเรียนรู้จากกรมการปกครองก็เป็นที่สองของจังหวัดก็ประมาณนั้น เราได้รับรางวัลจากการประกวด แล้วที่ผ่านมาล่าสุดก็มีการถ่ายโฆษณาของคูโบต้า คือ เขาเห็นเราทำแปลงตรงนี้เขาก็ต้องการให้เห็น *inspiration* ว่าเป็นการจุดประกายให้เห็นว่า ภาพของการเป็นเกษตรกรมันเป็นอย่างไร ก็คือทำให้เขาเห็นนะครับ” (คุณพิชิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กันยายน 2567).

สนามของการลงมือทำตามโมเดลนี้เกษตรกรด้วยตนเองมีการช่วงชิง ต่อสู้ ต่อรองเพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ สนามนี้จึงอาจเต็มไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรด้วยตนเองที่ไม่ได้มีแต่เพียงการร่วมมือกัน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรด้วยตนเองจึงเป็นตัวกำหนดโครงสร้างอำนาจของสนามนี้

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานอื่น ๆ

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” นอกจากจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชนในการทำตามโมเดลนี้แล้ว เมื่อหน่วยงานรัฐและภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและสนับสนุนในการทำเกษตรกรรมตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เห็นผลลัพธ์จากปฏิบัติการนี้อย่างเป็นรูปธรรม ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อต่อยอดและพัฒนาพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการให้คำแนะนำด้านวิชาการเกษตร

การเลือกพันธุ์พืช การจัดการดินและน้ำ และการป้องกันกำจัดศัตรูพืช การสนับสนุนปัจจัยการผลิตทางการเกษตร เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยชีวภาพ และสารชีวภัณฑ์ ให้คำแนะนำด้านการจัดการน้ำ การขุดบ่อ การสร้างฝาย และการอนุรักษ์น้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม ให้ความรู้และสนับสนุนด้านการตลาดและการแปรรูปผลผลิต ดังเช่นเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนในการขับเคลื่อนตามโมเดลนี้ กล่าวว่า “พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ของผมก็ซื้อได้จากเกษตร ปลาได้จากประมง ไก่พื้นบ้าน วัว ปศุสัตว์เอามาให้ก่อน จากนั้นผมก็ซื้อเอง ” (คุณต่อพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2567). ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยกำลังทรัพย์ของตนเองนั้นจะต้องพึ่งพาตนเอง ขาดโอกาสในการเข้าถึงและการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ดังเช่นเกษตรกรที่ไม่ได้พึ่งพาหน่วยงานรัฐ กล่าวว่า “พันธุ์ปลาก็ยังไม่มี แล้วไก่อีกจะซื้อมาเลี้ยง นี่ก็ซื้อจะซื้อมาเอง คือ ตั้งแต่ทำมาก็ยังไม่ได้ไปติดต่อหน่วยงานใด ๆ แล้วก็ไม่มีหน่วยงานใด ๆ มาหา เราก็คือหลักพื้นฐานก็คือ เอาความรู้จากพ่อแม่มาใช้ เราก็ถูกปลูกฝังให้ทำนาทุกปีอยู่แล้ว เราก็ทำไว้กินนะครับ” (คุณก่อพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤศจิกายน 2567). ความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของอำนาจที่หน่วยงานรัฐและภาคีเครือข่ายอื่นกระทำต่อเกษตรกรที่เคยได้รับการสนับสนุนมาก่อน เพื่อพัฒนาและยกระดับพื้นที่ตามแนวทางของโมเดลนี้ ในขณะที่เกษตรกรผู้ที่ไม่เคยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐจะต้องพึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสนามนี้ได้

สิ่งดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในสนาม แม้ว่าจะอยู่ภายใต้ปฏิบัติการตามแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีเป้าหมาย หลักคิด หลักการปฏิบัติ และประโยชน์ที่ได้รับแตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละคนเข้าสู่สนามนี้เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต การจะปรับเปลี่ยนได้นั้นเกษตรกรต้องผ่านการแย่งชิงเพื่อให้เข้าถึงอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่ในสนามนี้ ดังนั้น เกษตรกรที่อยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นความสัมพันธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกันระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรกับหน่วยงานรัฐ เกษตรกรกับเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” และกับหน่วยงานอื่น โดยมีวาทกรรมที่หลากหลายรองรับอยู่ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสนามนี้ได้ โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงวาทกรรมที่หลากหลายนั้นในหัวข้อต่อไป

4.2.1.3 วาทกรรมที่กำหนดสนาม

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีการขับเคลื่อนด้วยวาทกรรมหลากหลายที่ส่งผลต่อการกระทำของเกษตรกร โดยวาทกรรมเป็นระบบของความคิดและภาษาที่เชื่อมโยงกัน มีลักษณะเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท มีบทบาทในการสร้างและรักษาระเบียบทางสังคม

วาทกรรมจึงเป็นมากกว่าการพูดหรือการเขียน แต่เป็นระบบความคิดและภาษาที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความเข้าใจและการกระทำของเราเกี่ยวกับโลกและสังคม การลงมือทำตามโมเดลนี้เกี่ยวข้องกับวาทกรรมที่หลากหลายที่กำกับปฏิบัติการในลงมือทำตามโมเดลนี้ ดังนี้

การทำแบบองค์รวมด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ เป็นการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ โดยเป็นแนวคิด แนวทางหลักการของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ได้พระราชทานให้แก่ประชาชนคนไทยได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะสืบสาน รักษา และต่อยอด ด้วยการออกแบบพื้นที่ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้สอดคล้องกับหลักภูมิสังคม เกษตรกรบางคนที่ยังมีมือปฏิบัติตามโมเดลนี้มีการรับรู้และมีความศรัทธาในแนวคิด หลักการดังกล่าว ตั้งแต่วัยเด็กผ่านการติดตามรับชมสื่อโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ เกษตรกรบางคนมีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา เมื่อครั้งยังทำงานในฐานะเป็นผู้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐกับการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ใช้ เมื่อถึงวัยเกษียณจึงมีโอกาสได้นำความศรัทธาที่มีอยู่มาใช้ในการลงมือทำด้วยตนเอง ดังเช่นเกษตรกรผู้ที่เคยอยู่ในฐานะของผู้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานแล้วลงมือทำตามแนวทางนี้ กล่าวว่า

“ผมก็ได้ยินคำว่าโคก หนอง นาครั้งแรกก็ตอนนี่แหละไปอบรมอะไรแบบนี้ ฟังข่าว ดูข่าว ดูว่าทำยังไง ก็ดูข่าวในพระราชสำนักด้วย ผมรู้ตั้งแต่ตอนเป็นทหารแล้ว เขามอบกรมทหารไป พอปลดก็เอาความรู้พวกนี้แหละมา แล้วที่ทำโคก หนอง นา นี่ก็เกิดมาจากแรงศรัทธา จากแรงบันดาลใจที่ได้ทำงานรับใช้ในหลวง เพราะผมเป็นทหารรักษาพระองค์ ก็เป็นครูอบรมทหารมาก่อน” (คุณไมท์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 ตุลาคม 2567).

การปฏิบัติตามโมเดลนี้เป็นการลงมือทำแบบเป็นองค์รวม คำนึงถึงการสร้างและรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่จากพื้นที่ที่มีปัญหาขาดแคลนน้ำ ดินไม่อุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้จนทำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ให้มีปริมาณน้ำที่เพียงพอสำหรับทำเกษตรกรรม มีดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลดการใช้ยาฆ่าแมลง และสารเคมีทางการเกษตร เป็นการทำเกษตรกรรมที่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ไม่มีประโยชน์สู่พื้นที่ที่มีประโยชน์ เป็นการจัดการพื้นที่เพื่อให้เกิดความ

สมดุล มีการปรับปรุงบำรุงดิน การคัดเลือกพันธุ์ไม้และเลี้ยงสัตว์ที่มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี มีอากาศหายใจที่บริสุทธิ์ เป็นการจากระบบนิเวศทางการเกษตรที่มีลักษณะเฉพาะของการทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีความต่อเนื่องและเป็นไปตามแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นปฏิบัติการที่ไม่ส่งผลกระทบต่อคนในรุ่นปัจจุบัน และในอนาคตด้วยการใช้พลังงานภายในการลงมือทำ ตั้งแต่การออกแบบพื้นที่ การวางแผน การเพาะปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว การแบ่งปัน การตลาด การแปรรูป และการจำหน่ายจ่ายแจก โดยที่เกษตรกรอยู่ในทุก ๆ กระบวนการเพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับนำมาบริโภคในชีวิตประจำวัน หากเหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นวิธีการผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวและชุมชน การลงมือทำภายใต้วาทกรรมนี้ ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเองได้ โดยที่ไม่จำกัดว่าวาทกรรมนี้เป็นของหน่วยงานรัฐ หรือของประชาชนแต่เพียงผู้เดียว หากแต่เป็นวาทกรรมที่กำหนดให้ทุกคนยึดถือและปฏิบัติตามได้

การลงมือทำด้วยการพึ่งพาตนเอง ในขณะเดียวกันการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้วยการนำศักยภาพและความสามารถของตนเองมาใช้ในการลงมือทำ การมีพื้นฐานความรู้และมีความชื่นชอบในการทำเกษตรกรรม การหมั่นศึกษาหาความรู้ และการมีคุณธรรม ความขยันหมั่นเพียร ความมานะอดทน ความตั้งมั่นตั้งใจ และทุ่มเทในการลงมือทำด้วยพลังงานของตนเอง การดำเนินชีวิตตามสายกลาง ไม่มุ่งที่จะผลิตเพื่อการค้า แต่มุ่งผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก เกษตรกรเรียนรู้ที่จะอยู่กับปัญหาและการแก้ไขปัญหา ไม่ว่าจะปัญหาเรื่องธรรมชาติกับธรรมชาติ และคนกับธรรมชาติ ลดการพึ่งพาทรัพยากรภายนอกและการจ้างแรงงานให้มากที่สุด เกษตรกรใช้ความรู้ในการคัดเลือกพันธุ์ไม้และพันธุ์สัตว์ มีการวางแผนทำตามลำดับขั้นที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และความต้องการของตนเองและครอบครัว ก่อนที่จะทำการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรจะต้องรู้จักพื้นที่ของตนเองก่อน มีการออกแบบพื้นที่ด้วยหลักตามใจผู้อยู่ กล่าวคือ การออกแบบตามใจเจ้าของพื้นที่ คำนึงถึงทิศทางลม ทิศทางแสงแดด ลักษณะของพื้นที่ โดยมุ่งที่จะเพาะปลูกพืชที่สามารถเก็บผลผลิตมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพได้ก่อน ปลูกไม้ผลสำหรับการบริโภค ปลูกไม้ยืนต้นสำหรับใช้ประโยชน์ปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การลงมือทำตามโมเดลนี้จึงใช้การวางแผนในการลงมือทำเพื่อให้ได้ผลผลิตเพื่อการบริโภคและการใช้สอยในชีวิตประจำวันได้ตลอดทั้งปี เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยตนเองเพื่อสร้างแหล่งอาหาร และเรียกพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” นี้ว่า “ศูนย์ข้างเคียงนา เราปลูกไม้ผล ไม้พี่เลี้ยงก่อน เราชอบปลูกมะพร้าว มะม่วง พวกกล้วย ตะไคร้ ข่า คือของกินในครัวเรือนคะ แล้วก็ทำไปเรื่อย ๆ เราทำให้อยู่

ให้ได้” (คุณศรี (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 พฤศจิกายน 2567). “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการทำแบบคนจนด้วยพลังร่างกายของตนเองและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว เป็นการวางแผนชีวิต ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และสร้างความมั่นคงให้กับเกษตรกร และชุมชนในระยะยาวเพื่อให้ได้ผลผลิตจากในพื้นที่สำหรับการยังชีพ การแบ่งปัน และการจำหน่ายแจกที่เป็นเป้าหมายสำคัญของปฏิบัติการนี้

การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารเพื่อทางรอดในยามวิกฤต ในช่วงที่เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนทั่วโลกอย่างมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน มีการประกาศมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคในหลายระดับ ทั้งมาตรการในระดับบุคคลและมาตรการระดับประเทศ หน่วยงานมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้ทำงานจากที่บ้าน เพื่อลดการรวมตัวในที่ทำงาน สถานศึกษาปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนเป็นออนไลน์ เพื่อลดการรวมตัวของนักเรียนและครู หลากหลายธุรกิจได้รับผลกระทบอย่างหนัก โดยเฉพาะธุรกิจท่องเที่ยว โรงแรม ร้านอาหาร และธุรกิจบันเทิง มีผู้ว่างงานเพิ่มขึ้น มีการรักษาระยะห่างจากผู้อื่นที่จะช่วยลดความเสี่ยงในการรับเชื้อไวรัส มีการหลีกเลี่ยงการอยู่อาศัยในสถานที่แออัดที่มีผู้คนหนาแน่นและมีความเสี่ยงสูงต่อการแพร่กระจายของเชื้อไวรัส กิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่ม การจัดงานเลี้ยง และการเดินทางท่องเที่ยวลดลงอย่างมาก ผู้คนใช้เวลาอยู่บ้านมากขึ้น และหันมาทำกิจกรรมต่างๆ ในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำอาหาร การออกกำลังกาย และการพักผ่อนหย่อนใจภายในบ้าน การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จึงได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในหลายด้าน และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมทั่วโลก การปรับตัวและการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับโรคระบาดนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ หลายครอบครัวเริ่มหันมาปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ เพื่อลดการพึ่งพาตลาดภายนอก และสร้างความมั่นคงทางอาหาร เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาก่อนมีภูมิคุ้มกันและมีทางรอดจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวด้วยการมีอาหารที่ปลอดภัยสำหรับการยังชีพ หากเหลือมีการแบ่งปันให้แก่เพื่อนบ้านและชุมชน ในขณะที่เกษตรกรที่มีวิถีการผลิตเชิงเดี่ยวและผู้ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนอาหาร

เกษตรกรเริ่มมองเห็นผลกระทบจากวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นและแสวงหาหนทางที่จะมีชีวิตรอดด้วยการเริ่มลงมือทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานเพื่อสร้างแหล่งอาหาร เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตจากเดิมที่เคยรวมกลุ่มกันทำงานในภาคเกษตรกรรม การเป็นแรงงานรับจ้าง และบัณฑิตจบใหม่ที่ต้องหางานทำสู่การเริ่มลงมือทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพด้วยตนเอง มุ่งเน้นการปลูกพืชระยะสั้นเพื่อสร้างแหล่งอาหารให้แก่สมาชิกในครอบครัวและแบ่งปัน

ผลผลิตที่ได้ให้แก่เพื่อนบ้านในชุมชน เพื่อให้มีภูมิคุ้มกันและรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ดังกล่าว ดังเช่นเกษตรกรที่มีแหล่งอาหารการกินช่วงวิกฤตการณ์ดังกล่าว กล่าวว่า “โคก หนอง นา อย่าง ช่วงโควิด ปิดบ้าน ปิดเมือง ปิดอะไรอย่างนี้ พ่อก็อยู่ได้สบาย ๆ มีกิน มีญาติพี่น้องเก็บเอาไปแขวนไว้ให้เพื่อนบ้านได้ เอาไปแจกกันกินได้” (คุณวงจร, (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2567). ภายใต้การประสบกับภาวะวิกฤตเช่นดังกล่าว “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นมากกว่ารูปแบบของการทำเกษตรกรรม หากแต่เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การมีภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับตนเอง เป็นการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของเกษตรกร และสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืน

การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี

ในขณะที่เกษตรกรที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐได้นำที่ดินที่มีอยู่มาสมัครเข้าร่วมโครงการเพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่จากวิถีการผลิตแบบเดิมที่เคยทำอยู่สู่การลงมือทำเพื่อสร้างพื้นที่ใหม่ โดยเกษตรกรรับรู้และตีความว่า การเข้าร่วมการดำเนินงานนี้เป็นการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในรูปแบบของ “โคก หนอง นา โมเดล” มีความมุ่งหวังว่า “โคก หนอง นา โมเดล” จะเป็นทางเลือกและทางรอด เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างชีวิตใหม่ โดยมีเป้าหมายว่าการลงมือทำตามแนวทางนี้จะทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เกษตรกรไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก ลดการจ้างแรงงาน ลดการใช้สารเคมี ลดการใช้เงินในการลงทุนในทุก ๆ กระบวนการของการผลิต ลดการสร้างหนี้ ลดโรคและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตนเองและสมาชิกในครอบครัว หากแต่เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีการตระหนักในศักยภาพของตนเอง และมีความภาคภูมิใจในการลงมือทำที่ทำให้ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน เกษตรกรที่ตัดสินใจเข้าสู่สนามนี้และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ได้อธิบายถึงผลสำเร็จจากการลงมือทำที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ว่า “ทำแล้วมีความสุข ทำตามใจเรา เรามีความสุข เราก็ทำแบบนี้ ไม่ใช่เราทำตามกระแสหรือ ทำตามอะไร เราทำแล้วเปลี่ยนในทุก ๆ อย่างเลย ทั้งด้านชีวิต ความเป็นอยู่ มาตรฐานของความสุข เปลี่ยนหมดเลย ความทุกข์ลดลง” (คุณสมเพียร (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กันยายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรบางคนไม่ได้นำที่ดินสมัครเข้าร่วมกับหน่วยงานรัฐก็อาศัยช่วงเวลาดังกล่าวในการลงมือทำด้วยกำลังแรงงานและกำลังเงินทุนของตนเองด้วยการนำพื้นฐานความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมที่ตนเองมีอยู่มาปรับประยุกต์ใช้ โดยมีการรับรู้และตีความว่า การปฏิบัติตามโมเดลนี้เป็นการดำเนินงานเพียงโครงการที่รัฐให้การสนับสนุนหรือเป็นการนำเงินงบประมาณของรัฐมาใช้จ่ายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ยังทำให้เกษตรกรไม่พึ่งพาตนเอง รอแต่จะรับการช่วยเหลือจากรัฐเท่านั้น หรือเป็นโครงการที่ต้องการจะทำให้บรรลุผลสำเร็จ

ของการพัฒนา โดยไม่ได้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเท่าที่ควร ดังเช่นที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยตนเอง แต่กลับได้ผลลัพธ์ที่ดีจึงมีหน่วยงานรัฐต่าง ๆ เข้าหาภายหลังกล่าวว่า

“เราปรับตามลักษณะภูมิประเทศของเราที่มีอยู่ เราทำเรื่อย ๆ ของเราอยู่แล้ว แง่มุมหนึ่งมันทำให้คนอื่นเห็นว่า คนที่ทำแบบนี้อะ คือถ้ามีวิธีอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องแบบใช้บอยอย่างอื่นมาเพิ่มนะ บางคนจะเห็นเขามึงบมาให้ รับเอา เอาไปซูด เอาต้นไม้ พอได้มาแล้วก็ปล่อย ตอนนีพื้นที่ก็ไม่มีอะไรแล้ว แต่ที่นี้หน่วยงานเข้ามาใช้สถานที่อบรม” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

ดังนั้น สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเต็มไปด้วยวาทกรรมรองรับที่หลากหลาย ส่งผลต่อการกระทำของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรที่อยู่ภายในสนามนี้ไม่ได้มีการลงมือปฏิบัติด้วยการมีวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่ง หากแต่เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีการเชื่อมโยงวาทกรรมที่หลากหลายสู่การปฏิบัติตาม วาทกรรมจึงเป็นชุดของภาษาที่ทำให้เกิดปฏิบัติการของเกษตรกรต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและการนำศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม การนำหลักการทรงงาน การทำแบบองค์รวมและการทำตามลำดับขั้นตอนมาประยุกต์ใช้ เป็นการวิถีการผลิตแบบทางสายกลาง เป็นโครงการของรัฐที่มุ่งให้เกษตรกรสร้างงาน สร้างอาชีพ เป็นการตระหนักถึงคุณค่าในตนเองด้วยการนำกำลังร่างกายมาใช้ในการกระบวนการผลิตอย่างครบวงจร การนำทรัพยากรในพื้นที่มาทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง และสมาชิกในครอบครัวอันจะเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

4.2.1.4 พลวัตของสนาม "โคก หนอง นา โมเดล"

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร ธรรมชาติ โครงสร้าง กฎระเบียบ และปฏิบัติการของอำนาจที่มีอยู่ภายในสนามนี้ที่ไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แม้ว่าพื้นฐานของปฏิบัติการนี้มีที่มาจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานให้แก่ประชาชนคนไทยได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวัน และพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ

พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะสืบสาน รักษา และต่อยอด การออกแบบพื้นที่ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” มีหลักคิด แนวทาง และเป้าหมายให้เกิดการพึ่งพาตนเองและเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการปฏิบัติด้วยการยึดในหลักของความพอประมาณ การใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ ไม่ฟุ้งเฟ้อ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความมีเหตุผล การตัดสินใจและการกระทำบนพื้นฐานของเหตุผลและความรอบคอบ การสร้างภูมิคุ้มกัน การเตรียมความพร้อมในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงต่าง ๆ และนำเอาเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมมาใช้ในการปฏิบัติ มีการบริหารจัดการที่ดินและน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า เกิดการพึ่งพาตนเองในภาคการเกษตร ลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติและความผันผวนของตลาด เป็นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนและชุมชน และลดความเสี่ยงและความเสียหายจากภัยธรรมชาติ โดยการบริหารจัดการน้ำและที่ดินอย่างเหมาะสม

เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้จึงมีความมุ่งมั่นในการทำเกษตรกรรมด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ด้วยการนำพลังแรงกายของตัวเองมาใช้ในการผลิต ลดการจ้างแรงงานจากภายนอกครอบครัว มีการผลิตด้วยวิถีของความพอเพียง เป็นการผลิตที่มุ่งทำให้เกิดความพอมี พอกิน พอใช้ พออยู่ มีการแบ่งปันผลผลิตให้แก่ผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ หากแต่โดยแท้จริงแล้ว เกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติไม่ได้มุ่งเพื่อให้ได้ผลผลิตเพื่อการยังชีพแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกษตรกรมีความมุ่งมั่นที่จะทำการผลิตเพื่อสร้างรายได้ด้วยการนำที่ดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยมีทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกไม้ 5 ระดับเพื่อการใช้สอย ปลูกไม้ผล ไม้พุ่มเตี้ย ไม้เลื้อยระดับพื้นดิน และไม้หัวใต้ดินเพื่อให้ได้บริโภค มีการทำพื้นที่หนองเพื่อสร้างให้เป็นแหล่งกักเก็บน้ำ และมีพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวหรือมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่นาให้เป็นพื้นที่ชนิดอื่นที่มีความเหมาะสมกับลักษณะภูมิศาสตร์และภูมิสังคม โดยที่การลงมือทำตามโมเดลนี้มีเป้าหมายของความสำเร็จตามหลักบันได 9 ขั้น คือ ความพอกิน พออยู่ พอใช้ พอร่มเย็น บุญ ทาน เก็บ ขาย และการสร้างเครือข่าย ประกอบกับเกษตรกรมีการวางแผนและลงมือทำตามลำดับขั้นตอน เริ่มจากการออกแบบพื้นที่ การวางแผนการทำ การคัดเลือกพันธุ์ไม้ เพื่อสร้างพื้นที่ให้ได้ผลผลิตให้พอกิน พอใช้ พออยู่ เมื่อพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์แล้วทำให้เกิดความร่มเย็น เป็นสุข หากเหลือจากกินและใช้แล้วจึงสามารถนำผลผลิตนั้นไปแบ่งปันได้เป็นการสะสมบุญ ทาน เป็นการเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจ การแบ่งปันผลผลิต และการแบ่งปันความรู้ผ่านการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งนั่นหมายความว่า แม้ว่าการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จะเป็นวิธีการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตเพื่อการยังชีพ หากแต่

เกษตรกรยังต้องใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมที่มีวิถีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่จำเป็นจะต้องใช้เงินตราทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เกษตรกรจึงต้องมีการนำผลผลิตที่ได้จากการลงมือทำตามโมเดลนี้ไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้สินค้าและบริการที่มีความจำเป็นกับการดำเนินชีวิต ดังนั้น วิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีความลื่นไหล เปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เกษตรกรที่ยังต้องรับภาระทางสังคม มีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ จึงต้องมีการวางแผนการปลูก โดยไม่เพียงแต่คำนึงถึงพันธุ์ไม้ที่จะนำมาใช้ในการบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่จะต้องคำนึงถึงความต้องการของตลาดและการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีการลงมือทำตามบริบทพื้นที่และความรู้ความสามารถที่มีอยู่ กล่าวว่

“พี่เคยมีเงินเดือนประจำ แต่พอมาทำโคก หนอง นา เราก็ไม่ได้ตีมาเป็นมูลค่าของเงินที่จะได้ แต่เราได้ในเรื่องของสุขภาพ อยู่กับพ่อกับแม่ ได้อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้มีเพื่อนบ้าน ลุง ป้า น้า อา อยู่ในสังคมที่ดี แล้วเงินก็สำคัญ เพราะว่าเราต้องจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ค่ารักษาพยาบาลพ่อแม่ เพราะฉะนั้น เราก็ต้องมีรายได้ มีการวางแผนปฏิทินการปลูก ไร่ การเก็บผลผลิต เก็บรายวัน เก็บราย 3 วัน เก็บรายสัปดาห์ เก็บรายเดือน เป็นรายปี อะไรแบบนี้ คือเราก็ต้องมีพืชที่เราสามารถเก็บเกี่ยว แล้วแปรรูปแล้วสร้างเงินให้เราได้ทุกวัน” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรที่ไม่มีภาระทางเศรษฐกิจและสังคมก็จะมุ่งวิธีการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภคจึงมีการแบ่งปัน และการจำหน่ายแจก โดยไม่ได้มุ่งหวังว่าจะมีรายได้ในขณะที่พันธุ์ไม้ต่าง ๆ กำลังมีการเจริญเติบโตและพื้นที่ยังไม่อุดมสมบูรณ์อย่างเต็มที่ เกษตรกรมีความเข้าใจในธรรมชาติกับวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเป็นการลงมือทำแบบค่อยเป็นค่อยไป อาศัยเวลาที่เหมาะสมในการทำ และไม่รีบเร่ง ดังคำกล่าวของเกษตรกรที่ว่า “เราก็แค่ทำตามกำลังอย่างเดียว เราปลูกไม้หลายชั้น อยากกินเราก็ปลูก ลำไย ส้มตัน ลิ้นจี่สองต้นอะไรอย่างเงี้ย แค่นั้นพอแล้วนะ ไม่นั่นที่จะขายนะ พอนักท่องเที่ยวมาถ่ายรูปเก็บกิน เราไม่เน้นเอาออกไปขายนอกฟาร์มเรา” (คุณชนะวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2567). เป้าหมายของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ของเกษตรกรแต่ละบุคคลจึงมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สนามของการลงมือทำตามโมเดลนี้จึงไม่หยุดนิ่งกับที่ หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้มีความสิ้นเปลืองของการใช้ชีวิตอยู่ภายในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเกษตรกรมีการบริหารจัดการพื้นที่และการวางแผนการลงมือทำตามลำดับขั้นตอน เกษตรกรบางคนใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยสามารถทำกิจกรรมได้ตั้งแต่หลังจากตื่นนอน จวบจนกระทั่งเข้านอน มีกิจกรรมให้ลงมือทำทุกวัน การใช้ชีวิตในพื้นที่ดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีความสุขในการลงมือทำ ได้ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่เต็มไปด้วยแหล่งอาหาร การได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี มีอากาศที่ดี และการหายจากโรคและความเจ็บป่วยที่เคยเกิดขึ้น หากแต่เกษตรกรบางคนไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เนื่องจากมีที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ กันจึงไม่จำเป็นต้องสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ดังกล่าว หรือเกษตรกรบางคนมีการวางแผนว่า ถ้าในอนาคตพื้นที่นี้เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพันธุ์ต่าง ๆ เจริญเติบโต และได้ผลผลิตอย่างเต็มที่ มีสัตว์เลี้ยงอยู่ในพื้นที่แล้วมีความเป็นไปได้ที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตนเองด้วยการเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อจะได้มีเวลาในการทำกิจกรรมได้ตลอดทั้งวัน ดังเช่นเกษตรกรที่วางแผนอนาคตของตนเองจะเข้ามาพักอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ กล่าวว่า

“ที่พักในแปลงโคก หนอง นา นี้ก็ไม่มีใครอยู่ เพียงแต่ว่าเขาก็ไปพักผ่อนกันเฉย ๆ แล้วบ้านที่อยู่ประจำอยู่ห่างจากแปลงโคก หนอง นานี้ จากบ้านไปก็ประมาณ 4-5 กิโลเมตรไปแป๊บเดียวก็ถึง เข้ามาก็ไป ตอนนี้อ้อมรั้วลดหนามคือล้อมรอบหมดแล้ว มีประตูล็อกไว้ มีไฟติดไว้ ตอนนี้อ้อมรั้วคือ มีแค่บ้านน้อยคาวนที่อยู่แปลง ก็คือเอาไว้อยู่ตอนที่เราเข้าไปทำสวน แต่ว่าจะนอนกันนอนได้”
(คุณละว้า (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรที่มีพื้นที่ในการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ขนาดเล็กสามารถลงมือทำได้ด้วยตนเอง หากแต่เกษตรกรที่ขนาดพื้นที่กว้างใหญ่ยังคงเลือกที่จะทำวิธีการผลิตเชิงการค้าควบคู่กัน เนื่องด้วยเหตุผลของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่จะต้องใช้แรงงานของตนเองเป็นหลัก และลักษณะของพื้นที่ที่ถูกบริหารจัดการให้มีทั้งพื้นที่โคก พื้นที่หนอง และพื้นที่น้ำที่ไม่สะดวกต่อการผลิตพืชให้ได้ปริมาณมาก ๆ อีกทั้งเกษตรกรบางคนยังมีความจำเป็นต้องใช้เงินในการยังชีพ จึงทำให้สนามของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องใช้ระยะเวลานานในการเพาะปลูกกว่าจะได้ผลผลิตในปริมาณมาก และสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังมีการวางแผนที่จะลดขนาดพื้นที่ในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวลง โดยจะค่อย ๆ

ปรับเปลี่ยนลักษณะของพื้นที่ เพื่อให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืช สามารถเก็บเกี่ยว และได้ผลผลิตทั้งปี ซึ่งแตกต่างจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่กระบวนการปลูกมีความซ้ำซาก และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ไม่คุ้มค่า เมื่อมีรายได้ก็นำไปใช้จ่ายหนี้สิน ทำให้ไม่มีเงินเก็บออม ดังเช่นเกษตรกรที่มีการวางแผนจะขยายพื้นที่ในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” กล่าวว่า

“ผมก็ยังปลูกปาล์มอยู่ด้วยครับ แต่เป็นแนวแดน แล้วเราก็ปรับพื้นที่ให้มันเป็นสมรมมากขึ้น เราก็เอาความรู้โคก หนอง นา มาใช้ในส่วนปาล์ม ไม่ใช่ทำปาล์มอย่างเดียวแล้ว” (คุณประธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2567).

สนามของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีความไม่แน่นอน เมื่อเกษตรกรเห็นถึงผลลัพธ์จากการลงมือทำ ทำให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัยในการบริโภค ลดรายจ่ายค่าอาหารการกินภายในครอบครัว เกษตรกรมีการวางแผนจะขยายและปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นสนามของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” อย่างเต็มตัว อีกทั้งเกษตรกรบางคนนำองค์ความรู้เดิมจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมีมาปรับใช้แบบผสมผสาน โดยมีการเลือกใช้สารเคมีในปริมาณที่เหมาะสม คำนึงถึงคุณภาพของผลผลิตที่จะได้รับสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว และสุขภาพของผู้ที่ลงมือทำด้วยโมเดลนี้ รวมทั้งผลกระทบของเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม เกษตรกรมีการแบ่งปันผลผลิตด้วยการจำหน่ายแจกจ่ายให้ชุมชน และคนภายนอกครอบครัวได้บริโภคอาหารที่มีคุณภาพและมีความปลอดภัย มีการจำหน่ายผลผลิตให้แก่สมาชิกในเครือข่ายที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่ความแตกต่างกันสำหรับการบริโภค ยิ่งกว่านั้นเกษตรกรบางคนมีการวางแผนการเพาะปลูกพืชที่จะสามารถจำหน่ายในตลาดได้ราคาที่ดี เป็นการทำการตลาดแบบใหม่ด้วยการวิเคราะห์ความต้องการของตลาดแล้วนำมาวางแผนในการเพาะปลูกตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีการยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีการต่อยอดและพัฒนาจากผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่สู่ผลิตภัณฑ์ที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของตลาดและผู้บริโภค มีการจ้างแรงงานคนในชุมชน เกิดเป็นกลุ่มที่สำคัญในชุมชนที่นำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ มีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและมาตรฐาน ผลจากการลงมือทำด้วยโมเดลนี้แล้วเกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกษตรกรได้รับรางวัล มีชื่อเสียง และมีตำแหน่งที่สำคัญในชุมชน

นอกจากนี้ผลจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ยังสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับลักษณะของที่ดิน จากเดิมที่เป็นพื้นที่ราบสำหรับใช้ประโยชน์จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร แต่กลับสร้างความเสื่อมโทรมให้กับทรัพยากรดิน และน้ำที่เป็นผลจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรจนที่ดินบางแห่งไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้กลายเป็นที่รกร้างเมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามของโมเดลนี้ได้ใช้ประโยชน์จากที่ดินให้มีทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า 5 ระดับ พื้นที่หนองสำหรับเก็บกักน้ำไว้ใช้ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวหรือพืชอย่างอื่นที่มีความเหมาะสมกับแต่ละบริบทพื้นที่ มีการปรับพื้นที่ด้วยการขุดเพื่อพลิกฟื้นหน้าดิน ทำให้ดินร่วนซุยขึ้น และเพิ่มความสามารถในการระบายน้ำ มีการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ การปลูกพืชหลากหลายชนิดและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ช่วยสร้างระบบนิเวศให้มีความสมดุล การฟื้นฟูสภาพที่ดินที่เสื่อมโทรมให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ลดปัญหาดินทราย ดินเค็ม และดินดาน เพิ่มความสามารถในการกักเก็บน้ำของดิน และลดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ทำให้ที่ดินกลับมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของครอบครัวและชุมชน เป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงการเกษตร เป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ที่ดิน ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจว่า หลังจากเปลี่ยนแปลงลักษณะของที่ดินเป็น “โคก หนอง นา โมเดล” แล้วจะไม่กลับไปใช้ประโยชน์จากที่ดินด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าอีก เนื่องจากปฏิบัติการนี้ทำให้เกษตรกรได้ทั้งผลผลิตที่ปลอดสารเคมีสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน หากเหลือก็แบ่งปัน และจำหน่ายจ่ายแจกในตลาด อีกทั้งเป็นการพัฒนาและยกระดับผลผลิตทางการเกษตรจากในพื้นที่สู่การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมาตรฐาน เกษตรกรเปรียบพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นเช่น “อาณาจักร” หรือ “เป็นหลุมหลบภัย” ทำให้มีอาหารการกิน รายได้จากการจำหน่ายมีความสำคัญรองลงมา ดังเช่นเกษตรกรที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยวแล้วปรับเปลี่ยนสู่การลงมือปฏิบัติด้วยโมเดลนี้กล่าวว่า

“ไม่เอาเชิงเดี่ยวแล้วครับ ก็คือหนึ่งเราคงไม่ไปเช่าพื้นที่เขาแล้ว เพราะว่าเรารู้แล้วว่ามันต้องลงทุนเยอะ รายได้เราก็ไม่สามารถกำหนดราคาอะไรได้ เราก็ทำพื้นที่เราแบบนี้แหละครับ คือมันก็ support ความคิดเราชีวิตเราได้ตลอดอยู่แล้วครับ คือ รายได้มีได้ก็ได้ ไม่ได้ก็ไม่มีไร คือทำให้เรามีกิน ทำให้เรามีอยู่ ไม่ใช่สารเคมี” (คุณพิชิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กันยายน 2567).

ดังนั้น การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีความเป็นพลวัต มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยไม่ได้เป็นเพียงสนามที่มีวิธีการผลิตเพื่อการยังชีพแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกษตรกรมีวิธีการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ การใช้ชีวิตอยู่ภายในพื้นที่ การขยายพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน อันเป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ที่ดิน เกษตรกรที่อยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องเรียนรู้โครงสร้างของสนาม กฎระเบียบ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอยู่ภายในสนามนี้ รวมถึงการมีวาทกรรมรองรับที่หลากหลายที่กำหนดการกระทำของเกษตรกร เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีการต่อสู้ ต่อรอง และสร้างการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างประสบความสำเร็จ

4.2.2 ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของเกษตรกร

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เกษตรกรได้ให้ไว้ พบว่า เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จที่เกี่ยวกับการรับรู้ การตีความ และการประเมินผลจากการลงมือทำในบริบทพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน เกษตรกรบางคนเริ่มการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการเผชิญกับสภาพปัญหาของพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง และความเสื่อมโทรมจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า เกษตรกรบางคนลงมือทำหลังจากเกษียณจากงานประจำ เกษตรกรบางคนมีปัญหาสุขภาพ ในขณะที่บางคนเริ่มจากการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาก่อนแล้วได้ผลผลิตสำหรับการยังชีพ เมื่อรู้ว่าหน่วยงานรัฐให้การสนับสนุนภายใต้การดำเนินงานผ่านโครงการจึงนำที่ดินที่มีอยู่มาสมัครเข้าร่วมในปฏิบัติการนี้ เพื่อหวังว่าจะได้รับการช่วยเหลือและมีความรู้ในการบริหารจัดการพื้นที่และบริหารจัดการน้ำ ช่วยเพิ่มผลผลิตทางชีวภาพ ทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุลและแข็งแรง ลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร ช่วยลดมลพิษในดินและน้ำ เกษตรกรสามารถผลิตอาหารได้หลากหลายชนิด ทั้งพืชผักผลไม้ และสัตว์เลี้ยง ทำให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนและชุมชน ลดการพึ่งพาตลาดภายนอกได้ตลอดทั้งปี ในขณะที่เกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐก็ลงมือทำด้วยแรงกายและทุนทรัพย์ของตนเอง เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ การสร้างพื้นที่ให้มีดิน น้ำ ป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีแหล่งอาหารที่มั่นคง แต่ลักษณะที่ดิน ความต้องการขั้นพื้นฐาน และวิธีการลงมือทำของเกษตรกรแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน จึงทำให้เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” หลากหลายระดับ ดังนี้

4.2.2.1 ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ

ความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในระดับแรก คือ การได้ก้าวเข้าสู่สนามของการปฏิบัติตามโมเดลนี้ โดยที่เกษตรกรเริ่มต้นด้วยการลงมือทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน หรือการทำเกษตรกรรมแนวธรรมชาติด้วยการปลูกผักสวนครัวในที่ดินที่ตนเองมีอยู่ มีการวิเคราะห์ถึงสภาพของพื้นที่ ปัญหาของพื้นที่ที่มีอยู่ การวางแผนในการทำ การออกแบบพื้นที่ การปลูกพันธุ์ไม้และเลี้ยงสัตว์ที่สามารถสร้างแหล่งอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัวได้ โดยใช้ภูมิปัญญาและวิธีการที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก และใช้เครื่องมือเกษตรแบบง่าย ๆ ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ เกษตรกรจะสังเกตและเรียนรู้จากธรรมชาติ เพื่อกำหนดช่วงเวลาและวิธีการเพาะปลูกที่เหมาะสม ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และน้ำฝน เป็นต้น ใช้แรงงานคนและสัตว์ในการไถพรวนดินและเก็บเกี่ยวผลผลิต มีการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและลดความเสี่ยงจากการระบาดของโรคและแมลง มีการปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณภาพเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และอาจมีผลผลิตเหลือขายบ้าง ดังเช่นเกษตรกรท่านหนึ่งที่เข้าสู่สนามนี้ โดยเริ่มมาจากความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงทุ่งนาให้เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืช กล่าวว่า

“ก็เกิดมาจากความคิดของเราที่แหละที่อยากจะมีย่านอยู่ติดกันทุ่ง เริ่มมาจากกันบ้านหลังแรกที่เป็นกระท่อมทุ่งนา แล้วก็พัฒนาไปพัฒนามาก็เป็นห้องแอร์ เป็นโรงรถก็เป็นมาแล้ว ก็คือปรับเปลี่ยนมาหลายรอบ เป็นคอกวัวก็เป็นมาแล้ว คือ เป็นไปตามที่ในหลวงพูดไว้เรื่องเราต้องมีแหล่งน้ำ แล้วเราก็ขุดเลย ก็มีพื้นที่ที่เราทำอยู่แล้ว แต่มันไม่ได้งบประมาณก็เพราะว่าของเราไม่ตรงกับสเปค”
(คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

ความสำเร็จดังกล่าวเป็นความสำเร็จที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่พื้นที่จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวสู่การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้พื้นที่มีแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำไว้ในทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลา กุ้ง หอย เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สร้างพื้นที่โคกสำหรับปลูกผักสวนครัวและไม้ผลสำหรับบริโภคในชีวิตประจำวัน ปลูกไม้ใช้สอยสำหรับใช้ประโยชน์ในการปลูกสร้างบ้านเรือน เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา โดยเชื่อว่าการคำสอนของพระบาทสมเด็จพระ

พระบรมชนกนาถเบสวร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหลักคิดและแนวทางที่จะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ด้วยการใช้แรงงานของตนเองในการผลิต นำพื้นฐานความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการปฏิบัติ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในระดับนี้ส่วนหนึ่งมีอาชีพหลักไม่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรม หากแต่ลงทุนทำโมเดลนี้ด้วยตนเอง มีความเชื่อมั่นว่า วิธีการผลิตนี้จะช่วยลดต้นทุนในการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ทำให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัยสำหรับการบริโภค เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างแหล่งอาหาร ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันในวันหยุดที่ว่างเว้นจากการทำงานประจำ เป็นการสร้างพื้นที่แห่งอนาคตเพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้และสืบทอด ดังเช่นเกษตรกรที่ตัดสินใจทำด้วยตนเอง กล่าวว่า

“ที่ผมทำโคก หนอง นา ก็เพราะว่ามาจากความศรัทธาในหลวง ร.9 นี่แหละครับ ผมดูข่าวพระราชกรณียกิจของพระองค์นี้ละครับที่เป็นแรงบันดาลใจให้อยากทำ อยากเรียนรู้ ตอนเด็กก็ไปวิ่งเล่นอยู่ตามท้องทุ่ง พอเริ่มทำแล้วช่วยลดต้นทุน มีผัก มีผลไม้ครับ แล้วให้ร่มเงาได้ความสุขจากการทำ ครอบครัวก็ได้ความสุขนี้ละครับ ได้กินอาหารจากที่เราปลูก” (คุณกิตติศักดิ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรบางคนที่อยู่ระหว่างรอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ได้เข้าสู่สนามของการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการขุดหนองเพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ และการคัดเลือกพันธุ์ไม้มาปลูกในพื้นที่ด้วยกำลังทรัพย์ของตนเองก็ให้ความหมายความสำเร็จในขั้นนี้ จากการมีพื้นฐานความรู้ และประสบการณ์การลงมือทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวมาก่อน ทำให้เกษตรกรรับรู้ถึงปัญหา อุปสรรคที่ผ่านมา จึงมีการวิเคราะห์ตนเอง และนำที่ดินที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ มีการวางแผน การออกแบบพื้นที่ด้วยการเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การประยุกต์ใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ ด้วยการขีดเขียนเป็นแผนผังรูปภาพพื้นที่อาศัยการจินตนาการถึงอนาคตพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ตนเองจะสร้างขึ้น มีการกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนา และเข้าไปรวมกลุ่มพูดคุยและเรียนรู้ร่วมกับสมาชิกในเครือข่ายของการปฏิบัติตามโมเดลนี้ เพื่อให้สามารถอยู่ในโครงสร้างของสนามนี้จนได้ชื่อเรียกขานจากสมาชิกในเครือข่ายว่า “เป็นผู้ร่ายกลับใจ” หลังจากเกษตรกรได้รับความรู้ในการลงมือทำตามแนวทางของโมเดลนี้ผ่านสื่อโทรทัศน์ และ

สื่อออนไลน์ต่าง ๆ รวมถึงการมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ผ่านการฝึกอบรมจึงลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ก่อนการทำงานเชื่อมโยงหรือได้รับการสนับสนุนกับหน่วยงานรัฐ เกษตรกรก็มีการรับรู้และตีความว่า ความสำเร็จที่เกิดขึ้นกับตนเองนั้นเพียงแค่นั้นหลังให้กับวิถีการผลิตการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า แล้วมุ่งหน้าสู่การลงมือทำด้วยการใช้กำลังร่างกายของตนเอง การขุดหนองน้ำ การปลูกพืชผักที่ตนเองและครอบครัวรับประทานเพียงเท่านั้นก็ถือว่าประสบความสำเร็จ ดังนั้นเพียงแค่เกษตรกรตัดสินใจและก้าวเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงรับรู้และตีความว่า เป็นความสำเร็จของการปฏิบัติตามโมเดลนี้ โดยมีเป้าหมายในขั้นต้นเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่การสร้างผลหลากหลายของการปลูกพันธุ์พืชตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สร้างผลผลิตเพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวัน

4.2.2.2 ความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน

เมื่อเกษตรกรรับรู้ว่ามีหน่วยงานของรัฐ ดังเช่น กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครเข้ารับการสนับสนุนการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่มีความสนใจและมีคุณสมบัติตรงตามหลักเกณฑ์ได้ปรึกษาหารือและตัดสินใจภายในครอบครัวเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินที่มีอยู่เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่การปฏิบัติตามโมเดลนี้ จากนั้นได้นำเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสำเนาเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดิน สำเนาบัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน ใบอำนาจกรณีเจ้าของกรรมสิทธิ์ให้ผู้อื่นดำเนินการแทนยื่นสมัครกับหน่วยงานในพื้นที่ที่สังกัดกรมการพัฒนาชุมชน โดยมีความมุ่งหวังว่าจะเป็นการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการสร้างพื้นที่ของตนเองให้มีความสมดุลของดิน น้ำ ป่า เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างแหล่งอาหารสำหรับการบริโภค การแบ่งปัน การจำหน่ายจ่ายแจก เกษตรกรมีการรับรู้และเข้าใจถึงเงื่อนไขและกระบวนการในการดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในการดำเนินงานครอบคลุม 7 กิจกรรม โดยจะต้องสามารถเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อให้มีความรู้ในการพัฒนากิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบโคก หนอง นา โมเดล เกษตรกรจะต้องสร้างพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับตำบลและระดับพื้นที่ การรวมกิจกรรมเอามื้อสามัคคี มีการบูรณาการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย มีการสร้างฐานการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง มีการต่อยอดและการสร้างมาตรฐานผลผลิตการแปรรูปและการตลาด นั้นหมายความว่า เกษตรกรที่เข้ารับการสนับสนุนในการดำเนินงานจะต้องอยู่ภายในเงื่อนไขและกระบวนการนี้

เกษตรกรมีการรับรู้และตีความความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ตั้งแต่สมัครเข้าร่วมโครงการกับหน่วยงานรัฐดังกล่าว โดยเกษตรกรมั่นใจว่า การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐจะช่วยให้เกิดความมั่นใจในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เกษตรกรไม่เผชิญปัญหาอย่างโดดเดี่ยว หากแต่ยังมีเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ และภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ที่ร่วมปฏิบัติและให้คำแนะนำตั้งแต่แรกเริ่มจากการเรียนรู้ การออกแบบพื้นที่ การบริหารจัดการพื้นที่ และการปฏิบัติตามโมเดลนี้ ดังเช่นเกษตรกรท่านหนึ่ง กล่าวว่า

“จังหวะดี อันนี้ที่เขาขาย ลูกสาวก็เลยใช้สวัสดิการอันนี้หาเงินมาซื้อที่แปลงนี้ให้ คือเรารู้สึกว่า สิ่งที่เราอธิษฐาน ครอบครวัเราอธิษฐานนั้น ขอในหลวง ร. 9 มา แล้วนะ แล้วพอมันมาแล้วโครงการโคก หนอง นาก็มาพอดีเลย จังหวะเขา ประกาศเปิดรับคนที่จะทำโคก หนอง นา ในตำบลไม่มีคนทำเลยนะก็มีแปลงที่แปลงหนึ่ง แล้วก็มีที่เข้ามาที่หลังอีกแปลงหนึ่งก็มีพื้นที่ใกล้เคียงกัน” (คุณเนรมิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2567).

ในขณะที่เกษตรกรบางคนได้รับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารการสมัครเข้าร่วมโครงการผ่านการประชุมร่วมกับหน่วยงานรัฐ หรือการรู้จักเจ้าหน้าที่รัฐในฐานะผู้นำชุมชน จึงทำให้มีช่องทางในการสมัครเข้าร่วมโครงการและได้รับการสนับสนุนงบประมาณ เกษตรกรจึงมีการรับรู้และตีความว่า ความสำเร็จจากการทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดขึ้นตั้งแต่การสมัครเข้าร่วมโครงการด้วยเหตุผลว่า การเข้าร่วมโครงการเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำเนินโครงการให้ประสบความสำเร็จ และเป็นต้นแบบในการลงมือทำที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือที่เรียกกันว่า “ผู้นำต้องทำก่อน” เมื่อผู้นำชุมชนประสบความสำเร็จจากการลงมือทำด้วยโมเดลนี้จะเป็นการประชาสัมพันธ์และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในการดำเนินงานโครงการอย่างเป็นรูปธรรมอีกทางหนึ่ง ดังเช่นเกษตรกรที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชน กล่าวว่า

“พอมาจังหวะปี 2563 มันมีการอบรมเกี่ยวกับโคก หนอง นา เราก็เลยเออแฮ้ยดี แบบนี้แหละ ผมได้เข้าร่วมโครงการ ผมว่าน่าจะส่วนหนึ่ง น่าจะส่วนหนึ่งของพัฒนาชุมชนที่เขาเลือกบุคคลที่ไปแล้วต้องกลับมาถ่ายทอดได้ เพราะว่าอย่างผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน อย่างบางที่มีอบรมเกี่ยวกับการทำแผน เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม นายอำเภอก็จะส่งผมไป เพราะว่าไปอบรมแล้วกลับมาถ่ายทอดได้” (คุณเดช (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรบางคนสมัครเข้าร่วมโครงการนี้ หากแต่ในบางพื้นที่ที่มีเกษตรกรที่มีความสนใจจะเข้าร่วมการดำเนินงานจำนวนมาก จึงทำให้เกษตรกรบางคนต้องรอการพิจารณาตามลำดับรายชื่อของผู้ที่สมัครเข้าร่วมโครงการ โดยเกษตรกรยังเฝ้ารออย่างมีความหวังว่าจะได้รับโอกาสในการได้รับสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานรัฐ เมื่อมีเกษตรกรในลำดับก่อนหน้ายังไม่พร้อมปรับเปลี่ยนพื้นที่จึงเป็นโอกาสที่ได้เข้าร่วมโครงการและได้รับการสนับสนุน การที่เกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรจึงตีความว่า ประสบความสำเร็จที่ได้เข้าร่วมโครงการ โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐทั้งในด้านความรู้ การออกแบบและสร้างพื้นที่ พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร นอกจากนี้ปฏิบัติการนี้ยังสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรที่ลงมือทำในแบบเดียวกันในลักษณะของเครือข่ายที่มีการแบ่งปันความรู้ พันธุ์ไม้ การแลกเปลี่ยนพูดคุยถึงปัญหาจากการลงมือทำและได้รับแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐ อันจะเป็นการเปิดพื้นที่ให้เป็นที่รู้จัก และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง

4.2.2.3 การมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ

เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามของการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ว่าจะด้วยความชื่นชอบ หรือความต้องการที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่จากวิธีการทำเกษตรกรรมด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวสู่การทำเกษตรกรรมผสมผสานที่เป็นจุดเริ่มต้นในการเข้าสู่สนามนี้ หรือเกษตรกรบางคนตัดสินใจนำที่ดินสมัครเข้าร่วมโครงการกับหน่วยงานรัฐ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่และแก้ปัญหาดินมีความเสื่อมโทรม ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เป็นผลมาจากการใช้สารเคมี การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์และส่งผลต่อจุลินทรีย์ในดิน สารเคมีอาจปนเปื้อนในแหล่งน้ำ ทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ และเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำและสิ่งมีชีวิตในน้ำ การใช้สารเคมีอาจทำลายแมลงที่เป็นประโยชน์และส่งผลต่อระบบนิเวศ และปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับทำเกษตรกรรม ดินและน้ำถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการทำเกษตรกรรม โดยทั้งสองปัจจัยนี้มีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อกันอย่างแยกไม่ออก ดินเป็นแหล่งที่อุดมไปด้วยธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช ช่วยให้อากาศพืชยึดเกาะและทรงตัวได้อย่างมั่นคง ดินทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ให้พืชใช้ในการเจริญเติบโต เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของจุลินทรีย์และสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่เป็นประโยชน์ต่อการเกษตร น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญของเซลล์พืชและมีบทบาทในการลำเลียงธาตุอาหาร ช่วยละลายธาตุอาหารในดิน ทำให้พืชสามารถดูดซึมไปใช้ได้ ช่วยควบคุมอุณหภูมิของดินและพืชให้

เหมาะสมต่อการเจริญเติบโต และเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการสังเคราะห์แสงของพืช ดินและน้ำ จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยน้ำจะซึมผ่านดินและถูกเก็บกักไว้ในช่องว่างระหว่างอนุภาค ดิน ดินแต่ละประเภทจะมีผลต่อการเก็บกักน้ำที่แตกต่างกัน ดินทรายจะระบายน้ำได้ดี ในขณะที่ดินเหนียวจะเก็บกักน้ำได้ดีกว่า ปริมาณน้ำในดินมีผลต่อการเจริญเติบโตของพืช หากมีน้ำปริมาณน้อยเกินไป พืชจะเหี่ยวเฉา แต่หากมีปริมาณน้ำมากเกินไป รากพืชจะเน่า การจัดการดิน และน้ำอย่างเหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการทำเกษตรกรรม

"โคก หนอง นา โมเดล" เป็นแนวทางการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีใหม่ของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ผสมผสานกับ ภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทย โดยมุ่งเน้นการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรให้สอดคล้องกับสภาพ ภูมิประเทศและภูมิอากาศ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและความยั่งยืนให้กับเกษตรกร โดยมี หลักการสำคัญ คือ เป็นการจัดการน้ำ การเก็บกักน้ำไว้ในช่วงฤดูแล้ง และการระบายน้ำในช่วง ฤดูฝน การจัดการดิน การปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการรักษาความชุ่มชื้นของดิน การจัดการป่าด้วยการปลูกป่าให้หลากหลายชนิด เพื่อสร้างความสมดุลของระบบนิเวศ เกษตรกร เล็งเห็นประโยชน์ของการทำ "โคก หนอง นา โมเดล" ที่จะช่วยลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ทั้ง ภัยแล้งและน้ำท่วม การขุดบ่อน้ำหรือสร้างหนองมีประโยชน์เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการเกษตรและ อุปโภคบริโภค เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำและเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตในน้ำ หากพื้นที่ เกษตรกรรมใดมีน้ำ พื้นที่นั้นจะมีดินดี โดยน้ำที่มีคุณภาพดีจะส่งผลดีต่อคุณภาพของดิน หากดินที่ มีคุณภาพดีก็จะช่วยให้น้ำมีคุณภาพดียิ่งขึ้น ภายใต้การตีความแนวคิดดังกล่าว เมื่อเกษตรกรมี การปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการขุดหนอง คลองไส้ไก่ หลุมขนมครกตามแนวคิดของโมเดลนี้ ทำให้ เกษตรกรมีน้ำใช้สำหรับทำการเกษตร เกษตรกรที่บริหารจัดการพื้นที่แล้วมีน้ำใช้ จึงตีความถึง ความสำเร็จที่เกิดขึ้น ดังเช่น

“ปัญหาในการทำโคก หนอง นา ที่ผ่านมาก็คือปัญหาน้ำ คือปีนี้น้ำน้อย แต่ปีที่ แล้วน้ำเต็มบ่อเลย แต่พอเจาะบาดาลดึงน้ำมาใช้ มันก็ใช้ได้แค่ 3 ไร่เท่านั้นก็พอ คือมันก็แก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง แต่มันยังไม่ทั่วถึง แล้ววิธีแก้ไขปัญหานี้อีกอย่าง หนึ่งที่ทำก็คือ ปลูกอะไรที่ใช้น้ำน้อย หรือใช้น้ำครั้งเดียวก็ได้ตลอดเหมือนกับ ผักไฮโดโปนิคนี้แหละคือปลูกแบบไม่ใช้ดิน” (คุณฉลอง (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 ตุลาคม 2567).

นอกจากเกษตรกรจะเข้าสู่สนามนี้ด้วยการแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำในพื้นที่ การเกษตรแล้ว “โคก หนอง นา โมเดล” ยังเป็นแนวคิดที่เกษตรกรนำมาใช้แล้วประสบความสำเร็จ ในการแก้ปัญหาน้ำท่วม โดยการขุดหนองหรือสระน้ำเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และยังเป็นพื้นที่ รับน้ำเมื่อเกิดน้ำท่วม ช่วยลดปริมาณน้ำที่ไหลบ่าเข้าสู่พื้นที่โดยรอบ เปรียบเสมือน “แก้มลิง” ขนาด เล็กที่ช่วยชะลอน้ำและลดความรุนแรงของน้ำท่วม เป็นการปรับพื้นที่ให้มีโคกด้วยการยกพื้นที่ดิน ให้สูงขึ้น ทำให้บ้านเรือนและพื้นที่เพาะปลูกปลอดภัยจากน้ำท่วม บนพื้นที่โคกมีการปลูกป่าที่ช่วย การดูดซับน้ำและลดการไหลบ่าของน้ำในพื้นที่ การทำห้วยคันนาให้สูงและกว้าง ช่วยกักเก็บน้ำไว้ใน นา และชะลอการไหลของน้ำ นาข้าวเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่ช่วยดูดซับน้ำและลดความรุนแรงของน้ำท่วม ได้ นั่นหมายความว่า เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วยด้านการบริหารจัดการน้ำนี้ ต้องรู้จักพื้นที่ ของตนเอง นำแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” มาใช้ในการแก้ปัญหาการชะลอน้ำ การกักเก็บน้ำ การดูดซับน้ำ และการระบายน้ำในพื้นที่ ดังเช่นเกษตรกรที่บริหารจัดการน้ำในพื้นที่ได้สำเร็จ กล่าว ว่า “สำเร็จไปในระดับหนึ่ง ก็คือ ในเรื่องแหล่งน้ำ เรามองว่าเราสำเร็จละที่เราเรียกว่า การบริหาร จัดการน้ำ” (คุณสืบพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 พฤศจิกายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรบางคนนำแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไปปรับ ประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมในแต่ละบริบทของพื้นที่ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการน้ำและพื้นที่ ได้ มีการปลูกพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมกับปริมาณน้ำที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ที่มีน้ำแล้งหรือพื้นที่ ที่มีน้ำท่วม เพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำ ทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน การมี ปริมาณน้ำที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปจึงไม่ใช่ปัญหาในการลงมือทำ หากแต่เกษตรกรเลือกจะใช้ น้ำที่มีอยู่ในเกิดประโยชน์ในพื้นที่ให้มากที่สุด ก็ถือว่าประสบความสำเร็จจากการมีทรัพยากรน้ำใน พื้นที่นั้นแล้ว ดังเช่นเกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่มีปัญหาน้ำท่วม กล่าวว่า

“ที่เราอยู่อย่างบ้านพื้น้ำท่วมทุกปี ปีละ 3 เดือนบ้าง 2 เดือนบ้าง เพราะฉะนั้นไม้ ที่ปลูกก็ต้องเป็นไม้ที่ทนน้ำ เป็นไม้ยืนต้น ไม้ผลที่น้ำท่วมแล้วไม่ตาย คือ ต่อ ให้ขุดลงไปก็เหมือนกัน ก็คือ ต้องไม่ลึกมาก แล้วก็ไม่ใช่เยอะมาก เพราะมันเป็น พื้นที่ลุ่ม ก็คือการทำโคก หนอง นา มันจะต้องขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่มันเป็น ปัจจัยหลักเลย” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

ดังนั้น เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” แล้วสามารถบริหารจัดการน้ำ ทั้งมีน้ำใช้ในการเกษตร และแก้ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่การเกษตร จึงดีต่อความสำเร็จจากการลงมือทำตามโมเดลนี้ ทำให้สามารถนำที่ดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์ มีความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและดิน และมีผลผลิตสำหรับการยังชีพในชีวิตประจำวัน

4.2.2.4 สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องใช้ระยะเวลาที่เหมาะสมในการลงมือทำ เพื่อให้พื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่ดี มีความหลากหลาย และมีความสมดุล ซึ่งมีความแตกต่างจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่สามารถผลิตพืชเพียงชนิดเดียวได้ปีละ 1-2 ครั้ง หากแต่สนามของปฏิบัติการนี้ เกษตรกรจะต้องค่อย ๆ ลงมือทำ เริ่มตั้งแต่การวางแผนการทำ การออกแบบพื้นที่ การปลูกต้นไม้ และการเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม โคก หนอง นา โมเดล” ให้ความหมายความสำเร็จตั้งแต่สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ก่อนหน้านี้เป็นพื้นที่สำหรับปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่เมื่อเกษตรกรเริ่มลงมือทำตามโมเดลนี้ ลักษณะพื้นที่มีทั้งพื้นที่โคก การยกพื้นที่จากพื้นที่ราบเดิม มีการขุดดินจากหนองน้ำและคลองไส้ไก่มาถมเป็นโคก เพื่อสร้างพื้นที่สูงขึ้น ทำให้พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูกปลอดภัยจากน้ำท่วม บนโคกมีการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และเลี้ยงสัตว์ เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและฟื้นฟูระบบนิเวศ มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีหนองเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง เป็นพื้นที่รับน้ำเมื่อเกิดน้ำท่วม ช่วยลดปริมาณน้ำที่ไหลบ่า และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำและเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตในน้ำ มีการขุดคลองไส้ไก่เพื่อเชื่อมโยงแหล่งน้ำและกระจายน้ำไปยังพื้นที่ต่าง ๆ การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นนาด้วยการทำหัวคันนาให้สูงและกว้างขึ้น เพื่อกักเก็บน้ำไว้ในนา ชะลอการไหลของน้ำและเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ มีการทำนาข้าวแบบผสมผสานร่วมกับการเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อเพิ่มผลผลิตและรายได้ ดังเช่นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่เพื่อทำการเกษตร กล่าวว่า

“พื้นที่เปลี่ยนไปจากเดิมค่อนข้างเยอะ เพราะว่าในพื้นที่ของผมเนี่ย การเกษตรเนี่ยมันจะดีได้ก็ต้องมีน้ำใช้ใหม่ครับ ผมก็ขุดสระทั้งหมดในพื้นที่ 15 ไร่ พื้นที่มันเป็นสีเหลี่ยมผืนผ้า ผมก็เลยเอาสระนี้ไปไว้ทั้งหมด 4 มุม ทำให้มีน้ำให้กับพืชผลทางการเกษตรของเราเนี่ยได้ และอีกอย่างในเรื่องของปศุสัตว์ มันก็ค่อนข้างที่จะต้องใช้น้ำเยอะครับ” (คุณแมน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 ธันวาคม 2567).

เกษตรบางคนตีความความสำเร็จ นับตั้งแต่สภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากพื้นที่เสี่ยงภัยธรรมชาติ เป็นปารกร้างก็เปลี่ยนเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะดินจากเดิมที่มีความเสื่อมโทรม ไม่อุดมสมบูรณ์ ก็เปลี่ยนเป็นดินที่ร่วนซุยเหมาะสำหรับปลูกพืช จากพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำ หรือขาดแคลนน้ำก็มีหนองสำหรับกักเก็บน้ำในพื้นที่ หรือบางพื้นที่ประสบพบเจอกับปัญหาน้ำท่วม ทำให้ไม่สามารถปลูกพันธุ์ไม้ในที่น้ำท่วมขังได้ก็กลับกลายเป็นพื้นที่ที่มีการบริหารจัดการพื้นที่ ทำให้สามารถแก้ปัญหา น้ำท่วมได้ นอกจากนี้เกษตรกรบางคนมีการปลูกพืชที่หลากหลายในพื้นที่ที่เคยทำ แต่เชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียว ทำให้พื้นที่มีความหลากหลายทั้งพืชที่สร้างรายได้หลัก และพืชที่สร้างแหล่งอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว ดังเช่นเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีพืชที่หลากหลาย กล่าวว่า “ในพื้นที่ที่ทำยางก็ยังมีอยู่นะครับแต่ผมจะปลูกปาร่วมกับยางนะครับ ส่วนที่เป็นยาง มีปลา มีต้นไม้ที่กินได้ ผมทำให้เป็นป่าสมรมไปนะครับ เสริมไปเรื่อย ๆ ครับ ตอนนี้ก็เริ่มเห็นต้นไม้ มีร่มเงามากขึ้นแล้ว” (คุณสิงห์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 ธันวาคม 2567).

การลงมือทำตามโมเดลนี้ไม่เพียงแต่ตีความว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เท่านั้น หากแต่กระบวนการในการเปลี่ยนแปลงก็แตกต่างจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มุ่งแต่ใช้เครื่องจักร การจ้างแรงงานจากภายนอก และการพึ่งพาสารเคมีทางการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและมาตรฐานตามที่ตลาดต้องการ หากแต่การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” นั้น ทำให้สภาพพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยไม่ได้มาจากการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เกษตรกรต้องใช้พลังร่างกายและพลังความคิดในการลงมือทำด้วยตนเอง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ เกษตรกรต้องใช้เครื่องมือทางการเกษตรที่ผลิตเองแบบง่าย ๆ และผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติ ลดการใช้สารเคมีในการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และลดรายจ่าย เมื่อได้ผลผลิตแล้วสามารถนำไปจำหน่ายสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ผลสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้สภาพพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรจึงมีการตีความความสำเร็จว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางการเกษตรแบบผสมผสานตามโมเดลนี้ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสมดุลและความยั่งยืนในระบบนิเวศ เป็นการปรับเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวสู่พื้นที่เกษตรที่มีความหลากหลาย จากพื้นที่ที่เสี่ยงต่อภัยธรรมชาติสู่พื้นที่ที่มีความมั่นคงและยั่งยืน จากพื้นที่ที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกสู่พื้นที่ที่พึ่งพาตนเองได้ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เหล่านี้ทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุล มีความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้

4.2.2.5 ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้แก่เกษตรกรอย่างยั่งยืน โดยการผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เมื่อเกษตรกรก้าวเข้าสู่สนามนี้ต้องเผชิญกับปัญหาที่ท้าทาย ทั้งปัญหาเรื่องดิน น้ำ พื้นที่การเกษตร และภัยธรรมชาติต่าง ๆ เกษตรกรที่สมัครเข้าร่วมโครงการของหน่วยงานรัฐ เมื่อเข้าสู่กระบวนการบริหารจัดการพื้นที่ด้วยการขุดหนองเพื่อสร้างแหล่งน้ำ ผู้รับเหมาบางคนขาดความรู้ ความเชี่ยวชาญในการขุดปรับพื้นที่ตามหลักการของ “โคก หนอง นา โมเดล” และเกษตรกรบางคนขาดความรู้ ความเข้าใจในหลักการของ “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้การปรับเปลี่ยนพื้นที่ในลำดับแรกพบเจอกับปัญหาด้านการบริหารจัดการทรัพยากรดินเพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยเป็นการขุดที่ไม่ได้นำหน้าดินที่มีแร่ธาตุอาหารที่อุดมสมบูรณ์มาใช้ในการเพาะปลูกพันธุ์ไม้ แต่กลับนำดินก้นบ่อมาไว้บริเวณหน้าดินเพื่อให้ปลูกพันธุ์ไม้ที่ส่งผลให้เกษตรกรต้องเจอกับปัญหาเรื่องดินในการเพาะปลูก หากแต่มีเกษตรกรบางคนที่มีการชี้แนะให้คำแนะนำแก่ผู้รับเหมาจนสามารถบริหารจัดการดินตามที่ตนเองต้องการได้ เกษตรกรจึงตีความการแก้ปัญหาที่ว่าประสบความสำเร็จตั้งแต่แรกเริ่มในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นเกษตรกรที่มีความรู้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ กล่าวว่า “ครั้งแรกที่ขุดมันเป็นเงินของเราเอง เราก็ยังสามารถจัดการเวลาขุดได้ แล้วก็คุยกับคนขับรถแม็คโครได้ ให้เอาหน้าดินเกลียวไปไว้อีก่อน” (คุณอนันต์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรที่ไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวนี้นี้ได้ จึงต้องแก้ปัญหาดินที่เสื่อมโทรมจากดินที่ขาดแร่ธาตุอาหาร หรือผลจากการปลูกพืชชนิดเดียวซ้ำ ๆ และการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีอย่างต่อเนื่อง ทำให้ดินเสื่อมสภาพ สูญเสียธาตุอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพ เกษตรกรต้องผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยหมักเพื่อปรับปรุงคุณภาพดิน มีการห่มดินด้วยฟางหรือเศษวัชพืชเพื่อจะช่วยย่อยสลายและเพิ่มแร่ธาตุให้กับดิน หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีและฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในดิน หรือเกษตรกรบางคนเลือกใช้สารเคมีทางการเกษตรร่วมกับการผลิตปุ๋ยทางธรรมชาติอย่างมีความรู้ ความเข้าใจ ดังเช่นที่เกษตรกรกล่าวว่า “ดินท้องทุ่งนาก็จะเป็นดินเหนียว ไม่มีหินเลย แต่ตรงที่พืชนั้นขุดขึ้นมามีแต่หิน พี่นี่เอาค้อนทุบแล้วมันแตก มันแตกแล้วเหมือนหินผุ แล้วหินแบบนี้พืชจะชอบ ต้นไม้จะชอบ แล้วก็ปลูกของได้ลงงามด้วย แล้วก็ทำปุ๋ยเพิ่มบำรุงดิน” (คุณปัญญา (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กันยายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรบางคนประสบกับปัญหาทรัพยากรน้ำ แม้จะทำการขุดเพื่อสร้างหนองแล้ว หากแต่ต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ เป็นผลมาจากดินไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้ เกษตรกรต้องเรียนรู้กับปัญหาและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วยการนำน้ำใต้ดินมาใช้ประโยชน์ การทำคลองไส้ไก่ หลุมขนมครก เพื่อกระจายความชุ่มชื้นและเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้ง ดังเช่นเกษตรกรที่สามารถแก้ไขปัญหาสำหรับทำการเกษตรได้สำเร็จ กล่าวว่า “ก่อนหน้าที่จะทำโคก หนอง นา ที่นี่ไม่มีน้ำ ดินที่ผมไม่มีเลย น้ำออกบ่อไม่มีเลย ตอนนี้อยู่ได้ถึงยี่สิบเงิน ๖๐๐. มาเจาะน้ำบาดาล ตอนนี้มีน้ำใช้แล้วก็เอาน้ำจากบาดาล แล้วผมก็มีถึงพักเอาฝากไว้ที่ถังพัก แล้วก็เอามาไว้ในบ่อ” (คุณวัฒน์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2567).

แม้ว่าเกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานรัฐในการบริหารจัดการน้ำด้วยการขุดหนองเพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ แต่ผลจากการลงมือทำนั้น เกษตรกรยังต้องเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การบริหารจัดการพื้นที่ให้มีแหล่งเก็บกักน้ำจึงไม่ใช่สิ่งที่ยืนยันว่าเกษตรกรลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้สำเร็จ ยิ่งกว่านั้นเกษตรกรบางคน แม้ว่าจะมีแหล่งน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรและมีดินที่อุดมสมบูรณ์แล้ว เกษตรกรยังต้องเผชิญกับปัญหาการปลูกพันธุ์ไม้แล้วไม่สามารถเจริญเติบโตและตายไป เกษตรกรจึงต้องแก้ไขปัญหาให้สำเร็จด้วยการรู้จักสภาพพื้นที่ของตนเองก่อน จากนั้นจึงคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่มาเพาะปลูกเพื่อให้สามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตได้อย่างต่อเนื่อง ดังเช่นที่เกษตรกรกล่าวว่า

“พื้นที่นี้เป็นปัญหาปลูกต้นไม้ตาย น้ำท่วมทุกปี พอน้ำลดแล้วเราก็ต้องลงไปปลูกใหม่ ตอนนี้อยู่ก็ไม่เห็นพื้นที่เราเลย แล้วสระน้ำนี้ครั้งแรกที่ออกมาที่นี่จะเป็นสีเขียวมรกตสวยมาก แต่พอน้ำท่วม ไปหมดเลย ต้องรอ น้ำลดลงก่อน เราคงต้องดูพื้นที่ ดูต้นไม้ที่เหมาะสมกับพื้นที่” (คุณอำนาจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องรู้จักสภาพพื้นที่ของตนเองเป็นอย่างดี แล้วจึงทำการออกแบบพื้นที่ การคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ใช้การลองผิดลองถูกจนกว่าจะแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในพื้นที่หนึ่ง เมื่อนำมาใช้ในอีกพื้นที่หนึ่งก็อาจจะไม่ประสบความสำเร็จ การลงมือทำในทุก ๆ ครั้งด้วยสูตรสำเร็จเดิมก็อาจจะไม่ใช่สูตรสำเร็จที่สามารถนำไปใช้ได้ตลอดไป เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงต้อง

อยู่กับปัญหาและแสวงหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาเพื่อเกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เกษตรกรต้องมีความขยัน อดทน มีความพยายาม ใจสู้ ไม่ท้อถอย เมื่อแก้ปัญหาจากการลงมือทำ ในมิติใดมิติหนึ่งได้แล้ว เกษตรกรจึงตีความว่า การทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ว่า ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำตามแนวทางนี้

4.2.2.6 ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน

แม้ว่า “โคก หนอง นา โมเดล” จะเป็นการทำเกษตรกรรมด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ด้วยการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบสานและต่อยอดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ด้วยการส่งเสริมการนำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม และความยากจนของเกษตรกร หากแต่การลงมือทำตามโมเดลนี้มีความแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า กล่าวคือ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตที่มุ่งเน้นการจัดการพื้นที่เกษตรแบบผสมผสานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง การผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติเพื่อใช้เอง เป็นการรักษาสสมดุลของระบบนิเวศ มีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดความเสี่ยงและเพิ่มรายได้อย่างยั่งยืน ทำให้การลงมือทำมีความเสี่ยงน้อยกว่า เนื่องจากมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ มีความทนทานต่อภัยธรรมชาติทั้งน้ำท่วมและภัยแล้ง สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยกว่า ในขณะที่การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวต้องพึ่งพาแหล่งน้ำภายนอกและระบบชลประทาน การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในปริมาณมากอาจส่งผลกระทบต่อสภาพดินและน้ำในระยะยาว มีความเสี่ยงสูงกว่า เนื่องจากต้องพึ่งพาพืชเศรษฐกิจชนิดเดียว มีความอ่อนแอต่อภัยธรรมชาติและโรคระบาด สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากกว่า

ด้วยวิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เป็นเช่นดังกล่าว การเข้าสู่สนามนี้ของเกษตรกรบางคนต้องพบเจอปัญหาภายในครอบครัวที่อาจจะมีความเห็นขัดแย้งกัน โดยยังขาดความเชื่อมั่นว่า การลงมือทำตามโมเดลนี้จะทำให้มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเกษตรกรต้องสูญเสียพื้นที่สำหรับขุดหนองเพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำจึงทำให้เหลือพื้นที่สำหรับการปลูกพันธุ์ไม้่น้อยลง กับบางพื้นที่ที่มีความเสื่อมโทรมของดิน และการขาดแคลนน้ำที่ยังทำให้สมาชิกภายในครอบครัวของเกษตรกรมองไม่เห็นโอกาสของความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นได้ เมื่อ

เกษตรกรพบเจอโจทย์ที่มีความท้าทายจึงทำให้เกษตรกรมีความมานะพยายามในการพัฒนาความรู้ การทดลองทำ เรียนรู้จากปัญหา การแก้ไขปัญหา และการลงมือทำเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้สมาชิกในครอบครัวเห็นความสำคัญของการลงมือทำตามโมเดลนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่พบเจอปัญหาความคิดเห็นของสมาชิกในครอบครัวที่ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวว่า

“ถึงแม้จะเป็นที่ดินของพี่แล้ว แต่พ่อแม่เขายังรักที่นา ไม่อยากให้ขาด แล้วเราก็ไม่มีความรู้อะไร คือเขาก็ค่อนข้างที่จะต่อต้านนะ ตอนที่ทำครั้งแรกก็คือทะเลาะกันใหญ่เลย ก็คือทะเลาะด้านความคิดอะนะว่า ทำไมต้องทำแบบนี้ คือเขาก็ไม่เห็นด้วยเพราะว่าคำว่าโคก หนอง นา เนี่ยชาวบ้านไม่รู้จัก เขาก็ยังไม่เข้าใจ เขาก็ยังไม่สนับสนุน” (คุณธรรวธรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567).

ผลจากการลงมือทำจนสมาชิกในครอบครัวเห็นผลจากการเปลี่ยนแปลง ทำให้เห็นพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน และสร้างพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากพื้นที่ข้างเคียงที่ยังทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ทำให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวกับการทำตามโมเดลนี้ อีกทั้งเมื่อเกษตรกรประสบกับปัญหาระหว่างการลงมือทำ ได้ทดลองทำ ทดลองแก้ปัญหาที่แย้งกับสมาชิกในครอบครัวจนประสบความสำเร็จก็สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวได้ ด้วยการยอมรับองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ที่ได้จากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นที่เกษตรกร กล่าวว่า “พอขาดหนองแล้วมีผักบุ้งเต็มริมหนองน้ำ พ่อก็บอกว่ามันเป็นปัญหาอีก แต่พี่ใช้วิธีรวม ๆ มันไว้กลางลอนให้เหมือนแซนวิชปลาเป็นแหล่งอาหารของปลามันก็แก่ได้ละ มันก็เป็นความรู้ที่เราได้จากการทดลองทำ จากนั้นเขาก็เริ่มเชื่อละ” (คุณวิริยะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 กันยายน 2567).

การลงมือทำตามปฏิบัตินี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการแก้ปัญหาทรัพยากรดิน น้ำ ป่าในพื้นที่เท่านั้น หากแต่เกษตรกรต้องใช้กระบวนการในการลงมือทำเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว หากข้ามผ่านขั้นนี้ไปได้เกษตรกรก็จะประสบความสำเร็จในขั้นต่อ ๆ ไปได้นอกจากนี้เกษตรกรบางคนที่กำลังเข้าสู่สนามนี้ก็ถูกเยาะเย้ยจากคนในชุมชนว่าเป็น “พวกที่บ้าขาดพื้นที่ของตนเอง” แต่หลังจากปรับพื้นที่ให้มีทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น พื้นที่หนองสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวหรือปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่แล้ว ทำให้เกษตรกรได้ผลผลิตได้พื้นที่ มีการแบ่งปันให้คนในชุมชน และจำหน่ายในตลาดชุมชน ปฏิบัติการดังกล่าวก็สามารถปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนได้

จนกระทั่งค่อยตามและเริ่มที่จะลงมือปรับเปลี่ยนพื้นที่ของพวกเขาบ้าง ดังเช่นเกษตรกรที่ครั้งหนึ่งเคยถูกใส่ร้ายจากปฏิบัติการนี้ กล่าวว่

“พอมาชุดเสร็จปั๊บ มันมองไม่เห็นเลยว่า น้ำมันจะเข้ามาได้ยังไง ชาวบ้านที่ทำนาในละแวกเดียวกัน เขาก็มาบอกว่า พื้นที่นาดี ๆ จะมาชุดมาทำอะไรแบบนี้ทำอะไรกันบ้างหรือเปล่า 2 คนผัวเมียนี้ แล้วมีอยู่วันหนึ่งเหมือนฟ้าประทานฝนตกคือนั่นคืนเดียวเนี่ยทั้งคืนนะ คือในหนองกับคลองไส้ไก่ที่พี่ชุนะมีน้ำเต็มไปหมด ก็คือเหมือนเขาประทานน้ำมาให้เรานะ เดียวนี้คนที่เขาเคยว่าให้ เขามาดูพื้นที่เรา” (คุณเนรมิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2567).

ดังนั้น ความสำเร็จจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมาจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว ด้วยเหตุผลของการนำกำลังแรงงานของตนเอง และสมาชิกในครอบครัวมาใช้ในการลงมือทำ การได้รับขวัญและกำลังใจจากครอบครัว ในฐานะที่เป็นสถาบันแรกในชีวิตของมนุษย์ การปรึกษาหารือเพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และเข้าใจถึงเป้าหมายและประโยชน์ของ “โคก หนอง นา โมเดล” จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือ เช่นเดียวกับผลจากการลงมือทำที่เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมส่งผลให้คนในชุมชนเห็นพ้องและค่อยตามที่ทำให้ประสบความสำเร็จในปฏิบัติการนี้

4.2.2.7 ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีเป้าหมายในการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับการยังชีพเป็นหลัก เหลือจากการยังชีพจึงแบ่งปัน จำหน่ายจ่ายแจกตามลำดับ โดยที่การได้ผลผลิตทางการเกษตรเป็นความสำเร็จที่เป็นผลจากการลงมือทำที่สำคัญของเกษตรกร ความสำเร็จก็ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงผลผลิตเท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังตีความให้ความหมายความสำเร็จในมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมกัน กว่าที่จะได้ผลผลิตมานั้น เกษตรกรมีการวางแผนปลูกพืชตามลำดับขั้นของการให้ผลผลิต เกษตรกรบางคนปลูกพืชระยะสั้นที่ใช้เวลาในการเจริญเติบโต 3-4 เดือนแรกก็เริ่มได้ผลผลิตเพื่อสร้างแหล่งอาหารก่อน เมื่อเริ่มได้ผลผลิตแล้วจึงมีตีความว่า ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำในพื้นที่ของปฏิบัติการนี้ จากนั้นจึงปลูกไม้ผลที่สามารถให้ผลผลิตได้ในระยะเวลา 1-2 ปี จากนั้นจึงปลูกไม้สูงที่สร้างร่มเงา และสามารถนำผลผลิตมาใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน มีการลงมือทำนาโดยเน้นการผลิตข้าวคุณภาพเพื่อบริโภค

ในครัวเรือน เกษตรกรจะปลูกพืชแต่ละชนิดไปพร้อม ๆ กันในพื้นที่ สามารถทำได้อย่างต่อเนื่องในทุก ๆ เวลา เป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่วนในระยะยาวนั้น เกษตรกรบางคนจะเลี้ยงสัตว์ เช่น ปลา ไก่ เป็ด เพื่อให้มีผลผลิตเนื้อสัตว์และไข่สำหรับบริโภค และการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ทำให้มีผลผลิตจากป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ และสมุนไพร เป็นต้น ทำให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค ในครัวเรือน ลดการพึ่งพาตลาด ดังเช่นเกษตรกรที่ได้ผลผลิตจากการลงมือทำตามโมเดลนี้ กล่าวว่า “ปลูกพวกผักผลไม้ เราก็มีตามที่เราปลูกกิน แต่ว่าได้กินตลอด มีกินตลอด แต่ว่าไม้หว่านนี้พี่เคยปลูกแล้ว แต่มันไม่ค่อยได้ผลเท่าไร ปลูกมันอะไรแบบนี้ค่ะ แต่ก็ปลูกข้าว ตะไคร้อยู่ค่ะ” (คุณแรงใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 กันยายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรบางคนใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้มากที่สุด โดยเลือกปลูกพืชที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ โดยเป็นพืชที่ตนเองสามารถนำมาบริโภคได้ และเก็บขายได้ อันเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ทำให้ได้ผลผลิตที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ในระยะเวลานั้น เป็นการสร้างความหลากหลายของพันธุ์ไม้และความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนดิน ดังเช่นที่เกษตรกร กล่าวว่า

“ทุกปีเราไม่ต้องได้ซื้อข้าวสารแล้ว ก็เอาข้าวในแปลงนี้แหละมากิน แล้วที่โคกหนอง นา นี่ก็มีพืช ผัก ไม้ ปลา คือ มีกิน คือ ในแปลงโคก หนอง นา นี่มีนา แต่มันก็ทำไม่ได้ เวลาพื้นที่ข้าง ๆ เขามาเกี่ยวข้าว เรามันก็ไม่พอดีกินนะ มันเกิดความลำบากของเราเองละ คือเราจะต้องไปเกี่ยวมือแล้วจะต้องขนไปสี คือ มันยุ่งยาก เคยทำแล้วเหนื่อย ปีนี้ก็เลยมาปลูกตะไคร้ ปลูกพริก ปลูกมะเขือยกร่อง ขึ้นมาแล้วก็พอได้ ปลูกถั่วก็ใช้ได้” (คุณละว้า (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรมีการจัดสรรผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ โดยหลักแล้วจะเก็บไว้สำหรับบริโภค ในครัวเรือน โดยเกษตรกรตีความความสำเร็จจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ว่าพื้นที่นี้เปรียบได้กับตลาดที่เกษตรกรเองสามารถเดินเข้ามาเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดเวลา เป็นพื้นที่ของการแบ่งปันผลผลิต กล่าวพันธุ์ ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ การลงมือทำตามโมเดลนี้ทำให้เกษตรกรมีอาชีพที่หลากหลาย ไม่เพียงแต่การเป็นเกษตรกรที่อยู่ในกระบวนการปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวเท่านั้น หากแต่พื้นที่นี้ยังสร้างอาชีพค้าขายให้แก่เกษตรกร ในกรณีที่ผลผลิตเหลือจากการบริโภค อาชีพพืชมานการในการถ่ายทอดความรู้ เมื่อพื้นที่เริ่มได้เก็บเกี่ยวผลผลิตและเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งการนำผลผลิตที่ได้ไปใช้ในการประกอบอาหาร

บริโภคในครัวเรือนและการจำหน่ายที่สร้างความปลอดภัยให้แก่ผู้บริโภค ดังเช่นเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนพื้นที่จนได้ผลผลิต ช่วยลดรายจ่ายจากการไปซื้อที่ตลาด กล่าวว่า “ตอนแรกก็ได้เอาเข้าในร้าน กลัวยหอมทองเนี่ยเอามาทำขนมที่ร้าน ทำเป็นเบเกอรี่ ก็มาทำเค้ก แล้วผักก็เอามาผัด ผัก เอามาใช้ในครอบครัว ใช้ในร้านอาหาร ก็คือลดการซื้อจากตลาดข้างนอก เราก็ปลูกเองที่ทำได้” (คุณใจหาญ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 ธันวาคม 2567). “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นแหล่งผลิตในครัวเรือน เป็นแหล่งรายได้หลักของเกษตรกร และเป็นแหล่งรายได้เสริม เป็นการทำอะไรแบบค่อยเป็นค่อยไป และเป็นระบบที่เกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความยั่งยืนทางการเกษตร แม้ว่าผลผลิตจาก ปฏิบัติการนี้อาจไม่มากเท่ากับการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว หากแต่มีผลตอบแทนในระยะยาวที่คุ้มค่า มีความหลากหลายและยั่งยืน การลงมือทำตามโมเดลนี้จึงเป็นแนวทางการทำเกษตรกรรมที่ให้ผลผลิตหลากหลายและยั่งยืน ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร มีรายได้ให้แก่เกษตรกร พร้อมทั้งฟื้นฟูระบบนิเวศ และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

4.2.2.8 ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ของเกษตรกรที่ได้รับสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ กำหนดเป้าหมาย คือ เพื่อสร้างพื้นที่ให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาหาความรู้ เข้ามาเยี่ยมชม เกษตรกรจึงมีเป้าหมายในการลงมือทำเพื่อสร้างพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ เป็นแนวทางที่ส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้สนใจ เกษตรกรมีการวางแผนในการลงมือทำเปรียบกับการวางแผนชีวิต การสร้างกิจกรรมการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ให้มีความต่อเนื่อง มีการจัดแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เพื่อแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ ของพื้นที่โคก พื้นที่หนอง และพื้นที่นา มีการขุดหนองเพื่อเป็นแหล่งเก็บกักน้ำและเป็นตัวอย่างของการจัดการน้ำในพื้นที่ มีการปลูกพืชผัก ผลไม้ ไม้ยืนต้น และเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลาย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพ มีการขยายพื้นที่เพื่อสร้างศาลาหรืออาคารสำหรับเป็นที่บรรยายและจัดกิจกรรม สร้างห้องน้ำและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เพื่อรองรับผู้มาเยี่ยมชม ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วมีผู้สนใจติดต่อขอมาศึกษาดูงาน กล่าวว่า

“อย่างของผมนักมาดูงาน เริ่มต้นครั้งแรกเลยเราทำเองโดยไม่ต้องบอกใครอยู่แล้ว คือตอนนั้นเรายังไม่มีอะไรเลยนะผมก็มีแค่แปลงโคก หนอง นาที่ทำ มีต้นไม้ที่ เราเคยปลูกเอาไว้ คือทำเป็นส่วนตัว แล้วมันมีอยู่ทีหนึ่งครั้งแรกเลยที่เขามา ดูงาน แล้วเขาทำหนังสือไปให้อำเภอ แล้วทีนี้เกษตรกรอำเภอเขาก็ยังไม่รู้ว่าเราเป็น

ใครเขาก็ให้เกษตรตำบลมาถามว่า เราเป็นใคร ทำไมเขาอยากจะมาดูงาน แล้วคนที่มาดูงาน เขาเป็นกลุ่มเครือข่ายอีกจังหวัดหนึ่งครับ” (คุณพิชิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กันยายน 2567).

เมื่อพื้นที่มีความพร้อมแล้ว ผู้ที่มีความสนใจในการปฏิบัติตามโมเดลนี้จึงเข้ามาเยี่ยมชม เกษตรกรจึงตีความความสำเร็จจากการที่มีคนมาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมพื้นที่เพื่อเป็นต้นแบบเพื่อให้คนที่มาศึกษาดูงานนำไปเป็นต้นแบบในการลงมือทำต่อไป เกษตรกรบางคนสร้างพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นพื้นที่ต้นแบบระดับจังหวัด โดยเป็นพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีสำคัญ และเป็นพื้นที่ที่สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด เกษตรกรที่ลงมือทำเช่นดังกล่าวจึงตีความความสำเร็จว่า เป็นความสำเร็จในการลงมือทำจากการสร้างพื้นที่ในการทำกิจกรรมในหน่วยงานของรัฐในระดับจังหวัด ดังเช่น เกษตรกรที่ลงมือทำจนสร้างให้พื้นที่เป็นที่รู้จัก กล่าวว่า

“เป้าหมายของที่ทำอยู่ทุกวันนี้ ก็คือ เป็นศูนย์การเรียนรู้ เพื่อให้คนรุ่นหลัง หรือว่าเยาวชนคนต่อไปมาศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับบริบท โคก หนอง นา หรือว่าเกษตรพอเพียง หรือว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่ว่าเราทำอยู่ ตอนนี้คือประเด็นหลักเลย คือต้องการให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ในเขตพื้นที่ ในประเทศ ในชุมชน ตอนนี้เลยได้รับการคัดเลือกจากจังหวัดให้เป็นที่ยึดงานสำคัญ แล้วเราก็ไปทำงานร่วมกับเครือข่ายในจังหวัดอื่นด้วย” (คุณประกาศ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 กันยายน 2567).

ในขณะที่บางพื้นที่เกษตรกรเริ่มต้นลงมือทำด้วยตนเองเป็นกิจวัตรประจำวันอยู่แล้ว เมื่อหน่วยงานรัฐให้ความสนใจในการลงมือทำในแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” พื้นที่นี้จึงเป็นที่รู้จักของผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ และเป็นพื้นที่ต้นแบบที่หลากหลายหน่วยงานรัฐเข้ามาเรียนรู้เพื่อให้เกษตรกรมีแนวทางในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เกษตรกรจึงตีความความสำเร็จจากการลงมือทำ เริ่มตั้งแต่มีผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำเองด้วยกำลังทรัพย์ของตนเอง กล่าวว่า “เราทำแบบนี้ก็ทำแบบนี้ คือ เราก็ไม่ได้ทำตามเขาทุกอย่าง แล้วมาพอถึงจุดที่ตอนที่บ้านเราเป็นศูนย์อบรมโคก หนอง นาของจังหวัด เพราะเราเป็นที่เรียน เขาก็มาเรียนกัน เรามีที่พักอยู่ 7-8 หลัง เขาก็มาเรียนรู้ที่นี่” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567). ในขณะที่เกษตรกรบางคนลงมือทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาตั้งแต่แรก

และยกระดับสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ ต่อมาเมื่อหน่วยงานรัฐมีแนวทางในการดำเนินงานโครงการจึงมี โอกาสได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาและต่อยอด อีกทั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มี การจัดทำหลักสูตรที่ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับ “โคก หนอง นา โมเดล” ตั้งแต่หลักการพื้นฐานไป จนถึงการปฏิบัติจริงที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น เกษตรกร นักเรียน นักศึกษา หรือ บุคคลทั่วไป เป็นต้น มีการจัดอบรม สัมมนาเพื่อถ่ายทอดความรู้และฝึกปฏิบัติ จัดกิจกรรมทัศน ศึกษ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นตัวอย่างจริง จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร เป็นศูนย์ เรียนรู้ในชุมชน มีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ แต่งตั้งคณะทำงานที่มีความรู้ความสามารถใน การบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ กำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละคน มีการสร้าง เครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชน แลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ กับศูนย์เรียนรู้อื่น ๆ มีการประชาสัมพันธ์ศูนย์เรียนรู้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคม ออนไลน์ หรือสื่อท้องถิ่น มีการจัดทำเอกสารเผยแพร่ความรู้ มีฐานการเรียนรู้ในพื้นที่ ดังเช่น เกษตรกรท่านหนึ่ง กล่าวว่า

“แต่ก่อนพื้นที่มันกว้างก็เลยทำได้แค่ข้าวก่อน พอมาถึงในช่วงของปี 2562 คราวนี้เนี่ยก็เลยได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์ฝึกอบรมของโคก หนอง นาของ จังหวัด ทีนี้เราก็เลยมีการเริ่มขยายบริเวณในการบริหารจัดการออกไปด้วยกัน เมื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมแล้วเนี่ยมันจะต้องมีหลักสูตร แล้วฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ขึ้นมา ก็เลยมีการแบ่งโซนพื้นที่แยกย่อยลงมาอีก” (คุณพิชญ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 ตุลาคม 2567).

การสร้างพื้นที่จวบจนเป็นศูนย์เรียนรู้ มีผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน และการได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในการต่อยอด เกษตรกรจึงตีความว่า เป็นการลงมือทำตาม แนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ที่ ส่งเสริมการขยายผลแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนเกษตรอย่างยั่งยืน

4.2.2.9 การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการใช้กำลังแรงกายในการทำหลายขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผนพื้นที่ การออกแบบพื้นที่ การขุดและปรับแต่งหนอง คลอง ไล่ไก่ หลุม ขนหมกรก การยกพื้นที่โคกหรือเนินดินต้องใช้แรงงานในการขุดดินและปรับระดับ การเตรียมดิน การปลูกพืช การรดน้ำ การใส่ปุ๋ย และการเก็บเกี่ยวผลผลิต การดูแลสัตว์ การให้อาหาร การทำความสะอาด และการจัดการมูลสัตว์ การดูแลรักษาแหล่งน้ำ การกำจัดวัชพืช การตัดแต่งกิ่งไม้ และการซ่อมแซมสิ่งต่าง ๆ การสร้างศาลา หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในพื้นที่ หากแต่การใช้กำลังแรงกายในการลงมือทำนั้น มีข้อดีหลายประการ ทั้งการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่โคก หนอง นา โมเดล เช่น การขุดดิน ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เป็นการออกกำลังกายตามธรรมชาติ ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง การใช้แรงงานของตนเอง ช่วยลดการพึ่งพาแรงงานภายนอกและลดค่าใช้จ่าย การใช้เครื่องมืออย่างง่ายในการสนับสนุนการลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็นการใช้รถไถ เครื่องสูบน้ำ หรือเครื่องมืออื่น ๆ ช่วยลดภาระในการทำงาน สิ่งสำคัญที่เกษตรกรได้รับการลงมือทำ คือ การมีอาหารปลอดภัยที่เสริมสร้างให้ร่างกายมีสุขภาพที่แข็งแรง ปฏิบัติการนี้ส่งเสริมการผลิตอาหารแบบอินทรีย์ ปลอดภัยจากสารเคมี ทำให้เกษตรกรและผู้บริโภคได้รับประทานอาหารที่ปลอดภัยต่อสุขภาพ การบริโภคผักผลไม้สดใหม่จากแปลง ทำให้ได้รับวิตามินและแร่ธาตุที่จำเป็นต่อร่างกาย การใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติช่วยลดความเครียดและส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดี มีอากาศบริสุทธิ์และสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น ช่วยให้ร่างกายและจิตใจผ่อนคลาย ผลจากการลงมือทำแล้วทำให้สุขภาพดีขึ้น เกษตรกรจึงตีความว่า ประสบความสำเร็จในการลงมือทำโมเดลนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วมีภาวะสุขภาพดี กล่าวว่า “ดีขึ้นค่ะ ไม่ป่วยเท่าไร เราไม่ต้องใกล้สารเคมี ได้อาหารจากในสวน เติบได้กินได้เลย บางทีกินแก้วมังกร กินฝรั่ง กินกล้วยสุก อันนี้ก็อิ่ม” (คุณเสริมใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 พฤศจิกายน 2567).

นอกจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จะทำให้เกษตรกรมีสุขภาพกายที่ดีแล้ว ยังได้แบ่งปันสภาพแวดล้อมที่ดี การมีอากาศที่บริสุทธิ์ การมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค มีความปลอดภัยจากสารเคมี ช่วยลดความกังวลและสร้างความมั่นใจในชีวิตให้แก่สมาชิกในครอบครัว มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและลดความเหงา การได้เห็นพื้นที่สีเขียว การได้สัมผัสกับธรรมชาติ เป็นการช่วยลดความเครียด ความกังวลได้เป็นอย่างดี ดังเช่นเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนพื้นที่และสร้างที่อยู่อาศัยที่ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดีขึ้นกล่าวว่า

“ตอนนี้ก็คือพ่อเป็นมะเร็งปอด แต่พ่อได้ประโยชน์ ได้รับความสำเร็จจากโคก หนอง นา โมเดลแล้วเนาะ ที่แรกพ่อเป็นสโตรกแล้วก็ไปแล้วก็เจอว่าเป็นมะเร็ง ตอนนี้ก็คือปลอดเชื้อมะเร็งแล้ว แต่ก็หมายความว่าก็คืออายุเยอะแล้วไง คือตอนนี้ไม่ได้ให้ไปทำอะไรข้างนอกแล้วนะก็คือแค่เดินอยู่รอบบ้านก็จะไรอย่างเงี้ย เขาก็อยู่มา รักษาอะไรมาหมดแล้ว สิ่งแวดล้อมมันจะเยียวยาได้ การกินสมุนไพร มันรักษาโรค” (คุณชนะวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2567).

นอกจาก “โคก หนอง นา โมเดล” จะช่วยเยียวยารักษาโรคและความเจ็บป่วย การลงมือทำตามโมเดลนี้ทำให้เกษตรกรได้กลับมาอยู่บ้านกับครอบครัว เป็นการสร้างความอบอุ่นให้แก่สมาชิกในครอบครัว และเป็นผู้นำในการสืบทอดงานทางการเกษตรให้แก่ครอบครัว ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองและมีความยั่งยืน การปฏิบัติตามโมเดลนี้จึงเปรียบเสมือนยานานเอกในการรักษาโรคและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว ไม่เพียงแต่เป็นการดูแลรักษาสุขภาพตัวเองเท่านั้น ดังเช่นเกษตรกรท่านหนึ่งที่ลาออกจากงานแล้วกลับมาดูแลเมื่อพ่อแม่เจ็บป่วย กล่าวว่า

“ช่วงพ่อป่วยเนี่ยเป็นอัมพฤกษ์ก็เลยต้องกลับ แล้วพ่อเขาแบบกลัวตายอะ เป็นคนขี้อ่อน ถ้ามันไม่กลับมานะก็ต้องตาย เลยเงี้ย เขาต้องกลับมา เพราะแม่ก็ขายของอยู่ที่โรงเรียนมานานมากแล้วไง ไม่มีคนขับรถพาไปรักษา พอกลับมาแล้วพ่อเขาบอก ถ้ามันอยู่บ้านกูไม่เป็นไรหรอก อย่างน้อยก็ยังมีคนคอยช่วยแปลงเนาะ” (คุณมานะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2568).

เมื่อสมาชิกในครอบครัวหายจากความเจ็บป่วย หรือมีอาการของโรคประจำตัว บรรเทาเบาบางลง เกษตรกรจึงตีความความสำเร็จที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสุขภาพทั้งของตนเองและครอบครัว การได้อยู่ในพื้นที่สีเขียว ช่วยเพิ่มออกซิเจนและลดมลพิษในอากาศ การจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยรักษาแหล่งน้ำให้สะอาดและปลอดภัย การฟื้นฟูสภาพดิน ช่วยลดการปนเปื้อนของสารเคมีในดินและน้ำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นความสำเร็จของแนวทางการเกษตรที่ส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวม ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อม

4.2.2.10 ความสำเร็จเมื่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

สิ่งสำคัญที่สุดของความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” คือ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบพอเพียงด้วยการพึ่งพาตนเอง โดยวิถีชีวิตเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่สะท้อนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรมและคุณธรรมจนกลายเป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ที่สามารถร่วมกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้มีการผูกโยงกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ มีปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ และเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอึดวิสัย และวัดวิสัย เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำตามโมเดลนี้ จึงดีความความสำเร็จที่ส่งผลให้วิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตและบริโภค การวางแผนในการทำ การออกแบบพื้นที่ การคัดเลือกพันธุ์ไม้ โดยคำนึงถึงการผลิตอาหารที่หลากหลายเพื่อบริโภคเป็นหลัก เมื่อถึงเวลาในการเก็บเกี่ยวทำให้เกษตรกรมีอาหารที่เพียงพอ มีคุณค่าทางโภชนาการ ลดการพึ่งพาตลาด และมีความมั่นคงทางอาหาร เป็นการทำเกษตรกรรมที่ลดการใช้สารเคมี ทำให้เกษตรกรและผู้บริโภคได้รับประทานอาหารที่ปลอดภัย ส่งผลดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคสามารถนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เสริม และการแปรรูปผลผลิตเพิ่มมูลค่าสินค้า ดังเช่นเกษตรกรที่ดีความความสำเร็จทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่ส่งผลต่อการผลิตและการบริโภค กล่าวว่

“ทำโคก หนอง นา ถ้าจะปลูกอะไรทำอะไรก็ต้องวางแผนไว้ก่อน ไปศึกษาไปดูเขาทำยังไงเนี่ยเราก็ลองมาทำตามเขาอะ ปลูกไม้ผลก่อน เพราะเรามีสวนยางแล้วมีสวนปาล์มแล้ว เรายังไม่มีส่วนผลไม้อะ เขาเรียกสวนผสมพวกเนี่ย เรายังไม่มีเราซื้ออะไรเขา แต่ตอนนี้เราอะ เราปลูกมะพร้าว เราปลูกทุเรียน เราปลูกมังคุดพอทำแล้วได้ทุกอย่างในบันได 9 ขั้น ชีวิตเปลี่ยนในทางที่ดีขึ้นเยอะ มีอาหารการกิน” (คุณดนตรี (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ธันวาคม 2567).

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นดังกล่าว เกษตรกรดีความว่า การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้พื้นที่ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืช สร้างพื้นที่ให้มีแหล่งอาหารสำหรับการยังชีพการมีอาหารหลากหลายชนิดไว้บริโภคตลอดทั้งปี ช่วยลดความเสี่ยงจากภาวะขาดแคลนอาหาร

ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารจากตลาด การนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรกลับมาใช้ประโยชน์ช่วยลดของเสียและสร้างมูลค่าเพิ่ม การใช้ปุ๋ยหมักและสารชีวภัณฑ์ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคสามารถนำไปขายเพื่อสร้างรายได้เสริม การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้ เป็นการสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ช่วยสร้างรายได้จากการต้อนรับนักท่องเที่ยว เกษตรกรหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านสังคม เมื่อการผลิตและการบริโภคมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม การทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความสามัคคีและเข้มแข็งในชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เกษตรกรไม่รู้ถึงขีดความสามารถของตัวเอง หรือการแปลกแยกจากชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อาวุโส การผสมผสานภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการเกษตรสมัยใหม่ ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านได้รับการสืบทอดและพัฒนา ดังเช่นเกษตรกรที่ตีความความสำเร็จที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านการสร้างร่วมมือในชุมชน กล่าวว่า

“คำว่าความสำเร็จ ก็คือ มีเงินพอที่จะหล่อเลี้ยงไว้ในยามฉุกเฉิน หรือสามารถนำเงินนี้ไปขยายผลลงทุนต่อ เป็นกลุ่มเป็นวิสาหกิจ หรือกระจายรายได้สู่ชุมชน พอทำแค่นี้ได้แล้วก็จะเกิดจากความมั่นคงจากการทำเกษตรและการต่อยอดจากการแปรรูปได้” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

การทำตามโมเดลนี้ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ทำแบบตัวใครตัวมัน ก็เปลี่ยนแปลงสู่การร่วมกันทำ เกษตรกรบางคนลงมือทำจนเกิดผลสำเร็จ ทำให้เกษตรกรได้รับการยกย่อง เชิดชู เป็นปราชญ์ที่มีความรู้และสามารถถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจได้ เป็นการเปิดพื้นที่ให้เป็นที่รู้จัก อันเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำจนได้รับพระราชทานปริญญาจากสถาบันการศึกษาในพื้นที่ กล่าวว่า

“ถ้าทำเศรษฐกิจพอเพียง ทำไปเลย อย่ายอมแพ้ให้ทุกอย่าง อุปสรรคปัญหาแก้ได้ ถ้าเราทำเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง เราจะประสบความสำเร็จทุก ๆ ด้าน เป็นสิ่งที่ในหลวงถ่ายทอด เราก็เอามาทำ พอทำแล้วราชบัณฑิตก็ให้พระราชทานปริญญากิตติมศักดิ์ให้ แล้วมีเด็กนักเรียนจากมหาลัย์มาเรียนเยอะมาก ครูมา

เรียนแล้วก็ไปสอนเด็กและก็เป็นครูไปสอนเรื่องอาชีพต่าง ๆ” (คุณบัณฑิต
(นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ธันวาคม 2567).

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ เกษตรกรตีความว่าเป็นเพราะวิถีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ปฏิบัติการนี้ได้สร้างกระบวนการผลิตและการบริโภค ช่วยให้สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวได้แบ่งปันความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ช่วยสร้างความอบอุ่นและความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว สร้างงานสร้างอาชีพ และสร้างตัวตนให้เป็นที่รู้จักในชุมชน ส่งเสริมให้เกษตรกรในชุมชนได้รวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการบริหารจัดการน้ำ ดิน และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ร่วมกัน ช่วยสร้างความสามัคคี และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร การจัดการน้ำ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ การทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนช่วยสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นเป็นการเชื่อมโยงกับเกษตรกรรายอื่น ๆ หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ช่วยสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งและยั่งยืน ดังนั้น “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านสังคมในทิศทางที่ดีขึ้น โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยม การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยรักษาแหล่งน้ำและลดผลกระทบจากภัยธรรมชาติ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ช่วยฟื้นฟูสภาพดินและน้ำ การลดการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี ช่วยลดมลพิษทางดินและน้ำ การปลูกและเพาะกล้าต้นไม้ที่ช่วยเพิ่มออกซิเจนและลดมลพิษทางอากาศ ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรอยู่ห่างไกลจากสารเคมี และภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้น หากเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกษตรกรก็มีความปลอดภัย ดังเช่นเกษตรกรท่านหนึ่ง กล่าวว่า

“ผมประสบความสำเร็จกับ ณ ปัจจุบัน ก่อนหน้าทำสวนยางกับมีร้านขายของ
พอมาคอก หนอง นา ผมเสียบยอดเองแบบนี้ทำเอง แล้วเอามาขายในร้าน
ความสำเร็จมันเยอะมาก มันไม่รู้จบ ผมมองตัวเองนะมันยังมีอะไรที่ซ่อนอยู่

เยอะที่เราทำมันยังไม่ได้ โคก หนอง นานี้เป็นงานศิลปะจริง ๆ งานเยอะ อย่างที่เราได้งานจริง ๆ เราทำไป อยู่ไป สนุกครับ ทำมันทำได้เรื่อย ๆ ทำให้เรามีกิจกรรมทำ รักษาต้นไม้ รักษาพื้นที่” (คุณกำหนด (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ธันวาคม 2567).

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นดังกล่าว เกษตรกรตีความว่า การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมในทิศทางที่ดีขึ้น โดยเน้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การฟื้นฟูระบบนิเวศ การลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่จากพื้นที่ที่ทำเกษตรกรรมเชิงการค้ามาก่อน หรือพื้นที่ที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เป็นปารุรักษ์ หรือพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องดินเสื่อมโทรม และการขาดแคลนน้ำ หรือเผชิญกับปัญหาน้ำท่วม ปรับเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

ปฏิบัติการ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน เกษตรกรจึงตีความความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การมีแหล่งอาหารการกิน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ด้านสังคม การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลาย การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ การสร้างสมดุลของระบบนิเวศ และการให้คุณค่าและความหมายชีวิต การได้ใช้กำลังร่างกาย กำลังปัญญาของตนเองและสมาชิกครอบครัวในการลงมือทำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตและบริโภค การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชีวิตของเกษตรกรจากการลงมือทำตามโมเดลนี้ การอธิบายถึงความหมายความสำเร็จของเกษตรกรดังกล่าวอยู่ภายใต้การมีเป้าหมายและประสบการณ์จากการลงมือทำ อีกทั้งความสำเร็จของเกษตรกรไม่ได้มีเพียงระดับเดียว การให้ความหมายความสำเร็จมีความลื่นไหล เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและบริบทในการลงมือทำที่มีความแตกต่างจากการให้ความหมายความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการของหน่วยงานรัฐ เนื้อหาในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำไปเสนอในหัวข้อต่อไป

4.3 ความหมายความสำเร็จของเกษตรกรที่มีความแตกต่างกับหน่วยงานรัฐกำหนด

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตที่เกษตรกรต้องใช้กำลังร่างกายของตนเองในการลงมือทำ ด้วยการศึกษานำหลักการของโมเดลนี้มาใช้ทั้งเรื่องการจัดการน้ำ การปรับปรุงดิน และการเลือกพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่มีความเหมาะสม เกษตรกรต้องรู้จักพื้นที่ของตนเอง ความลาดชัน ทิศทางลมและแสงแดด แหล่งน้ำ ชนิดของดิน ต้องวางแผนผังการจัดสรรพื้นที่ โดยการกำหนดตำแหน่งของแต่ละพื้นที่ ทั้งพื้นที่โคก พื้นที่หนอง พื้นที่นา คลองไส้ไก่ แปลงผัก และที่อยู่

อาศัย ใช้เครื่องมืออย่างง่าย ๆ เช่น จอบ เสียม พลั่ว รถเข็น เป็นต้น มีการปรับพื้นที่ให้มีความเหมาะสม มีการปรับปรุงคุณภาพดินด้วยการใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยพืชสดที่ลงมือทำเอง เลือกลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เน้นพืชที่ให้ประโยชน์ทั้งอาหารและใช้สอย มีการจัดการน้ำด้วยการเก็บกักน้ำในหนองและคลองไส้ไก่ และระบายน้ำส่วนเกินออกจากพื้นที่ เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนแผนการปฏิบัติงานตามสถานการณ์และสภาพพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีเป้าหมายในการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากวิธีการผลิตการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าที่มุ่งใช้ประโยชน์จากพื้นที่ และใช้เครื่องจักรที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงอยู่ในวิถีการผลิตที่เป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน และมีปฏิบัติการที่ผูกโยงกับตัวตนและสิ่งแวดล้อม ในฐานะที่เกษตรกรสามารถจะมีอำนาจในการปรับตัวและมีผลกระทบเชิงบวกต่อการผลิตทางการเกษตรของตนเองที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน ความหมายความสำเร็จที่เกษตรกรให้ไว้เกี่ยวข้องกับการรับรู้ การตีความ และการประเมินผลจากการลงมือทำด้วยตนเองในหลากหลายระดับ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” สามารถแบ่งออกเป็น 10 ระดับ โดยความสำเร็จเกิดขึ้นตั้งแต่เกษตรกรได้เริ่มทดลองทำ มีเป้าหมายในขั้นต้นเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่การสร้างควมหลากหลายของการปลูกพืช และการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน เมื่อเกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นาโมเดล” กับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรได้รับรู้และตีความความหมายความสำเร็จตั้งแต่ได้เข้าร่วมโครงการดังกล่าวที่สร้างความมั่นใจว่า การได้รับการสนับสนุน ทั้งในด้านความรู้ การออกแบบและสร้างพื้นที่ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร เป็นการเปิดพื้นที่ให้เป็นที่ยึดมั่นและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ตามมา ในขณะที่เกษตรกรบางคนได้ให้ความหมายการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ เนื่องจากพื้นที่เดิมอาจจะประสบปัญหาภัยกับการขาดแคลนน้ำ หรือปัญหาน้ำท่วมจึงทำให้เกษตรกรนำแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มาประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการน้ำและพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน เมื่อในพื้นที่มีแหล่งน้ำสำหรับใช้ในการทำเกษตรกรรมแล้ว เกษตรกรจึงตีความความหมายความสำเร็จ

ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีความคาดหวังจะให้พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและสามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างยั่งยืน เกษตรกรจึงมีการตีความความหมายความสำเร็จว่า สภาพพื้นที่มีการ

เปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ เป็นสร้างความสมดุลและความยั่งยืน ทำให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ การลงมือทำด้วยตนเองนั้น เกษตรกรจะต้องเรียนรู้จากปัญหาและแก้ปัญหาด้วยตนเอง เกษตรกรจึงให้ความหมายความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ โดยที่เกษตรกรต้องรู้จักสภาพพื้นที่ของตนเองเป็นอย่างดีแล้วจึงทำการออกแบบพื้นที่ การคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ใช้การลองผิดลองถูกจนกว่าจะแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ การทำตามโมเดลนี้สภาพพื้นที่จะถูกปรับเปลี่ยนให้มีทั้งพื้นที่โคก หนอง และนา จึงทำให้เกษตรกรบางคนมีความขัดแย้งกับสมาชิกในครอบครัว แต่หลังจากได้ผลลัพธ์จากการลงมือทำแล้วกลับปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชนได้ เกษตรกรจึงตีความความหมายความสำเร็จว่า เป็นความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน เมื่อเกษตรกรลงมือทำด้วยการบริหารจัดการพื้นที่บริหารจัดการน้ำด้วยพลังแรงงานของตนเอง เมื่อถึงระยะเวลาที่เหมาะสมเริ่มได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค เกษตรกรจึงให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำว่า เป็นความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ เกษตรกรได้รับผลผลิตสำหรับการบริโภค หากเหลือจึงแบ่งปัน และจำหน่ายจ่ายแจก เกษตรกรมีรายได้หลัก รายได้เสริม เป็นการทำการแบบค่อยเป็นค่อยไป เป็นระบบที่มีความเกื้อกูลกัน เมื่อพื้นที่มีผู้ที่สนใจมาศึกษาดูงาน เกษตรกรจึงตีความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำด้วยโมเดลนี้ว่า ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ ได้เผยแพร่ความรู้และส่งเสริมการขยายผลแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรอย่างยั่งยืน เมื่อเกษตรกรทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยแรงงานของตัวเองและสมาชิกในครอบครัว ทำให้เกษตรกรตีความหมายความสำเร็จว่า การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ ได้ดูแลรักษาสุขภาพทั้งของตนเองและครอบครัว ได้อยู่ในพื้นที่สีเขียว ได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยและเป็นการส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวมทางร่างกาย จิตใจ สิ่งแวดล้อม และความสำเร็จขั้นสูงสุดจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางนี้ คือ เกษตรกรมีการตีความหมายความสำเร็จ เมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการผลิตและการบริโภค การเปลี่ยนวิถีชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชีวิตของเกษตรกร

ความหมายความสำเร็จดังกล่าวเป็นการให้ความหมายจากทัศนะ มุมมองของเกษตรกร ในฐานะของผู้ปฏิบัติตามโมเดลนี้ที่มีการรับรู้ การตีความ และการประเมินผลจากการลงมือทำ เกษตรกรแต่ละคนให้ความหมายความสำเร็จที่มีระดับของความเข้มข้นในแต่ละมิติที่แตกต่างกันไป โดยแท้ที่จริงแล้วการลงมือทำตามแนวทางตามโมเดลนี้ เกษตรกรอธิบายความสำเร็จบนพื้นฐานของประโยชน์ที่จะได้รับ เกษตรกรแต่ละคนที่เข้าสู่สนามนี้ไม่ได้มีเป้าหมายหนึ่งเดียวตามที่

รัฐกำหนด คือ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ หรือการได้ร่วมในทุก ๆ กระบวนการในการดำเนินงาน หากแต่เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีเป้าหมายและมีผลประโยชน์ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปจนกระทั่งผลประโยชน์ในระดับที่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ อีกทั้งความหมายความสำเร็จมีความเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามเงื่อนไข บริบท ผลประโยชน์ของเกษตรกร รวมถึงเกษตรกรสามารถกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในการที่จะเข้าสู่สนามนี้ หรือจะไม่เข้าสู่สนามนี้ได้ เกษตรกรบางคนมีตำแหน่งแห่งที่ เมื่อได้ทดลองทำสำเร็จภายในสนามนี้แล้วจึงได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในภายหลัง ดังนั้น เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงให้ความหมายความสำเร็จที่หลากหลายขึ้นอยู่กับการรับรู้และการตีความของเกษตรกรเอง อีกทั้งความหมายความสำเร็จไม่ได้มีเพียงระดับเดียว หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งความสำเร็จที่เกษตรกรรับรู้ ตีความ และประเมินนั้นไม่ได้เรียงลำดับว่าความสำเร็จโดยอยู่ในลำดับขั้นที่ต่ำสุดหรือความสำเร็จโดยอยู่ในขั้นที่สูงสุด

ความหมายความสำเร็จดังกล่าวจึงอาจมีความแตกต่างจากการให้ความหมายความสำเร็จจากกระบวนการดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับหน่วยงานหลากหลายภาคส่วนนั้น เป็นการให้ความหมายความสำเร็จที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และกระบวนการของการดำเนินงาน ครอบคลุม 8 มิติ ขั้นแรกเป็นความสำเร็จจากการสร้างการรับรู้ โดยผู้เข้าร่วมโครงการมีความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบตามหลักภูมิสังคมคำนึงถึงดินฟ้าอากาศ ทิศทางลม การจัดการพื้นที่โคก หนอง และนาให้สัมพันธ์กับการไหลเวียนของน้ำ การขุด การปั้น การแต่ง การปลูกในพื้นที่ดิน เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้ตนเองและครอบครัว ความสำเร็จขั้นต่อมาเป็นความสำเร็จจากการลงมือทำ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการได้สร้างพื้นที่และสร้างความร่วมมือในการดำเนินงานระหว่างกรมการพัฒนาชุมชนกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการปรับรูปแบบแปลงที่ดิน จากนั้นจึงเป็นความสำเร็จจากการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชน มีลูกจ้างเหมาบริการเพื่อปฏิบัติภารกิจในการวางแผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมพื้นที่ เป็นการทำงานตามหลักสิทธิมนุษยชน การใช้เทคโนโลยีและภูมิปัญญาชาวบ้าน การพัฒนาฐานการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง การจัดทำสื่อการเรียนรู้ การสำรวจและจัดเก็บข้อมูล การประสานการดำเนินงานร่วมกับภาคีเครือข่าย การสร้างการรับรู้และการสื่อสารทางสังคม และการรายงานถึงปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินงาน ความสำเร็จขั้นต่อมา เป็นความสำเร็จจากการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่และเกิดการพึ่งพาตนเองในการลงมือทำ

เกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากนั้นจึงเป็นความสำเร็จจากชุมชนมีการพึ่งพากัน แล้วจึงเป็นความสำเร็จที่เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายบูรณาการร่วมพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล เป็นความสำเร็จจากการที่ผู้เข้าร่วมโครงการได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ สำหรับสร้างฐานการเรียนรู้ การสนับสนุนครุภัณฑ์สำหรับการแปรรูปผลผลิต ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันในพื้นที่ระดับตำบล ความสำเร็จขั้นต่อไป คือ ความสำเร็จในการสร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ผู้เข้ารับเข้าร่วมโครงการได้ยกระดับการพัฒนาด้วยการนำผลผลิตที่ได้จากพื้นที่สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และความสำเร็จ ขั้นสุดท้าย คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเกษตรกรที่ผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่มุ่งผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดสู่วิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดการพึ่งพาตนเอง การสร้างกลุ่มชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยกันผ่านกิจกรรมการเอามื้อสามัคคี มีการร่วมมือในการลงมือทำด้วยการในลักษณะของเครือข่าย การนำผลผลิตไปแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐาน

ความสำเร็จดังกล่าวเป็นการประเมินผลจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ตามเป้าหมายของแต่ละกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ อีกทั้งกรมการพัฒนาชุมชนในฐานะหน่วยงานหลักในการดำเนินงานได้มีการวัดผลสำเร็จจากการลงมือทำโมเดลนี้ โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยหน่วยงานรัฐ มีการประเมินองค์ประกอบในแต่ละด้าน ทั้งด้านสถานที่ ด้านวิทยากร ด้านผลผลิตและผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ มีให้การให้คำแนะนำในแต่ละองค์ประกอบ โดยความหมายความสำเร็จ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ พื้นที่ที่จะประสบความสำเร็จต้องผ่านการประเมินในระดับ A การเป็นพื้นที่ต้นแบบศูนย์เรียนรู้ และรองลงมา คือ ระดับ B การสร้างเสริมสู่ต้นแบบ หากแต่พื้นที่ใดที่มีผลการประเมินอยู่ในระดับ C ถือว่าเป็นกลุ่มที่จะต้องได้รับการพัฒนาต่อไป นั่นคือ ยังไม่ประสบความสำเร็จ การให้ความหมายความสำเร็จของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้เข้าร่วมโครงการที่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานรัฐ ทำให้เห็นข้อดีของการทำเกษตรกรรมด้วยการลงมือทำด้วยกำลังแรงกายของตนเอง เกษตรกรเห็นถึงคุณค่าในความเป็นมนุษย์ หากแต่ความหมายความสำเร็จที่ได้จากงานวิจัยนี้เป็นความสำเร็จที่เกษตรกรในฐานะผู้ที่ปฏิบัติที่มีอำนาจในการปรับตัวและมีผลกระทบเชิงบวกต่อการผลิตทางการเกษตรของตนเองตีความผลลัพธ์จากการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เกี่ยวข้อง กับเป้าหมายและความคาดหวังของเกษตรกร

แต่ละบุคคลตามเงื่อนไขและบริบทในการลงมือทำที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ความหมายความสำเร็จที่หน่วยงานรัฐและเกษตรกรในฐานะผู้ปฏิบัติ ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายร่วมกัน คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพ พื้นที่เพื่อให้มีแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตร มีพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า 5 ระดับ และ พื้นที่นาสำหรับผลิตข้าวเพื่อยังชีพเป็นหลัก เกษตรกรมีความรู้ในการลงมือทำด้วยตนเอง เกิด พึ่งพาตนเอง สร้างงาน สร้างอาชีพให้แก่ตนเอง ลดรายจ่าย มีรายได้เสริม และสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน หากแต่ความสำเร็จที่หน่วยงานรัฐได้ให้ไว้ เป็นการกำหนดความสำเร็จตามแต่ละกิจกรรมที่เกษตรกรเข้าร่วม และการประเมินศักยภาพในการยกระดับพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ที่เป็นไปอย่างมีลำดับขั้นของความสำเร็จที่กำหนดโดยหน่วยงานรัฐในฐานะผู้ที่กำหนดนโยบายและหลักเกณฑ์ให้เกษตรกรปฏิบัติตาม ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทางนี้แต่ละบุคคลมีภูมิหลัง มีพื้นฐานชีวิต ประสบการณ์ และเป้าหมายในการลงมือทำที่แตกต่างกัน เกษตรกรบางคนมีเป้าหมาย คือ ความต้องการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เกษตรกรบางคนมีเป้าหมายเพื่อสร้างพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ตามที่หน่วยงานรัฐกำหนด ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีเป้าหมายเพียงปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ เมื่อมีน้ำสำหรับทำการเกษตรแล้วจึงจะสามารถปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ มีกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ได้ เกษตรกรบางคนมีความต้องการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีพื้นที่โคก พื้นที่หนองสำหรับกักเก็บน้ำ และพื้นที่นาสำหรับสร้างแหล่งอาหาร มีผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการบริโภค และเกษตรกรบางคนอยู่ในตำแหน่งผู้นำชุมชนที่ต้องลงมือทำเพื่อให้เกิดผลสำเร็จก่อน จากนั้นประชาชนจึงเห็นคล้อยและลงมือทำตาม ดังนั้น เป้าหมายและความคาดหวังของเกษตรกรแต่ละบุคคลจึงมีความแตกต่างกันตามเงื่อนไขและบริบทในการลงมือทำที่ทำให้มีการรับรู้ การตีความ และการประเมินผลจากการลงมือทำด้วยตนเองในหลากหลายระดับ โดยที่ความหมายความสำเร็จที่เกษตรกรให้ไว้นั้นปราศจากซึ่งหลักเกณฑ์ใด ๆ ที่กำกับและควบคุมอยู่ เป็นการให้ความหมายความสำเร็จที่สอดคล้องกับการกำหนดเป้าหมายและผลจากการลงมือทำที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิต อีกทั้งเป็นการให้ความหมายความสำเร็จที่มีความลื่นไหล เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและกระบวนการในลงมือทำ ความหมายความสำเร็จที่เกษตรกรให้ไว้เช่นดังกล่าวมานั้น มีเงื่อนไขของการใช้ทุนที่มีอยู่เดิม การแลกเปลี่ยนทุน การสะสมทุน และการสร้างทุนใหม่ตามความสามารถและศักยภาพของแต่ละบุคคล อีกทั้งการมีตำแหน่งแห่งที่ในสนามอื่น ๆ อาจทำให้เกษตรกรเข้าถึงสนามนี้ได้ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้จะวิเคราะห์และนำเสนอในหัวข้อต่อไป

4.4 เจื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง "โคก หนอง นา โมเดล"

ความหมายความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการตีความของเกษตรกรที่ลงมือทำ "โคก หนอง นา โมเดล" อาศัยเจื่อนไขและกระบวนการในการลงมือทำที่มีความแตกต่างจากวิธีการผลิตเชิงการค้าที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรเชิงเดี่ยวในปริมาณมาก ทำให้ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก การใช้เงินทุนหมุนเวียนเพื่อซื้อปัจจัยการผลิต ความต้องการแรงงานที่มีทักษะเฉพาะด้าน เน้นการจ้างแรงงานภายนอกมากกว่าแรงงานในครัวเรือน มีการผลิตที่ตอบสนองความต้องการของตลาด เกษตรกรจึงเผชิญกับความเสี่ยงสูงต่อความผันผวนของราคาผลผลิต ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้มีเจื่อนไขและกระบวนการลงมือทำในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิต โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยการผลิตปัจจัยการผลิตด้วยตนเอง เกษตรกรมีการพัฒนาความรู้และทักษะในการทำเกษตรแบบผสมผสาน มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน วิธีการผลิตทั้งสองรูปแบบดังกล่าวมีเจื่อนไขและกระบวนการในการลงมือทำที่แตกต่างกัน ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงเจื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง "โคก หนอง นา โมเดล"

4.4.1 เจื่อนไขในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง "โคก หนอง นา โมเดล"

"โคก หนอง นา โมเดล" เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่เกษตรแบบผสมผสาน มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองและความยั่งยืน โดยมีหลักการสำคัญ คือ การบริหารจัดการน้ำและพื้นที่ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อสร้างระบบนิเวศที่มีความสมดุลและลดผลกระทบจากภัยธรรมชาติ การให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำของเกษตรกรในแต่ละมิติที่วิเคราะห์และนำเสนอไปแล้วนั้น มีเจื่อนไขในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่เป็นไปตามบริบทของพื้นที่ พื้นฐานชีวิต ประสบการณ์ และศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคนตามความพร้อมและความตั้งใจของเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนการลงมือทำเกษตรกรรมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ความหมายความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของเกษตรกรจึงมีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับเจื่อนไขต่าง ๆ สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 เจื่อนไข คือ เจื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เกษตรกรได้เข้าสู่สนามนี้ โดยเกษตรกรต้องมีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอต่อการเริ่มต้นการผลิต นั่นคือ มีที่ดิน เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ ปัจจัยการผลิตอย่างง่าย กำลังแรงงานที่ทำให้เข้าสู่สนามนี้ได้ เมื่อเกษตรกรมีเจื่อนไขพื้นฐานแล้วจึงจะประสบความสำเร็จในขั้นที่เหนือกว่า ทำให้ได้ประโยชน์จากสนามนี้ด้วยการมีความรู้ ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม การได้รับการยอมรับ มีตำแหน่ง

และชื่อเสียง เกื้อหนุนเหล่านี้ช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูล โอกาส และการได้รับการสนับสนุนต่าง ๆ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพื้นที่ การสร้างผลผลิตที่ดี มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น มีสุขภาพทางร่างกายและจิตใจที่ดี จนกระทั่งเกษตรกรเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองได้ เมื่อเกษตรกรมีการสั่งสมเงื่อนไขต่าง ๆ ในระดับที่มากเพียงพอแล้ว และต้องการมีอิทธิพลต่อระบบการผลิตตามโมเดลนี้มากขึ้นจะต้องมีเงื่อนไขที่สูงขึ้นไปอีก ด้วยการมีเครือข่ายที่กว้างขวางและมีอิทธิพลเป็นที่ยอมรับในระดับสูง ทำให้อำนาจในการตัดสินใจและนำเสนอแนวทางในการกำหนดโครงสร้างของระบบเกษตรกรรมวิถีใหม่ เกื้อหนุนดังกล่าวนี้ทำให้เกษตรกรไม่เพียงแต่ปรับตัวตามระบบที่เป็นไปตามหลักการเชิงทฤษฎี หรือตามแนวทางของหน่วยงานรัฐในฐานะที่ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานเท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์และทิศทางการพัฒนาการทำเกษตรกรรมวิถีใหม่ในฐานะผู้ที่ลงมือทำที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญ ดังนั้น ความสำเร็จของเกษตรกรในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแต่ผลผลิตหรือรายได้ที่ได้รับในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังมีเป้าหมายในการลงมือทำที่ครอบคลุมมิติทางสังคม การเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการมีอำนาจในการกำหนดชีวิตและอนาคตของตนเอง เกื้อหนุนในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ประกอบไปด้วย

4.4.1.1 เกื้อหนุนพื้นฐานการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมแบบผสมผสานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ เกษตรกรที่เริ่มต้นเข้าสู่สนามนี้ต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญต่อการเริ่มต้นวิถีการผลิตด้วยการมีที่ดินเป็นปัจจัยหลักในการทำเกษตรกรรม การมีเงินทุนสำหรับการลงทุนเริ่มต้นและใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียน มีวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่จำเป็นในการผลิต มีกำลังแรงงานทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัวเพื่อใช้ในการลงมือทำเพื่อให้สามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ โดยมีรายละเอียดของแต่ละเงื่อนไขประกอบด้วย

ที่ดิน คือ จุดเริ่มต้น : สิ่งสำคัญที่นำทางสู่ความสำเร็จของ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ดินเป็นลักษณะทางกายภาพในฐานะที่เป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เนื่องจากการลงมือทำเกษตรกรรมด้วยการบริหารจัดการพื้นที่ทางการเกษตรแบบผสมผสาน มีหลักการสำคัญในการออกแบบและปรับปรุงที่ดินให้เหมาะสมกับการทำเกษตรแบบยั่งยืน การนำที่ดินมาสร้างเป็นพื้นที่โคกที่เกิดจากการขุดดินจากหนองหรือคลองไส้ไก่ขึ้นมาทำเป็นเนิน สำหรับปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และพืชผักสวนครัว ช่วยเก็บกักน้ำไว้ในดิน ลดการพังทลายของดิน และสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ การสร้างพื้นที่ให้มีหนอง

คือ แหล่งน้ำที่ขุดขึ้นเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการเกษตรและอุปโภคบริโภค ช่วยปรับสมดุลของระบบนิเวศในพื้นที่ และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชหลักของเกษตรกรไทย ลดการใช้สารเคมี การทำคลองไส้ไก่ และหลุมขมหมึกที่ขุดรอบพื้นที่ เพื่อระบายน้ำและเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้ง ช่วยกระจายน้ำให้ทั่วถึงและเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน เกษตรกรที่ลงมือทำจึงมีการครอบครองที่ดินในหลากหลายลักษณะ ประกอบด้วย

ที่ดินที่ได้จากมรดกเป็นเงื่อนไขของความได้เปรียบในการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” การนำที่ดินมรดกจากพ่อแม่ของตนเองหรือสามี/ภรรยามาลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ถือเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน เป็นการปรับเปลี่ยนที่ดินจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวหรือที่ดินที่อาจไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่ให้เป็นแหล่งผลิตอาหารและสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ข้อดีของการนำที่ดินมรดกมาทำตามโมเดลนี้คือ มีต้นทุนที่ดินต่ำเนื่องจากเป็นที่ดินมรดกจึงลดต้นทุนในการจัดหาที่ดิน ทำให้มีงบประมาณไปลงทุนในส่วนอื่น ๆ ได้มากขึ้น สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเองในครัวเรือน ลดการพึ่งพาตลาด และสร้างความมั่นคงทางอาหาร ผลผลิตที่ได้สามารถนำไปขาย สร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว ภูมิปัญญาช่วยปรับปรุงบำรุงดิน น้ำ และสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ เป็นการสืบสานภูมิปัญญาด้านการทำเกษตรกรรมของไทย และต่อยอดให้เข้ากับยุคสมัย ดังเช่น เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยที่ดินที่ได้รับมาจากพ่อแม่ กล่าวว่า “เป็นที่ดินของแม่ของแฟนพี่เป็นที่มรดกที่ให้เราทำ” (คุณพร้อม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 กันยายน 2567). การนำที่ดินมรดกมาลงมือทำจึงเป็นวิถีทางสำหรับผู้ที่ต้องการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ไม่ต้องลงทุนกับที่ดิน แต่เป็นการนำที่ดินที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์และสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว

การใช้ประโยชน์จากที่ดินที่มีอยู่แบบไม่ต้องลงทุนซื้อเองเพื่อให้เข้ามาอยู่ในสนามนี้ การนำที่ดินที่ยืมมาจากพ่อแม่มาทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน เกษตรกรไม่ต้องลงทุนซื้อที่ดิน ทำให้มีเงินทุนเหลือไปใช้ในการปรับปรุงพื้นที่และจัดหาปัจจัยการผลิตอื่น สามารถสร้างรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร ช่วยปรับปรุงสภาพดินและแหล่งน้ำ ทำให้ที่ดินมีมูลค่าเพิ่มขึ้นในระยะยาว เป็นกิจกรรมที่สามารถทำร่วมกันในครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ที่ดี เป็นการลงมือทำตามแนวทางของการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เพื่อรักษาสภาพดินและแหล่งน้ำในระยะยาว คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และความต้องการของพ่อแม่ เกษตรกรที่นำที่ดินของพ่อแม่มาลงมือทำจึงควรมีข้อตกลงที่ชัดเจนเกี่ยวกับระยะเวลาในการใช้ที่ดิน เงื่อนไขการใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ เพื่อให้ภูมิปัญญาเกิดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่มากที่สุดและตรงตามเป้าประสงค์ของพ่อแม่ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินมากที่สุด ดังเช่นเกษตรกรที่ขอยืมที่ดินของแม่ของภรรยาใช้ในการ

ลงมือทำ “ที่ตรงนี้เป็นของแม่ยาย ก็คือ เดิมทีเขาก็คอยจะให้ทำนาในพื้นที่ 6 ไร่ตรงนี้ พอได้ยิน เขามาชวนทำก็เลยขอ 1 ไร่ในการทำโคก หนอง นา” (คุณนิติ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2567). การยืมที่ดินของพ่อแม่มาลงมือทำตามแนวทางนี้ ทำให้เกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร มีพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่าและผักสวนครัว ในขณะที่เกษตรกรมีพื้นที่นาในการผลิตข้าวอยู่แล้ว การทำตามโมเดลนี้จึงสร้างพื้นที่ให้หลากหลายและมีความอุดมสมบูรณ์ มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้มากที่สุด และมีผลผลิตสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน เกษตรกรจึงต้องมีการวางแผนและการจัดการที่ดี และการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าของที่ดิน

การปลูกชีวิตพื้นที่สาธารณะด้วยการเริ่มต้นทดลองทำในพื้นที่แห่งความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรบางคนนำที่ดินสาธารณะที่รกร้างและไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ มาทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการปลูกพันธุ์ไม้แบบผสมผสาน เป็นการสร้างแหล่งอาหารให้แก่ตนเอง ครอบครัว และเป็นการสร้างประโยชน์เชิงพื้นที่และการได้รับผลผลิตให้แก่ชุมชน ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร เป็นพื้นที่สีเขียว ช่วยเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ และลดผลกระทบจากภาวะโลกร้อน เมื่อเกษตรกรที่ลงมือด้วยการนำที่ดินสาธารณะมาใช้ทดลองทำแล้วได้รับผลผลิตจากการยังชีพแล้ว จึงขยายพื้นที่ด้วยการนำที่ดินของตนเองมาใช้ประโยชน์ ดังเช่นที่เกษตรกรที่ลงมือทำกล่าวว่า “บ้านพี่อยู่บ้านในเขตบ้านในโครงการ หลังบ้านเป็นสวนสาธารณะที่ไม่มีใครไปใช้ประโยชน์ พี่ไปปลูกผลไม้เรื่อยเลย มันเป็นที่รกร้าง พี่ก็ไปฝึกปลูกในสวนสาธารณะก่อนฝึกปลูกฝึกทำ มันก็ตายบ้าง” (คุณชนะวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2567). การนำที่ดินสาธารณะมาใช้ทดลองทำเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่จากรกร้างให้เป็นพื้นที่สีเขียว เกษตรกรได้เรียนรู้การปลูกพืช การจัดการดินและน้ำจนต้นไม้เติบโตและได้ผลผลิตจึงเป็นแนวคิดที่มีศักยภาพในการสร้างประโยชน์จากพื้นที่ให้แก่ตนเองและชุมชน เป็นการฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อลงมือทำในพื้นที่ทดลองสำเร็จจึงขยายไปทำในพื้นที่ของตนเอง

การแปลงมูลค่าเงินที่มีอยู่สู่การเป็นเจ้าของที่ดินเอง เกษตรกรบางคนนำที่ดินที่ซื้อหามาเองในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการวางแผนและการจัดการที่ดี เพื่อให้การทำลงมือทำประสบความสำเร็จ โดยมีทั้งนำที่ดินที่มีปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม หรือนำที่ดินที่มีแหล่งน้ำเพียงพอ และสภาพดินดีมาใช้ในการทำเกษตรกรรม มีการจัดการน้ำ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ การเป็นเจ้าของที่ดิน ทำให้สามารถวางแผนและดำเนินการทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้ได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องกังวลเรื่องข้อจำกัดจากเจ้าของที่ดินคนอื่น

เป็นการพัฒนาที่ดินตามหลัก “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สามารถเพิ่มมูลค่าของที่ดินในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรหรือแหล่งเรียนรู้ได้ เกษตรกรสามารถวางแผนการทำเกษตรในระยะยาวได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องกังวลเรื่องการเปลี่ยนแปลงเจ้าของที่ดินหรือข้อจำกัดในการใช้ที่ดิน ช่วยสร้างความมั่นคงให้กับเกษตรกรและครอบครัวทั้งในด้านการผลิตอาหารและรายได้ ดังเช่นเกษตรกรที่นำที่ดินที่ซื้อมาเองมาใช้ในการลงมือทำตามโมเดลนี้ กล่าวว่า “ที่ดินที่ทำโคกหนองนาอันนี้คือ 8 ไร่ เป็นแปลงที่ซื้อหาเอง คือเป็นแปลงที่หุ้กับเพื่อนครับ แล้วผมก็มาทำโคก หนอง นาเอง” (คุณราชวัฒน์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน 2567). การนำที่ทรัพยากรสำคัญ เช่น ที่ดินที่ซื้อหามาเองมาเพื่อมาใช้ในการลงมือทำจึงเป็นการลงทุนที่มีศักยภาพและตรงตามความต้องการของเกษตรกรที่ต้องการสร้างพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืน ความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้นั้นเกษตรกรจำเป็นต้องพิจารณาเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสามารถนำมาวางแผนการดำเนินงานเพื่อให้การใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นประสบความสำเร็จและสร้างประโยชน์ในระยะยาว

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” นำที่ดินในฐานะเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญและจำเป็นมาใช้ในการปฏิบัติการนี้ โดยเกษตรกรที่มีมาของการได้มาซึ่งที่ดินที่แตกต่างกันไป เกษตรกรบางคนได้ที่ดินมรดกมาจากพ่อแม่ เกษตรกรบางคนขอยืมที่ดินของพ่อแม่ เกษตรกรบางคนนำที่ดินที่ซื้อหามาเองมาใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ในขณะที่เกษตรกรบางคนทดลองทำในที่ดินสาธารณะที่กว้างว่างเปล่า ไม่มีผู้ใดใช้ประโยชน์ จากนั้นปรับเปลี่ยนให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิด เมื่อลงมือทำสำเร็จแล้วจึงซื้อหาที่ดินเป็นของตนเอง ดังนั้น เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในการทำตามโมเดลนี้ คือ เกษตรกรจะต้องมีทรัพยากรที่ดินที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ นอกจากนี้ยังต้องมีการครอบครองเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่นเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้

เงินทุน : สิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจหนึ่งที่มีความจำเป็นในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยจำนวนเงินทุนที่นำมาใช้นั้นขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ ลักษณะของกิจกรรม และเป้าหมายของเกษตรกรแต่ละคน เกษตรกรบางคนต้องใช้เงินทุนเริ่มแรกในการปรับปรุงพื้นที่ ค่าขุดหนอง คลอง ไล่ไก่ ปรับปรุงพื้นที่โคกให้มีแหล่งน้ำ เกษตรกรบางคนนำเงินไปใช้จ่ายในการซื้อค่าวัสดุอุปกรณ์ที่เพิ่มความสะดวกในการทำเกษตรกรรม เช่น ท่อส่งน้ำ เครื่องมือการเกษตร เป็นต้น เกษตรกรบางคนนำเงินไปซื้อพันธุ์ไม้และพันธุ์สัตว์ การจัดหาปัจจัยการผลิต ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ เมล็ดพันธุ์พืช

ในขณะที่เกษตรกรบางคนนำเงินไปใช้จ่ายในการจ้างแรงงานคนตัดหญ้าในพื้นที่ โดยเงินทุนที่เกษตรกรนำมาใช้นั้นมาจากหลากหลายแหล่งที่มา ดังนี้

การแบ่งสรรเงินรายได้สู่การลงทุนทำ “โคก หนอง นา โมเดล” การนำเงินทุนจากรายได้หลัก ไม่ว่าจะเป็นเงินที่ได้มาจากการทำเกษตรกรรมก่อนหน้า หรือการทำงานประจำที่มีเงินเดือน หรือเงินที่ได้จากการทำงานในตำแหน่งผู้นำชุมชนมาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยนำรายได้ดังกล่าวมาเป็นทุนเริ่มต้นและทุนหมุนเวียนในการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้สอดคล้องกับเวลาและกำลังที่มี เริ่มจากกิจกรรมที่ไม่ต้องใช้เวลามากนัก การปลูกพืชที่มีการผสมผสานทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชผักสวนครัว เน้นการปลูกพืชที่ตนเองบริโภคเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภคจึงแบ่งปัน และจำหน่าย ดังเช่นเกษตรกรที่เคยทำงานประจำที่มีเงินเดือนมาก่อน กล่าวว่า “พอได้เงินปลดเกษียณมาก็ได้เงินมาก่อนหนึ่งก็มาลงทุนนี้แหละค่ะ” (คุณธรรมพร (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2567). การนำรายได้จากงานประจำมาทำตาม โมเดลนี้จึงเป็นการลงทุนจากเงินที่มีอยู่ ทำให้เกษตรกรลงมือทำด้วยความสบายใจ ไม่กดดัน ไม่ตึงเครียด ทำตามพละกำลังที่ตนเองมีอยู่ และสามารถทำได้จริง หากแต่ต้องมีการวางแผนและการบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้ประสบความสำเร็จและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

“เงินออม” สร้าง “ที่ดิน โคก หนอง นา โมเดล” การนำเงินออมมาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นทางเลือกที่ดียิ่งหนึ่งสำหรับเกษตรกรที่มีเงินทุนสำรองและต้องการเริ่มต้นทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้ที่ให้เกิดความยั่งยืน เกษตรกรสามารถตัดสินใจลงทุนและบริหารจัดการเงินทุนได้อย่างอิสระ โดยไม่ต้องกังวลเรื่องเงื่อนไขจากสถาบันการเงิน ไม่ต้องเสียดอกเบี้ยจากการกู้ยืมเงิน ทำให้ลดต้นทุนในการลงมือทำ เป็นการนำเงินออมให้หมุนเวียนในการลงทุนทำในสิ่งที่สร้างรายได้และความมั่นคงในระยะยาว ดังเช่นเกษตรกรที่นำเงินออมมาให้หมุนเวียนในการลงมือทำ กล่าวว่า “เราก็ค่อย ๆ เก็บออม ของที่มีอยู่ในสวน เวลาเราเอาไปขาย เราก็กิน คือ เราไม่ค่อยได้ใช้จ่ายอย่างอื่น ถ้าเราขายของได้ เราก็มียุเงินที่จะเหลือพอได้เก็บเราก็กินเอาเงินพวกนี้แหละไปซื้อมา เราก็กินออมไว้เผื่อเราอยากได้อะไรเราก็กินไปซื้อ” (คุณปัญญา (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กันยายน 2567). การนำเงินออมมาใช้ในการลงมือทำตามแนวทางนี้จึงเป็นการลงทุนที่เกษตรกรต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบ มีแผนการใช้จ่ายเงินในแต่ละขั้นตอน การเริ่มต้นจากพื้นที่ขนาดเล็กเพื่อทดลองและเรียนรู้ ก่อนที่จะขยายพื้นที่ให้เหมาะสมกับกำลังแรงงานและเงินทุนที่มีอยู่

การสร้าง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วย “โอกาส” จากสินเชื่อ การกู้ยืมเงินมาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับเกษตรกรที่ขาดแคลน

เงินทุน แต่ต้องการเริ่มต้นทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้ เนื่องจากปฏิบัติการนี้เกษตรกรจะต้องมีเงินทุนในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เริ่มต้นด้วยการขุดหนองน้ำ การกักเก็บเงินจากธนาคารของรัฐ หรือ กองทุนในชุมชนจึงเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรให้สามารถลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและปัจจัยการผลิตที่จำเป็นได้มากขึ้น เร่งการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นไปตามที่วางแผนไว้ เป็นการลงทุนอย่างเหมาะสมช่วยสร้างรายได้ที่มั่นคงในระยะยาว สามารถนำรายได้มาใช้ในการชำระหนี้และสร้างความมั่นคงทางการเงิน ดังเช่นเกษตรกรที่กู้ยืมเงินมาใช้ในการลงมือทำ กล่าวว่า “มีที่กู้ยืมเงินมาทำโคก หนอง นานี้แหละ ก็คือ ธกส. นี่แหละอย่างน้อยก็ต้องกู้ยืมเงินมาทำเพิ่ม ที่ผมกู้ยืมเงินมาก็เอามาซื้ออุปกรณ์ พวกท่อน้ำบ้าง พวกฝ้ายพวกผ้าคลุม ถ้าเราไม่กู้เงิน เงินที่จะเอามาใช้ทำก็ไม่พอ” (คุณอนันต์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 ตุลาคม 2567). การกู้ยืมเงินมาใช้ในการลงมือทำ เป็นการตัดสินใจของเกษตรกรกับการเข้าสู่สนามนี้ เกษตรกรต้องมีการวางแผนในการใช้จ่ายเงิน มีความพร้อมทางการเงิน และสามารถชำระหนี้คืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกษตรกรประสบความสำเร็จจากการกู้ยืมเงินมาลงทุนและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

การเติมเต็ม “ทุน” ให้ผืนดินเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ใช้ทุนทางเศรษฐกิจอื่น ๆ นอกเหนือจากที่ดินและเงินทุนแล้ว เกษตรกรยังคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมเพื่อนำมาปลูกในพื้นที่ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชผักสวนครัว และพืชสมุนไพร และคัดเลือกพันธุ์สัตว์เพื่อนำไปเลี้ยงเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ มีการใช้เครื่องมือทำการเกษตรที่มีความเหมาะสมกับงาน ไม่ว่าจะเป็น จอบ เสียม เครื่องตัดหญ้า เครื่องสูบน้ำ หรือวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน มีอุปกรณ์ในการผลิตปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพสำหรับใช้เอง เป็นการลดต้นทุน ทำให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ มีการใช้โซลาร์เซลล์ในการสูบน้ำจากแหล่งน้ำในพื้นที่ เพื่อนำไปใช้ในการรดน้ำพืชผลทางการเกษตรที่ช่วยลดต้นทุนค่าไฟฟ้าและลดปริมาณการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง และเป็นการให้แสงสว่างด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ที่เพิ่มความปลอดภัยให้แก่พื้นที่ เกษตรกรบางคนนำเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรมาใช้เพื่อยืดเวลาในเก็บไว้สำหรับการบริโภคและเป็นการเพิ่มมูลค่าที่อาจสร้างรายได้ ดังเช่นเกษตรกรที่ใช้ทุนทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ในวิถีการผลิตนี้ กล่าวว่า “ของที่เรจะต้องมีใช้ มีเครื่องตัดหญ้า เครื่องสูบน้ำแล้วที่วางแผนต่อ ก็คือ โซล่าเซลล์ ระบบเปิดปิดอัตโนมัติ คือซื้ออุปกรณ์มาแล้วนะ อันนี้คือเราทำเองเพื่อเอามาทั้งดึงน้ำ แล้วก็ใช้แสงสว่างช่วงกลางคืน เอามาดึงน้ำได้ กล้องวงจรปิดได้” (คุณนิวัติ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2567). เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้จึงอาศัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ วัสดุอุปกรณ์ที่สนับสนุนในการลงมือทำเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่และวิถีการผลิตของเกษตรกร

จากเงื่อนไขข้างต้นที่กล่าวมา เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องมีทั้งทรัพยากรที่ดินและเงินทุน เป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในการลงมือทำ ภายในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” หากแต่มีความแตกต่างกันในขนาดของที่ดินที่นำมาใช้ในการลงมือทำและการมีเงินทุนที่สนับสนุนให้ประสบความสำเร็จ กล่าวคือ เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนมากในการทำตามโมเดลนี้ต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการลงมือทำ ในขณะที่เกษตรกรที่มีที่ดินน้อย ๆ จะใช้เงินลงทุนน้อย ๆ ในการลงมือทำ การเป็นเกษตรกรที่มีพื้นฐานจากการทำงานประจำที่มีเงินมาก่อนมีส่วนอย่างสำคัญ ทำให้มีเงินลงทุนในการลงมือทำเกษตรกรรมเพื่อซื้อหาพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ วัสดุอุปกรณ์ที่สนับสนุนสำหรับการเกษตรตามโมเดลนี้ ซึ่งเกษตรกรที่มีการรับรู้และตีความความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ เป็นเกษตรกรที่มีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ คือ การเป็นเจ้าของที่ดิน และการมีเงินทุนที่เหมาะสมที่นำมาใช้จ่ายในการซื้อปัจจัยการผลิตอื่น ๆ โดยมีที่มาจากรายได้หลักที่นำมาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นที่เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ กล่าวว่า

“คนที่อยู่ได้จริง ๆ ก็คือ คนที่มีเงินเดือน คือ เกษียณอายุมาทำแล้วอยู่ได้ เกษตรกรถ้าไม่ทำการตลาดเนี่ย คือ อยู่ไม่ได้ ทุกวันนี้เพราะว่าอันดับแรก ก็คือ มันมีค่าใช้จ่ายหมด ในเรื่องลูก เรื่องอะไรทุกอย่าง คือ มันก็เป็นค่าใช้จ่ายหมด คือ ถ้าเราทำโคกหนอง นา แล้ว เราไปกิน มาอยู่ มาใช้ร่วมกันเนี่ย คือหลักการตรงนี้ มันใช้ได้เฉพาะคนที่มีเงินเดือนที่มีเงินประจำอยู่” (คุณราชวัฒน์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน 2567).

ในขณะที่เกษตรกรที่อธิบายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เป็นเกษตรกรที่ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด คือ เป็นเจ้าของที่ดินที่สามารถนำมาใช้ในการลงมือทำ สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า พื้นที่หนองสำหรับเป็นแหล่งกักเก็บน้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวที่มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ การได้รับสนับสนุนงบประมาณในการซื้อหาปัจจัยการผลิต ได้แก่ พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร เป็นต้น แก้ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการทำเกษตรกรรม เพียงแต่เกษตรกรมีที่ดินที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ตรงตามหลักเกณฑ์ก็ได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนเพื่อสร้างพื้นที่เกษตรกรรมเป็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาใช้ในการดำเนินชีวิต ดังเช่นเกษตรกรที่ได้นำที่ดินของตนเองเข้าร่วมการดำเนินงานกับหน่วยงานรัฐ

กล่าวว่า “พอซื้อที่ดินได้ โครงการโคก หนอง นา ก็มาพอดีเลย จังหวะเขาประกาศเปิดรับคนทำในตำบล เราอยากขอพื้นที่ที่เป็นของเราเองเพื่อที่จะทำในสิ่งที่ท่านคิดแล้วก็ในสิ่งที่ท่านสร้างเพื่อต่อยอดในสิ่งที่ท่านทำไว้” (คุณเนรมิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2567).

ส่วนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำ การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่จากพื้นที่กร้างหรือพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาก่อน ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้จบจนเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น และความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เกษตรกรต้องใช้เทคนิควิธีการเฉพาะในการลงมือทำ การมีเงินทุนที่ใช้ในการลงมือทำมีที่มาแตกต่างกันไป แม้ว่าเกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ หากแต่ยังต้องใช้เงินทุนของตัวเองในการลงมือทำ เกษตรกรบางคนนำเงินที่ได้จากรายได้หลักมาใช้ในการลงมือทำ ในขณะที่เกษตรกรที่มีเงินออมได้นำเงินส่วนนี้มาใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่การแก้ไขปัญหาจนได้ผลผลิตสำหรับการยังชีพ ส่วนเกษตรกรที่ขาดแคลนเงินที่ใช้ในการลงมือทำตามโมเดลนี้แสวงหาช่องทางในการกู้ยืมเงินมาใช้ หรือการหมุนเวียนเงินที่ได้จากการรายได้หลักหรือรายได้เสริมสู่การลงทุนในพื้นที่ เพื่อให้สามารถลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ การพึ่งพางบประมาณจากหน่วยงานรัฐไม่ใช่หนทางเดียวที่จะทำให้ประสบความสำเร็จได้ การเข้าสู่สนามนี้ของเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐจึงแทบไม่ได้แตกต่างกัน เกษตรกรยังต้องพึ่งพาเงินทุนของตนเอง ดังเช่นเกษตรกรที่ลงทุนทำด้วยตนเอง กล่าวว่า

“ทำ โคก หนอง นานี้ ขุดบ่อน้ำก็ขุดเอง ก็จ้างเขามาขุดเอง เงินที่ได้จากการขุดก็ได้จากลูกมาบ้าง ก็ขอลูกมาบ้าง พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ก็ซื้อมาอย่างเดียว ซื้อมาลงทุนเอง ถ้ามีก็มีปลาในบ่อ ปลานี้ก็ซื้อมาเอง ก็ซื้อมาจากประมง คือ เราก็ไปซื้อมาก็ไปซื้อลูกปลาเขา พี่อยากทำโคก หนอง นา ก็เพราะว่าใจมันอยากทำ มันทำให้มีกิน มีปลา มีผัก ก็ได้กิน ได้ขายด้วย” (คุณลำพอง (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วยการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน ยิ่งจำเป็นต้องวางแผนในการใช้เงินที่มีอยู่ให้มีความเหมาะสมในการลงมือทำ ลดรายจ่ายที่เกินความจำเป็น ไม่สร้างภาระหนี้สินเพิ่ม แต่ใช้การออกแบบพื้นที่การวางแผน และการลงมือทำในพื้นที่ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลักจนสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวได้ ดังเช่น เกษตรกรที่ลงมือทำที่มีสมาชิกในครอบครัวมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน กล่าวว่า

“อย่างโคกหนอง นา เนีย พี่ก็ใช้การขยายตะไคร้ อย่างที่บ้านเรามีอยู่แล้ว พี่ก็ใช้การขยายเอา พอปีนี้เราขยายได้เท่านี้ ปีหน้าแล้วก็ขยายไปอีกก็ แล้วต้นไม้เนี่ยพี่ก็ซื้อมาคือต้นเล็กหน่อย มันก็ไม่ได้ใช้เงินทุนอะไรเยอะแยะมากมาย แล้วต้นไม้เนี่ยคือเราปลูกครั้งเดียว เราไม่ได้ปลูกทุกปี คือ มันก็อยู่ทุกวันจนถึงตอนนี้อยู่ค่ะ 4 ปี หลังจากนั้นมันก็ได้ปลูกอะไรอีกเลย ก็เสียเงินแค่ครั้งเดียว” (คุณธรรววรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567).

ดังนั้น การลงมือทำตามโมเดลนี้ เกษตรกรจึงต้องมีทั้งที่ดิน เงินทุน และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่นที่ใช้ในการลงมือทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จ ไม่เพียงแต่นำที่ดินที่ครอบครองไปสมัครเข้าร่วมเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเท่านั้น เกษตรกรทั้งที่ได้รับการสนับสนุนและไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐจำเป็นต้องมีเงินลงทุนและมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่นในการเข้าสู่สนามนี้ โดยมีความเข้มข้นของเงินทุนและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่นที่ใช้ในการลงมือทำที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ เป้าหมายของเกษตรกรแต่ละบุคคลกับการลงมือทำ และปริมาณเงินทุนที่เกษตรกรมีอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่ลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ไม่ได้มีแต่เพียงเงื่อนไขทางเศรษฐกิจดังกล่าวเท่านั้น เกษตรกรยังต้องมีเงื่อนไขอื่น ๆ ที่นำมาใช้เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ดังเช่นเงื่อนไขที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

ความเป็นมนุษย์ : จิตวิญญาณและพลังสร้างสรรค์ของวิธีการผลิต “โคกหนอง นา โมเดล” การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ใช่เพียงแค่การขุดดิน การปลูกต้นไม้ การเลี้ยงสัตว์ หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและจิตใจของมนุษย์อย่างแท้จริง ต้องอาศัยทั้งแรงกายและแรงใจในการปรับปรุงพื้นที่ การขุดสระ ขุดคลองไส้ไก่ และปรับพื้นที่โคก ต้องใช้แรงงานในการขุดดิน ขนดิน และปรับระดับพื้นที่ การสร้างคันดิน ฝาย และระบบระบายน้ำ ต้องใช้แรงงานในการก่อสร้างและติดตั้ง การเตรียมดิน การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ ต้องใช้แรงงานในการดูแลรักษาและจัดการ การจัดการทรัพยากร การเก็บเกี่ยวผลผลิต การแปรรูปผลผลิต และการขนส่งผลผลิต ปฏิบัติการนี้จึงมีเงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ที่สำคัญในการลงมือทำให้ประสบความสำเร็จ ดังนี้

จิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ แรงบันดาลใจสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” มนุษย์มีพื้นฐานความคิด จิตใจ และทัศนคติ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยความคิดมีบทบาทสำคัญในการวางแผน ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหา การลงมือทำตามโมเดลนี้ใช้ความคิดสร้างสรรค์และการมี

วิสัยทัศน์เป็นสิ่งสำคัญในการออกแบบและจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและเป้าหมาย การมีจิตใจที่เข้มแข็งและมั่นคงเป็นสิ่งสำคัญในการเผชิญกับความท้าทายและความยากลำบากในการลงมือทำ วิธีการผลิตนี้เกษตรกรต้องมีจิตใจที่มุ่งมั่นและอดทนในการทำงานหนักและรอคอยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น การมีความเชื่อและมุมมองต่อสิ่งต่าง ๆ มีทัศนคติที่เปิดกว้างและพร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการปรับตัวและพัฒนา การลงมือทำตามแนวทางนี้เกษตรกรจึงมีความคิด จิตใจ และทัศนคติที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พื้นฐานความคิดของ “โคก หนอง นา โมเดล” มาจากความเข้าใจและศรัทธาในศาสตร์พระราชา เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีความเข้าใจและศรัทธาในศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินชีวิตและทำการเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน โดยศาสตร์พระราชา คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรนำหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีมาใช้ในการวางแผนและดำเนินงาน เป็นการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยทฤษฎีใหม่การบริหารจัดการพื้นที่และแหล่งน้ำ การอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่าไม้ การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้เชื่อว่า ศาสตร์พระราชาเป็นแนวทางที่มีความถูกต้องและเหมาะสมในการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการสืบสานพระราชปณิธานของในหลวงรัชกาลที่ 9 เกษตรกรมีความภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคงทางอาหารและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้ตามแรงศรัทธาในศาสตร์พระราชา กล่าวว่า “คือมาจากความรักต่อในหลวงรัชกาลที่ 9 ก่อนนะ ต้องเริ่มจากตอนนี้นี่ก่อน แล้วก็พี่เชื่อศรัทธา” (คุณชนะวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2567). ความเข้าใจและความศรัทธาในศาสตร์พระราชาเป็นแรงผลักดันสำคัญให้เกษตรกรมีความมุ่งมั่นและอดทน ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

หัวใจของเกษตรกร “โคก หนอง นา โมเดล” คือ ความอดทนและความมุ่งมั่น เกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้ต้องมีความอดทนและความมุ่งมั่น เนื่องจากการทำเกษตรกรรมที่ต้องใช้เวลาและความพยายามในการสร้างและดูแลระบบนิเวศในพื้นที่ของตนเอง การลงมือทำจึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่เห็นผลลัพธ์ในระยะเวลานั้น แต่ต้องใช้เวลาในการขุดหนอง ขุดคลองได้ ไถ่ ปรับปรุงดิน และปลูกพืชให้เติบโต เกษตรกรต้องเผชิญกับความผันผวนของสภาพอากาศ

ไม่ว่าจะเป็นภัยแล้ง น้ำท่วม หรือโรคระบาด ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อผลผลิต เกษตรกรต้องเรียนรู้ และปรับตัวตลอดเวลา มีความอดทนในการทดลองและปรับปรุงวิธีการทำงาน มีเป้าหมายระยะยาวในการสร้างความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน มีความเชื่อมั่นในแนวทางการทำเกษตรกรรมและพร้อมที่จะเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ ดังเช่น เกษตรกรที่ใช้ความมานะอดทนในการลงมือทำด้วยกำลังแรงงานตนเอง กล่าวว่า “ถ้าเมื่อไหร่คุณเข้าใจตัวตนของตนเอง เข้าถึงเข้าใจพื้นที่และสิ่งที่จะทำในนั้น และพัฒนามันได้เท่าที่นั้นน่าจะก็สามารถที่จะไปได้ล่ะ เพราะฉะนั้นบุคลิกของคนเราเนี่ย เป็นคนที่เค้าเรียกว่า หัวไว ใจสู้ แล้วก็มีความทะเยอทะยาน มีความอดทน มีความเพียร มุมานะ สามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้” (คุณมานะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2568). ความอดทนและความมุ่งมั่นเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้เกษตรกรทำงานได้อย่างต่อเนื่องและบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เกษตรกรสามารถผ่านพ้นอุปสรรคและความท้าทาย ความอดทน และความมุ่งมั่น สองสิ่งนี้จึงเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

แก่นแท้แห่งความยั่งยืน คือ ความพอเพียงและความเรียบง่าย

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” อาศัยความพอเพียงและความเรียบง่ายเป็นหลักการสำคัญที่เกษตรกรนำมาใช้ เกษตรกรพยายามผลิตอาหารและสิ่งของจำเป็นในครัวเรือนให้ได้มากที่สุด ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และอาหารสำเร็จรูป ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการจัดการของเหลือใช้ทางการเกษตร การนำมูลสัตว์และเศษพืชมาทำปุ๋ยหมัก มีการผลิตและบริโภคในปริมาณที่เหมาะสมกับความต้องการของตนเองและครอบครัว ไม่ผลิตหรือบริโภคเกินความจำเป็น เกษตรกรใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ และไม่ยึดติดกับวัตถุนิยม การใช้ชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติและมีความสุขกับสิ่งที่มีอยู่ ใช้เทคนิคการทำเกษตรที่เรียบง่ายและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม หลีกเลี่ยงการใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนและมีค่าใช้จ่ายสูง ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำเองด้วยความสมถะเรียบง่าย กล่าวว่า “บ้าจะปลูก รดน้ำ ทำปุ๋ยหมัก ทำน้ำหมัก ทำอะไรที่ดู ๆ เราว่ามันดี เราก็เอามาทำ หน่อกกล้วยเราก็มีจาวปลวก เราก็มี เราก็ทำจุลินทรีย์จาวปลวกไว้ทดลองใช้นะ เขาว่าดี เราก็ลองทำอะไรแบบนี้เพราะว่าเราชอบ” (คุณวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 ตุลาคม 2567). การทำแบบเรียบง่ายและมีความพอเพียงช่วยลดต้นทุนการผลิตและค่าใช้จ่ายในครัวเรือน สร้างความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้กับเกษตรกร สร้างความสุขและความสงบในชีวิต เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงให้ความสำคัญกับความพอเพียงและความเรียบง่าย ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนและมีความสุข

แบ่งปัน เติมเต็ม เติบโต : คุณค่าของการมีส่วนร่วมและ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” การมีส่วนร่วมและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็น
 หลักการสำคัญในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ส่งผลดีต่อทั้งตัวเกษตรกรเอง ครอบครัว
 ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และช่วยเหลือซึ่งกันและ
 กัน เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวและชุมชน ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับ
 สมาชิกในครอบครัวและส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เกษตรกรมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และได้
 ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการลงแรง การแบ่งปันผลผลิต และการให้กำลังใจ สร้างความเอื้ออาทร
 และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ก่อให้เกิดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน ดังเช่นเกษตรกรที่มี
 ส่วนร่วมในการลงมือทำกับสมาชิกในครอบครัวและชุมชน กล่าวว่า “เราไปเปิดด้วยการแจกก่อน
 โดยการแบ่งปันก่อนนะ แล้วพอเขาอืมจากการแบ่งปัน เดียวเขาก็จะช่วยขายให้เรา เราก็ก็นำไปแจก
 ผู้ใหญ่บ้าน แล้วบ้านเขามีร้านค้า เขาก็ไปตั้งขายให้เรา” (คุณปรัชญ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วน
 บุคคล, 17 กันยายน 2567). การมีส่วนร่วมและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จึงเป็นหัวใจสำคัญของการลงมือทำ
 “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตที่มีความแตกต่างจากวิธีการผลิตการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อ
 การค้าที่เกษตรกรต่างคนต่างทำ มุ่งแต่จะหากำไรจากการลงทุน หากแต่วิธีการผลิตตามโมเดลนี้
 เกษตรกรมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันความรู้และผลผลิตภายในครอบครัวและชุมชน

ปลดปล่อย “ศักยภาพ” ที่แท้จริงด้วยพลังสร้างสรรค์ การใช้กำลัง
 แรงงานของมนุษย์ในบริบทของ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการปลดปล่อยศักยภาพด้วยพลังที่
 สร้างสรรค์ เกิดจากการผสมผสานระหว่างกำลังร่างกายและกำลังทางปัญญาเพื่อสร้างสรรค์พื้นที่
 ที่อุดมสมบูรณ์ พึ่งพาตนเองได้ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม วิธีการผลิตนี้เกษตรกรต้องลงมือทำ
 ด้วยกำลังแรงงานในการปรับปรุงพื้นที่ การจัดการทรัพยากร การสร้างและดูแลรักษาระบบนิเวศ
 ซึ่งการใช้แรงงานนั้นไม่เพียงแต่การใช้พลกำลังหรือแรงงานในการผลิตเท่านั้น หากแต่เกษตรกร
 ต้องพลังความคิดในการลงมือทำให้ประสบความสำเร็จด้วย เงื่อนไขด้านการใช้แรงงานจึง
 ประกอบไปด้วยแรงงานทางกายและแรงงานทางปัญญา ดังนี้

ปลดปล่อยศักยภาพด้วยกำลังร่างกาย เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก
 หนอง นา โมเดล” จำเป็นต้องใช้แรงงานทางกายเป็นอย่างมากในการลงมือทำในทุก ๆ
 กระบวนการในวิธีการผลิตนี้ เริ่มตั้งแต่การปรับปรุงพื้นที่ การขุดหนอง ขุดคลองไส้ไก่ และปรับ
 พื้นที่ต้องใช้แรงงานในการขุดดิน ขนดิน และปรับระดับพื้นที่ การสร้างคันดิน ฝาย และระบบ
 ระบายน้ำ ต้องใช้แรงงานในการก่อสร้างและติดตั้ง การเตรียมดิน การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์
 ต้องใช้แรงงานในการดูแลรักษาและจัดการ เมื่อได้ผลผลิตแล้วเกษตรกรต้องใช้แรงงานใน

การจัดการทรัพยากร การเก็บเกี่ยวผลผลิต การแปรรูปผลผลิต และการขนส่งผลผลิต ต้องใช้แรงงานในการดำเนินการ การดูแลรักษาป่าไม้ แหล่งน้ำ และระบบพลังงาน ต้องใช้แรงงานในการจัดการและดูแลรักษา ดังเช่นที่เกษตรกรที่ใช้กำลังแรงงานของตนเองในการลงมือทำตามโมเดลนี้หลังจากเกษียณจากงานประจำ กล่าวว่า “ก็ทำเองทุกอย่าง วางแผนเอาไว้ เอาต้นไม้อะไรไว้ตรงไหน ปลูกป่าตรงไหน ก็ทำตามลักษณะภูมิประเทศของเรา ก็ปลูกต้นไม้เอง วางก็ทำไปเรื่อย ๆ ทำปุ๋ยเอง เก็บเอง” (คุณละเอียด (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 ธันวาคม 2567).

การทำโคก หนอง นา โมเดล เป็นการทำเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งต้องใช้แรงงานของเกษตรกรในการดูแลรักษาพืชและสัตว์หลากหลายชนิด ต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานหนักและอดทนต่อสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง เป็นการทำงานร่วมกับธรรมชาติ ซึ่งต้องใช้แรงงานในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อม ดังนั้น การใช้กำลังแรงงานในการผลิตจึงเป็นเงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ที่มีความสำคัญ ทำให้เกษตรกรเกิดการพึ่งพาตนเอง และมีความภาคภูมิใจในผลลัพธ์ที่ได้จากการลงมือทำตามโมเดลนี้

ปลดปล่อยศักยภาพด้วยกำลังสติปัญญาและศักยภาพภายใน

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้ใช้เพียงแค่แรงกาย แต่ยังต้องใช้สติปัญญาและศักยภาพในสำหรับการวางแผน การออกแบบ และการจัดการระบบนิเวศในพื้นที่ของตนเอง เกษตรกรต้องวิเคราะห์สภาพพื้นที่ ดิน น้ำ และภูมิอากาศ เพื่อวางแผนการออกแบบพื้นที่ที่เหมาะสม ต้องวางแผนการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ เกษตรกรจึงต้องมีความรู้ในการออกแบบระบบนิเวศที่สมดุลและยั่งยืน ต้องเลือกพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและเป้าหมาย ต้องมีความรู้ในการจัดการดิน น้ำ ป่าไม้ และพลังงาน ต้องใช้เทคนิคการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดต้นทุนและสร้างความยั่งยืน วางแผนการผลิตและการจัดการผลผลิตให้มีคุณภาพและปลอดภัย เกษตรกรต้องมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ต้องติดตามข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตร ดังเช่น เกษตรกรที่ใช้กำลังแรงงานทางปัญญาในการลงมือทำ กล่าวว่า “จะต้องดูพื้นที่สูงต่ำ ปลูกพืชก็ต้องดูไม่สูง กลาง ต่ำ เตี้ย เรี่ยดิน ปลูกไม้ให้ตรงกับพื้นที่ ที่นี้เป็นเชิงเขาก็ปลูกต้นไม้ให้เหมาะกับที่ ๆ มี ใช้ความรู้เรื่องการหลักการบริหาร เรื่องการจัดการ” (คุณวรรณนา (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 ธันวาคม 2567).

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ของเกษตรกรจึงไม่เพียงแต่ใช้กำลังแรงงานเท่านั้น หากแต่เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จต้องใช้แรงงานทางปัญญาในการออกแบบและจัดการพื้นที่ เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและสร้างความยั่งยืน สามารถเพิ่มผลผลิตและสร้างมูลค่าที่มีความมั่นคงและยั่งยืน

การลงมือทำด้วยวิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต้องอาศัยเงื่อนไขหลายด้านของมนุษย์ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเป็นผู้ที่มีจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์และมีพลังที่สร้างสรรค์ในการลงมือทำ เกษตรกรที่รับรู้และตีความความสำเร็จจากการลงมือทำในทุกมิติ มีเงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ ทั้งมีความคิด ความศรัทธา ในศาสตร์พระราชาที่เป็นพื้นฐานของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ เกษตรกรมีความมุ่งมั่นในการลงมือทำด้วยพลังร่างกาย พลังใจ และพลังปัญญาของตนเอง มีความพอเพียงและความเรียบง่าย ความมานะอดทนในการลงมือทำ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้ไม่ได้ลงมือทำแบบตัวตัวใครตัวมัน หากแต่เกษตรกรมีส่วนร่วมในการลงมือทำกับสมาชิกในครอบครัวและชุมชน มีการแบ่งปันความรู้และผลผลิต มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการขยายผลความสำเร็จจากระดับบุคคล ครอบครัวลงสู่ชุมชน ดังเช่นเกษตรกรหน้าใหม่ที่ลงมือทำปรับเปลี่ยนสู่ผู้ที่มีความรู้ความสามารถและเป็นต้นแบบในการลงมือทำในระดับชุมชน กล่าวว่

“ต้องดูก่อนว่า คำว่า โคก หนอง นา นี่มันเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งมันต้องปรับตามบริบทของพื้นที่ ตามทางภูมิศาสตร์ หรือภูมิสังคมของผู้ที่จะทำนะ พออยู่กับตัวเองแล้วก็พอกินในครอบครัว แล้วก็มีการช่วยเหลือ มีการแบ่งปัน แล้วก็ทำธุรกิจ คือทำธุรกิจก็คือมีเครือข่าย แล้วก็ทำเพื่อขาย คำว่าความสำเร็จก็คือมีเงินพอที่จะหล่อเลี้ยงไว้ในยามฉุกเฉิน หรือสามารถนำเงินนี้ไปขยายผลลงทุนต่อ เกิดเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มแม่บ้าน มีกลุ่มแม่บ้านมาช่วยในการแปรรูป ก็เกิดจากความมั่นคงจากการทำเกษตร” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

ความสำเร็จในทุกมิติของวิธีการผลิตนี้จึงมีความแตกต่างกับวิธีการผลิตปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า โดยเกษตรกรนำพื้นฐานของการมีความคิด จิตใจ ทัศนคติ และการมีพลังกำลังมาใช้ในการลงมือทำ เกษตรกรจำเป็นต้องมีทักษะในการสังเกตและเข้าใจธรรมชาติ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มีการใช้แรงงานทั้งทางกายและทางปัญญา มีการพัฒนาความรู้ และทักษะผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การฝึกอบรม และการแลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มองค์กร หน่วยงาน เครือข่าย นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ มีการคิดค้นและสร้างเทคโนโลยีนวัตกรรมที่มีความเหมาะสม ในขณะทีวิธีการผลิตพืชเชิงเดี่ยวต้องการความรู้และทักษะเฉพาะทางในการปลูกพืชชนิดเดียว เช่น การใช้เครื่องจักร การใช้ปุ๋ยและสารเคมี และการจัดการ

ผลิต เป็นต้น เกษตรกรต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก เช่น นักวิชาการเกษตร หรือบริษัท ขยายปัจจัยการผลิตในการพัฒนากระบวนการผลิต มีการใช้แรงงานจำนวนมากในช่วงฤดู การเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว มีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้ทดแทนแรงงานคนมากขึ้น ทำให้เกิด การพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรกลทางการเกษตร ดังนั้น สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องการเกษตรกรที่มีเงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ที่มีความรู้และทักษะที่หลากหลาย เน้นการพึ่งพาตนเองและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เกษตรกรต้องมีความตระหนักในคุณค่าของการเป็น มนุษย์ โดยที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความต้องการสร้างความสัมพันธ์และความผูกพันกับผู้อื่น การแสดงความรัก ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มนุษย์มีความศรัทธา ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อน การพัฒนาและความก้าวหน้าของสังคม ความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตปรับตัวเข้ากับการ เปลี่ยนแปลง และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง การนำคุณลักษณะของมนุษย์ที่ แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นมาใช้ในการลงมือทำไม่ได้มีเป้าหมายที่การมีชีวิตอยู่เท่านั้น หากแต่มี เป้าหมายอยู่ที่การใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย สร้างสรรค์สิ่งดีงาม และทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและ สังคม

เกษตรกรจะเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ จะต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานใน การเริ่มต้นลงมือทำด้วยการมีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา การนำปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม การมีความมุ่งมั่น ตั้งใจ ยึดในความ พอเพียง เรียบง่าย และมีความอดทนในการลงมือทำ ซึ่งนั่นคือ การเป็นพื้นฐานของเงื่อนไขความ เป็นมนุษย์มาก่อนที่จะนำเข้ามาสู่วิถีการผลิตนี้ จากนั้นเกษตรกรจะต้องมีการวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขที่ ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ มีทรัพยากรที่ดิน มีเงินทุน มีกำลังแรงงาน และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ที่นำมาเพาะปลูก วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายที่นำมาใช้ในการลงมือทำ โดย เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในทุก ๆ มิติมีเงื่อนไขพื้นฐานเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่มี ความสำคัญในการสนับสนุนให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในระยะยาว หากปราศจากซึ่งการมี เงื่อนไขพื้นฐานในการลงมือทำดังกล่าวก็ยากที่จะประสบความสำเร็จได้ เมื่อวิเคราะห์จากการให้ ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรตามแนวทางนี้ พบว่า เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรม การพัฒนาชุมชน เป็นเกษตรกรที่มีการครอบครองเงื่อนไขพื้นฐานที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ จากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ สิ่งสำคัญที่สุดของการลงมือทำ คือ เกษตรกรต้องศรัทธาในศาสตร์พระราชา ต้องเปิดใจเรียนรู้แนวคิด หลักการ และเทคนิคต่าง ๆ ของการทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้ มีการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ โดยที่ดินเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดที่จำเป็นต้องมีในการสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยสนามนี้เป็นการจัดการพื้นที่ เกษตรกรรมให้มีความหลากหลายของพื้นที่และกิจกรรมในการลงมือทำ ในขณะที่เดียวกันการจะปรับเปลี่ยนพื้นที่และสร้างกิจกรรมในพื้นที่ได้นั้นต้องใช้เงินทุนในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การซื้อหา ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ และต้องมีความพร้อมในด้านกำลังแรงงาน วิธีการผลิตนี้เป็นการลงมือทำ แบบค่อยเป็นไป อาศัยระยะเวลาในการปรับปรุงพื้นที่และการดูแลรักษาจึงต้องอาศัยแรงงานของ เกษตรกรและครอบครัว และใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายที่มีความเหมาะสมด้วยการเริ่มต้นทดลองทำ จากพื้นที่เล็ก ๆ สู่การขยายพื้นที่ให้กว้างขวางขึ้น เกษตรกรต้องมีความอดทน ความมุ่งมั่น และความเชื่อมั่นในหลักการ ระหว่างการลงมือทำนั้น เกษตรกรได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การเห็นผลลัพธ์เบื้องต้น แม้จะเล็กน้อย หากแต่สร้างขวัญและกำลังใจในการลงมือทำ ทำให้ เกษตรกรมีความเข้าใจในกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตนี้

แม้เกษตรกรจะให้ความหมายของ "ความสำเร็จ" ที่คล้ายคลึงกัน การพึ่งพา ตนเองได้ มีอาหารปลอดภัย มีรายได้เสริม มีความสุข แต่ "บริบท" และ "ทรัพยากร" ที่แต่ละคนมีนั้น มีความแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อวิธีการลงมือทำ ความรวดเร็วในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ และอาจ ส่งผลต่อรูปแบบสุดท้ายของพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรบางคนมีความคุ้นเคยกับ สภาพดิน น้ำ และระบบนิเวศเดิมอยู่แล้ว ในพื้นที่อาจมีโครงสร้างพื้นฐานบางอย่างอยู่บ้าง แต่ก็ อาจต้องปรับปรุงดินที่เสื่อมโทรมจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ในขณะที่เกษตรกรบางคนอาจมีอิสระ ในการออกแบบตั้งแต่เริ่มต้น แต่ต้องใช้เงินทุนในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ ต้นไม้ในการลงมือทำ และ อาจต้องเรียนรู้สภาพแวดล้อมใหม่ทั้งหมด ส่วนการใช้กำลังเกษตรกรบางคนใช้แรงงานตนเองและ ครอบครัวเป็นหลัก อาจมีข้อจำกัดด้านกำลังคนและความเร็วในการดำเนินการ แต่มีความใส่ใจ และลดต้นทุนค่าจ้าง เกษตรกรบางคนอาจมีการจ้างแรงงานภายนอกช่วยให้ดำเนินการได้รวดเร็ว ขึ้น แต่มีต้นทุนที่สูงขึ้นและต้องมีการบริหารจัดการแรงงานที่สนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ เกษตรกรบางคนนำเงินที่แบ่งสรรจากรายได้มาใช้ จึงอาจต้องใช้เวลาในการสะสมทุน และ การลงมือทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีเงินทุนหมุนเวียนในระดับปานกลาง และค่อนข้างดีจึงสามารถลงมือทำได้อย่างเต็มที่ เกษตรกรบางคนนำสินทรัพย์ในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับเงินออมมาใช้จ่ายในการลงทุน เพื่อให้สามารถเริ่มต้นได้เร็วขึ้น หากแต่มีจำกัดที่อาจต้อง วางแผนการใช้จ่ายอย่างรอบคอบ เกษตรกรบางคนมีวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร พันธุ์ไม้เดิมที่มี

อยู่ในพื้นที่ที่ช่วยลดต้นทุนในการจัดซื้อใหม่ เกษตรกรบางคนเริ่มต้นซื้อวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรใหม่ทั้งหมด เช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยความชื่นชอบ แต่ยังต้องบริหารจัดการเงินทุนเพื่อนำมาใช้ในการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ กล่าวว่า “พันธุ์ไม้ตอนที่แรก ผมไปเอาจากศูนย์เพาะชำกล้าไม้ของจังหวัดครับ เอามาปลูก แล้วตอนหน้าแล้ง มันตายครับ คือต้นมันยังเล็ก พอปีต่อมาผมก็เลยซื้อพันธุ์ไม้จากร้านขายพันธุ์ไม้ที่อำเภอ” (คุณกิตติศักดิ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 ตุลาคม 2567). ผลจากการลงมือทำให้ประสบความสำเร็จของเกษตรกรแต่ละคนจึงมีความเร็วในการพัฒนาพื้นที่ที่แตกต่างกัน เกษตรกรที่มีเงินทุนและแรงงานพร้อมอาจพัฒนาระบบได้เร็วกว่า ลักษณะของพื้นที่ที่แตกต่างกันไปตามสภาพที่ดิน ทรัพยากรที่มี และความถนัดของแต่ละบุคคลส่งผลต่อความสำเร็จที่แตกต่างกัน การพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิตและแรงงานในครอบครัวอาจส่งผลต่อความยั่งยืนในระยะยาว เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยตนเองและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อาจมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจมากกว่าในผลสำเร็จที่เกิดขึ้น แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มเข้าสู่สนามนี้เหมือนกัน แต่มีเงื่อนไขและกระบวนการที่แตกต่างกันทำให้เกิดความยั่งยืน

ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน

แม้เกษตรกรมีเป้าหมายร่วมกันในการเข้าร่วมโครงการและความคาดหวังต่อ “ความสำเร็จ” ในระดับหนึ่ง แต่บริบทและทรัพยากรที่เกษตรกรแต่ละคนมีนั้นยังคงมีความแตกต่างกัน เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จนี้ทั้งที่ได้ที่ดินมาจากพ่อแม่ ซื้อหาที่ดินมาเอง ขอยืมที่ดินพ่อแม่มาใช้ประโยชน์ ทั้งมีที่ดินหลากหลายขนาด เกษตรกรบางคนมีที่ดินขนาดใหญ่ แต่นำมาสมัครเข้าร่วมโครงการในพื้นที่เล็ก ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีที่ดินขนาดเล็กอาจต้องออกแบบพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพในการใช้พื้นที่สูงสุด และอาจเน้นการปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก ในขณะที่เกษตรกรที่มีพื้นที่กว้างขวางอาจแบ่งสรรปันส่วนในการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสม กับการขยายพื้นที่ในการลงมือทำ มีการพัฒนาและต่อยอดการลงมือในพื้นที่สู่เศรษฐกิจที่สร้างสรรค์ เกษตรกรบางคนมีเงินทุนจากเงินแบ่งสรรมาจากรายได้ที่นำมาใช้เพิ่มเติมในการลงทุน ในขณะที่เกษตรกรบางคนนำเงินออมที่มีอยู่มาใช้ในการลงมือทำเพิ่มเติม เกษตรกรบางคนวางแผนในการปลูกพืชระยะสั้นเพื่อให้ได้ผลผลิตมาบริโภคและแจกจ่ายจำหน่ายเพื่อนำรายได้มาใช้จ่ายและหมุนเวียนใช้ในการลงทุน เกษตรกรแต่ละคนอาจมีวิธีการปรับปรุงพื้นที่ขุดหนอง ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ที่แตกต่างกันไปตามทรัพยากรที่ดิน เงินทุน แรงงาน ปัจจัยการผลิตที่มี เกษตรกรที่มีเงินทุน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ที่มีความพร้อมมากกว่าอาจเห็นผลลัพธ์ของการลงมือทำได้รวดเร็วกว่า เกษตรกรที่สามารถใช้ทรัพยากร ปัจจัยการผลิต วัสดุอุปกรณ์ พันธุ์ไม้ที่มีอยู่เดิมได้

มากอาจมีการพึ่งพาภายนอกน้อยกว่า เกษตรกรแต่ละคนมีการเลือกใช้รูปแบบและวิธีการในการลงมือทำที่อาจส่งผลต่อความยั่งยืนของระบบในระยะยาว ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วมีการบริหารจัดการเงื่อนไขที่ดินเองมีอยู่ แม้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนกล่าวว่า “อย่างที่ว่าต้นไม้คือมันจะมีอย่าง อดบ. ที่เขาแจกพืชอะไรเนี่ย ก็คือไปขอ ที่เขาประกาศนะ ส่วนยางรถยนต์ที่ผมเก็บไว้เอาไว้ ผมเอามาว่าสตุลล์มกจะทำปุ๋ยหมัก” (คุณนิติ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2567). แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนเหมือนกัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีความแตกต่างของเงื่อนไขและระดับของการลงมือทำที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ สร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนและตอบสนองต่อความต้องการของเกษตรกร

เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้แล้วประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำ และการได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีเงื่อนไขที่สำคัญด้วยการมีที่ดิน ถือเป็นปัจจัยแรกและมีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากวิถีการผลิตนี้เป็นการออกแบบและจัดการพื้นที่ด้วยเกษตรกรรมแบบผสมผสานที่ต้องมีพื้นที่เพียงพอสำหรับการขุดหนองในการสร้างแหล่งน้ำ การทำโคกเพื่อสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืช การทำนาเพื่อผลิตข้าวและพืชที่ชอบน้ำท่วมขัง และการจัดสรรพื้นที่สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้สูงสุด นอกจากเกษตรกรจะมีที่ดินในขนาดที่เหมาะสมแล้ว สิ่งสำคัญของลงมือ คือ เงินทุนที่มีความจำเป็นสำหรับการลงทุนเริ่มต้นในการขุดหนอง การปรับปรุงดิน การซื้อพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือและอุปกรณ์พื้นฐานทางการเกษตรและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างหรือปรับปรุงพื้นที่ที่อาจมีความจำเป็นในบางส่วนของโมเดลนี้ และสิ่งสำคัญของวิถีการผลิตนี้ คือ กำลังแรงงานทั้งทางกายและทางปัญญาสำหรับใช้ในการลงมือปฏิบัติ ปรับปรุงพื้นที่ ขุดดิน ขุดหนอง ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การดูแลรักษาระบบทั้งหมด ซึ่งกำลังแรงงานอาจมาจากตัวเกษตรกรเอง สมาชิกในครอบครัว สิ่งสำคัญเหนือกว่าสิ่งอื่นใดนั้นจะต้องเริ่มต้นจากการมีพลังศรัทธาในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาปรับประยุกต์ใช้ที่จะทำให้เกษตรกรเห็นประโยชน์และคุณค่าของการนำที่ดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมรอบตัว เกษตรกรที่มีเงื่อนไขเหล่านี้จึงจะสามารถเดินทางเข้าสู่ประตูของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เปิดโอกาสให้สามารถเริ่มต้นและลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปอาจเป็นอุปสรรคสำคัญในการเริ่มต้นลงมือทำ แต่อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่อธิบายความสำเร็จในมิติดังกล่าวนี้อาจไม่ได้มีเงื่อนไขแต่ละด้านในปริมาณที่เท่ากัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีระดับและความแตกต่างของความสำเร็จที่เกิดขึ้นตามปริมาณการครอบครองเงื่อนไขแต่ละอย่าง และวิธีการในการลงมือทำสำหรับการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต

รวมถึงปัจจัยและเงื่อนไขอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในระหว่างการผลิต เกษตรกรที่มีขนาดที่ดินจำนวนมาก เมื่อมีการออกแบบพื้นที่ในการลงมือทำเริ่มจากแปลงขนาดเล็ก ๆ ผู้การขยายขยายพื้นที่ให้กว้างขวางขึ้น เกษตรกรมีเงินทุนในการลงมือทำ มีรายได้หลักในชีวิตประจำวัน นำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่มาปรับประยุกต์ใช้ และใช้กำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัวย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จได้มากกว่าในขณะที่เกษตรกรลงมือทำในพื้นที่ขนาดเล็กมีเงินทุนน้อย นำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่มาใช้และหาซื้อมาเพิ่มเติม และใช้กำลังแรงงานของตนเองเป็นหลักในการลงมือทำย่อมจะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้า ๆ ดังนั้น ระดับของการครอบครองเงื่อนไข การมีศักยภาพ และการประยุกต์ใช้เงื่อนไขพื้นฐานจึงส่งผลต่อความเร็วในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่แตกต่างกัน เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การนำเงื่อนไขต่าง ๆ มาประกอบกันเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับวิธีการและกระบวนการในการนำเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านั้นมาใช้และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของตนเอง รวมถึงความสามารถในการปรับเปลี่ยน การเรียนรู้ พัฒนา และเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งในส่วนนี้จะนำไปวิเคราะห์และนำเสนอต่อไป

4.3.1.2 เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

เงื่อนไขนี้เป็นพลังผลักดันที่ทำให้เกษตรกรสามารถเก็บเกี่ยวประโยชน์จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ได้อย่างเต็มที่และก้าวไปสู่ความสำเร็จในอีกระดับหนึ่ง โดยเงื่อนไขเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ทรัพยากรทางกายภาพและเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เกษตรกรจะเข้าสู่สนามและประสบความสำเร็จในขั้นนี้ได้จะมีเงื่อนไขความรู้ เป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาและต่อยอดในการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีรายละเอียดและหลักการที่ต้องเข้าใจ ความรู้เหล่านี้มาได้จากหลากหลายช่องทาง การมีเครือข่ายที่เข้มแข็งและหลากหลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถประเมินค่าได้สำหรับเกษตรกร เป็นการสร้างคุณค่าในการลงมือทำ และเกษตรกรยังต้องมีเงื่อนไขเชิงสัญญาะเกี่ยวข้องกันกับภาพลักษณ์ การยอมรับ และสถานะของเกษตรกรในสังคมที่มีผลต่อโอกาสและการได้รับการสนับสนุนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเติบโตและความยั่งยืนของวิธีการผลิตนี้ เงื่อนไขที่เป็นพลังผลักดันให้เกษตรกรได้รับประโยชน์สูงสุดจากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ประกอบด้วย

ความรู้ : ชุมทรัพย์ทางปัญญาสู่การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้สำเร็จ ความรู้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เนื่องจากเป็นแนว

ทางการทำเกษตรแบบผสมผสานที่ต้องอาศัยความเข้าใจในหลายด้าน เพื่อให้การทำเกษตรกรรมมีความยั่งยืน เกษตรกรมีการผสมผสานความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการลงมือทำ ดังนี้

ความรู้จาก “รุ่นสู่รุ่น” เติมเต็มการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้รับการสืบทอดความรู้และประสบการณ์การทำเกษตรจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาที่ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น เช่น การทำเกษตรกรรมตามฤดูกาล การเลือกพันธุ์พืชที่มีความเหมาะสมกับลักษณะของพื้นที่ การดูแลรักษาและฟื้นฟูดิน และการจัดการน้ำเพื่อให้มีปริมาณเพียงพอกับการทำเกษตรกรรม เกษตรกรบางคนมีประสบการณ์ในการลงมือทำเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ทำไร่ ทำสวนกับพ่อแม่ตั้งแต่เด็ก หรือได้รับความรู้จากการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ที่พ่อแม่ลงมือทำเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรมีพื้นฐานความรู้ มีทักษะและความชำนาญในการปฏิบัติงาน ดังเช่น เกษตรกรที่มีพื้นฐานในการใช้แรงงานในการลงมือทำกับพ่อแม่มาก่อน กล่าวว่า “พ่อแม่ทำนา ทำสวน เป็นเชิงเดียว แต่มันไม่ได้ผลผลิต ไม่พอกับรายจ่าย แล้วก็เอาความรู้ตรงนั้นมา คือ จากพ่อแม่ ทำนา ทำสวน แม่ทำนา ทำสวนอยู่แล้ว ปลูกผักสวนครัวไว้กิน เอาความรู้มาปรับใช้กับพื้นที่ที่เช่ามาให้” (คุณชาญชัย (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 ตุลาคม 2567). การเรียนรู้การทำเกษตรกรรมจากพ่อแม่ หรือการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียงที่คนในชุมชนลงมือทำเกษตรกรรม จึงเป็นพื้นฐานความรู้ที่มีความสำคัญ ทำให้เกษตรกรมีความรู้ มีประสบการณ์ รับรู้ถึงปัญหาอุปสรรคในการลงมือทำที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในปฏิบัติการนี้

ความรู้จาก “ห้องเรียน” สู่ พื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” การนำความรู้

จากการเรียนในสถาบันการศึกษามาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการผสมผสานองค์ความรู้ทางวิชาการเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อให้การทำเกษตรกรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน โดยเป็นความรู้ในหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ การแบ่งพื้นที่และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเหมาะสม การประยุกต์ใช้หลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ในการออกแบบและจัดการพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” การมีความรู้ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และใช้สารชีวภาพในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์โดยไม่ใช้สารเคมี มีความรู้ในการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับการปลูกพืช สามารถจัดการน้ำให้มีปริมาณเพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม เกษตรกรมีความรู้ในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำเกษตร สามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านให้เข้ากับยุคสมัย มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เกษตรกรสามารถนำความรู้จากสถาบันการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบและจัดการพื้นที่ การคัดเลือกพันธุ์พืช

และพันธุ์สัตว์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การจัดการดิน น้ำ และปุ๋ย เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ การหาตลาดและช่องทางการจำหน่ายผลผลิต ดังเช่นเกษตรกรที่นำความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมที่ได้จากการเรียนมาประยุกต์ใช้ กล่าวว่า

“ผมจบปริญญาตรีเกษตรกรรม ปริญญาโทการจัดการการเกษตร คือในเรื่องของการปลูกป่า 5 ระดับ การดูทิศทางลมอะไรพวกนั้น คือ ในหลักการมันถูกอยู่แล้ว แล้วทีนี้ในส่วนของผมก็ยังถือว่ามันเป็นประโยชน์อยู่ แต่ทีนี้สิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ มันอยู่ที่ตัวเกษตรกรเองมากกว่าว่าจะเข้าใจเรื่องทิศทางหรือเปล่า เพราะว่าบางครั้งนี่คือเกษตรกรไม่ได้ยึดความสำคัญและไม่ได้มีความเข้าใจ ถ้าพื้นที่มันมีความสม่ำเสมอและเป็นพื้นที่โล่งถึงจะใช้หลักการนี้ได้ถูก แต่ถ้ามันเป็นพื้นที่ที่มันลาดเอียงแบบนี้คือ การวางตำแหน่ง มันก็จะเอาทิศทางลมมาเป็นตัวตั้งก็ไม่ได้ละ คือมันก็ต้องไปปรับเรื่องอื่น เพื่อให้เกิดระบบนิเวศครับ” (คุณราชวัฒน์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน 2567).

การนำความรู้จากการเรียนในสถาบันการศึกษามาใช้ในการลงมือทำตามโมเดลนี้ ทำให้เกษตรกรสามารถทำเกษตรกรรมได้ยั่งยืน เป็นการนำความรู้ที่ได้จากการเรียนมาปรับใช้ในการวิเคราะห์สภาพของพื้นที่ เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีลักษณะของพื้นที่ที่แตกต่างกัน การนำความรู้ตามหลักวิชาการมาใช้ให้มีความเหมาะสม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและความยั่งยืนให้แก่เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้

“การฝึกอบรม โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้รู้แบบเท่าทัน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับหน่วยงานรัฐมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรได้เรียนรู้เทคนิคการออกแบบพื้นที่ การจัดการน้ำ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ การเข้ารับการฝึกอบรมช่วยให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับผู้เชี่ยวชาญและเกษตรกรที่เข้าร่วมฝึกอบรมด้วยกัน ทั้งการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี การผลิตปุ๋ยหมัก และการใช้สารชีวภาพ ความรู้เหล่านี้ทำให้เกษตรกรสามารถผลิตอาหารที่ปลอดภัยและรักษาสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืนได้ ดังเช่น เกษตรกรที่ได้รับความรู้จากการฝึกอบรมแล้วมาทดลองทำ กล่าวว่า “หลังจากอบรมมาแล้วอย่างของเราอย่างนี้ไม่มีอะไรพอได้ความรู้มาก็มาหัดทำอะ อย่างปลูกต้นไม้ว่าจะทำอย่างไรให้มันโต จากที่เราไม่เคยทำอะไรอะแล้วก็ทำสวนผักตอนนี้ก็ทำผักไฮโดรโปนิคส์แล้วก็ผักบนแคร่ ผักบนโต๊ะอะ” (คุณแก้วใจ) การได้รับความรู้จากการฝึกอบรมทำให้เกษตรกรมีพื้นฐานของความรู้ในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” หลังจากการเสร็จสิ้นจาก

กระบวนการฝึกอบรม เกษตรกรบางคนนำความรู้มาสู่การลงมือทำได้อย่างทันที่ หรือเกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้ จะเรียกขานกันว่า การทำแบบ ท.ท.ท. คือ ทำทันที” เป็นเกษตรกรที่มีความตื่นตัวในการเรียนรู้ ในขณะที่เกษตรกรบางคนขอให้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่แล้วเสร็จจึงค่อยลงมือทำตามโมเดลนี้

เปิดโลก “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการเรียนรู้แบบไร้ขีดจำกัด

การเรียนรู้แบบไร้ขีดจำกัดเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งสำคัญของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เนื่องจากการทำเกษตรกรรมที่เกษตรกรต้องมีความรู้ในการลงมือทำและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ของตนเอง เกษตรกรที่ลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ จึงได้รับความรู้มาจากหลากหลายที่มา ดังนี้

ตามรอยพระราชดำริจากข่าวในพระราชสำนักและสารคดีสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้รับความรู้และแรงบันดาลใจจากการติดตามข่าวในพระราชสำนักและพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับ “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เกษตรกรได้เห็นถึงความสำคัญของแนวคิดนี้ในฐานะที่เป็นแนวทางในการพัฒนาการเกษตรกรรมที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ เกษตรกรได้รับทราบถึงแนวคิดหลักการ และวิธีการทำจากการนำเสนอพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้อง ได้ติดตามรับชมสารคดี เป็นอีกหนึ่งแหล่งข้อมูลสำคัญที่ให้ความรู้และแรงบันดาลใจแก่เกษตรกร สารคดีเหล่านี้มักนำเสนอตัวอย่างความสำเร็จของเกษตรกรที่นำโมเดลนี้ไปปรับใช้ รวมถึงการให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับหลักการ วิธีการ และประโยชน์ของลงมือทำ ดังเช่นเกษตรกรที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการติดตามข่าวในพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจ และสารคดี กล่าวว่า “ไอดอลของพี่ก็คือในหลวง ร. 9 นะ พี่ติดตามท่านผ่านข่าว แล้วพี่ก็รักในหลวงมาก แล้วพ่อของพี่มีอะไรที่คล้าย ๆ กับพระองค์ท่าน พี่ก็เลยตั้งมั่นว่า เราจะต้องเชื่อ แล้วเราก็ต้องทำ ค่อยเดินตาม” (คุณนิวิวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2567). เกษตรกรได้รับความรู้จากการติดตามข่าวในพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจ และสารคดี ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้าใจและกระตุ้นให้เกษตรกรหันมาสนใจและลงมือทำเป็นแนวทางในการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

เริ่มต้นอ่านหนังสือสู่พัฒนาความคิดและลงมือทำ เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้รับความรู้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่อธิบายหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นพื้นฐานในการออกแบบและจัดการพื้นที่ การจัดการน้ำ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ศึกษาตัวอย่างความสำเร็จของเกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตนี้เพื่อนำไปปรับใช้ เพื่อเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการดำเนินงาน และศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือของหน่วยงาน

ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการและเป็นประโยชน์ ดังเช่น เกษตรกรที่ศึกษาแนวคิด หลักการลงมือทำจากเอกสารและหนังสือ กล่าวว่า “ตอนบวชทดแทนบุญคุณพ่อแม่ หลังจากเรียนจบนั้นก็ศึกษาเรียนรู้เอง ช่วงนั้นมีเวลาก็อ่านหนังสือเอง เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง” (คุณทองใหญ่ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2567). การศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้จากเอกสาร ตำรา และหนังสือต่าง ๆ ทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในข้อมูลที่มีความสำคัญและจำเป็นในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เป็นพื้นฐานในการลงมือทำตามโมเดลนี้

เรียนรู้ออนไลน์แบบไร้พรมแดนสร้างสรรค์พื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในยุคของการสื่อสารแบบไร้พรมแดน เกษตรกรสามารถเข้าถึงข้อมูลและบทเรียนเกี่ยวกับการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้จากเว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เฟสบุ๊ค ยูทูบ ดิจิตัลที่เป็นช่องทางให้เกษตรกรได้เรียนรู้ด้วยตนเอง การรับชมวิดีโอสาธิตและบทความให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการทำเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ เกษตรกรสามารถเข้าร่วมกลุ่มออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับเกษตรกรรายอื่น ๆ การเรียนรู้ออนไลน์ทำให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูลใหม่ ๆ และการเรียนรู้ด้วยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ดังเช่น เกษตรกรที่เรียนรู้ด้วยตนเองผ่านสื่อออนไลน์ ทำให้สามารถลงมือทำตามแนวทางนี้ได้ กล่าวว่า “ได้มาจาก YouTube บ้าง ในบางครั้งก็มาเจออุปสรรค เราก็ต้องไปศึกษามา เราก็ไปเอามาจากหลากหลายที่อะนะ” (คุณพอใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ธันวาคม 2567). การเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ไม่จำกัดสถานที่และเวลา เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้หลากหลาย ทั้งวิดีโอ บทความ และสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ลดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปอบรมหรือศึกษาดูงาน บางแหล่งข้อมูลออนไลน์มีเนื้อหาให้เกษตรกรได้เรียนรู้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย มีเนื้อหาที่หลากหลาย ตั้งแต่พื้นฐานไปจนถึงขั้นสูง สามารถเลือกเรียนรู้เนื้อหาที่ตรงกับความสนใจและระดับความรู้ของตนเอง สามารถแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับผู้เรียนคนอื่น ๆ ผ่านกลุ่มออนไลน์ เพิ่มโอกาสในการสอบถามและขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ได้ ข้อมูลออนไลน์มีการเปลี่ยนแปลงให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ ทำให้เกษตรกรได้รับความรู้ที่เหมาะสมตามยุคสมัย สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” แต่อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ออนไลน์ก็มีข้อจำกัดบางประการ เช่น ขาดการลงมือปฏิบัติจริง และอาจต้องใช้เวลาในพิจารณาความเป็นไปได้ของข้อมูล และความน่าเชื่อถือ ดังนั้น เกษตรกรจึงควรผสมผสานการเรียนรู้ออนไลน์กับการลงมือปฏิบัติจริง การศึกษาจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ความรู้ที่ได้รับจากพ่อแม่มาก่อน และความรู้จากการฝึกอบรม เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้อย่างครบถ้วนและสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดความสำเร็จ

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามโมเดลนี้มีการนำความรู้มาใช้ที่แตกต่างกันไปที่ส่งผลต่อการตีความความหมายความสำเร็จ แต่โดยทั่วไปแล้วการมีพื้นฐานความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมที่ได้รับจากพ่อแม่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการลงมือทำที่ทำให้ประสบความสำเร็จในทุก ๆ มิติ ตั้งแต่ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ ความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน การมีศักยภาพในการจัดการน้ำ ความสำเร็จที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น และความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังเช่นที่เกษตรกรที่มีพื้นฐานความรู้มาจากการประสบการณ์การลงมือทำมาก่อน กล่าวว่า “แต่ก่อนพ่อแม่ทำนาทำสวน ได้ทำหลาย ๆ อย่างกับพ่อแม่เลย ช่วยปลูก ช่วยใส่ปุ๋ย แต่ก่อนทำนาเขาจะเอาขี้ค่างความาจากเขา เคยทำช่วยแม่แต่ก่อนนะค่ะ” (คุณละอียด (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 ธันวาคม 2567). แม้ว่าเกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จเช่นดังกล่าวที่อาศัยความรู้พื้นที่จากการทำเกษตรกรรมที่ได้รับมาจากพ่อแม่ จากสถาบันการศึกษา จากการฝึกอบรมแล้ว หากแต่เกษตรกรยังมีการเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ด้วยตนเองเพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้ แก้ไขปัญหาจากการลงมือทำได้ ปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชน เป็นการนำความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหาเชิงพื้นที่และผลผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหา ทำให้ได้ผลผลิตสำหรับการยังชีพเป็นหลักจนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ ดังเช่นที่เกษตรกร กล่าวว่า “การไม่ใช่สารเคมีหรือใช้สารเคมีก็ดูจาก YouTube ก็ดี Facebook เนี่ยมีเยอะแยะมากเลย เราจะเรียนรู้เรื่องอะไรก็เราก็รู้สึก 4-5 คนที่เขาทำแล้วก็มาลองทำดู” (คุณเสริม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กันยายน 2567). เกษตรกรที่ลงมือทำจึงได้รับความรู้จากหลากหลายแหล่งที่มาทำให้สามารถนำความรู้ไปสู่การลงมือทำปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

ในขณะที่เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มทดลองทำและการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ เป็นเกษตรกรที่หมั่นศึกษาหาความรู้จากการฝึกอบรมกับหน่วยงานต่าง ๆ และการมีพื้นฐานความรู้ด้านการเกษตรจากพ่อแม่ ความรู้จากการเรียนในสถาบันการศึกษา การเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านสื่อออนไลน์ รวมทั้งความรู้ที่ได้รับจากลงมือทำแล้วนำมาปรับประยุกต์และสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ เป็นความรู้ที่เกษตรกรมีอยู่อย่างเข้มข้น ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้ประสบความสำเร็จในอีกระดับหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ความสามารถและตีความความหมายความสำเร็จในการเริ่มเข้าสู่สนามนี้และการเป็นพื้นที่ต้นแบบ ดังเช่นที่เกษตรกรที่มี

พื้นฐานความรู้มาจากพ่อแม่ สถาบันการศึกษา การฝึกอบรม และการเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์
ด้านการทำเกษตรกรรม กล่าวว่

“พอเราเรียนวิทยาลัยครู จบเอกเคมี เราก็เลยรู้เยอะ คือ เรียนวิทยาศาสตร์ โท
เกษตร ก็เลยได้ความรู้เคมี เราไม่เอาฟิสิกส์กับชีววะ เราชี้เกียจท่อง เราก็เลยใช้
ความเข้าใจก็เลยเลือกเคมี คือ เราก็รู้ธาตุรอง ธาตุหลัก ตาราง 105 ธาตุ เลยรู้
แตกฉานเรื่องปุ๋ย ตอนเป็นครูก็ยังมีอบรมพวกนี้ก็เลยว่ทั้ง ๆ ที่เราก็ตายปุ๋ยเคมีมา
เรารู้อยู่แ่ใจเรว่ว่ทั้งสองอย่างของในหลวง เขายึดดินเป็นหลัก พอไปอบรมกับ
วิทยากรโคกหนอง นา เขาจบวิวะนะ เขาก็มาเป็นวิทยากร เขาก็บอว่ไ้ไ้มัน
เป็นผู้ร่ำยกลับใจมาทำไมใช้เคมี” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วน
บุคคล, 15 กันยายน 2567).

ดังนั้น เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้นำความรู้ด้าน
เกษตรกรรมมาประยุกต์ใช้อย่างหลากหลาย โดยผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ากับเทคโนโลยี
สมัยใหม่ เพื่อให้การทำเกษตรได้อย่างยั่งยืน ทั้งการนำความรู้จากพื้นฐานด้านการทำเกษตรกรรม
จากพ่อแม่มาประยุกต์ใช้ในการสังเกตสภาพดินฟ้าอากาศ การเลือกพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับบริบท
ของพื้นที่ และการจัดการน้ำเพื่อให้มีน้ำใช้สำหรับทำการเกษตร การปลูกพืชหลากหลายชนิดใน
พื้นที่เดียวกัน เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและลดความเสี่ยงจากศัตรูพืชและโรคระบาด
ความรู้ที่ได้จากการเรียนในสถาบันการศึกษา เป็นความรู้ตามหลักวิชาการในการจัดการดินและน้ำ
หลักการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและโรคระบาดอย่างถูกต้อง เพื่อลดความเสียหายต่อผลผลิต
หลักการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร การเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการลงมือ
ทำในการสำรวจพื้นที่เกษตรความรู้จากการฝึกอบรม และความรู้จากสื่อสังคมออนไลน์ในการ
แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับเกษตรกรรายอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้ในการลงมือทำ
ปฏิบัติการนี้จะประสบความสำเร็จได้นั้น เกษตรกรจำเป็นต้องมีการผสมองค์ความรู้ที่หลากหลาย
เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและส่วนรวม

เครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม : สร้างสังคมแห่งการพึ่งพากัน การ
ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้เป็นเพียงแค่การจัดการพื้นที่ทางการเกษตร เพื่อสร้างระบบ
นิเวศที่ยั่งยืนเท่านั้น หากแต่การลงมือทำให้ประสบความสำเร็จต้องอาศัยเครือข่ายและ
ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ สร้างความ
ร่วมมือในการพัฒนาการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และ

ตลาดที่ช่วยสร้างความยั่งยืนในวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจึงมีเงื่อนไขของเครือข่ายและการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนี้

เครือข่ายเกษตรกร : แหล่งความรู้และกำลังใจ การสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จและความยั่งยืน เนื่องจากการสร้างชุมชนเกษตรกรที่มีความเข้มแข็งและเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกษตรกรสามารถแบ่งปันเทคนิค วิธีการ และเคล็ดลับในการลงมือทำตามโมเดลนี้ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่และภูมิปัญญาของแต่ละคน ช่วยให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้จากความสำเร็จและความผิดพลาดของผู้อื่น ลดความเสี่ยง และประหยัดเวลาในการทดลอง เกษตรกรสามารถให้กำลังใจและช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ ทั้งการลงแรง การจัดหาปัจจัยการผลิต และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและเพิ่มความมุ่งมั่นในปฏิบัติการนี้ การรวมกลุ่มกันทำให้เกษตรกรมีอำนาจต่อรองในการจัดหาปัจจัยการผลิต เกษตรกรสามารถรวมกลุ่มกันจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร และเข้าถึงตลาดที่กว้างขึ้น การสร้างเครือข่ายระหว่างเกษตรกรด้วยกันช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรกร และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน สามารถร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ การจัดอบรม การศึกษาดูงาน และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำและให้ความสำคัญกับการทำงานในลักษณะของเครือข่ายเกษตรกร กล่าวว่า “เครือข่ายก็แลกเปลี่ยนข้อมูลกัน เครือข่ายกำหนดกิจกรรมไปช่วยเหลือกัน เป็นการสัญจรไปช่วยกันทำ ช่วยทำปุ๋ย จะมีประชุมทุกเดือนครับผม มี 11-12 แปลงที่จากทั้งหมด 30 แปลงร่วมกิจกรรมกันบ่อย ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น กล้าพันธุ์ แลกเปลี่ยนวิธีการกำจัดแมลงศัตรูพืช” (คุณประธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2567). การรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกร ทำให้ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และสร้างความร่วมมือเชิงพื้นที่ สร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเกษตรกรด้วยกัน การให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เกษตรกรสามารถลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้สำเร็จ สร้างความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนได้อย่างยั่งยืน

การสร้างรากฐานจากคนในชุมชน : เครือข่ายที่สนับสนุน “โคก หนอง นา โมเดล” การสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เนื่องจากการสร้างระบบเกษตรที่ยั่งยืนซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยคนในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการลงมือทำตามโมเดลนี้ เกิดการแลกเปลี่ยน

ความรู้และประสบการณ์ ทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้เทคนิคและวิธีการทำเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น มีการพึ่งพาแรงงานคนในชุมชน เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชน เกิดความร่วมมือในการปรับปรุงพื้นที่ จัดการทรัพยากร และดูแลรักษาผลผลิต ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร สร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน สร้างตลาดชุมชนทำให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้ว ขยายขยายจากระดับครอบครัวสู่ระดับชุมชน กล่าวว่

“เรามีโรงเรียนผู้สูงอายุ เรามี 20 ฐานเรียนรู้ มีฐานเลี้ยงมดแดงก็มี คือเรามีทุกอย่างที่มันตอบโจทย์เราได้ เพราะว่าเราไปซื้อของเขามา 20 บาทได้เท่าแค่นี้ เราทำตรงนี้เราก็ลดปัญหาไฟป่าลดได้ คือมันตอบโจทย์ได้ทุกเรื่อง ให้ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ในตำบลมาศึกษานอกสถานที่ มาดูที่นี่มีการปลูกผัก ปลูกไม้ ปลูกอะไรได้ เราก็ค่อย ๆ ทำให้มันใหญ่ขึ้น เราเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุเลยก็ คือในพื้นที่เราก็มีทุกอย่างอยู่ในนี้” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดจากความชื่นชอบและความตั้งใจในระดับบุคคล เมื่อได้ผลผลิตจึงแบ่งปัน แจกจ่าย จำหน่าย เกิดการแบ่งปันผลผลิตและความรู้ เกิดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน เป็นการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ เกิดกลุ่มอาชีพของเกษตรกรเพื่อเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และทำกิจกรรมร่วมกันที่ส่งผลให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิตของตนเอง

รัฐเคียงข้าง “เกษตรกร” : การสร้างความร่วมมือเพื่อความสำเร็จ
การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุนและส่งเสริมการทำเกษตรแบบยั่งยืน มีองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรแบบยั่งยืน การจัดการดิน น้ำ ปุ๋ย และศัตรูพืช มีโครงการสนับสนุนเงินทุนและปัจจัยการผลิต มีช่องทางการตลาดสำหรับสินค้าเกษตรอินทรีย์และสินค้าเกษตรปลอดภัย และมีโครงการสนับสนุนการจัดการและพัฒนาชุมชน เกษตรกรสามารถขอรับเงินทุนเพื่อปรับปรุงพื้นที่ จัดหาปัจจัยการผลิต และพัฒนาผลผลิต สามารถเข้ารับการอบรม สัมมนา และศึกษาดูงานที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะ และสามารถเข้าร่วมโครงการตลาดเกษตรกร หรือจำหน่าย

สินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ของหน่วยงานภาครัฐ โดยเกษตรกรสร้างความสัมพันธ์ในการขับเคลื่อนงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่มีภารกิจในการส่งเสริมและสนับสนุนการทำเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานในสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตรที่ให้คำแนะนำและสนับสนุนด้านวิชาการ การฝึกอบรม และการตลาด หน่วยงานในสังกัดกรมพัฒนาที่ดินให้คำแนะนำและสนับสนุนด้านการจัดการดินและน้ำ หน่วยงานในสังกัดกรมชลประทานที่ให้คำแนะนำและสนับสนุนด้านการจัดการน้ำและการชลประทาน รวมทั้งสถาบันการศึกษาที่ช่วยทำให้เกษตรกรมีองค์ความรู้ทางวิชาการ ดังเช่นเกษตรกรที่ประสานเครือข่ายในการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐได้กล่าวว่า “ก็ส่วนใหญ่ก็จะเน้นไปที่สำนักงานเกษตร ประมงเคยจัดสรรงบประมาณมาให้ เพราะว่าในส่วนนี้ได้รับงบประมาณปี 2565 ตรงนี้เป็นเกษตรกรต้นแบบ” (คุณโชค (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 ธันวาคม 2567). การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ทำให้เกษตรกรลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ประสบความสำเร็จเกษตรกรได้รับความรู้ งบประมาณ การได้เข้าร่วมโครงการต่าง ๆ และได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเอง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

เกษตรกรร่วมกับเอกชน : พัฒนา ต่อยอด “โคก หนอง นา โมเดล”

การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือกับภาคเอกชนเป็นอีกหนึ่งสิ่งที่มีความสำคัญ ทำให้เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืน โดยภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนและส่งเสริมเกษตรกรกับการลงมือทำผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ และการใช้พื้นที่ของปฏิบัติการนี้ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่มีความทันสมัยและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เป็นการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์และผลจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำและได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชน กล่าวว่า

“ผมทำเกี่ยวกับกิจกรรมเอามื้อสามัคคีมา 3-4 รอบแล้ว การเอามื้อของผมเนี่ย คน 100 - 200 ทั้งนั้นเลย เพราะทำตามครบหมดไง มีวัด มีโรงเรียน มีพระ มีภาคเอกชน อะไรมาหมดเลยนะครับ ผมดึงมาหมดเลย เพราะอย่างน้อย ๆ เนี่ย คนเขาจะได้รู้ กลายเป็นเรามีบทบาทหน้าที่ใหม่ เออเค้าจะได้มาเห็นเกี่ยวกับโคก หนองนา ประมาณนี้” (คุณเดช (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 ตุลาคม 2567).

การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือกับภาคเอกชนช่วยให้เกษตรกรสามารถทำลงมือทำตามโมเดลนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน เป็นการบูรณาการการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาและยกระดับการลงมือทำที่ไม่ได้อยู่แต่เพียงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันและหน่วยงานรัฐเท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังมีความสัมพันธ์ที่ดีกับภาคเอกชนที่ให้ความสนใจในปฏิบัติการนี้ ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตัวเกษตรกรเอง

ตลาดสีเขียว : ส่งต่อผลผลิตสู่ผู้บริโภค เกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้มีการออกแบบพื้นที่ วางแผนในการลงมือทำเพื่อสร้างแหล่งอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัว การแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน คนในชุมชน และจำหน่ายแจกให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่มีความต้องการผลผลิตที่มีความปลอดภัย โดยที่เกษตรกรมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้บริโภคในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความยั่งยืนให้กับระบบการผลิตและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทั้งการขายตรง ณ พื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้บริโภคเดินทางมาซื้อผลผลิตทางการเกษตรโดยตรง ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ได้เห็นกระบวนการผลิต แลกเปลี่ยนความรู้ และสร้างความไว้วางใจ เกษตรกรนำผลผลิตไปจำหน่ายในตลาดชุมชน หรือตลาดสีเขียว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้ผลิตและผู้บริโภคมาพบปะกันโดยตรง เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูล และสร้างความสัมพันธ์ เกษตรกรใช้ช่องทางออนไลน์ เช่น Facebook Line Tiktok ในการสื่อสารกับผู้บริโภค เพื่อนำเสนอผลผลิต ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการผลิต และสร้างความสัมพันธ์ผ่านการตอบคำถามและส่งต่อกิจกรรมต่าง ๆ ให้ถึงผู้บริโภค ในขณะที่บางพื้นที่มีการเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อให้ผู้บริโภคได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ สัมผัสวิถีชีวิตเกษตรกร และเลือกซื้อผลผลิตจากธรรมชาติ เป็นการสร้างประสบการณ์ร่วมและความเข้าใจในคุณค่าของผลผลิต รวมถึงการเปิดให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบของหน่วยงานองค์กร กลุ่มที่รวมตัวกันมา เกษตรกรได้นำผลผลิตมาสร้างมูลค่าเป็นรายได้ด้วยการทำเป็นเมนูอาหารให้แก่ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ดังเช่นเกษตรกรที่มีทำการเพาะปลูกแล้วนำผลผลิตไปใช้ในการสร้างรายได้ กล่าวว่า “กล้วยหอมทองเนี่ยเอามาทำขนมที่ร้าน ก็ทำเบเกอรี่ เราไม่ต้องซื้อจากข้างนอก ผักก็เอามาจากแปลง ไม่ซื้อ” (คุณใจหาญ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีความสัมพันธ์ที่หลากหลายกับกลุ่มบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้การทำเกษตรกรรมเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐมาตั้งแต่ก่อนจะได้เข้าร่วมโครงการ ทั้งการรู้จักผู้นำชุมชน การได้ยินเสียงตามสายในหมู่บ้าน

การรู้จักเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้เกษตรกรได้รับการสนับสนุนความรู้ ปัจจัยการผลิต และงบประมาณ นอกจากนี้เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ยังมีความสัมพันธ์กับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน และคนในชุมชน การลงมือทำตามโมเดลนี้ ทำให้เกษตรกรได้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับหลากหลายหน่วยงานและกลุ่มองค์กรในชุมชน ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนทรัพย์ของตนเองอาจไม่รวมกลุ่มกันทำเกษตรกรรม หากแต่มีเกษตรกรบางคนที่มีความสัมพันธ์กับเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตด้วยการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน โดยไม่ได้มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ และเอกชนแต่อย่างใด ส่วนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น และความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีความสัมพันธ์ทั้งกับเกษตรกรที่ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้แลกเปลี่ยนเทคนิค วิธีการ และเคล็ดลับในการทำให้ประสบความสำเร็จ เกษตรกรได้เรียนรู้จากความสำเร็จและความผิดพลาดของผู้อื่น ลดความเสี่ยง และประหยัดเวลาในการทดลอง เกษตรกรมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันช่วยลดภาระของเกษตรกรแต่ละราย และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เกษตรกรมีความสัมพันธ์กับผู้บริโภคเพื่อจำหน่ายผลผลิตที่มีความปลอดภัย เป็นการแบ่งปันที่ทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนเพื่อนำมาใช้จ่าย เกษตรกรมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ ทำให้มีโอกาสได้เข้าร่วมการฝึกอบรม และศึกษาดูงานที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะ เข้าถึงแหล่งเงินทุนที่สนับสนุนในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เกษตรกรมีความสัมพันธ์กับภาคเอกชน การได้รับคำแนะนำและสนับสนุนด้านเทคนิคแก่เกษตรกร การนำเสนอภาพลักษณ์ที่ดีผ่านเทคโนโลยีและนวัตกรรม ดังเช่นเกษตรกรที่มีความสัมพันธ์กับภาคเอกชนได้รับโอกาสในการถ่ายทอดภาพลักษณ์ที่ดีของการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” กล่าวว่า “ล่าสุดก็มีการถ่ายโฆษณาของคุโบต้า เขาเห็นเราทำแปลงตรงนี้ เขาก็ต้องการให้เห็น *inspiration* ว่า เป็นการจุดประกายให้เห็นว่า ภาพของการเป็นเกษตรกรมันเป็นอย่างไร ก็คือทำให้เขาเห็นนะครับ” (คุณพิชิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กันยายน 2567).

การมีความสัมพันธ์ที่หลากหลายเหล่านี้ ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จภายในสนามนี้ ยิ่งเกษตรกรมีความสัมพันธ์ที่หลากหลายกลุ่มหลากหลายหน่วยงาน จะยิ่งมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างเกษตรกรที่ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยกัน ช่วยให้เกิดการเรียนรู้เทคนิค

และวิธีการใหม่ ๆ ที่ประสบความสำเร็จ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ช่วยให้เกษตรกรได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุน เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน การแบ่งปันผลผลิต และการสร้างเครือข่ายในการจำหน่ายสินค้า เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานรัฐ ช่วยให้เกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุนด้านวิชาการ และการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับภาคเอกชนทำให้เกษตรกรมีโอกาสในการเข้าถึงความรู้ การได้รับเทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ ๆ และการสร้างความร่วมมือในการลงมือทำตามปฏิบัติการนี้ ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำเองจะต้องเพียงลำพังอาจทำให้ขาดความรู้และประสบการณ์ในบางด้าน ทำให้พลาดโอกาสในการเรียนรู้เทคนิคและวิธีการใหม่ ๆ การลงมือทำเองเป็นการใช้แรงงานในการขุดดิน ปลูกต้นไม้ และดูแลรักษาอาจทำให้งานเกิดความล่าช้า เหนื่อยล้า และต้องใช้ระยะเวลานานกว่าจะทำได้สำเร็จ การไม่ร่วมมือกับเกษตรกรด้วยกันและคนในชุมชนอาจทำให้ขาดการได้รับการสนับสนุนซึ่งกันและกัน และขาดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก ดังนั้น การลงมือทำตามโมเดลนี้จึงจำเป็นจะต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้บริโภค เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและพัฒนาอย่างยั่งยืน เครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในปฏิบัติการนี้

ตำแหน่งแห่งที่ : พลัง “สัญลักษณ์” สร้างความสำเร็จ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีเงื่อนไขเชิงสัญลักษณ์ที่ซับซ้อนและหลากหลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรแบบยั่งยืน โคกเป็นสัญลักษณ์ของความสูง ความมั่นคง และความอุดมสมบูรณ์ มีความหมายถึงการสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัยจากน้ำท่วม และเป็นแหล่งปลูกพืชที่หลากหลายในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร หนองเป็นสัญลักษณ์ของแหล่งน้ำ ความชุ่มชื้น และความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ มีความหมายถึงการกักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ นาเป็นสัญลักษณ์ของแหล่งผลิตอาหารหลักของคนไทย สื่อความหมายถึงการทำนาแบบดั้งเดิมที่ผสมผสานกับการทำเกษตรแบบยั่งยืน “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นเงื่อนไขเชิงสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ แนวคิดของความพอเพียง สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย พอประมาณ และพึ่งพาตนเอง เป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับหลักการเกษตรสมัยใหม่ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การลงมือทำตามโมเดลนี้ไม่ได้เป็นแต่เพียงการการทำเกษตรกรรม หากแต่เป็นการสร้างระบบนิเวศและวิถีชีวิตที่ยั่งยืน เกษตรกรที่ลงมือทำได้ประสบ

ความสำเร็จ มีเงื่อนไขเชิงสัญญาะที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและแรงจูงใจในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

สถานะที่สร้างคุณค่า : สัญลักษณ์การันตีความสำเร็จ การมีตำแหน่งในชุมชนหรือตำแหน่งในหน่วยงานราชการส่งผลต่อความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้ที่มีตำแหน่งในชุมชนหรือหน่วยงานราชการ มีเครือข่ายและความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูล องค์ความรู้ และทรัพยากรที่จำเป็นได้ง่ายขึ้น สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน โครงการสนับสนุน และความช่วยเหลือทางวิชาการจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตำแหน่งทางสังคมช่วยสร้างความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ทำให้ง่ายต่อการสร้างความร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ สามารถเป็นผู้นำในการส่งเสริมให้คนในชุมชนหันมาทำตาม ดังเช่นที่เกษตรกรที่มีตำแหน่งผู้นำชุมชน กล่าวว่า “การที่ผมได้รับการสนับสนุนจาก พช. ผมคิดว่า ก็เป็นส่วนหนึ่งนะครับ ที่ว่าผมเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วย แล้วเราก็มีความสนใจในด้านนี้เป็นหลักอยู่แล้วไง เห็นเราชอบอะไรแบบนี้ เขาก็เลยเข้ามาให้เราทำโดยตรง แต่ผู้ใหญ่อื่นเขาเป็นเขาก็ไม่ได้เข้าร่วมโครงการนะ เขาก็ไม่ได้สนใจเรื่องนี้ไง” (คุณทองใหญ่ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2567). การมีสถานะเชิงสัญลักษณ์ การมีตำแหน่งในชุมชน หรือหน่วยงานราชการเป็นช่องทางให้เกษตรกรเข้าสู่สนามนี้ให้ประสบความสำเร็จ เกษตรกรได้รับการสนับสนุนความรู้ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ ในขณะเดียวกัน เกษตรกรก็สามารถผลักดันแนวทางและข้อเสนอแนะในทัศนะของผู้ปฏิบัติงานที่มีประโยชน์ต่อการลงมือทำภายในสนามนี้

“การยอมรับ” ในฐานะใบเบิกทางสู่ความสำเร็จ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ประสบความสำเร็จเป็นสัญลักษณ์ของการใช้ชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนมีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากสังคมว่า เป็นเกษตรกรที่สามารถผลิตอาหารและสิ่งของจำเป็นในครัวเรือนได้เอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และสร้างความมั่นคงทางอาหารเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้มีระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน โดยเป็นเกษตรกรที่ทำงานร่วมกับสมาชิกในครอบครัว คนในชุมชน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีชื่อเสียงในฐานะผู้ที่ประสบความสำเร็จ เป็นผู้นำต้นแบบที่มีแรงจูงใจให้ผู้อื่นหันมาสนใจและทำตาม ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้จนได้รับสัญลักษณ์ว่าประสบความสำเร็จ กล่าวว่า

“ผมเป็นครูวิทยาลัยเกษตร ลูกผมก็ได้เป็นนักศึกษาดีเด่น แม่บ้านผมเป็นปราชญ์ชาวบ้านก็ดูแลเกษตรกรทุกแขนงเลยของกระทรวงเกษตร เขามีนงบประมาณให้เรา ก็ไม่เอาสิ่งก่อสร้าง เราก็จะเข้าไปเรื่อย ๆ ของเรา เป็นวิทยากรเขาก็ทำแบบนี้ แล้วใครที่เรียนเกษตรก็มาฝึกงานที่นี่ ก็มาฝึกงานที่บ้านใน 6 ไร่ ตอนนั้นผมก็มีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาโคก หนอง นาจังหวัด ให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านดูแลเรื่องทฤษฎีใหม่ ของจังหวัด แล้วก็ เป็นวิทยากรของทุกกระทรวงแล้วก็มาดูงาน แล้วก็หนักกว่านั้น อีกก็คือ เพื่อนไม่เล่น ผมเล่น เขาก็ให้เป็นศูนย์คุ้มครองภาคประชาชน ผู้คุม ประพฤติก็น่าฝึกมาอบรมที่นี่ (คุณชนะพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 ธันวาคม 2567).

ผลจากการลงมือทำจนเกิดผลสำเร็จ มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ มีผลผลิตทางการเกษตรสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน การแบ่งปันผลผลิตให้แก่ผู้อื่น มีการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่จากการลงมือทำแล้วมีการแลกเปลี่ยนให้แก่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยกัน ทำให้เกษตรกร มีชื่อเสียง เกียรติยศ ได้รับการยกย่องและการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกัน มีความสัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในการลงมือทำตามโมเดลนี้

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” นอกจากจะต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเริ่มต้นลงมือทำด้วยการมีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม มีทรัพยากรที่ดิน มีเงินทุน มีกำลังแรงงาน และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ที่นำมาเพาะปลูก วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายที่นำมาใช้ในการลงมือทำแล้วนั้น เกษตรกรที่จะประสบความสำเร็จในขั้นที่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ประโยชน์มากที่สุด ยังต้องมีเงื่อนไขความรู้ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม และการมีเงื่อนไขตำแหน่งแห่งที่ การได้รับการยกย่อง ยอมรับ มีชื่อเสียงจึงจะประสบความสำเร็จในขั้นนี้ได้ เมื่อวิเคราะห์จากการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรตามแนวทางนี้ พบว่า เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิถีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น และความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นเกษตรกรที่มีการครอบครองเงื่อนไขพื้นฐานและเงื่อนไขที่

สามารถแสวงหาประโยชน์ในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเองเพื่อให้ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

การมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการจัดการพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำและมีปริมาณน้ำสำหรับทำการเกษตร น้ำที่ดิน: เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการทำเกษตรกรรม น้ำที่ดินที่ได้มรดกจากพ่อแม่ ที่ดินชื่อหามาเอง มาใช้ในการลงมือทำ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ โดยเฉพาะการสร้างแหล่งน้ำช่วยลดภาระทางการเงินในช่วงเริ่มต้น หลังจากนั้นเกษตรกรก็มีการลงทุนด้วยเงินทุนของตนเองในการพัฒนาและปรับเปลี่ยนพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ได้ ส่วนเกษตรกรที่ใช้เงินทุนทำเองได้นำเงินที่แบ่งสรรจากรายได้มาใช้จ่าย แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและความพร้อมที่จะลงทุนด้วยตนเอง เป็นการเสริมความแข็งแกร่งทางการเงินและการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด มีปัจจัยทางการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย อินทรีย์วัตถุ ทั้งที่ได้รับการสนับสนุนและผลิตเอง พร้อมใช้งาน ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรใช้ทั้งแรงงานของตนเองและแรงงานของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดการพื้นที่ การดูแลพืชและสัตว์ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จด้วยการมีความสามารถในการจัดการน้ำ คือ การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการของลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และการเกษตรกรรมแบบยั่งยืนที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนงาน ออกแบบพื้นที่ และบริหารจัดการระบบให้ประสบความสำเร็จ ความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้จากประสบการณ์ก่อนหน้า จากการฝึกอบรม ความรู้จากการฝึกอบรมจากโครงการ ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเอง เกษตรกรมีเครือข่ายกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน การมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา หรือคนในชุมชน เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และอาจได้รับการสนับสนุนต่าง ๆ การมีตำแหน่งหรือบทบาทที่สำคัญที่มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่อง และได้รับการยอมรับระหว่างเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ ทำให้เกษตรกรได้เข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร ได้รับโอกาส และการสนับสนุนต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่ใช้ความรู้ที่มีอยู่ และการสร้างเครือข่าย ประกอบกับการมีระดับการศึกษาที่ดี ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน และได้ลงมือทำอยู่ในสนามนี้จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำชุมชน กล่าวว่า “พี่มีโอกาสไปอบรมกับอาจารย์ยักษ์ที่มาบเจื่องนะครับ ก็คือกิจกรรมธรรมชาติ ก็เลยรู้สึกว่าเขาและเราก็เริ่มรู้สึกสำนึกกับบ้านเกิด พี่มีพื้นที่นา เราก็จะเอาไปทำอย่างอื่นไม่ได้ มันเป็นที่ชุ่มน้ำ เราก็ต้องทำตามบริบทของพื้นที่” (คุณสืบพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 พฤศจิกายน

2567). เกษตรกรที่มีความพร้อมและมีศักยภาพสูงในการจัดการน้ำและประสบความสำเร็จ มีทั้งทรัพยากร ที่ดิน เงินทุน ปัจจัยผลิต แรงงาน และความรู้ เครื่องมือ การมีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับ เป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมให้การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้อย่างราบรื่นและยั่งยืน ความสำเร็จจากการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ ถือเป็นสัญญาณที่ดีของความสำเร็จในสนามของปฏิบัติการนี้

สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่แสดงให้เห็นว่า การลงมือปฏิบัติจริงได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงบวกต่อผืนดินและระบบนิเวศในพื้นที่ เมื่อเกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตต่าง ๆ พร้อมสำหรับการลงมือทำ ทั้งที่ดินที่ได้มามีมาจากที่ดินมรดกพ่อแม่ ที่ดินตัวเอง เป็นพื้นฐานของการลงมือทำ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ มีการนำเงินออมหรือรายได้ที่แบ่งสรรมาใช้ในการลงทุนเพิ่มเติม และเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนก็ลงทุนทำเองด้วย เกษตรกรนำพื้นฐานความรู้จากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาก่อน ความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้จากประสบการณ์ก่อนหน้า ปัญหาไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ ความรู้จากการฝึกอบรมจากโครงการ ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเองมาปรับใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ด้วยกำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัว เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำได้อาศัยความรู้และเทคนิควิถีในการลงมือทำเพื่อสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า พื้นที่หนองสำหรับสร้างหนองกักเก็บน้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวและปลูกพืชที่ต้องการน้ำ เกษตรกรอาศัยความรู้เฉพาะทางในการขุดหนองและสร้างระบบกักเก็บน้ำ ทำให้มีน้ำใช้สำหรับการเกษตรและอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี ลดปัญหาภัยแล้ง มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิควิธีการ ประสบการณ์ แนวทางการปรับเปลี่ยนพื้นที่ในการลงมือทำ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับหน่วยงานรัฐเพื่อขอรับคำแนะนำ ปรึกษา การได้รับโอกาสในการสนับสนุนต่อยอดแนวทางการพัฒนา การมีความสัมพันธ์กับเอกชนในการได้รับความรู้ การสนับสนุนปัจจัยการผลิต และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการลงมือทำเกษตรกรรม เกษตรกรบางคนมีตำแหน่งหรือบทบาทที่สำคัญที่มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่อง และได้รับการยอมรับระหว่างเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ ทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร ได้รับโอกาส และการสนับสนุนต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้สำเร็จ ด้วยการมีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนและได้รับความไว้วางใจ กล่าวว่า “ส่วนหนึ่งของพัฒนา

ชุมชนที่เขาเลือกบุคคลที่ไปแล้วต้องกลับมาถ่ายทอดได้ อย่างผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน บางที่มีอบรมเกี่ยวกับการทำแผน เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม นายอำเภอก็จะส่งผมไป เพราะว่าไปอบรมแล้วกลับมาถ่ายทอดได้” (คุณเดช (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2567). การที่สภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน เกษตรกรมีเงื่อนไขของการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้มากที่สุด ด้วยความรู้ในหลักการลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ การมีเครือข่ายกับทุกภาคส่วนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ และการมีตำแหน่งและบทบาทสำคัญที่ได้รับการยอมรับเป็นใบเบิกทางให้เกษตรกรประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้น ความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงความสำเร็จของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” และแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเกษตรกรที่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อตัวเกษตรกรเอง แต่ยังส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนโดยรวม

ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ เกษตรกรที่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ได้ถือเป็นความสำเร็จที่สำคัญและเป็นรูปธรรม โดยการแก้ไขปัญหาได้แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในระบบการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรมีความสามารถในการปรับตัว และการนำความรู้และทรัพยากรที่มีมาประยุกต์ใช้ให้ประโยชน์มากที่สุด เกษตรกรได้มาซึ่งที่ดินที่เป็นมรดกจากพ่อแม่ ที่ดินตัวเอง ที่ดินของคู่สมรส เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ เมื่อประสบพบเจอกับปัญหาได้นำเงินออมหรือรายได้ที่แบ่งสรรมาใช้ในการแก้ปัญหาและลงทุนเพิ่มเติม และเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนก็ลงทุนทำเองด้วยเงินทุนและกำลังแรงงานของตนเองและครอบครัว เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ที่มีอยู่แต่เดิม โดยนำพื้นฐานความรู้การทำเกษตรเชิงเดี่ยวและผสมผสานมาก่อน ความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้จากประสบการณ์ก่อนหน้า ความรู้และประสบการณ์จากความสำเร็จก่อนหน้าและความล้มเหลวเดิมที่เคยประสบมา ความรู้จากการฝึกอบรมจากโครงการ ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเองมาใช้ในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิค วิธีการ ประสบการณ์ แนวทางการปรับเปลี่ยนพื้นที่ในการลงมือทำ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับหน่วยงานรัฐเพื่อขอรับคำแนะนำ ปริญญา การได้รับโอกาสในการสนับสนุนต่อยอดแนวทางการพัฒนา การมีความสัมพันธ์กับเอกชนในการได้รับความรู้ การสนับสนุนปัจจัยการผลิต และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การมีความสัมพันธ์กับสถาบันการศึกษาที่ได้รับความรู้ และส่งเสริม

เทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ ๆ การมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการลงมือทำเกษตรกรรม เกษตรกรบางคนลงมือทำจนมีชื่อเสียง ได้รับการยกย่อง และได้รับการยอมรับระหว่างเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ ทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร ได้รับโอกาส และการสนับสนุนต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ได้เป็นวิทยากรบรรยายและถ่ายทอดความรู้จากการลงมือทำตามโมเดลนี้ให้แก่หน่วยงานราชการ เกษตรกรบางคนลงมือทำจนได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ด้วยการสร้างกลุ่มอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ จนได้ตำแหน่งจากคนในชุมชนเอง เกษตรกรบางคนได้รับคำชมจากสมาชิกในเครือข่ายว่า เป็นผู้หญิงที่ลงมือทำด้วยตนเองแล้วประสบความสำเร็จ ดังเช่นเกษตรกรที่ได้รับคำชมว่าเป็นผู้หญิงที่แข็งแรง มีความสามารถในการลงมือทำด้วยตนเอง กล่าวว่า “พี่ทำเองหมดเลยนะ ก็คือ พี่เป็นคนสร้างแรงบันดาลใจให้ใคร ๆ ที่เขาเห็นพี่ทำ เขาบอกว่า เขาต้องทำได้สิ ขนาดพี่เป็นผู้หญิง พี่ยังทำได้เลย เขาบอกแบบนี้เลยนะ” (คุณปัญญา (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กันยายน 2567). เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มักเผชิญกับปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ในพื้นที่ ทั้งปัญหาภัยแล้งหรือน้ำท่วม ปัญหาดินเสื่อมโทรม ปัญหาโรคและแมลงศัตรูพืช ปัญหาผลผลิตไม่ได้คุณภาพหรือไม่เพียงพอ ปัญหาการจัดการของเสียจากในพื้นที่ การที่เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในหลักการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ความสามารถในการวางแผนและจัดการ การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพนั้น เกษตรกรต้องอาศัยการเรียนรู้และพัฒนา การมีเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนความรู้ การลงมือทำจนได้รับการยอมรับนับถือ และได้รับการยกย่องให้มีบทบาทสำคัญในชุมชนและในเครือข่ายของเกษตรกรด้วยกันเอง และหน่วยงานภาครัฐ การที่เกษตรกรสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ จึงเป็นความสำเร็จที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความสามารถในการจัดการระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การแก้ไขปัญหาได้ไม่เพียงแต่ทำให้ปฏิบัติการนี้มีความราบรื่นเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนในระยะยาว

ความหมายความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัวและ/หรือชุมชน การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในครอบครัวและ/หรือชุมชน เป็นความสำเร็จเชิงนามธรรมที่มีความหมายต่อการเติบโตของ “โคก หนอง นา โมเดล” แม้ว่าเกษตรกรจะประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในลักษณะเดียวกัน แต่เกษตรกรแต่ละคนมีความแตกต่างของบริบทและทรัพยากรพื้นฐานที่มีผลต่อการลงมือทำและการพัฒนาพื้นที่ เกษตรกรที่มีมาของทรัพยากรที่ดินอย่างหลากหลายทั้งได้รับเป็นมรดกมาจากพ่อแม่ ซื้อหาที่ดินมาเอง เกษตรกรมีเงินทุนจากการแบ่งสรรเงินรายได้มาใช้ในการลงมือทำ การใช้แรงงานของตนเองเป็นหลักใน

ระยะแรกเพื่อพิสูจน์ความสำเร็จที่เกิดขึ้นให้แก่สมาชิกในครอบครัวและ/หรือชุมชนมองเห็น การใช้วัสดุอุปกรณ์เดิมทางการเกษตรกรเท่าที่มีอยู่ และหาซื้อใหม่มาเพิ่มเติม การมีปัจจัยการผลิตพันธุ์ไม้ในพื้นที่ หรือการซื้อพันธุ์ไม้มาปลูกใหม่ทั้งหมด เกษตรกรที่มีความพร้อมกว่าอาจสามารถดำเนินการตามแผนได้รวดเร็วกว่าเกษตรกรที่มีทรัพยากรจำกัด การมีขนาดของที่ดิน เงินทุน และแรงงานตนเองและครอบครัวที่เหมาะสมจะกำหนดขนาดและรูปแบบของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สามารถสร้างได้ เกษตรกรที่มีเงินทุนอาจสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีและวิธีการที่ทันสมัยกว่าได้ เกษตรกรที่มีความหลากหลายของทรัพยากร การมีพันธุ์พืชหลากหลายชนิด การมีแหล่งน้ำที่มั่นคง การมีขนาดพื้นที่ที่เหมาะสมอาจมีความสามารถในการจัดการความเสี่ยงได้ดีกว่า เกษตรกรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าอาจมีโอกาสในการต่อยอดและพัฒนาผลผลิตหรือสร้างมูลค่าเพิ่มได้มากกว่า สิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถได้ประโยชน์จากสนามนี้ได้ คือ เกษตรกรจะต้องมีความรู้ในการลงมือทำ การมีเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรด้วยกัน และหน่วยงานรัฐ และผลจากการลงมือทำที่ทำให้เกษตรกรมีตำแหน่ง ชื่อเสียง การได้รับการยอมรับเป็นความสำเร็จเชิงรูปธรรมที่ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวเห็นคล้อยตาม และคนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติและเข้ามาร่วมเรียนรู้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อสร้างกิจกรรมในครอบครัว และมีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ กล่าวว่า “ความที่เขารักลูก ก็กลัวว่าลูกจะไม่ประสบความสำเร็จ แต่เขาก็ช่วยปลูกต้นไม้ ช่วยดูแลต้นไม้ให้เราอะไรประมาณนี้ค่ะ มันก็เลยทำให้ตอนนี้ทัศนียภาพของเรามันดีขึ้นแล้วก็สวยขึ้นเลย ทุกวันนี้คนก็ยอมรับนะ” (คุณอรุณวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567). เมื่อเกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนสมาชิกในครอบครัว/ชุมชนให้มีทัศนคติในเชิงบวกแล้ว จะเกิดพลังในการสร้างความร่วมมือและการสนับสนุนซึ่งกันและกัน เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน การแบ่งปันความรู้และทรัพยากร ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน จึงเป็นความสำเร็จที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ต้องใช้ทั้งประโยชน์จากที่ดิน การนำเงินทุนในครอบครัวมาเป็นเงื่อนไขในการลงมือทำ การมีปัจจัยการผลิตเดิมที่ลดรายจ่ายในครัวเรือน และที่สำคัญของวิธีการผลิตนี้ คือ การใช้พลังที่สร้างสรรค์จากสมาชิกที่มีอยู่ในครอบครัว/ชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของบริบทและทรัพยากรพื้นฐานยังคงเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อวิธีการลงมือทำและความเร็วในการพัฒนาที่จะทำให้เกิดความยั่งยืน

ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ เกษตรกรที่เริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ถือเป็นความสำเร็จที่สำคัญ เป็นสัญญาณบ่งชี้ว่าเกษตรกรได้ใช้ความพยายามและการลงทุนเริ่มออกดอกออกผลให้เห็นเป็น

รูปธรรม เกษตรกรที่อธิบายความสำเร็จนี้ใช้เงื่อนไขพื้นที่ในการเข้าสู่สนาม ด้วยที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ เกษตรกรบางคนซื้อหาที่ดินมาเอง หรือที่ดินของคู่สมรสมาใช้ในการลงมือทำ นำเงินจากการแบ่งสรรรายได้ หรือเงินออมมาลงทุน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรบางคนนำเงินรายได้ที่แบ่งสรรมาใช้ในการลงทุนเพิ่มเติม ส่วนเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนก็ลงทุนทำเองด้วยเงินทุนและกำลังแรงงานของตนเองและครอบครัว โดยนำพื้นฐานความรู้จากการทำการทำเกษตรเชิงเดี่ยว หรือเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาก่อน ความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้และประสบการณ์ก่อนหน้า ประสบการณ์ความล้มเหลวในงานอาชีพที่ผ่านมา ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเองมาปรับประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสม ความรู้จากการทำแบบลองผิดลองถูก ในขณะเดียวกันเกษตรกรบางคนมีตำแหน่งและบทบาทการเป็นผู้นำ การมีชื่อเสียง การมีหน้าที่การงานที่ดี การได้รับการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกัน จากหน่วยงานรัฐ และคนในชุมชน ทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร ได้รับโอกาส และการสนับสนุนต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วใช้ความรู้ เครือข่ายในการลงมือทำ และได้รับการยอมรับ กล่าวว่า “ตอนที่สมัครนั้นคือเป็นผู้ใหญ่อยู่ ผมจะอยู่แค่ 20 ปี ไม่ต้องถึงอายุ 60 ปี พอครบ 20 ปีก็ลาออก จังหวะที่ว่า โคก หนอง นาเข้ามาพอดี” (คุณเสริม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 กันยายน 2567). การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” แล้วเกษตรกรเริ่มได้ผลผลิต แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในหลายด้าน ทั้งการวางแผนและการออกแบบที่เหมาะสม การจัดการทรัพยากร การประยุกต์ใช้ความรู้ ความเข้าใจในระบบนิเวศทางธรรมชาติ การทำงานหนักและความอดทน ทำให้ได้ผลผลิตที่สร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ลดค่าใช้จ่าย และอาจมีผลผลิตเหลือขาย การเริ่มมีผลผลิตเป็นความสำเร็จที่จับต้องได้และมีความหมายอย่างยิ่ง สำหรับเกษตรกรที่แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมีการลงมือปฏิบัติจริงตามแนวทางที่วางไว้ ได้เริ่มให้ผลตอบแทน และเป็นสัญญาณที่ดีของการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ เกษตรกรมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น ถือเป็นความสำเร็จที่ลึกซึ้งเหนือกว่าการได้ผลผลิตหรือรายได้เพียงอย่างเดียว เพราะเป็นรากฐานของความสุขและความยั่งยืนในชีวิต เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้ก่อนหน้าประสบทั้งปัญหาจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ และสภาวะสุขภาพโดยมีการนำที่ดินที่ได้มรดกจากพ่อแม่ หรือที่ดินที่ได้มาจากการซื้อหาเองมาใช้ในการลงมือทำ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรง

ขับเคลื่อนสำคัญในการลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรบางคนนำเงินรายได้ที่แบ่งสรรมาใช้ในการลงทุนเพิ่มเติม ส่วนเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนก็ลงทุนทำเองด้วยเงินทุนและกำลังแรงงานของตนเองและครอบครัว มีการนำวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีอยู่เดิมมาใช้ บางอย่างก็มีการซื้อหาเพิ่มเติม มีการใช้เครือข่ายคนรู้จักในการได้มาซึ่งปัจจัยทางการผลิต โดยนำความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้และประสบการณ์ก่อนหน้า ความรู้จากการฝึกอบรม ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเองมาปรับประยุกต์ใช้ในการลงมือทำ การมีเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐ เกษตรกรด้วยกันในการแลกเปลี่ยนความรู้ ปัญหาจากการลงมือทำ และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จจากการมีสุขภาพที่ดีขึ้น มีตำแหน่งที่สำคัญ การมีชื่อเสียง การได้รับการยอมรับ เกิดการปรับเปลี่ยนสถานะของตนเองจากคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในหมู่บ้านเมื่อลงมือทำด้วยกำลังร่างกายของตนเองและครอบครัวจนสุขภาพกายและใจของตนเองและครอบครัวดีขึ้น ปรับเปลี่ยนสถานะสู่วิทยากรในการให้ความรู้ในวิธีการผลิตนี้ กล่าวว่า

“วิชาชีวิตเนี่ย ไม่ใช่สิ่งที่เราทำแล้วมีวันลาออก แต่คำว่าชีวิตเนี่ยมันเป็นสิ่งที่ทำแล้ว จะต้องอยู่กับมันไปจนวันตายและไม่สามารถลาออกจากสิ่งที่ผมทำ ทำให้เรารู้ว่า เราตื่นมาเราต้องทำอะไร เราต้องมาเจอสิ่งของต่าง ๆ มากมายในพื้นที่ของเรา นี่มันคือชีวิตของเรา เราก็กู้กับมันให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น เมื่อเรามีความสุขกับสิ่งที่เราทำ มันก็จะส่งผลให้กับคนต่าง ๆ ที่เข้ามามีความสุข” (คุณมานะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2568).

การที่เกษตรกรที่มีเงื่อนไขต่าง ๆ ในการลงมือทำ ทำให้มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น มีความสมดุลในชีวิต ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่ผลผลิตหรือรายได้ แต่ยังให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืนทั้งในระดับเกษตรกรเองและชุมชน การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น จึงเป็นรางวัลอันล้ำค่าและความสำเร็จที่แท้จริงของการปฏิบัติการนี้

ความสำเร็จเมื่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น การที่เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างรอบด้าน เป็นความสำเร็จที่มีความยั่งยืนที่สุด โดยเกษตรกรนำเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญมาใช้ในการลงมือทำ การได้รับที่ดินมรดกจากพ่อแม่ ที่ดินของคู่สมรส หรือที่ดินที่ซื้อหามาเอง นำเงินจากการแบ่งสรรรายได้มาลงทุนเพิ่มเติมในการซื้อปัจจัยทางการผลิต แม้ว่าจะได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ได้รับเงินทุนสนับสนุนจาก

ภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ ส่วนเกษตรกรที่ไม่ได้รับการสนับสนุนก็ลงทุนทำเองด้วยเงินทุนและกำลังแรงงานของตนเองและครอบครัว นำพื้นฐานความรู้จากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวและเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาก่อนมาปรับใช้ นำความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้และประสบการณ์ก่อนหน้า ความรู้จากการฝึกอบรม ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเองมาลงมือทำ การมีเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐ เกษตรกรด้วยกันในการแลกเปลี่ยนความรู้ ปัญหาจากการลงมือทำ และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มีตำแหน่งที่สำคัญ การมีชื่อเสียง การได้รับการยอมรับ เพื่อให้ได้รับความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และได้รับโอกาสในการได้รับการสนับสนุนง่ายขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำที่พลิกชีวิตจากผู้ประสบวิกฤตเศรษฐกิจสู่เกษตรกรที่ได้รับการยอมรับในการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ กล่าวว่า “ชีวิตเปลี่ยนในทางที่ดีขึ้นเยอะ แคมมีอาหารกิน แคคนในบ้านช่วยกันทำงานก็มีความสุขละ เราไม่ต้องไปคิดเยอะ ” (คุณดนตรี (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ธันวาคม 2567). การที่เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากการมีเงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งการนำความรู้ ทักษะ และความคิดสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้ในการจัดการระบบชีวิตและเกษตรกรรม การตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การสร้างระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนและส่งผลดีต่ออนาคตของตนเอง ครอบครัว และชุมชน การมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างรอบด้าน คือ เป้าหมายสูงสุดและความสำเร็จที่แท้จริงของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อตัวเกษตรกรเอง หากแต่ยังส่งผลดีต่อครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อมโดยรวม การมีเงื่อนไขสนับสนุนที่แข็งแกร่ง ยิ่งเพิ่มโอกาสในการบรรลุความสำเร็จในมิตินี้

เมื่อเกษตรกรได้ก้าวเข้ามาสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” การที่จะได้รับประโยชน์และประสบความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่มีความสลับซับซ้อนและมีความหลากหลาย เกษตรกรจะได้รับประโยชน์จากสนามนี้ สิ่งสำคัญนอกจากการมีเงื่อนไขพื้นฐานแล้ว เกษตรกรยังจะต้องมีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการลงมือทำที่มีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ซึ่งความรู้เหล่านี้มาได้จากหลากหลายช่องทาง ทั้งจากประสบการณ์ตรงและการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ความรู้ทางทฤษฎีและหลักการทางวิทยาศาสตร์ด้านการทำเกษตรกรรมที่ได้จากสถาบันการศึกษาที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ การเข้ารับการฝึกอบรมในหลักสูตรเฉพาะทางที่เน้นการปฏิบัติจริงตามวิธีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้เทคนิคและวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความยั่งยืน การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายบนโลกออนไลน์ กลุ่มสื่อสารสาธารณะที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรศึกษาและพัฒนา

ความรู้อยู่ตลอดเวลา ยิ่งเกษตรกรมีพื้นฐานความรู้มากเพียงใด ยิ่งสร้างรายได้เปรียบในการลงมือทำในสนามนี้ หนึ่งในที่มาของความรู้ก็มาจากการขยายและความสัมพันธ์ทางสังคม ยิ่งเกษตรกรมีการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับหลากหลายเครือข่ายยิ่งเสริมความเข้มแข็งในการลงมือทำ ทั้งกับเกษตรกรด้วยกันในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การสร้างความร่วมมือและการสนับสนุนจากคนในชุมชน เป็นการสร้างพลังร่วมในการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับหน่วยงานรัฐที่ทำให้ได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุน และโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ การมีเครือข่ายกับเอกชนที่ช่วยสร้างโอกาสทางการตลาด การเข้าถึงความรู้ เทคโนโลยี ปัจจัยการผลิต ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้บริโภคที่ทำให้เข้าใจความต้องการของผู้บริโภค การวางแผนการเพาะปลูกและการตลาด ไม่เพียงแค่นั้นเกษตรกรจะประสบความสำเร็จและได้ประโยชน์จากสนามนี้ได้ ต้องมีบทบาทในกลุ่ม องค์กร หรือเครือข่ายต่าง ๆ ในการแสดงความคิดเห็นและเข้าถึงทรัพยากร ความทุ่มเท ตั้งใจในการลงมือทำจนได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกษตรกรเป็นที่รู้จักในด้านการมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ การประสบความสำเร็จ การมีผลผลิตที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัยที่สร้างความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับจากคนในชุมชนและสังคม สร้างความภาคภูมิใจและเปิดโอกาสในการทำงานร่วมกับผู้อื่นมากขึ้น การมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” และเงื่อนไขที่สามารถทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์จากการอยู่ในสนามนี้ ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จจากการลงมือทำด้วยการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ ความสามารถในการแก้ปัญหาเชิงพื้นที่ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ การมีผลผลิตสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน หากเหลือจากการบริโภคจึงแจกจ่ายและจำหน่ายสร้างรายได้หมุนเวียนให้แก่เกษตรกร ซึ่งนั่นเป็นความสำเร็จที่เป็นเป้าหมายของเกษตรกรที่ปฏิบัติตามโมเดลนี้ มีความปรารถนา แต่เหนือกว่าสิ่งอื่นใด ผลจากการลงมือทำแล้วทำให้เกษตรกรมีสุขภาพทางร่างกายและจิตใจที่ดี ปราศจากโรคและความเจ็บป่วยทั้งกับตนเองและสมาชิกในครอบครัว เมื่อเห็นผลสำเร็จจากการลงมือทำเช่นดังกล่าวจึงส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่เพียงแต่เป็นงานที่สร้างรายได้ หากแต่เป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ในชีวิตของเกษตรกร การใช้กำลังแรงงานในการผลิตแบบค่อยเป็นค่อยไป แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเช่นดังกล่าว หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีระดับและความแตกต่างของความสำเร็จที่เกิดขึ้น อาจเป็นผลมาจากเงื่อนไข และกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การนำเงื่อนไขต่าง ๆ มาประกอบกันเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับวิธีการและกระบวนการในการนำเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านั้นมา

ใช้และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และความสามารถในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และการเผชิญหน้ากับความท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการลงมือทำ ซึ่งในส่วนนี้จะนำไปวิเคราะห์และนำเสนอในหัวข้อถัดไป

4.3.1.3 เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดและควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จนสามารถเป็นผู้กำหนดและควบคุมสนามได้ มีเงื่อนไขสำคัญในระดับของการมีเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม และมีการอำนาจบารมี การเป็นต้นแบบที่สร้างแรงบันดาลใจให้แก่เกษตรกรรายอื่นและผู้ที่มีความสนใจในวิธีการผลิตนี้อย่างเข้มข้น ทำให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรอง สร้างอิทธิพล และกำหนดทิศทางของปฏิบัติการนี้ นอกจากนี้เกษตรกรจะมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามนี้ และการมีเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถได้ประโยชน์จากสนามนี้แล้ว เกษตรกรยังมีสถานะที่สร้างคุณค่าที่เป็นสัญลักษณ์การันตีความสำเร็จ และการได้รับการยอมรับในฐานะใบเบิกทางสู่ความสำเร็จเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการกำหนดและควบคุมสนามได้ ประกอบด้วย

เครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม: สร้างสังคมแห่งการพึ่งพากัน
เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จนประสบความสำเร็จตั้งแต่เริ่มต้นทดลองทำ และสำเร็จจนเป็นพื้นที่ต้นแบบ มีเงื่อนไขด้านเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญ คือ การสร้างสังคมแห่งการพึ่งพากันในบริบทของเกษตรกร “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีเป้าหมายในการลงมือ มีการวางแผน การมีทรัพยากรที่เอื้ออำนวยและเหมาะสมในการลงมือทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม และพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้สามารถเป็นพื้นที่ต้นแบบได้ โดยมีพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมภายในชุมชน เกษตรกรมีการลงมือทำด้วยการเปิดใจแบ่งปันความรู้ เทคนิค และประสบการณ์ที่ตนเองได้เรียนรู้จากการทดลองทำ ให้กับเพื่อนบ้านหรือเกษตรกรในชุมชน ในช่วงเริ่มต้นทำอาจมีงานหลากหลายให้ลงมือทำ เกษตรกรมีการสร้างการรับรู้ การสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนมาช่วยลงแรง หรือแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เป็นสิ่งสำคัญที่ส่งต่อและสร้างพลังชุมชนในการทำงานร่วมกัน มีการแบ่งปันองค์ความรู้จากการลงมือทำ มีการแบ่งปันเมล็ดพันธุ์ ต้นกล้า ปุ๋ยทางธรรมชาติ พันธุ์ปลา เครื่องมือทางการเกษตรเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อช่วยลด

ต้นทุนและสร้างความเอื้อเฟื้อในชุมชน จากกิจกรรมที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมยกระดับเป็น การรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือชมรมที่เกี่ยวข้องกับการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เกิด พลังในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแก้ไขปัญหาร่วมกัน และการต่อยอดกับสังคมภายนอก ชุมชน หรือเกษตรกรบางคนเริ่มต้นทางการทดลองทำ จากนั้นจึงเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มา ศึกษาเรียนรู้ เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ตั้งแต่แรกเริ่มลงมือทำ จวบจนยกย่องและยอมรับให้เป็น แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำและสร้างพื้นฐานมาจากกิจกรรมที่ให้คนใน ชุมชนได้ร่วมมือกันทำ กล่าวว่า “ตั้งแต่พ่อทำสำเร็จนี้มาเรียนรู้ที่นี้แหละ ได้กินด้วย ได้ขายด้วย คือ มันตอบโจทย์ได้ทุกเรื่อง คือ โรงเรียนผู้สูงอายุ ง่าย ๆ ก็คือ พาคนเฒ่าคนแก่ ตั้งแต่พ่อเป็นผู้นำละ แล้วเอามาเรียนรู้ เอามาศึกษาศึกษานอกสถานที่ ไม่ต้องเรียนในห้อง ก็คือมาดูที่นี้ มีการปลูกผัก ปลูกไม้ปลูกอะไรก็ได้” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567). เมื่อเกษตรกรเริ่มต้นประสบความสำเร็จและมีสังคมแห่งการพึ่งพากันที่เข้มแข็ง จึงปรับเปลี่ยนเป็น ต้นแบบให้กับเกษตรกร และคนในชุมชน เป็นเครือข่ายที่ในการขยายผล “โคก หนอง นา โมเดล” ไปยังเกษตรกรที่มีความสนใจในวงกว้าง

ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมกับเครือข่ายภายนอกชุมชน

เกษตรกรมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานภาครัฐที่มีภารกิจเกี่ยวกับการส่งเสริม การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร สถาบันการศึกษา เอกชน เพื่อเข้าถึงข้อมูล ความรู้ และการ สนับสนุนต่าง ๆ โดยมีพื้นฐานความสัมพันธ์เดิมจากการทำงานร่วมกัน และเห็นผลลัพธ์เชิง ประจักษ์มาก่อนที่จะลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” หน่วยงานรัฐมีความเชื่อมั่นในตัวเกษตรกร ที่ลงมือทำว่าการสนับสนุนการดำเนินงานจะส่งเสริมให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีในการทำงานร่วมกัน มีการพัฒนาและต่อยอดการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพมาอย่างต่อเนื่อง เกิดการเข้า ร่วมกลุ่มเครือข่ายระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศ ทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของ ผู้อื่น และขยายโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการวิเคราะห์ศักยภาพในการผลิตอย่างต่อเนื่อง มีการวางแผนการผลิตเพื่อให้ความพอกิน พออยู่ พอใช้ การแบ่งปัน การให้ผลผลิตแทนเงิน การเก็บผลผลิตสำหรับการแปรรูป การจำหน่ายจ่ายแจก และการสร้างเครือข่ายในทุก ๆ กระบวนการผลิต รวมทั้งมีการสร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้บริโภค หรือกลุ่มผู้บริโภคที่สนใจ ผลผลิตอินทรีย์และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดตลาดที่มั่นคงและเป็นธรรม ดังเช่นเกษตรกร ที่ลงมือทำแล้วมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกชุมชนมาก่อนจะลงมือทำตามโมเดลนี้ที่เป็น พลังผลักดันในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ กล่าวว่า “ก็เซฟรอนเขามาทำงานกับอาจารย์ยักษ์ไว้กับ มูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติ ณ ตอนนั้น แล้วก็มีบริษัทเซฟรอนนี่แหละนะครับที่เข้ามา แล้วเขาก็มาลง กิจกรรมที่สวนอยู่ด้วยเหมือนกัน แล้วเขาพาไปอบรมกับอาจารย์ยักษ์แหละ ส่วนของเกษตร เขาก็

พาไปอบรมที่ศูนย์ภูมิรักษ์” (คุณทองใหญ่ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2567). การสร้างสังคมแห่งการพึ่งพากัน ทั้งเกษตรกรพึ่งพาหน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ในขณะเดียวกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาก็มีการพึ่งพาเกษตรกรที่มีการลงมือทำ อย่างเข้มข้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน เป็นการลดความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นจากการ ดำเนินงาน ดังนั้น การมีความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกันมาก่อน แล้ว นำมาสู่การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรที่ ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ประสบความสำเร็จตั้งแต่เริ่มต้นทดลองทำ และกลายเป็น ต้นแบบที่สร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้อื่น

เกษตรกรที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์กับคนในชุมชนด้วยกันมาก่อนที่จะ ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” และมีความสัมพันธ์กับกับเครือข่ายภายนอกชุมชนในลักษณะที่ ต่างฝ่ายต่างพึ่งพากัน ทำให้เกษตรกรมีเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายในระดับที่ เข้มข้นส่งผลให้เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำ และเมื่อได้เป็นพื้นที่ต้นแบบ โดยที่เกษตรกรที่ให้ความหมายในสองมิตินี้มีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม และเงื่อนไขการทำ ให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากสนามนี้เป็นพลังให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในขั้นของการมี ความสามารถในการกำหนด ควบคุมสนามนี้ นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการครอบครองเงื่อนไข อื่นอีกที่ทำให้ประสบความสำเร็จได้

ตำแหน่งแห่งที่ : พลัง “สัญลักษณ์” สร้างความสำเร็จ การมีตำแหน่งแห่งที่ ของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดขึ้นได้จากการสะสมความดีที่ใช้ในการสร้าง แรงขับเคลื่อนเชิงบวก และสร้างแรงบันดาลใจและการมีต้นแบบที่ดี เปรียบกับ “เข้มทิศ” นำทางสู่ ความสำเร็จนั้น โดยเกษตรกรมีเงื่อนไขที่เป็นพลังเชิงสัญลักษณ์ ดังนี้

“บารมี” สร้างแรงเชิงบวกสำหรับขับเคลื่อน ‘โคก หนอง นา’ โมเดล”
สำเร็จ บารมีเป็นการกระทำคุณความดีที่ได้สั่งสมมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดผลดีและอำนาจ เป็น ที่เคารพนับถือ เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการกระทำคุณงามความดีผ่าน การลงมือทำโมเดลนี้ในฐานะที่เป็นทุนทางสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องการประยุกต์ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ก่อให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม ในฐานะผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การมีตำแหน่งหรือได้รับ การยกย่องในฐานะผู้นำในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เพิ่มความน่าเชื่อถือและอำนาจใน การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงกว้าง เกษตรกรเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพา ตนเองได้ ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้

สามารถใช้พื้นที่ในการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้ผู้อื่นได้เรียนรู้และเห็นถึงประโยชน์ของการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำจนสร้างพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพื้นที่ กล่าวว่า

“ตั้งแต่พ่อเป็นนายกฯ แล้ว เขาผู้สูงอายุมาศึกษานอกสถานที่ ที่นี้มีการปลูกผัก ปลูกไม้ ปลูกอะไรได้ เราเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุเลย ทำทั้งตำบล ทำให้ผู้สูงอายุเขา ไม่เหงา มีกิจกรรมทำ ถ้าคนเข้ามาไม่ถึงก็มีรถรางออกไปรับ แล้วก็มีการชาวบ้าน มาบริการ เอาค่าน้ำมันให้เขา ปรากฏว่าเขาอยู่แล้วก็สนุก” (คุณปณิธาน (นาม สมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้มีการกระทำคุณงามความดี ผลลัพธ์จากการลงมือทำไม่ได้เกิดประโยชน์ต่อตัวเองเท่านั้น หากแต่เกษตรกรลงมือทำแล้วสร้างประโยชน์และ สร้างความดีให้แก่คนในชุมชน ทำให้ได้รับการยอมรับ เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของการทำ เกษตรกรรมแบบยั่งยืน จนประชาชนมีความศรัทธาจึงสนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่ ทำให้ เกษตรกรมีอำนาจ เกียรติยศ และความยิ่งใหญ่จากการลงมือทำตามโมเดลนี้

แรงบันดาลใจและการมีต้นแบบที่ดี เป็น“เข็มทิศ” นำทางให้สำเร็จ
เกษตรกรที่ลงมือทำจนเกิดผลสำเร็จ พื้นที่มีการปรับเปลี่ยนให้มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า และได้ผลผลิตจากพื้นที่จนมีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับในสังคม เป็นแรงบันดาลใจและ แบบอย่างให้กับผู้อื่นในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นแรงบันดาลใจในการใช้ชีวิตตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แสดงให้เห็นว่าการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและพึ่งพาตนเองนั้นเป็นไปได้ จริง สามารถผลิตอาหารและสิ่งของจำเป็นในครัวเรือนได้เอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และ สร้างความมั่นคงทางอาหาร การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและมีความสุขกับสิ่งที่มีอยู่ เป็น แรงบันดาลใจให้ผู้อื่นหันมาใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นใน การทำเกษตรที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และเป็นแบบอย่างในการเรียนรู้และปรับตัวให้ เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ดังเช่น เกษตรกรที่เริ่มลงมือทำยังไม่เห็นผลสำเร็จอย่างเต็มรูปแบบ แต่ สร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ที่สนใจมาศึกษาเรียนรู้ กล่าวว่า

“เริ่มต้นครั้งแรกเลย เราทำเอง โดยไม่ต้องบอกใครอยู่แล้ว คือทำเป็นส่วนตัว แล้ว มันมีอยู่ทีหนึ่ง ครั้งแรกเลยที่เขามาดูงาน แล้วเขาจะเอาหนังสือไปที่อำเภอ น่าจะ ขอเข้ามาดูงานแปลง แล้วที่นี้เกษตรกรอำเภอเขาก็ยังไม่รู้ว่าเราเป็นใคร เขาก็ให้ เกษตรตำบลมาถามว่า เราเป็นใคร ทำไมเขาอยากจะมาดูงาน แล้วคนที่มาดูงาน

เขาเป็นกลุ่มเครือข่ายต่างจังหวัด คือตอนนั้นเรายังไม่มีอะไรเลยนะ ผมก็มีแค่แปลงโคก หนอง นา มีต้นไม้ที่เราเคยปลูกเอาไว้ แล้วเขาก็มาดูงาน แล้วเราก็ไปสร้างแรงบันดาลใจให้เขาแบบนี้ครับ” (คุณพิชิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กันยายน 2567).

การเผยแพร่และสื่อสารเรื่องราวความสำเร็จและประสบการณ์กระตุ้นการรับรู้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงกว้าง เกษตรกรที่ลงมือทำแล้วเกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมได้สร้างแรงบันดาลใจและเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ใช่แค่วิธีการในการทำเกษตรกรรม แต่เป็นการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนและมีความสุข วิธีการผลิตนี้ได้สร้างแรงบันดาลใจและจุดประกายให้แก่ผู้ที่มีความสนใจในการลงมือทำ เพื่อเป้าหมายการเดินทางรอยเท้าพ่อสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การฟื้นฟูธรรมชาติ และนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” นอกจากจะต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเริ่มต้นลงมือทำด้วยการมีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม มีทรัพยากรที่ดิน มีเงินทุน มีกำลังแรงงาน และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ที่นำมาเพาะปลูก วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายที่นำมาใช้ในการลงมือทำแล้วนั้น การมีเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์ในสนามนี้ได้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม การตำแหน่งแห่งที่ การได้รับการยกย่อง ยอมรับ มีชื่อเสียงจึงจะประสบความสำเร็จแล้วเมื่อวิเคราะห์จากการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรตามแนวทางนี้ พบว่า เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และเมื่อเป็นพื้นที่ต้นแบบ เป็นเกษตรกรที่มีการครอบครองเงื่อนไขพื้นฐาน เงื่อนไขที่สามารถแสวงหาประโยชน์ในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง และเงื่อนไขการทำให้เกษตรกรสามารถกำหนด และควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ การเริ่มต้นทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ถือเป็นความสำเร็จในขั้นต้นที่มีความหมายแตกต่างกันไปสำหรับเกษตรกรแต่ละคน ขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขที่แต่ละคนมี เกษตรกรบางคนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานรัฐมาก่อน อาจเป็นสิ่งที่เอื้อให้สามารถเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นไปได้ง่ายขึ้น เกษตรกรอาจได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูล ความรู้ การฝึกอบรม หรือแม้แต่การเข้าถึงแหล่งทุนหรือโครงการนำร่อง การเริ่มต้นทดลองทำได้จึงเป็นความสำเร็จที่มาจากการใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ที่มี เพื่อ

เปิดโอกาสให้กับตนเอง ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามที่สร้างความเชื่อมั่นให้หน่วยงานรัฐ แม้จะไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินงาน หากแต่เกษตรกรได้สะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์จากการลงมือทำที่เริ่มต้นจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ มุ่งเน้นความพอเพียงและเรียบง่ายเป็นหลัก การมีที่ดินของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นที่ดินที่ได้รับมรดกตกทอดหรือจากการซื้อหามาเอง ถือเป็นความสำเร็จที่เทียบที่สำคัญในการเริ่มต้นทำ "โคก หนอง นา โมเดล" โดยที่ดินเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ทำให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินได้ เป็นความสำเร็จที่เริ่มต้นจากการมีฐานทรัพยากรที่มั่นคงสำหรับการเริ่มต้น ดังเช่นที่เกษตรกรที่ลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จตั้งแต่เริ่มทดลองทำเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้อื่น กล่าวว่า “เราก็คงต้องทำให้เขาเห็น คือ ถ้าเราไปพูดอย่างเดียว เขาก็จะไม่เชื่อเรา เราก็คงต้องทำให้เขาเห็น คือ ตั้งแต่ทำนี่ก็ยังไม่มีการมาเรียนรู้ในแปลง เพราะมันยังไม่เป็นรูปเป็นร่าง มีบ่อ มีต้นไม้บ้าง ยังไม่เยอะ” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2567). การทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นจุดเริ่มต้นของความหวังและการเรียนรู้ การได้รับโอกาส สำหรับผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานรัฐ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สำหรับผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเอง การแสดงความมุ่งมั่น สำหรับผู้ที่ลงทุนลงแรงด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เหมาะสมกัน คือ การได้ลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นก้าวแรกที่สำคัญสู่การเรียนรู้ การปรับปรุง และการพัฒนาพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้มีความเหมาะสมกับบริบทของตนเอง และนำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน

ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ การที่เกษตรกรได้ก้าวขึ้นมาเป็นพื้นที่ต้นแบบในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ถือเป็นความสำเร็จที่ยกระดับไปอีกขั้นหนึ่ง ต่อจากการเริ่มต้นทดลองทำ ความสำเร็จในระดับนี้ชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรได้พัฒนาและประยุกต์ใช้โมเดลจนเห็นผลลัพธ์เป็นรูปธรรม สามารถเป็นแรงบันดาลใจ และเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเกษตรกรและผู้สนใจได้ เกษตรกรมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามนี้ การได้รับที่ดินมรดกจากพ่อแม่ ที่ดินที่ซื้อหามาจากเพื่อน ที่ดินซื้อหามาเอง ที่ดินของคู่สมรส มีการเปลี่ยนสภาพพื้นที่ให้สามารถมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้ นำหลักการของ “โคก หนอง นา โมเดล” มาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพพื้นที่ ทรัพยากร และบริบทของตนเองจนประสบความสำเร็จในการจัดการดิน น้ำ พืช สัตว์ และระบบนิเวศโดยรวม เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม เกิดความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำที่มั่นคง ผลผลิตที่หลากหลายและยั่งยืน สภาพแวดล้อมที่ดี และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีพื้นฐานของความเชื่อเพื่อแบ่งปัน ทำให้เกษตรกรเปิดพื้นที่ให้เป็นสถานที่ที่ผู้สนใจสามารถเข้ามาศึกษาดูงาน เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นแรงบันดาลใจให้

เกษตรกรอื่น หรือผู้ที่สนใจหันมาทำตามแนวทาง "โคก หนอง นา โมเดล" ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน และสังคมในวงกว้างในฐานะของเกษตรกรผู้ซึ่งมีความรู้ความสามารถ และเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง และมีบทบาทในการสร้างแนวทางในการดำเนินงานโครงการกับหน่วยงานรัฐ ทั้งเกษตรกรเองและหน่วยงานรัฐมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกษตรกรบางคนมีบารมี อิทธิพล หรือการยอมรับนับถือในชุมชนมาเป็นเวลานาน บารมีนี้อาจช่วยให้ได้รับการสนับสนุน ความร่วมมือ หรือความช่วยเหลือจากคนในชุมชน และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยกำลังแรงงานของตนเอง จากผู้ที่ไม่เคยมีความสัมพันธ์ทางสังคมในการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐมาก่อน เมื่อเกษตรกรมาลงมือทำด้วยความมุ่งมั่น ความสามารถและศักยภาพ จวบจนได้เปิดพื้นที่ให้ทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน ประชาชน เข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือและเข้ามาศึกษาเรียนรู้ กล่าวว่

“ผมไม่ได้ช่วยงานบ้านอย่างเดียว ผมกลับมาช่วยหน่วยงานทุกหน่วยงาน ผมไม่สามารถที่จะให้ พช.มาอยู่กับผมได้เพียงแค่หน่วยงานเดียว แต่ผมมีเกษตรกร มี กศน. มี ธกส. มีภาคทหาร มีสิ่งแวดล้อม มีอะไรต่าง ๆ มากมายที่เขาพร้อมที่จะช่วยเหลือเรา และมาเติมเต็มเรา เพราะฉะนั้น วิทยาการของผมมันก็เลยเกิดเป็นการบูรณาการ มีคนต่าง ๆ มากมาย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น มันก็คือ จุดรวมเป้าหมายว่าเราจะทำยังไงให้คนที่เขาเข้ามาเรียนรู้เนี่ย เขาประสบความสำเร็จเหมือนกับเรา”
(คุณมานะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2568).

การประสบความสำเร็จและเป็นต้นแบบได้ด้วยตนเอง เป็นแรงบันดาลใจที่ยิ่งใหญ่และแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและความตั้งใจในการปฏิบัติตามแนวทางนี้ การก้าวขึ้นมาเป็นพื้นที่ต้นแบบ "โคก หนอง นา โมเดล" จึงเป็นความสำเร็จที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยทั้งเงื่อนไขพื้นฐาน เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์ และเงื่อนไขที่นำมาสู่การที่เกษตรกรสามารถกำหนดสนามได้ เกษตรกรมีใจเปิดกว้างในการแบ่งปันความรู้ และผลผลิตจากการลงมือทำให้ทั้งเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐ เอกชน อย่างเปิดเผย เมื่อเกษตรกรประสบความสำเร็จจากการลงมือทำถึงขั้นที่สามารถกำหนดและควบคุมสนามได้ ยิ่งจะเพิ่มความโดดเด่นและส่งผลกระทบในวงกว้างมากขึ้นในโครงสร้างของสนามนี้ ทำให้เกษตรกรเป็นผู้ที่มีอิทธิพลและมีความน่าเชื่อถือที่เกิดมาจากการมีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญ มีบารมีที่สร้างขึ้นทำให้เกษตรกรด้วยกัน คนใน

ชุมชน เครือข่ายอื่น ๆ ให้ความสำคัญกับถือ ยกย่อง ให้ความสำคัญ และพร้อมที่จะรับฟังหรือปฏิบัติตามแนวทางที่เกษตรกรนำเสนอ เกษตรกรที่มีเงื่อนไขเหล่านี้ไม่ได้มุ่งหวังเพียงแต่ความสำเร็จในระดับส่วนบุคคล หากแต่ต้องการที่จะเป็นแรงบันดาลใจและถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรด้วยกัน หรือผู้ที่สนใจในปฏิบัติการนี้ มีความมุ่งมั่นที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงและการเติบโตของชุมชนและสังคมในการทำเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืน เกษตรกรแต่ละคนต่างมีการสะสมบารมี การสร้างแรงบันดาลใจและการเป็นต้นแบบในระดับที่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นผลมาจากความรู้ ความสามารถ ทักษะ ประสบการณ์ที่ได้จากการลงมือทำ และการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม เกษตรกรบางคนอาจเป็นผู้นำกลุ่ม เป็นที่ปรึกษา หรือเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพียงในระดับชุมชน ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ เอกชน นักวิชาการ หรือแม้กระทั่งผู้บริโภคในวงกว้าง ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้ทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากร ข้อมูล และโอกาสใหม่ ๆ รวมถึงการมีอำนาจในการต่อรองและกำหนดทิศทางของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จในมิติเดียวกัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีการครอบครองเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและการอำนาจบารมี การเป็นต้นแบบในการสร้างแรงบันดาลใจที่แตกต่างกัน เกษตรกรที่เข้าถึงหลากหลายภาคีเครือข่ายในระดับที่เข้มข้น และมีบารมีในการลงมือทำย่อมมีความได้เปรียบกว่าเกษตรกรที่จำกัดขอบเขตการสร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับเล็ก ๆ ภายในชุมชน ดังนั้นความแตกต่างของบารมี แรงบันดาลใจ และความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละบุคคล ส่งผลให้เกษตรกรมีศักยภาพในการกำหนดและควบคุมสนามที่แตกต่างกัน เกษตรกรบางคนมีอิทธิพลในระดับชุมชน ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีบทบาทในระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศ เกษตรกรที่มีคุณสมบัติที่หลากหลายและมีปฏิสัมพันธ์กับคนในขอบเขตที่กว้างย่อมจะเป็นผู้ที่สามารถกำหนดแนวปฏิบัติ หรือผลักดันแนวทางในการลงมือทำ เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างโครงสร้างของสนามนี้ให้เป็นไปในทิศทางที่เชื่อมั่นและเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ประสบความสำเร็จจึงต้องอาศัยเงื่อนไขหลายด้านประกอบกัน ไม่ใช่แต่เพียงการใช้กำลังแรงงานทางกายในการลงมือทำตามรูปแบบที่สร้างให้เป็นหลักการหรือกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติที่เป็นสูตรสำเร็จ หากแต่เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้ยังต้องมีการเชื่อมโยงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การบริหารจัดการน้ำ การสร้างพื้นที่ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและการเลี้ยงสัตว์ การมีผลผลิตสำหรับการยังชีพ การแบ่งปัน และการจำหน่ายตามลำดับ เงื่อนไขที่มีความสำคัญและจำเป็นในการลงมือทำในสนามนี้ คือ เงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามนี้ การมีที่ดินที่ควรมี

ขนาดเหมาะสม และมีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการน้ำและดิน การเริ่มต้นลงมือทำอาจต้องใช้เงินทุนในการขุดหนอง ปรับพื้นที่ จัดซื้อพันธุ์พืช และอุปกรณ์ทางการเกษตร เงื่อนไขที่สำคัญรองลงมา คือ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการใช้กำลังกายและกำลังปัญญาในการวางแผน การจัดการ และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ใช้ความรู้และทักษะในการคิดวิเคราะห์ ต้องใช้แรงงานในการขุดดิน ปลุกต้นไม้ และดูแลรักษา การใช้แรงงานทางกายและแรงงานปัญญาจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากเกษตรกรปราศจากซึ่งความรู้เกี่ยวกับการจัดการดิน น้ำ พืช และสัตว์ การลงมือทำต้องใช้เวลาและความอดทนในการสร้างผลผลิต การทำงานหนัก การเสียสละเวลาส่วนตัว เป็นสิ่งจำเป็นที่ทำให้เกิดความสำเร็จ การมองโลกในแง่ดี การพร้อมที่จะเรียนรู้จากความผิดพลาด และสิ่งที่มีความสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จได้ คือ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรด้วยกัน คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ของตนเอง การได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการลงมือทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน และสังคม การมีความสัมพันธ์กับผู้บริหาร ทำให้เกษตรกรรู้เป้าหมายของการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค นอกจากเกษตรกรจะประสบความสำเร็จจากการเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว เกษตรกรยังมีเงื่อนไขตำแหน่งแห่งที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของเกษตรกรแต่ละคน การมีตำแหน่งแห่งที่ที่สามารถเข้าสู่สนามและลงมือทำตามปฏิบัติการนี้ได้ ในขณะเดียวกันเกษตรกรจะประสบความสำเร็จในสนามนี้ได้ จะต้องเรียนรู้โครงสร้างของสนามที่มีชุดความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญในสนามนี้การรับรู้ถึงช่องทางการเข้าถึงหน่วยงานรัฐเพื่อให้ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนในการดำเนินงาน การมีตำแหน่งในชุมชนที่ทำให้ได้รับโอกาสสำคัญ การครอบครองทรัพยากรที่ดิน และการมีพื้นฐานความรู้ทางการเกษตร รวมทั้งโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กำหนดการกระทำ และมีวาทกรรมกำกับควบคุมอยู่ในสนามนี้

เกษตรกรที่เข้ามาอยู่ในสนามนี้ไม่เพียงแต่มีการครอบครองเงื่อนไขที่มีความสำคัญและจำเป็นพื้นฐาน เช่น การเป็นเจ้าของที่ดินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังต้องแข่งขัน ยื้อแย่ง ชว่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้สามารถเข้าสู่สนาม “โคก หนองนา โมเดล” และประสบความสำเร็จได้ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ในบางพื้นที่นั้นที่ดินอาจมีอยู่อย่างจำกัด การเข้าถึงที่ดินที่เหมาะสมอาจต้องอาศัยการชว่งชิงหรือการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าของที่ดิน หรือผู้มีอำนาจ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนอาจต้องอาศัยการสร้างที่น่าเชื่อถือหรือการมีเครือข่ายที่ดี การเข้าถึงความรู้ เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการนี้อาจต้องอาศัยการแข่งขันหรือการสร้าง ความสัมพันธ์กับผู้ที่มีความรู้ ผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบาย แนวทางในการปฏิบัติในสนามนี้

การเข้าอยู่ในเครือข่ายของเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้อาจมีการยืดหยุ่นเพื่อให้สามารถมีความสัมพันธ์กับเกษตรกรด้วยกัน คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ และเอกชน อาจช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสในการเข้าถึงความรู้ ปัจจัยการผลิต แหล่งเงินทุน การประชาสัมพันธ์ และการตลาด รวมถึงการแข่งขัน ยืดหยุ่นเพื่อให้มีตำแหน่งในชุมชนและในเครือข่ายอาจช่วยให้เกษตรกรมีอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรและการบริหารจัดการเครือข่ายนั้น การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ที่มีอำนาจในท้องถิ่นหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ช่วยให้เกษตรกรได้รับการสนับสนุนและโอกาสต่าง ๆ ที่สำคัญ การสร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และการเป็นแบบอย่างที่ดีช่วยให้เกษตรกรมีชื่อเสียงและบารมี ซึ่งอาจนำไปสู่การได้รับการยอมรับและได้รับโอกาสต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์เงื่อนไขในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ของเกษตรกรนั้น ไม่เพียงแต่มีทุนตามแนวคิดของบูรีติเยอที่จำแนกออกเป็น 4 ทุน ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์เท่านั้น หากแต่เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตตามโมเดลนี้มีทุนความเป็นมนุษย์ที่เกิดมาจากความศรัทธาในศาสตร์พระราชา การมีพลังสร้างสรรค์ ความเพียรพยายาม ความอดทน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันในการลงมือทำ เกษตรกรจะประสบความสำเร็จในสนามนี้ได้ จะต้องมีการแข่งขันเพื่อให้สามารถครอบครองทุนบางอย่าง การช่วงชิงเพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีความได้เปรียบที่เป็นการสร้างอำนาจและบารมีในทางที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม เกษตรกรที่เริ่มต้นลงมือทำตามโมเดลนี้ไม่ได้มีทุนที่เท่าเทียมกันจึงมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีทั้งความยืดหยุ่น มีความสลับซับซ้อน และมีความเป็นพลวัตภายในปฏิบัติการนี้ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้จะนำไปวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการในการได้มาซึ่งทุนต่าง ๆ ในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ต่อไป

4.3.2 กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

“โคก หนอง นา โมเดล” ไม่เพียงแต่เป็นรูปแบบของการทำเกษตรกรรม หากแต่เป็นวิถีการผลิตของเกษตรกร เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรแบบผสมผสานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วนตามลักษณะของพื้นที่ คือ พื้นที่โคก เป็นพื้นที่ยกสูงสำหรับปลูกพืชยืนต้น ไม้ผล ไม้ใช้สอย และพืชผักสวนครัว เน้นการปลูกพืชแบบผสมผสาน เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและลดความเสี่ยงจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ช่วยในการกักเก็บน้ำไว้ใต้ดินและป้องกันน้ำท่วม พื้นที่หนอง เป็นแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์น้ำ

มีการออกแบบให้มีคลองไส้ไก่เชื่อมต่อกับหนอง เพื่อให้น้ำหมุนเวียนและกระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ช่วยในการปรับสมดุลของระบบนิเวศและสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ และพื้นที่นา เป็นพื้นที่สำหรับปลูกข้าวหรือพืชที่ต้องการน้ำมาก มีการจัดการน้ำเพื่อให้สามารถปลูกข้าวได้ตลอดทั้งปี หรืออาจมีการปลูกพืชผักหรือเลี้ยงสัตว์น้ำในนาข้าวเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างแหล่งอาหาร เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ มีระบบนิเวศที่สมดุลทั้งดิน น้ำ ป่า มีความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้กับเกษตรกร ลดผลกระทบจากภัยธรรมชาติทั้งน้ำท่วมและภัยแล้ง เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศและเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นวิธีการผลิตที่เกษตรกรได้อยู่กับธรรมชาติ และเกิดการพึ่งพาตนเอง

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในสนามนี้มีทุนที่ใช้ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ค้นพบในการวิจัยนี้ คือ ทุนทางเศรษฐกิจ การมีที่ดิน เครื่องมือ อุปกรณ์ เงินทุนหมุนเวียน และผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินได้ ทุนทางวัฒนธรรม การมีความรู้ ทักษะ การศึกษา การอบรม ประสบการณ์ และความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การออกแบบพื้นที่ การจัดการน้ำ การเลือกพืชและสัตว์ที่เหมาะสม การแปรรูปผลผลิต และการตลาด ทุนทางสังคม การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การรวมกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน การมีเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้บริโภคที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการสร้างความร่วมมือ และทุนทางสัญลักษณ์ การมีชื่อเสียง การได้รับการยอมรับ ความน่าเชื่อถือ และภาพลักษณ์ที่ดีในสังคม ตามแนวคิดทุนของบัวร์ดิเยอที่จำแนกทุนออกเป็น 4 ทุนดังกล่าว หากแต่เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ยังมีทุนความเป็นมนุษย์ การมีจิตวิญญาณในความเป็นมนุษย์ มีทัศนคติเชิงบวก มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหา มีความสามารถในการปรับตัว มีพลังที่สร้างสรรค์ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความมุ่งมั่นตั้งใจ ทุนความเป็นมนุษย์นี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากทุนประเภทอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่ และเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ ในการทำเกษตรกรรม และมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่มีความซับซ้อนและต้องอาศัยทุนที่หลากหลาย เกษตรกรแต่ละคนในสนามนี้มีการครอบครองทุนที่ไม่เท่าเทียมกัน และมีการเชื่อมโยงและการผสมผสานทุนต่าง ๆ ในการลงมือทำอย่างรอบคอบและรอบด้าน การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ใช่แต่เพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการในการทำเกษตรกรรม แต่เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตด้วยการสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน โดยมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ดังนี้

การลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีพลวัตของการเปลี่ยนแปลง วิธีการผลิตของเกษตรกร ซึ่งไม่ได้มีสูตรสำเร็จตายตัว และความสำเร็จมีความหมายที่หลากหลาย สำหรับเกษตรกรแต่ละคน แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายของความสำเร็จในมิติเดียวกัน หากแต่มีเงื่อนไขพื้นฐานทำให้เกษตรกรสามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ เงื่อนไขทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์จากสนามนี้ และเงื่อนไขทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดควบคุมสนามอาจมีความแตกต่างกัน เกษตรกรจึงมีกระบวนการในการลงมือทำที่หลากหลาย อาจรวมไปถึงการทดลอง การปรับเปลี่ยน การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเข้าร่วมกับเครือข่าย การแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ กระบวนการเหล่านี้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ไม่เหมือนกัน เนื้อหาในส่วนต่อไปนี้จะวิเคราะห์และนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแต่ละเงื่อนไขที่นำไปสู่การให้ความหมายความสำเร็จของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

4.3.2.1 กระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามเงื่อนไขพื้นฐานการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เป็นเกษตรกรที่มีเงื่อนไขพื้นฐานด้วยการมีที่ดิน เงินทุนของตนเองหรือการได้รับสนับสนุนเงินทุน และปัจจัยการผลิตอื่นในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายในการลงมือทำด้วยกำลังแรงกายของตนเองและสมาชิกในครอบครัว โดยมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน ตามความหมายความสำเร็จในแต่ละมิติ ดังนี้

ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เมื่อเกษตรกรเริ่มทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” และประสบความสำเร็จในระดับเบื้องต้นจะมีพลวัตของการได้มาซึ่งทุนต่าง ๆ โดยในระยะเริ่มต้นของการทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ความสำเร็จเกี่ยวข้องกับการปรับพื้นที่ตามหลักการเบื้องต้น การกักเก็บน้ำใน “หนอง” ได้ตามเป้าหมายและมีน้ำใช้ตลอดปี การปลูกพืชผักสวนครัว หรือพืชหลักบางชนิดได้ผลผลิตเบื้องต้น การเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในพื้นที่ การลดรายจ่ายบางส่วนจากการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เกษตรกรที่เริ่มเข้าสู่สนามนี้ มีการเปลี่ยนแปลงและได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ ดังนี้

ที่ดินเชิงเดี่ยวหรือกร้างสู่พื้นที่วิถีใหม่ นำที่ดินที่ได้มรดกจากพ่อแม่ จากสามีหรือภรรยาเก่า หรือที่ดินที่ซื้อมาก่อนหน้ามาเป็นพื้นฐานสำคัญในการลงมือทำด้วย

แนวคิดการทำเกษตรแบบผสมผสาน มีต้นไม้ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ที่ช่วยสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและเพิ่มมูลค่าให้กับพื้นที่ การนำที่ดินที่มีอยู่มาปรับปรุงและจัดสรรพื้นที่ใหม่ตามหลักการของปฏิบัติการนี้ที่สร้างพื้นที่ใหม่ที่มีความหลากหลาย และความอุดมสมบูรณ์เชิงพื้นที่

เงินทุนจากรายได้แบ่งสรรสู่การลงทุนใหม่ นำเงินทุนจากการแบ่งสรรรายได้ หรือเงินออมมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการทำเกษตรกรรม ในขณะที่ทุนทางเศรษฐกิจใหม่เกี่ยวข้องกับการลดรายจ่ายค่าอาหารการกินในครอบครัว การมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตในระยะแรก แม้จะยังมีปริมาณไม่มากนัก แต่ก็ช่วยลดต้นทุนในการผลิต ทำให้เกษตรกรมีเงินทุนหมุนเวียนในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้

วัสดุอุปกรณ์ที่มีสู่การลงทุนทำวิถีใหม่ มีการนำอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีอยู่มาช่วยลดต้นทุนในการเริ่มต้นปรับปรุงพื้นที่และเริ่มต้นการเพาะปลูก ในระหว่างลงมือทำอาจมีการซื้อวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีความจำเป็นเพิ่มเติม เช่น เมล็ดพันธุ์ ท่อส่งน้ำ หรืออุปกรณ์เฉพาะที่เอื้ออำนวยและทำให้เกษตรกรมีความสะดวกสบายในการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ได้ง่ายและเป็นระบบมากขึ้น

คุณค่าแรงงานในครอบครัว แรงงานหลักในช่วงเริ่มต้นมักมาจากสมาชิกในครัวเรือน เป็นทุนเดิมที่สำคัญในการลงมือปฏิบัติ เมื่อเกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวได้ทดลองทำงานประสบความสำเร็จ ทำให้มีทักษะและความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ การปลูกพืชแบบผสมผสาน การจัดการน้ำ และการพึ่งพาตนเอง อาจถือว่าเป็นทุนแรงงานที่มีคุณภาพมากขึ้น

ความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำ ทำให้เกษตรกรได้เห็นผลลัพธ์จากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ในระยะแรก ได้ผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถนำมาบริโภค เป็นการลดรายจ่าย และสร้างรายได้เพื่อนำมาใช้ในการลงทุนต่อ ด้วยการนำทุนเก่าที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และระหว่างลงมือทำมีได้มาซึ่งทุนใหม่ ดังเช่นเกษตรกรที่เริ่มทดลองทำแล้วประสบความสำเร็จ กล่าวว่า “ที่ดินที่ผมซื้อไว้ ตอนนั้นทำสัญญาซื้อขายไว้ครับ ก็คือผมกับแฟนซื้อเองพอทำแล้ว ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น ยังไม่สร้างรายได้เยอะ แต่ก็ขายได้บ้าง” (คุณกิตติศักดิ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 ตุลาคม 2567). การใช้ประโยชน์จากที่ดิน เงินทุนที่แบ่งสรรได้ เงินออมบางส่วน และการมีพันธุ์ไม้บางส่วนในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรสามารถเปลี่ยนพื้นที่ที่รกร้างหรือพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวให้เป็น “โคก หนอง นา โมเดล” มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงพื้นที่ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน เมื่อเกษตรกรมีกระบวนการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่แล้ว เกษตรกรมีการสะสมทุนใหม่เพื่อใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

การสะสมทุนใหม่ เมื่อเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เริ่มประสบความสำเร็จในระดับ “ทดลองทำ” หรือในช่วงเริ่มต้นที่เห็นผลลัพธ์เบื้องต้น ทุนใหม่ที่เกษตรกรสะสมอาจยังไม่มากมายนัก แต่ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างรากฐานและความมั่นใจในการพัฒนาต่อยอด เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จจากการเริ่มทดลองทำมีการสะสมทุนใหม่ ดังนี้

ที่ดิน : เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า ผลจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลาย มีความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในพื้นที่ ผลจากการปรับปรุงบำรุงดิน การใส่ปุ๋ยธรรมชาติ การปลูกพืชคลุมดิน การจัดการดินตามหลักการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้ดินมีคุณภาพดีขึ้น อุดมสมบูรณ์ขึ้น กักเก็บน้ำได้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่ม “ทุนที่ดิน” ในระยะยาว การสร้างระบบกักเก็บน้ำขนาดเล็ก ทำให้มีแหล่งน้ำสำรองที่มั่นคงขึ้น เป็นการสะสมปริมาณน้ำให้เพียงพอในพื้นที่ การแบ่งพื้นที่เป็นพื้นที่โคก หนอง นา และส่วนอื่น ๆ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายและเกื้อกูลกัน เป็นการเพิ่มศักยภาพโดยรวมของที่ดิน

เปลี่ยนจากคลังอาหารสู่เงินทุนในพื้นที่ การพึ่งพาตนเองในการผลิตปุ๋ย การใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ช่วยลดรายจ่ายในการซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทำให้เกษตรกรมีเงินทุนเหลือจากการใช้จ่าย การได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ปลอดภัย และเป็นที่ต้องการของตนเอง ครอบครัว และตลาด เมื่อเกษตรกรมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตอาจสามารถหมุนเวียนไปลงทุนใหม่และเป็นเงินเก็บออมเพื่อลงทุนต่อยอดในกิจกรรมอื่น ๆ และใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน การลดรายจ่ายในครัวเรือน มีอาหารบริโภคเอง เริ่มมีผลผลิตจากแปลง เช่น ผักสวนครัว สมุนไพร หรือปลาในหนอง ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารบางส่วน เกษตรกรลงมือทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง ช่วยลดค่าใช้จ่าย เกษตรกรบางคนมีรายได้เสริมเล็กน้อย ขายผลผลิตส่วนเกินจากการบริโภคในครัวเรือน เริ่มนำไปขายในตลาดชุมชน หรือแบ่งปันแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน มีการแปรรูปผลผลิตง่าย ๆ เพื่อเก็บไว้บริโภค

วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีลักษณะเฉพาะตามบริบทพื้นที่ จากรายได้ หรือการได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติม เกษตรกรอาจสามารถจัดซื้อเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็นและเหมาะสมกับการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ที่มีความเฉพาะและเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ เช่น เครื่องมือการเกษตรขนาดเล็ก ระบบน้ำหยด หรืออุปกรณ์แปรรูปเบื้องต้น เกษตรกรอาจมีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาหรือปรับปรุงอุปกรณ์ที่มีอยู่เพื่อให้สามารถใช้งานได้ดีขึ้น ทำให้ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก

กำลังแรงงานมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จากการลงมือปฏิบัติจริง เกษตรกรมีการสั่งสมความรู้และทักษะเฉพาะในการจัดการพื้นที่ การออกแบบพื้นที่ การคัดเลือกพืชและสัตว์ที่เหมาะสม การจัดการน้ำ การทำปุ๋ยจากธรรมชาติ การป้องกันและกำจัดศัตรูพืชแบบธรรมชาติ ประสบการณ์จากการทดลองและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพิ่มพูนความสามารถในการเรียนรู้และปรับตัวของเกษตรกรให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสม

ความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำ ทำให้เกษตรกรได้เริ่มสะสมทุนใหม่ ทั้งการสร้างที่ดินให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ผลจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำให้เกษตรกรสะสมแหล่งอาหารการกิน ลดค่าใช้จ่าย นำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ เกษตรกรมีทักษะ ประสบการณ์จากการลงมือทำ มีการนำวัสดุอุปกรณ์มาใช้ให้มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ดังเช่นเกษตรกรที่มีการสะสมทุนใหม่ที่เป็นการสร้างแหล่งอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว กล่าวว่า “ทำโคก หนอง นา นี่มันได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ใจ แต่เราก็จะไม่ได้คิด คือ บางคนเขาก็จะคิดว่ามันไม่ได้อะไรเป็นกอบเป็นกำ แต่เราลืมไปว่า มันคืออาหารที่เราไปซื้อเขานั่นแหละ โคก หนอง นา ไม่ได้เอาเงินมาเป็นตัวตั้ง” (คุณทองใหญ่ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2568). การสะสมทุนใหม่ของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในระดับเริ่มต้นนั้น จึงอยู่ในรูปของการลดรายจ่าย การมีรายได้เสริมเล็กน้อย การเพิ่มมูลค่าทรัพย์สินในระยะยาว แม้ว่ามูลค่าอาจยังไม่สูงมากนัก แต่ก็ป็นสัญญาณที่ดีและเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นอกจากเกษตรกรที่เข้าอยู่ในสนามนี้จะมีการสะสมทุนใหม่แล้ว เกษตรกรยังต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยาวนานและมั่นคงที่สุด

การแลกเปลี่ยนทุน การปรับตัวและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของเกษตรกร เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดและสร้างโอกาสใหม่ ๆ ในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” วิถีการผลิตที่ก่อให้เกิดความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วยการเริ่มต้นทดลองทำมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญในการลงมือทำดังนี้

การแลกเปลี่ยนทุนที่ดิน จากที่เคยใช้ในการปลูกพืชชนิดเดียวในปริมาณมาก มุ่งเน้นผลผลิตเชิงพาณิชย์ อาจส่งผลกระทบต่อปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของดิน การใช้สารเคมี และความเสี่ยงด้านราคา เกษตรกรจึงแลกเปลี่ยนการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ด้วยการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลาย มีการแบ่งสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดิน การสร้างพื้นที่ให้มีพื้นที่โคก พื้นที่หนอง พื้นที่นา เน้นการพึ่งพาตนเอง ความยั่งยืน และความสมดุลของ

ระบบนิเวศ เกษตรกรยอมลดพื้นที่ปลูกเชิงเดี่ยวที่เคยสร้างรายได้หลัก เพื่อแลกเปลี่ยนกับการสร้างพื้นที่ที่มีความยั่งยืนกว่า ลดความเสี่ยง สร้างความหลากหลายของผลผลิตในระยะยาว และที่สำคัญ คือ เกษตรกรได้ลงมือทำในทุก ๆ กระบวนการด้วยตนเองเพื่อให้สามารถได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคเป็นหลัก

การแลกเปลี่ยนเงินจากการทำเชิงเดี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่
รายได้ที่เกษตรกรเคยได้รับเงินจากการจำหน่ายพืชเชิงเดี่ยว ถูกแบ่งสรรนำมาใช้เป็นเงินทุนเริ่มต้นในการปรับปรุงพื้นที่ ขุดหนอง สร้างพื้นที่โคก ซื่อวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่มีความจำเป็น เกิดเป็นการลงทุนลงแรงและทรัพยากรในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เพื่อให้มีทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า ปลูกไม้ผล พืชผักสวนครัว พื้นที่หนองสำหรับเป็นแหล่งกักเก็บน้ำและเลี้ยงสัตว์น้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวและทำการเพาะปลูกพืชที่ชอบน้ำท่วมขัง เกษตรกรต้องใช้จ่ายเงินในการจับจ่ายซื้อของสำหรับการลงทุนในช่วงแรก ในขณะที่รายได้หรือผลผลิตจากการลงมือทำในพื้นที่ยังไม่ได้รับหรือจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งการแลกเปลี่ยนเงินหรือรายได้จากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวสู่การเริ่มต้นลงมือทำวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรบางคนต้องยอมเสียสละทรัพย์สินบางอย่างเพื่อแลกเปลี่ยนให้ได้ทุนที่มีความจำเป็นในสนาม เกษตรกรยอมแลกรายได้ที่เคยได้รับในอดีต เพื่อลงทุนสร้างฐานการผลิตที่ยั่งยืนและหลากหลายกว่าในอนาคต เป็นการมองการณ์ไกล และยอมรับความเปลี่ยนแปลงในระยะสั้นเพื่อผลลัพธ์ระยะยาว

การแลกเปลี่ยนเงินค่าจ้างแรงงานกับแรงงานจากสมาชิกในครอบครัว
การทำเกษตรเชิงเดียวนั้น เกษตรกรต้องพึ่งพาแรงงานจากภายนอก ทำให้มีค่าใช้จ่ายค่าจ้างแรงงาน หากแต่การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ในช่วงเริ่มต้นอาจเน้นการลงแรงของสมาชิกในครอบครัวมากขึ้น เพื่อลดต้นทุนค่าจ้าง หรือมีการจ้างแรงงานเป็นงาน ๆ ที่มีค่าใช้จ่ายไม่มากนัก การแลกเปลี่ยนค่าจ้างแรงงานกับการใช้กำลังแรงงานและแรงงานความคิดของเกษตรกรเป็นการแลกเงินที่เคยต้องจ่ายค่าจ้างแรงงาน กับการใช้แรงงานของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายและอาจเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว

การแลกเปลี่ยนสินทรัพย์ที่มีกับเงินที่นำมาใช้ในการลงมือทำ
เกษตรกรนำทรัพย์สินส่วนตัวที่มีมูลค่าทางการเงิน เพื่อให้มีเงินทุนที่จำเป็นสำหรับการปรับปรุงพื้นที่ ขุดหนอง หรือถมดิน การเสียสละทรัพย์สินส่วนตัวที่มีอยู่เพื่อให้ได้มาซึ่งเงื่อนไขหรือทุนขั้นพื้นฐานที่สำคัญในการเริ่มต้นลงมือทำ แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและความตั้งใจจริงในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของเกษตรกร ในขณะที่เกษตรกรที่มีเงินทุนที่เพียงพออาจไม่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนสินทรัพย์ส่วนตัวเพื่อจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรแต่ละคนมีการครอบครองทรัพยากรทุนที่มีความไม่เท่าเทียมกัน

เกษตรกรที่จะสามารถอยู่ในสนามนี้ได้ และประสบความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลอง ทำมีการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่ เพื่อสร้างทุนใหม่ที่เหมาะสมกับการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยความมุ่งมั่นและต้องการจะอยู่ในสนามนี้ กล่าวว่า “ผม ก็เอาทองไปจำนำครับ ได้มา 30,000 กว่าบาทเพราะว่ามันต้องถม ถมปีแรกครับ น้ำมันไหลลงมาจากภูเขา มันเซาะ มันก็จำเป็นจะต้องถม เอาดินมาถมเพื่อทดแทนดินที่พังทลาย” (คุณกิตติศักดิ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 ตุลาคม 2567). นอกจากนี้เกษตรกรที่ให้ความหมาย ความสำเร็จในมิตินี้เริ่มมีการสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับความรู้ การ เข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ในเบื้องต้น การรู้จักกับกลุ่มเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน เพื่อเป็น พื้นฐานในการได้มาซึ่งประโยชน์ต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนทุนเหล่านี้ เป็นการยอมเสียสละบางสิ่งใน ระยะสั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งความยั่งยืน ความมั่นคง และโอกาสที่มากขึ้นในระยะยาว แสดงให้เห็นถึง ความสำคัญที่อาจเป็นไปในการเข้าถึงแหล่งสนับสนุนภายนอกในอนาคต และการใช้ทรัพยากรที่มี อยู่ภายใน ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินที่แบ่งสรรมาจากรายได้ การใช้แรงงานตนเองและแรงงาน ครอบครัว และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรส่วนตัวเพื่อผลลัพธ์ในระยะยาวที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่ม มูลค่าทางเศรษฐกิจในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในสนามนี้ สนามของ การลงมือทำตามโมเดลนี้จึงรองรับความไม่เท่าเทียมกันของเกษตรกรแต่ละคนที่มีทุนที่แตกต่างกัน เกษตรกรสามารถนำทุนบางอย่างที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนบางอย่างที่มีความสำคัญและ ความจำเป็นเพื่อให้สามารถเข้ามาอยู่ในสนามนี้ได้ เมื่อแลกเปลี่ยนทุนแล้ว เกษตรกรยังจะต้องมี การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เข้าสู่ สนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จใน การเริ่มต้นทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในระยะเริ่มต้น มีการบูรณาการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ร่วมกันอย่างลงตัว ดังนี้

ที่ดินเก่าและปรับที่ดินใหม่ เกษตรกรนำที่ดินที่มีอยู่ ทั้งที่ดินจากการ ทำเกษตรเชิงเดี่ยว หรือที่ดินที่เคยทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาวางแผนและออกแบบพื้นที่ ตามหลักการ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยใช้ทักษะ ประสบการณ์จากการทดลองทำ เกษตรกรบาง คนใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ การขุดหนอง เพื่อสร้างระบบกักเก็บน้ำที่เพียงพอ การนำวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นดิน ไม้ หิน มาใช้ในการปรับปรุงพื้นที่ การนำวัสดุอุปกรณ์ ทางการเกษตรที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นจอบ เสียมมาใช้ในการลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้

เงินทุนที่มีอยู่กับเงินรายได้หมุนเวียน ในการเริ่มต้นลงมือทำ เกษตรกรนำเงินทุนส่วนตัวที่แบ่งสรรมาจากรายได้มาใช้ในการลงมือทำเป็นหลัก การขุดหนอง การปรับพื้นที่ ค่าใช้จ่ายในการซื้อกล้าไม้ ค่าปุ๋ยมูลสัตว์ หลังจากนั้นเกษตรกรมีการวางแผนและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อลดรายจ่าย เมื่อได้ผลผลิตเหลือจากการบริโภคในระยะแรกแล้วมาสร้างรายได้ แม้จะยังไม่มาก แต่ก็สร้างรายได้หมุนเวียน

เชื่อมโยงวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร เกษตรกรนำเครื่องมือที่มีอยู่มาปรับปรุงหรือใช้ร่วมกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เหมาะสมด้วยการใช้ระบบน้ำหยดแบบง่าย การเดินท่อน้ำที่ช่วยลดการใช้แรงงานในการลงมือทำ การนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรหรือในครัวเรือนมาประยุกต์ใช้ในการที่เป็นวัสดุที่มีประโยชน์ในพื้นที่

แรงงานตนเองกับแรงงานในครอบครัว เกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวร่วมกันลงแรงในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ โดยนำทักษะใหม่ ๆ ที่ได้จากการเรียนรู้ การทดลองทำมาประยุกต์ใช้ อาจมีการได้รับความร่วมมือจากเพื่อนบ้าน เครือญาติ หรือสมาชิกในชุมชนในช่วงเริ่มต้น เกษตรกรมีการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีอยู่ ร่วมกับกำลังแรงงานในกระบวนการผลิต

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ มีการผสมผสานทุนที่มีอยู่ และทุนใหม่ที่เหมาะสมกับการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยความมุ่งมั่นและต้องการจะอยู่ในสนามนี้ กล่าวว่า “มันไม่ตรงกับสเปคที่เราเรียนกันมา พ่อก็ถามว่าไม่ตรงไหน เขาก็บอกว่า มันไม่ใช่สักอย่างเลย คือที่เราเรียนมามันต้องมีหนอง ต้องมีเนิน ต้องมีโคก แล้วต้องใช้โซลาร์เซลล์สูบน้ำขึ้นไปปล่อยน้ำลงมา มีคลองไส้ไก่ ของพ่อไม่เข้าสักอย่าง แม่ก็บอกว่า อย่าไปทำในสิ่งที่ตัวเองเรียนมา มันไม่ใช่ เขาก็บอกว่า ตรงนี้แหละที่มันเหมาะที่สุด คือเราปรับตามลักษณะภูมิประเทศของเรามี” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567). แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จจากการเริ่มทดลองทำ หากแต่เกษตรกรก็ใช้เงื่อนไขพื้นฐานนี้ให้เป็นประโยชน์ด้วยการลงทุนด้วยตนเอง แม้จะไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณที่ยั่งยืนสร้างแรงบันดาลใจและความภาคภูมิใจในการลงมือทำ ผลจากการผสมผสานทุนเหล่านี้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ความสามารถและศักยภาพของเกษตรกรแต่ละบุคคล จึงทำให้เกษตรกรสามารถเริ่มต้นและประสบความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” แม้จะมีทรัพยากรเริ่มต้นที่แตกต่างกัน เมื่อเกษตรกรมีการได้มาซึ่งทุนใหม่/ทุนเก่า การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุนแล้ว เกษตรกรจะต้องใช้ทุนให้มีความเหมาะสม เพื่อให้ประสบความสำเร็จ

การใช้ทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเริ่มต้นทดลองทำ "โคก หนอง นา โมเดล" มีการใช้ทุนที่มีอยู่และสอดคล้องกับเป้าหมายของการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนตามโมเดลนี้ ดังนี้

เริ่มต้นใช้ทุนที่ดิน เกษตรกรมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินตามหลักทฤษฎีใหม่ หรือในสัดส่วนที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่และความต้องการของเกษตรกรเอง โดยแบ่งพื้นที่สำหรับโคก สำหรับปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ พื้นที่หนองสำหรับเป็นแหล่งน้ำ พื้นที่นา สำหรับปลูกข้าวและพืชที่ชอบน้ำ การปรับปรุงบำรุงดิน ปลูกพืชคลุมดิน ไถกลบ เพื่อปรับปรุงคุณภาพดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกในระยะยาว การสร้างระบบกักเก็บน้ำ ใช้ระบบชลประทานขนาดเล็ก หรือวิธีการอื่น ๆ เพื่อให้มีน้ำเพียงพอสำหรับการเกษตรตลอดทั้งปี

การใช้เงินลงทุนทำเอง เกษตรกรมีการจัดสรรเงินทุนที่มีอยู่จากรายได้เพื่อลงทุนในสิ่งที่จำเป็น ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ ปุ๋ยจากธรรมชาติ เครื่องมือขนาดเล็ก หรือการปรับปรุงแหล่งน้ำ มุ่งเน้นการเพาะปลูกพืชที่ตนเองและสมาชิกในครอบครัวบริโภคในชีวิตประจำวัน เพื่อลดต้นทุนค่าอาหาร ทำให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ หากเหลือจากการบริโภคจึงแบ่งปัน และจำหน่ายในกรณีของการจำหน่ายนั้น เกษตรกรมีการปลูกพืชที่เป็นที่ต้องการของตลาด เพื่อสร้างรายได้หมุนเวียนเพื่อให้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว

การใช้ทุนวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรเท่าที่มีอยู่ เกษตรกรเลือกใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่สอดคล้องกับขนาดพื้นที่และกิจกรรมทางการเกษตร มีการดูแลรักษาเครื่องมือและอุปกรณ์ให้อยู่ในสภาพดี เพื่อยืดอายุการใช้งานและลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมหรือซื้อใหม่ และนำวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ในการเกษตร เช่น ใช้ไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่มาสร้างรั้ว หรือใช้เศษวัสดุเหลือใช้ในพื้นที่มาทำเป็นปุ๋ยหมักเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน

การใช้กำลังแรงงานของตนเอง เกษตรกรมีการจัดสรรงานให้สมาชิกในครอบครัว หรือวางแผนการใช้แรงงานจ้างให้เหมาะสมกับกิจกรรมต่าง ๆ มีเวลาในการดูแลพื้นที่ตลอดทั้งวัน ได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ที่จำเป็น การปลูกพืชแบบผสมผสาน การทำปุ๋ยจากธรรมชาติ การจัดการศัตรูพืชแบบธรรมชาติ การเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี การสร้างระบบนิเวศที่เกื้อกูลกัน เป็นการใช้ทุนแรงงานทางกายและปัญญาทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ มีการใช้ทุนที่มีอยู่และทุนใหม่ที่เหมาะสมกับการทำ "โคก หนอง นา โมเดล" ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำ แม้จะประสบกับปัญหาพื้นที่ที่ไม่ตรงตามหลักเกณฑ์ แต่เกษตรกรก็ยังคงมีความมุ่งมั่นที่จะลงมือทำ และสามารถจะ

อยู่ในสนามนี้ได้ กล่าวว่า “ที่จะเข้าโครงการของ พช. นี่มันไม่ตรงสเปค ก็คือมันต้องมีผู้รับเหมา แล้วถ้าพื้นที่เล็ก 3 เมตรมันก็ต้องขออนุญาตเทศบาล คือหลังจากไปอบรมกับ พช. ก็ตุลาคมมาก็ยังไม่ได้ ก็เลยชุดเอง” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเริ่มต้นทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการวางแผนและใช้ทุนที่มีอยู่อย่างรอบคอบและรอบด้าน มีการนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด มุ่งเน้นการสร้างระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว เพื่อให้สามารถเข้ามาอยู่ภายในสนามนี้ได้ เกษตรกรแต่ละคนแม้จะมีเงื่อนไขพื้นฐานที่เหมือนกัน แต่อาจมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจึงไม่ใช่สูตรสำเร็จตายตัว หากแต่มีพลวัตขึ้นอยู่กับการครอบครองทุน การสะสมทุน การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุนของเกษตรกร สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 2 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ

เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตด้วยการมีที่ดิน เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร และกำลังแรงงานที่มีอยู่และสะสมใหม่ มีการปรับเปลี่ยนสภาพที่ดินด้วยการนำเงินมาแลกเปลี่ยนในการสร้างพื้นที่

การใช้แรงงานในครอบครัวทดแทนการจ้างแรงงาน และการนำสินทรัพย์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนให้ได้เงินในการลงทุนทำ สนามนี้จึงเปิดโอกาสให้เกษตรกรที่มีทุนไม่เท่าเทียมกัน สามารถแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ นอกจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำ มีกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเช่นดังกล่าวแล้ว ยังมีเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จจากการได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนที่มีเงื่อนไขพื้นฐานด้วยการมีที่ดิน เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และกำลังแรงงานที่ใช้ในการลงมือทำ โดยมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่แตกต่างออกไป

ความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรบางคนเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ เมื่อได้สมัครเข้าร่วมโครงการ และได้ร่วมอยู่ในทุก ๆ กระบวนการของการดำเนินงาน โดยเกษตรกรจะสามารถเข้าร่วมโครงการได้จะต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เข้าสู่สนามนี้ได้ก่อน เมื่อเกษตรกรเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน และประสบความสำเร็จในระดับเบื้องต้นมีกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต โดยมีทุนเพิ่มเติมที่เกษตรกรได้รับการสนับสนุนของโครงการเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อเติมเต็มความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้ มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ เกษตรกรที่เริ่มเข้าสู่สนามนี้ด้วยการได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน เป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะการปฏิบัติตามเงื่อนไขโครงการ กับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ที่ช่วยลดภาระและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการเริ่มต้นและการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ควบคู่ไปกับการใช้ทุนเดิมที่มีอยู่และการลงทุนเพิ่มเติมด้วยทุนส่วนตัวเพื่อเป้าหมายในการสร้างความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนให้กับพื้นที่ของตนเอง โดยมีการเปลี่ยนแปลงและได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ ดังนี้

ทุนที่ดิน : ทุนที่สร้างความได้เปรียบในการเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรนำที่ดินมรดกพ่อแม่ ที่ดินยืมพ่อแม่ ที่ดินของคู่สมรส หรือที่ดินที่ซื้อหามาเอง เพื่อมาเป็นฐานในการเริ่มต้นปรับเปลี่ยนพื้นที่ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากทุนเก่าที่มีอยู่ได้ ในขณะที่เกษตรกรบางคนได้ที่ดินมาด้วยการกู้ยืมเงิน ขอเพียงแค่ให้สามารถเข้ามาอยู่ในสนามนี้ได้ โดยได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนที่ทำให้ลดต้นทุนในการใช้จ่าย หากแต่เกษตรกรจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขและกระบวนการที่เป็นโครงสร้างกำหนดการเข้ามาอยู่ในสนามนี้

เงินทุนของตนเอง ในฐานะทุนสนับสนุนในการลงมือทำ เกษตรกรนำเงินที่สะสมไว้ หรือรายได้ส่วนหนึ่งจากการทำเกษตรแบบเดิมมาลงทุนเพิ่มเติมในส่วนที่โครงการอาจไม่ได้สนับสนุน หรือเพื่อเร่งกระบวนการปรับเปลี่ยน แม้จะไม่ใช้ทุนโดยตรง แต่เป็นรายได้ที่เกษตรกรเคยได้รับจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว หรืองานก่อนหน้า ถือเป็นเงินทุนที่สามารถนำมาปรับใช้ในการวางแผนการเงินในวิถีการผลิตใหม่ได้ เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามนี้มีทุนใหม่ที่เกษตรกรได้รับ คือ การสนับสนุนด้านงบประมาณ ค่าปรับปรุงพื้นที่ ขุดหนอง และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายเริ่มต้นของเกษตรกร

วัสดุอุปกรณ์ : ทุนที่มีคุณค่าในลงมือทำ เกษตรกรนำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่มาใช้ในการปรับปรุงพื้นที่และการดำเนินงานเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นท่อน้ำ จอบ เสียม และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ได้รับจากการสนับสนุนในฐานะที่เป็นทุนใหม่ หรือนำเงินทุนแบ่งสรรจากรายได้หลักในการจัดซื้ออุปกรณ์ที่จำเป็นเพิ่มเติม

ทุนแรงงานในฐานะทุนสำคัญในการลงมือทำ ทุนแรงงานที่มีอยู่ที่สำคัญ คือ แรงงานตนเองและสมาชิกในครอบครัว ซึ่งช่วยลดต้นทุนค่าจ้างในช่วงเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยน เมื่อเกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการ มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกับเกษตรกรรายอื่นในโครงการผ่านกิจกรรมเอามื้อสามัคคี หรือกิจกรรมในชุมชน หรือการได้รับอาสาสมัครสนับสนุนจากโครงการ ทำให้เกษตรกรมีแรงงานเพิ่มขึ้นในวิถีการผลิตนี้

ความสำเร็จในระยะเริ่มต้นจากการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนมาจากการบริหารจัดการทุนที่มีอยู่ ทั้งทุนเก่าและทุนใหม่ การใช้ประโยชน์จากการสนับสนุนของโครงการอย่างเต็มที่ และการปรับตัวเรียนรู้แนวทางการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้เข้ากับบริบทพื้นที่และความต้องการของตนเอง ดังเช่นเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการแล้วประสบความสำเร็จ กล่าวว่า “ที่ตรงนี้เป็นของแม่ยาย เดิมทีเขาก็อยากจะให้ทำนาในพื้นที่ 6 ไร่ เอาเข้าโคก หนอง นา 1 ไร่ พอพัฒนาชุมชนอำเภอถามว่า มีโครงการสนใจไหม ก็เลยสมัครเข้ามาทำ ได้ขุด หนอง ไร่” (คุณนิติ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2567). เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จมีการใช้ประโยชน์จากที่ดิน อุปกรณ์ทางการเกษตร เงินทุนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐควบคู่ไปกับการลงทุนด้วยตนเอง และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างชาญฉลาด อีกทั้งความมุ่งมั่นของเกษตรกรเอง เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้ามาอยู่ในสนามนี้ นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการสะสมทุนใหม่ เพื่อให้ลงมือทำได้ประสบความสำเร็จ

การสะสมทุนใหม่ เมื่อเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เริ่มประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำหรือในช่วงเริ่มต้นที่เห็นผลลัพธ์เบื้องต้น ทุนใหม่ที่เกษตรกรสะสมอาจยังไม่มากมายนัก แต่ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างรากฐานและความมั่นใจในการพัฒนาต่อยอด เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จจากการเริ่มทดลองทำมีการสะสมทุนใหม่ ดังนี้

ความมั่นคงด้วยการสะสม "ทุนที่ดิน" ถึงแม้จะเป็นที่ดินเดิมที่ได้มาจากที่ดินมรดกพ่อแม่ ยืมที่ดินพ่อแม่มาใช้ลงมือทำ ที่ดินของคู่สมรส หรือที่ดินที่ซื้อหามาเองมาทำ แต่เกษตรกรปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามหลักการ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการขุดหนอง สร้างพื้นที่โคก มีการจัดการระบบน้ำ เป็นการสะสมทุนที่ดินที่ทำให้เกิดประโยชน์ และมีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น

"ทุนสนับสนุน" ดิดปักพื้นที่ให้เติบโตแบบก้าวกระโดด การได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ค่าปรับปรุงพื้นที่ และได้รับการสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิตจากโครงการ เป็นการสะสมทุนทางการเงิน และทุนทางกายภาพที่สร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายเริ่มต้นและเพิ่มศักยภาพในการผลิตให้แก่เกษตรกร

บริหารทุนสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” การนำแบ่งสรรรายได้จากการทำเกษตรกรรมหรือจากงานประจำก่อนหน้าหรือเงินออมมาลงทุนเพิ่มเติมในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการสะสมทุนทางการเงินเพื่อต่อยอดและขยายผลในระยะยาว การกู้ยืมเงินมาใช้ในการลงทุน เกษตรกรจำเป็นต้องมีการวางแผนและบริหารการใช้จ่ายอย่างรอบคอบ เพื่อให้สามารถได้ผลผลิตจากในพื้นที่สำหรับการบริโภค ลดรายจ่าย และสามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ และใช้จ่ายในส่วนที่กู้ยืมมาใช้ในการลงทุนทำ ดังนั้น ผลผลิตที่ได้จากในพื้นที่จึงเป็นคลังอาหารที่ทำให้เกษตรกรมีการสะสมเงินทุนสำหรับใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

การนำวัสดุอุปกรณ์เก่าและใหม่มาเป็นทุน การนำวัสดุอุปกรณ์เก่ามาปรับปรุง ซ่อมแซม หรือประยุกต์ใช้ให้เข้ากับปฏิบัติการนี้อย่างเหมาะสม เป็นการเพิ่มมูลค่าและประสิทธิภาพของการลงมือทำ เมื่อเกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการ และได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ใหม่ หรือเกษตรกรสามารถซื้อหาอุปกรณ์เพิ่มเติมได้จากผลผลิตที่เริ่มออกสู่จำหน่ายในตลาด เป็นการสะสมเครื่องมือทางการเกษตรและวัสดุอุปกรณ์ที่สนับสนุนในการลงมือทำ ทั้งการผลิต การดูแลรักษา การแปรรูปผลผลิตตามวิถีการผลิตนี้

รวมพลังสร้างสรรค์: "แรงงานครอบครัว" การร่วมกันลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้เรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ร่วมกันในทุก ๆ กระบวนการ

ตั้งแต่การออกแบบพื้นที่ การจัดการน้ำ การปลูกพืชผสมผสาน และเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ในการลงมือทำ เป็นการสะสมทุนความเป็นมนุษย์ที่เพิ่มทักษะ และความเชี่ยวชาญใหม่ให้แก่สมาชิกในครอบครัว

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง และได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรค่อย ๆ สะสมทุนใหม่เพื่อให้มีการเติบโตและขยายตัว โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการได้รับการสนับสนุนและได้โอกาสต่าง ๆ ที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินในการพื้นที่ การได้รับวัสดุอุปกรณ์ พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ตามที่เกษตรกรต้องการและเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของการสนับสนุน เกษตรกรได้รับการสนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำ ระบบชลประทานขนาดเล็ก โรงเรือน หรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและลดความเสี่ยง การสร้างพื้นที่ตามโมเดลนี้ช่วยสร้างงานและรายได้ในชุมชน เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการมีส่วนร่วมสืบทอดและรักษาอาชีพด้านการทำเกษตรกรรม ดังเช่นเกษตรกรที่ใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์ด้วยการนำเข้าร่วมโครงการ แล้วสะสมทุนความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ กล่าวว่า “พอหลัง ๆ มามีโครงการนี้ขึ้นมา พี่ก็เลยเริ่มศึกษาว่าโครงการโคก หนอง นา เป็นอะไร ยังไง แล้วพอดีโควิด พี่ก็มีโอกาสได้กลับมาบ้าน ก็เลยปลูกต้นไม้ไว้แล้ว ก็มาปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นโคก หนอง นา มีอาหารในแปลงจนถึงปัจจุบันนี้ค่ะ” (คุณธรรววรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567). เกษตรกรที่มีทุนเดิม คือที่ดินจึงเสาะแสวงหาช่องทางในการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เพื่อหวังว่าจะได้รับโอกาสสำคัญ ทำให้เกษตรกรสามารถสะสมทุนใหม่ได้อย่างรวดเร็วและมั่นคงยิ่งขึ้น ทั้งการสนับสนุนด้านเงินทุน บัณฑิตการผลิต และการพัฒนาศักยภาพ เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสร้างความยั่งยืนให้กับวิถีชีวิตของตนเองและชุมชนได้ในที่สุด นอกจากเกษตรกรจะมีการสะสมทุนใหม่แล้ว เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้ยังต้องแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

การแลกเปลี่ยนทุน กว่าที่เกษตรกรจะสามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ ต้องมีการแข่งขัน ยื้อแย่งเพื่อให้ได้เข้าร่วมโครงการกับหน่วยงานรัฐ เมื่อผ่านการพิจารณาและได้รับการคัดเลือกแล้ว เกษตรกรต้องมีความพร้อมในการลงมือทำทันทีเมื่อถึงกระบวนการที่รัฐกำหนด เกษตรกรต้องยอมแลกเปลี่ยนทุนพื้นฐานในการลงมือทำ ด้วยการเสียสละที่ดินจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่สร้างรายได้ประจำให้แก่ตนเองและครอบครัว การเสียสละทรัพยากรดินเพื่อขุดสร้างหนอง และคลองไส้ไก่กระจายความชุ่มชื้น เกษตรกรจึงต้องเสียสละทรัพยากรบางอย่างใน

การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อให้เป็นไปตามหลักการของโมเดลนี้ ในขณะที่เกษตรกรที่ไม่มีเงินในการซื้อที่ดินก็ใช้วิธีการกู้ยืมเงินเพื่อให้ได้เงินมาซื้อที่ดินสำหรับการลงมือทำเกษตรกรรม แม้ว่าเกษตรกรจะอธิบายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนก็เริ่มต้นด้วยทุนที่มีไม่เท่าเทียมกัน เกษตรกรจึงต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความจำเป็นในสนาม ดังนี้

ที่ดินแลกเปลี่ยนกับที่ดินที่มีการขุดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เกษตรกรนำที่ดินที่มีอยู่จากวิธีการผลิตเชิงเดี่ยวที่ได้มาหลากหลายรูปแบบมาแลกเปลี่ยนกับการใช้ประโยชน์ที่ดินตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ให้มีความยั่งยืนมากขึ้น โดยที่เกษตรกรจะต้องยอมแลกเปลี่ยนกับการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ในการเข้าร่วมโครงการในทุกกระบวนการ ขุดดินในพื้นที่เพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ การเสียสละเวลาในการเข้ารับการฝึกอบรม การมีความทุ่มเทอย่างเต็มที่ในการลงมือทำ การใช้กำลังร่างกาย การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ การเปิดพื้นที่ให้คนภายนอกได้เข้ามาเยี่ยมชมและศึกษาพื้นที่ การมีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินงานตลอดห้วงระยะเวลาในการเข้าร่วมโครงการ

เงินออม รายได้จากการแบ่งสรร และหนี้สินจากการกู้ยืม แลกเปลี่ยนกับโอกาสในการสร้างแหล่งอาหารและรายได้ที่ยั่งยืน แม้ว่าเกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณและปัจจัยการผลิต หากแต่เกษตรกรยังต้องนำรายได้จากการทำเกษตรแบบเดิม หรืองานประจำ หรือเงินออมมาแลกเปลี่ยนกับการลงทุนเริ่มต้นในการปรับปรุงพื้นที่ ซื้อวัสดุอุปกรณ์เพิ่มเติม หรือการจ้างแรงงานในบางกิจกรรม เพื่อสร้างฐานการผลิตที่มีความมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว

วัสดุอุปกรณ์เก่าที่มีอยู่แลกเปลี่ยนกับการได้รับวัสดุอุปกรณ์ เกษตรกรนำเครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนกับการใช้งานในบริบทใหม่ของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งอาจต้องมีการปรับปรุงหรือใช้งานร่วมกับเทคนิคใหม่ ๆ ที่ได้จากโครงการ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติ การใช้วัสดุจากในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อทดแทนการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก แม้ว่าการเข้าร่วมโครงการอาจนำมาซึ่งการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ใหม่เพิ่มเติมก็ตาม

แรงงานในครอบครัวแลกเปลี่ยนกับการลดต้นทุนและการได้ทักษะใหม่ เกษตรกรใช้แรงงานของสมาชิกในครอบครัวแลกเปลี่ยนกับการลดต้นทุนค่าจ้างแรงงานจากภายนอก และสมาชิกในครอบครัวได้เรียนรู้ร่วมกัน มีการพัฒนาทักษะ และประสบการณ์ใหม่ ๆ ในการทำเกษตรแบบผสมผสานร่วมกัน

การแลกเปลี่ยนทุนมีความสำคัญในวิถีการผลิตนี้ หากเกษตรกรไม่ยอมแลกเปลี่ยนทุน อาจจะไม่สามารถเข้ามาอยู่ในสนามนี้ได้ โดยเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ประสบความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจด้วยการกู้ยืมเงินจากสวัสดิการของลูกเพื่อให้ได้เงินมาซื้อที่ดินสำหรับลงมือทำวิถีการผลิตนี้ เมื่อนำที่ดินสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนแล้ว ในระยะแรกของการเข้าสู่สนามนี้เกษตรกรอาจจะต้องปรับตัวในการเข้าร่วมกระบวนการดำเนินงานของโครงการ มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในครอบครัวตามความถนัด ดังเช่นที่เกษตรกรกล่าวว่า “พี่ไปอบรม คือ พี่บอกตรง ๆ นะว่าพี่ไม่เคยลำบากแบบนี้ ถ้ามว่าลำบากใหม่กับชีวิตนะ ก็คือลำบาก แต่ตอนที่ไปอบรม 1 อาทิตย์ คือ ต้องกิน นอน ศึกษา การทำโคก หนอง นา ที่แปลงสาธิตที่เขาพาเราไปอบรม นั่นคือเราเคยทำงานจากงานประจำแล้วเราก็ไม่เคยจับจอบ จับเสียมอะไรพวกนี้เลย ตัวพี่เองก็บอกแฟนว่าพี่จะเป็นคนจน จะเป็นคนศึกษาพวกเอกสาร แต่แฟนก็ต้องเป็นคนปฏิบัติ” (คุณนรมิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2567). การลงมือทำโมเดลนี้เกษตรกรจึงต้องมีความขยัน อดทน ความมานะพยายาม หากแต่เมื่อเกษตรกรมีเป้าหมายในการลงมือทำเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด เป็นการสร้างแหล่งอาหารในการบริโภคที่มีความปลอดภัยให้แก่ตนเองและครอบครัว เกษตรกรต้องยอมแลกเปลี่ยนทุนบางอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งทุนบางอย่าง โดยเฉพาะการตัดสินใจแรกในการนำที่ดินที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนด้วยการสมัครเข้าร่วมโครงการ เมื่อเกษตรกรได้อยู่ร่วมกระบวนการแล้ว จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์จวบจนหมดสิ้นระยะเวลาในการดำเนินงาน การแลกเปลี่ยนนี้แ่งหนึ่งอาจมองว่า เป็นการลดการพึ่งพาเงินของตนเอง หากแต่อีกแง่มุมหนึ่งเกษตรกรที่ยื้อแย่ง แข่งขันให้เข้าสู่สนามนี้ก็ต้องปฏิบัติตามกระบวนการดำเนินงานของโครงการ ดังนั้น การแลกเปลี่ยนทุนเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ของเกษตรกรควบคู่ไปกับการใช้โอกาสจากการเข้าร่วมโครงการ เพื่อสร้างความสำเร็จในการเริ่มต้นลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ประสบความสำเร็จ เป็นการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อสร้างมูลค่าที่ดินและได้มาซึ่งผลผลิตที่ลดรายจ่าย ค่าอาหารการกิน และได้รายได้จากการแบ่งปัน จำหน่ายผลผลิต เมื่อเกษตรกรมีการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุนแล้ว เกษตรกรยังต้องมีการผสมผสานทุนนำทุนมาใช้ในการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรมีการผสมผสานทุนขั้นพื้นฐานที่หลากหลาย เพื่อให้ประสบความสำเร็จจากการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ดังนี้

การผสมผสานการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เกษตรกรนำที่ดินมรดกที่ได้จากพ่อแม่ ยืมที่ดินพ่อแม่ มาทำ ที่ดินของคู่สมรส ซึ่งเป็นทุนเดิมที่เป็นรูปธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง ช่วยลดต้นทุนในการจัดหาที่ดินเพื่อเริ่มต้นโครงการ สามารถใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ในขณะที่เกษตรกรบางคนกู้ยืมเงินเพื่อมาซื้อที่ดิน จากนั้นได้นำที่ดินมาเข้าร่วมโครงการ เกิดเป็นภาระหนี้สินจากการกู้ยืมเงินมาซื้อที่ดิน

การผสมผสานเงินลงทุนเองกับเงินที่ได้รับการสนับสนุน เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณและปัจจัยการผลิตจากโครงการ ถือเป็นทุนใหม่ที่เป็นตัวเงินและสิ่งของที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของโครงการและเกษตรกรเอง ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายเริ่มต้น และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีหรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ แม้จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ หากแต่เกษตรกรต้องมีการพึ่งพาเงินทุนส่วนตัวในฐานะที่เป็นทุนเดิมที่เป็นตัวเงิน สามารถนำมาใช้ลงทุนเริ่มต้น หรือเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุความสำเร็จ

การผสมผสานวัสดุอุปกรณ์เพื่อให้ประสบความสำเร็จ เกษตรกรมีการนำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่เดิมมาใช้ประโยชน์ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น แม้ว่าวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร พันธุ์ไม้บางส่วนนั้น เกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนจากโครงการ หากแต่เกษตรกรก็ยังเห็นคุณค่าในสิ่งเดิมที่มีอยู่ แล้วนำมาใช้ในการลงมือทำเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

การผสมผสานแรงงานที่ใช้ในการลงมือทำ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ มีการนำกำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัวมาลงมือทำร่วมกัน และการได้รับการช่วยเหลือ การเอาแรงระหว่างเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่กันในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ให้ประสบความสำเร็จ

การใช้ทุนมีความสำคัญในวิถีการผลิตนี้ โดยที่เกษตรกรจะต้องมีการกำหนดเป้าหมายกลยุทธ์ และแผนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับศักยภาพของทุนที่มีอยู่ มีการควบคุมต้นทุน บริหารจัดการการผลิต การตลาด และการเงินอย่างรอบคอบ มีการติดตามสถานการณ์ปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ พร้อมทั้งปรับปรุงและพัฒนาโครงการอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ มีการผสมผสานทุนสำหรับใช้ในการลงมือทำให้ประสบความสำเร็จ กล่าวว่า “ที่ดินแปลงนี้ก็ซื้อด้วยกันนั่นแหละทั้งกับภรรยาด้วย คือผมก็กู้เงิน ชพค.ก็ซื้อกับธนาคารออมสินนั่นแหละ คืองบ พช. 3 ไร่ แล้วที่ส่วนตัวที่ผมทำอยู่แล้ว 7 ไร่ ถ้ามันดีเป็นรายได้ มันก็ได้มาเรื่อย ๆ อย่างเราเลี้ยงปลาในสระ ปลูกพืชผล พวกฝรั่ง พืชผักสวนครัว ผลไม้ คือเป็นสิ่งที่มันยั่งยืนนะครับ” (คุณต่อพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2567). การที่เกษตรกรมี

ความสามารถในการผสมผสานทุนเดิมและทุนใหม่ได้อย่างลงตัว พร้อมกับการวางแผนและการบริหารจัดการที่ดีเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับตนเองและครอบครัวต่อไป และเป็นข้อได้เปรียบที่ทำให้เกษตรกรสามารถใช้ทุนเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตัวเองได้ต่อไป

การใช้ทุน ความสำเร็จเมื่อเกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีการใช้ทุนที่ดิน เงินจากการกู้ยืมเงินมาซื้อที่ดิน และได้รับการสนับสนุนงบประมาณและปัจจัยการผลิตจากโครงการ การนำเงินออมหรือรายได้จากการแบ่งสรร การใช้แรงงานตนเองและแรงงานในครอบครัว รวมทั้งการนำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่และที่ได้มาใหม่มาใช้ในการดำเนินงาน ดังนี้

การใช้ที่ดินตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเกษตรกรมีการวางแผนการใช้ที่ดินภายใต้โครงการ ที่ทำให้เกษตรกรใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ได้มาให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า สร้างความมั่นคงทางอาหารและความยั่งยืนในระยะยาว การเข้าร่วมโครงการสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรว่า ที่ดินนำมาเข้าร่วมโครงการนั้นจะได้รับประโยชน์ได้ ผลผลิตมีคุณภาพและปริมาณมากขึ้น สามารถใช้ศักยภาพของที่ดินในการสร้างความมั่นคงทางอาหารและมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งอาจส่งผลให้มูลค่าที่ดินสูงขึ้นในระยะยาว

การใช้งบประมาณและปัจจัยการผลิตจากโครงการ เกษตรกรที่ได้เข้าร่วมโครงการ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายเริ่มต้นในการดำเนินงาน ทำให้เกษตรกรสามารถเริ่มต้นหรือขยายการผลิตได้ง่ายขึ้น เกษตรกรได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตที่มีความทันสมัย หรือมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีและองค์ความรู้ใหม่ ๆ ทำให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตที่ปลอดภัยและมีคุณภาพ อีกทั้งช่วยลดความเสี่ยงที่เกิดจากการลงทุนในช่วงของการเริ่มต้นของปฏิบัติการนี้

การใช้รายได้จากการแบ่งสรรหรือเงินออม และเงินจากการกู้ยืมเงินมาใช้ในการลงทุนทำ เกษตรกรนำรายได้จากการแบ่งสรรส่วนหนึ่งหรือเงินออมมาลงทุนเพิ่มเติม เพื่อขยายขนาดการผลิต หรือพัฒนาต่อยอดไปสู่การแปรรูป การมีเงินทุนของตนเองช่วยลดการพึ่งพาเงินกู้หรือการสนับสนุนจากภายนอกในระยะยาว เกษตรกรบางคนกู้ยืมเงินเพื่อมาซื้อที่ดิน ทำให้ได้เรียนรู้และสามารถวางแผนการใช้เงินและชำระหนี้ได้อย่างเหมาะสม ความสำเร็จสูงสุด คือ การที่เกษตรกรสามารถชำระหนี้เงินกู้ซื้อที่ดินได้หมดสิ้น ทำให้มีความเป็นอิสระทางการเงินมากขึ้น ในขณะที่ที่ดินมีความหลากหลายของพันธุ์พืช และมีความอุดมสมบูรณ์ ถือว่าเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า

การใช้วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรและสร้างใหม่ เกษตรกรนำวัสดุอุปกรณ์อย่างง่าย ๆ ที่มีอยู่มาปรับปรุงและใช้งานใหม่ ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการซื้ออุปกรณ์ใหม่ เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการสูญเสียและสร้างความยั่งยืน กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการทำเกษตรกรรมแบบสมัยใหม่ที่สร้างความสมดุลให้แก่ระบบนิเวศ

การใช้แรงงานตนเองและแรงงานในครอบครัว ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในครอบครัว มีเวลาในการอยู่ร่วมกันมากขึ้น เกิดการร่วมแรงร่วมใจในการทำเกษตรกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีในครอบครัว เป็นการลดต้นทุนการผลิต ลดการจ้างแรงงานจากภายนอก เป็นโอกาสในการถ่ายทอดความรู้และทักษะทางการทำเกษตรกรรมจากรุ่นสู่รุ่น

การใช้ทุนมีความสำคัญในวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรสามารถนำทุนที่มีอยู่อย่างหลากหลายมาใช้ร่วมกันได้อย่างเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ความสามารถและศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคน เป็นการพัฒนาทักษะของเกษตรกรในการบริหารจัดการที่ดิน เงินทุน แรงงาน และทรัพยากรอื่น ๆ ที่ใช้ในการลงมือทำ เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร มีการวางแผนเพื่อให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดทั้งปี มีรายได้เพิ่มขึ้น พัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความยั่งยืนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบวิถีใหม่ ดังเช่นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเข้าร่วมโครงการที่มีการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์จากการลงมือทำด้วยการใช้แรงงานของตนเอง กล่าวว่า “พื้นที่โคก หนอง นา นี้ มีพื้นที่ทั้งหมด 6 ไร่ เอาไปเข้าโครงการ 3 ไร่ แล้วที่เหลือเราก็เอาไว้ทำเอง ก็เอาไว้ทำโคก หนอง นา เหมือนกัน คือ ปลูกพริก มะเขือ ตะไคร้ ปลูกอะไรไว้ นั่นแหละก็คือทำเสริมเข้าไป เพราะว่ามันทำอย่างอื่นไม่ได้แล้วไง ก็ปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ด้วย เราว่างเราก็ปลูก ลงไป คือปลูกในสิ่งที่มันอยู่ได้ แล้วมันมีความยั่งยืน” (คุณละว้า (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 ตุลาคม 2567). เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการ แม้ว่าจะผ่านการคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่ การได้รับการสนับสนุนงบประมาณและปัจจัยในการผลิตจากการดำเนินการโครงการของกรมการพัฒนาชุมชน หากแต่เกษตรกรยังต้องมีการสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน เพื่อให้สามารถใช้ทุนและอยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” นอกจากนี้เกษตรกรจะต้องมีความขยัน อดทน มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการลงมือทำเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่พื้นที่ สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มต้นทดลองทำ ดังนี้

ภาพประกอบ 3 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรที่มีเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้สามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ และประสบความสำเร็จเมื่อได้เริ่มลงมือทำ โดยเป็นเกษตรกรที่มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการเข้าสู่สนามนี้ด้วยตนเอง มีการวิเคราะห์ถึงทุนที่ตนเองมีอยู่ โดยการเริ่มต้นจากการลงมือทำเกษตรแบบผสมผสาน การให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำสำหรับการทำเกษตรกรรม การใช้เงื่อนไขพื้นฐานที่มีอยู่ ทั้งที่ดิน แรงงาน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ เพื่อให้สามารถเข้าอยู่ในสนามนี้ได้ ทำการเพาะปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี มีแหล่งอาหารสำหรับการบริโภค แม้ว่าจะให้ความหมายความสำเร็จในมิติเดียวกัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุน การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน ที่ส่งผลต่อการใช้ทุนของเกษตรกรให้เกิดประโยชน์ภายในสนามนี้ ส่วนเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรมีเงื่อนไขพื้นฐานของการได้เข้าสู่สนามนี้ และมีการแข่งขัน ยื้อแย่ง ชิงชิงกับเกษตรกรรายอื่น เพื่อให้ได้รับการสนับสนุน โดยเกษตรกรจะต้องมี

การตื่นตัวและติดตามข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างงาน สร้างอาชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิต ของกรมการพัฒนาชุมชน และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการดำเนินงานในการทำเกษตรกรรม เกษตรกรต้องวิเคราะห์และพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมและการบริหารจัดการ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเข้าร่วมโครงการ ต้องนำเสนอศักยภาพและความตั้งใจของตนเองให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐพิจารณาได้อย่างชัดเจน เพื่อสร้างความมั่นใจในการดำเนินงานว่าจะบรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และไม่สร้างความเสียหายให้แก่การดำเนินงาน ดังนั้น ด้วยข้อจำกัดของงบประมาณและจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ จึงทำให้เกษตรกรต้องแข่งขันเพื่อให้ได้รับการคัดเลือกและการสนับสนุน เพื่อให้ได้เป็นไปตามเป้าหมายและความคาดหวังที่สอดคล้องความต้องการและศักยภาพของหน่วยงานรัฐและตรงกับความต้องการของเกษตรกรเอง

แต่อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับการแข่งขันเพื่อให้ได้เข้าร่วมโครงการแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ความสำเร็จที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้นั้น เกษตรกรต้องมีพื้นฐานความศรัทธาในศาสตร์พระราชา การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม เกษตรกรต้องมีจิตวิญญาณแห่งความเป็นมนุษย์ มีความรู้ ความเข้าใจ มีความตั้งใจจริง และมีความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเอง ต้องเปิดใจและทำความเข้าใจหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด มีเงื่อนไขของเวลา และความพยายาม มีความอดทนและความมุ่งมั่น เพื่อให้สามารถผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนจึงต้องเป็นเกษตรกรที่เปิดใจเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และปรับตัวให้เข้ากับการดำเนินงานของโครงการเพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตัวเกษตรกรเอง และหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุน

กระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามเงื่อนไขพื้นฐานการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มต้นทดลองทำ และการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน และ/หรือชุมชน โดยที่เกษตรกรต้องมีทุนที่มีความสำคัญและจำเป็นพื้นฐานก่อน คือ ทุนที่ดิน ทุนเงิน ทุนกำลังแรงงาน และทุนเศรษฐกิจอื่นที่นำมาใช้ในการลงมือวิธีการผลิตนี้ ที่มีกระบวนการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน นอกจากนี้เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิติอื่น ๆ ก็ต้องมีทุนพื้นฐานที่เป็นในสนามนี้เช่นเดียวกัน หากแต่มีความเข้มข้นของทุนแต่ละชนิดที่แตกต่างกันไป และที่สำคัญเกษตรกรมีเงื่อนไขอื่นที่นอกเหนือจากทุนทางเศรษฐกิจที่ทำให้

ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ทำให้เกษตรกรสามารถแสวงหาประโยชน์ กำหนด และควบคุมอยู่ภายใน
สนามนี้ได้ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งจะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป

**4.3.2.2 กระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกร
ได้ประโยชน์จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”** เกษตรกรที่ให้ความหมายการมีศักยภาพใน
การจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้
ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว ชุมชน ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผล
ผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น ความสำเร็จเมื่อวิถีชีวิตที่
เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นเกษตรกรที่นอกจากจะมีเงื่อนไขพื้นฐานด้วยการมีที่ดิน เงินทุน
ของตนเองหรือการได้รับสนับสนุนเงินทุน และปัจจัยการผลิตอื่นในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วย
การเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายในการลงมือทำ
ด้วยกำลังร่างกายของตนเองและสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้สามารถเข้าสู่สนามนี้ได้แล้ว
เกษตรกรยังจะต้องมีเงื่อนไขการมีความรู้ความเข้าใจในหลักการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ การมี
ความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การรวมแรงในการลงมือทำ
การส่งต่อกำลังใจให้เก้กัน รวมถึงการมีความสัมพันธ์กับผู้บริหารเพื่อเพิ่มความมั่นใจว่าผลผลิตที่
ได้ในพื้นที่สามารถแจกจ่ายและจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง ในขณะที่เกษตรกรบางคนมี
ตำแหน่งแห่งที่ ชื่อเสียง ได้รับการยอมรับนับถือจากเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน ทำให้
ได้รับโอกาสและเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ การได้รับการสนับสนุนได้ง่ายขึ้น สนามของ
การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ได้ประกอบด้วยเกษตรกรที่มีความเท่าเทียมกัน หากแต่
เกษตรกรแต่ละคนมีความแตกต่างของพื้นฐานและศักยภาพ บริบทพื้นที่ การตีความเพื่อให้เกิด
เป็นความเข้าใจและการนำไปปฏิบัติ แม้เกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จในมิติเดียวกัน
แต่ก็มีเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งทุนเก่า/
ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุนที่แตกต่างกัน โดย
เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในแต่ละมิติมีกระบวนการในปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ดังนี้

การมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ น้ำเป็นทรัพยากรที่มี
ความสำคัญที่สุดในการทำเกษตรกรรม การที่เกษตรกรมีศักยภาพในการจัดการน้ำอย่างมี
ประสิทธิภาพ ทั้งการกักเก็บ การกระจายน้ำ และการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและน้ำในพื้นที่
ย่อมนำไปสู่ความมั่นคงในการผลิต ลดความเสี่ยงจากปัญหาน้ำแล้งหรือน้ำท่วม และการประสบ
ความสำเร็จในมิตินี้เป็นรากฐานของความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง

นา โมเดล" ที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองและระบบนิเวศให้มีความสมดุล เกษตรกรที่บริหารจัดการน้ำได้สำเร็จมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ ความสำเร็จด้วยการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ มีการเปลี่ยนแปลงและได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ ดังนี้

ความรู้จากหลากหลายแหล่งมารวมกัน การมีความรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” แม้ว่าเกษตรกรจะมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามนี้แล้ว หากปราศจากซึ่งความรู้ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำในพื้นที่ได้ เกษตรกรที่ลงมือทำมีความรู้จากการออกแรงทำเกษตรกรรมกับพ่อแม่มาก่อน การมีภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่สืบทอดมาจากรุ่นปู่ย่าในการทำเกษตร การจัดการน้ำ และการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม การเรียนรู้จากความสำเร็จและความล้มเหลวของเกษตรกรรายอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง การสังเกตสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวิธีการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ เป็นองค์ความรู้ที่เกษตรกรมีอยู่ เมื่อได้รับการศึกษาในระบบ ทำให้เกษตรกรมีความรู้ทางทฤษฎีและหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ได้จากการศึกษาในโรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ การฝึกอบรมทั้งก่อนและในระหว่างที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้ ทำให้มีทักษะและเทคนิคเฉพาะด้านที่ได้รับการถ่ายทอดจากการฝึกอบรมต่าง ๆ ที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ การเรียนรู้ด้วยตนเองจากช่องทางออนไลน์ทั้งความรู้และทักษะที่ได้จากการค้นคว้า ทดลอง ปฏิบัติ และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ความรู้จากอาชีพก่อนหน้า เมื่อเกษตรกรลงมือทำแล้วได้ทักษะ ประสบการณ์ และสร้างความรู้ใหม่ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สามารถนำไปการถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่มีความสนใจในปฏิบัติการนี้

ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมที่มีมาก่อนรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ เกษตรกรรู้จักและทำงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานรัฐมาก่อน จึงเป็นใบเบิกทางในการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ในระหว่างลงมือทำเกษตรกรมีการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน ซึ่งนำมาสู่การแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล ทรัพยากร การเรียนรู้เทคนิคและประสบการณ์ตรง อาจมีการแบ่งปันทรัพยากร และวัสดุอุปกรณ์ในการลงมือทำ พันธุ์ไม้ ระบบการทำงานที่ลดแรงงานในครอบครัว ในขณะที่หน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษาสามารถให้ข้อมูลทางวิชาการ นโยบาย และแนวทางการพัฒนาที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน สามารถสนับสนุนด้านงบประมาณ ความรู้ เทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ให้แก่เกษตรกร เกิดการรวมตัวของเกษตรกรในการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนและจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐทำให้เกษตรกรเข้าใจและปฏิบัติตามนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำและการอนุรักษ์ทรัพยากรได้อย่างถูกต้อง

ตำแหน่งแห่งที่ที่มีมาก่อนหนุนเสริมการมีชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับ เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำ มีตำแหน่งที่สำคัญ มีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับ ถือเป็นอีกระดับของความสำเร็จที่สะท้อนให้เห็นถึงการเติบโตในสนามนี้ ด้วยพื้นฐานเดิมของเกษตรกรที่เป็นผู้นำในกลุ่มเกษตรกร การทำงานร่วมชุมชน การมีชื่อเสียงจากพื้นฐานอาชีพ การมีตำแหน่งแสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจและความเชื่อมั่นที่ผู้อื่นมีต่อความรู้ความสามารถและความเสียสละของเกษตรกรนั้น ในระหว่างการลงมือทำเกษตรกรประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำและการผลิตทางการเกษตรที่ดีจนเป็นที่ยอมรับและสร้างชื่อเสียงให้กับเกษตรกร เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และผลงานที่โดดเด่น ทำให้เกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันเกิดการไว้วางใจและยกย่องจากเกษตรกรด้วยกัน คนในชุมชน และทุกภาคส่วน จนนำไปสู่การมีตำแหน่งที่สำคัญ

เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำ ควบคู่ไปกับการมีต้นทุนเก่าที่เป็นรากฐานและทุนใหม่ที่ช่วยต่อยอดและพัฒนาโอกาสสูงในการก้าวไปสู่การมีตำแหน่งที่สำคัญ มีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับเป็น "ผู้นำเกษตรกร" ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาภาคเกษตรกรรมให้ก้าวหน้าและยั่งยืน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจึงไม่เพียงแต่เป็นความสำเร็จในระดับบุคคลเท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังนำความรู้ไปแบ่งปัน ถ่ายทอดกับเกษตรกรในเครือข่าย และเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยวิธีการผลิตแบบยั่งยืนยังเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในการส่งเสริมแนวทางการจัดการน้ำที่ดีและการพัฒนาการเกษตรกรรมที่ยั่งยืนในวงกว้าง ดังเช่นเกษตรกรที่จัดการน้ำได้สำเร็จด้วยการมีทุนความรู้เก่าและทุนความรู้ใหม่จากการลงมือทำที่ทำให้สร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่แล้วเผยแพร่ให้แก่เกษตรกรที่มีความสนใจในการลงมือทำที่มีการนำความรู้ไปปรับใช้ให้ตรงกับบริบทพื้นที่ กล่าวว่า

“...ผมเรียนจบแล้วก็รับปริญญาจาก ร.9 หลังจากนั้นไม่กี่ปีก็นำทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ เราทำธนาคารน้ำใต้ดินแทนที่เราจะให้น้ำที่ไหลจากชายคาลงคูคลอง เราก็ทำให้น้ำของของเราให้ได้ ที่นี้ผมปลูกสวนปาล์ม ผมก็ใช้ธนาคารน้ำใต้ดินนี้แหละ ก็ทำร่องขุดลึก 50 ซม. ประมาณไม่เกิน 1 เมตร และก็รัศมีจากรากปาล์มแล้วน้ำก็จะลงไปตามสโลปของผิวดิน ให้น้ำอยู่ในหนองนั้นก่อนแล้วก็ไปรากปาล์ม” (คุณชนะพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำ จึงมีทุนเก่าความรู้ความสามารถจากการศึกษาในระบบสู่การลงมือทำที่ได้รับผลลัพธ์เชิงประจักษ์ แล้วถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยกัน จนมีตำแหน่งที่สำคัญ มีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับ และการมีทุนใหม่ที่เป็นผลจากการลงมือทำได้สำเร็จยิ่งหนุนเสริมให้เกษตรกรได้รับการยกย่องเชิดชูและอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยาวนาน นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการสะสมทุนใหม่เพื่อให้สามารถได้ประโยชน์จากการอยู่ในสนามนี้

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำนั้น มีความสำเร็จที่ส่งผลต่อการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน โดยเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้มีการสะสมทุนใหม่ ดังนี้

เรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ระหว่างลงมือทำ เกษตรกรมีการสังสมความรู้และทักษะใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งความรู้และทักษะเฉพาะด้านที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ การทำเกษตร หรือการพัฒนาชุมชน การแสวงหาความรู้และข้อมูลเพิ่มเติมผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้เข้าถึงข้อมูลที่ทันสมัยและหลากหลาย และที่สำคัญ คือ ความรู้จากการลงมือทำที่เกษตรกรได้รับเป็นความรู้ผ่านการปฏิบัติจริง จากนั้นเกษตรกรจึงแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ของตนเองให้กับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันหรือผู้ที่สนใจในการลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์จากการลงมือทำ เป็นการเสริมสร้างความเข้าใจและขยายผลแนวคิด "โคก หนอง นา โมเดล"

สร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมในวิถีการผลิตใหม่ เกษตรกรมีปฏิสัมพันธ์และร่วมมือกับบุคคลและองค์กรต่าง ๆ การสร้างความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรด้วยกัน ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลและกำลังใจที่สำคัญ เกษตรกรที่ลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จบางคนมีบทบาทเป็นผู้นำหรือมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเครือข่ายต่าง ๆ แสดงถึงความไว้วางใจและความสามารถในการปฏิบัติงาน การสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเข้าถึงข้อมูล สนับสนุน และการได้รับโอกาสต่าง ๆ เกษตรกรมีการเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาเพื่อเข้าถึงองค์ความรู้ งานวิจัย และบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง การลงมือทำวิถีการผลิตนี้จึงทำให้เกษตรกรมีการสะสมเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มคน หน่วยงานที่หลากหลายที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการอยู่ภายในสนามนี้

ตำแหน่งแห่งที่ ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับจากการลงมือทำ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายใต้ความสัมพันธ์ของเครือข่าย หน่วยงานรัฐ แสดงถึงความกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง ผลจากการลงมือทำที่ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวเกษตรกรเอง หากแต่มีการกระจายความสำเร็จไปถึงคนในชุมชน เกษตรกรบางคนได้รับการยกย่อง ยอมรับ

นับถือให้เป็นผู้ที่มีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิตและการทำงาน จนเป็นที่ยอมรับและได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผลสำเร็จจากการสะสมความรู้ ผลผลิตจากการลงมือทำ กระจ่ายไปทั่วถึงคนในชุมชนจนมีตำแหน่ง ชื่อเสียงที่สำคัญ

เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำมีการตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาความรู้และทักษะอยู่เสมอควบคู่ไปกับการสร้างและรักษาเครือข่ายกับทุกภาคส่วนให้มีความเข้มแข็ง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นโอกาสในการเรียนรู้และสร้างเครือข่ายไปพร้อมกัน และเกษตรกรมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์นั้น ไม่เพียงแต่เป็นการแบ่งปัน แต่ยังเป็น การเสริมสร้างความเข้าใจของตนเองให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้มีการนำความรู้และคุณธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตและทำงานที่นำไปสู่การได้รับการยอมรับและความไว้วางใจให้เป็นผู้นำชุมชน ดังเช่นที่เกษตรกรที่สะสมความรู้ มีการสร้างเครือข่าย และการสะสมตำแหน่งจากการลงมือทำ กล่าวว่า “ก็เดินทางไปฝึกอบรม แล้วก็ไปปฏิบัติ ก็ไปหาคะความรู้ แต่พอหลังจากที่เริ่มทำโคกหนอง นา แล้ว ก็เรียนรู้เอง อยู่ในเครือข่ายแบบนี้เยอะ” (คุณพอใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ธันวาคม 2567). ความสำเร็จของเกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน หากแต่เงื่อนไขเหล่านี้ของเกษตรกรแต่ละคนก็มีไม่เท่ากัน บางคนอาศัยความรู้ และการสร้างเครือข่ายในการลงมือทำ เกษตรกรได้ตำแหน่งเป็นผู้นำในระดับกลุ่มเท่านั้น หรือเกษตรกรบางคนลงมือทำด้วยเงื่อนไขแล้วแล้วก็ยังคงเป็นเกษตรกรเช่นเดิม เพียงแต่มีการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ เกิดขึ้น เช่น การได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ การได้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ การได้ผลผลิตทางการเกษตรสำหรับการยังชีพ การมีสุขภาพที่ดีขึ้น เป็นต้น ดังนั้น แม้เกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเดียวกัน หากแต่มีปริมาณหรือระดับของความสำเร็จที่แตกต่างกัน ทั้งอาจจะเนื่องด้วยการแลกเปลี่ยนทุนที่มีความแตกต่างกันก็เป็นได้

การแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำ แสดงให้เห็นถึงพลวัตและความพยายามในการปรับตัวเพื่อไปสู่ความสำเร็จ กว่าที่เกษตรกรจะจัดการน้ำได้นั้น ต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่หลากหลายเพื่อให้สามารถได้ประโยชน์จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” สนามนี้จึงมีเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จหลากหลายแบบ หากแต่เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในด้านการมีศักยภาพในการจัดการน้ำมีการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญ ดังนี้

ความรู้ที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการ
การศึกษาเรียนรู้ และการลดทอนจากผู้ที่มีตำแหน่งสำคัญเหลือเพียงผู้เรียนรู้ เกษตรกร
 ต้องนำที่ดินเข้าร่วมโครงการ และเสียสละเวลาหรือภารกิจส่วนตัวในการเข้าร่วมฝึกอบรม
 การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง การยอมลดทอนตัวเองจากการมีตำแหน่งสำคัญให้เหลือเพียงผู้เข้ารับ
 การฝึกอบรม ผู้เรียนรู้เพื่อเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยน
 เพื่อให้เกษตรกรมีทุนความเป็นมนุษย์ ความรู้ ทักษะ เทคนิควิธีการในการลงมือทำ และ
 แลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้เครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างการลงมือทำทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

ความสัมพันธ์ทางสังคมแลกเปลี่ยนกับการได้รับการสนับสนุน
กำลังแรงงานและปัจจัยการผลิต เกษตรกรมีความสัมพันธ์กับเกษตรกรด้วยกันในการ
 แลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ กำลังแรงงานและพลังที่สร้างสรรค์ในการลงมือทำ และ
 การมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นผลจากการลงมือทำแล้วได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ทำ
 ให้เกษตรกรได้รับความไว้วางใจ ได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิต และมีตำแหน่งที่สำคัญใน
 การทำงานในรูปแบบของเครือข่าย

ตำแหน่ง การได้รับการยอมรับแลกเปลี่ยนกับเวลาส่วนตัวใน
การบริหารจัดการเครือข่าย เกษตรกรที่ได้รับตำแหน่งต้องแลกเปลี่ยนเวลาส่วนตัวในการบริหาร
 จัดการเครือข่าย ต้องเสียสละเวลา ความรับผิดชอบ หรือความเหนื่อยล้าในการดำรงตำแหน่งใน
 เครือข่าย เพื่อแลกกับการได้รับความร่วมมือ การสนับสนุน และการทำงานร่วมกันจากเพื่อน
 เกษตรกร

นอกจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการจัดการน้ำ มีการแลกเปลี่ยนทุน
 ดังกล่าวข้างต้นแล้ว เกษตรกรยังยอมเสียโอกาสในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่อาจมีปัญหาดิน
 เสื่อมโทรม ขาดแคลนน้ำ เพื่อเข้าร่วมโครงการที่สนับสนุนการปรับปรุงพื้นที่ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยน
 ทุนทางกายภาพที่ด้อยศักยภาพกับการมีเครือข่ายทางสังคมกับหน่วยงานรัฐจนได้รับการสนับสนุน
 ให้เข้าร่วมโครงการ และเกษตรกรบางคนยอมเสียรายได้จากระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในอดีต
 หรือเงินรายได้จากการแบ่งสรรจากงานประจำเพื่อนำเงินทุนนั้นมาลงทุนในการปรับเปลี่ยนพื้นที่
 ไปสู่ระบบการจัดการน้ำที่ดี การขุดหนอง การปรับปรุงดิน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเวลาและกำลัง
 แรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้
 ได้มาซึ่งการจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตรที่ดีขึ้นในระยะยาว

เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำมีการตระหนักถึงความสำคัญของการ
 พัฒนาความรู้และทักษะอยู่เสมอควบคู่ไปกับการสร้างและรักษาเครือข่ายกับทุกภาคส่วนให้มี
 ความเข้มแข็ง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นโอกาสในการเรียนรู้และสร้างเครือข่ายไปพร้อม

กัน และเกษตรกรมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์นั้น ไม่เพียงแต่เป็นการแบ่งปัน แต่ยังเป็น การเสริมสร้างความเข้าใจของตนเองให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้มีการนำ ความรู้และคุณธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตและทำงานที่นำไปสู่การได้รับการยอมรับและความ ไว้วางใจให้เป็นผู้นำชุมชน ดังเช่นที่เกษตรกรที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้ มีการสร้างเครือข่าย และ ตำแหน่งจากการลงมือทำ กล่าววว่า

“พอดีเราเรียนสายวิศวกร พอจบแล้วก็ไปทำงานสายโรงงาน ไปทำงาน 10 กว่าปี แล้วสุดท้ายเราก็กลับมา เพราะว่าเรารู้สึกว่าเหมือนเราได้ย้อนคิดว่า ไม่มีใครอยู่ ตรงนี้ ตอนทำงานอยู่ มีโอกาสไปอบรมกับอาจารย์ยักษ์ที่มาบเอื้องนะครับ ก็คือ กสิกรรมธรรมชาติ เราก็กเริ่มรู้สึกสำนึกที่บ้านเกิด อยากกลับบ้าน เราก็กเลย วางแผน คือมันก็เป็นจุดเปลี่ยนของชีวิตนะ พอมาทำแล้วก็ได้เป็นผู้นำชุมชน” (คุณสืบพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 พฤศจิกายน 2567).

การแลกเปลี่ยนทุนในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและ ความเข้าใจของเกษตรกรว่า การบรรลุความสำเร็จในการจัดการน้ำและการทำเกษตรกรรมอย่าง ยั่งยืนนั้น อาจต้องมีการลงทุนและเสียสละในหลายด้าน การยอมแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่เพื่อให้ได้มา ซึ่งทุนในรูปแบบอื่นที่จำเป็นต่อการสร้างพื้นที่ตามวิถีการผลิตนี้ การแลกเปลี่ยนทุนจึงเป็น การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ของเกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำ เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร ความรู้ ความร่วมมือ และการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีความยั่งยืนมากขึ้น สนามนี้จึง ประกอบไปด้วยเกษตรกรที่ไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีทุนที่สำคัญในสนามนี้จึงมี ความได้เปรียบกว่าเกษตรกรที่ต้องยอมเสียสละทุนที่มีเพื่อแลกเปลี่ยนกับทุนอื่นที่มีความสำคัญ และจำเป็นในการลงมือทำตามโมเดลนี้ นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการผสมผสานทุนเพื่อนำมาใช้ใน วิถีการผลิตนี้

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรนำทุนเก่า และทุนใหม่มา ผสมผสานกันในการลงมือทำ เพื่อสร้างความสำเร็จในการจัดการ ดังนี้

ความรู้ที่อยู่เชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ เกษตรกรนำความรู้จากการลง แรงช่วยพ่อแม่ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมาก่อน ความรู้จากประสบการณ์ก่อนหน้านี้ที่เป็นบทเรียน และความเข้าใจที่ได้จากการลองผิดลองถูกในการทำเกษตรแบบเดิม ความรู้จากการเรียน ทำให้มี พื้นฐานความรู้ที่ได้รับการศึกษาในระบบ ปัญหาไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ ประสบการณ์

เชิงลบ เป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรแสวงหาความรู้ใหม่ กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงเกษตรกรนำมาใช้ร่วมกับความรู้ใหม่ที่ได้จากการฝึกอบรมจากโครงการ ความรู้และทักษะเฉพาะด้านที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้เชี่ยวชาญ ความรู้จากการเรียนรู้ด้วยตนเองจากช่องทางออนไลน์ เกษตรกรมีการแสวงหาข้อมูลและความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองผ่านช่องทางดิจิทัล

รักษาเครือข่ายเดิมสู่การสร้างใหม่อย่างต่อเนื่อง เกษตรกรใช้เครือข่ายทางสังคมเดิมจากการรู้จักและทำงานร่วมกับเครือข่ายมาก่อน และระหว่างลงมือทำวิธีการผลิตนี้เกษตรกรมีการสร้างเครือข่ายทางสังคมกับเกษตรกรด้วยกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มเกษตรกร และการสร้างเครือข่ายทางสังคมกับหน่วยงานรัฐ การเชื่อมโยงกับภาครัฐเพื่อเข้าถึงข้อมูล การได้รับการสนับสนุนและโอกาสต่าง ๆ

การได้รับการยอมรับ : จุดเริ่มต้นของการเดินทางต่อ เกษตรกรเข้าสู่สนามนี้ด้วยการเข้าถึงหน่วยงานรัฐ การรู้จักเจ้าหน้าที่ที่สนับสนุนในการดำเนินงานโครงการ เป็นจุดเริ่มต้นให้เกษตรกรสามารถเข้าสู่สนามนี้ ระหว่างลงมือทำนั้น เกษตรกรเกิดผลสำเร็จจากการจัดการน้ำอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ได้รับการยอมรับจนนำมาสู่การมีตำแหน่งในฐานะทุนใหม่จากการลงมือทำ การมีบทบาทและความรับผิดชอบในกลุ่มต่าง ๆ

นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการผสมผสานทุนทางกายภาพ ได้แก่ ที่ดินที่ได้รับมาจากมรดกพ่อแม่ ทรัพย์สินพื้นฐานที่สืบทอดมา เป็นจุดเริ่มต้นของการทำเกษตรกรรม หรือที่ดินซื้อหาเอง การขยายฐานทรัพยากรที่ดินด้วยความพยายามของตนเอง เป็นการนำที่ดินมาวางแผนการใช้ประโยชน์ร่วมกันในการจัดการน้ำและทำเกษตรตามแนวทางใหม่ การนำเงินแบ่งสรรจากรายได้หรือเงินออมมาใช้ในการลงทุนเพื่อเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลง และการเข้าร่วมโครงการที่เกษตรกรได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ความรู้ในการปรับปรุงพื้นที่หรือระบบการจัดการน้ำ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการน้ำจึงมีเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้ประสบความสำเร็จมาก่อน และมีเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากสนามนี้ที่ส่งผลต่อการให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้ ดังเช่นเกษตรกรที่สามารถบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ได้สำเร็จ กล่าวว่า

“ปัญหาในการทำโคก หนอง นาที่ผ่านมาก็คือปัญหา น้ำ น้อย แต่ปีที่แล้วน้ำเต็มบ่อเลย ก็เคยไปแลกเปลี่ยนหาความรู้จากสมาชิกในเครือข่ายนี้แหละ เขาก็บอกให้ขุดคลองแล้วก็เจาะบาดาล ก็ได้จากความรู้ในกลุ่มนี้แหละ แล้วก็จากการไปอบรม คือ แล้วก็ขบ่อบาดาลจากกรมทรัพยากร คือก็กลุ่มขอไป

ก็เป็นการขอภายในกลุ่ม แล้วก็เรียนรู้วิธีแก้ไขปัญหาจากสื่อออนไลน์ YouTube”
(คุณฉลอง (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 ตุลาคม 2567).

ความสำเร็จของเกษตรกรในการจัดการน้ำจึงไม่ได้มาจากการมีทุนใดทุนหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการผสมผสานทุน และใช้ประโยชน์จากทุนที่มีอยู่ ทั้งทุนเก่าที่สั่งสมมาและทุนใหม่ที่แสวงหาเพิ่มเติม เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองและสร้างระบบการเกษตรที่ยั่งยืนและประสบความสำเร็จ ทั้งนี้การรู้จักผสมผสานทุนของเกษตรกรแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันไป จึงส่งผลต่อการใช้ทุนที่แตกต่างและหลากหลาย

การใช้ทุน เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำมีการใช้ทุนที่มีอยู่อย่างหลากหลายอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการน้ำของเกษตรกร ดังนี้

ประยุกต์ใช้ทุนความรู้แบบผสมผสาน เกษตรกรนำความรู้จากการเรียนด้วยประยุกต์ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์และการจัดการพื้นฐานในการวางแผน ความรู้จากอาชีพ นำทักษะและความรู้จากอาชีพเดิมมาปรับใช้ในการบริหารจัดการ ความรู้จากประสบการณ์ ก่อนหน้า ใช้บทเรียนและความเข้าใจจากความผิดพลาดในอดีตมาปรับปรุงวิธีการลงมือทำ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่เกษตรกรรมที่ทำให้พื้นที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ ใช้เป็นแรงจูงใจในการแสวงหาความรู้และวิธีการใหม่ ๆ ร่วมกับความรู้จากการฝึกอบรมจากโครงการการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านช่องทางออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้จากการลงมือปฏิบัติที่ได้จากการลงมือทำ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการน้ำได้สำเร็จ

ฝึกกำลังเครือข่ายในการลงมือทำ เกษตรกรใช้การรู้จักและทำงานร่วมกับเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากรกับเกษตรกรด้วยกัน เป็นการสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา แบ่งปันความรู้ และสร้างพลังกลุ่ม การติดต่อประสานงานเพื่อขอความช่วยเหลือ สนับสนุน หรือเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ กับหน่วยงานรัฐ

การใช้ตำแหน่งและการได้รับการยอมรับ การมีตำแหน่งในเครือข่ายทำให้เกษตรกรใช้บทบาทและอิทธิพลในเครือข่ายเพื่อเข้าถึงข้อมูล การสนับสนุน และสร้างความร่วมมือ เกษตรกรบางคนใช้ตำแหน่งที่ได้จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้ตนเองสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรอื่น และผู้ที่มีความสนใจเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในผลสำเร็จจากการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้

นอกจากนี้เกษตรกรยังใช้ทุนที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกจากพ่อแม่ หรือที่ดินที่ซื้อหา มาเองในการวางแผนและใช้ประโยชน์ในการจัดสรรพื้นที่ตามหลักการจัดการน้ำที่เหมาะสม หรือ ใช้ขยายพื้นที่การเกษตร หรือจัดสรรเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับการจัดการน้ำ โดยใช้เงินจากการได้รับ สนับสนุนจากโครงการขุดหนองน้ำ คลองไส้ไก่ นำเงินที่ได้จากการแบ่งสรรจากเงินประจำ หรือเงิน ออมมาใช้ในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์เพิ่มเติม และใช้ทุนที่เป็นเงินไขให้สามารถได้ประโยชน์จาก สนามนี้ ทำให้เกษตรกรได้ใช้ความรู้ที่สะสมมา การสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม และการลงมือทำจนได้รับการยอมรับ สร้างชื่อเสียง และมีตำแหน่งในชุมชน ดังเช่นเกษตรกร ที่จัดการน้ำได้สำเร็จ กล่าวว่า

“ก่อนที่จะมาทำจะขุดโครงสร้างโคก หนอง นา ก็ได้ไปอบรมที่พัฒนาชุมชนของ จังหวัด เขาก็จะมีแปลงสาธิต แล้วเขาก็ให้แปลงสาธิตหมู่บ้านละ 1 แปลงนะ ใคร สนใจเขาก็ให้ไปทดลองทำโคก หนองนา กัน 1 ไร่ เราก็เอา 1 ไร่ของเราเองนี้ แหะ เราก็ไปอบรม 5 วัน แล้วเราก็ได้ความรู้แล้วได้กลับมาทำ นอกจากนั้นยังจะ ขอบทุนให้กับชุมชน แล้วพี่เป็นผู้ใหญ่บ้าน พี่ก็เขียนโครงการร่วมกับมหาลัย หลักสูตรการสร้างอาชีพให้กับชุมชน” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำมีการตระหนักถึงคุณค่าของทุนทุกประเภทที่มี อยู่ และนำมาใช้อย่างบูรณาการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด การรู้จักใช้ทุนเก่าจึงเป็นรากฐานของ การได้ประโยชน์ การแสวงหาและใช้ทุนใหม่เพื่อต่อยอดและพัฒนา มีการนำทุนที่ตนเองมีอยู่มา แลกเปลี่ยนกับทุนที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการได้มาซึ่งประโยชน์ของตนเอง และ การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่สู่การปรับใช้ทุนให้มีความเหมาะสมที่นำไปสู่ความสำเร็จด้าน การมีศักยภาพการจัดการน้ำที่มีความมั่นคง และสามารถทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืนได้ในระยะยาว เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและชุมชน สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 4 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ของความหมายการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ

สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ เกษตรกรมีการพัฒนาและประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ จากพื้นที่เดิมที่ผลิตแต่พืชเชิงเดี่ยว หรือพื้นที่รกร้างที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า สู่การเป็นพื้นที่สีเขียวที่เต็มไปด้วยพืชพันธุ์ และสัตว์เลี้ยง การจะประสบความสำเร็จจนพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น เกษตรกรมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ ความสำเร็จจากการเปลี่ยนสภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงและได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ ดังนี้

ความรู้เก่าที่มีค่าสู่ความรู้ใหม่ที่ต้องค้นหา เกษตรกรนำความรู้และทักษะที่ตนเองมีอยู่ จากพื้นฐานการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาก่อน ความรู้จากการเรียน ความรู้จากอาชีพ ความรู้จากประสบการณ์ก่อนหน้า ปัญหาไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้มาประยุกต์ใช้และพัฒนาต่อยอดให้เกิดนวัตกรรมในการทำเกษตร เช่น การปรับปรุงดิน การสร้างแหล่งน้ำ การปลูกพันธุ์พืช การเลี้ยงสัตว์ การใช้เทคโนโลยีการเกษตร การจัดการดินและน้ำ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่ยั่งยืนมากขึ้น การเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต การปรับเปลี่ยนไปปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ที่มีมูลค่าสูงขึ้น ทำให้สภาพพื้นที่โดยรวมมีศักยภาพและความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น

รักษาเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมสู่การสร้างใหม่

เกษตรกรมีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการรู้จักและทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐ กับเกษตรกรด้วยกันเอง ทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลใหม่ เทคโนโลยี ตลาด ระหว่างลงมือทำการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ เกษตรกรด้วยกันเอง ผู้บริโภค ทั้งที่เกษตรกรได้รับประโยชน์จากการลงมือทำ การกระจายผลผลิตจากพื้นที่ถึงผู้บริโภค

รักษาดำเนินเดิมสู่การได้มาซึ่งตำแหน่งใหม่

เกษตรกรใช้ตำแหน่งหรืออิทธิพลที่ตนเองมีอยู่ในการเข้าถึงทรัพยากร และการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐได้ง่ายขึ้น การมีชื่อเสียงที่ดีในด้านความตั้งใจและมุ่งมั่นในการลงมือทำจนได้คุณภาพผลผลิต การมีความซื่อสัตย์ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การสร้างความน่าเชื่อถือ และเปิดโอกาสในการได้ตำแหน่งใหม่ ๆ จากวิธีการผลิตนี้

ความสำเร็จของเกษตรกรในการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ในการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่นั้น มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับประเภทของทุนที่มีอยู่ การบูรณาการและใช้ประโยชน์จากทุนต่าง ๆ เหล่านี้ได้เหมาะสมที่นำไปสู่การทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนและสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรในระยะยาว ดังเช่นเกษตรกรที่มีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่จากการลงมือทำแล้วปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้สำเร็จ กล่าวว่า “เครือข่ายโคก หนอง นา ก็ มีตำแหน่งเป็นกรรมการ เขามีกิจกรรมเอามื้อสามัคคีก็ไปช่วยกัน เราก็เอาต้นไม้ไปแบ่งปัน ถ้าเป็นแปลงเรา เขาก็มาช่วยเราคะ ที่ผ่านมามีเดือนที่แล้วก็เพิ่งมีการเอามื้อที่แปลงพี่คะ ก็มาช่วยกันทำแปลงผัก แล้วก็มีพช. มา พาทีมโคก หนอง นาดูด้วยกันนี่แหละมาทำ” (คุณแก้วใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 พฤศจิกายน 2567). การที่เกษตรกรจะประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้ เกษตรกรจำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่มีอยู่มาปรับประยุกต์เข้ากับความรู้ใหม่ การเรียนรู้จากการฝึกอบรมในโครงการ จากการแลกเปลี่ยนความรู้ แรงงานกับเกษตรกรด้วยกัน และการเป็นสมาชิกในเครือข่ายที่ทำให้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้เกษตรกรยังมีสะสมทุนใหม่ในสนามนี้เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจนสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป มีการสะสมทุนใหม่ระหว่างการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

สะสมทุนความรู้สู่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการมีสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลง มีความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการเข้ารับการศึกษาอบรม ศึกษาดูงานพื้นที่อื่น เกษตรกรมีการเรียนรู้เทคนิคการปรับปรุงพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ วิธีการจัดการผลิตที่ทันสมัย ทำให้ได้ผลผลิตที่ตรงตามความต้องการของเกษตรกรเองและการผลิตที่เป็นไปตามความต้องการของ

ตลาด เกษตรกรมีการใช้ระบบน้ำในพื้นที่ ทำให้สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ลดต้นทุน และจัดการทรัพยากร ทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น คุณภาพดี และมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตให้ยั่งยืนมากขึ้น

สะสมทุกภาคีเครือข่าย : ร่วมด้วย ช่วยกันทำ เกษตรกรสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำการเกษตร ทั้งเครือข่ายเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐ เอกชน การเข้าถึงเครือข่ายที่เข้มแข็งช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีใหม่ ๆ ตลาด และโอกาสในการพัฒนาต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น การทำงานร่วมกับเกษตรกรด้วยกันในเครือข่าย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากร ซึ่งนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ร่วมกัน

สะสมตำแหน่งผู้นำให้เท่าทันกับลงมือทำ เกษตรกรได้รับตำแหน่งหรือบทบาทใหม่ ๆ ในเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” การเป็นผู้นำ กรรมการ สมาชิกหรือมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในเครือข่าย ตำแหน่งใหม่ช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงทรัพยากร และการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้มากขึ้น สามารถนำมาพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ของตนเองและส่วนรวมได้ ทำให้เกษตรกรมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและพัฒนาพื้นที่ การมีตำแหน่งทำให้ได้รับการยอมรับช่วยสร้างความน่าเชื่อถือและภาพลักษณ์ที่ดีให้กับเกษตรกร อาจนำไปสู่โอกาสในการสร้างความร่วมมือในการลงมือทำร่วมกัน

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ มีการสะสมทุนความรู้ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งความรู้ การลงมือทำ วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ และผลจากการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรมีตำแหน่งสำคัญในเครือข่ายที่ได้รับการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นการสะสมมูลค่าเชิงเศรษฐกิจของที่ดิน เงินออมในพื้นที่ ดังเช่นเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนพื้นที่จากเชิงเดี่ยวมาสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้สำเร็จ กล่าวว่า “เราชอบอะไร เราก็ปลูก ตอนนี้เป็นประธานกลุ่มอำเภอ เป็นได้สองปี มีการประชุมทุกเดือน สมาชิกกลุ่มมี 34 คน ได้จากเครือข่ายที่ช่วยกันแบ่งปันการแลกเปลี่ยนกันอะไร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ แลกเปลี่ยนกล้าพันธุ์” (คุณประธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2567).

การที่เกษตรกรมีการสะสมทุนใหม่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของเกษตรกรและการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ไปในทิศทางที่ดีขึ้น เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมักจะมี การแลกเปลี่ยนและใช้ประโยชน์จากทุนใหม่เหล่านี้ร่วมกัน การได้กำลังใจจากการรวมกลุ่ม

การลงมือทำวิธีการผลิตนี้ของเกษตรกรจึงรู้สึกได้ว่า เกิดจากการฉันทกกำลังร่วมกันทำเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แกกันและกัน และมีการแลกเปลี่ยนทุนที่สำคัญภายในสนามนี้

การแลกเปลี่ยนทุน การแลกเปลี่ยนทุนระหว่างเกษตรกรที่มีสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป ถือเป็นอีกหนึ่งความสำเร็จของความยั่งยืน โดยเกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนทุนต่าง ๆ เพื่อให้สามารถเกิดผลสำเร็จจากการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ ดังนี้

ความรู้แลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการและการฝึกอบรม
เกษตรกรมีการสละเวลาส่วนตัวและการลดทอนตำแหน่งจากผู้นำชุมชนให้เหลือแต่เพียงผู้เข้าร่วมการฝึกอบรม การศึกษาที่สูง และอาชีพเดิมเพื่อแลกเปลี่ยนกับการมีความรู้ เทคนิค วิธีการ หรือนวัตกรรมในการทำการเกษตร การขอคำแนะนำจากเกษตรกรด้วยกัน ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาเดียวกัน ทำให้สามารถจัดการกับปัญหาและลดความเสียหายในพื้นที่ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ และตลาดในพื้นที่

การมีเครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนกับการได้รับการสนับสนุนกำลังแรงงานและปัจจัยการผลิต เกษตรกรสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มเกษตรกรด้วยกันเอง เพื่อเชื่อมโยงและสร้างโอกาสให้กับเกษตรกรรายอื่น เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน ความรู้ในการจัดการทรัพยากร การผลิต การตลาด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างของระบบการเกษตรในพื้นที่ และการเชื่อมโยงกับหน่วยงานรัฐ เอกชน ทำให้เกษตรกรมีโอกาสในการเข้าร่วมการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะ และการมีกิจกรรมทำร่วมกัน

ตำแหน่งแลกเปลี่ยนกับการบริหารจัดการเกษตรกรด้วยกัน และการเข้าถึงหน่วยงานรัฐ เอกชน ผู้ที่มีตำแหน่งเป็นกระบอกเสียงและผลักดันแนวทางในการดำเนินงานที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรส่วนรวมในพื้นที่ ผู้ที่มีตำแหน่งเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานรัฐ เอกชน เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือที่จำเป็น สามารถเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับกลุ่มเกษตรกร ทำให้ได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากภายนอกได้ง่ายขึ้น

นอกจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากปรับเปลี่ยนพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนทุนดังกล่าวข้างต้นแล้ว เกษตรกรยังมีการแลกเปลี่ยนพื้นที่ทางการเกษตรที่ได้ที่ดินจากมรดกพ่อแม่ หรือที่ดินซื้อหามาเองจากเดิมที่ใช้ประโยชน์จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีรายได้หลัก มาสู่การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็น “โคก หนอง นา โมเดล” และนำที่ดินเข้าร่วมโครงการ ซึ่งในระยะเริ่มต้นยังไม่ได้ผลผลิต และยังไม่มียาได้ อีกทั้งมีการแลกเปลี่ยนเงินรายได้จากงานหลักและเวลาสู่การลงทุนในพื้นที่ เพื่อมุ่งหวังว่า จะสร้างความอุดมสมบูรณ์และได้ผลตอบแทนกลับคืนมา

ภายหลัง และบางกิจกรรมยังเป็นแหล่งเงินออกในพื้นที่ของปฏิบัตินี้ เกษตรกรจึงนำทุนทางเศรษฐกิจในรูปแบบหนึ่งเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนให้ได้ทุนทางเศรษฐกิจในอีกแบบหนึ่ง รวมถึงการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจกับทุนอื่นที่ทำให้เกษตรกรได้เครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีตำแหน่งแห่งที่ที่ได้รับการยอมรับ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำที่มีการแลกเปลี่ยนทุนที่ดินจากการใช้ผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่ที่ดินที่มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น กล่าวว่า “...ตอนยังไม่ปรับเปลี่ยนพื้นที่ จะมีน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน ช่วงหน้าแล้งก็แล้ง เดิมทีที่นี่เป็นสวนยางพาราครับ พอมาทำโคกหนองนา พื้นที่เปลี่ยนไปเยอะ ในพื้นที่ 15 ไร่เนี่ย มันเป็นที่เลี้ยงหมูแล้ว ผมก็เลยเอาสระนี้ครับไปไว้ทั้งหมด 4 มุม กระจายน้ำให้กับพืชผลทางการเกษตรของเราเนี่ยได้ และอีกอย่างเนี่ยในเรื่องของปศุสัตว์ ก็ค่อนข้างที่จะต้องใช้น้ำเยอะ มีการแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายบ้าง” (คุณแมน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 ธันวาคม 2567). เกษตรกรนำทุนที่ดินที่ตนเองมีอยู่ในการแลกเปลี่ยนกับการปรับพื้นที่เพื่อสร้างความหลากหลายเชิงพื้นที่ สร้างรายได้ และเพิ่มมูลค่าของที่ดินในอนาคต และการรวมกลุ่มกันทำช่วยลดทุนทางเศรษฐกิจที่จะสูญเสียไป เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล การมีตำแหน่งเป็นสมาชิกในเครือข่ายช่วยหนุนเสริมให้เกษตรกรมีความมั่นใจในการลงมือทำ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน และลดต้นทุนในวิธีการผลิตนี้ การแลกเปลี่ยนทุนในทุกด้านเป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเกษตร และการพัฒนาสภาพพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะเปิดใจและยินดีที่จะแลกเปลี่ยนทุนที่ตนเองมีอยู่ เพื่อสร้างระบบการเกษตรกรรมที่ยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อตัวเองและส่วนรวม สำนานนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพิเศษและความยืดหยุ่นเพิ่มโอกาสให้แก่เกษตรกรที่มีการครอบครองทุนที่แตกต่างกัน นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการผสมผสานทุนเพื่อใช้ประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรนำทุนเก่า และทุนใหม่มาผสมผสานกันในการลงมือทำ เพื่อสร้างความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนพื้นที่จากพื้นที่วิธีการผลิตพืชเชิงเดี่ยวหรือพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์สู่พื้นที่ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ ดังนี้

บูรณาการความรู้อย่างสร้างสรรค์ เกษตรกรมีการผสมผสานความรู้ และทักษะที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือประสบการณ์ที่สั่งสมมาในการทำการเกษตรในสภาพพื้นที่เดิม ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ สภาพอากาศ และระบบนิเวศในพื้นที่เดิม วิธีการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือจัดการผลผลิตที่เคยใช้ได้ผลในอดีต กับความรู้ใหม่เกี่ยวกับเทคนิคการเกษตรสมัยใหม่

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี การจัดการดินและน้ำแบบใหม่ ความรู้ด้านการตลาด และการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

เกษตรกรไม่ทำเอง แต่เน้นสร้างเครือข่ายทางสังคม จากเดิมเกษตรกร มีความสัมพันธ์ในชุมชนเดิม เครือญาติ เพื่อนบ้าน หรือความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนที่มีอยู่แต่เดิม มีทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน และการต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามของการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร การสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ เอกชน ผู้ค้า ผู้บริโภค ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หรือแพลตฟอร์มการค้าออนไลน์ต่าง ๆ

เกษตรกร : ผู้นำยุคใหม่ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญ จากเดิมเกษตรกรมุ่งแต่มีวิธีการผลิตแบบตัวใครตัวมัน เกิดการเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ผู้ที่มีความรู้หรือประสบการณ์เป็นที่ยอมรับในชุมชนเดิม เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามนี้ เกิดเป็นผู้นำกลุ่มเกษตรกรสมัยใหม่ มีบทบาทในการเป็นตัวแทนของเกษตรกร เป็นกระบอกเสียงที่สำคัญ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ การเป็นวิทยากร การสร้างชื่อเสียงในแวดวงการเกษตร

การประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เกษตรกรมีการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ การมีเครือข่ายเดิมและเครือข่ายใหม่ การมีตำแหน่งเดิมที่มุ่งแต่การบริหารการปกครองสู่การเป็นผู้นำทางด้านการทำเกษตรกรรมที่ยังได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน เป็นภาพลักษณ์ของผู้นำที่ดีในการสร้างงาน สร้างอาชีพ เป็นบุคคลตัวอย่างในพื้นที่นำร่องของวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังเช่นเกษตรกรที่เป็นผู้นำชุมชนที่มีความสนใจในการทำวิธีการผลิตนี้ กล่าวว่า “ถ้าเกิดเราไม่มีความรู้เนี่ย เรามาทำมันทำไมได้ ก็คือด้านกำลังทรัพย์ก็ต้องมี กำลังแรงกายก็ต้องมี ผมแทบจะไม่ได้ใช้ทุนไม่ได้ใช้ดั่งค์ เพราะเรามีเครือข่ายบางคนเขาปลูกกล้วย เขาเอากล้วยมาให้เรา เขาปลูกมะม่วง เขาก็มาให้เราปลูกมะม่วง คือมันดีอยู่ตรงเนี่ย” (คุณเดช (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 ตุลาคม 2567). ความสำเร็จของเกษตรกรในการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่อย่างยั่งยืน มาจากการบูรณาการทุนเก่าที่แข็งแกร่งเข้ากับทุนใหม่ที่ได้มาเพิ่มเติม การผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การรักษาความสัมพันธ์ในชุมชนเดิมพร้อมกับการสร้างเครือข่ายใหม่ และการใช้บทบาทเดิมต่อยอดไปสู่ตำแหน่งใหม่ ๆ ที่มีอิทธิพลมากขึ้น เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาการเกษตรให้มีความก้าวหน้าและสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรในระยะยาว เมื่อเกษตรกรมีการผสมผสานทุนแล้ว จะต้องมีการใช้ทุนต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์

การใช้ทุน เกษตรกรที่พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง มีการใช้ทุนอยู่อย่างหลากหลาย อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารจัดการพื้นที่ของเกษตรกร ดังนี้

การใช้ความรู้ที่สั่งสมในการปรับตัวสู่วิถีใหม่ เกษตรกรใช้ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาในการทำการเกษตรในสภาพพื้นที่เดิม มาเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้เทคนิคการเกษตรสมัยใหม่ การใช้เทคโนโลยีที่ผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ การจัดการดินและน้ำ ความรู้ด้านการตลาด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ลดต้นทุน และสร้างมูลค่าเพิ่ม มีการนำองค์ความรู้ใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ในการวางแผนและตัดสินใจในการทำการเกษตรกรรมให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป การเรียนรู้ทักษะที่จำเป็นสำหรับการทำการเกษตรในวิถีใหม่

ความสัมพันธ์กับคนที่ลงมือทำแบบเดียวกัน เกษตรกรใช้ความสัมพันธ์กับเกษตรกรด้วยกัน เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นที่ปรับตัวได้สำเร็จ การเข้าร่วมกลุ่มเครือข่าย การทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐ เอกชน, ผู้ค้า หรือผู้ประกอบการ เพื่อเข้าถึงข้อมูล เทคโนโลยี ตลาด และแหล่งเงินทุนใหม่ ๆ การใช้เครือข่ายเพื่อเข้าถึงการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ จากหน่วยงานรัฐ เอกชน

ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตแบบใหม่ เกษตรกรเป็นที่นับถือของคนในชุมชนหรือมีประสบการณ์ในชุมชน ใช้สถานะของตนเองในการนำเสนอแนวทางการเปลี่ยนแปลงและสร้างการยอมรับจากเกษตรกร และคนในชุมชน ผู้ที่มีตำแหน่งเป็นคนกลางในการประสานงานระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือที่เหมาะสม

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่มีการใช้ทุนความรู้ การสร้างเครือข่ายทางสังคมกับทุกภาคส่วน การมีตำแหน่งในกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน และการได้รับความไว้วางใจจากหน่วยงานรัฐให้เป็นตัวแทนเกษตรกรอันเป็นผลมาจากการลงมือทำอย่างจริงจัง และมีพื้นฐานจากการอยู่ในกลุ่มเครือข่ายในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้สำเร็จ กล่าวว่า “แต่แรกเคยไปเรียนรู้กับคนที่ทำโคก หนอง นา ที่จังหวัดนี้ด้วยกัน พอมาทำก็เป็นสมาชิกอยู่ในเครือข่ายโคก หนอง นา ของอำเภอด้วย เขามีกิจกรรมเอามื้อ เพื่อนเขาก็มาช่วยกันทำงาน ดันไม้ก็ได้ นะครับ หนู วัวนี้ก็ซื้อเองจากเพื่อนในเครือข่าย” (คุณสิงห์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 ธันวาคม 2567). เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ มีการใช้ทุนที่มีอยู่ในแต่ละด้าน โดยนำความรู้และ

ประสบการณ์เดิมมาเป็นพื้นฐาน และการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีใหม่ สร้างและใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง และใช้บทบาทหรือตำแหน่งที่มีอยู่ในการเข้าถึงโอกาส และการสนับสนุนต่าง ๆ เพื่อให้สามารถปรับตัวและอยู่ในสภาพแวดล้อมใหม่ได้อย่างยั่งยืน

เกษตรกรที่อยู่ในสนามของ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่มีการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่กับทุนที่มีความสำคัญต่อการลงมือทำ การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ และการประยุกต์ใช้ทุนที่แตกต่างกันไป เกษตรกรบางคนมีความสามารถและศักยภาพจึงมีตำแหน่งแห่งที่ภายในสนาม ในขณะที่เกษตรกรคนอื่น ๆ อาจต้องช่วงชิง ยื้อแย่ง และแข่งขันระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และกับหน่วยงานรัฐ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ทรัพยากร หรือการได้รับการสนับสนุนต่าง ๆ การอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยาวนานต้องอาศัยการบริหารจัดการทุนที่ซับซ้อน การบริหารจัดการทุนที่มีอยู่และทุนที่ได้มาใหม่อย่างรอบคอบและรอบด้าน มีทั้งการแข่งขันและมีความร่วมมืออย่างเหมาะสมอาจจะนำมาซึ่งการอยู่ในสนามที่มั่นคงและคงทนที่สุด เพื่อสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของการทำเกษตรกรรมแบบวิถีใหม่ สรุปลกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากความหมายความสำเร็จเมื่อสภาพพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 5 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ของความหมายสภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ

ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว เพียงแต่เกษตรกรเข้าใจในหลักการแล้วนำไปปฏิบัติให้มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ความสามารถ และศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคน เกษตรกรมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จจากการแก้ปัญหา ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรมีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ที่เป็นเงื่อนไขของการทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์ในการเข้าสู่สนามนี้ที่สำคัญ ดังนี้

ความรู้เก่ามีคุณค่า ความรู้ใหม่ต้องไขว่คว้า เกษตรกรมีความรู้และทักษะที่สั่งสมมาจากการทำการเกษตรในพื้นที่จากพ่อแม่ ซึ่งอาจมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเฉพาะของพื้นที่ และการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงความเข้าใจในสภาพแวดล้อมปัญหา และวิธีการแก้ไขแบบดั้งเดิมที่เคยใช้ได้ผล และมีทุนความรู้ใหม่จากการเรียนรู้เทคนิคการเกษตรตาม วิธีการผลิตนี้ การใช้เทคโนโลยีที่มีความเหมาะสม การจัดการดินและน้ำ ความรู้ด้านการตลาดที่ช่วยแก้ไขปัญหาคเดิม การเข้าถึงข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ และองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหในพื้นที่

รักษาเครือข่ายทางสังคมเดิมและสร้างใหม่ เกษตรกรมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน เพื่อนบ้าน หรือความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนที่สามารถให้ความช่วยเหลือหรือข้อมูลในการแก้ไขปัญห เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามนี้มีการเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกรที่มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหเดียวกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน วัด สถาบันการศึกษา ผู้บริโภคที่สามารถให้ความรู้และสนับสนุน มีการสร้างเครือข่ายผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและหาทางแก้ไขปัญห

เกษตรกรในฐานะผู้นำกลุ่มในการแก้ปัญหา จากการเป็นเพียงเกษตรกรโดยทั่วไปที่มีทุนเดิม คือ ความรู้ ความสามารถในอาชีพอื่นมาก่อน หรือการเป็นเกษตรกรที่มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ แต่พอเกษตรกรลงมือทำแล้วสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่แก้ปัญหาดิน น้ำ ป่า การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ได้สำเร็จ มีทุนใหม่ คือ การเป็นผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญห ผู้แทนเกษตรกรที่มีส่วนในการผลักดันแนวทางการแก้ไขปัญห เป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนว่าจะนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนได้

การที่เกษตรกรประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหในพื้นที่นั้น เป็นผลมาจากการบูรณาการและการใช้ประโยชน์จากทุนทั้งเก่าและใหม่ในหลากหลายด้านอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกัน เพื่อให้สามารถปรับตัว พัฒนา และสร้างความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

ดังเช่นเกษตรกรที่มีการได้ซึ่งมาทุนเก่าและทุนใหม่แล้วนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ “ผมเคยทำงานเป็น รพช. แหละ ที่เอามาใช้ก็คือ เวลาที่เราขุดดิน ทำยังไงไม่ให้ น้ำมันไหลออกไปข้างนอก เหมือนทำถนน ขอบข้าง ๆ ไม่ให้มันต่ำ ไม่ให้มันสูง เวลาฝนตกให้มัน ไหลลงสระ เราก็คันดิน ปรับดิน ก็คือเป็นโครงการที่เห็นเป็นรูปธรรมแล้วทำจริง คือเครือข่ายเขามา สนับสนุน หลังจากที่เราได้ทำโคก หนอง นา ไปแล้ว ที่นี้ก็มีเจ้าหน้าที่เข้ามาเฝ้างาน” (คุณอนันต์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 ตุลาคม 2567). การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรจะต้องเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และต้องการทดลองทำ แบบลอง ผิดลองถูกในการแก้ไขปัญหา ถือเป็นสิ่งสำคัญของการเรียนรู้และพัฒนาโมเดลนี้ให้เหมาะสมกับ บริบทของแต่ละพื้นที่และเกษตรกรแต่ละคน การแก้ปัญหาในบริบทนี้ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว ที่สามารถนำไปใช้ได้เหมือนกันทุกพื้นที่ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพดิน น้ำ ภูมิอากาศ และปัจจัยแวดล้อม อื่น ๆ มีความแตกต่างกัน ทำให้เกษตรกรต้องปรับประยุกต์แนวคิดให้เข้ากับลักษณะเฉพาะของ ตนเอง ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาที่ไม่คาดคิดและเป็นไปตามที่วางแผนไว้ การนำทุนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ที่มีอยู่เดิมมาสนับสนุนในการลงมือทำ อาศัยเครือข่ายในการเข้ามาสนับสนุนปัจจัย การผลิต เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้ที่พร้อมที่จะเรียนรู้จากปัญหา ทดลองหาวิธีแก้ไข พัฒนatenเองอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และมีการสะสมทุนใหม่จากการลงมือทำเพื่อให้เกิดความ ต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจนสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป มีการสะสมทุนใหม่ระหว่างการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

สร้างคลังความรู้สู่การลงมือทำ เกษตรกรมีความกระตือรือร้นในการ เข้าร่วมการฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การศึกษาดูงานพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ เพื่อ เรียนรู้แนวปฏิบัติที่ดีและนำมาปรับใช้ การอ่านหนังสือ หรือค้นหาข้อมูลจากแหล่งออนไลน์ที่ น่าเชื่อถือ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

สะสมเครือข่ายทางสังคมเพื่อทางรอด เกษตรกรมีการเข้าร่วมกลุ่ม เกษตรกรในพื้นที่หรือเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความช่วยเหลือ สร้าง ความร่วมมือ การพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเรียนรู้เทคนิคต่าง ๆ จากเกษตรกร การติดต่อและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อขอคำแนะนำ สนับสนุน หรือแสวงหา โอกาส การเชื่อมโยงกับเกษตรกรจากพื้นที่อื่น เพื่อเรียนรู้แนวทางการทำเกษตรที่หลากหลาย

ตำแหน่งกับการได้มาซึ่งโอกาส เกษตรกรได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำ กลุ่มเกษตรกร ผู้นำชุมชน ทำให้มีโอกาสในการเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร และการสนับสนุน

ต่าง ๆ ได้มากขึ้น ทำให้มีอิทธิพลและได้รับการยอมรับ ซึ่งนำไปสู่โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและการสนับสนุนต่าง ๆ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้บริหารในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และการได้เป็นตัวแทนของเกษตรกรในการนำเสนอความต้องการและปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การสะสมทุนใหม่ในแต่ละด้านเหล่านี้มีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนในทุกด้านอย่างสมดุล เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน ดังเช่นเกษตรกรที่สะสมทุนความรู้ ประสบการณ์ จากการลงมือทำในการแก้ปัญหาในพื้นที่ การได้ความรู้ใหม่ เครือข่ายทางสังคมใหม่ และได้ตำแหน่งใหม่ กล่าวว่า “เราได้ขยายเครือข่าย อย่างตรงนี้บางคนเขาก็โทรมานะ เขาก็บอกว่าเขาเห็นเราใน YouTube เขาอยากเรียนรู้โคก หนอง นา อะไรแบบนี้ว่า ต้องทำยังไงบ้าง พี่ก็บอกเขาว่า พื้นที่ต้องเป็นแบบนี้ เขาต้องทำอะไรแบบนี้ คือเขาก็ถามเรานะ คือโคก หนอง นานี้ทำทั่วประเทศ” (คุณปัญญา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กันยายน 2567). การสะสมทุนใหม่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เนื่องจากปฏิบัตินี้เป็นการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรกรรมที่ต้องเผชิญกับความท้าทายและความไม่แน่นอนต่าง ๆ การมีทุนใหม่จะช่วยเสริมสร้างความยืดหยุ่นและศักยภาพในการรับมือและแก้ไขปัญหาได้ นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญและจำเป็นมาใช้ในการดำเนินการนี้

การแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรจะประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาในพื้นที่ จำเป็นจะต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่เพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความจำเป็นในสนามนี้ เพื่อใช้ในการจัดการพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

การเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการแลกเปลี่ยนกับการมีความรู้สู่

การลงมือทำ เกษตรกรเข้ารับการฝึกอบรม ทำให้ได้รับความรู้ ได้เครือข่ายจากการลงมือทำ ผลจากการลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรมทำให้มีตำแหน่งในเครือข่าย และได้รับจากหน่วยงานรัฐ โดยอาศัยอิทธิพลหรือความน่าเชื่อถือของตำแหน่งในการชักชวนและสร้างความร่วมมือกับเกษตรกรรายอื่นในชุมชนให้หันมาทำร่วมกัน

การมีเครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนกับการเรียนรู้และกำลังแรงงาน เกษตรกรเสียสละเวลาในการทำงานในแปลงส่วนตัว เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม พบปะพูดคุยกับสมาชิกคนอื่น ๆ สร้างความไว้วางใจ และพัฒนาความสัมพันธ์ การเข้าร่วมประชุมหรือกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่าย ผลจากการเสียสละเวลาส่วนตัว เมื่อเกิดปัญหาในแปลงส่วนตัว การมีเครือข่ายสามารถนำมาซึ่งความช่วยเหลือ คำแนะนำ หรือแม้กระทั่งแรงงาน

สนับสนุนจากสมาชิกคนอื่น ๆ ซึ่งอาจช่วยประหยัดเวลาและแก้ไขปัญหาได้รวดเร็วขึ้น เครือข่ายมีการแบ่งปันทรัพยากรต่าง ๆ เช่น เครื่องมือ อุปกรณ์ ปัจจัยการผลิต ซึ่งช่วยลดภาระและประหยัดเวลาในการจัดหาด้วยตนเอง

การมีตำแหน่งแลกเปลี่ยนกับภาระหน้าที่และโอกาสในการเข้าถึง

การมีตำแหน่งมักมาพร้อมกับภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้น การเข้าร่วมประชุม การประสานงาน การเป็นตัวแทนของกลุ่ม การจัดการกิจกรรมส่วนรวม ซึ่งอาจลดเวลาที่เกษตรกรสามารถทุ่มเทให้กับการดูแลพื้นที่ส่วนตัวลงไป การมีภารกิจในตำแหน่งทำให้มีเวลาน้อยลงในการจัดการเรื่องอาหารการกินของตนเองและครอบครัว การปลูกผัก การเตรียมอาหาร การทุ่มเทเวลาให้กับกิจกรรมส่วนรวม ทำให้มีเวลาน้อยลงในการหารายได้เสริม หรือการจัดการผลผลิตส่วนตัวเพื่อจำหน่าย หากแต่เกษตรกรมีผลที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน ปริมาณอาหารการกินที่มั่นคงและหลากหลายขึ้น ทำให้เกษตรกรในฐานะสมาชิกสามารถเข้าถึงอาหารที่หลากหลายและอาจมีปริมาณมากขึ้น เข้าถึงโอกาสในการเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงาน หรือแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตอาหารที่หลากหลายและมีคุณภาพ การเป็นผู้นำและการสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ การยอมรับ และความสุขทางใจ ซึ่งอาจเป็นผลตอบแทนที่สำคัญ

นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการแลกเปลี่ยนเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนามนี้ การแลกเปลี่ยนเงินที่เคยได้จากเชิงเดียวกับการเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” หรือจากพื้นที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้แลกเปลี่ยนกับการนำที่ดินเข้าร่วมโครงการในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การแลกเปลี่ยนเงินและเวลากับการเปลี่ยนพื้นที่ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและมีความอุดมสมบูรณ์ ดังเช่นเกษตรกรที่มีการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และทุนเชิงสัญลักษณ์กับความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่และแก้ปัญหาได้ กล่าวว่า

“ก็ถือเป็นหนึ่งในคณะกรรมการของเครือข่ายโคก หนอง นา คือเป็นเหรัญญิกค่ะ กิจกรรมในเครือข่ายที่ผ่านมาจะมีการเฉลิมพระเกียรติของในหลวงของพระราชินี แล้วก็มีการเอามื้อ การหาอยู่หากินแบบนั้นนะคะ พบปะสังสรรค์กัน แลกเปลี่ยนกันที่บ้านก็มีอยู่แล้วคือไก่ไข่ เราก็ซื้อหมู เราก็ได้จากเพื่อนโคก หนอง นา ด้วยกันนี่แหละ ก็ซื้อในราคาถูก” (คุณเสริมใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 พฤศจิกายน 2567).

การแลกเปลี่ยนทุนในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่น ความคิดสร้างสรรค์ และความมุ่งมั่นของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ โดยที่เกษตรกรไม่ได้ยึดติดอยู่กับรูปแบบการทำเกษตรแบบเดิม หรือข้อจำกัดที่มีอยู่ แต่พร้อมที่จะปรับเปลี่ยนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และแสวงหาโอกาสใหม่ ๆ จากเกษตรกรด้วยกันในเครือข่ายที่ลงมือทำแบบเดียวกัน เพื่อสร้างระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนและแก้ปัญหาในพื้นที่ของตนเองได้อย่างแท้จริง เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่จึงไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีการครอบครองทุนที่มีความสำคัญที่มากกว่าจึงมีความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จภายในสนามนี้ได้รวดเร็วกว่า ในขณะที่เกษตรกรที่มีทุนที่จำเป็นในระดับลดน้อยลงมาอาจจะประสบความสำเร็จอีกระดับหนึ่ง แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จมิติเดียวกัน หากแต่ระดับความสำเร็จอาจจะแตกต่างกัน ทั้งอยู่กับการครอบครองทุน การสะสมทุน และการแลกเปลี่ยนทุน นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการผสมผสานทุนเพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในพื้นที่

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาในพื้นที่ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วยให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน โดยการนำประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับความรู้ เทคโนโลยี และโอกาสใหม่ ๆ ดังนี้

การผสมผสานความรู้สู่การลงมือทำ เกษตรกรมีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นทุนเก่า ความรู้เรื่องพันธุ์พืชพื้นเมือง การจัดการดินแบบดั้งเดิมกับความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมเรื่องการจัดการน้ำ การปรับปรุงดินให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่

การผสมผสานเครือข่ายทางสังคม : การพึ่งพาระหว่างกัน การมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ผสมผสานกับเครือข่ายใหม่ ๆ การเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกรออนไลน์ การประสานและติดต่อกับหน่วยงานรัฐ เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้

การประสานบทบาทผู้นำ การผสมผสานบทบาทผู้นำที่มีอยู่เดิมในชุมชน การทำงานร่วมกับชุมชน การอาศัยอยู่ในชุมชน ผสมผสานกับการมีบทบาทใหม่ ๆ การเป็นแกนนำในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” การเป็นวิทยากรให้ความรู้ การเป็นผู้นำชุมชน อันเป็นผลมาจากการลงมือทำ แล้วได้รับการยกย่อง ยอมรับนับถือทางสังคม

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ช่วยให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนในการผลิต โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่เดิมให้มากที่สุด การนำเทคโนโลยีและความรู้ใหม่ ๆ มา

ปรับปรุงวิธีการทำงาน การกระจายความเสี่ยงจากการพึ่งพาทรัพยากรหรือวิธีการใดวิธีการหนึ่ง การนำความรู้และประสบการณ์ดั้งเดิมมาผสานกับแนวคิดใหม่ ๆ ที่เน้นความสมดุลของระบบ นิเวศ เกษตรกรไม่ได้ลงมือทำเองเพียงลำพัง หากแต่เกษตรกรอาศัยพลังแรงงานคนในครอบครัว ชุมชนมาใช้ในการแก้ปัญหาที่เป็นวิธีการผลิตแบบใหม่ ดังเช่นที่เกษตรกรที่ลงมือทำแล้วผสมผสาน ทุนได้สำเร็จ กล่าวว่า

“พี่ทำงานกรุงเทพฯ มา 17 ปี ด้านสุขภาพและความงามของโรงพยาบาล แล้วพี่ก็ จบการตลาดมา พอพี่กลับมาบ้าน พี่ก็มีข้อสงสัยอยู่ตลอดเวลาว่า แล้วทำเกษตร มันเป็นแบบนี้ ทำไมทำแล้วไม่รวย ทำไมไม่เหมือนญี่ปุ่นเลย ที่เราเคยไปดูงาน ที่ ญี่ปุ่นกับโรงพยาบาล คืออาชีพนี้เป็นอาชีพที่ทำให้เราร่ำรวย แต่ในประเทศไทย ไม่ได้เป็นแบบนั้น แล้วบังเอิญว่าตอนนั้นในหลวงรัชกาลที่ 9 ท่านสิ้นพระชนม์ ก็มี ข้อมูลข่าวสารมาให้เรารับชมเรื่อย ๆ เราก็มองว่าเกษตรมันก็น่าทำ พอมาทำก็พอ อยู่ พอกิน สร้างอาชีพ รายได้ให้ชุมชน” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีความยืดหยุ่นในการปรับตัวและเรียนรู้ พร้อมทั้งนำทุนที่มีอยู่มาผสมผสานกับโอกาสใหม่ ๆ เพื่อ สร้างระบบเกษตรกรรมที่มีความเหมาะสมกับบริบทของตนเองและสามารถแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้ และนำไปสู่การใช้ทุนให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน

การใช้ทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการแก้ปัญหาในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการใช้ทุนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและแก้ไขอุปสรรคในการลงมือทำ ดังนี้

การประยุกต์ความรู้สู่การลงมือทำ เกษตรกรใช้ความรู้และ ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการเกษตรในพื้นที่ สภาพดินฟ้าอากาศ พืชที่เคยปลูกได้ดี มาเป็น พื้นฐานในการวางแผนและตัดสินใจ นำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน หรือจาก เครือข่ายมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบพื้นที่ การจัดการน้ำ การเลือกพืชและสัตว์ที่เหมาะสม ใช้ ความรู้ที่มีอยู่และแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ การจัดการโรคและ แมลงศัตรูพืช การปรับปรุงดินที่มีปัญหาจนสภาพพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงและแก้ปัญหาในพื้นที่ได้

ร่วมด้วยช่วยกันทำกับเครือข่ายทางสังคม การสอบถามข้อมูล ขอคำแนะนำ หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเกษตรกรด้วยกัน ผู้เชี่ยวชาญ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกิดการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน การลงแรงด้วยกัน การผลิต การหาตลาด ใช้เครือข่ายใน

การเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ของตนเอง เพื่อเป็นแบบอย่างและสร้างแรงบันดาลใจให้กับเกษตรกรที่มีความสนใจในวิธีการผลิตนี้

การใช้ตำแหน่งสู่การประสานงานทุกภาคี เมื่อเกษตรกรมีตำแหน่งในชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร จะใช้บทบาทนั้นในการผลักดันและสนับสนุนการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ในวงกว้าง การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อขอความช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกในการดำเนินงาน การเป็นตัวแทนของกลุ่มเกษตรกรในการนำเสนอความต้องการหรือปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การใช้ทุนในแต่ละด้านอย่างบูรณาการและสอดคล้องกัน เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่และประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน เกษตรกรมีการวางแผนในการลงมือทำ มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และพร้อมที่จะเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นเกษตรกรที่ใช้ทรัพยากรทั้งที่มีอยู่เดิมและได้มาระหว่างการลงมือทำ โดยเริ่มต้นจากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับวัดมาก่อนที่ทำให้เกษตรกรได้เข้าสู่สนามนี้ กล่าวว่า “ทำทุกอย่างแล้วมันก็ล้า มันก็แก่ตัวมาแล้ว มันก็อยากจะทำง่าย ๆ ก็เลยมาเข้าโครงการโคก หนอง นา เหมือนที่พระอาจารย์ที่วัด เป็นผู้เบิกทาง ก็รับจากท่านมาเป็นสาขาใหญ่ของท่าน ความรู้เรื่องการปรับปรุงดินการทำปุ๋ยก็ได้มาจากการอบรมที่วัด โซล่าเซลล์ก็ได้มาจากการวัด” (คุณวัฒน์) การใช้ทุนในด้านต่าง ๆ เหล่านี้อย่างสมดุลและสอดคล้องกัน ทำให้เกษตรกรสามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต สร้างมูลค่าเพิ่ม และรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกษตรกรสามารถแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ ได้ใช้ความรู้ การสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายที่ลงมือทำแบบเดียวกัน และการได้รับการยอมรับให้อยู่ในสนามของการทำเกษตรกรรมด้วยวิธีการผลิตนี้ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน เกษตรกรที่จะสามารถได้ประโยชน์จากสนามนี้ได้จนสามารถแก้ปัญหาในพื้นที่ได้สำเร็จแล้วแต่มีกลยุทธ์ในการใช้ทุนที่แตกต่างกันไป สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นพื้นที่สร้างโอกาสที่เปิดกว้างสำหรับเกษตรกรที่มีความแตกต่างกัน โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนทุน การเรียนรู้ร่วมกัน และการปรับใช้หลักการที่มีความยืดหยุ่น เพื่อให้เกษตรกรสามารถได้รับประโยชน์และเติบโตไปพร้อมกันได้ สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 6 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้

ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือ ชุมชน เป็นความหมายความสำเร็จที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากสนามหรือโอกาสต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ โดยที่เกษตรกรจะต้องมีทุนที่สำคัญที่สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชน โดยมีการกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ต่าง ๆ ดังนี้

ความรู้เก่าที่มีค่าสู่ความรู้ใหม่ที่สร้างสรรค์ เกษตรกรมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและสมาชิกในครอบครัวที่เคยประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการทำเกษตร รวมทั้งจากการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียงที่ลงมือทำเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรมีพื้นฐานของการลงมือทำเกษตรกรรมมาก่อน เมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนแล้วได้เข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้เทคนิคการเกษตรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” การจัดการพื้นที่ และประยุกต์เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสมมาปรับใช้ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในการส่งเสริมด้านการเกษตร และการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านช่องทางออนไลน์

เริ่มต้นจากครอบครัวสู่ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม การได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุน และความร่วมมือจากสมาชิกในครอบครัวในการทำการเกษตร การสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือกับเกษตรกรด้วยกันและคนในชุมชน หน่วยงานรัฐในพื้นที่ ระหว่างที่ลงมือทำโมเดลนี้ เกษตรกรมีการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตเดียวกัน ผู้ประกอบการ หน่วยงานรัฐ และผู้บริโภค

ครอบครัวยอมรับแล้วเดินทางต่อ การใช้ประโยชน์จากความน่าเชื่อถือและการยอมรับที่ตนเองหรือครอบครัวมีอยู่ในชุมชน การใช้ประโยชน์จากตำแหน่งหรือบทบาทที่ตนเองมีอยู่ในกลุ่มเกษตรกร หรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน การทำงานอาชีพประจำก่อนหน้าเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” และการได้รับการสนับสนุนให้สืบทอดบทบาทสำคัญในครอบครัวหรือชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เมื่อลงมือทำวิธีการผลิตนี้เกษตรกรมีความตั้งใจทุ่มเทในการลงมือทำ มีการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำในกลุ่มเกษตรกร การได้รับการคัดเลือกจากเกษตรกรในเครือข่ายเดียวกันให้มีอำนาจในการตัดสินใจและเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ มีตำแหน่งผู้นำที่สำคัญในการขับเคลื่อนปฏิบัติการนี้

เกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้จนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวและ/หรือชุมชนได้ มีการได้มาซึ่งทุนเก่าที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีหน้าที่มาจากการงานอาชีพที่ทำอยู่ จากการได้รับการยอมรับนับถือกับคนในชุมชน จนเมื่อลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีความรู้ความเข้าใจในการลงมือทำ สร้างเครือข่ายทางสังคมและการได้รับความไว้วางใจให้มีตำแหน่งสำคัญ มีการโน้มน้าวใจสมาชิกในครอบครัวให้เห็นข้อดีของการลงมือทำวิธีการผลิตใหม่นี้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำโมเดลนี้มีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ระหว่างลงมือทำ กล่าวว่า

“...พื้นที่มีอยู่ 4 ไร่ 2 งาน เราชุด 1 ไร่ คือเราต้องมีใจ แล้วถ้าเพื่อนบ้านหรือคนที่เขาไม่รู้คำว่าชุด แต่ก่อนเขาทำกันล้มเหลวมาเยอะ พอชุดแล้วมันเสียที่ทำอะไรก็ได้ เพราะไม่มีความรู้ แต่ดีที่เราได้อยู่กับทางพัฒนาชุมชนหรือทางราชการ เขาช่วยเราก่อนที่จะชุด เราทำแบบช่วยกัน มีเครือข่าย ไปไหนก็รู้จักกันหมด ถ้าถามว่า ทำโคก หนอง นาคนเดียว ไม่มีเครือข่าย คือ มันก็จะไม่สำเร็จ เพราะว่ามันไม่มีกำลังใจ เวลามีปัญหาอะไร ก็ถามกัน” (คุณวิริยะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 กันยายน 2567).

การประสบความสำเร็จของเกษตรกรภายใต้การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในครอบครัวและชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับการได้มาซึ่งทรัพยากรและความรู้ที่มีอยู่เดิมและการแสวงหาและสร้างทรัพยากรและโอกาสใหม่ ๆ ในด้านความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีตำแหน่งที่เป็น การพ้นฝ่าปัญหาอุปสรรคจากการมีความเห็นแย้งกันภายในครอบครัว เมื่อเกษตรกรปรับเปลี่ยน ทัศนะ มุมมองของสมาชิกในครอบครัวได้สำเร็จแล้ว เกษตรกรยังได้กำลังแรงงานที่สร้างสรรค์จาก สมาชิกในครอบครัวที่เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงในการลงมือทำในสนามนี้ นอกจากนี้ เกษตรกรยังต้องมีการสะสมทุนใหม่ระหว่างการลงมือทำด้วยการลองผิดลองถูก การมีความขยัน อดทน เพื่อให้สามารถได้ประโยชน์จากปฏิบัติการนี้ นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการสะสม ทุนใหม่เพื่อให้สามารถได้ประโยชน์จากสนามนี้

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรมีการสะสมทุนใหม่ด้วยการสร้างและเพิ่มพูน ทรัพยากรใหม่ ๆ ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและขีดความสามารถของเกษตรกร ดังนี้

การสะสมคลังความรู้ การแสวงหาความรู้และทักษะใหม่ ๆ ที่นอกเหนือไปจากประสบการณ์ดั้งเดิมการเข้าร่วมการฝึกอบรมเฉพาะทางเกี่ยวกับการจัดการดิน น้ำ ป่า การทำปุ๋ยจากวัสดุจากธรรมชาติ การประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรให้เกิด ประโยชน์และเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับเกษตรกรทั้งใน และนอกเครือข่ายที่มีความเชี่ยวชาญ หรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในรูปแบบการเกษตรที่ แตกต่างกัน การนำความรู้ใหม่มาทดลองปฏิบัติจริงในพื้นที่ของตนเอง และปรับปรุงวิธีการทำงาน อย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มพูนความรู้และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในวิถีการผลิตใหม่

การสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม การสร้าง ความสัมพันธ์และความร่วมมือที่หลากหลายทั้งเกษตรกรด้วยกันเอง คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ ผู้บริโภคโดยตรง ผู้รับผลผลิตทางการเกษตรไปจำหน่าย

การสะสมชื่อเสียงและได้รับการยอมรับ เกษตรกรลงมือทำด้วยการ ใช้กำลังแรงงานของตนเองเป็นเบื้องต้นก่อนจนได้รับการยอมรับจากสมาชิกในครอบครัวเมื่อเริ่ม ได้ผลผลิตจากในพื้นที่ และการมีตำแหน่งแห่งที่ในเครือข่าย การมีชื่อเสียง เป็นผู้นำหรือมีบทบาท สำคัญในกลุ่มเกษตรกรยังส่งผลต่อการโน้มน้าวใจสมาชิกในครอบครัวให้เห็นคล้อยตามและ สนับสนุนในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้

เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยแรงงานของตนเอง จากนั้นมีความมุ่งมั่น ตั้งใจและ พยายามในการลงมือทำจนสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ได้สำเร็จ ได้ผลผลิตในพื้นที่สำหรับการบริโภค และใช้ประโยชน์ เมื่อสมาชิกในครอบครัวเห็นผลดีจากการลงมือทำ จึงได้มีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น

การลงมือทำวิธีการผลิตนี้ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่แล้ว เกษตรกรยังต้องเผชิญกับความท้าทายในการสื่อสาร ทำความเข้าใจ และโน้มน้าวใจสมาชิกในครอบครัว และ/หรือ ชุมชน ให้เห็นข้อดีของการลงมือทำด้วยการอาศัยความรู้ใหม่ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ และการมีตำแหน่ง การได้รับการยอมรับจากวิธีการผลิตใหม่ที่ส่งผลต่อทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตที่ถูกจับตามองจากสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชน กล่าวว่า

“การที่เรากลับมาบ้านเนี่ย ทำให้เรารู้สึกว่ามันยากนะ เพราะว่ามันกดดันจากข้างนอกด้วยแล้วก็จะอะไรหลาย ๆ อย่างที่มันต้องเปลี่ยน คือ ทำให้เรารู้สึกว่ามันเหนื่อยแล้วท้อมาก แต่ว่าเราก็มีเครือข่ายที่แบบว่านั่นแหละเพื่อนพ้องของเราที่เราเห็นว่าเขาประสบความสำเร็จแล้ว เราอยากเดินตามเขานี้แหละ ก็เป็นแรงผลักดันให้เราจะต้องสู้ ต้องทำ คือถ้าไม่มีตรงนั้น พี่ก็ไปไม่รอดเหมือนกันเพราะว่าตามลำพังครอบครัวเราเอง เขาก็ไม่เคยสนับสนุนใช่ไหมคะ เพราะว่าเขาก็กังไม่เข้าใจ เขาก็กังไม่สนับสนุน” (คุณธรรววรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567).

การสะสมทุนใหม่ดังกล่าวจึงมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความสามารถของเกษตรกรในการอยู่ในสนามนี้ การมีองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทการลงมือทำ การมีเครือข่ายที่กว้างขวาง และการมีตำแหน่งที่เข้มแข็งเปิดโอกาสให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ ช่วยลดต้นทุน และสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพสูงขึ้น ลดความเสี่ยงจากการพึ่งพิงตลาดพืชเชิงเดี่ยว และเพิ่มโอกาสในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคแบ่งปัน และสร้างรายได้ที่มั่นคงจากวิธีการผลิตที่มีความพอเพียงและเรียบง่าย นอกจากเกษตรกรจะสะสมทุนใหม่แล้ว เกษตรกรยังจะต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญและจำเป็นเพื่อใช้ประโยชน์จากการอยู่ภายในสนามนี้

การแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้ เมื่อประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชน มีการแลกเปลี่ยนทุนที่สำคัญเพื่อให้สามารถได้ประโยชน์จากการอยู่ในสนามนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกษตรกรสามารถสื่อสารและโน้มน้าวใจสมาชิกในครอบครัวได้สำเร็จ เกษตรกรได้กำลังแรงงานที่มีคุณภาพและมีความสำคัญต่อกระบวนการผลิตตามโมเดลนี้ ดังนี้

ความรู้แลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการและสละเวลาส่วนตัว

การที่เกษตรกรสละเวลาส่วนตัว เวลาพักผ่อน เวลาทำงานในพื้นที่ของตนเอง หรือเวลาทำกิจกรรมส่วนตัวอื่น ๆ เพื่อเข้าร่วมโครงการที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนความรู้ การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน หรือการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น การแลกเปลี่ยนความรู้เป็นการลงทุนที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงพื้นที่ และเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งสำหรับความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชนในระยะยาว

การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแลกเปลี่ยนกับการได้รับ

การสนับสนุนกำลังแรงงาน การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแทนการลงแรงทำเพียงลำพังเป็นการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ของเกษตรกรที่มีศักยภาพในการสร้างผลลัพธ์ที่ยิ่งใหญ่กว่าในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการเกษตรและพัฒนาชุมชน การทำงานร่วมกับผู้อื่นช่วยแบ่งเบาภาระและความเหนื่อยล้าในการทำงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับเกษตรกรด้วยกันที่นำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การมีเครือข่ายทางสังคมช่วยให้เกษตรกรมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่ตนเองขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็นกำลังแรงงาน ความรู้เฉพาะทาง เครื่องมือ หรือช่องทางการตลาดในการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตและการกระจายผลผลิตจากพื้นที่สู่ผู้บริโภค เป็นทั้งการลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้จากการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง และการสร้างเครือข่ายทางสังคมช่วยให้ได้รับการสนับสนุนทางด้านจิตใจ ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และเพิ่มความเข้มแข็งในการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

การมีตำแหน่งแลกเปลี่ยนกับการได้รับการยอมรับและนับหน้าใจ

สมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชน ตำแหน่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงตำแหน่งทางการบริหารหรือการปกครองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบทบาทที่ได้รับการยอมรับในครอบครัวหรือชุมชน การที่สมาชิกในครอบครัวและ/หรือชุมชนให้ความเคารพ เชื่อมั่น ในตัวบุคคลที่มีตำแหน่งหรือได้รับการยอมรับทางสังคมนั้น มองเห็นคุณค่าในสิ่งที่เขากระทำ การมีความสามารถในการชักจูงให้ผู้อื่นเห็นด้วย เข้าใจ และปฏิบัติตามความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ หรือการตัดสินใจของผู้มีตำแหน่ง โดยอาจอาศัยเหตุผล ความน่าเชื่อถือ หรือความสัมพันธ์ที่ดี

นอกจากนี้เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วยการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชน ยังมีการแลกเปลี่ยนทุนจากเงินหรือรายได้ที่เคยได้จากวิถีการผลิตเชิงเดี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีทั้งพื้นที่โคก หนอง และนา การนำเอาพื้นที่ที่เป็นเจ้าของอยู่มาแลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการของกรมการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการปรับเปลี่ยนพื้นที่และได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต การแลกเปลี่ยนเงินและเวลากับการสร้างพื้นที่ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์เลี้ยง การแลกเปลี่ยนอาชีพเดิมกับอาชีพ

ใหม่ด้วยการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และการศึกษาและอาชีพประจำของเกษตรกรแลกเปลี่ยนกับการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จจากการให้น้ำไวคนในชุมชนได้สำเร็จ กล่าววว่า

“ตอนที่พี่ไปอบรม คือพี่บอกตรง ๆ นะว่าพี่ไม่เคยลำบากแบบนี้ คือต้องกินนอนอยู่ แล้วศึกษาการทำโคก หนอง นาที่แปลงสาธิตที่เขาพาเราไปอบรมนั้น ก็คือใช้ชีวิต อยู่ที่นั่นเลยทั้งอาทิตย์ พี่ก็ลงงานไป พอทำโคก หนอง นา ก็ออกจากงานมา พี่ได้ เข้าร่วมกับเครือข่ายโคก หนอง นาด้วย ก็ได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน เขามือสามัคคี คือเราไปแปลงช่วยเขา เขาก็มาแปลงช่วย เราก็เอาต้นไม้ไปแบ่งปันกัน พี่ก็เป็น สมาชิกในเครือข่ายนี้แหละ พอได้ผลผลิต ที่แปลงข้าง ๆ แกก็มาขอกล้าไม้ไปปลูก ที่บ้านนะ” (คุณเนรมิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2567).

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในครอบครัวและ/หรือชุมชน เป็นสิ่งสำคัญที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนทุนของเกษตรกร เพื่อสร้างโอกาสและเพิ่มพูนทุนบางอย่างให้มีความเหมาะสมต่อการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ เพื่อผลพลอยได้ที่สำคัญ คือ การสร้างความหลากหลายให้แก่พื้นที่ การรักษาระบบนิเวศที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนมูลค่าที่ดินและการสร้างรายได้ในระยะยาว สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีศักยภาพในการเป็นสนามที่โอบอุ้มเกษตรกรที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านทรัพยากรและศักยภาพเพื่อให้เข้ามาสู่สนามนี้ และได้รับประโยชน์จากสนามนี้ ได้อย่างแท้จริง ยิ่งกว่านี้เกษตรกรจะต้องมีการผสมผสานทุนทั้งเก่าและใหม่เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยาวนานที่สุด

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เป็นการนำเอาทรัพยากร องค์ความรู้ และความสัมพันธ์ที่มีอยู่ทุนเก่ามาบูรณาการและต่อยอดด้วยทรัพยากร องค์ความรู้ และความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและสร้างความสำเร็จที่ยั่งยืน ดังนี้

การผสมผสานความรู้เก่าและใหม่ เกษตรกรมีการผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคนิคการเกษตรที่สืบทอดกันมา ประสบการณ์การทำงานในสภาพแวดล้อมเดิม ความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์และสัตว์ท้องถิ่น เข้ากับความรู้การลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” การศึกษาทฤษฎีระเบียบในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ การลงมือทำด้วยการประยุกต์ใช้วัสดุจากธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์

การบูรณาการความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม การลงมือทำที่เน้นการบูรณาการของเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม จากเครือข่ายญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน กลุ่มเกษตรกรในชุมชน ความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นกับการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน หน่วยงานรัฐ ผู้ประกอบการภายนอก ผู้บริโภค และการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนับสนุนแรงงานในการลงมือทำร่วมกันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น

การเชื่อมโยงการได้รับการยอมรับ และชื่อเสียง การเป็นที่ยอมรับในชุมชนจากความอาวุโส คุณงามความดี หรือการสืบทอดบทบาท การมีหน้ามีตาจากงานประจำ ที่ทำสู่การพัฒนาตนเองด้วยการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้เพื่อเป็นผู้นำที่สร้างการเปลี่ยนแปลง การได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้มีตำแหน่งต่าง ๆ เป็นที่รู้จักแก่เกษตรกรด้วยกัน และคนในชุมชน และนอกชุมชนในวงกว้าง

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวและ/หรือชุมชน มีการผสมผสานความรู้ ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม และการได้รับการยอมรับยกย่อง จนมีตำแหน่งในชุมชน ผลจากการผสมผสานทุนต่าง ๆ ทำให้เกษตรกรมีทักษะในการสื่อสาร โน้มน้าวใจสมาชิกในครอบครัว คนในชุมชน เห็นคล้อยตาม วิถีการผลิตนี้ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง การสัมผัสและได้อยู่กับธรรมชาติ การได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัย ดังเช่นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้มีการผสมผสานทุนต่าง ๆ กล่าวว่า

“ตั้งใจว่าถ้าเราไม่ได้ทำงานแล้ว เราก็จะเอามาทำที่บ้าน แต่ว่าแม่เขาจะไม่ชอบให้ชุดที่อะไรแบบนี้ เขาบอกว่าถ้าชุดแล้วเสียพื้นที่ เปลืองพื้นที่ พอเราออกจากทำงานมาจริง เราก็ตั้งใจทำ ก็เลยขัดใจแม่เขา ตอนทำมีเครือข่าย พช. อยู่ที่เร เคยทำงานร่วมกับเขา แล้วก็ประมงเขาก็เชิญไปอบรม แล้วเขาก็จะให้พันธุ์ปลามาเลี้ยง แล้วตอนที่กำลังเริ่มทำโคก หนอง นา พี่เป็นประธานเครือข่ายของอำเภอ” (คุณแรงใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 กันยายน 2567).

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่เป็นสิ่งสำคัญ ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากสนามนี้ การมีรากฐานที่มั่นคงจากทุนเก่า และความสามารถในการปรับตัวและใช้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ ที่เกิดจากทุนใหม่ ทำให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งและพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง นำไปสู่การมีความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการแก้ปัญหาและพัฒนา

การเกษตร และการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมุ่งมั่นที่จะสร้างความสำเร็จร่วมกัน นอกจากนี้เกษตรกรจะต้องมีการใช้ทุนเพื่อให้ได้อยู่ในสนามนี้อย่างยาวนานที่สุด

การใช้ทุน เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน มีการใช้ทุนความรู้ ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม และการมีตำแหน่งที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนี้

ความรู้ที่สะสมมาสู่การลงมือทำ เกษตรกรนำความรู้และทักษะที่มีอยู่ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้และเทคโนโลยีวิธีแบบใหม่มาปรับใช้ในการวางแผน การออกแบบพื้นที่ การจัดการดินและน้ำ การแปรรูป และการตลาดให้สอดคล้องกับสถานการณ์และโอกาสที่เปลี่ยนแปลงไป และใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญของตนเองจากการลงมือทำในการถ่ายทอดและแบ่งปันให้กับสมาชิกในครอบครัวและชุมชน เพื่อยกระดับองค์ความรู้ และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมที่นำมาใช้ เกษตรกรใช้ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น และขยายเครือข่ายไปยังเกษตรกรด้วยกัน และเครือข่ายอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ผลจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว ทำให้เกษตรกรได้พลังที่สร้างสรรคจากสมาชิกในครอบครัว และได้พลังชุมชนในการหนุนเสริมในปฏิบัติการนี้ เกิดการสร้างความร่วมมือและการทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกันพัฒนา และแบ่งปันผลประโยชน์

การใช้ตำแหน่ง การมีชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับในวิถีแบบใหม่ เกษตรกรที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชน ใช้ผลสำเร็จนั้นในการส่งเสริมและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการพัฒนาสมาชิกในครอบครัว และ/หรือชุมชนในทิศทางที่ถูกต้อง มีกำลังใจในการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้และเป็นแรงผลักดันให้เกิดความสำเร็จยิ่ง ๆ ขึ้นไป

เกษตรกรที่ลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จในมิตินี้มีการใช้ทุนในแต่ละด้านเพื่อเป้าหมายของการปรับเปลี่ยนทัศนคติและการพัฒนา เกิดการขับเคลื่อนด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ถูกนำมาใช้เพื่อดำเนินกิจกรรมและสร้างการเปลี่ยนแปลง เกิดผลลัพธ์เป็นรูปธรรม ด้วยการใช้ทุนอย่างมีเป้าหมายจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ชัดเจนและวัดผลได้ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว/ชุมชนได้ เป็นการให้ทุนที่เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในครอบครัวและชุมชน เป็นเกราะป้องกันในยามในประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจหรือ

โรคระบาด ทำให้เกษตรกรที่มีส่วนร่วมลงมือทำในครอบครัวมีพลังขับเคลื่อนให้ประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ดังเช่นเกษตรกรที่ฝ่าฟันปัญหาการขัดแย้งทางความคิดสู่ความเข้มแข็ง ด้วยการลงมือทำตามตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” กล่าวว่า “ถ้าพี่มีเวลา พี่ก็จะเข้าเสมอ เวลาที่เขาไปประชุม พี่เป็นสมาชิกธรรมดาดีแหละ ไม่ได้มีตำแหน่งอะไร ก็เป็นเครือข่ายโคก หนอง นาของระดับอำเภอแหละค่ะ แล้วพี่ก็เข้าไปเป็นยังสมารถก็ไปเป็นประธานกลุ่มตำแหน่งน่าจะมาจากภูมิภาวะหรือว่าการฟรีเซนต์ของเราหรือเปล่าเราไม่รู้ค่ะ” (คุณธรรววรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ตุลาคม 2567). ความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนทัศนคติในครอบครัว และ/หรือชุมชนนั้นจึงขึ้นอยู่กับการตระหนักถึงทุนที่มีอยู่ในด้านความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีตำแหน่ง การนำทุนเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง สร้างความร่วมมือ และพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในครอบครัว/ชุมชน โดยเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ในครอบครัว และขยายลงสู่ชุมชนที่นำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืนและสร้างประโยชน์ให้กับทั้งครอบครัวและชุมชนโดยรวม เกษตรกรที่อยู่ประสบความสำเร็จในวิถีการผลิตนี้จึงไม่เพียงแต่มีทุนพื้นฐานที่ทำให้เข้าสู่สนามนี้ได้เท่านั้น หากแต่ยังต้องมีทุนอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ อีกทั้งเกษตรกรต้องสะสมทุนใหม่ แลกเปลี่ยน ทุนเก่าเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความเหมาะสม การผสมผสานทุน การใช้ทุนเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยาวนานที่สุด เกษตรกรที่อยู่ภายในสนามนี้จึงมีความแตกต่างและหลากหลายของการครอบครองทุนที่ส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่สำคัญ และการมีลำดับช่วงชั้นของเกษตรกรที่เป็นโครงสร้างของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากความหมายความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชนได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 7 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต

ของความหมายความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชนได้

ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิถีการผลิตแบบใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากการทำเกษตรวิถีใหม่ มีทุนหลากหลายที่ทำให้เกษตรกรสามารถเปลี่ยนผ่านและเห็นผลลัพธ์จากการลงมือทำได้จริง ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรมีการนำทุนเก่าและทุนใหม่ที่เป็นเงื่อนไขของการทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์ในการเข้าสู่สนามนี้ที่สำคัญ ดังนี้

ความรู้คือขุมทรัพย์สำหรับสร้างผลผลิต เกษตรกรนำความรู้และประสบการณ์ในการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมที่สั่งสมมาเกี่ยวกับการเลือกพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศในท้องถิ่น เทคนิคการดูแลรักษาแบบพื้นบ้าน หรือความเข้าใจในวงจรธรรมชาติ การสังเกตการลงมือทำของเกษตรกรจากวิถีการเดิม การไถพรวน หว่าน เก็บเกี่ยว หรือเลี้ยงสัตว์เบื้องต้นและปัญหาอุปสรรคจากวิถีการผลิตก่อนหน้านี้มาเป็นแนวทางในการลงมือทำให้มีความเหมาะสมกับความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตแบบใหม่ การมีทักษะเฉพาะทาง การจัดการศัตรูพืชแบบชีวภาพ การปรับปรุงคุณภาพดินให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่

พลังแห่งการเชื่อมโยง: เครือข่ายสังคม แหล่งบ่มเพาะผลผลิต ก่อนหน้านี้เกษตรกรมีความสัมพันธ์ทางสังคมแต่เพียงในกลุ่มของเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง หรือกลุ่มเกษตรกรเดิมที่อาจให้ความช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือเป็นแหล่งแรงงาน เมื่อลงมือทำวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรมีการสร้างความสัมพันธ์กับเกษตรกรที่ด้วยกัน เพื่อเรียนรู้จาก

ประสบการณ์และแนวทางปฏิบัติที่ดี การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา เพื่อขอคำปรึกษา สนับสนุน หรือเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ การสร้างช่องทางการตลาดรูปแบบใหม่ ๆ ผ่านกลุ่มผู้บริโภคโดยตรง ตลาดออนไลน์ หรือการรวมกลุ่มตลาดสีเขียวเพื่อกระจายผลผลิตไปยังผู้บริโภค

ตำแหน่งสร้างโอกาส: พลังอำนาจต่อยอดทุนเก่า สร้างสรรค์ทุน

ใหม่ การเป็นผู้นำชุมชนอาจมีอิทธิพลในการเข้าถึงทรัพยากรหรือการสนับสนุนต่าง ๆ การมีสถานะทางสังคมที่ดีในชุมชนที่เป็นโอกาสให้เกษตรกรได้เข้าสู่สนามนี้ เมื่อได้ผลลัพธ์จากการลงมือทำ การปรับเปลี่ยนพื้นที่ การมีผลผลิต ทำให้เกษตรกรได้เป็นผู้ริเริ่มหรือผู้นำในการนำวิธีการผลิตแบบใหม่มาใช้ในชุมชน ซึ่งอาจได้รับการสนับสนุนและยอมรับมากขึ้น การเป็นสมาชิกหรือกรรมการในกลุ่มเกษตรกรที่เน้นวิธีการผลิตแบบใหม่อาจมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการเข้าถึงโอกาสต่าง ๆ ในอนาคต

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านและได้ผลผลิตสำหรับบริโภคในครอบครัว หากเหลือจึงแบ่งปัน และจำหน่าย ไม่ได้พึ่งพาเพียงทุนที่มีอยู่เดิมเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างและพัฒนาทุนใหม่ ๆ ในทุกด้านอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการผลิต ลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และสร้างความยั่งยืนให้กับอาชีพการเกษตรของตนเอง ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำงานได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค กล่าวว่า “ก่อนหน้านี้ก็ทำสวนยางกับปาล์มนะ แพนเขามีระเบียบแบบแผนของเขาอะ ความคิดของเขาตามแบบแผน ต้องทำอะไรพลาดไม่ได้ ประมาณนั้นนะ ก็เอามาใช้ทำโคก หนอง นา ตอนไปอบรม พช. ก็ได้ความรู้ ได้เพื่อน ได้แลกเปลี่ยนความรู้กัน” (คุณดนตรี (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ธันวาคม 2567). ความสำเร็จจากการได้ผลผลิตจากในพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดจากการใช้ประโยชน์จากทุนเดิมที่มีอยู่ควบคู่ไปกับการแสวงหาและพัฒนาทุนใหม่ ๆ ในทุกด้านอย่างสอดคล้องกันนำไปสู่ระบบการเกษตรกรรมที่ยั่งยืน พึ่งพาตนเองได้ และสร้างความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้กับเกษตรกรในระยะยาว นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีสะสมและรักษาทุนใหม่ เพื่อให้สามารถอยู่สนามนี้ได้ยาวนานที่สุด

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ มีการสะสมทุนใหม่ ดังนี้

การสะสมความรู้เพื่อสร้างผลผลิต เกษตรกรมีความรู้และความเข้าใจในเทคนิคและวิธีการผลิตแบบใหม่ที่นำมาใช้ การจัดการดินและน้ำแบบยั่งยืน การใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติ การควบคุมศัตรูพืชแบบผสมผสาน การเลือกพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่เหมาะสมกับวิถีใหม่

การหาช่องทางการตลาดใหม่ ๆ การแปรรูปผลผลิตเบื้องต้น การบริหารจัดการต้นทุนและผลผลิต มีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

เครือข่ายสังคมแหล่งบ่มเพาะทุนใหม่ เกษตรกรมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรที่ทำวิธีการผลิตแบบเดียวกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานรัฐที่ให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม การให้คำปรึกษาในกระบวนการผลิต และมีการสร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นและช่องทางการตลาดที่มั่นคงขึ้น

ตำแหน่งสร้างโอกาสในสะสมทุนใหม่ การได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำกลุ่มเกษตรกร หรือเป็นสมาชิกที่มีบทบาทสำคัญในกลุ่ม ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ การเข้าถึงทรัพยากร และโอกาสต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น การได้รับการสนับสนุนจากเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

การสะสมทุนของเกษตรกรมีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีการพัฒนาทุนในหลายๆ ด้านไปพร้อมกัน ทั้งด้านความรู้ เครือข่าย และการมีตำแหน่งในสังคม ทำให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งและสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนในวิธีการผลิตแบบใหม่ ดังเช่นเกษตรกรที่วางแผนในการลงมือทำแล้วได้ผลผลิตจากพื้นที่ กล่าวว่า

“ของอาจารย์ยักษ์ก่อน แล้วตอนที่พี่เป็นเซลล์พี่ก็จะไปดูของอาจารย์ยักษ์ที่มาบเอื้องก่อน แล้วก็ไปดูของอาจารย์วัระที่จันทบุรี แล้วก็ไปเขานินช้อน คือ เขานินช้อนนี้พี่ไม่ได้ไปอบรมนะ พี่ไปเที่ยวเหมือนกัน แล้วก็ได้ไปศึกษาที่พลับพลาที่ศูนย์โป่งแรด อันนี้ก็คือได้ไปศึกษาจริง แล้วตอนอยู่อุบลราชธานี พี่ก็ไปศึกษาที่ค่ายของทหาร พอเข้าโครงการของ พช. ก็มาอบรม แล้วลองทำเอง” (คุณแรงใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 กันยายน 2567).

ความสำเร็จจากการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การได้ผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การสะสมทุนใหม่ในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้จากเครือข่ายต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จที่เป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรได้ลงมือทำ เมื่อมีโอกาสและจังหวะเวลาที่มีความเหมาะสม เป็นการขยายและต่อยอดความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ การลงมือทำ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนของ

เกษตรกร นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการแลกเปลี่ยนทุน เพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญที่นำมาสู่ความสำเร็จในการอยู่สนามนี้

การแลกเปลี่ยนทุน เมื่อเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มต้นวิธีการผลิตแบบใหม่เริ่มมีผลผลิต มีการนำทุนที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความเหมาะสมในการลงมือทำภายในสนามนี้ในหลากหลายด้าน ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งและต่อยอดความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

ความรู้ที่ได้แลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการและการฝึกอบรม การใช้เวลาส่วนตัวในการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง เกษตรกรต้องเข้าร่วมโครงการ และเสียเวลาในการเดินทางเพื่อเข้าร่วมการฝึกอบรม หรือศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งเป็นเวลาที่อาจนำไปใช้ในการทำงานในไร่ นา หรือการพักผ่อน การว่างเว้นจากงานประจำได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ต้องใช้ความพยายาม สมาธิ และความตั้งใจในการทำความเข้าใจและจดจำเนื้อหา เกษตรกรอาจต้องละทิ้งความเชื่อหรือวิธีการเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติมา และเปิดใจรับแนวคิดและเทคนิคใหม่ ๆ ซึ่งอาจเป็นเรื่องท้าทายสำหรับเกษตรกรบางคน เวลาและทรัพยากรที่ใช้ไปกับการเรียนรู้ อาจทำให้เสียโอกาสในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่อาจสร้างรายได้หรือผลประโยชน์ในระยะสั้น

การมีเครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนกับแรงงานสนับสนุนในการลงมือทำ เกษตรกรอาจต้องใช้เวลาพักผ่อน เวลาอยู่กับครอบครัว หรือเวลาทำกิจกรรมส่วนตัวอื่น ๆ เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมในเครือข่าย การลงแรงช่วยกันแปลงของสมาชิกคนอื่น การประชุมกลุ่ม การศึกษาดูงานร่วมกัน หรือการทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของกลุ่ม การเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายต้องมีการให้ความร่วมมือ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ หรือแม้กระทั่งผลผลิตส่วนเกินให้กับสมาชิกในเครือข่าย ผลจากการแลกเปลี่ยนทุนทำให้เกษตรกรมีแรงงานสนับสนุนในการลงมือทำ มีความรู้และประสบการณ์ มีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การได้รับการสนับสนุนทางจิตใจและกำลังใจ การมีผลผลิตที่มากขึ้นและมีคุณภาพดีขึ้น

การได้รับการยอมรับ มีชื่อเสียงแลกเปลี่ยนกับการใช้ความรู้ และเวลาในการถ่ายทอดความรู้ การได้รับการยอมรับ มีชื่อเสียงจากการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรต้องทุ่มเทเวลาในการบริหารจัดการกับชุมชน เครือข่าย การเข้าร่วมประชุม การวางแผนกิจกรรม อาจทำให้มีเวลาน้อยลงในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง การได้รับการยอมรับต้องใช้ความรู้ความสามารถในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหา และให้คำแนะนำแก่เกษตรกรด้วยตนเอง และผู้ที่มีความสนใจ ซึ่งเป็นการนำทุนความรู้และประสบการณ์ของตนเองมาใช้ประโยชน์ต่อส่วนรวม

นอกจากนี้เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตใหม่ มีการแลกเปลี่ยนทุนเวลา การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เงินที่เคยได้จากเชิงเดี่ยว แลกเปลี่ยนกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การนำพื้นที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้แลกเปลี่ยนกับเข้าร่วมโครงการ การนำเงินที่แบ่งสรรจากรายได้และเวลาแลกกับการสร้างพื้นที่ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และเกษตรกรนำเวลาที่ว่างเว้นจากการทำงานประจำมาแลกเปลี่ยนกับการลงมือทำร่วมกันในครอบครัว การแลกเปลี่ยนทุนกับการลงมือทำ จึงเป็นการลงทุนเพื่อสร้างผลประโยชน์ในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการทำเกษตรแบบกลุ่มหรือวิธีใหม่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือและการจัดการร่วมกัน แม้ว่าอาจต้องเสียสละเวลาและแรงกายส่วนตัวไปบ้าง แต่ผลลัพธ์ที่ได้ในรูปของอำนาจในการตัดสินใจ การเข้าถึงทรัพยากร เครือข่าย และความเข้มแข็งของตนเองและกลุ่มจะส่งผลดีต่อการผลิตและรายได้ของเกษตรกรระยะยาว ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยการใช้เงื่อนไขเพื่อให้ได้ประโยชน์จากสนามนี้และได้ผลผลิต กล่าวว่า “เรียนรู้กับเครือข่ายของอาจารย์ยักษ์ เช่น เขาส่งไปอบรมที่เคเอสแอล ศูนย์เพชรบุรี แล้วที่ไปกับการไฟฟ้า ไปมาบเอื้องสองรอบ รอบแรกไปเรียนกลสิกรรมธรรมชาติ รอบที่สองไปการบริหารจัดการน้ำของประเทศ ไปเรียนรู้การเป็นครูพาทำกับอาจารย์ปัญญา ทำให้ได้รับการยอมรับจากคนในเครือข่าย และระหว่างทำโคก หนอง นา ได้รับการสนับสนุนจาก พช.แล้วก็ไปอบรมอีก ” (คุณชาญชัย (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 ตุลาคม 2567). การแลกเปลี่ยนทุนเป็นกระบวนการที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนผ่านสู่เกษตรวิธีใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมักจะให้ความสำคัญกับการลงทุนในความรู้ การสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม การได้รับการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกัน และหน่วยงานภาครัฐ เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือ แม้ว่าจะต้องแลกด้วยเวลา ทรัพยากร หรือความพยายามในระยะสั้น แต่ผลลัพธ์ที่ได้ในระยะยาว คือ ความรู้ที่เพิ่มขึ้น เครือข่ายที่เข้มแข็ง การได้รับการยอมรับที่กว้างขวาง และท้ายที่สุด คือ การได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพและยังยืนนำไปสู่ความมั่นคงและความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรรม แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้ผลผลิตในวิธีการผลิตแบบใหม่ในมิติเดียวกัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนล้วนแล้วแต่มีการครอบครองทุนที่หลากหลาย เกษตรกรบางคนต้องนำทุนเก่าที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่จะทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในสนามนี้ เป็นการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การได้รับการยอมรับ การมีตำแหน่ง แม้อาจจะสูญเสียเวลาส่วนตัวในการลงมือทำ แต่เกษตรกรกลับได้พลังที่สร้างสรรคในการลงมือทำให้สำเร็จได้ นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการผสมผสานทุนที่สำคัญในสนามนี้

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จนประสบความสำเร็จและมีผลผลิตจากพื้นที่ ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างทุนเก่าที่มีอยู่กับทุนใหม่ที่ได้รับการพัฒนาหรือสะสมขึ้นมาใหม่ ดังนี้

การผสมผสานความรู้ สร้างสรรค์ผลผลิต เกษตรกรอาจมีความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้หรือเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้วิธีการใหม่ ๆ ในแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ผ่านการได้รับการศึกษา เรียนรู้ ผูกอบรม หรือจากการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้มีความเข้าใจในการออกแบบ จัดการ และดูแลพื้นที่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัย

เครือข่ายสังคมในการผสมผสานพลัง เกษตรกรอาจมีเครือข่ายกับเพื่อนบ้าน เครือญาติ หรือคนในชุมชนอยู่บ้าง จากการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียงที่อาจได้รับความช่วยเหลือหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลในเบื้องต้น ในระหว่างลงมือทำวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรได้เข้าร่วมการฝึกอบรม การแลกเปลี่ยน ทำให้เกิดเครือข่ายใหม่ ๆ ที่มีความรู้และประสบการณ์เฉพาะด้านการมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ ทำให้ได้รับการสนับสนุนในด้านความรู้ และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ

ผลผลิตนำมาซึ่ง “การยอมรับ” ที่สร้างแรงบันดาลใจ เกษตรกรที่เป็นผู้นำชุมชน ผู้มีหน้ามีตาในชุมชน ผู้ที่ได้รับการยอมรับ เมื่อประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ และมีผลผลิตสำหรับการบริโภค การแบ่งปันให้แก่คนในชุมชน การจำหน่ายจ่ายแจก ยังได้รับการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกันเอง คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ ทำให้มีบทบาทและอิทธิพลในชุมชนต่อการส่งเสริมการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดจากการนำทุนเก่าที่มีอยู่มาเป็นพื้นฐาน และพัฒนาหรือเพิ่มเติมทุนใหม่เข้าไปอย่างเหมาะสม ด้วยการใช้ที่ดินเดิม แต่ปรับปรุงด้วยความรู้ใหม่ในการจัดการดินและน้ำตามหลักของปฏิบัติการนี้ การใช้แรงงานในครัวเรือนเดิม แต่พัฒนาทักษะให้มีความรู้ความเข้าใจในระบบการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน การใช้เงินทุนที่มีอยู่บ้าง ลงทุนเริ่มต้น และต่อยอดด้วยเงินทุนที่ได้จากการขายผลผลิตในระบบใหม่ การใช้เครือข่ายทางสังคมเดิม เป็นจุดเริ่มต้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขยายเครือข่ายไปยังกลุ่มเฉพาะผู้ที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยกัน และแผ่ขยายไปยังกลุ่มอื่น ๆ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วได้รับผลผลิตจากในพื้นที่ กล่าวว่า

“พอเกษียณจากทหารแล้วก็มาทำ เอาความรู้จากการเรียนรู้หลักสูตรต่าง ๆ ของทางทหารบ้างแล้วก็ตอนเข้าร่วมโครงการก็มา ได้รับรู้ในเรื่องของเกษตรกรรมชาติของพัฒนาชุมชน อย่างของพ่อจะเน้นฐานเรียนรู้แล้วก็พวกไวนิลเกี่ยวกับบันได 9 ขั้น ทำของเราให้เป็นศูนย์เรียนรู้ ที่เราทำเพราะอุดมการณ์ไง ตั้งแต่ทำงานแล้วเราอยากจะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน อยากจะเป็นครูเรียนรู้เป็นคนเดียวไม่ได้ ก็เลยต้องวิ่งหาเครือข่ายมาช่วย” (คุณวงจร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2567).

การลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรไม่ได้พึ่งพาแต่ทุนใหม่จากการฝึกอบรมและการลงมือทำเท่านั้น หากแต่มีการผสมผสานทั้งเก่าที่มีอยู่และทุนใหม่อย่างลงตัว จากการเรียนรู้เมื่อยังประกอบอาชีพเดิมก่อนหน้านี้ การเสาะแสวงหาความรู้ใหม่ระหว่างการลงมือทำการค้นหาลักษณะเด่นในการพัฒนาพื้นที่ของตนเองเพื่อสร้างเอกลักษณ์เชิงพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเกษตรกรและผู้ที่มีความสนใจ เป็นการสร้างพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และที่สำคัญที่เป็นเป้าหมายสำคัญของเกษตรกรที่เข้ามาสู่สนามนี้ คือ การมีผลผลิตที่หลากหลาย พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น และมีความยั่งยืนในระยะยาว เป้าหมายจะบรรลุได้นั้นเกษตรกรต้องมีการนำทุนที่มีอยู่มาใช้อย่างสร้างสรรค์

การใช้ทุน เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จนประสบความสำเร็จและมีผลผลิตจากพื้นที่ จะมีการใช้ทุนที่ได้มาก่อน ทุนที่สะสมใหม่ในหลากหลายด้านอย่างบูรณาการ ดังนี้

ความรู้เป็นเข็มทิศนำทางสู่ “ผลผลิต” ที่คุ้มค่า เกษตรกรนำความรู้และประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการเกษตร การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์มาเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจหลักการของ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการศึกษา เรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกแบบพื้นที่ การจัดการดินและน้ำแบบยั่งยืน การปลูกพืชหลากหลายชนิด การเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน การทำเกษตรแบบยั่งยืนหรือเกษตรธรรมชาติ ใช้ความรู้จากประสบการณ์การลงมือทำจริง การทดลอง และการปรับปรุงวิธีการต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนเอง เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ

“เครือข่ายสังคม” สะพานเชื่อมสู่ “ผลผลิต” เกษตรกรสร้างเครือข่ายกับเกษตรกรที่ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยกัน หน่วยงานรัฐ ผู้บริโภคที่สนใจผลผลิต มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านแรงงาน ความรู้ ข้อมูล หรือแม้กระทั่งปัจจัยการผลิต การแบ่งปันกล้าพันธุ์ไม้

ตำแหน่ง : เครื่องมือขับเคลื่อนสู่ “ผลผลิต” ความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับจากบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำกลุ่ม เป็นคณะกรรมการ หรือมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มหรือชุมชนในวิถีการผลิตนี้

การใช้ทุนในแต่ละด้านเหล่านี้เป็นเงื่อนไขในการทำให้เกษตรกรสามารถได้ประโยชน์ในสนามนี้ เกษตรกรมีความเชื่อมโยงและส่งเสริมทุนต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนทั้งหมดนี้อย่างสมดุลและสอดคล้องกัน ดังเช่นเกษตรกรที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนมีการใช้ทุนที่หลากหลายในวิถีการผลิตนี้แล้วได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค การแจกจ่าย และการจำหน่ายสร้างรายได้ กล่าวว่

“นอกจากความรู้แบบพื้นที่โคก หนอง นาแล้ว ความรู้จากการตอนต้นไม้ เอามาจากในกลุ่มที่พ่อมีอยู่หลากหลายก็แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ก็เป็นกลุ่มเครือข่าย แล้วก็กลุ่มเครือข่ายโคก หนอง นา อันนี้ก็มีเหมือนกัน คือพ่อก็เป็นคนทำงานหลายกลุ่ม เดี่ยวนี้พ่อก็เป็นกลุ่มอินทรีย์สบายใจ พ่อก็อยู่ในกลุ่มตรงนี้ด้วย แล้วพ่อก็เป็นเครือข่ายโคก หนอง นา ด้วยก็คืออยู่ในอำเภอก็เป็นประธาน อยู่ในจังหวัดก็เป็นรองประธานจังหวัด” (คุณพุดศักดิ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤศจิกายน 2567).

การประสบความสำเร็จจากการได้ผลผลิตในวิถีการผลิตแบบใหม่ของเกษตรกรเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งทุนต่าง ๆ การสะสมทุน การนำทุนที่มีอยู่แลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญ การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ และการประยุกต์ใช้ทุนเพื่อให้สามารถอยู่รอดและเติบโตในสนามการเกษตรนี้ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นการทำเกษตรกรรมในวิถีใหม่ให้ประสบความสำเร็จและอยู่รอดได้ในระยะยาว เกษตรกรจึงต้องมีกลยุทธ์ในการใช้ประโยชน์จากทุนทุกด้าน มีการเรียนรู้ ปรับปรุง และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แสดงศักยภาพในการลงมือทำ เพื่อเป้าหมายที่สำคัญ คือ การมีผลผลิตสำหรับการบริโภค การแบ่งปัน การแจกจ่าย และการจำหน่ายในท้ายที่สุด โดยสรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิถีการผลิตแบบใหม่ได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 8 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่

การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ เป็นความสำเร็จที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเกษตรกรที่ต้องเผชิญกับความท้าทายและปัญหาต่าง ๆ ก่อนหน้าที่จะเข้าสู่วิธีการผลิตใหม่ที่ส่งผลต่อภาวะสุขภาพ การบรรลุความสำเร็จนี้มีกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งทุนเก่า ทุนใหม่ การสะสม การแลกเปลี่ยน การผสมผสาน และการใช้ทุนในบริบทของสุขภาพกายและใจ ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ เกษตรกรที่ลงมือทำจนมีสุขภาพกายและจิตใจที่ดีขึ้นนั้น มีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ที่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากวิธีการผลิตนี้ ดังนี้

“ความรู้” ออกแบบสุขภาพให้ที่ดีขึ้น การนำความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาปรับใช้และพัฒนาต่อยอด ระหว่างการลงมือทำเกษตรกรได้รับความรู้จากการเข้าร่วมการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญ หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อเข้าถึงข้อมูลใหม่ ๆ และนำมาใช้ในการลงมือทำที่เป็นการใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติ การสร้างระบบนิเวศที่มีความสมดุล เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ และมีความปลอดภัย ทำให้เกษตรกรมีสุขภาพกายและใจที่ดี

เครือข่ายสังคมต่อเติมสุขภาพ การรักษาและเสริมสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายที่มีอยู่ เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน เกษตรกรในชุมชน หน่วยงานรัฐ เมื่อเกษตรกรเข้าสู่

วิธีการผลิตนี้มีการเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร เครือข่ายต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สร้างโอกาส และขยายช่องทางในการลงมือทำร่วมกัน

ตำแหน่ง : ทุนสำคัญสู่ “สุขภาพ” ที่ยั่งยืน เกษตรกรบางคนเคยเป็นผู้นำชุมชนมาก่อน มีเครือข่ายการทำงานร่วมกับเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เมื่อลงมือทำวิธีการผลิตนี้ได้รับการยอมรับ ยกย่อง จากเกษตรกรด้วยกัน ซึ่งอาจนำมาซึ่งโอกาสและทรัพยากรใหม่ ๆ และการได้ตำแหน่งสำคัญในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากการลงมือทำ

ความสำเร็จของเกษตรกรไม่ได้ขึ้นอยู่กับรายได้มาซึ่งทรัพยากรใหม่เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความสามารถในการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่เดิม การพัฒนาด้านความรู้ เครือข่ายทางสังคม สุขภาพนำไปสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังเช่นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำแล้วมีสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น กล่าวว่า

“เป็นผู้นำต้นแบบของ พช. แล้วก็เป็นผู้นำ อช. ก็ไปอบรมที่ศูนย์สระบุรีแล้วเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของ พช. เป็นเครือข่ายของอาจารย์ยักษ์ เราเปลี่ยนก่อนเลยเริ่มแรกเลยคือแปลงทำเลยแค่ 2 ไร่เอง คือทำแบบคนจน ใช้มือขุด เพราะว่าเพิ่งจะไปอบรมมา แล้วทีนี้เราก็มามีพื้นที่แรกเลย พอ พช. มีสนับสนุนงบประมาณเราก็ได้ทำต่ออีกผืนหนึ่ง” (คุณสมเพียร (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 กันยายน 2567).

การได้มาซึ่งทั้งทุนเก่าและทุนใหม่ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จและมีสุขภาพที่ดีขึ้น การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ได้ดี ช่วยลดความกังวลเกี่ยวกับปัญหาทางการเงินและการจัดการ การใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีอยู่ให้เหมาะสม ช่วยลดภาระงานหนักและลดความเสี่ยงต่อการบาดเจ็บ การเห็นผลลัพธ์จากการใช้ทรัพยากรของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความรู้สึกพึงพอใจและมีคุณค่า ทั้งการบริหารจัดการทุนเก่าที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการแสวงหาทุนใหม่อย่างเหมาะสม จึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จของเกษตรกร การใช้ทรัพยากรทั้งสองประเภทอย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพนำไปสู่การมีปริมาณผลผลิตที่เพิ่มขึ้น เกษตรกรที่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภคสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ที่มั่นคงขึ้น มีโอกาสในการพัฒนา และท้ายที่สุด คือ เกษตรกรมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น

ส่งต่อการทำงานและการดำเนินชีวิต เกษตรกรจะได้ประโยชน์จากสนามนี้ จะต้องมีการสะสมทุนใหม่ที่มีความสำคัญต่อการลงมือทำมากที่สุด

การสะสมทุนใหม่ เป็นกระบวนการที่เกษตรกรสร้างหรือได้รับทรัพยากรเพิ่มเติมจากภายนอกและภายในพื้นที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนำไปสู่การเติบโตและความมั่นคง โดยเกษตรกรมีการสะสมทุน ดังนี้

สะสมความรู้สร้าง “ทุน” สุขภาพ เกษตรกรเข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านช่องทางออนไลน์ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะด้านการผลิต การจัดการ การตลาด การเรียนรู้และนำเทคโนโลยีทางการเกษตรที่เหมาะสมกับบริบทมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และพัฒนาคุณภาพผลผลิต การวิเคราะห์และเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและผู้อื่น เพื่อปรับปรุงวิธีการทำงานให้ดีขึ้น

เครือข่ายสังคมบ่มเพาะสุขภาพ การเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร เครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ สร้างความร่วมมือ และแสวงหาโอกาสใหม่ ๆ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้บริหาร หน่วยงานรัฐ เพื่อสร้างโอกาสและการได้รับการสนับสนุน การใช้พื้นที่ให้มีประโยชน์ต่อชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน เพื่อสร้างการสนับสนุนและความร่วมมือ

การได้รับการยอมรับ การมีตำแหน่งที่สำคัญเพื่อสุขภาพที่ดีขึ้น การมีตำแหน่งหรือบทบาทที่ได้รับการยอมรับช่วยเพิ่มอำนาจในการลงมือทำและการปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ สร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจ ซึ่งนำไปสู่โอกาสและความร่วมมือที่มากขึ้นมีโอกาสในการกำหนดทิศทางการพัฒนาในพื้นที่ของตนเองและเข้าถึงทรัพยากรที่มีความสำคัญและจำเป็นในสนามนี้

การสะสมทุนใหม่ในแต่ละด้านมีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทำให้เกษตรกรมีความรู้ใหม่ที่อาจนำไปสู่การตัดสินใจลงทุนต่อ การมีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งนำมาซึ่งโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรม หรือโครงการที่ให้การสนับสนุนด้านความรู้และการลงมือทำ ผลจากการลงมือทำและได้รับการยอมรับทำให้เกษตรกรมีตำแหน่งที่สำคัญ ทำให้เข้าถึงข้อมูล และโอกาสในการพัฒนาที่ดิน กำลังแรงงาน และพัฒนาตนเองได้ง่ายขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่เริ่มต้นด้วยการสะสมความรู้ เครือข่าย และตำแหน่งจากคนธรรมดาโดยทั่วไป เมื่อพ่อเจ็บป่วยจึงต้องหันกลับมาช่วยดูแล จวบจนพ่อแม่มีสุขภาพดีขึ้นจึงสานต่อการทำงานในพื้นที่ กล่าวได้ว่า

“แรก ๆ เราไม่รู้ซัก เราไม่รู้ว่ววิธีการเข้าหา เราไม่มีความรู้ตรงนั้น ผมก็เลยไม่รู้ว่วจะต้องไปเข้าหาอย่างไร มันก็เลยได้ประมาณนี้ และผมก็เลยเริ่มสร้างตัวตนจากตอนนั้นเป็นต้นมา และทุกสิ่งทุกอย่างมันก็เลยเริ่มที่จะมีคนเดินเข้ามาหาเรา แล้วผมเป็นคนอย่างหนึ่ง คือ ผมทำทุกอย่างเต็มที่ พัฒนาเป็นผู้ประกอบการ เพื่อที่จะไปอบรม 3 วัน 2 คืน ไปเริ่มพัฒนาบรรจุกัญท์ ผลิตภัณฑ์ผมทำหมดทุกอย่าง” (คุณมานะ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2568).

การสะสมทุนใหม่ในทุกด้านอย่างต่อเนื่องและสมดุล เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เกษตรกรประสบความสำเร็จ มีความรู้และทักษะที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ มีเครือข่ายที่แข็งแกร่ง มีความมั่นคงทางการเงิน และท้ายที่สุด คือ มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้นจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ยั่งยืน นอกจากเกษตรกรจะมีการสะสมทุนใหม่ยังต้องแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้ประสบความสำเร็จด้วยการมีสุขภาพที่ดี

การแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและมีสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น มีการแลกเปลี่ยนทุนต่าง ๆ ที่ตนเองมีอยู่และทุนที่สะสมใหม่ที่มีความสำคัญและจำเป็นที่จะทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จ เกิดการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่องและเติบโตอย่างยั่งยืน ดังนี้

ความรู้แลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการและการฝึกอบรม
การเสียสละเวลาในการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน จะต้องเข้าร่วมการฝึกอบรม การศึกษาเรียนรู้เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักการในการลงมือทำ ในขณะที่เกษตรกรที่ลงทุนทำด้วยตนเองใช้เวลาว่างในการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อให้มีความรู้ในการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้

เครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนกับการสนับสนุนแรงงาน ปัจจัยการผลิตในการลงมือทำ การมีเครือข่ายทางสังคมและการแลกเปลี่ยนเวลาส่วนตัวในการลงมือทำ เป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมความสำเร็จและสุขภาพที่ดี เกษตรกรสามารถแบ่งปันภาระงานที่ต้องใช้แรงงานมาก หรือเป็นงานที่ตนเองไม่ถนัดให้สมาชิกในเครือข่าย หรือคนรู้จักที่มีความเชี่ยวชาญกว่าในการช่วยลงแรง แบ่งปันความรู้ วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์เลี้ยง เกิดเป็นการลงมือทำงานร่วมกันเป็นโอกาสที่ดีในการเรียนรู้เทคนิคและวิธีการทำงานจากเกษตรกรรายอื่นในเครือข่าย การช่วยเหลือซึ่งกันและกันสร้างความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความผูกพันในกลุ่ม

การได้รับการยอมรับ การมีตำแหน่งสำคัญแลกเปลี่ยนกับการทำงานแบบเครือข่าย เมื่อเกษตรกรได้รับการยอมรับจากสมาชิกในเครือข่ายว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ หรือมีคุณธรรม ก็จะได้รับคามไว้วางใจและความเคารพ ทำให้มีตำแหน่งในการมีส่วนร่วมดำเนินงานต่าง ๆ ทั้งกับเกษตรกรด้วยกัน และหน่วยงานรัฐ เกษตรกรมีโอกาสนำความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของตนเองมาใช้ในการทำงานร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในเครือข่าย สร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรทุ่มเทในการทำงานและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น เป็นศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ในเครือข่าย

นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการแลกเปลี่ยนทุนเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้สามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ จากเงินที่เคยได้จากวิธีการผลิตเชิงเดี่ยวแลกเปลี่ยนกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็น “โคก หนอง นา โมเดล การนำเงินออม และเงินแบ่งสรรจากรายได้ประจำและเวลาแลกเปลี่ยนกับการลงมือทำและการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การนำเงินรายได้และเงินออมที่มีแลกเปลี่ยนกับการซื้อที่ดิน เพื่อให้เข้าสู่วิธีการผลิตนี้ อีกทั้งการนำเวลาพักผ่อนในวันหยุดแลกเปลี่ยนกับการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ ผลจากการลงมือทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น เกษตรกรรู้สึกว่าคุณค่าและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม เครือข่าย หน่วยงานรัฐ เกิดความภาคภูมิใจในสิ่งที่ทำ ช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวและสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การทำงานร่วมกับผู้อื่นและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ช่วยลดความรู้สึกกดดันและความรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว เกษตรกรมีเป้าหมายในการทำงานเพื่อส่วนรวม ซึ่งสร้างความรู้สึกมีความหมายในชีวิต ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยความชื่นชอบ เริ่มจากการแลกเปลี่ยนเงินแบ่งสรรจากรายได้กับที่ดิน แล้วปรับเปลี่ยนพื้นที่ และสุดท้ายผลพลอยได้กลับทำให้พ่อบมีสุขภาพที่ดี เกิดจากการแลกเปลี่ยนทุนที่หลากหลาย แล้วทำให้ประสบความสำเร็จด้วยการอาศัยเครือข่ายจากคนรู้จักในการแบ่งปันปัจจัยการผลิต เป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ กล่าวว่ “ไปนัดเจอเพื่อนที่เคยอยู่จังหวัดเดียวกัน เขาก็ไปทำสวนโกโก้ที่จังหวัดภาคใต้ พอเขารู้ว่าพี่ซื้อที่ดิน เขาก็เอาโกโก้มาให้ 30 ต้น” (คุณชนะวรรณ) การเป็นที่รู้จัก มีชื่อเสียงในการลงมือทำ ได้รับการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกัน และคนรู้จักเป็นทุนทางสังคมที่มีค่าในวิธีการผลิตนี้ เมื่อเกษตรกรนำทุนขั้นพื้นฐานที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้พื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรไม่ได้ลงมือทำเพียงลำพังด้วยตนเอง หากแต่มีการแลกเปลี่ยนทุนต่าง ๆ กับการทำงานแบบเครือข่าย และคนรู้จักที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเอง สร้างแรงจูงใจในการทำงาน และส่งผลดีต่อสุขภาพกายและใจของเกษตรกร ลดความเครียด เพิ่มความรู้สึกมีคุณค่า สร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่ดี หากแต่เกษตรกรที่ให้ความหมายในมิตินี้ก็มีความหลากหลายของการครอบครองทุน เกษตรกรที่มีทุนที่เหมาะสมกว่าจะ

มีความได้เปรียบในสนามนี้ที่นำมาสู่การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ที่สำคัญในการลงมือทำ เพื่อให้สำเร็จ สนามนี้จึงเต็มไปด้วยความหลากหลายของเกษตรกรที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลง มีความยืดหยุ่นในการลงมือทำ มีความเป็นพลวัต เป็นพื้นที่แห่งโอกาสให้เกษตรกรได้เข้าถึงและแสดงศักยภาพตามกำลังทุนที่ตนเองมี เพื่อสร้างสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องมีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่เพื่อให้ได้ประโยชน์ในสนามนี้

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและมีสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น มีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและสร้างความยั่งยืนในการทำเกษตรกรรม โดยมีการผสมผสานทุน ดังนี้

ผสมความรู้เพื่อสร้างสุขภาพที่ดี เกษตรกรมีการผสมผสานความรู้ที่เคยได้จากการลงมือทำกับพ่อแม่ จากการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียง กับความรู้เกี่ยวกับการออกแบบพื้นที่ การจัดการดินและน้ำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ได้รับจากการฝึกอบรม การศึกษาในระบบ การศึกษาดูด้วยตนเอง และการลงมือทำที่ได้ผลลัพธ์จากการปฏิบัติ

เครือข่ายผสมผสานและสร้างสุขภาพที่ดีกว่า ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง เกษตรกรในชุมชน กับความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นใหม่กับเกษตรกรด้วยกันในพื้นที่เดียวกันและต่างพื้นที่กัน หน่วยงานรัฐ ซึ่งอาจนำมาซึ่งโอกาสใหม่ ๆ ของข้อมูล ความรู้ หรือการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายเก่า ซึ่งเป็นแหล่งของความช่วยเหลือและความเข้าใจในระดับท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ขยายเครือข่ายใหม่เพื่อแสวงหาโอกาสและข้อมูลที่กว้างขึ้น การเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์จากทั้งสองเครือข่ายอย่างสมดุล จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืน

ตำแหน่งที่เติบโต สร้างสุขภาพ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จใช้ประสบการณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมจากที่มีอยู่เดิม เป็นฐานในการแสวงหาและปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งใหม่ และการได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่เดิม สะท้อนถึงการพัฒนาความสามารถและการได้รับการยอมรับที่นำไปสู่โอกาสในการสร้างประโยชน์ให้กับตนเองและส่วนรวมได้มากขึ้น

การผสมผสานทุนส่งผลดีต่อสุขภาพกายและใจของเกษตรกร เกษตรกรได้มีการพัฒนาความรู้ การมีเครือข่ายที่กว้างขวาง และการเติบโตในตำแหน่ง การได้รับการยอมรับช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจในตนเอง การได้รับการสนับสนุนจากเครือข่าย และการมีบทบาทในการตัดสินใจ ช่วยลดความเครียดและความรู้สึกโดดเดี่ยว การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในเครือข่ายและการมีบทบาทในชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและได้รับการยอมรับ ดังเช่น

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการผสมผสานทุนแล้วทำให้สุขภาพกายและใจดีขึ้น กล่าวว่า “เข้าร่วมกับเครือข่ายของอำเภอ มีกิจกรรมกันบ่อย ๆ คนที่มีส่วนร่วมตลอดก็มี 13 แปลงจาก 30 กว่าแปลง เราได้สนุกกับเครือข่ายบ้าง มีกิจกรรมอะไรได้ไปร่วมแปลงนี้ ร่วมแปลงนั้น ได้ทำ หรือได้พบปะกันได้” (คุณกำหนด (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะให้ความสำคัญกับการผสมผสานทุนทั้งในส่วนทุนเก่าที่มีอยู่ และทุนที่สะสมใหม่ ในด้านความรู้ ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม และการมีตำแหน่ง มีชื่อเสียง ได้รับการยอมรับ การใช้ประโยชน์จากประสบการณ์เดิมควบคู่ไปกับการแสวงหาและพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ทำให้เกษตรกรมีความเข้มแข็ง ความยั่งยืน และส่งผลดีต่อสุขภาพกายและใจในระยะยาว นอกจากนี้เกษตรกรต้องมีการใช้ทุนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้

การใช้ทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและมีสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น มีการใช้ทุนที่ตนเองมีอยู่ และทุนที่พัฒนาหรือได้รับมาใหม่ในด้านต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งและต่อยอดความสำเร็จ ดังนี้

ความรู้ทางสู่ความเข้มแข็งทางกายและใจ เกษตรกรนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ประสบการณ์ที่สั่งสมมา ความรู้พื้นฐานทางการเกษตรที่ตนเองมีอยู่ มาเป็นรากฐานในการทำการเกษตรกรรม การแสวงหาความรู้ เทคนิค เทคโนโลยี หรือข้อมูลใหม่ ๆ จากการศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง การฝึกอบรม จากคนรู้จัก เพื่อนำมาปรับปรุงและพัฒนาวิธีการทำงานเดิม มีการเลือกสรรและนำความรู้ใหม่มาต่อยอดความรู้เดิม เพื่อให้เกิดวิธีการทำงานที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง ลดความเสี่ยง และเพิ่มโอกาสในการประสบความสำเร็จ

เครือข่ายทางสังคมบริหารทุนเพื่อสร้างสุขภาพที่ดี เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จรักษาและเสริมสร้างความสัมพันธ์ในเครือข่ายเก่า ขณะเดียวกันก็เปิดกว้างและใช้ประโยชน์จากเครือข่ายใหม่ เพื่อขยายโอกาสและเข้าถึงทรัพยากรที่หลากหลาย การเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์จากทั้งสองเครือข่ายอย่างสมดุลช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืน

ตำแหน่งแห่งที่ส่งเสริมกายและใจที่ยั่งยืน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จใช้ประสบการณ์และอิทธิพลจากการได้รับการยอมรับในชุมชน หน่วยงานรัฐเป็นฐานในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ และใช้เป็นโอกาสในการสร้างประโยชน์ให้กับตนเองและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาความสามารถและการได้รับการยอมรับที่เพิ่มขึ้น

การใช้ทุนในของเกษตรกรส่งผลดีต่อสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจในตนเอง การได้รับการสนับสนุนจากเครือข่าย และการมีบทบาทในการตัดสินใจ ช่วยลดความเครียดและความรู้สึกโดดเดี่ยว การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในเครือข่ายและการมีบทบาทในชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและได้รับการยอมรับ เกษตรกรไม่รู้สึกว่าตนเองลงมือทำเพียงลำพัง และต้องเผชิญกับปัญหาหรือความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น เมื่อเกษตรกรมีความรู้ มีเครือข่าย และการได้รับการยอมรับจนนำไปสู่การมีตำแหน่งที่สำคัญในการปฏิบัติการนี้ ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจในการลงมือทำ ดังเช่นที่เกษตรกรลงมือทำและได้รับกำลังใจจากเครือข่าย การดำเนินงานในลักษณะของเครือข่ายจึงมีความสำคัญและจำเป็นในวิถีการผลิตนี้ กล่าวว่

“อย่างที่ทำโคกหนอง นา มานี้ก็ถือว่าสำเร็จแล้ว เป็นที่น่าภาคภูมิใจด้วย เพราะว่าได้เป็นตัวแทนของภาคในปีนี้เป็นเพราะว่าผลจากการที่เราทำจริงแล้ว เป็นรูปเป็นร่าง เราก็สืบสานต่อให้แฟนที่เสียไปก่อนหน้านี้ คือสืบสานให้คนบนฟ้า ต่อทางพ่อหลวง ทั้งแฟน” (คุณเสริมใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 พฤศจิกายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อมีสุขภาพกายและใจที่ดี ตระหนักถึงคุณค่าของทุนที่มีอยู่ทั้งเก่าและใหม่ในด้านความรู้ เครือข่ายทางสังคม และการมีตำแหน่ง การได้รับการยอมรับ เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญนำไปสู่ความสำเร็จและความเป็นอยู่ที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ อย่างยาวนาน เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงต้องมีกลยุทธ์ในการได้มาซึ่งทุนเก่า การได้มาซึ่งทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่เพื่อได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญ การผสมผสานทุน และการใช้ทุน เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อมีสุขภาพกายและใจที่ดีขึ้น จึงมีการครอบครองทุนที่แตกต่างและหลากหลาย สนามนี้จึงรองรับความไม่เท่าเทียมกัน เกษตรกรแต่ละคนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว และประยุกต์ใช้ทุนให้มีความเหมาะสมกับศักยภาพความสามารถของตนเอง และสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเมื่อเกษตรกรมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้นได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 9 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต

ของความหมายการมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ

ความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตของเกษตรกร การลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความภาคภูมิใจและคุณค่าในตนเอง มีโอกาสในการพัฒนาตนเองและครอบครัว ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเท่าเทียม เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และผลจากการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรมีความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตใจ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง "โคก หนอง นา โมเดล" ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจนสามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ มีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ ดังนี้

ความรู้สร้างวิถีชีวิตใหม่ เกษตรกรมีความรู้และทักษะในการทำเกษตรที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือสั่งสมมาจากการทำเกษตรแบบเดิม การสังเกตพื้นที่ใกล้เคียงมาก่อน การมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ฤดูกาล การเลือกพันธุ์พืชและสัตว์ที่เหมาะสม และการทำวิถีการผลิตเชิงการค้าที่ประสบกับปัญหาและผลกระทบจากการปลูกพืชปริมาณมาก การใช้สารเคมี เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาขายได้เอง แต่เผชิญกับความเสี่ยงและปัญหาจากรายได้ ต้นทุนทางการเกษตรที่สูงขึ้น และภาวะหนี้สินที่เพิ่มขึ้น เมื่อเกษตรกรเข้าสู่สนามนี้ เกษตรกรได้เข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเข้าถึงข้อมูลผ่านสื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับ

เทคนิคการปลูก การเลี้ยงสัตว์ การจัดการดิน น้ำ ปุ๋ย ยา การเก็บเกี่ยว และการแปรรูป ที่ทำให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัย และมีคุณภาพ

เครือข่ายทางสังคมสร้างชีวิตใหม่ จากเดิมที่เกษตรกรมีวิถีการผลิตแบบตัวใครตัวมัน ไม่ได้พึ่งพากัน สู่การได้มาซึ่งทุนใหม่จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ เทคนิค และแนวทางการพัฒนา การได้รับคำแนะนำ ข้อมูล และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา การสร้างความมั่นคงทางอาหาร เพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค หากเหลือจึงแบ่งปัน และการจำหน่ายในตลาดชุมชนที่ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรตามวิถีการผลิตแบบใหม่

บทบาทใหม่...สู่ "ทุน" ที่แข็งแกร่ง เกษตรกรมีความรู้ความสามารถ จากอาชีพเดิม มีประสบการณ์ในงานเดิม มีบทบาทในชุมชนมาก่อน แต่พอมาลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้ มีบทบาทในการตัดสินใจ วางแผน และขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาการเกษตรในระดับที่กว้างขึ้น การได้รับการยอมรับและยกย่องจากความสำเร็จในการทำเกษตรกรรม การเป็นแบบอย่างที่ดี และการช่วยเหลือผู้อื่น

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำจนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มีการได้มาซึ่งเท่าที่เกี่ยวของกับความรู้ การมีความสัมพันธ์ทางสังคม การได้รับการยอมรับมาก่อน และการได้มาซึ่งทุนใหม่จากการฝึกอบรม จากการเรียนรู้ด้วยตนเอง และจากการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของตนเอง ดังเช่นเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้ กล่าวว่า

“คือถามว่าพื้นที่ ถ้ามันต้องใช้เวลานานะ ต้องใช้เวลา ใช้ความอดทน ค่อยทำ นำศาสตร์พระราชาในเรื่องการใช้การหมักดินอะไรพวกนี้ เราก็ปลูกพืชรักษาน้ำดิน ปลูกพืชหมุนเวียน ก็ช่วยได้เยอะ ค่อย ๆ ลงมือทำไป ตอนนี้อย่างไรก็ทำแค่มีกิน มีใช้ มีอยู่ เราทำกิจกรรมเนี่ย เราทำครบหลักทั้งเครือข่าย ถ้าเรามีเวลาให้เขาให้กับพื้นที่เราเดิมที่เหนื่อยก็จะตอบใจทนนี้นี้ได้” (คุณวงจร (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2567).

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปในทางที่ดีขึ้นของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จไม่ได้เกิดขึ้นเอง หรือเกิดมาจากทุนใหม่ระหว่างลงมือทำวิถีการผลิตนี้เพียงอย่างเดียว หากแต่ความสำเร็จที่เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาและเสริมสร้างที่ได้มาทั้งจากทุนเก่าและทุนใหม่อย่างสมดุล

และต่อเนื่อง การนำความรู้ใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้กับประสบการณ์เดิม การสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง และการได้รับการยอมรับ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จและการมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อเกษตรกรได้มาซึ่งทุนใหม่แล้ว เกษตรกรจำเป็นต้องมีการสะสมทุนใหม่ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง ในสนามนี้

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีการสะสมทุน ดังนี้

ต่อยอดชีวิตด้วยความรู้ใหม่ เกษตรกรมีการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการออกแบบพื้นที่ การจัดการดินและน้ำ การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า ลดการใช้แรงงานของเกษตรกร ทั้งจากการฝึกอบรม จากการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านช่องทางออนไลน์ จากการพูดคุย แลกเปลี่ยนกับเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐ ไม่เพียงแต่เรียนรู้ แต่ยังสามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของตนเองและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยกำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัวจนได้ผลผลิตและปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้

ยังเชื่อมโยง ยังมี "ทุนเครือข่ายสังคม" เกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และแนวทางการทำเกษตรกับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกชุมชน การขอรับคำแนะนำและความรู้เชิงลึกจากหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา การสร้างเครือข่ายกับผู้บริโภคโดยตรง พ่อค้าคนกลาง ตลาดออนไลน์ ห้างสรรพสินค้า เพื่อเพิ่มโอกาสในการจำหน่ายผลผลิต

ตำแหน่งที่เปลี่ยนสู่สังคมที่ขยายกว้าง ผลสำเร็จจากการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากคนในชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ เป็นตัวแทนในการติดต่อประสานงานกับภายนอก และเป็นผู้นำชุมชน

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจนได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ ได้ผลผลิต และสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตนเองได้ มีการสะสมทุนใหม่ระหว่างการลงมือทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสะสมความรู้ เนื่องจากการลงมือปฏิบัติการผลิตนี้ไม่มีสูตรสำเร็จใด ๆ ที่นำมาใช้ได้เลย เกษตรกรต้องเรียนรู้ ปรับตัว แสวงหาความรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของตนเองได้ การมีเครือข่ายทางสังคมที่คอยแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการลงมือทำ และการมีตำแหน่งที่เป็นใบเบิกทางนำมาสู่การสะสมทุนใหม่ที่ยิ่งทำให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น ดังเช่นที่เกษตรกรที่มีตำแหน่งในชุมชน เมื่อเข้ามาสู่สนามนี้ต้องสะสมทุนใหม่ในการลงมือทำ กล่าวได้ว่า “อบรมก็ได้ความรู้มา พออบรมเสร็จยังไม่ได้ทำ รอชุดก่อน ชุดเสร็จปล่อยปลา ปลูกไม้

5 ระดับ มีหมดในนั้น แล้วก็ดูจากยุทธวิธีที่เขาทำโคก หนอง นา เราก็ใช้เครือข่ายช่วยแลกเปลี่ยนความรู้ ทำให้ประสบความสำเร็จทุกอย่างเลย แต่ถ้าเราไม่มีเครือข่าย เหมือนกับขาดโอกาส องค์ความรู้จะหายไป”(คุณบัณฑิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 ธันวาคม 2567). เกษตรกรจะได้ประโยชน์จากการอยู่ในสนามนี้ได้ เกษตรกรจำเป็นต้องมีการสะสมทุนใหม่ที่เกิดมาจากการเรียนรู้ การปฏิบัติ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีความเข้มแข็ง และประสบความสำเร็จในที่สุด นอกจากนี้เกษตรกรจะต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยาวนานที่สุด

การแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนทุนต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การเติบโตและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญเป็นการแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่เพื่อให้ได้ทุนใหม่เพื่อให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองอันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต โดยมีกระบวนการในปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ดังนี้

ความรู้แลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมโครงการและการเป็นผู้เรียนรู้
การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง การเข้ารับการฝึกอบรมเป็นโอกาสสำคัญของเกษตรกรในการได้รับความรู้ใหม่ ๆ จากการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ ในขณะเดียวกันก็เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เดิมและประสบการณ์ระหว่างผู้เรียนรู้ด้วยกันเอง และระหว่างผู้เรียนรู้กับผู้เชี่ยวชาญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ พัฒนาทักษะ และนำไปสู่การต่อยอดความรู้ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในขณะที่เกษตรกรที่ลงทุนทำด้วยตนเองนำเวลาว่างที่มีมาใช้ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเปิดใจเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเกษตรกรที่ต้องการพัฒนาตนเองและประสบความสำเร็จ

เครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนกับการมีแรงงานในการลงมือทำ
 การทำงานร่วมกับเครือข่าย ทำให้เกษตรกรต้องสละเวลาในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง แต่ในทางตรงกันข้ามการมีเครือข่ายที่ดีอาจช่วยลดภาระการลงมือทำแบบส่วนตัวในบางเรื่อง และการสละเวลาส่วนตัวเพื่อสร้างและรักษาเครือข่ายก็เป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในระยะยาว เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ จะบริหารจัดการความสมดุลระหว่างการมีเครือข่าย และการแบ่งเวลาในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเองอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และเป้าหมายของตนเอง

ตำแหน่งและการได้รับการยอมรับแลกเปลี่ยนกับความตั้งใจ
ทุ่มเทในการลงมือทำเพื่อให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ตำแหน่งและการได้รับการยอมรับ เกษตรกรมักจะแลกเปลี่ยนมาด้วยความตั้งใจ และทุ่มเทในการลงมือทำเพื่อให้ได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ความสัมพันธ์นี้เป็นไปในลักษณะของการให้และการรับที่มีการเชื่อมโยงกัน โดย

เกษตรกรต้องมีการทุ่มเทร่างกาย แรงใจ และเวลาในการทำงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่จับต้องได้ มีความมุ่งมั่นและความอดทน ความรับผิดชอบ การสร้างผลงานที่เป็นประจักษ์จนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองได้จึงนำมาสู่การได้รับการยอมรับ การยกย่องจากคนในสังคม และการได้มาซึ่งตำแหน่งหน้าที่ การได้รับความไว้วางใจและมอบหมายตำแหน่งที่สำคัญ

เกษตรกรที่ลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้จนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองได้จึงจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่าง เพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญในสนามนี้ ทำให้ได้รับโอกาส ได้เข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงทุนทำในพื้นที่ตนเอง มีการแลกเปลี่ยนทุนด้วยการลงมือทำด้วยตนเอง ต้องมีความอดทน ความขยัน รักในการเรียนรู้ที่จะปลูกต้นไม้ที่ตนเองมีความต้องการผลิต จนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองได้ กล่าวว่

“เราก็อำเอง ทำปุ๋ยใช้เอง ปลูกฝรั่ง ก่อนที่จะห่อไฉ่ห้วยกะก็มีน้ำส้มสายชู ยาเส้น ผงชูรส แล้วก็น้ำยาล้างจานผสมกัน แล้วก็เสร็จแล้วก็ห่อ แล้วก็ได้ผลคะ เอามาจากในเฟสบุคบ้าง ส่วนมากจะเรียนรู้จากในเฟสบุค ในกลุ่มอะไรอะเพื่อน เกษตรกรเนี่ยคะ เราเป็นคนรักต้นไม้ คือความภูมิใจ ต้นไม้ไม่ตายนะก็คือความสำเร็จ เงินคือส่วนน้อย แต่สุขภาพ วิถีชีวิตที่ปลอดภัยที่เราได้มาแล้ว นั่นก็คือความสำเร็จ” (คุณธรรมพร (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2567).

การได้รับการยอมรับทางสังคม การเป็นที่รู้จัก และตำแหน่งจึงไม่ใช่สิ่งที่ได้มาโดยบังเอิญ แต่เป็นผลตอบแทนที่สมเหตุสมผลจากการแสดงออกถึงความตั้งใจ ทุ่มเท และการลงมือทำอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม เป็นผลจากการลงมือทำงานหนักและความมุ่งมั่น นำมาซึ่งตำแหน่ง ชื่อเสียง และการยอมรับทางสังคม ซึ่งเป็นวงจรที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาและความสำเร็จอย่างยั่งยืน นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการแลกเปลี่ยนเงินที่เคยได้จากการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การแลกเปลี่ยนเงินและเวลากับการสร้างให้มีทั้งพื้นที่โคก พื้นที่หนอง และพื้นที่นา การใช้กำลังแรงงานในการลงมือทำอย่างจริงจังจนได้รับใบปริญญาที่สำคัญในชีวิตที่ทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนสถานะจากเกษตรกรทั่วไปเป็นเกษตรกรที่เป็นที่รู้จักมากขึ้น ในขณะที่เกษตรกรบางคนลาออกจากการเดิมที่ได้รายได้ประจำแลกเปลี่ยนกับการลงมือทำด้วยกำลังแรงงานและการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ได้รับการสืบทอดมาให้เกิดประโยชน์

มากที่สุด “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเป็นสนามสำหรับเกษตรกรที่มีความแตกต่างและหลากหลายในด้านทรัพยากรและศักยภาพ ตรงกันข้ามกับสนามของวิธีการผลิตเชิงการค้าที่เกษตรกรมีเป้าหมายแต่เพียงการลงทุนเพื่อแสวงหากำไร หากแต่สนามที่มีวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรมีความสำเร็จที่หลากหลายมิติขึ้นอยู่กับการเป้าหมาย การวางแผน การลงมือทำของเกษตรกรแต่ละคนกับการครอบครองทุนที่แตกต่างกัน การจะประสบความสำเร็จจนปรับเปลี่ยน วิถีชีวิตได้นั้นไม่ได้มีแต่เพียงกระบวนการได้มาซึ่งทุนเก่า การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุนเก่าเพื่อให้ได้ทุนใหม่เท่านั้น เกษตรกรยังต้องมีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรมีการผสมผสานทุนต่าง ๆ โดยแต่ละทุนจะส่งเสริมและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

ความรู้ภูมิปัญญาเชื่อม “ทุนเก่า” สู่ “ทุนใหม่” เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะไม่ทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือประสบการณ์ที่สั่งสมมา แต่จะนำความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้จากการฝึกอบรม การศึกษาในระบบ การเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือจากเครือข่ายมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของพื้นที่และความต้องการของตนเองอย่างเหมาะสม

ผลงานพลังคนสร้างสมดุล เกษตรกรจะอาศัยความสัมพันธ์ในเครือข่ายทั้งเก่าและใหม่เพื่อเข้าถึงแหล่งข้อมูล ความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากผู้เชี่ยวชาญ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ หรือหน่วยงานสนับสนุนต่าง ๆ

บทบาทที่เปลี่ยนต่อยอด “ทุนเดิม” สร้าง “ทุนใหม่” ผู้ที่มีความรู้ความสามารถและได้รับการยอมรับจากทุนเก่าที่มีและทุนใหม่จากการลงมือทำแล้วเห็นผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำกลุ่ม เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ และใช้ความรู้ของตนเองในการวางแผนและนำพากลุ่มไปสู่ความสำเร็จ อาศัยความสัมพันธ์ที่ดีในเครือข่ายเพื่อขอความร่วมมือ การสนับสนุน หรือการระดมทรัพยากรในการดำเนินงานตามบทบาทและหน้าที่ในตำแหน่งที่ได้รับ ผู้ที่มีตำแหน่งที่เข้มแข็งจะสามารถใช้บทบาทของตนเองในการสร้างโอกาส อำนวยความสะดวก หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในเครือข่ายและพื้นที่ของตนเองได้

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองได้นั้น มีการผสมผสาน ทุนเก่าที่ตนเองมีอยู่เดิมกับทุนใหม่ที่ได้มาจากการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำมาใช้ในการลงมือทำ และพัฒนาอาชีพของตนเอง การผสมผสานนี้เป็นสิ่งสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนและนำไปสู่ความสำเร็จอย่างแท้จริง ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วย

การไม่ละทิ้งความรู้และอาชีพเดิมจนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตนเองได้ กล่าวว่า “ตอนนี้อาชีพที่เราทำก็ขายต้นไม้ พอมาในแปลง ผมก็รู้ว่าไม้ตัวไหนควรจะขายพันธุ์ ผมก็เอามาขายพันธุ์ ไม้ตัวไหนตลาดมันขายดี อย่างช่วงเฉลิมพระชนมพรรษา ไม้ตัวไหน พวกไม้สีเหลืองก็ขายดี เราก็เอาต้นไม้เสียบยอด ต่อยอด ขายพันธุ์ได้ ไม่แค่ขายผลผลิตมันอย่างเดียว ก็มีแบ่งให้เครือข่ายบ้าง” (คุณกำหนด (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ธันวาคม 2567). ความสำเร็จของเกษตรกรที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้นั้น เกิดจากการนำทุนเก่าที่มีอยู่มาเป็นรากฐานและต่อยอดด้วยทุนใหม่ที่ได้รับการผสมผสานทุนทั้งสองประเภทนี้ในการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์นวัตกรรม ลดความเสี่ยง และบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน เมื่อเกษตรกรมีกระบวนการในการผสมผสานทุนแล้ว เกษตรกรต้องนำทุนทั้งหมดไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์จนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้

การใช้ทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองได้นั้น มีการใช้ทุนต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่และได้รับมาใหม่ในการลงมือทำ ทุนเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน พัฒนาผลผลิต และยกระดับคุณภาพชีวิต ดังนี้

ใช้ความรู้ต่อยอดวิถีชีวิตใหม่ เกษตรกรนำความรู้มาใช้ในการลงมือทำการปลูกพันธุ์พืชและเลี้ยงสัตว์ตามศักยภาพและความสามารถของเกษตรกร และตรงกับบริบทพื้นที่ การจัดการดินและน้ำ การใช้ปุ๋ยอย่างเหมาะสม การนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้กับบริบทพื้นที่ การประยุกต์ใช้ความรู้ การวางแผนการผลิตให้ตรงกับความต้องการบริโภคของตนเองและความต้องการของตลาด การแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า

เครือข่ายสังคมประจักษ์ชีวิตที่ดีขึ้น เกษตรกรใช้ประโยชน์จากความร่วมมือในกลุ่มเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันในการแลกเปลี่ยนแรงงานและความรู้ การรวมกันขายผลผลิต การเข้าถึงข้อมูลและโอกาสจากการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตร การเข้าร่วมโครงการสนับสนุนต่าง ๆ และการสร้างช่องทางการตลาดใหม่ ๆ

ตำแหน่ง การยอมรับสู่การใช้สร้างชีวิตที่ดีกว่า เกษตรกรใช้ความเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนงาน การตัดสินใจ การวางแผน และนำพาสมาชิกไปในทิศทางที่ถูกต้อง การมีตำแหน่งที่ได้รับการยอมรับ และการทำงานในรูปแบบของกลุ่มหรือเครือข่าย ทำให้เกษตรกรเข้าถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จไม่ได้ใช้ทุนใดทุนหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่นำทุนทั้งหมดที่มีมาอยู่ใช้อย่างเชื่อมโยงกัน มีการบูรณาการ และใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้ความรู้ในการเลือกพันธุ์พืชที่ต้องการบริโภคและตลาดต้องการ การรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้านเพื่อปลูก และ

รวบรวมผลผลิตในรูปของกลุ่มอาชีพ และการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่มีอยู่ในการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับการยังชีพเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภค เกษตรกรจึงเรียนรู้การแปรรูปผลผลิต และสร้างแบรนด์ของตนเอง โดยใช้ช่องทางการขายที่หลากหลายผ่านเครือข่ายเพื่อน เกษตรกรด้วยกัน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยตนเองแล้วขยายการใช้ทุนทำร่วมกับคนในชุมชน จนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต กล่าวว่า “ทำให้พ่อแม่เขาได้อยู่กับเรา ได้รับความอบอุ่นกว่าการที่เราทิ้งคนเฒ่าคนแก่อยู่กับบ้าน แล้วได้ในเรื่องของวิถีชีวิตที่ได้อยู่กับชุมชน เราได้รู้จักกัน จนได้รับเลือกการเป็นผู้ใหญ่บ้านนี้แหละ คือ พี่ก็ได้ขยายวงเพิ่ม ได้มีโอกาส ได้เครือข่ายทางสังคม ได้มีโอกาสที่จะได้ทำสิ่งดี ๆ ให้กับชุมชนเพิ่มมากขึ้น” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567). เกษตรกรมีการใช้ทุนต่าง ๆ เหล่านี้ในการลงมือทำอย่างมีเป้าหมาย มีการวางแผน และปรับตัวตามสถานการณ์ เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนในอาชีพเกษตรกรรม แม้ว่าเกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนมีการครอบครองทุนและกลยุทธ์ในการใช้ทุนที่แตกต่างกันไป สุนามนี้จึงเต็มไปด้วยเกษตรกรที่มีความหลากหลาย และเป็นสนามที่เกษตรกรไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีทุนอย่างหลากหลายจึงมีความได้เปรียบและมีความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จได้มากกว่า สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเมื่อเกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังนี้

ภาพประกอบ 10 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

เกษตรกรที่ลงมือทำ "โคก หนอง นา โมเดล" ให้ความหมายของความสำเร็จที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับความสามารถ ศักยภาพ เป้าหมายในการลงมือทำของเกษตรกรแต่ละคน เกษตรกรบางคนคำนึงถึงผลประโยชน์โดยตรงจากสนาม "โคก หนอง นา โมเดล" กับการได้รับผลผลิตทางการเกษตรสำหรับการบริโภค การแบ่งปัน การจำหน่ายเพื่อให้พอมีรายได้จุนเจือครอบครัว และการพึ่งพาตนเองด้วยการมีเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้ามาอยู่ในสนามนี้ได้ ในขณะที่เกษตรกรบางคนมองว่า ความสำเร็จจากการลงมือทำในสนามนี้ คือ การได้รับความรู้ใหม่ ๆ การมีทักษะที่จำเป็น การสร้างเครือข่ายกับเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ และภาคส่วนต่าง ๆ รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน โดยที่เกษตรกรมีความต้องการได้รับประโยชน์จากการเข้ามาอยู่ในสนามนี้ นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรที่ลงมือทำเพื่อต้องการตำแหน่ง ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับทางสังคมที่นำมาสู่การมีบทบาทเป็นผู้นำ วิทยากร การได้รับรางวัล หรือการมีชื่อเสียงในวงกว้าง ดังนั้น เกษตรกรแต่ละคนจึงมีเป้าหมายในการลงมือทำที่แตกต่างกันที่ส่งผลการมีปริมาณทุนที่ใช้ในการลงมือทำและมีกระบวนการหรือกลยุทธ์ในการลงมือทำที่ไม่เหมือนกัน การที่เกษตรกรแต่ละกลุ่มให้ความหมายของความสำเร็จที่แตกต่างกัน และมีปริมาณทุนที่แตกต่างกัน นำไปสู่การนำทุนที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญและสร้างความได้เปรียบในสนามนี้ การแลกเปลี่ยนทุนจึงเต็มไปด้วยการแข่งขัน ช่วงชิง และยื้อแย่งเพื่อให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากการอยู่ในสนาม "โคก หนอง นา โมเดล" สนามนี้จึงมีความเป็นพลวัตและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นสนามที่เกษตรกรไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีทุนอยู่อย่างหลากหลายและมีปริมาณทุนที่มากย่อมสามารถแข่งขัน ยื้อแย่ง ช่วงชิง ทุนอื่น ๆ เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ สนาม "โคก หนอง นา โมเดล" จึงเต็มไปด้วยการแข่งขันระหว่างเกษตรกรด้วยกันเพื่อให้สามารถกำกับ ควบคุมสนามนี้ได้ ซึ่งจะได้วิเคราะห์และนำเสนอต่อไป

4.3.2.3 กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดและควบคุมสนาม "โคก หนอง นา โมเดล"

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำ และความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบเน้นที่การพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นพื้นฐานก่อน โดยมีทุนที่ดิน เงินทุน การใช้วัสดุอุปกรณ์ และกำลังแรงงานเหมือนเช่นเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิติอื่น ๆ หากแต่เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้ทดลองทำ และเป็นต้นแบบนั้น มีการเสาะแสวงและเข้าถึงทุนอื่นในปริมาณที่มากกว่า ด้วยความรู้ ความสามารถ พลังสร้างสรรค์ เครือข่าย และการมีตำแหน่งแห่งที่ที่ทำให้

เกษตรกรกลุ่มนี้มีความแตกต่างที่สามารถกำหนดและกำกับควบคุมตนเองได้ การได้มาซึ่งความสำเร็จดังกล่าวไม่ได้เกิดมาจากการมีเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าสู่สนามนี้ได้ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุน กำลังแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกษตรกรมีการแข่งขัน ยื้อแย่ง ช่งชิงเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนที่มีสำคัญกว่า และแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อจะได้อยู่ในสนามนี้อย่างยั่งยืนที่สุด เนื้อหาในส่วนนี้วิเคราะห์และนำเสนอให้เห็นดังต่อไปนี้

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำ เริ่มต้นจากการลงมือทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานมาก่อน โดยเริ่มจากการสร้างแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่ เพื่อให้มีปริมาณน้ำใช้สำหรับทำการเกษตรกรรมอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี มีการศึกษาหลักการเบื้องต้นของ "โคก หนอง นา โมเดล" และทดลองปรับใช้กับพื้นที่ของตนเอง เริ่มจากพื้นที่ขนาดเล็กก่อน เพื่อเรียนรู้และปรับปรุงไป ๆ พร้อมกัน เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ของตนเองเป็นหลัก เช่น ทรัพยากรดิน น้ำ พันธุ์พืช วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ และการใช้กำลังแรงงานของตนเองและครอบครัวเป็นหลัก ลดการพึ่งพาปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช และเมล็ดพันธุ์เชิงพาณิชย์ โดยหันมาผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ใช้สารชีวภาพ และเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เอง หรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน หรือขยายพันธุ์เอง เกษตรกรจะมีทักษะและประสบการณ์ในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในพื้นที่ตนเองอย่างใกล้ชิด และปรับวิธีการจัดการให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มต้นทดลองทำจะเริ่มต้นลงมือทำด้วยตนเอง หากแต่เกษตรกรมีเป้าหมายความสำเร็จเพื่อให้มีผลผลิตสำหรับการยังชีพเป็นหลัก หากเหลือจึงแบ่งปันและจำหน่าย เกษตรกรแต่ละคนแม้จะให้ความหมายความสำเร็จในมิติเดียวกัน หากแต่เกษตรกรแต่ละคนก็มีความแตกต่างของกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อให้สามารถกำหนดและควบคุมตนเอง โดยมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เกษตรกรได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่สู่การกำหนดและควบคุมตนเอง “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

เริ่มต้นจากเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม เกษตรกรมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง หรือกลุ่มเกษตรกรในชุมชน กลุ่มอาชีพ และร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน อยู่ในฐานะทั้งผู้ให้และผู้รับความช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนความรู้ หรือร่วมแรงกันเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ในขณะเดียวกันเกษตรกรก็มีพื้นฐานของการมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีกับหน่วยงานรัฐ เป็นผลจากการทำงานร่วมกัน และต่อเนื่องมาจนถึง

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นที่ยอมรับและไว้วางใจทั้งกับคนในชุมชนและนอกชุมชน ทำให้ง่ายต่อการขอความช่วยเหลือ หรือการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ

เริ่มต้นจากการได้รับการยอมรับ ชื่อเสียง และตำแหน่งแห่งที่

เกษตรกรที่มีประสบการณ์ในการทำเกษตรด้วยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมายาวนาน ทำให้มีแรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” จากความไม่ยั่งยืนของระบบเดิม ปัญหาหนี้สิน หรือความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เมื่อเกษตรกรได้เข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับ “โคก หนอง นา โมเดล” ผ่านช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข่าวในพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจ และสารคดีเกี่ยวกับการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ หรือการรับชมสื่อออนไลน์ ทำให้เกษตรกรมีการตื่นตัวและเริ่มต้นลงมือทำจากทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วยการเริ่มทดลองทำ อาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมกับเครือข่าย จากการสังเกตคนในชุมชนทำเกษตรกรรม และการได้รับแรงบันดาลใจในการลงมือทำจากสื่อต่าง ๆ มีเป้าหมายเพื่อสร้างพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของผลผลิตจากในพื้นที่สำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน ดังเช่นเกษตรกรที่เริ่มต้นทดลองทำ จากที่ไม่มีพื้นฐานของการทำเกษตรกรรมอยู่เลย แต่ใช้การสังเกตพื้นที่ใกล้เคียง การเป็นเจ้าของที่ดินเองและการลงมือทำร่วมกับสมาชิกในครอบครัว โดยมีความใฝ่ฝันอยากให้พื้นที่ของตนเองมีความอุดมสมบูรณ์ กล่าวว่า

“ผมเป็นคนชอบปลูกต้นไม้ตั้งแต่เด็ก ๆ แล้วครับ สวนหลังบ้านนี่ก็จะปลูกต้นไม้ผลไม้ครับ คือได้กินเอง แบบมีญาติพี่น้องมาขอแบ่งปันครับ ก็ไม่ได้ขายอะไรที่ผมทำโคก หนอง นา ก็เพราะว่ามาจากความศรัทธาในหลวง ร.9 เป็นแรงบันดาลใจให้อยากทำ อยากเรียนรู้ เคยไปวิ่งเล่นอยู่ตามท้องทุ่งนา ส่วนใหญ่ผมก็จะเรียนรู้ผ่าน YouTube” (คุณกิตติศักดิ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล , 29 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเริ่มต้นลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” สามารถบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนที่มีอยู่และทุนใหม่ที่สร้างขึ้นหรือได้รับเพิ่มเติม การเชื่อมโยงเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในและนอกชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขอคำปรึกษา และแสวงหาโอกาสในการพัฒนาพื้นที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการสะสมทุนใหม่จากการลงมือทำวิถีการผลิตนี้

การสะสมทุนใหม่ เมื่อเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เริ่มประสบความสำเร็จในระดับ “ทดลองทำ” หรือในช่วงเริ่มต้นที่เห็นผลลัพธ์เบื้องต้น เกษตรกรมีการสะสมทุนใหม่เพื่อให้ตนเองสามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ ดังนี้

สะสมเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในและนอกชุมชน
เกษตรกรเข้าร่วมกลุ่มหรือการริเริ่มอยู่ในกลุ่มเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ในชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ปัญหา และแนวทางการแก้ไขร่วมกัน และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชนที่ช่วยให้เข้าถึงข้อมูล โครงการสนับสนุน และความช่วยเหลือต่าง ๆ เกษตรกรได้เข้าร่วมการฝึกอบรมเพื่อให้มีความรู้ หลักการในการลงมือทำ ทำให้ได้รู้จักและสร้างความสัมพันธ์กับนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” และการติดต่อและสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรที่มีความสนใจแบบเดียวกัน แต่ลงมือทำในพื้นที่อื่น เป็นแหล่งเรียนรู้และได้รับคำแนะนำ และกับกลุ่มผู้บริโภคนอกชุมชนที่เป็นการแบ่งปันและกระจายผลผลิต

สะสมตำแหน่งแห่งที่ทั้งในและนอกชุมชน เกษตรกรที่เริ่มต้นทดลองทำมีพื้นฐานจากการมีตำแหน่งในสังคม การทำงานร่วมกับชุมชนจนได้รับการยอมรับ มีความทุ่มเท ตั้งใจในการลงมือทำจนสร้างชื่อเสียง ได้รับการยกย่อง และได้เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้จากการลงมือทำ เป็นผู้นำหรือผู้มีอิทธิพลที่สามารถเป็นตัวอย่างและชักชวนให้เกษตรกรรายอื่น ในชุมชนหันมาทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำมีการสะสมทุนใหม่ด้วยการมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่าย และการมีตำแหน่งแห่งที่ที่เอื้อต่อลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ที่ช่วยสร้างความแข็งแกร่งและโอกาสให้แก่เกษตรกรไม่เพียงแต่เป็นผู้ลงมือทำเท่านั้น หากแต่เกษตรกรเป็นกระบอกเสียงที่สำคัญในการกำหนด ควบคุมปฏิบัติการนี้ ดังเช่นเกษตรกรที่เริ่มต้นเข้าสู่สนามนี้ด้วยการสะสมความสัมพันธ์ทางสังคมกับกรมการพัฒนาชุมชน และการมีตำแหน่งแห่งที่ในชุมชนมาก่อน กล่าวว่า

“พ่อก็เคยไปทำงานกับ พช. ตอนนวัตวิถีแล้ว ก่อนโควิดนี้แล้ว ทุกวันนี้ พช. เขาก็ยังมาอยู่ เขาก็มาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เป็น D-HOPE จะเข้าโครงการของ พช. นี่มันไม่ตรงสเปคมันต้องมีผู้รับเหมา แล้วถ้าเกินพื้นที่ 3 เมตร ก็ต้องขออนุญาตเทศบาล คือว่าจะเอา 3-4 เมตร ถ้าขุด เราก็ต้องห่างรั้ว 2 เท่า คือหลังจากไปอบรมมาก็ยังไม่ได้เอามาลงทำ รอไม่ไหว ตอนนี้ก็เลยขุดเอง” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำไม่ได้พึ่งพาแต่เพียงทุนเก่าที่มีอยู่เท่านั้น หากแต่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างและสะสมทุนใหม่ โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐ และเกษตรกรด้วยกันเองอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการมีตำแหน่งแห่งที่ของตนเองให้เป็นที่ยอมรับและน่าเชื่อถือที่ส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยน การสนับสนุน และได้รับโอกาสต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความสำเร็จในที่สุด

การแลกเปลี่ยนทุน การปรับตัวและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของเกษตรกร เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดและสร้างโอกาสใหม่ ๆ ในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” วิถีการผลิตที่ก่อให้เกิดความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จด้วยการเริ่มต้นทดลองทำมีการนำทุนเก่าที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่เอื้อให้เกษตรกรสามารถมีตำแหน่งแห่งที่ การได้รับการยอมรับ และนำไปสู่การเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดกำกับ ควบคุมสนามนี้ ดังนี้

การแลกเปลี่ยนการลงมือทำส่วนตัวกับการสร้างเครือข่ายทางสังคม เกษตรกรใช้เวลาของตนเองเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน โดยไม่ได้ให้ผลตอบแทนเป็นตัวเงินในทันที แต่เป็นการลงทุนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ สร้างเครือข่าย และสร้างการยอมรับในสังคม ซึ่งจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ในระยะยาว ได้การสนับสนุนกำลังแรงงานจากคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนจึงแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจและจริงใจของเกษตรกร ทำให้เกิดความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้คนในชุมชน เครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

การแลกเปลี่ยนตำแหน่งกับการลงมือทำอย่างเข้มข้นเพื่อให้เห็นผลลัพธ์ การที่เกษตรกรที่มีสถานะทางสังคม เป็นผู้นำชุมชน ผู้มีอิทธิพล ผู้ได้รับการยอมรับใช้ประโยชน์จากตำแหน่งของตนเองในการลงมือปฏิบัติจริงในการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม ผลลัพธ์นั้นจะยิ่งเสริมสร้างหรือเปลี่ยนแปลงตำแหน่งไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น หรือเกษตรกรที่ไม่มีตำแหน่งใด ๆ แต่ลงมือทำแล้วได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมกลับได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน การที่ผู้นำลงมือทำเป็นแรงบันดาลใจให้เกษตรกรรายอื่น ๆ และสมาชิกในชุมชนกล้าตัดสินใจที่จะเริ่มต้นทดลองทำตาม กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและความร่วมมือในการพัฒนา “โคก หนอง นา โมเดล” ภายในชุมชน

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำ มีการแลกเปลี่ยนทุนเวลากับการเข้าร่วมกิจกรรมในเครือข่ายทั้งด้านการทำเกษตรกรรม และกิจกรรมอื่น ๆ และการลงมือทำจนได้รับการยอมรับ รวมทั้งการมีตำแหน่งในชุมชนที่ยังส่งเสริมให้เกิดเปลี่ยนแปลงและได้รับการยอมรับมากขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่เป็นผู้นำชุมชนและลงมือทำด้วยการแลกเปลี่ยนทุน

เหล่านี้เพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จ และมีชื่อเสียงจากการลงมือทำ กล่าวว่า “การได้รับการสนับสนุนก็จะ พช.ที่เดียวเลย แล้วก็ไปบรรมกับบริษัทเซฟรอนที่เขาสนับสนุนมาเหมือนกันนะ ในการจัดกิจกรรมเอามือสามัคคี การซื้อปุ๋ย แล้วเวลาเราไปบรรม เขาก็จะมาเข้าร่วมโครงการก็มีนะ” (คุณทองใหญ่ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2567). เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำให้คุณค่ากับการแลกเปลี่ยนเวลาส่วนตัวในการสร้างและรักษาเครือข่ายทางสังคม และการลงมือทำอย่างตั้งใจและจริงจัง จนนำไปสู่การมีตำแหน่งในสังคมที่ได้รับการยอมรับและไว้วางใจ เป็นการลงทุนด้วยเวลาและความตั้งใจนำมาซึ่งผลตอบแทนที่ไม่ใช่ตัวเงินในทันที แต่เป็นทุนที่มีค่าและยั่งยืนที่ช่วยสนับสนุนให้เติบโตและประสบความสำเร็จ สนามนี้จึงไม่ได้สร้างความเท่าเทียมกัน เกษตรกรที่สามารถเข้าถึง ช่วงชิงทรัพยากรทุนที่สำคัญใน สนามได้จึงมีตำแหน่ง มีบทบาทที่สำคัญในการกำหนดโครงสร้างของสนาม นอกจากนี้เกษตรกร ยังต้องมีการผสมผสานทุนเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยั่งยืนที่สุด

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเริ่มต้นทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการผสมผสานและใช้ประโยชน์ทั้งทุนเก่าที่มีอยู่ และทุนใหม่ที่สูงขึ้นหรือได้รับเพิ่มเติม เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ดังนี้

ผสมผสานความสัมพันธ์ทางสังคมเก่าและสร้างใหม่ เกษตรกรให้ความสำคัญกับการผสมผสานและใช้ประโยชน์ จากทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างขึ้นใหม่ การสร้างความเข้าใจและได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ กลุ่มคนในชุมชนจะช่วยให้ได้รับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ ในระดับชุมชน มีการสร้างความสัมพันธ์กับเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งจากในพื้นที่และนอกพื้นที่ และการเชิญชวนให้คนเหล่านั้นเข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ในพื้นที่ของตนเอง เริ่มต้นสร้างพื้นที่ ให้เป็นที่รู้จัก การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกษตรกรได้เข้าถึงข้อมูล กิจกรรม โครงการสนับสนุน และความช่วยเหลือต่าง ๆ และการสร้างความสัมพันธ์กับผู้บริหารโดยตรง หรือกลุ่มตลาดปลอดภัย เพื่อเกษตรกรสามารถวางแผนการปลูกที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและสร้างช่องทางการจำหน่ายผลผลิต

ผสมผสานตำแหน่งและการได้รับการยอมรับที่มีอยู่และสร้างใหม่ เกษตรกรมีการผสมผสานและต่อยอด ทั้งตำแหน่งและการได้รับการยอมรับที่มีอยู่และตำแหน่ง และการได้รับการยอมรับที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงเริ่มต้น หากเกษตรกรเป็นผู้นำชุมชนจะมีอำนาจในการตัดสินใจ การเข้าถึงทรัพยากร และความน่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการริเริ่มและสนับสนุน “โคก หนอง นา โมเดล” ในชุมชน การเป็นบุคคลลำดับต้น ๆ ที่เข้าสู่สนามนี้

ภายในชุมชนทำให้ได้รับการจับตามองและเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง เมื่อเริ่มได้ผลผลิตและเห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมจะสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับจากคนในชุมชนและภายนอก เมื่อมีความรู้และประสบการณ์มากขึ้น ได้เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มต้นทดลองทำการผสมผสานความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างขึ้นใหม่ และการมีตำแหน่งในชุมชนหรือการได้รับการยอมรับที่มีอยู่เดิมกับการสร้างตำแหน่งใหม่ที่เป็นผลจากการลงมือทำให้เกษตรกรมีบทบาทในการเป็นผู้นำร่อง และสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การลงมือปฏิบัติให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ดังเช่นเกษตรกรที่เริ่มต้นทดลองทำจากเกษตรผสมผสานสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” กล่าวว่า

“ตอนที่พ่อไปอบรม เขาบอกว่าของพ่อไม่เข้าสเปค เพราะเราไปฟังเขาสอน คือมันเป็นเรื่องใหญ่โต เรื่องเนิ่น พ่อกลับมาบ้านแล้วยังพูดกับแม่เลยว่าของเรามันไม่ตรงกับสเปค เราก็ว่าเอ๊ะจะพูดทำไมละ คือของเรามันก็มีอยู่แล้ว จริง ๆ แล้วที่พ่อทำโคก หนอง นา เนี่ยมันคือ เราไม่ได้ตามเขาทุกเรื่อง เราไม่ได้ทำตามที่เขาพูดนะ พื้นที่เราเป็นแบบนี้ เราก็ทำไปแล้ว” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเริ่มต้นทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ความสำคัญกับการบูรณาการความสัมพันธ์ทางสังคมและตำแหน่ง การได้รับการยอมรับทั้งที่มีอยู่แล้วและที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ การสนับสนุน และโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยั่งยืน และที่สำคัญ คือ เมื่อเกษตรกรได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุนแล้ว เกษตรกรจะต้องนำทุนทั้งหมดมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้เกษตรกรสามารถกำหนด และควบคุมสนามนี้ได้

การใช้ทุน เกษตรกรมีการใช้ประโยชน์จากทุนที่มีอยู่และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และการใช้ตำแหน่ง การได้รับการยอมรับ ชื่อเสียงของตนเอง เพื่อให้เริ่มทดลองทำได้สำเร็จ ดังนี้

การใช้ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม เกษตรกรสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้าถึงข้อมูล การได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือ และคำแนะนำต่าง ๆ ระหว่างการลงมือทำ การเข้าร่วมกลุ่มเครือข่าย “โคก หนอง นา

โมเดล" เพื่อให้ได้แลกเปลี่ยนความรู้ แรงงาน กล้าพันธุ์ไม้ และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร การได้เห็นเกษตรกรรายอื่นประสบความสำเร็จเป็นแรงบันดาลใจและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเอง ช่วยให้รู้สึกไม่โดดเดี่ยวและมีกำลังใจในการลงมือทำวิธีการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและกำลังแรงงานของตนเองให้มากที่สุด

การใช้ตำแหน่ง การได้รับการยอมรับ และชื่อเสียง เกษตรกรที่มีตำแหน่งในชุมชนเป็นผู้นำร่องและสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ เมื่อลงมือทำได้สำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค เกษตรกรรับการยอมรับ เป็นที่เคารพและไว้วางใจในชุมชน การได้รับการสนับสนุนและความเชื่อมั่นจากครอบครัว เป็นบุคคลตัวอย่างที่ทรงพลังและสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนในชุมชนและนอกชุมชนที่เป็นผลจากการเริ่มต้นทดลองทำสำเร็จ สามารถโน้มน้าวให้ผู้อื่นหันมาสนใจและทดลองทำ "โคก หนอง นา โมเดล" ได้ง่ายขึ้น

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเริ่มต้นทดลองทำมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตด้วยเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนด ควบคุมสนามนี้ได้ โดยเกษตรกรอาศัยเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดและควบคุมสนาม คือ การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการของ "โคก หนอง นา โมเดล" อย่างแท้จริง เกษตรกรสามารถตัดสินใจและจัดการพื้นที่ จัดการกระบวนการผลิตได้เอง เกิดการพึ่งพาตนเองในการผลิตปัจจัยการผลิต ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ที่ลดการพึ่งพาจากภายนอกและเพิ่มอำนาจในการจัดการ ควบคุม เกษตรกรเป็นผู้บริหารจัดการดิน น้ำ พืช และสัตว์ด้วยตนเอง ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนและตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและเหมาะสมกับบริบท สามารถกำหนดเป้าหมายที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของตนเอง ควบคุมทิศทางการผลิตได้ พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนวิธีการตามสถานการณ์และการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรง ดังเช่นเกษตรกรที่เริ่มต้นทดลองทำ ด้วยการวางแผนในการออกแบบพื้นที่ การมีอำนาจในการตัดสินใจในพื้นที่ของตนเองและการมีตำแหน่งที่สำคัญในปฏิบัติการนี้ที่สามารถให้คำแนะนำในระดับชุมชน กล่าวว่า

"ตอนนี่ก็คือ เป็นเครือข่ายประธานโคก หนอง นา อำเภอ และก็เป็นการโคก หนอง นาระดับจังหวัด พ่อก็มีออกแบบพื้นที่ไว้ว่าจะทำอะไรในพื้นที่บ้าง คืออีกหน่อยก็จะมีนักท่องเที่ยวมา ก็ให้เขามาเก็บผักเก็บไม้ มีพื้นที่เก็บผักทำครัวอะไร อีกหน่อยก็คือหิวตะกร้ามาแล้วก็เอาไปทำกับอาหาร เก็บถั่ว เก็บตำลึง มีซุ้มผัก

ทุ่มตำลึง ก็มีแพ็คเกจให้เขาไป” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ มีกระบวนการที่เน้นการเรียนรู้ การวางแผน การปฏิบัติ การจัดการทรัพยากร และการสร้างเครือข่ายอย่างเป็นระบบ ภายใต้เงื่อนไขที่ส่งเสริมให้สามารถกำหนดและควบคุมกระบวนการผลิตของตนเองได้อย่างแท้จริง ที่จะนำไปสู่การเป็นพื้นที่ต้นแบบที่มีความมั่นคง ความยั่งยืน และความภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของวิถีการผลิตของตนเองต่อไป เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการทดลองทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีกลยุทธ์ในการใช้ทุนที่มุ่งเน้นไปที่การสร้างรายได้เปรียบและเพิ่มความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จในระยะยาว กลยุทธ์การใช้ทุนเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเงินทุนอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการบริหารจัดการทุนในรูปแบบอื่น ๆ เพื่อสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขันและเพิ่มโอกาสในการประสบความสำเร็จจากปฏิบัติการนี้ สนามนี้จึงเต็มไปด้วยความไม่เท่าเทียมกันของเกษตรกรกับการครอบครองทุน การสะสมทุน การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเมื่อได้เริ่มทดลองทำจากการมีเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 11 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ

ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและให้ความหมาย ความสำเร็จในการเป็นพื้นที่ต้นแบบ มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ทำให้สามารถ กำหนด และควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” โดยการกำหนดควบคุมและสนามในที่นี้ เป็น ความสามารถและศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคนในการจัดการปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้อย่างเป็นระบบ การออกแบบพื้นที่ การจัดการดิน น้ำ ป่า ผลผลิต การแปรรูปผลผลิต การแบ่งปัน การจำหน่ายแจก การให้เกษตรกรภายในและภายนอกชุมชนสามารถมาใช้ ประโยชน์จากพื้นที่ และหน่วยงานของรัฐและเอกชนในการสนับสนุน การช่วยเหลือ การให้ คำแนะนำในพื้นที่ที่อยู่ในขอบเขตอำนาจและการตัดสินใจของเกษตรกรเอง กว่าที่เกษตรกรจะ ประสบความสำเร็จด้วยการเป็นพื้นที่ต้นแบบได้นั้น เกษตรกรต้องมีกระบวนการในการได้มาซึ่งทุน เก้า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน แม้ว่า เกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จในมิติเดียวกัน หากแต่กระบวนการต่าง ๆ ดังกล่าวของ แต่ละคนก็มีความแตกต่างกัน ประกอบด้วย

การได้มาซึ่งทุนเก้า/ทุนใหม่ ความสำเร็จของเกษตรกรเมื่อได้เป็นต้นแบบ เกษตรกรได้มาซึ่งทุนเก้าและทุนใหม่สู่การกำหนดและควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

สานต่อพลังเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม เกษตรกรมี สมาชิกในครอบครัว เครือข่ายญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน คนในชุมชนที่เป็นแรงผลักดันและให้ความ ช่วยเหลือ สนับสนุน และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็น “พลังเงียบ” แต่ ส่งผลเป็นความสนใจ การมีส่วนร่วม และการมีความร่วมมือในการลงมือทำ เป็นกำลังแรงงานทาง กายและทางความคิดให้แก่เกษตรกรเพื่อให้ข้ามพ้นปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เมื่อเกษตรกรเริ่มต้นลง มือทำได้ เกษตรกรมีการสร้างเครือข่ายกับเกษตรกรด้วยกันทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่มีความ เชี่ยวชาญแตกต่างกัน การเข้าร่วมกลุ่ม การสร้างความสัมพันธ์กับ หน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ผู้ประกอบการในภาคเกษตร เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อมูลข่าวสาร และ การได้รับโอกาสใหม่จากสนามนี้

ต่อยอดชื่อเสียง เกียรติยศ และตำแหน่งแห่งที่ เกษตรกรได้มาซึ่งมา ทุนเก้าและทุนใหม่จากการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่สามารถต่อยอดไปสู่การสร้างชื่อเสียง เกียรติยศ และการมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม จากการมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการลงมือทำ การสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ที่ได้รับการยอมรับ และได้เป็นวิทยากร ผู้ให้คำปรึกษา เจ้าของศูนย์การเรียนรู้ที่มีลักษณะเฉพาะด้าน ทำให้มีชื่อเสียงขยายไปในวงกว้าง ในขณะที่ เกษตรกรบางคนมุ่งใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด การวางแผนปลูกพืชสำหรับ

การบริโภคและการขายในตลาดปลอดภัย การผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพสูง ได้มาตรฐาน และเป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้ได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคและคู่ค้าในตลาดด้วยกัน และ การได้รับการนำเสนอเรื่องราวความสำเร็จผ่านสื่อต่าง ๆ ช่วยสร้างการรับรู้และความน่าเชื่อถือใน วงกว้าง เกษตรกรที่ลงมือทำให้ประสบความสำเร็จในมิตินี้มีการได้มาซึ่งทุนเก่าและใหม่ ทั้งจาก ตนเอง เกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชนที่สร้างชื่อเสียง และต่อยอดความสำเร็จ

เมื่อเกษตรกรมีการได้มาซึ่งทุนเก่าและทุนใหม่ที่ตนเองมี เพื่อสานต่อ พลังเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่นมากขึ้นในทุก ๆ ภาคีเครือข่าย การต่อยอดจากทุนที่มีอยู่ไปสู่การสร้างชื่อเสียง เกียรติยศ และตำแหน่งแห่งที่ ดังเช่นเกษตรกรที่ ลงมือทำอาชีพประมงการณเดิม ต่อยอดการลงมือทำกับเครือข่ายเดิมและสานต่อ การค้นหาทุนที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองมาเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่สู่การเป็นพื้นที่ ต้นแบบที่ไม่เหมือน “โคก หนอง นา โมเดล” ในที่แห่งใด ๆ กล่าวว่า

“ผมเนี่ยไม่ได้จบการเกษตรมา ผมจบศิลปะการแสดง เสร็จแล้วเราก็ไปเรียนต่อใน ส่วนของวิชาชีพครูต่อ แล้วก็รับราชการครูอยู่พักหนึ่ง ตอนที่เข้ากับ พช. คือเป็น เพราะว่า พช. เขาคัดเลือก ผมก็เลยเอาความรู้จากการที่เรียนครูเนี่ยให้มี มาตรฐานมากขึ้นด้วยการจัดทำเป็นหลักสูตรในการฝึกอบรมเพื่อให้มันยกระดับ สามารถจับต้องได้ และสามารถวิเคราะห์ประเมินว่าที่นี้เนี่ยเราไม่ได้สอนแบบตัด เกรดอย่างเดียว แต่เรายังมีการอ้างอิงหลักสูตรต่าง ๆ” (คุณพิชญ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องเป็นต้นแบบ มีการได้มาซึ่ง ทุนความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่าย การมีชื่อเสียง การได้รับการยอมรับที่เป็นพื้นฐานให้ เกษตรกรนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างผลงานที่เป็นที่ประจักษ์ อันเป็นผลตอบแทนจากการทุ่มเท พลังกายพลังใจในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ยิ่งกว่านี้เมื่อเกษตรกรเข้ามาสู่สนามนี้แล้วจะต้องมี การเร่งสะสมทุนใหม่เพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

การสะสมทุนใหม่ เกษตรกรให้ความสำคัญกับการสะสมทุนใหม่ด้วยการสะสม พลังเครือข่ายอย่างจริงจัง การสะสมตำแหน่งในวิถีการผลิตใหม่ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความ ยั่งยืนในระยะยาว ดังนี้

สะสมพลังเครือข่ายเพื่อเติมเต็มสิ่งที่ขาดหาย เกษตรกรตระหนักว่าทุนที่มีอยู่เดิมไม่เพียงพอต่อการเติบโตและการรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ การแสวงหาและสะสมทุนใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อมาเติมเต็มช่องว่างและเสริมสร้างศักยภาพในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเครือข่ายทางสังคม เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องสร้างและสะสมที่ช่วยให้เกษตรกรอยู่ในสนามนี้ได้อย่างแข็งแกร่ง ทั้งเครือข่ายกับเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน ผู้บริโภค สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การเข้าถึงข้อมูลและโอกาส การสร้างอำนาจต่อรอง การได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุน

สะสมตำแหน่งแห่งที่เพื่อสร้างตำแหน่งใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องเป็นต้นแบบ มีการสะสมตำแหน่งแห่งที่เพื่อเป้าหมายที่สำคัญ คือการสร้างตำแหน่งใหม่ เป็นการสร้างบทบาท อิทธิพล และโอกาสใหม่ ๆ ให้แก่เกษตรกร การได้รับการยอมรับจากผลงานและความสำเร็จ การได้รับรางวัลหรือการยกย่องต่าง ๆ ทำให้เกษตรกรมี "บารมี" และความน่าเชื่อถือ นำไปใช้ในการสร้างบทบาทใหม่ ๆ ในการเป็นผู้นำในการขับเคลื่อน "โคก หนอง นา โมเดล" และเป็นแรงบันดาลใจให้กับเกษตรกร

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเป็นต้นแบบ มุ่งสะสมทุนใหม่ในสนามนี้ด้วยการสะสมความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมทั้งกับคนในชุมชนและภายนอกชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้บริโภค รวมทั้งการมีตำแหน่งใหม่ในสังคมที่เป็นผลจากการลงมือทำได้ประสบความสำเร็จ ดังเช่นเกษตรกรที่สะสมทุนความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีตำแหน่งใหม่ กล่าวว่า

“ตอนที่พ่อไปอบรม เขาบอกว่าของพ่อไม่เข้าสเปค ก็ได้ความรู้มาคุยกับแม่ พ่อก็เลยชวนแม่ปลูกต้นไม้ จากนั้นพ่อก็เหลือนาไว้นิดเดียว แล้วก็มีทุกหน่วยงานที่มุ่งมาที่เรา คือ เพื่อความปลอดภัยของพวกเขา อย่างปศุสัตว์แบบนี้ เขาให้หาพื้นที่ที่จะเป็นตัวอย่าง ปศุสัตว์ต้นแบบที่เกษตรกรทำได้ด้วยตนเอง โดยที่ไม่ต้องพึ่งงบประมาณของราชการสักเท่าไร” (คุณปณิธาน (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้มีการสะสมทุนใหม่เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตนเองกำหนดไว้ นอกจากเกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค การแจกจ่าย และจำหน่าย ยังมีการสะสมความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมใหม่และการสะสมตำแหน่งแห่งที่จากวิธีการผลิตนี้ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถก้าวข้ามบทบาทของเกษตรกรไปสู่การเป็นผู้นำ ผู้สร้างสรรค์ และมีอิทธิพลในการขับเคลื่อนเกษตรกรรม

อย่างยั่งยืน นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องแลกเปลี่ยนทุนที่มีความสำคัญเพื่อให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ได้

การแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรมีการนำทุนเก่าที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และนำไปสู่การได้มาซึ่งตำแหน่งทางสังคมที่มีความมั่นคงและมีอิทธิพลในสนามนี้ โดยการแลกเปลี่ยนทุนถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับเกษตรกรที่มีเป้าหมายในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ต้องการสร้างการเป็นต้นแบบ ดังนี้

การแลกเปลี่ยนแรงงานในการลงมือทำกับการเป็นผู้ให้เพื่อสร้าง “บารมี” ทางสังคม ผลจากการลงมือทำและประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนพื้นที่และผลผลิตอย่างเป็นรูปธรรม เกษตรกรได้รับการยอมรับจากเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้บริโภค เกษตรกรต้องแลกเปลี่ยนการเป็นผู้ให้ ทั้งให้ความรู้ ทักษะ ประสพการณ์จากการลงมือทำ การเป็นที่ปรึกษา การให้ความช่วยเหลือ การเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน การสละเวลาส่วนตัวและกำลังแรงงานของตนเองเพื่อสนับสนุนการทำงานในรูปแบบเครือข่าย และการไม่หวังสิ่งตอบแทนที่เป็นเงินตรา ยิ่งทำให้เกษตรกรได้รับการยอมรับ มีชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นการสะสมบารมีจากการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่าง เพื่อให้ได้ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมจากสนามนี้

การแลกเปลี่ยนผลลัพธ์จากการลงมือทำอย่างเข้มข้นกับการมีตำแหน่งการเป็นผู้ให้และสร้างแรงบันดาลใจ การเป็นผู้ให้และการลงมือทำอย่างเข้มข้นนำไปสู่การได้รับตำแหน่งที่แข็งแกร่ง และในทางกลับกันการมีตำแหน่งที่มั่นคงก็เปิดโอกาสให้สามารถเป็นผู้ให้และลงมือทำได้มากยิ่งขึ้น เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีผู้มีจิตใจของการเป็นผู้ให้ ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แค่การให้ผลผลิต แต่ยังรวมถึงการให้ความรู้และประสบการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน การให้โอกาสและสร้างเครือข่าย การให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วม การให้ผลผลิตที่มีคุณภาพและปลอดภัย การเป็นผู้ให้ที่มาพร้อมกับ การลงมือทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง การทุ่มเทในการผลิต การเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การแก้ไขปัญหาและเผชิญหน้ากับความท้าทาย การสร้างนวัตกรรมและแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ และการสร้างความยั่งยืน ผลจากการเป็นผู้ให้ส่งผลให้เกษตรกรได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากสังคม การได้มีตำแหน่งที่สำคัญ ทำให้สามารถสื่อสารและสร้างการรับรู้ในประเด็นสำคัญ ๆ ได้มากขึ้น

เกษตรกรที่จะประสบความสำเร็จด้วยการเป็นต้นแบบ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่าง เพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคม และการลงมือทำอย่างสุดกำลังความสามารถด้วยทุนที่มีอยู่และไขว่คว้าด้วยทุนอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องมีใช้ภายในสนามนี้ เพื่อหนุนเสริมพลังในการได้รับการยอมรับจากการลงมือทำ การมีชื่อเสียงที่นำไปสู่การมีตำแหน่งที่สำคัญในสนามนี้ ดังเช่น เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยพลังกำลังของตนเอง มีการวางแผนในการลงมือทำเริ่มจากการสร้างฐานกำลังแรงงานในครอบครัวสู่พลังคนในชุมชน พลังเกษตรกรด้วยกันเอง พลังหน่วยงานรัฐจนกระทั่งได้รับตำแหน่งที่ปรึกษาในปฏิบัติการนี้ กล่าวว่

“ผมเป็นคนโชคดีเรียนจบเกษตรจากเชียงใหม่ ลูกของผม ก็ส่งให้เรียนเกษตรหมดเลย ผมสอนลูกผมเอง แม่บ้านผมจบรามคำแหง แล้วผมก็ไม่ให้แม่บ้านทำอะไรเลย ผมก็ให้เลี้ยงลูก ที่บ้านก็เป็นวิทยากรได้หมดทุกคนและไม่รับราชการแม้แต่คนเดียว ตอนนี้มีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาโคก หนอง นา จังหวัด แล้วก็เป็นที่วิทยากรของทุกกระทรวงแล้วก็มาดูงาน” (คุณชนะพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 ธันวาคม 2567).

นอกจากเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบจะมีการแลกเปลี่ยนทุนดังกล่าว เกษตรกรยังมีการแลกเปลี่ยนทุนที่จำเป็นพื้นฐานที่ทำให้เข้ามาอยู่ในสนามนี้ได้ ด้วยการแลกเปลี่ยนเงินที่เคยได้จากวิถีการผลิตเชิงเดี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เป็นพื้นที่โคก พื้นที่หนอง และพื้นที่นา และการแลกเปลี่ยนเงินและเวลากับการปรับเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในขั้นนั้นแล้วจึงจะก้าวเข้ามาสู่การประสบความสำเร็จที่สามารถใช้ประโยชน์จากสนามนี้ได้ และเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ตามลำดับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องเป็นต้นแบบ จึงไม่ได้เพียงแต่มีทุนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเท่านั้น หากแต่ยังต้องมีความสามารถในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่แข็งแกร่งผ่านการแลกเปลี่ยนทุนในรูปแบบต่าง ๆ การมีตำแหน่งทางสังคมที่ได้มานี้ไม่เพียงแต่สร้างความภาคภูมิใจและโอกาสให้กับตนเอง แต่ยังเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาภาคเกษตรและสังคมโดยรวม การแลกเปลี่ยนทุนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเกษตรกรที่มีเป้าหมายในการเป็นต้นแบบ ช่วยลดข้อจำกัดด้านทรัพยากร สามารถก้าวข้ามอุปสรรคเริ่มต้นและลงมือทำได้จริง เร่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เกษตรกรสามารถเรียนรู้จากความสำเร็จและความผิดพลาดของผู้อื่นได้โดยตรง สร้างความเข้มแข็งของชุมชน สร้างความน่าเชื่อถือและความเป็น

ต้นแบบ สามารถขยายผลและสร้างการเปลี่ยนแปลงในวงกว้างได้ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการเป็นต้นแบบมีการแลกเปลี่ยนทุนอย่างเข้มข้นเพื่อให้ประสบความสำเร็จในขั้นนี้ หากแต่ความสำเร็จของแต่ละคนอาจจะมีการแลกเปลี่ยนประเภทของทุนและปริมาณทุนที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ความพร้อม ศักยภาพ การลงมือทำของเกษตรกรแต่ละคน เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เมื่อเกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนทุนที่สำคัญแล้ว ในกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตนี้เกษตรกรจำเป็นต้องมีการผสมผสานทุนที่ได้รับมากับทุนเก่าที่มีอยู่เพื่อให้อยู่ในสนามนี้ในฐานะของผู้มีพลังสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องเป็นต้นแบบ มีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่แข็งแกร่ง และนำไปสู่การได้มาซึ่งตำแหน่งทางสังคมที่มั่นคง ดังนี้

การผสมผสานความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายเดิมสู่วิถีการผลิตใหม่ เกษตรกรมีความสามารถในการผสมผสานความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายที่มีอยู่สู่วิถีการผลิตใหม่ที่ลดแรงต้านทานในการเปลี่ยนแปลง สร้างการยอมรับ และเพิ่มโอกาสต่าง ๆ มีการสื่อสารและสร้างความเข้าใจด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังข้อกังวล และตอบข้อสงสัย เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันกับเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ มีการดึงศักยภาพและความเชี่ยวชาญที่มีอยู่มาใช้ มีการสร้างการมีส่วนร่วมและการเป็นเจ้าของร่วมในเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความร่วมมือและความมุ่งมั่นในการทำให่วิถีการผลิตใหม่ประสบความสำเร็จ การนำร่องและการเรียนรู้ร่วมกัน และการขยายผลไปยังเกษตรกรอื่นและสร้างเครือข่ายใหม่ในวิถีการผลิตนี้

การผสมผสานตำแหน่ง ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับสู่วิถีการผลิตใหม่ เกษตรกรมีการผสมผสานตำแหน่ง ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับที่สั่งสมมาสู่วิถีการผลิตใหม่ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจ ประโยชน์ของการผสมผสานตำแหน่ง ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับช่วยลดความเสี่ยงและความไม่แน่นอน เพิ่มความเร็วในการนำไปปฏิบัติ สร้างมูลค่าเพิ่มและความได้เปรียบทางการแข่งขัน การมีชื่อเสียงและคุณภาพของผลผลิตที่ผลิตด้วยวิถีการผลิตใหม่ที่สร้างความแตกต่างและเพิ่มโอกาสทางการตลาดปลอดภัย สร้างผลกระทบที่ยั่งยืนให้วิถีการผลิตใหม่สามารถเติบโตและสร้างผลกระทบในระยะยาว

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเป็นต้นแบบมีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมกับคนในชุมชน และนอกชุมชน การรักษาตำแหน่งเดิมที่มีอยู่ การได้รับการยอมรับ การมีชื่อเสียง และการมีตำแหน่งใหม่

การได้รับแรงบันดาลใจ และการสะสมผลสำเร็จทั้งหมดเพื่อสร้างบารมี ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำที่ไม่ละทิ้งเครือข่ายเดิมและมุ่งสร้างเครือข่ายใหม่ และการมีตำแหน่งแห่งที่ใหม่ ๆ จากจิตอาสาในชุมชนสุจิตอาสา “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สร้างตำแหน่งแห่งที่ภายในสนามนี้ กล่าวว่

“ทำงานด้านจิตอาสามาโดยตลอด ถ้ารู้ว่ามีโครงการเศรษฐกิจพอเพียง มี การพึ่งพาตัวเองได้ ก็เลยสนใจและทำตามแนวของพ่อหลวงรัชกาลที่ 9 แล้วก็มาปลูกมาทำเองมันก็พึ่งพาตัวเองได้ ในชุมชนไม่มีตำแหน่งหน้าที่อะไรเลย แต่เป็นประธานเครือข่ายโคก หนอง นาของจังหวัด ปัจจัยหลักที่เราคิดว่าได้ตำแหน่งนี้ คือ การขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง แล้วเราก็ทำอย่างจริงจัง ไม่ได้ปล่อยปละละเลย เรามีการทำ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แล้วนำพาเครือข่ายของจังหวัดของอำเภอสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” (คุณประกาศ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและเป็นต้นแบบจึงจำเป็นต้องมีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ และการเชื่อมโยงระหว่างทุนอื่น ๆ ที่มีอยู่ในสนามนี้ เพื่อให้ได้ตำแหน่ง ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับที่สร้างพลังขับเคลื่อนและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับวิถีการผลิตใหม่ ซึ่งไม่เพียงแต่นำมาซึ่งความสำเร็จของตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างแรงบันดาลใจและนำพาสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน และสังคม

การใช้ทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีการใช้ทุนความสัมพันธ์ทางสังคม และเครือข่าย การมีตำแหน่งแห่งที่ การมีชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับที่ได้มาจากทุนเก่า การสะสมทุน การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และนำทุนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

การใช้ "เครือข่าย" ขยายผลสู่ต้นแบบ เกษตรกรให้ความสำคัญกับการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับเกษตรกรด้วยกัน คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน ผู้บริโภค เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ แบ่งปันข้อมูล เทคนิค และแนวทางการแก้ไขปัญหา การเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ลดต้นทุน และเพิ่มโอกาสในสังคม การเปิดรับความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องเป็นต้นแบบจากการลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

"บารมี" ที่สร้างสรรค์เมื่อเป็นต้นแบบ เกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากตำแหน่ง ชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับที่สั่งสมมา และระหว่างลงมือทำวิธีการผลิตนี้เพื่อต่อยอดความสำเร็จ สร้างอิทธิพล และสร้างการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตร เกษตรกรได้เป็นที่ปรึกษาในการลงมือทำ เป็นวิทยากรให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาใช้ประโยชน์จากในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เป็นแรงบันดาลใจให้กับเกษตรกรอื่น หรือคนรุ่นใหม่ที่สนใจในการเข้าสู่วิธีการผลิตนี้หรือการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เป็นการนำทุนทุกด้านมาใช้อย่างบูรณาการร่วมกัน จากการสะสมทุน และบารมีในการลงมือทำจนมีตำแหน่งที่สำคัญและได้รับการยอมรับ

เป้าหมายสูงสุดของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบในการแบ่งปันพื้นที่ ความรู้ และผลผลิตแก่ผู้อื่น จนเปลี่ยนจากพื้นที่ส่วนตัวสู่พื้นที่สาธารณะในการเรียนรู้ มีแรงขับเคลื่อนและเป้าหมายที่มากกว่าเพียงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หากแต่เกษตรกรมีเป้าหมายเพื่อเปิดพื้นที่ส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นแปลงเกษตร โรงเรือน หรือพื้นที่แปรรูปให้เป็นพื้นที่สาธารณะในการเรียนรู้ด้วยการเป็นพื้นที่ต้นแบบหรือศูนย์การเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่เป็นการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมของเป้าหมายสูงสุด เกษตรกรต้องการให้ผู้อื่นได้สัมผัสเรียนรู้ และลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้ด้วยเงินทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั้งหมด และแสวงหาทุนใหม่เพื่อให้อยู่ในสนามนี้ได้อย่างยั่งยืน กล่าวว่

“เป็นสมาชิกสภาเกษตรกรของจังหวัด คือ ผมก็ได้เลือกรับการคัดเลือกให้เป็นประธานของจังหวัด แล้วก็เข้าไปสู่ในระดับของประเทศ ก็ได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานส่งเสริมความเข้มแข็งของประเทศ แล้วก็ตอนนี้ก็นั่งเป็นประธานส่งเสริมความเข้มแข็งของเกษตรกรของสภาเกษตรกรแห่งชาติครับ แล้วผลผลิตในแปลงหลังจากที่ทำแล้ว มันก็อยู่ได้นะครับ คืออย่างที่ผมบอก คือพื้นที่เรา เราก็จะปลูกพืชผักอะไรที่มันน้อยลง เพราะว่าเรามีเวลาน้อย เราก็จะเน้นปลูกไม้ที่มันมีอายุมากขึ้น คือ ที่มันจะเลี้ยงดู ดูแลได้ไม่ยากอะไรแบบนี้” (คุณราชวัฒน์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน 2567).

สรุปกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเมื่อเกษตรกรประสบความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบมีเงื่อนไขของการทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน ดังนี้

ภาพประกอบ 12 แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต
ของความหมายความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ

กว่าที่เกษตรกรจะเดินทางมาถึงเป้าหมายสูงสุดนั้น เกษตรกรแต่ละคนล้วนต้องฝ่าฟันกับปัญหาอุปสรรคจากวิธีการผลิต แม้จะมีทุนที่เป็นพื้นฐานในการลงมือทำเพื่อให้เข้าสู่สนามนี้ได้แล้ว เกษตรกรยังต้องมีสะสมทุนใหม่ การนำทุนเก่าที่มีแลกเปลี่ยนทุนใหม่ที่มีประโยชน์ การผสมผสานทุน และการใช้ทุนทั้งหมดในการลงมือทำ เพื่อสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อตนเองและสังคม เติบโตคุณค่าและความหมายในชีวิต การกำหนดเป้าหมายความสำเร็จของพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” จากการเริ่มต้นทดลองทำที่มีกลยุทธ์ของการใช้ทุนสู่การเป็นต้นแบบ เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองจากพื้นที่ส่วนตัวสู่พื้นที่สาธารณะในการเรียนรู้ที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการบรรลุเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเต็มไปด้วยกลยุทธ์ของการใช้ทุน มีการนำเอาทุนเก่ามาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ เกษตรกรมีการแข่งขัน ชิงชิง ยื้อแย่งในการได้มาซึ่งทุนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีความรู้ที่สร้างมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกษตรกรรายใดเข้าถึงความรู้จากหลากหลายที่ และจากผู้เชี่ยวชาญในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มากที่สุดย่อมมีความได้เปรียบกว่าเกษตรกรอื่น เกษตรกรรายใดมีความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้เชี่ยวชาญ “โคก หนอง นา โมเดล” ได้มากที่สุด ย่อมได้รับการยอมรับนับถือ มีชื่อเสียง มีตำแหน่งเชิงพื้นที่ในการขยายผลสู่เกษตรกรคนอื่น ๆ ในสนาม

นี้ และเกษตรกรรายใดลงมือทำอย่างเข้มข้นจนได้รับการยกย่อง เชิดชู ได้รับรางวัล ย่อมมีหน้ามีนามีชื่อเสียงในสังคม แต่กว่าเกษตรกรจะสำเร็จได้เช่นดังกล่าวต้องยอมแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งอีกทุนหนึ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นในสนามนี้ เกษตรกรจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่เกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน เพื่อให้ได้โอกาสและเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่เหนือกว่าเกษตรกรโดยทั่วไป เพื่อให้มีอำนาจในการตัดสินใจ การลงมือทำตามเป้าหมายของตนเองที่กำหนดไว้ เป็นการสร้างความได้เปรียบ และความเป็นไปได้ในการเข้ามาอยู่ในสนามนี้ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสนามที่เกษตรกรไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน สนามนี้โอบรัดเกษตรกรที่ไม่เท่าเทียมกันเพื่อให้เข้าสู่สนามนี้ ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของโมเดลนี้ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดโอกาสให้เกษตรกรที่มีความแตกต่างและหลากหลายสามารถเริ่มต้นและร่วมอยู่ในปฏิบัติการนี้ได้ โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนทุน การเรียนรู้ร่วมกัน และการปรับใช้หลักการให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การพึ่งพาตนเอง การฟื้นฟูระบบนิเวศ การสร้างรายได้ที่ยั่งยืน และการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชน

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงประกอบไปด้วยเกษตรกรที่เป็นผู้เล่นอยู่ในสนามที่เกี่ยวข้องกับสนามอื่น ๆ ที่หลากหลาย ทั้งสนามเศรษฐกิจ สนามการเมืองการปกครอง สนามการเป็นผู้ประกอบการ สนามนักวิชาการ สนามของคนรุ่นใหม่ในการทำเกษตรกรรม สนามนี้เปรียบได้กับสนามของแรงที่เป็นการขับเคลื่อนระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ของแรงที่มีอยู่ภายในสนาม เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้เล่นในสนามจะมีตำแหน่งของการเล่น ซึ่งตำแหน่งของการเล่นนี้จะถูกแรงในสนามกระทำ ซึ่งบุรีดีเยกกล่าวถึงแรงภายในสนามนี้ว่าหมายถึง ทุนและตำแหน่งที่มีอยู่ในสนามนั้น ๆ เกษตรกรที่อยู่ในสนามจะมีการครอบครองทุนหลากหลายประเภท ซึ่งการครอบครองทุนมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกร เกษตรกรที่มีการครอบครองทุนพื้นฐาน ได้แก่ ที่ดิน เงินทุน กำลังแรงงาน และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร และมีทุนที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม และตำแหน่งที่มีอยู่เดิมในระดับสูงย่อมมีความได้เปรียบ และสามารถแข่งขันภายในสนามได้ ตรงกันข้ามกับเกษตรกรที่มีปริมาณความเข้มข้นของที่ดิน เงินทุน กำลังแรงงาน และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่แตกต่างย่อมนำมาซึ่งความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคมและตำแหน่งแห่งที่ในอีกแบบหนึ่ง

ดังนั้น สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นพื้นที่ทางกายภาพที่มีกฎ ตำแหน่งขอบเขต เงื่อนไขเชิงกายภาพ มีโครงสร้าง ชวงชั้น อำนาจกำกับและควบคุมการกระทำทางสังคม เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน โดยที่เกษตรกรแต่ละคนมีความไม่เท่าเทียมในการครอบครองทุน ทุนในวิถีการผลิตนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงทุนทางการเงินเท่านั้น แต่

ยังครอบคลุมถึงการมีขนาดที่ดินที่มีความเหมาะสม การมีทรัพยากรดินและน้ำที่อุดมสมบูรณ์ย่อมมีความได้เปรียบในการบริหารจัดการพื้นที่ การมีทุนทางวัฒนธรรมด้วยการมีความรู้ ประสบการณ์ ภูมิปัญญาดั้งเดิม การมีทุนทางสังคมด้วยการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่เป็นสิ่งสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตนี้ รวมถึงการมีเครื่องมือ อุปกรณ์ และโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นทุนทางกายภาพ ทำให้เกษตรกรสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม และที่สำคัญ คือ เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้มีทุนมนุษย์ ด้วยการมีความขยันหมั่นเพียร มีความตั้งใจ มีเวลาในการลงมือทำ ความแตกต่างในการครอบครองทุนเหล่านี้ของเกษตรกรจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรและการจัดการพื้นที่ได้อย่างประโยชน์สูงสุด เกษตรกรบางคนมีอำนาจควบคุมคนอื่นได้ บางคนมีอำนาจในการตัดสินใจแทนคนอื่นได้ ทำให้เกษตรกรแต่ละคนให้ความหมายความสำเร็จที่ไม่เท่ากัน สนามในลักษณะนี้เกษตรกรที่เป็นผู้กระทำการเป็นผู้สร้างกฎขึ้นมา ทำให้ในแต่ละสนามมีกฎที่แตกต่างกัน และสนามยังมีความสัมพันธ์กับทุนและตำแหน่งของผู้เล่น โดยผู้เล่นในตำแหน่งต่าง ๆ จะครอบครองทุนแต่ละชนิดในปริมาณที่แตกต่างกันไป เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งเป็นปริมณฑลหรืออาณาบริเวณทางสังคมจะต้องเรียนรู้การอยู่ในสนามนี้ การต่อสู้เพื่อแย่งชิงหรือช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรทุนประเภทต่าง ๆ สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ใช่สนามแข่งขันที่ทุกคนมีแต้มต่อเท่ากัน หากแต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และการเติบโตร่วมกันที่เปิดรับความหลากหลายในทุกมิติ และมุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกันผ่านการปรับตัว การสลับโยกย้าย แลกเปลี่ยนทุน และการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคนที่มีอยู่ไม่เท่าเทียมกันที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรนั้นจะได้วิเคราะห์และนำเสนอในหัวข้อต่อไป

4.5 การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีจุดเริ่มต้นในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) คือ การมีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่เปรียบเสมือนเข็มทิศและกรอบแนวคิดสำคัญที่ชี้นำแนวทางในการลงมือทำด้วยความศรัทธาในหลักการพึ่งพาตนเอง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี เป็นแรงผลักดันในการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติ โดยเกษตรกรมีความเชื่อมั่นว่า เป็นรากฐานของความหวังและความมุ่งมั่นที่จะสร้างชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืนด้วยตนเอง พื้นฐานของแนวคิดนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในด้านการทำเกษตรกรรม หากแต่ยังมีการเชื่อมโยงไปถึงคุณธรรม จริยธรรม การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม การอนุรักษ์รักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ทำให้เกษตรกรมีเป้าหมายที่กว้างไกลกว่า การ

ได้รับผลผลิตทางเศรษฐกิจเท่านั้น เมื่อเกษตรกรมีความศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นแล้วจะต้องวิเคราะห์ถึงทุนที่ตนเองมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุน ปัจจัยการผลิต กำลังแรงงาน การมีระบอบความรู้ทางการเกษตร การมีช่องทางเข้าถึงการได้รับการช่วยเหลือ การมีตำแหน่งแห่งที่ที่อาจจะเอื้อให้เกษตรกรได้รับการสนับสนุน ทำให้มีความเข้าใจและมีพื้นฐานการทำเกษตรกรรม ซึ่งนั่นคือเกษตรกรที่อยู่ภายในสนามนี้มีการรับรู้ถึงโครงสร้างของสนาม เมื่อมีการลงมือปฏิบัติ เกิดการหล่อหลอมเป็นความคิด ความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่ และนำมาเพิ่มขยายโครงสร้างเดิมของสนาม บุรดิเยอเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงนี้ว่า “ฮาบิทัส” หรือวิถีชีวิตที่มีการผูกโยงกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ และปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ อีกทั้งยังเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอัตวิสัยและวัตถุวิสัย โดยเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีทั้งฮาบิทัสที่ได้รับมาในช่วงต้นของชีวิต จากพื้นฐานของการออกแรงงานช่วยทำเกษตรกรรม การสังเกตพ่อแม่ หรือเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงลงมือทำมาก่อน มีการซึมซับวิธีการผลิตแบบผสมผสาน หรือการเกษตรเชิงการค้า มีความตระหนักและเล็งเห็นถึงผลกระทบจากการมีวิธีการผลิตที่สร้างผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของเกษตรกรเอง และฮาบิทัสที่ได้รับมาภายหลังที่อยู่ในรูปแบบที่มีความเฉพาะได้รับมาจากการเรียนรู้ผ่านการศึกษาในระบบ การฝึกอบรม การรวมกลุ่มเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันที่กระตุ้นให้เกิดปฏิบัติการ ฮาบิทัสจึงเป็นความโน้มเอียงทางอุปนิสัย เป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาที่ได้รับการสั่งสม และมีการสร้างขยายเพิ่มเติมอย่างเป็นระบบ จนก่อให้เกิดความคิด ความเชื่อ และปฏิบัติการที่อยู่คงทนยาวนาน และทำงานภายใต้การกระทำที่หลากหลาย เกษตรกรมีฮาบิทัสที่ขึ้นอยู่กับทุนและตำแหน่งที่มีอยู่ในสนามนี้ เกษตรกรเปรียบได้กับผู้เล่นที่อยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีการครอบครองทุนหลากหลายประเภท ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ และที่สำคัญ คือ ทุนความเป็นมนุษย์ที่มีพลังสร้างสรรค์ในการลงมือทำฮาบิทัสของเกษตรกรแต่ละคนจึงมีความเกี่ยวข้องกับการครอบครองทุนในระดับที่แตกต่างกันที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนฮาบิทัสของเกษตรกรในงานวิจัยนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” กับการประสบความสำเร็จ ซึ่งมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.5.1 วิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ประกอบด้วยเกษตรกรที่มีความคิด ความเชื่อที่คล้ายคลึงกันมารวมกลุ่มและมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันด้วยการลงมือทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติ มีการออกแบบพื้นที่ให้มีทั้งแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำสำหรับใช้ทำการเกษตร พื้นที่โคกสำหรับปลูกไม้ 5 ระดับสำหรับการบริโภคและใช้สอย พื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวหรือพืชที่ชอบน้ำท่วมขังเพื่อสร้างผลผลิตได้ตลอดปี โดยพิจารณาถึงสภาพของพื้นที่และปัญหาที่เกิดขึ้น การคำนวณปริมาณน้ำฝน การออกแบบพื้นที่ตามทิศทางลม แสงแดด ความลาดชัน เกษตรกรที่ลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้จะต้องมีความเข้าใจในบริบทพื้นที่ของตนเอง มีการลงมือทำด้วยกำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัว มีการนำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศในพื้นที่ การลงมือทำตามโมเดลนี้ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว เป็นการประกอบสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เจือปนเงินทุนที่เกษตรกรมีอยู่ ศักยภาพและบริบทพื้นที่ ทำให้ความสำเร็จเป็นเรื่องเฉพาะตัวและมีความหลากหลาย ปฏิบัติการนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงการทำเกษตรกรรม หากแต่เกษตรกรยังสร้างปฏิสัมพันธ์ใหม่ ๆ กับเกษตรกรด้วยกัน คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้บริโภคในการแลกเปลี่ยนความรู้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เกษตรกรแต่ละคนมีทุน ศักยภาพ ความสามารถ และบริบททางกายภาพในการลงมือทำที่เป็นตัวกำหนดความเป็นไปได้และแนวทางในการปฏิบัติที่ส่งผลต่อรูปแบบและความสำเร็จ ความสำเร็จที่เกิดขึ้นไม่ได้ชี้วัดกันที่ขนาดของพื้นที่ ปริมาณผลผลิตแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ความสำเร็จขึ้นอยู่กับการตีความของเกษตรกรในทุก ๆ กระบวนการของการลงมือทำ ความสำเร็จมีอยู่หลากหลาย เกษตรกรคนหนึ่ง ๆ อาจไม่ได้มีความสำเร็จเพียงมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น แต่อาจจะประสบความสำเร็จในหลากหลายมิติ และท้ายที่สุดความสำเร็จก็อาจเป็นความสุขที่เพิ่มขึ้น สุขภาพที่ดีขึ้น การมีความมั่นคงในชีวิต การมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทางบวก สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญของการลงมือทำ การมีเป้าหมายที่ครอบคลุมและชัดเจนนำไปสู่การวางแผนในการลงมือทำ ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำจึงเกี่ยวข้องกับเงินทุนและบริบทของเกษตรกรเองในฐานะผู้กระทำการที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เป็นการประกอบสร้างของเกษตรกรกับปรากฏการณ์ในวิธีการผลิตใหม่ เกษตรกรที่ลงมือทำในวิธีการผลิตนี้จึงมีฮาบิทัสที่เป็นแนวโน้มที่ฝังลึกและทนทาน เป็นผลมาจากการประสบการณ์การลงมือทำ การสังเกตการทำเกษตรกรรมในอดีตที่ได้รับการซึมซับ สั่งสมมาอย่างยาวนาน และเป็นโครงสร้างที่สร้างการกระทำที่นำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ฮาบิทัสของเกษตรกรมีแนวโน้มที่จะประกอบด้วยความเชื่อในความพอเพียงและความยั่งยืน การมองเห็น

ความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การมีทักษะการจัดการที่หลากหลาย การมีความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานที่เป็นผลมาจากประสบการณ์ ภูมิหลัง และการปรับตัวของเกษตรกรแต่ละคน ฮาบีทส์ใหม่ของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ภายใต้อำนาจความสำเร็จจึงมีลักษณะ ดังนี้

การพึ่งพาตัวเองเพื่อความอยู่รอด : เส้นทางสู่ชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืน เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีฮาบีทส์ที่สอดคล้องกับการพึ่งพาตัวเอง ทั้งกำลังแรงงาน ปัจจัยการผลิตของตนเองเพื่อความอยู่รอด ซึ่งฮาบีทส์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นผลมาจากการปรับตัว การเรียนรู้ การลงมือทำ และการสั่งสมประสบการณ์ในการทำเกษตรแบบผสมผสานที่เน้นการพึ่งพาตนเอง การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาปรับประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมกับตนเองและครอบครัว เกษตรกรมีความเชื่อมั่นว่าตนเองจะสามารถจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน น้ำ การปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ มีความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างดิน น้ำ ป่า และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนเอง มีแนวโน้มที่จะจัดการระบบเกษตรให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว ลดการพึ่งพาตลาด แต่ใช้ความรู้ พัฒนาทักษะที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดการดินและน้ำ การปลูกพืชหลากหลายชนิด การแปรรูปผลผลิต และการซ่อมแซมสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เกษตรกรเหล่านี้มีฮาบีทส์ของการเรียนรู้และพัฒนาทักษะเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง ด้วยวิถีการผลิตที่ต้องพึ่งพาตนเองทำให้กระบวนการผลิตอาจต้องใช้เวลาและความอดทน เกษตรกรจึงมีฮาบีทส์ของการทำงานหนัก มีความมุ่งมั่น ตั้งใจ ทุ่มเท ความขยัน มุมานะพยายาม และการไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ ระหว่างการลงมือทำ มีการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เกษตรกรจึงมีฮาบีทส์ของการใช้ชีวิตอย่างประหยัดและพึ่งพาตนเองมากขึ้น แม้ว่าวิถีการผลิตนี้จะมุ่งเน้นให้เกษตรกรพึ่งพาตนเอง หากแต่เกษตรกรก็ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มและแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงกันในระดับชุมชนที่มีปฏิบัติการเดียวกัน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำมีฮาบีทส์ด้วยการพึ่งพาตนเอง และมีเครือข่ายในการช่วยเหลือ สนับสนุน สร้างกำลังใจในระหว่างลงมือทำ กล่าวว่

“ปลูกต้นไม้เองหลังจากชุด ทำปุ๋ยชีวภาพเอง เวลาเราตัดหญ้า เราจะไม่เอาหญ้าไปทิ้งเราจะปล่อยให้หญ้ามันย่อยสลายเป็นปุ๋ย แต่พอหลังจากที่เริ่มทำโคก หนองนาแล้ว ก็เรียนรู้เองอยู่ในเครือข่าย ไม่ค่อยจะอบรมแล้ว” (คุณพอใจ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง ที่ช่วยเหลือหลอมให้มีทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ และทักษะที่สอดคล้องกับการพึ่งพาตนเอง ทั้งการผลิตอาหารเอง การจัดการทรัพยากรในพื้นที่ การลดต้นทุนการผลิต การสร้างความหลากหลาย การแปรรูปผลผลิต การซ่อมแซมและบำรุงรักษาอุปกรณ์ทางการเกษตรอย่างง่าย การเรียนรู้และการปรับตัว ฮาปิทเหล่านี้เป็นผลมาจากการลงมือทำ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงมีฮาปิทที่สำคัญ คือ การพึ่งพาตนเอง เป็นพื้นฐานและเป็นแรงผลักดันที่สำคัญให้เกษตรกรมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาและจัดการพื้นที่เพื่อสร้างทางรอด ทำให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ธรรมชาติโอบอุ้ม : ชีวิตที่เกื้อกูลกับการใช้ประโยชน์จากผืนดินที่หลากหลาย

เกษตรกรที่ลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้มีฮาปิทที่ได้รับการหล่อหลอมจากความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างหลากหลายจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เกษตรกรไม่ได้มองธรรมชาติว่า เป็นสิ่งที่แยกออกจากตนเอง หากแต่มองเห็นและรับรู้ ว่า ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและระบบการเกษตรกรรม จึงทำให้เกษตรกรมีการตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ มีความเข้าใจในหลักการทำงานของระบบนิเวศ ความเชื่อมโยงระหว่างดิน น้ำ ป่า พันธุ์พืช และสัตว์เลี้ยงที่สร้างความหลากหลายในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การจัดการพื้นที่ให้สอดคล้องกับความสมดุลของระบบนิเวศ แทนที่จะควบคุมหรือต่อต้านธรรมชาติ แต่กลับมีแนวโน้มที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการสร้างความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลในระบบเกษตรของตนเอง เห็นคุณค่าของความหลากหลายของพืชและสัตว์ในพื้นที่ สร้างความหลากหลายเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ ลดความเสี่ยง และเพิ่มความสามารถในการปรับตัว เกษตรกรที่ลงมือทำในวิถีการผลิตนี้จะมีฮาปิทของการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของดิน น้ำ พืช และสัตว์ การนำความรู้ที่ได้มาปรับปรุงวิธีการทำเกษตรกรรมของตนเอง การทำงานร่วมกับธรรมชาติที่ต้องใช้เวลาและความอดทน มีความเข้าใจถึงการเติบโตของธรรมชาติที่เป็นไปอย่างช้า ๆ เปิดใจและยินดีที่จะแบ่งปันความรู้ เทคนิควิธี ทักษะ ประสบการณ์ และผลผลิตของตนเองให้กับเกษตรกรอื่น คนในชุมชน และผู้คนที่มีความสนใจในการทำเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ ผลจากการลงมือทำเช่นดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีความภาคภูมิใจในการลงมือทำ และการได้รับผลผลิตที่ได้มาจากการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำหลังจากเกษียณอายุราชการ แทนที่จะอยู่อย่างไม่ลำบาก หากแต่เกษตรกรมีฮาปิท

เล็งเห็นคุณค่าจากการลงมือทำที่สร้างความหลากหลายให้แก่พื้นที่ เป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่และวิถีชีวิตของตนเองด้วยการลงมือทำทุกวันเพื่อสร้างความสมดุลทางธรรมชาติ กล่าวว่า

“ที่ดินนะมีอยู่แล้ว ตอนนั้นยังมีสวนยางอยู่ จากนั้นน้ำยางมันก็มีน้อย แล้วต้นมันก็เล็กมาก พอเกษียณก็เลยลองทำดูใน 4-5 ไร่ก่อน ขุดบ่อเอง ออกแบบเอง แล้วรอบ ๆ ก็ปลูกพวกพืชเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกผักบ้าง ปลูกมะพร้าวบ้าง ปลูกอะไรพวกนี้ คือปลูกหลาย ๆ อย่าง ค่ะ” (คุณละเอียด (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการเรียนรู้จากปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ทำให้ได้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มค่ากับเงินที่ลงทุนไป จากนั้นจึงตัดสินใจปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำวิธีการผลิตใหม่นี้จึงมีฮาบิทัสที่ถูกหล่อหลอมจากการลงมือทำด้วยความเชื่อ ความเข้าใจ และการปฏิบัติที่มีการใส่ใจต่อธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากผืนดินเพื่อสร้างความหลากหลาย ทำให้มีวิถีชีวิตที่มั่นคงและเป็นไปตามหลักการของการลงมือทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพิงธรรมชาติ

สร้างสมดุลให้ธรรมชาติ สร้างพื้นที่ที่ปลอดภัย เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติ สร้างอาหารที่มีความปลอดภัย เป็นลักษณะสำคัญของฮาบิทัสที่เป็นเอกลักษณ์ของเกษตรกรในปฏิบัติการนี้ เกษตรกรมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบนิเวศ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ พืช สัตว์ และจุลินทรีย์ในดิน การเปลี่ยนแปลงในส่วนใดส่วนหนึ่งจะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ของระบบการลงมือทำที่เริ่มต้นด้วยการออกแบบพื้นที่ที่จะคำนึงถึงการสร้างสมดุล การมีแหล่งน้ำเพื่อสร้างความชุ่มชื้นและสร้างแหล่งกักเก็บน้ำทั้งบนดินและใต้ดินเพื่อให้มีน้ำใช้ในการทำเกษตรกรรมตลอดทั้งปี การสร้างพื้นที่ป่าเพื่อรักษาสมดุลของน้ำและอากาศ การมีพื้นที่นาสำหรับผลิตข้าวที่เป็นอาหารหลัก และการปลูกพืชหลากหลายชนิดเพื่อลดการระบาดของศัตรูพืช เกษตรกรจะใช้วิธีการจัดการที่สอดคล้องกับธรรมชาติ การใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยพืชสดเพื่อบำรุงดิน การใช้พืชสมุนไพรหรือวิธีทางชีวภาพในการควบคุมศัตรูพืชและโรค เกษตรกรในวิธีการผลิตนี้มีฮาบิทัสที่สำคัญ คือ การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช สารเคมีกำจัดวัชพืช ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ และสารเคมีต่าง ๆ ในทุกกระบวนการผลิต เพื่อรักษาสุขภาพของดิน น้ำ ตัวเกษตรกรเองในฐานะผู้ผลิตเอง และผู้บริโภค เกษตรกรจะผลิตอาหารที่มีความปลอดภัยและมีคุณค่าทางโภชนาการสำหรับ

ตนเอง ครอบครัว และชุมชน มีการเรียนรู้เทคนิคและวิธีการใหม่ ๆ ในการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน พร้อมที่จะปรับปรุงวิธีการของตนเองให้ดีขึ้นอยู่เสมอ เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้ จึงมีความรู้สึกกับผิชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการตระหนักถึงผลจากการลงมือทำที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสุขภาพทั้งในพื้นที่ตนเองและในชุมชนโดยกว้าง ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำมีสุขภาพจิตความใส่ใจในสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างอาหารให้แก่ตนเอง ครอบครัว คนในชุมชน และผู้บริโภค กล่าววว่า

“ผมเคยทำไร่อ้อย เป็นการทำพืชเชิงเดี่ยว มันต้องลงทุนไปกับปุ๋ย ยา เครื่องจักรสารเคมี แต่สุดท้ายแล้วมันไม่เหลือไร พอเราทำโคก หนอง นา ไม่ได้เน้นธุรกิจ เราก็ได้แค่มา support ได้พืชผลผลิตที่มันมีความปลอดภัยกับเรา ตรงนี้มันมีความสำคัญกว่านะครับ” (คุณพิชิต (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีสุขภาพจิตของการผสมผสานระหว่างความเข้าใจในธรรมชาติ การลงมือปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการทางนิเวศวิทยา การผสมผสานความรู้เดิมในการทำเกษตรกรรมและความรู้ใหม่ที่มีความทันสมัย การสร้างมาตรฐาน และมีความมุ่งมั่นในการสร้างพื้นที่ที่มีความปลอดภัย เป็นผลมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ และการตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้อย่างสมดุล

กำไรจากผืนดิน : สร้างแหล่งอาหารมั่นคง ผลตอบแทน คือ ชีวิตที่มีความสุข
เกษตรกรที่วิถีการผลิตนี้มีการลงมือทำที่ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางกายภาพหรือเชิงนิเวศเท่านั้น หากแต่ยังคำนึงถึงมิติทางจิตใจและความสุขในการดำเนินชีวิต เกษตรกรมีสุขภาพจิตที่เกี่ยวกับการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อสร้างแหล่งอาหารที่มั่นคงในพื้นที่ของตนเอง ช่วยลดความกังวลเกี่ยวกับคุณภาพของพืชผักที่ได้จากตลาด ราคาอาหารการกิน เมื่อลงมือทำเองกลับมีความรู้สึกปลอดภัยและมีความมั่นคงในชีวิต การบริโภคอาหารที่เป็นผลผลิตจากพื้นที่ที่ลงมือทำเอง มีความสดใหม่ มีคุณค่าทางโภชนาการส่งผลดีต่อสุขภาพกายและใจ ทำให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การเป็นผู้ผลิตอาหาร การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และการสร้างความมั่นคงให้กับตนเองและผู้อื่น ทำให้มีความรู้สึกถึงคุณค่าและความหมายในการดำเนินชีวิต การได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเป็นแหล่งของความสงบ ความสุข และแรงบันดาลใจ การได้เห็นความงอกงามของพืชผัก การมีผลผลิตที่เพียงพอ การได้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล มีมุมมองเชิงบวกบวกและมีชีวิตที่มีเป้าหมายใน

การทำเกษตรกรรมในอนาคต นอกจากจะได้รักษาสິงแวดล้อมและได้ผลผลิตจากในพื้นที่แล้ว เกษตรกรยังได้ใช้ชีวิตและอยู่กับครอบครัว มีความร่วมมือในครอบครัวและชุมชน การแบ่งปัน ผลผลิต การแลกเปลี่ยนความรู้ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความผูกพันและความสุขใน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่และได้ผลลัพธ์ คือ การมีแหล่งอาหารที่มีความมั่นคง กล่าวว่า “ซื้อที่ดินมาทำโคก หนอง นา เอามาปลูกกล้วย กกล้วย หอม กกล้วยไข่ แล้วตอนนี้ก็เป็นกล้วยหอมสีแดง กกล้วยเทพพนม กกล้วยงาช้าง แล้วก็ปลูกโกโก้ พ่อพี่ก็คือมาพักอาศัยที่นี่เลย” (คุณชนะวรรณ) เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ได้มีฮาบิทัสจำกัดอยู่แต่เพียงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การปรับเปลี่ยนพื้นที่เชิงกายภาพ และ การได้รับผลผลิตจากในพื้นที่เท่านั้น หากแต่เกษตรกรยังมีความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และ มีคุณค่าต่อการใช้ชีวิต การลงมือทำ และการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่นำไปสู่การได้กำไรจาก ผืนดินที่ทำให้ได้ความสุข เป็นผลตอบแทนทางจิตใจและความสุขในการดำเนินชีวิต

เป้าหมายเดียวกัน : พลังเครือข่ายที่สร้างความเติบโตไปด้วยกัน เกษตรกรมี ฮาบิทัสที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการทำงานร่วมกัน การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายไม่ได้ถูก มองว่าเป็นเพียงกลยุทธ์ในการปฏิบัติ หากแต่เป็นวิถีปฏิบัติที่ฝังลึกอยู่ในวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรมี การเปิดใจและเต็มใจที่จะแบ่งปันความรู้ เทคนิควิธี ทักษะ ประสบการณ์ หรือแม้แต่ทรัพยากร ต่าง ๆ ในการลงมือทำให้กับสมาชิกในเครือข่าย เครือข่ายเป็นพื้นที่เพื่อให้เกษตรกรได้เรียนรู้ ร่วมกัน เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จะรับฟังความคิดเห็น แลกเปลี่ยนมุมมอง และร่วมกันพัฒนา วิถีการลงมือทำให้มีความเหมาะสม โดยมีแนวคิด “ไม่ปล่อยใครไว้ข้างหลัง” โดยมีความเชื่อมั่น ว่า การรวมกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่ายจะทำให้มีกำลังใจในการลงมือทำ สมาชิกในเครือข่ายมี ส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับทิศทางและกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน เกิด การแลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้ พลังที่สร้างสรรค์ ยิ่งกว่านี้เป็นการรวมพลังอำนาจในการต่อรอง การเข้าถึงทรัพยากร และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้มากกว่าการลงมือทำเองเพียงลำพัง เป็น การสร้างบรรยากาศของการสนับสนุนและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านการผลิต การตลาด การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การสร้างมาตรฐานของผลผลิต การสร้างเอกลักษณ์ร่วมกันของกลุ่ม เพื่อ เพิ่มโอกาสและความน่าเชื่อถือ ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยการได้รับพลังจากเครือข่ายที่ทำให้ การลงมือทำเกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวว่า

“ไม่ว่างานหนักงานเบาก็ต้องขยัน เราต้องลงมือทำเอง แล้วถ้ามีกลุ่มเครือข่ายก็ดี มีการเอามือสามัคคี หรือบ้านพี่เรียกว่า เอาแขก ลงแขก เวลาที่เราอยากทำอะไร

เราก็นัดกันได้ ให้มาช่วยพื้นที่นี้หน่อยนะ มาช่วยขุด เขาก็มาช่วยกัน หรือมาถมดิน อะไรแบบนี้ เขาก็จะมาช่วย ๆ กัน” (คุณแรงใจ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำในวิถีการผลิตนี้จึงมีสภาพการทำงานร่วมกัน การแบ่งปัน การเรียนรู้ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน เป็นผลมาจากการมีเป้าหมายร่วมกันในการสร้างความมั่นคงและความเติบโตอย่างยั่งยืน การมีเครือข่ายที่เข้มแข็งไม่ได้เป็นแค่เพียงเครื่องมือที่พาไปสู่ความสำเร็จ หากแต่เครือข่ายทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีความคิดและการปฏิบัติในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร

สมดุลแห่งธรรมชาติ สร้างได้ด้วยมือผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อม เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้มีสภาพที่มีลักษณะพิเศษที่เชื่อมโยงกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและการสร้างสมดุลของระบบนิเวศ เกษตรกรไม่ได้มองว่าตนเองเป็นเพียงผู้ผลิตในสนามเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทของการเป็นผู้ดูแลรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนเอง มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการจัดการพื้นที่เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ใช้หลักการให้ธรรมชาติจัดการและควบคุมตนเอง การลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและมีความคุ้มค่า มีการจัดการน้ำแบบหมุนเวียน การบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ และการอนุรักษ์พลังงาน การฟื้นฟูดินที่เสื่อมโทรมให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ การลดผลกระทบเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรกรรม หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ การจัดการของเสียอย่างเหมาะสม การอนุรักษ์พื้นที่ป่าและแหล่งน้ำ เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงมีสภาพการเป็นผู้พิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมที่พร้อมจะแบ่งปันความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ของตนเองให้กับเกษตรกรรายอื่น หรือผู้ที่มีความสนใจในการทำเกษตรกรรม เพื่อขยายผลแนวคิดการพึ่งพาธรรมชาติ ไม่ได้ทำร้ายหรือทำลายสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมา ผลจากการลงมือทำได้สำเร็จทำให้เกษตรกรมีความสุข เกิดความภาคภูมิใจจากการได้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังเช่นเกษตรกรที่หันหลังให้การทำเกษตรกรรมแบบใช้สารเคมีสู่การทำเกษตรกรรมผสมผสานตามแนวทาง “โคกหนองนา โมเดล” กล่าวว่า

“จบเอกเคมี เราก็เลยรู้เยอะ ตอนเป็นครูก็ยังมีอบรมเกษตรกรพอเพียง ทั้ง ๆ ที่เราก็ขายปุ๋ยเคมีมา เราก็รู้อยู่แก่ใจเราว่า อย่างของในหลวงนี่ที่ใช้เขายึดดินเป็นหลัก ถ้าดินไม่ดีต่อให้เราใส่ปุ๋ยคือกินไม่ได้” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีฮาบทที่มีรากฐานมาจากการตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาสมดุลของธรรมชาติ และการลงมือปฏิบัติในฐานะผู้พิทักษ์รักษาสังแวดล้อมด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ การปรับตัว และการมีจิตสำนึกที่ดีต่อการรักษาโลกที่เราอาศัยอยู่อย่างยั่งยืน

ร่องรอยการทำเกษตรกรรม : การใช้ประโยชน์จากที่ดินโดยไม่ทิ้งบาดแผล

เกษตรกรมีฮาบทที่สำคัญกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างยั่งยืนและมีความรับผิดชอบต่อผืนดินในระยะยาว เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้ไม่ได้มองที่ดินเป็นเพียงวัตถุที่ใช้ประโยชน์แล้วต้องได้กำไรอย่างเดียว หากแต่ยังตระหนักถึงการมองเห็นคุณค่าของดินในฐานะแหล่งกำเนิดชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ การดูแลและบำรุงรักษาสุขภาพของดินอย่างสม่ำเสมอ การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ การคลุมดิน และการปรับปรุงโครงสร้างของดินเพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ในระยะยาว การประยุกต์ใช้วิธีการจัดการดินที่ไม่ก่อให้เกิดการชะล้างพังทลาย การสูญเสียธาตุอาหาร หรือการเสื่อมโทรมของดิน การคำนึงถึงน้ำและการสร้างแหล่งน้ำในฐานะทรัพยากรที่สร้างความชุ่มชื้นและย่อยสลายแร่ธาตุในดินเพื่อสร้างการเจริญเติบโตให้แก่ต้นไม้ พื้นที่โคกและนาในฐานะที่เป็นแหล่งสร้างอาหารในชีวิตประจำวัน การใช้ประโยชน์ที่ดินจะคำนึงถึงศักยภาพของดิน ความเหมาะสมของพืชแต่ละชนิด และการหมุนเวียนพืชในการเพาะปลูก การปลูกพืชอายุสั้นเพื่อให้ได้ผลผลิตในเวลาอันสั้น การวางแผนปลูกไม้อายุมาก เพื่อสร้างความมั่นคงในพื้นที่และความสามารถในการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้เหล่านั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ทำลายดิน เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้จะมีบุคลิกลักษณะของนักค้นคว้าทดลองเพื่อสร้างสูตรสำเร็จที่ไม่เฉพาะตายตัว หากแต่มีการปรับและนำไปใช้ในบริบทอื่น ๆ ได้อยู่ตลอดเวลา มีความมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูให้ดิน น้ำ ป่ากลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยวิธีการทางธรรมชาติ การมองการณ์ไกลคำนึงถึงผลกระทบของการทำเกษตรกรรมต่อผืนดินในระยะยาว ที่ไม่ทิ้งร่องรอยของความเสียหายจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เกษตรกรจะหมั่นศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ทดลองทำจนประสบความสำเร็จที่ไม่เพียงแต่ได้ผลผลิตในระยะสั้น หากแต่ยังสร้างความอุดมสมบูรณ์ และเปลี่ยน

สภาพพื้นที่ที่เคยเสื่อมโทรมจากวิธีการผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่พื้นที่สีเขียวที่เต็มไปด้วยความมั่นคงทางอาหาร ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำ แม้ว่าจะเผชิญปัญหาจากการถูกน้ำท่วม แต่ก็ยังไม่สิ้นหวัง เกษตรกรเรียนรู้ ปรับตัว และลงมือทำด้วยการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่มาทำการเพาะปลูก กล่าวว่

“ปลูกทุเรียน ปลูกไม้ผลอะไรเจียะ แต่ก็ยังมีป่าลุ่มอยู่ เราปลูกแบบเน้นธรรมชาติ พอดีกับมันเกิดปัญหาน้ำท่วม เราก็ทำอะไรไม่ได้ มันทนนน้ำไม่ได้ เราก็จะตัดทิ้งเลย ไม่เอาเลยทุเรียนอย่างเจียะ ถ้าน้ำแห้ง เราเลือกปลูกฝรั่ง มันทนนน้ำ”
(คุณพานิชย์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีฮาบิทัสของการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างมีความรับผิดชอบ โดยตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาและบำรุงดิน การสร้างแหล่งน้ำ การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากผืนดินได้อย่างยั่งยืน การคัดเลือกพันธุ์ไม้และการเลี้ยงสัตว์ให้ตรงกับบริบทของพื้นที่ โดยไม่ทิ้งร่องรอยของการทำลายธรรมชาติให้อยู่เบื้องหลัง

เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้จึงมีฮาบิทัสเฉพาะ โดยจะต้องมีทั้งความรู้และคุณธรรม มีความขยัน อดทน ความมุ่งมั่น ทุ่มเท ความตั้งใจในการนำกำลังแรงงานและความรู้ที่มีอยู่มาปรับใช้ และค้นคว้าหาความรู้เพื่อนำมาทดลองทำให้ประสบความสำเร็จ วิธีการผลิตนี้เกษตรกรต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากบริบทพื้นที่ที่มีการออกแบบให้มีหลากหลายพื้นที่ที่มีความสมดุลของดิน น้ำ ป่า อาจเป็นข้อจำกัดต่อการพึ่งพาเครื่องจักร เทคโนโลยีที่มีความทันสมัยที่สามารถจะนำมาใช้ในสนามนี้ได้ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีทั้งที่เริ่มจากปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ การขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม ดินไม่ดีที่ส่งผลให้เกษตรกรต้องแสวงหาวิธีการในการแก้ไขปัญหา เกษตรกรที่มีความชื่นชอบในการทำเกษตรกรรม จึงเริ่มต้นทดลองทำ มีการวางแผนในการเพาะปลูกพืชระยะสั้นที่ให้ผลผลิตได้จวบจนค้นพบคำตอบว่า วิธีการผลิตนี้คือทางรอดในการสร้างแหล่งอาหารการกิน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ทำให้ได้อาหารที่มีความปลอดภัย เกษตรกรจึงมีเป้าหมายในการลงมือทำด้วยการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ การได้มีกิจกรรมทำร่วมกับสมาชิกในครอบครัว การพึ่งพาตนเอง การลงมือทำเพื่อผลิตอาหารสำหรับการบริโภค หากเหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่าย เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงมีเป้าหมายในการลงมือทำที่คล้ายคลึงกันที่แสดงออกผ่านปฏิบัติการทางร่างกาย การมีความคิด

ความเชื่อ มีความรู้สึก และมีความศรัทธาในแนวคิด หลักคำสอนของการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้มีความหลากหลายภูมิหลัง พื้นฐานชีวิต ประสบการณ์ในการลงมือทำ ตำแหน่งแห่งที่ในการลงมือทำโมเดลนี้ เกษตรกรบางคนอยู่ในฐานะของผู้ปฏิบัติตาม โครงสร้างที่กำหนดมาจากเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้นำเครือข่ายที่แสดงออกมาในรูปของแบบแผนการดำเนินชีวิต เกษตรกรจึงอยู่ในลำดับช่วงชั้นของความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม ทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรกับผู้นำเครือข่าย เกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐ เกษตรกรกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้ เกษตรกรมีบทบาทในการกำหนดการกระทำของตนเองด้วยการเลือกสรร การต่อรอง การวางแผนในการลงมือทำ การมีส่วนร่วมในเครือข่ายและการสร้างความสัมพันธ์กับหลากหลายภาคีเครือข่าย มีการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีกจนเกิดเป็นแนวความคิด ค่านิยม แบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวัน ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยของเกษตรกรที่ลงมือทำปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมาจากความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและโครงสร้างทางสังคม เกษตรกรคนหนึ่ง ๆ ไม่เพียงแต่อยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เท่านั้น หากแต่มีหลากหลายสนามที่เกี่ยวข้องกันอยู่ และเป็นทุนที่หนุนนำให้เกษตรกรมีบทบาท มีตำแหน่งแห่งที่ในการแสดงตัวตน ผ่านการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและยาวนานที่กำหนดตำแหน่งแห่งที่ การได้รับการยอมรับในสนามนี้ ฮาปิตัสของเกษตรกรจึงเกี่ยวข้องกับทุนที่มีอยู่เดิมและมีการสะสมเพิ่มขึ้นระหว่างลงมือทำ จนนำไปสู่การกำหนดวิถีชีวิตในวิถีการผลิตใหม่ ฮาปิตัสของเกษตรกรที่เกิดขึ้นนี้มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยน โดยเกษตรกรรับรู้ถึงสิ่งที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลง มีการกำหนดเป้าหมายและทิศทาง การดำเนินงานให้เกิดสิ่งใหม่ผ่านการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่นในการลงมือทำ จนก่อให้เกิดเป็นนิสัยใหม่ และการแสดงออกซึ่งแบบแผนใหม่ในวิถีการผลิตนี้ ซึ่งนั่นคือ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนฮาปิตัสหรือวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่จะได้วิเคราะห์และนำเสนอต่อไป

4.5.2 กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาปิตัส) ของเกษตรกร

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการปรับเปลี่ยนฮาปิตัสที่เป็น การเปลี่ยนแปลงนิสัย พฤติกรรม หรือวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นทั้งโดยตั้งใจ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมหรือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เจ้าหน้าที่รัฐ มีการสั่งสมและการก่อรูปของความโน้มเอียงทางอุปนิสัยที่ได้มาตั้งแต่วัย

เด็ก กระบวนการขัดเกลาและหล่อหลอมทางสังคมตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ของชีวิตด้วยการปลูกฝังเงื่อนไขทางสังคม กฎระเบียบ ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ ความคิดให้เข้าไปซึมซับในร่างกายและจิตใจของบุคคลเกิดเป็นโครงสร้างภายใน หลังจากลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีการปรับขยายโครงสร้างภายนอก ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยมีความคงทนยาวนาน แต่ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ เป็นตัวกำหนดทิศทางหรือการกระทำของบุคคลให้มีความคิด และรูปแบบการใช้ชีวิตที่ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ต้องอาศัยการแผ่แผ่ระบบโน้มเอียงต่าง ๆ ไปในตัวของเกษตรกร โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างตัวเกษตรกรและโครงสร้างทางสังคม สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นพื้นที่ที่เกษตรกรเข้ามาไม่เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรกรรม หากแต่เป็นการใช้พื้นที่ในการเข้าถึงและแย่งชิงทรัพยากรทุนชนิดต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการก่อรูปและสร้างความแตกต่างระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรรายอื่น หรือกับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือสร้างความเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีลักษณะเฉพาะขึ้นมา อีกทั้งสนามนี้เกษตรกรแต่ละคนไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรบางคนมีตำแหน่งเป็นผู้นำเครือข่าย เกษตรกรบางคนมีตำแหน่งในการบริหารเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นที่ปรึกษาเครือข่าย รองประธาน เภรัญญิก ตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้โครงสร้างการบริหารจัดการเครือข่ายระหว่างตำแหน่ง ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดฮาบทิสของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่จะส่งผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของเกษตรกรและการกระทำต่อสังคม ในขณะที่เกษตรกรด้วยกันเองมีการจัดลำดับช่วงชั้นของคนที่เหมาะสมความสำเร็จผ่านการใช้คำเรียกขานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำต้นแบบ เป็นฮีโร่ เป็นปราชญ์ เป็นครู อาจารย์ เป็นวิทยากร เป็นการยกย่อง เชิดชู การยอมรับเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วได้ผลลัพธ์จากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การได้รับผลผลิต การได้เป็นพื้นที่ต้นแบบ ดังนั้น สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเต็มไปด้วยตำแหน่งแห่งที่ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่กำหนดโครงสร้างสนามนี้

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบทิส) ของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจ เวลา การสนับสนุนอย่างรอบด้าน ไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงด้านการเรียนรู้เทคนิควิธีการทำใหม่ ๆ เท่านั้น หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกและพฤติกรรมที่เกษตรกรมีความคุ้นเคยกันมาอย่างยาวนาน เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในทุกมิติ มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนฮาบทิสจากวิธีการผลิตเดิมสู่วิธีการผลิตใหม่ ประกอบด้วย 7 ขั้นที่สำคัญ ดังนี้

ขั้นที่ 1 เสี่ยงสะท้อนจากผืนดินที่บอบช้ำสู่การแสวงหาวิถีการผลิตใหม่
เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีการรับรู้ถึงปัญหาทางการเกษตรจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่ส่งผลกระทบต่องานตัวเกษตรกรเอง สิ่งแวดล้อม สังคม และระบบเศรษฐกิจ การปลูกพืช

ชนิดเดิมซ้ำ ๆ ในพื้นที่ทำให้ดินขาดความสมดุลของแร่ธาตุอาหาร พืชจะดูดดึงธาตุอาหารบางชนิดไปใช้ ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ในระยะยาว เกษตรกรต้องพึ่งพาและใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณมากขึ้นส่งผลเสียต่อคุณภาพดินและสิ่งแวดล้อม การปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาการแพร่ระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช หากเกิดการระบาดจะสร้างความเสียหายต่อผลผลิตทั้งหมดได้ง่าย เกษตรกรมีความเสี่ยงสูงต่อความเสียหายจากภัยธรรมชาติ ทั้งน้ำท่วม ภัยแล้ง หรือพายุ หากพืชชนิดนั้นไม่สามารถทนทานต่อสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป วิธีการผลิตนี้ทำให้เกษตรกรต้องใช้เครื่องกลทางการเกษตร เพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตเป็นจำนวนมากในช่วงเวลาอันสั้น เกษตรกรมีต้นทุนในการผลิตค่อนข้างสูง ในขณะที่ราคาของพืชเชิงเดี่ยวในตลาดมีความผันผวนสูงขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด หากผลผลิตในปริมาณมากทำให้ผลผลิตล้นตลาดราคาตกต่ำ เกษตรกรเผชิญกับปัญหาการขาดทุน เป็นหนี้สิน เกษตรกรมีวิธีการปฏิบัติแบบต่างคนต่างทำ ไม่เกิดการรวมกลุ่มกันทำ ผลผลิตที่ได้มุ่งเน้นการจำหน่ายสู่ตลาดภายนอก โดยไม่ได้ปลูกเพื่อบริโภคภายในครอบครัว หากเหลือจึงแบ่งปัน แจกจำหน่าย เกษตรกรต้องต่อสู้กับพ่อค้าคนกลางที่เป็นผู้กำหนดราคาในการซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และต้องการจะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ ให้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยการลงมือทำเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้ที่รับรู้ปัญหาจากการผลิตในวิถีเดิมสู่การปรับตัวในวิถีใหม่ กล่าวว่า “ตอนที่ทำสารเคมีนั้น ก็ได้ช่วยพ่อแม่ อาชีพหลักก็ต้องมีข้าวไว้ยังยุ่งฉาง ตอนเป็นครู เราก็ขายปุ๋ยเคมี เราก็รู้อยู่แก่ใจเราว่าอย่างของในหลวงนี้ใช้เขายึดดินเป็นหลัก ถ้าดินไม่ดีต่อให้เราใส่ปุ๋ยคือกินไม่ได้ เขาใช้ปุ๋ยเคมีกันคือมันง่าย แต่ถ้าทำอ๋ออะไรพวกนี้คือมันยุ่งยาก” (คุณธีระพงษ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2567). เกษตรกรตระหนักถึงคุณค่าเดิมที่เคยได้รับการส่งเสริมและสืบทอดมาจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษในการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเอง การผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัยจากสารเคมีสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน

ขั้นที่ 2 เติมทิวทัศน์ใหม่ : เป้าหมายนำทางสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เมื่อเกษตรกรตัดสินใจเข้าสู่สนามนี้ด้วยการตั้งเป้าหมายในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่มีอยู่เพื่อหวังว่าจะได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ ซึ่งทรัพยากรน้ำถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดในการทำเกษตรกรรม หากพื้นที่ใดมีน้ำ พื้นที่นั้นก็สามารถปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้ เพื่อสร้างความหลากหลาย และความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ระบบนิเวศ เกษตรกรกำหนดเป้าหมายในระยะสั้นเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ จากนั้นมีการปลูกพืชผักต่าง ๆ

สำหรับการบริโภค ปลูกไม้ยืนต้นสำหรับไว้ใช้สอย เพื่อให้สามารถเก็บผลผลิตจากในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยวิธีการผลิตใหม่มีการกำหนดเป้าหมายในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน และมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตมาจนเจือครอบครัว กล่าวว่

“ถ้าเรามีทุนเพิ่มเราก็จะขยายไปเรื่อย ๆ จากที่มีรายได้ส่งของได้วันละ 300 บาท เราก็จะทำให้ได้วันละ 1,000 บาท 2,000 บาท อะไรแบบนี้ ถ้ามีทุนเยอะก็จะทำฟาร์มเห็ดอะไรแบบนี้ให้มันถ่วงการกว่านี้นะ แต่ตอนนี้เรามีทุนน้อยเราก็ต้องค่อย ๆ ขยายไปเรื่อย ๆ เราไม่ฟังเพื่อตัวเอง เราไม่ได้ใช้ทุนนำทาง คือ เรามีแค่ไหนเราก็ทำเท่านั้น” (คุณปัญญา (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กันยายน 2567).

เป้าหมายในการลงมือทำจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีทิศทาง แรงจูงใจในการลงมือทำ เปรียบเสมือนเข็มทิศที่จะนำทางและกำหนดทิศทางการดำเนินงานทั้งหมด หากเกษตรกรปราศจากซึ่งเป้าหมายในการลงมือทำแล้วนั้น เกษตรกรก็ขาดทิศทางในการลงมือทำ ทำให้ขาดความต่อเนื่อง และยากที่จะประสบความสำเร็จในสนามนี้

ขั้นที่ 3 พิมพ์เขียวสู่ความสำเร็จของปฏิบัติการ “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรมีการกำหนดแผนการดำเนินงาน เริ่มต้นด้วยการวางแผนการลงมือทำอย่างเป็นขั้นตอน มีการออกแบบพื้นที่ เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายใต้การดำเนินงานของโครงการ ส่วนเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยการลงทุนเองมีการศึกษาเรียนรู้เพื่อออกแบบพื้นที่ผ่านช่องทางออนไลน์ การเรียนรู้จากในระบบ การฝึกอบรมที่ผ่านมา การสร้างแผนการดำเนินงานแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความคิดและการกระทำของเกษตรกรจากโครงสร้างที่มีอยู่ภายนอกสู่การรับรู้ และการนำไปเป็นแนวทางในการลงมือทำ เมื่อเกษตรกรมีการออกแบบพื้นที่แล้ว มีการวางแผนในการปลูกพืชระยะสั้น ระยะยาว เพื่อให้ได้ผลผลิตเป็นรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี เกษตรกรบางคนมีการวางแผนในการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นแหล่งเงินออมให้แก่ตนเอง เกษตรกรบางคนมีแผนการดำเนินงานที่มีทั้งการบันทึกเป็นเอกสารไว้ หรือบางคนมีประสบการณ์และความชำนาญที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน มีแผนการดำเนินงานที่ถูกบันทึกไว้ผ่านความทรงจำ การคิดใคร่ครวญอยู่ตลอดเวลา เกิดจากประสบการณ์จริงและการคิดวิเคราะห์อย่างต่อเนื่อง ทำให้แผนมีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และบริบทเฉพาะตัวเกษตรกร

ดังเช่นที่เกษตรกรมีการกำหนดแผนในการลงมือทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอนด้วยการกำหนดเป็น ยุทธศาสตร์ในการลงมือทำในสนามนี้ กล่าวว่

“ทำในเชิงที่เป็นยุทธศาสตร์ที่เป็นตำราฝรั่งเลย เอาแบบ value chain ยุทธศาสตร์ ฟี้ คือเป็นฟาร์มสเตย์อะ มีเด็กมาเล่นอะไรอย่างเงี้ย เล่นดิน เลี้ยงสัตว์อะไรในนี้ ก็เป็นแพลนนิ่งไปตามยุทธศาสตร์ที่ว่า เช่น บ่อเราเลี้ยงปลาкарพ์ มีปลาบึกอะไร อย่างเงี้ย ปลาที่มันกินนะ ฟี้จะได้กิน ฟี้เลี้ยงปลาสวยงาม เลี้ยงไว้มันโตแล้วพอถึง วันที่มันเป็นฟาร์มสเตย์ เอาไว้ให้ชมอย่างเดียว” (คุณชนะวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2567).

แผนการดำเนินงานมีความสำคัญต่อเกษตรกรเพื่อให้การลงมือทำเป็นไปอย่าง มีระบบระเบียบ มีแบบแผน และบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้สำเร็จ แผนการดำเนินงานทำให้ เกษตรกรเห็นภาพรวมของกิจกรรมที่ต้องทำ ลำดับความสำคัญ ทรัพยากรที่ต้องใช้ และระยะเวลา ในการดำเนินงานที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืนจากการปฏิบัติการณ์

ขั้นที่ 4 จากแผนการสู่การปฏิบัติแบบ “โคก หนอง นา โมเดล”
เมื่อเกษตรกรมีการกำหนดแผนการดำเนินงานแล้ว จึงนำไปสู่การลงมือทำเพื่อสร้างการ เปลี่ยนแปลง เริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงความคิดของตนเองและสมาชิกในครอบครัว การ ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำมีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ พื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ เนื่อง ด้วยวิธีการผลิตนี้เป็นการใช้กำลังแรงงานของเกษตรกรเป็นหลัก เกษตรกรแต่ละคนมีการปรึกษา พุดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการลงมือทำ การร่วมแรงในการลงมือทำกับ เกษตรกรที่อยู่ในวิธีการผลิตแบบเดียวกัน มีการส่งข่าวคราวความก้าวหน้า การขอรับความ ช่วยเหลือ การได้รับคำแนะนำระหว่างเกษตรกรเอง หน่วยงานรัฐ เอกชน ดังเช่นเกษตรกรที่ให้ ความสำคัญกับการลงมือทำตามแผนการดำเนินงาน กล่าวว่

“การวางแผนก็คือ เริ่มจากการวางแผนว่า เราจะปลูกอะไรไว้ตรงไหนอย่างไร เราก็ จะต้องมีการวางแผนการใช้ชีวิตของเราแล้วก็ต้องใช้ในรูปแบบที่เราอยากเป็น คือ มันไม่มีแพทเทิร์น มันไม่มีฟอร์มหรอก คือแน่นอนมันก็ต้องเป็นแบบนี้ แต่มัน ขึ้นอยู่กับพื้นที่เป็นหลัก เราก็ทำตามปฏิทินการปลูกไถ การเก็บผลผลิตเก็บรายวัน เก็บราย 3 วัน เก็บรายสัปดาห์ เก็บรายเดือน เป็นรายปีอะไรแบบนี้” (คุณปทุม (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 กันยายน 2567).

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่เริ่มต้น แผนการดำเนินงานเปรียบเสมือนการเดินทางที่มีแผนที่นำทาง ทำให้เกษตรกรสามารถไปถึงจุดหมายปลายทาง ลดความเสี่ยงที่จะเกิดความผิดพลาดในระหว่างการปฏิบัติ การลงมือทำเป็นระบบและต่อเนื่อง เกษตรกรสามารถลงมือทำได้อย่างราบรื่น ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและประหยัด และเพิ่มโอกาสในการประสบความสำเร็จ

ขั้นที่ 5 การมองปัญหาและแก้ไขในมุมใหม่ วิธีการผลิตนี้เกษตรกรอาจจะพบเจอปัญหาระหว่างลงมือทำ ทั้งปัญหาจากการขุดหนองแล้วไม่มีน้ำ หรือจัดการพื้นที่ แต่ยังเผชิญกับปัญหาน้ำท่วม ดินพังทลาย ปลูกพืชต่าง ๆ แล้วต้นไม้ไม่โต พืชพันธุ์บางชนิดไม่สามารถทนน้ำทนแล้งได้ การแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืชจึงจำเป็นต้องมีปรับแตงนิสัย หรือการแก้ไขปัญหามาจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์กับเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐที่ให้การสนับสนุน เกษตรกรนำแนวทางการแก้ไขปัญหามาที่ได้รับมาทดลองทำในพื้นที่ของตนเอง แนวทางการแก้ไขปัญหาลำบากในพื้นที่หนึ่ง ๆ อาจจะไม่สามารถทำได้สำเร็จในพื้นที่อื่น ทั้งนี้ด้วยลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ดิน น้ำ อากาศที่มีความแตกต่างกัน เกษตรกรต้องมีการเผชิญหน้ากับปัญหาและความท้าทายใหม่ ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนความคิดและพื้นที่ให้มีความเหมาะสมที่จะก่อให้เกิดเป็นความยั่งยืน ดังเช่นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วประสบพบเจอกับปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ แม้ว่าจะปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามหลักการ “โคก หนอง นา โมเดล” แล้ว แต่ก็ต้องเรียนรู้ ปรับตัว และคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่มาเพาะปลูก กล่าวว่า “พื้นที่เกิดปัญหาน้ำท่วม เราก็ทำอะไรไม่ได้ ตอนนี้อยากต้องมาดูว่า พืชตัวไหนที่มันทนน้ำไม่ได้ เราก็จะตัดทิ้งเลย ไม่เอาเลย ทุเรียนตายอย่างเจ็ย ฝรั่งเนี่ยทนน้ำนิดหนึ่ง” (คุณพานิษฐ์ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 ธันวาคม 2567).

เกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้มักจะเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในระหว่างการลงมือทำ ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติของการเริ่มต้นสิ่งใหม่และการทำงานที่สัมผัสกับธรรมชาติ เมื่อเกษตรกรแก้ไขปัญหาลำบากได้สำเร็จเป็นการสร้างความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

ขั้นที่ 6 เต็มพลังใจจากเครือข่ายเกษตรกร เมื่อเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องใช้กำลังแรงงานของตนเองและครอบครัวเป็นหลัก การนำเอาวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรแบบง่าย ๆ มาใช้ในการสนับสนุนใน การลงมือทำอาจเป็นข้อจำกัดที่ทำให้เกิดความท้อแท้ สิ้นหวัง และหมดกำลังใจ การเสริมสร้างกำลังใจและแรงบันดาลใจจากเครือข่ายเกษตรกรที่ลงมือทำในแบบเดียวกันจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกษตรกรมีความขยัน อดทน ความ

มุ่งมั่น ตั้งใจ ทีมงานสามารถก้าวข้ามอุปสรรคและเดินหน้าต่อไปได้ เกษตรกรมีความรู้สึกไม่โดดเดี่ยวในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ หากแต่มีเกษตรกรด้วยกันที่คอยให้กำลังใจ มีการพูดคุยปรึกษาหารือ การร่วมแรงร่วมใจในการลงมือทำเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แกกัน ดังเช่นเกษตรกรที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำเครือข่ายได้บอกเล่าถึงข้อดีของการมีเครือข่ายในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้ว่า

“มันคืองานทุกงานเนอะ มันจะเป็นงานที่สำเร็จได้ หรือว่าจะเดินต่อไป ก็คือ ถ้าเรามีเครือข่าย เราก็เหมือนกับว่า เราไม่ได้ทำอยู่แรงเดียวอย่างเงี้ย มันก็มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พื้นที่เครือข่ายอย่างน้อย ๆ ก็มีการแบ่งปัน ไม่ว่าจะเป็นเป็นเมล็ดพันธุ์หรือว่าต้นไม้ แบ่งปันแรงงาน แบ่งปันความรู้” (คุณประกาศ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 กันยายน 2567).

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองจาก “ปัญหา” ให้เป็น “บทเรียน” เพื่อให้เกิดการพัฒนาและปรับปรุงเทคนิควิธีการในการลงมือทำให้ดีขึ้น เป็นการต่อยอดให้เห็นคุณค่าในการลงมือทำด้วยการใช้พลังที่สร้างสรรค์ที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่าย เมื่อแก้ปัญหาได้สำเร็จสร้างความภาคภูมิใจในฐานะของการเป็นผู้ที่ลงมือทำ ผู้ที่แบ่งปันผลประโยชน์ ผู้ที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว การเป็นผู้นำในการสร้างการเปลี่ยนแปลง วิธีการผลิตตามแนวทางนี้จึงเสริมสร้างสิ่งที่ดีในทุกระดับ ทั้งกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ

ขั้นที่ 7 ปรับ เปลี่ยน เรียนรู้สู่การรักษาและสร้างความยั่งยืน เมื่อเกษตรกรแก้ปัญหาได้แล้ว จะดำรงรักษา เปลี่ยนแปลง ปรับตัวให้สามารถเรียนรู้และเข้าสู่วิธีการผลิตใหม่ได้ เป็นการนำผลลัพธ์จากการลงมือทำที่มาจากภายในตัวเกษตรกรแต่ละคนสู่การปรับโครงสร้างสนามของการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรจะรักษาอุปนิสัยนี้ไว้ ทำให้เกิดเป็นกิจวัตรประจำวันอันเป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งวิถีการดำเนินชีวิต ผลจากการศึกษาเรียนรู้ การลงมือทำ การปรับตัวจนทำให้กลายเป็นสิ่งที่คุ้นเคยและกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของเกษตรกรในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการก้าวเข้าสู่ความสำเร็จในการลงมือทำอย่างเต็มตัวที่ส่งผลต่อความยั่งยืน ดังเช่นเกษตรกรที่ยืนยันว่าการลงมือทำวิธีการผลิตแบบใหม่นี้สร้างผลดีต่อตนเองและครอบครัว และจะไม่หันไปทำวิธีการผลิตเดิมที่บ้านทอนทั้งทางร่างกายและจิตใจจาก

การเผชิญปัญหาจากการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การตลาดที่ทำให้วนเวียนอยู่ในวัฏจักรของความยากจน กล่าวว่

“ไม่มีความเป็นไปได้ที่จะกลับไปทำเชิงเดี่ยวอีก ถ้าทำเชิงเดี่ยวแล้วทำอ้อย ถ้าสุ้ราคาไม่ได้ พี่ก็เไม่ทำ เราสุ้ราคาไม่ได้ เเรกเไม่ทำ พี่เไม่ชอบทำด้วย ถึงเแม้เอะไรที่กำหนดราคาได้ พี่เไม่ชอบอะไรที่เทำอย่างเเดี่ยว แล้วโคก หนอง นาทำง่าย ก็คือทำเท่าที่ตามกำลังของเราเมี สมมุติว่า พี่เมีผลผลิตออกมา มันได้คิดอะไรเใหม่ ๆ คือเไม่ได้เหมือนเชิงเดี่ยวที่เไม่มีอะไรจะทำก็ปลูกแต่อ้อย แต่ก็เไม่สามารถพัฒนาเป็นอย่างอื่นได้” (คุณนิธิวรรณ (นามสมมุติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2567).

เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้แล้วสามารถรักษาและปรับตัวกับวิถีเใหม่ได้ เป็นเกษตรกรที่มี การปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ การดำเนินชีวิตที่เทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง มีความมั่นคงทางอาหาร สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลในระยะยาว จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นมากกว่าเเพียงการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำเกษตรกรรม หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนสภาพัฒของเกษตรกรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่รายล้อมอยู่รอบตัวเกษตรกรเพื่อมุ่งสู่อนาคตที่มีวิถีชีวิตของการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติที่มีความมั่นคงและยั่งยืนสำหรับตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยรวม

เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ในช่วงเริ่มต้นเมีการตระหนักและเห็นคุณค่าในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นการอนุรักษ์และรักษาสังแวดล้อม เป็นการสร้างแหล่งอาหารให้เแก่ตนเองและครอบครัว เกษตรกรจะค่อย ๆ เปลี่ยนพื้นที่เพื่อลดการปลูกพืชชนิดเเดี่ยวและหันมาปลูกพืชหลากหลายชนิด ทั้งพืชผัก ผลไม้ สมุนไพร เไม้ยืนต้น การเลี้ยงสัตว์ การทำประมงในพื้นที่เเดียวกัน ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ เมีการออกแบบและจัดการพื้นที่ด้วยการแบ่งพื้นที่เป็นส่วนต่าง ๆ ได้แก่ โคกสำหรับสร้างแหล่งอาหาร พื้นที่หนองสำหรับเป็นแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำและเลี้ยงสัตว์น้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวหรือปลูกพืชที่ต้องการน้ำมาก พื้นที่แต่ละส่วนจะส่งเสริมซึ่งกันและกัน เน้นการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การขุดหนองเพื่อกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรตลอดปี การปรับปรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพสำหรับใช้เอง เป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เมีการนำเทคโนโลยีที่เไม่สลับซับซ้อนมาประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นการเใช้ระบบน้ำหยด การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ การใช้ท่อน้ำสำหรับจัดการระบบน้ำในพื้นที่เพื่อสร้างความชุ่มชื้นและเื้ออ

ประโยชน์ให้แก่เกษตรกรเอง การเจาะน้ำบาดาลเพื่อบริหารจัดการน้ำสำหรับการใช้ในการเกษตร การสร้างธนาคารน้ำใต้ดิน เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต เมื่อเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเช่นดังกล่าวส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร โดยสามารถบริหารจัดการเวลาที่มีอยู่ในการดูแลพื้นที่ เป็นการสร้างกิจกรรมให้แก่ตนเองและสมาชิกในครอบครัวได้มีส่วนร่วมในการลงมือทำด้วยกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้และช่วยเหลือกันภายในครอบครัวและชุมชน การได้รับผลผลิตที่หลากหลายตลอดทั้งปี ทำให้เกษตรกรมีความมั่นคงทางอาหาร มีรายได้จากผลผลิตที่หลากหลายมากขึ้น ลดความเสี่ยงจากการพึ่งพารายได้จากพืชชนิดเดียว เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของระบบนิเวศและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่ตนเองสามารถลงมือทำได้เอง เกษตรกรได้รับประโยชน์โดยตรงจากวิธีการผลิตนี้ คือ ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคที่มีความปลอดภัยจากสารเคมี และการทำงานในสภาพแวดล้อมที่ดี ทำให้มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น มีความภาคภูมิใจในการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ได้มาจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ หรือที่ซื้อหามาเอง มีความรักในอาชีพของตนเองที่สามารถผลิตอาหารที่มีความปลอดภัยและสามารถจัดการทรัพยากรในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน การได้แบ่งปันผลผลิตให้แก่เครือญาติ คนในชุมชน ตลาดในชุมชน เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตที่ได้ และมูลค่าเชิงพื้นที่จากการสร้างความหลากหลายและความสมดุลของระบบนิเวศ ดังนั้นเกษตรกรที่เข้าสู่สนามของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอก และส่งผลให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น มีความมั่นคงทางอาหาร มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดี และมีความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่สร้างความสมดุลและยั่งยืนในทุก ๆ มิติของการดำเนินชีวิต

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นทางรอดในการทำเกษตรกรรม เกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิตสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว ลดความเสี่ยงจากปัญหาระยะแล้ง น้ำท่วม ดินมีความเสื่อมโทรม เป็นการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ ลดต้นทุนการซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอก มีระบบการจัดการดินและน้ำที่ดีสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ทำให้เกษตรกรสามารถรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสร้างภูมิคุ้มกันเมื่อเผชิญวิกฤตทางเศรษฐกิจและการแพร่ระบาดของโรค เกษตรกรได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของตนเองด้วยการนำทุนที่ตนเองมีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ มีการสะสมและสร้างทุนใหม่ในการลงมือทำเพื่อสร้างแหล่งอาหารให้เพียงพอสำหรับบริโภคในครัวเรือน ลดค่าใช้จ่าย และสร้างความมั่นคงทางอาหาร การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ ทำให้ระบบนิเวศในพื้นที่มี

ความสมดุล ดังนั้น การปรับเปลี่ยนอาชีพของเกษตรกรที่ลงมือทำตาม “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้เกิดขึ้นมาในชั่วข้ามคืน หากแต่เป็นกระบวนการที่มีเงื่อนไขและมีกระบวนการของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตที่มีความเป็นพลวัต และต้องใช้ระยะเวลาที่เหมาะสม จากเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตที่น่าเสนอแล้วนั้น สรุปได้ดังเช่นในหัวข้อต่อไป

4.5.3 สรุปเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้มีรูปแบบตายตัว หากแต่เป็นสิ่งที่เกษตรกรสร้างขึ้นเอง โดยคำนึงถึงศักยภาพของตนเอง สภาพพื้นที่ และทรัพยากรที่มีอยู่ ความสำเร็จขึ้นอยู่กับความหมายของเกษตรกรแต่ละคน ซึ่งอาจแตกต่างกันไป ไม่ได้มีความหมายเดียว ซึ่งอาจแตกต่างจากความหมายที่รัฐกำหนดภายใต้การดำเนินงานในรูปแบบของโครงการในการส่งเสริมการเรียนรู้การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” และพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต โดยเริ่มจากการรับรู้หลักคิด แนวทางตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่จากสื่อต่าง ๆ เกษตรกรบางคนได้รับรู้ถึงการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานรัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชนที่มีภารกิจในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตแก่ประชาชน เกษตรกรที่มีโอกาสได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจึงมีการวิเคราะห์ตนเองถึงทุนที่ตนเองมีอยู่ ศักยภาพ ความสามารถ บริบทพื้นที่ ความพร้อมในการลงมือทำ เมื่อเกษตรกรมีเงื่อนไขที่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ที่กำหนดจึงได้สมัครเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรกลุ่มนี้ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเข้าร่วมโครงการ ส่วนเกษตรกรที่มีเงื่อนไขไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ หากแต่มีความสนใจก็เริ่มที่จะลงทุนทำเอง เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้ เริ่มจากการเรียนรู้จากพื้นฐานการทำเกษตรกรรมของพ่อแม่ จากการศึกษาในระบบ การเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ ในขณะที่เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนและเข้าร่วมโครงการกับการกรมการพัฒนาชุมชน ได้รับความรู้ผ่านกระบวนการฝึกอบรมภายใต้การดำเนินงานโครงการ หลังจากที่เกษตรกรมีความรู้ในการลงมือทำแล้ว ได้มีการวางแผนและการออกแบบพื้นที่ เกษตรกรที่ลงมือทำเองได้ลงมือทำทันทีด้วยการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ การปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ และการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ ส่วนเกษตรกรที่สมัครเข้าร่วมโครงการกับการกรมการพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการตามภายใต้โครงการกำหนด

เมื่อเกษตรกรได้รับความรู้จากการฝึกอบรมแล้ว มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการขุดหนอง เพื่อสร้างแหล่งน้ำ เป็นการกระจายความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ หากพื้นที่ใดมีน้ำที่เพียงพอสำหรับการทำเกษตรกรรม เกษตรกรจะให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ เมื่อเกษตรกรบริหารจัดการและมีแหล่งน้ำในพื้นที่แล้วได้ลงมือทำการปลูกป่า 5 ระดับ เริ่มจากไม้ระดับสูง ไม้ยืนต้นเพื่อสร้างร่มเงาให้แก่พื้นที่ ไม้ระดับกลางไม้ผลเพื่อบริโภค ไม้ระดับเตี้ย พืชผักสมุนไพร ไม้ระดับเรี่ยดิน และไม้ระดับหัวใต้ดิน สำหรับเป็นแหล่งอาหารในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เกษตรกรมีการแบ่งพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์เพื่อให้ได้ผลผลิตจากสัตว์และได้มูลสัตว์สำหรับเป็นปุ๋ยในการบำรุงดิน เกษตรกรกลุ่มนี้จึงมีการให้ความหมายความสำเร็จเมื่อสภาพพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเกษตรกรมีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และสร้างพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ มีป่า มีการเลี้ยงสัตว์แล้วจึงทำหน้าที่ในการดูแลรักษาและทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่และในระหว่างลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรจะต้องเผชิญกับปัญหาจากการลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาดิน น้ำ กิจกรรมการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การรับมือกับภัยธรรมชาติที่ไม่คาดคิดไว้ เมื่อเกษตรกรแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ จึงให้ความหมายความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ เมื่อต้นไม้และสัตว์ที่เลี้ยงเจริญเติบโตได้เต็มที่จนได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค การแจกจ่าย และการจำหน่าย ทำให้เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตใหม่ ผลผลิตที่ได้จากพื้นที่เป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นถึงความสำเร็จและสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวและชุมชนที่อาจจะเห็นแย้งในการลงมือทำขณะเริ่มต้น และผลจากการลงมือทำที่เกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่และสร้างกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้นส่งผลให้มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรเหล่านี้จึงให้ความหมายความสำเร็จถึงการมีสุขภาพร่างกายจิตใจที่ดีและมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อพื้นที่ประสบความสำเร็จ มีผลผลิตสำหรับการบริโภค เกษตรกรมีเป้าหมายในการลงมือทำเพื่อปรับเปลี่ยนจากพื้นที่ส่วนตัวสู่พื้นที่สำหรับแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอด ต่อยอด ขยายผลองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้กับเกษตรกรรายอื่นและผู้สนใจพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เกษตรกรจึงให้ความหมายความสำเร็จในการเป็นพื้นที่ต้นแบบ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญในการดำเนินงานโครงการของกรมการพัฒนาชุมชนสำหรับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ในขณะเดียวกันเกษตรกรที่ลงทุนทำเองก็สามารถพัฒนาและต่อยอดพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ดังนั้น ความสำเร็จจึงมีหลากหลายมิติที่เป็นไปตามเป้าหมาย และการตีความของเกษตรกรในฐานะของผู้ปฏิบัติที่ไม่ใช่มีความหมายความสำเร็จเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น

ความหมายสำเร็จที่เกษตรกรให้ไว้นั้น มีเงื่อนไขของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต โดยที่เกษตรกรที่มีเงื่อนไขพื้นฐาน คือ การมีทุนทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุน กำลังแรงงาน และการมีทุนทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเอาวัสดุอุปกรณ์ ปัจจัยทางการผลิตที่มีอยู่เดิมมาใช้ประโยชน์ เพื่อให้สามารถเข้าอยู่ในสนามนี้ได้ เกษตรกรบางคนประสบความสำเร็จในขั้นที่เหนือกว่าที่มีเงื่อนไขที่ทำให้ได้ประโยชน์จากสนามนี้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความเข้าใจในการลงมือทำตามหลักการ “โคก หนอง นา โมเดล” การมีเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกัน เจ้าหน้าที่รัฐ เอกชน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีกับผู้บริหาร เมื่อเกษตรกรมีเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้แล้วก็ยังไม่เพียงพอ เกษตรกรที่จะประสบความสำเร็จขั้นสูงสุดด้วยการเป็นต้นแบบ เป็นที่รู้จัก ได้รับการยอมรับจะต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับที่เข้มข้น มีความรู้มีความเข้าใจในระดับเชี่ยวชาญ มีการลงมือทำที่เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมที่พร้อมจะถ่ายทอด ต่อยอดและขยายผลให้กับผู้อื่นได้ มีการสร้างแรงบันดาลใจให้กับเกษตรกรด้วยกันเองและผู้ที่มีความสนใจในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เกษตรกรดังกล่าวนี้มีเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามได้ โดยสามารถกำหนดทิศทางและแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน เกษตรกรแต่ละคนมีเงื่อนไขทุนหลากหลายประเภทและมีปริมาณทุนที่แตกต่างกันไป อีกทั้งมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่มีความแตกต่างกัน

เกษตรกรมีการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ มีการสะสมทุนใหม่เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ มีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญและจำเป็นในสนามนี้ มีการผสมผสานทุนและมีการใช้ทุน เพื่อให้สามารถอยู่ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ได้อย่างต่อเนื่อง คงทน และยาวนานที่สุด เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้จึงไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรแต่ละคน มีการแข่งขัน ชิงชิง ยื้อแย่ง ต่อรองเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ การมีตำแหน่งแห่งที่และการได้รับการยอมรับทางสังคมเพื่อให้เป็นพื้นที่ต้นแบบและเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ ความสำเร็จที่เกิดขึ้นดังกล่าวจึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและมีกระบวนการในการลงมือทำที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสภาพิถีของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้มีสภาพิถีการพึ่งพาตนเอง เพื่อทำให้มีชีวิตที่อยู่รอด การทำงานหนัก มีความมุ่งมั่น ตั้งใจ ทุ่มเท ความขยัน มุมานะ อดทน พยายาม ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรคใด ๆ มีการใช้ประโยชน์จากผืนดินให้มีความหลากหลายด้วยการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การสร้างแหล่งน้ำ การทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ มีการเปิดใจ แบ่งปันความรู้ เทคนิควิธีการ การพัฒนา ทักษะ ประสบการณ์จวบจนได้ผลผลิตในพื้นที่ของตนเอง มีการสร้างพื้นที่ที่มีความปลอดภัย สร้างสมดุลให้แก่ธรรมชาติ เกษตรกรจะใช้วิธีการจัดการที่มีความ

สอดคล้องกับธรรมชาติการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสดเพื่อบำรุงดิน การใช้พืชสมุนไพรหรือวิธีการทางชีวภาพในการควบคุมศัตรูพืชและโรคระบาด มีการสร้างแหล่งอาหารที่มีความมั่นคง ทำให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวมีความสุข ซึ่งเป็นผลพลอยได้และกำไรจากการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่มีความหลากหลาย อีกทั้งเกษตรกรที่ลงมือทำในวิธีการผลิตนี้มีฮาบิทัสของการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายในการลงมือทำที่มีเป้าหมายเดียวกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การรับฟังความคิดเห็น การร่วมกันพัฒนาเทคนิควิธีการลงมือทำให้มีความเหมาะสม โดยไม่ปล่อยให้ใครไว้ข้างหลัง ดังนั้นเกษตรกรในวิธีการผลิตนี้จึงอยู่ในฐานะของผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะพิเศษเชื่อมโยงกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และการสร้างสมดุลของระบบนิเวศ การใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ไม่ทิ้งบาดแผลไว้ให้กับธรรมชาติ มีความรับผิดชอบต่อพื้นดินในระยะยาว ไม่มองที่ดินเป็นเพียงวัตถุที่ใช้ประโยชน์ที่ต้องได้ผลกำไรแต่อย่างเดียว หากแต่เกษตรกรตระหนักถึงคุณค่าของดินในฐานะแหล่งกำเนิดชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีความใส่ใจในธรรมชาติ มีการเรียนรู้ มีการปรับตัวในการลงมือทำด้วยการใช้พลังที่สร้างสรรคที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมิใช่เพียงเป็นเพียงพื้นที่ในการสร้างงานทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมที่สร้างคุณค่าให้กับการดำเนินชีวิต

เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้ได้และประสบความสำเร็จจะต้องรับรู้ถึงกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต มีเงื่อนไขต่าง ๆ ในการเข้าสู่สนาม มีกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ การเงินทุน การปรับเปลี่ยนทุนเก่าที่มีอยู่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ในการลงมือทำในสนามนี้ การผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ และการนำเอาทุนที่สามารถใช้ได้สนามนี้มาปรับใช้ให้มีความเหมาะสมกับศักยภาพความสามารถ บริบทเชิงกายภาพของพื้นที่ของเกษตรกรแต่ละคน เกษตรกรที่ลงมือทำอย่างต่อเนื่องมีการเรียนรู้โครงสร้างของสนาม ผลจากการลงมือทำทำให้มีฮาบิทัสของเกษตรกรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตเพื่อให้มีปริมาณที่เพียงพอสำหรับการยังชีพเป็นหลัก หากผลผลิตเหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่ายเป็นกระจายผลผลิตไปยังผู้บริโภคเพื่อให้ได้บริโภคพืชผักและผลผลิตจากในพื้นที่ที่มีความปลอดภัย ผลจากการลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรมส่งผลให้เกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดโครงสร้างของสนามในฐานะของผู้ที่มีประสบการณ์ มีทักษะ ความรู้ ความเชี่ยวชาญในการลงมือทำ การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความสมดุลของดิน น้ำ ป่า วิธีการผลิตนี้จึงทำให้เกษตรกรมีฮาบิทัสเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ เป็น

4.6 รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีกระบวนการที่สลับซับซ้อน มีความเป็นพลวัต โดยขึ้นอยู่กับเป้าหมายในการลงมือทำ ศักยภาพ ความสามารถ ความพร้อม บริบทพื้นที่ และการครอบครองพื้นที่ที่มีอยู่เดิมและพื้นที่เกษตรกรรมที่แสวงหาได้ในรูปแบบใหม่ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้มีการพึ่งพาทุนที่สร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา ความหมายความสำเร็จที่เกษตรกรให้จึงมีความสิ้นเปลือง และมีหลากหลายมิติ ไม่มีสูตรสำเร็จใด ๆ ในการลงมือทำ เกษตรกรสามารถประกอบสร้างความหมายความสำเร็จที่ขึ้นอยู่กับกระบวนการครอบครองพื้นที่ มีกระบวนการในการสร้างทุนตามบริบทของเกษตรกรแต่ละคน การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจึงไม่ได้เป็นแต่เพียงการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่เกษตรกรมีการถักทอร้อยเรียงทุนให้สอดคล้องกับศักยภาพ ความสามารถ และบริบทเชิงพื้นที่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเกษตรกรแต่ละคนต่อการใช้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำตามแนวทางของโมเดลนี้ การที่เกษตรกรประสบความสำเร็จจากวิถีการผลิตใหม่นี้จึงเป็นการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุนผ่านการเรียนรู้ และการปรับตัวอย่างต่อเนื่องตามบริบทเฉพาะของเกษตรกรแต่ละคน งานวิจัยนี้จึงสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นทฤษฎีการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตน

ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรแยกไม่ออกจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ซึ่งความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อให้สามารถลงมือทำอย่างเป็นระบบและบรรลุเป้าหมายที่เกษตรกรได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย

องค์ประกอบที่ 1 การประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุนที่มีอยู่ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้มีการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุนที่มีอยู่ และการสร้างทุนใหม่เพื่อให้เกิดการใช้ทุนได้อย่างเหมาะสมต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ดังนี้

ความสัมพันธ์ใหม่กับทุนเดิมที่มีอยู่ เกษตรกรมีการนำที่ดินที่ได้จากพ่อแม่ ที่ดินที่หาซื้อเอง ที่ดินของสามีหรือภรรยาที่ซื้อติดมาใช้ในการลงมือทำ โดยนำเงินที่ได้จากการแบ่งสรรจากรายได้หลักมาใช้ในการลงทุน เกษตรกรบางคนใช้เงินออม ในขณะที่เกษตรกร บางคนกู้เงินมาใช้ในการลงทุนทำ มีการนำปัจจัยการผลิต วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่เดิมมาปรับประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบันและอนาคต และมีการนำเอาแรงงานของตนเองและครอบครัวที่ได้รับประสบการณ์มาจากพ่อแม่ การสังเกตพื้นที่ทำเกษตรกรรมใกล้เคียงมาใช้ในการ

ปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อสร้างความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงมีความสัมพันธ์กับทุนเดิมที่มีอยู่ การเล็งเห็นคุณค่าและประโยชน์ของทุนที่ตนเองที่นำมาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล”

ความสัมพันธ์ใหม่กับการสะสมทุนใหม่ เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนจะต้องเข้าร่วมกระบวนการในการเรียนรู้ด้วยการฝึกอบรม ในขณะที่เกษตรกรที่ลงทุนทำด้วยตนเองจะต้องเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในการทำเกษตรกรรมวิถีใหม่ หลังจากผ่านการฝึกอบรมแล้ว เกษตรกรใช้ช่องทางสื่อสารออนไลน์ในการเข้าร่วมกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรึกษาพูดคุยถึงเทคนิควิธีการในการลงมือทำ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีกับเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐ และเอกชนบนพื้นฐานของความไว้วางใจและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ร่วมกัน มีการเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นการกระจายผลผลิตจากพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในการตอบสนองความต้องการอาหารที่มีความปลอดภัย การมีตำแหน่งต่าง ๆ ในชุมชน การมีชื่อเสียง และการได้รับการยอมรับเป็นการพัฒนาจุดเด่นหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะบุคคลที่เปิดโอกาสในการลงมือทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงมีการสะสมทุนใหม่เพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้

ความสัมพันธ์ใหม่กับการแลกเปลี่ยนทุน เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้มีความตระหนักถึงทุนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทักษะ ประสิทธิภาพ เวลา หรือความสัมพันธ์ทางสังคม การมีตำแหน่งแห่งที่ การเข้าใจคุณค่าของทุนแต่ละประเภทและศักยภาพในการนำไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ในสนามนี้ เกษตรกรมีการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนเวลาในการเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อให้ได้ความรู้ความเข้าใจในการลงมือทำ การแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมกับเครือข่ายแทนที่เกษตรกรจะลงมือทำด้วยตนเองเพียงลำพังกลับมีการร่วมแรงร่วมใจในการลงมือทำ การแลกเปลี่ยนการมีตำแหน่งแห่งที่ การมีชื่อเสียง การได้รับการยอมรับกับการลงมือทำให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลายและมีความสมดุลของดิน น้ำ ป่า การมีผลผลิตจากพื้นที่ การเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน ผู้บริโภคในการเข้าถึง การเข้ามาศึกษาเรียนรู้ เกษตรกรมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ด้านการลงมือทำเกษตรกรรมให้แก่เกษตรกรรายอื่นและผู้ที่สนใจในวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงมีความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนทุนบางอย่างที่ตนเองมีเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญในการได้ประโยชน์จากสนามนี้

ความสัมพันธ์ใหม่กับการผสมผสานทุน เกษตรกรมีการนำทุนใหม่ที่สร้างขึ้นมาใช้และพัฒนาทุนเก่าที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการผสมผสานความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมจากพ่อแม่ จากการศึกษาในระบบ กับความรู้ใหม่ที่ได้จากการฝึกอบรม การเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านช่องทางออนไลน์ การแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการน้ำ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูป การตลาด โดยเป็นการนำทุนที่มีอยู่มาเป็นฐานในผสมผสานกับทุนใหม่ที่ได้จากการเรียนรู้ระหว่างการลงมือทำ การใช้ตำแหน่งแห่งที่ที่มีอยู่ผสมผสานกับตำแหน่งแห่งที่ ชื่อเสียง การได้รับการยอมรับจากการลงมือทำเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการลงมือทำเกษตรกรรมในวิถีใหม่นี้ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ได้จึงต้องมีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่เพื่อนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความสัมพันธ์ใหม่กับการใช้ทุน เกษตรกรนำที่ดิน ในฐานะที่เป็นทุนทางกายภาพที่มีอยู่มาใช้ในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินด้วยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า พื้นที่หนองสำหรับสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวและปลูกพืชที่ต้องการน้ำท่วมขัง รวมถึงการบริหารจัดการพื้นที่อื่น ๆ ทั้งที่พักอาศัยและที่เลี้ยงสัตว์อย่างเหมาะสม มีการใช้เงินทุนจากการแบ่งสรรขายได้ เงินออม เงินที่กู้ยืมมาใช้ในการเริ่มต้น การขุดหนอง การซื้อพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรในเบื้องต้น การนำเอาเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการเกษตรอย่างง่ายที่มีอยู่แล้วมาใช้ในการเตรียมดิน การเพาะปลูก และการจัดการต่าง ๆ ในพื้นที่ และการใช้วัสดุอุปกรณ์ใหม่ การจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ในพื้นที่เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการลงมือทำเกษตรกรรม การผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติใช้เอง การใช้กำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัว หรือแรงงานที่มีอยู่ในชุมชนในฐานะทุนที่สะสมใหม่ในการลงมือทำในช่วงเริ่มต้น และสร้างความต่อเนื่อง การใช้เครือข่ายและตำแหน่งแห่งที่ในการลงมือทำ การประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมที่สั่งสมมาและผสมผสานกับหลักการใหม่ของ “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงมีการใช้ทุนเก่าและทุนใหม่ได้อย่างเหมาะสม เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนให้กับระบบเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของตนเอง

องค์ประกอบที่ 2 การเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่องสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบทัส) เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่องที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในหลากหลายมิติ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ไม่ได้หยุดนิ่งกับที่ หากแต่มีการทำกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เป็นการพัฒนาและปรับปรุงอย่างไม่สิ้นสุด

ตามบริบทของพื้นที่ ความรู้ ความสามารถ ศักยภาพ ความพร้อมของเกษตรกรแต่ละคนที่มี การเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญของการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเกษตรกรจะต้องเรียนรู้จากการลงมือทำจริง การสังเกต การทดลอง และปรับปรุง วิธีการต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และเทคนิค วิธีการต่าง ๆ กับเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันในเครือข่าย หรือการแลกเปลี่ยนกับผู้เชี่ยวชาญ ที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ ฮาบทัสที่สำคัญของเกษตรกร คือ การเปิด ใจรับฟังและการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ จากการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรด้วยกันเอง การได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ เอกชน ที่สนับสนุนในการลงมือทำเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง เกษตรกรต้องสังเกตและปรับ วิธีการจัดการพื้นที่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวให้สอดคล้องกับ การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ พื้นที่ ความรู้ความเข้าใจ การเลือกปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หรือแปรรูป ผลผลิตที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคน เกษตรกรจะต้องนำความรู้ ใหม่ที่ได้รับมาเชื่อมโยงเข้ากับความรู้ ประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ เพื่อสร้างเทคนิควิธีการใน การลงมือทำที่มีความเหมาะสมกับบริบทเฉพาะของตนเอง เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงต้องการมี การเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง มีความขยัน อดทน ความทุ่มเท ตั้งใจในการลงมือทำเพื่อ หล่อหลอมให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่มีความมั่นคงและยั่งยืนสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงอย่างแท้จริง

องค์ประกอบที่ 3 ปฏิบัติการหลอมรวมความคิด หลักการ การลงมือทำและ การเรียนรู้เข้าด้วยกัน อย่างมีวิจารณ์ญาณภายใต้บริบทเฉพาะ (Praxis) เกษตรกรที่ ลงมือทำในวิถีใหม่มีการบูรณาการระหว่างทุนที่มีอยู่และทุนที่สร้างใหม่ การยึดในหลักการลงมือ ทำ “โคก หนอง นา โมเดล” และประยุกต์ใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมผ่านการลงมือ ปฏิบัติจริง การเรียนรู้ และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืน และเกื้อกูลต่อมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกษตรกรมีการเชื่อมโยงทุนที่มีอยู่และทุน ใหม่ และนำมาใช้อย่างเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ศักยภาพ และความสามารถของตนเอง โดยให้ ความสำคัญกับการออกแบบพื้นที่ และการจัดการแหล่งน้ำ การอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า การสร้างความ หลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างระบบนิเวศที่เกื้อกูลกัน เป็นการสร้างระบบเกษตรกรรมที่ สามารถเลี้ยงตนเองได้ มีการลดต้นทุน เพิ่มรายได้ และมีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงใน ทุกมิติ เกษตรกรมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นศาสตร์แห่งความยั่งยืน ที่เป็นผลสำเร็จจากการลงมือทำจนก่อเกิด

เป็นทฤษฎีที่มาจากการผสมผสานทุน หลักการของโมเดลนี้ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรม เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงต้องอาศัยกำลังแรงงานทั้งทางกายและทางปัญญา ซึ่งเป็นพลังที่สร้างสรรค์ในการลงมือทำ เมื่อประสบปัญหาที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทดลองทำจนได้แนวทางของความสำเร็จ (Praxis) ที่เป็นการเดินทางของการเรียนรู้ การปรับตัว และการลงมือปฏิบัติที่ไม่ใช่เพียงแต่การลงมือทำตามสูตรสำเร็จ หากแต่เป็นการสร้างสรรค์วิธีการทำเกษตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตามบริบทของแต่ละบุคคลและแต่ละพื้นที่

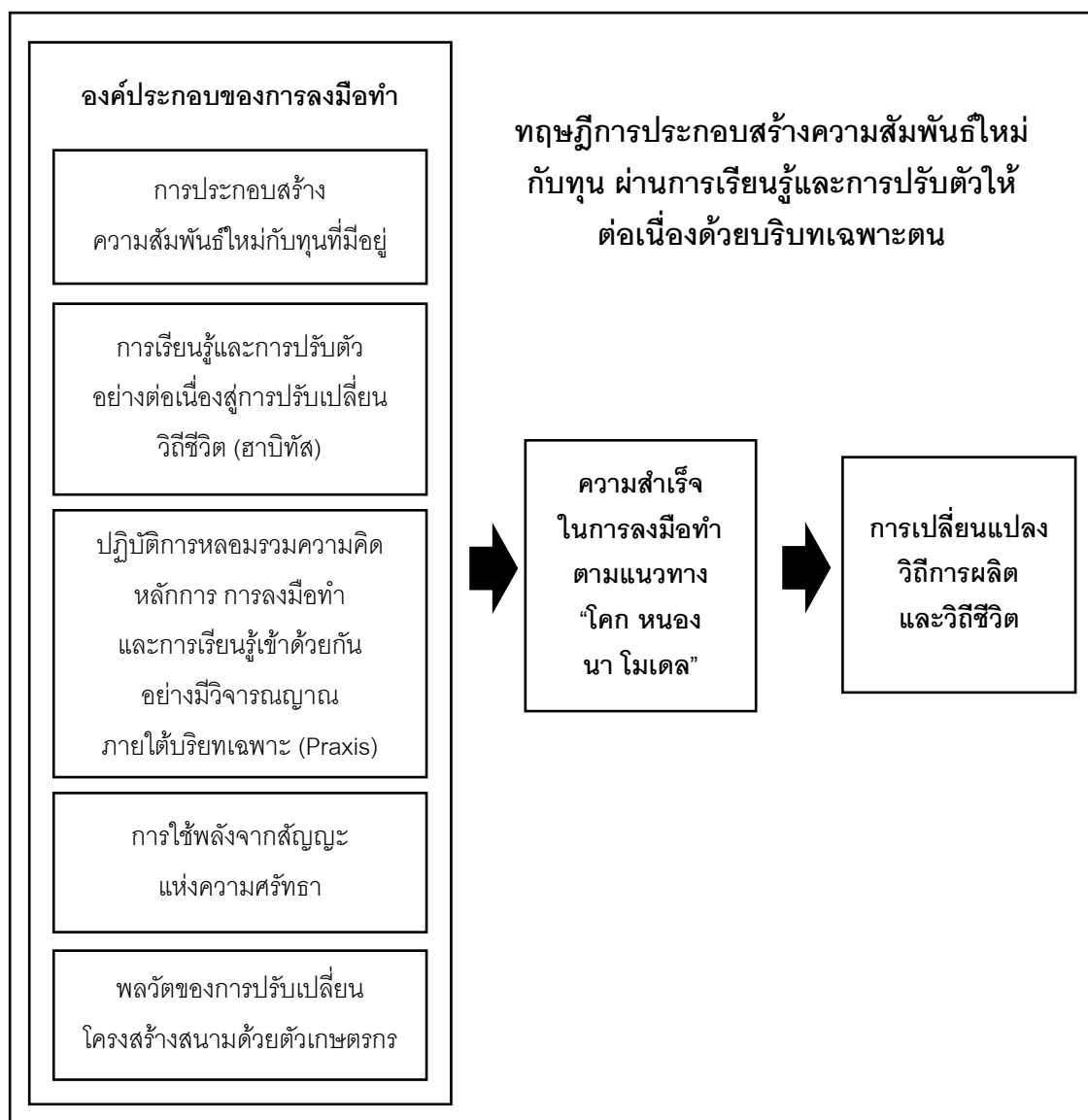
องค์ประกอบที่ 4 การใช้พลังจากสัญญาแห่งความศรัทธา สถาบันกษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธาของประชาชนคนไทย พระราชดำรัสและแนวทางที่พระองค์ทรงพระราชทานไว้ เปรียบเสมือนเครื่องชี้แนะความยั่งยืน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเข็มทิศนำทางในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และทฤษฎีใหม่เป็นแผนที่ หรือคู่มือในการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ และ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการลงมือปฏิบัติที่เป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมของความยั่งยืน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเป็นพระบิดาแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และทรงพระราชทานแนวคิดทฤษฎีใหม่ เพื่อให้ประชาชนคนไทยมีความศรัทธาในพระราชดำรัสและพระราชกรณียกิจเป็นแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่ ทำให้เกษตรกรน้อมนำแนวทางมาปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจ ในหลักคำสอนที่นำไปปรับใช้ในการวางแผนการผลิต การจัดการทรัพยากร และการบริโภคด้วยการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นสัญญาของความพอประมาณ มีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เป็นกรอบแนวคิดหลักในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยการผลิตอย่างไม่โลภ ไม่ประมาท และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับการสืบสาน รักษา และต่อยอดโครงการในพระราชดำริ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของ “โคก หนอง นา โมเดล” ผ่านการส่งเสริมปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ รวมถึงการริเริ่มโครงการต่าง ๆ ที่เป็นการสร้างแรงบันดาลใจและแนวทางให้แก่ประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ นำไปประยุกต์ใช้ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างหลากหลายตามหลักทฤษฎีใหม่ด้วยการสร้างแหล่งกักเก็บน้ำและกระจายความชุ่มชื้น การออกแบบให้มีพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรม การปลูกป่า 5 ระดับ การจัดการพื้นที่ให้มีที่อยู่อาศัยและที่เลี้ยงสัตว์ เป็นการทำเกษตรกรรมแบบครบวงจรเพื่อสร้างแหล่งอาหารการกินตลอดทั้งปี “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสัญลักษณ์ หรือเป็นหลักการที่ส่งผล

ให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ มาลงมือปฏิบัติจริง มีการจัดการพื้นที่ เน้นการพึ่งพาตนเอง การอนุรักษ์ทรัพยากร และการสร้างความสมดุล เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงก่อเกิดมาจากการมีความศรัทธาแห่งสัญญาของความยั่งยืน การมีความเชื่อมั่นในการนำแนวคิด หลักการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” มาใช้ในการลงมือทำที่จะเป็นหนทางรอดในยามวิกฤต สร้างความอุดมสมบูรณ์ และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เกษตรกรเอง

องค์ประกอบที่ 5 พลวัตของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสนามด้วยตัวเกษตรกร

เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้ปฏิบัติตามตามกรอบของโครงสร้างสนามเดิมที่มีอยู่เท่านั้น หากแต่เกษตรกรมีการประกอบสร้างกฎ กติกา และโครงสร้างสนามใหม่ที่เป็นผลมาจากการลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จจากวิถีใหม่ โครงสร้างสนามนี้จึงมีความยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงได้ตามพลวัตของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง แม้ว่าเกษตรกรจะเริ่มต้นในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ด้วยแรงบันดาลใจและแนวทางจากสัญญาแห่งความยั่งยืน จากหลักคิด แนวทางสถาบันเกษตรกรที่เป็นเหมือนอุดมการณ์หรือเป้าหมายในการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน เมื่อเกษตรกรลงมือทำในบริบทและเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป เกษตรกรกลับเผชิญกับความท้าทายและโอกาสใหม่ ๆ ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงสร้างสนามเดิม เกษตรกรอาจสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ในการจัดการพื้นที่ ดิน น้ำ พืช และสัตว์ที่แตกต่างจากหลักการที่ได้เรียนรู้มา หรือจากวิถีการผลิตเดิมที่เคยผลิตพืชเชิงเดี่ยว การใช้สารเคมี มาสู่การปลูกพืชแบบผสมผสาน การผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติ เพื่อใช้เอง การจัดการน้ำแบบประหยัดด้วยองค์ความรู้ นวัตกรรมที่เกษตรกรได้จากการทดลองทำ ได้สำเร็จ การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเกษตรกรที่ลงมือทำแบบเดียวกันที่อาจสร้างกติกาในการแลกเปลี่ยนความรู้ การแบ่งปันทรัพยากร การร่วมลงแรงในการลงมือทำ การสร้างตลาดชุมชนในการกระจายผลผลิตและสร้างรายได้ รวมถึงการรับรองมาตรฐานของผลผลิตที่มีความปลอดภัย การขยายผลของการลงมือทำไปสู่การสร้างกฎระเบียบใหม่ในการถ่ายทอดความรู้ การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การรวมพลังคนในชุมชนมาพัฒนาพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล” การส่งเสริมอาชีพให้แก่คนในชุมชน การปรับเปลี่ยนจากพื้นที่ส่วนตัวสู่พื้นที่สาธารณะของการเรียนรู้ในชุมชน ดังนั้น สนามของเกษตรกรรมวิถีใหม่ภายใต้ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ใช่พื้นที่ที่มีโครงสร้างสนามที่คงที่ แน่นนอน ตายตัว หากแต่เป็นสนามที่มีกระบวนการที่มีชีวิตมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการสร้างสรรค์ของเกษตรกรในการแสวงหาความสมดุลและความยั่งยืนในการลงมือทำในวิถีการผลิตนี้

เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมียอดประกอบความสัมพันธ์ของทุนที่มีอยู่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน มีการเรียนรู้ การปรับตัว อย่างต่อเนื่องสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต จนได้ผลลัพธ์จากการลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จ (Praxis) การมีความศรัทธาในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การประยุกต์ “โคก หนอง นา โมเดล” และการสร้างกฎกติกา โครงสร้างสนามในวิถีใหม่ เมื่อเกษตรกรมียอดประกอบ ต่าง ๆ ดังกล่าวจึงส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการลงมือทำในแบบเฉพาะของตนเองตาม ความสัมพันธ์ของบริบทพื้นที่ ทุน ศักยภาพของเกษตรกร โดยไม่ได้เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการ ทำเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของเกษตรกร อย่างรอบด้าน เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่จากการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่ไปสู่การปลูกพืช หลากหลายชนิด การเลี้ยงสัตว์ และการทำประมงในพื้นที่เดียวกันอย่างบูรณาการ การลด ละ เลิก การใช้ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช และหันมาใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติ น้ำหมักชีวภาพ เปลี่ยนจากการทำ เกษตรกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไปสู่การอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และการสร้างความ หลากหลายทางชีวภาพ จากการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองสู่การจัดการอย่างยั่งยืน จากการผลิต เพื่อจำหน่ายเพียงอย่างเดียวสู่การผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง และจากการแข่งขันสู่ความร่วมมือกับทุก ภาคีเครือข่าย ทั้งเกษตรกรด้วยกัน ภาครัฐ และเอกชนที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ การผลิตเพื่อสร้าง แหล่งอาหารที่ปลอดภัย และสร้างความสมดุลของระบบนิเวศ เกษตรกรมีการพึ่งพาตนเองในทุก ๆ กระบวนการผลิต การได้ลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และการเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมที่นำมาซึ่งความสุขกายและสุขใจ และการมีความภาคภูมิใจในอาชีพเกษตรกรรมที่เป็น การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและการผสมผสานความรู้และเทคโนโลยีใหม่ให้มีความเหมาะสม กับบริบทของเกษตรกรและพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเกษตรกรมีเป้าหมายร่วมกัน ในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อให้เกิด “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด ศิลปะงามตา” ก่อเกิดคุณค่า และเป้าหมายของการสร้างสรรค์ที่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างมีความคุ้มค่า การสร้างพื้นที่ที่มีความสวยงาม น่าชื่นชม เป็นหลักการสำคัญของความยั่งยืนที่ไม่ได้ให้ ความสำคัญเพียงมิติใดมิติหนึ่ง หากแต่ให้ความสำคัญกับความสมดุลของมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงมีรูปแบบของความสำเร็จด้วยการมียอดประกอบที่ นำทางสู่ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” แสดงเป็น แผนภาพได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 14 รูปแบบของความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

4.7 การพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมีที่มาจากการวิเคราะห์ความหมาย ความสำเร็จ เงื่อนไขและกระบวนการของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยน วิถีการผลิตจน นำมาสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามแนวทางดังกล่าว เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีฐาน รากตามแนวทางของสำนักสร้างสรรค์นิยม ของ Kathy Charmaz ทำให้ได้ข้อมูลความหมาย ความสำเร็จ เงื่อนไข และกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากเกษตรกรที่ลงมือทำ ทั้งที่ ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน และเกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนของตนเอง โดย สังเคราะห์เป็นทฤษฎีระดับกลาง คือ ทฤษฎีรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีข้อสรุปเชิงทฤษฎี คือ “การประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่ กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตน” หลังจากนั้นผู้วิจัยได้ขอรับ คำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ผู้สนับสนุนการ ขับเคลื่อนงาน ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม วิทยากร และเกษตรกรในฐานะผู้กระทำการที่ ให้ความหมายความสำเร็จในแต่ละมิติ แล้วนำมาปรับปรุงและพัฒนา เมื่อได้รูปแบบความสำเร็จที่ ผ่านการปรับปรุงและพัฒนาแล้ว ผู้วิจัยได้ขอรับคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องกับ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังกล่าวข้างต้นอีกครั้งหนึ่ง และนำเสนอเป็นรูปแบบ ความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

การพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตทางการเกษตรรูปแบบหนึ่งที่มีความแตกต่างจากวิถีการผลิตทาง การเกษตรอื่น ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรเพื่อการยังชีพแบบสังคมบรรพกาล การเกษตรเชิงเดี่ยว การเกษตรเชิงการค้าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วิถีการผลิตนี้จึงไม่ใช่แต่เพียงเป็น การจัดการพื้นที่การเกษตรเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีความซับซ้อน ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน คนในชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ ภาคเอกชน และผู้บริโภครวมถึงเกษตรกรในวิถีการ ผลิตนี้มีการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน โดยเป็นกระบวนการที่มีชีวิตและเปลี่ยนแปลง อยู่เสมออาศัยความเชื่อมั่นในการลงมือทำ การสร้างเครือข่ายทุนที่หลากหลาย การเรียนรู้อย่าง ต่อเนื่อง การคิดวิเคราะห์อย่างรอบด้าน การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง และการมีจิตสำนึก ที่มุ่งเน้นความยั่งยืน สิ่งเหล่านี้มีการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้าง ความสัมพันธ์กับทุนที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าเท่านั้น หากแต่ยังสร้างผลดี ในระยะยาวทั้งต่อตัวเกษตรกรเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “โคก

หนอง นา โมเดล” เป็นพื้นที่ทางสังคมที่เป็นปริณทลหรืออาณาบริเวณทางสังคมที่มีการเข้าถึงทรัพยากรทุนประเภทต่าง ๆ สอดคล้องกับแนวคิดสนาม (Field) ของบูร์ดิเยอ ซึ่งเกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่มองว่า การเข้าสู่สนามนี้จะทำให้ตนเองได้รับประโยชน์ไม่ว่าทางใดก็ตามหนึ่ง ดังนั้น เกษตรกรจึงมีกระบวนการในการแสวงหาทรัพยากรและประโยชน์ที่จะได้รับจนกระทั่งนำไปสู่ความสำเร็จในมิติต่าง ๆ ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

องค์ประกอบแรก การมีความศรัทธาเชิงปฏิบัติ (Practical Faith) เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จะต้องมีองค์ประกอบของการมีความศรัทธาเชิงปฏิบัติ โดยที่ความศรัทธาเป็นความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าที่เป็นผลจากการปฏิบัติของบุคคลต้นแบบ แล้วแปรเปลี่ยนเป็นแรงผลักดันให้เกิดการลงมือทำอย่างไม่ย่อท้อ แม้จะเกิดข้อสงสัยในแนวทางหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น แต่ความศรัทธาในบุคคลต้นแบบทำให้เกษตรกรยังคงเลือกที่จะปฏิบัติตาม เมื่อลงมือปฏิบัติตามแล้วยังเห็นพลังของความหวังดี เมื่อเริ่มลงมือทำแล้วเกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมจึงรับรู้ถึงทุกสิ่งที่คุณค่าต้นแบบปฏิบัติ ยิ่งมีความศรัทธาเพิ่มและเปลี่ยนความศรัทธาสู่การลงมือทำที่ชัดเจน โดยเกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จะต้องมีความศรัทธาเชิงปฏิบัติ ดังนี้

ศรัทธาในผลการปฏิบัติของบุคคลต้นแบบ (Faith in the Practices of Role Models) ศรัทธาในผลการปฏิบัติของบุคคลต้นแบบ คือ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยที่ไม่ได้มีความศรัทธาและความจงรักภักดีจากตัวบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการที่พระองค์ทรงลงมือปฏิบัติจริงและพิสูจน์ให้เห็นถึงผลลัพธ์ ที่เป็นรูปธรรมที่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยโดยตรง พระองค์จึงทรงเป็นบุคคลต้นแบบสูงสุดในการลงมือทำและพึ่งพาตัวเอง แต่อย่างไรก็ตามการศรัทธามีได้มีแต่บุคคลต้นแบบเท่านั้น ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีพลวัตที่มีบุคคลที่ดำเนินตามรอยพระยุคลบาทและมีสถานะ มีตำแหน่งจากการมีความศรัทธาและลงมือทำจนเกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการยอมรับ ยกย่อง เชิดชู สนามนี้จึงมีพลวัตของการผลิตสร้างบุคคลต้นแบบตามสถานการณ์ บริบทการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การมีอยู่ของบุคคลต้นแบบ ทำให้สนามนี้มีความเข้มแข็งและยืดหยุ่น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลคนเดียว แต่เป็นการรวมพลังของผู้ที่ได้รับแรงบันดาลใจและลงมือทำจนเกิดผลลัพธ์จริงในบริบทที่มีความแตกต่างกัน

แม้ว่าจะถูกท้าทายก็เลือกที่จะปฏิบัติตาม (Persevere Despite Challenges and Choose to Follow) แม้ว่าเกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จะมีพลังศรัทธาและความพยายาม ทุ่มเท มีใจในการลงมือทำ แต่ก็ถูกท้าทายด้วยการเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการ หรือการครอบงำของทุนบางประเภทในสนาม ไม่ว่าจะมีความเชื่อ

เดิม ๆ ว่าต้องใช้สารเคมีเพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณที่สูง หรือการดูแลการพึ่งพาตนเองของผู้คนในสังคมกระแสหลัก การถูกตั้งคำถามและข้อสงสัยถึงการลงมือทำจากผู้คนรายล้อม จากสมาชิกในครอบครัวไปจนถึงคนในชุมชน แต่ผู้ที่เลือกปฏิบัติตามบุคคลต้นแบบอาศัยความอดทน มีกำลังใจในการลงมือทำ มีการต่อสู้หรือช่วงชิงเพื่อให้ได้ตำแหน่งในสนามนี้ โดยพยายามเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์หรือสร้างการยอมรับใหม่สู่การปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และสนามของการพึ่งพาตนเอง

พึ่งตนเอง ขยัน และลงมือทำ (Self-Reliant, Diligent, and Action-Oriented)

เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีความสามารถในการยืนหยัดด้วยลำแข้งของตนเองในระดับพื้นฐานด้วยการพึ่งพาอาหาร การมีความสามารถผลิตอาหารเอง ลดการพึ่งพาตลาดภายนอก การพึ่งพาน้ำเพื่อให้มีน้ำใช้ในปริมาณที่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร การพึ่งพาตัวการมีที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสมกับบริบทเชิงพื้นที่และความสามารถของตนเอง การพึ่งพาวิชาโรค มีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพการพึ่งพาตนเองจึงสร้างความมั่นคงในชีวิต ลดความเสี่ยงจากความผันผวนจากภายนอก ทำให้มีอิสระในการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จะต้องมีความขยัน คือ มีความตั้งใจ มีความมานะบากบั่นในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ไม่ย่อท้ออุปสรรค ทำงานหนักอย่างมีวินัย มีความเพียรพยายามอย่างสม่ำเสมอ ไม่ใช่แค่ทำตามอารมณ์ หรือความต้องการที่จะมุ่งให้เกิดรายได้ เกษตรกรจะต้องเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ความขยัน ไม่ได้หมายถึงการใช้กำลังร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการขวนขวายหาความรู้ต่าง ๆ การมีความอดทนต่อความยากลำบาก เมื่อพบเจอกับปัญหาและความท้าทาย ความขยันจึงจะช่วยให้ก้าวผ่านสิ่งต่าง ๆ ไปได้ และเปลี่ยนศักยภาพให้กลายเป็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จะต้องลงมือทำที่ไม่เพียงแต่มีแนวคิดในการพึ่งตนเอง แต่จะต้องเปลี่ยนแนวคิดสู่การลงมือปฏิบัติ แปลงทฤษฎีหรือความรู้ที่มีอยู่ให้กลายเป็นการลงมือทำจริงในพื้นที่ของตนเอง ทำให้เกิดประสบการณ์โดยตรง ได้มองเห็นปัญหาและแสวงหาวิธีในการแก้ไขปัญหาที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสำคัญที่สุด และการลงมือทำเป็นการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นจริง ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการพื้นที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ และเกิดประโยชน์ขึ้นอย่างแท้จริง การพึ่งตนเองขยันและการลงมือทำ จึงเป็นชุดคุณสมบัติของเกษตรกรที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ การมีความศรัทธาในแนวทางที่ถูกต้องจะนำไปสู่การพึ่งตนเอง โดยอาศัยความขยันในการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดผลลัพธ์จากการลงมือทำก็จะยิ่งเสริมสร้างพลังศรัทธาให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น เป็นวงจรแห่งการพัฒนาที่มีความมั่นคง

ยิ่งเห็นผลลัพธ์ ยิ่งศรัทธาเพิ่ม (Results Build Confidence and Deepen Faith) เกษตรกรเริ่มต้นลงมือทำด้วยการมีศรัทธาในบุคคลต้นแบบทำให้มีแรงบันดาลใจในการลงมือทำและเห็นผลจากการลงมือทำจากบุคคลที่ดำเนินรอยตามพระยุคลบาทแล้วมีสถานะมีตำแหน่ง จากการมีความศรัทธาและมีการลงมือทำจนเกิดผลลัพธ์ของความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการยอมรับ ยกย่อง เชิดชู ความศรัทธาแรกเริ่มจึงเปลี่ยนเป็นแรงจูงใจในการลงมือทำ ผู้ที่ศรัทธานำหลักคิดและหลักการของบุคคลต้นแบบมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ของตนเอง แม้จะยังไม่เห็นผลลัพธ์ที่ชัดเจนในทันที แต่ความเชื่อมั่นในบุคคลต้นแบบและแนวทางทำให้สามารถลงมือทำได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อเห็นผลลัพธ์ในระยะเริ่มต้นจากการลงมือทำ ได้เห็นพื้นที่ที่เปลี่ยนเป็นความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เกิดการพึ่งพาตนเอง ลดความเสี่ยงในชีวิต ยิ่งมีความศรัทธาเพิ่มมากขึ้น โดยผลลัพธ์ที่ได้ไม่เป็นเพียงแค่ความสำเร็จทางกายภาพ แต่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ตอกย้ำให้เห็นถึงหลักคิดและหลักการลงมือทำที่มีความถูกต้องและใช้งานได้จริง และที่สำคัญเป็นการยืนยันถึงความสำเร็จของบุคคลต้นแบบที่เคยให้แรงบันดาลใจไว้ การลงมือทำด้วยตนเองและการได้เห็นผลลัพธ์ในพื้นที่ของตนเองจึงเป็นตัวเร่งให้ศรัทธาในตัวบุคคลต้นแบบแข็งแกร่งเพิ่มขึ้นไปอีก เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า สิ่งที่บุคคลต้นแบบลงมือทำนั้นเป็นจริงและสามารถปฏิบัติตามได้

เปลี่ยนความศรัทธาไปสู่การลงมือทำที่ชัดเจน (Translating Faith into Concrete Action) เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้มีความศรัทธาที่หยุดนิ่ง เป็นเพียงแต่ความเชื่อ แต่ได้พัฒนาไปสู่การลงมือทำที่มีความชัดเจน มีทิศทางที่แม่นยำแน่นอน ได้รับการยืนยันจากการลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งความศรัทธาที่เกิดขึ้นในระยะเริ่มต้นนั้นเป็นเหมือนเข็มทิศชี้ทางให้เกษตรกรได้เริ่มทดลองลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง เป็นช่วงเวลาของการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในพื้นที่เล็ก ๆ การเริ่มปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การจัดการน้ำแม้ว่าการทดลองนี้อาจจะยังได้ผลลัพธ์ที่ไม่ชัดเจนนัก มีการลองผิดลองถูก และมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อการทดลองทำเริ่มให้ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นมีน้ำใช้เพียงพอ มีผักปลอดสารพิษ ดินเริ่มดีขึ้น รายจ่ายลดลง ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานที่ทรงพลังที่สุดที่ไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องเล่าจากเกษตรกรอื่น แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับตัวเอง สิ่งนี้ทำให้ความศรัทธาที่เคยอิงอยู่ภายนอกตนเองมาสู่ความศรัทธาที่เกิดขึ้นจากภายในและมีความมั่นคงแข็งแกร่งยิ่งขึ้น เกษตรกรที่ลงมือทำเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในหลักการและแนวทางที่เคยสงสัยและมีข้อคำถามต่าง ๆ เกิดเป็นความมั่นใจเข้ามาแทนที่ ทำให้เกษตรกรมีเป้าหมายในการลงมือทำที่ชัดเจน มีแผนการที่เป็นระบบ มีความมุ่งมั่นและทุ่มเทเพิ่มมากขึ้น เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะตัวจากประสบการณ์ตรงในการลงมือทำในบริบทพื้นที่ของตัวเอง ดังนั้น การมีความศรัทธา

ที่เพิ่มขึ้นจึงมาจากการทดลองทำในพื้นที่ของตนเองที่เป็นกระบวนการทำให้ความศรัทธาเปลี่ยนจากสิ่งที่เป็นนามธรรมสู่รูปธรรม และนำไปสู่การลงมือทำที่มีเป้าหมาย มีทิศทางที่ชัดเจน เป็นก้าวสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีรากฐานของความศรัทธาเชิงปฏิบัติที่นำมาสู่การลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” การยึดในหลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา การเข้าใจถึงบริบททางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม การเข้าถึงปัญหาและชีวิตความเป็นอยู่ที่ทำให้เกิดการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ด้วยการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย พัฒนา และลงมือทำ อาศัยความเพียรพยายาม ความขยัน และความมุ่งมั่นเป็นต้นแบบของการลงมือทำที่สร้างแรงบันดาลใจและศรัทธาให้แก่ประชาชน และส่งต่อไปถึงแนวปฏิบัติของเกษตรกร ความศรัทธาที่เกิดขึ้น จึงประกอบด้วย 2 มิติที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน คือ ความศรัทธาจากบุคคลต้นแบบ คือ ความเชื่อมั่นและความสามารถ และความศรัทธาในผลของการลงมือทำ คือ ความเชื่อมั่นในแนวทางและหลักการที่มาจากผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาและการลงมือทำจริง ความศรัทธาเชิงปฏิบัติของประชาชนต่อแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นผลรวมของความศรัทธาแห่งการลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้

องค์ประกอบที่ 2 การประกอบสร้างความสัมพันธ์กับทุนที่มีอยู่และทุนใหม่ (Building Relationships with Existing and New Capital) เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีการประกอบสร้างความสัมพันธ์กับทุน โดยก่อนที่จะเริ่มทดลองทำแต่ละคนย่อมมีทุนบางอย่างที่ติดตัวมา ทั้งทุนทางกายภาพ ทุนความรู้ เงินทุน กำลังแรงงาน ความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีตำแหน่งหน้าที่ ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้และมีทุนใหม่ที่เป็นกระบวนการของการปรับเปลี่ยนทุนที่มีอยู่ให้เกิดเป็นทุนในรูปแบบต่าง ๆ การลงมือทำภายในสนามนี้เป็นการประกอบสร้างความสัมพันธ์ระหว่างทุนที่มีอยู่กับทุนใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

การใช้ทุนด้วยการพิจารณาจากทุนที่มีอยู่ (Utilizing Capital by Considering Existing Resources) เกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตนี้มีการใช้ทุนด้วยการพิจารณาจากทุนที่มีอยู่เป็นสิ่งสำคัญ ทำให้ได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยการใช้ทุนตามที่มีไม่จำเป็นจะต้องมีเงินทุนจำนวนมาก หรือการรอให้มีความพร้อมในทุกอย่างก่อน แต่เป็นการประเมินและใช้ประโยชน์สูงสุดจากสิ่งที่มีอยู่ของแต่ละคนมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นที่ดินเริ่มจากพื้นที่เล็ก ๆ การมีเงินทุนเพียงเล็กน้อย การใช้วัสดุอุปกรณ์เท่าที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในการลงมือทำ การมีความรู้ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ การใช้ทักษะ ประสบการณ์ส่วนตัว การเรียนรู้ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวที่นำมาปรับปรุงการลงมือทำ การขอความช่วยเหลือจากสมาชิกในครอบครัวและคนใน

ชุมชนที่เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงาน ความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากร เกษตรกรจึงต้องมีการนำเอาทุนที่มีอยู่มาใช้เพื่อลดความเสี่ยง สร้างความมั่นใจและแรงบันดาลใจ การเรียนรู้ด้วยการเริ่มต้นจากสิ่งเล็ก ๆ จากศักยภาพและทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การพิจารณาทุนอะไรที่ยังไม่มี (Assessing Missing Capital) เมื่อพิจารณาการใช้ทุนที่มีแล้ว เกษตรกรจะต้องพิจารณาถึงทุนที่ตนเองยังไม่มี เพื่อใช้ในการวางแผนและการพัฒนา การวิเคราะห์ถึงช่องทางของทุนที่จะทำให้สามารถแสวงหา เติบโต และพัฒนาทุนที่ขาดหายไปได้อย่างมีเป้าหมาย เกษตรกรจะพิจารณาถึงทุนที่ยังไม่มี โดยที่ไม่ได้หมายถึง การไปแสวงหาเงินทุนจำนวนมาก แต่เป็นการมองหาโอกาสในการสร้างหรือเข้าถึงทุนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเงินทุน เครื่องมือ อุปกรณ์เฉพาะทาง ความรู้ ทักษะเฉพาะด้านในการวางแผน การบริหารจัดการ การมีช่องทางในการเชื่อมโยงกับเกษตรกรด้วยกัน เครือข่ายภายนอก การได้รับการยอมรับ ความน่าเชื่อถือ เมื่อเกษตรกรพิจารณาถึงทุนที่ยังไม่มีได้แล้วก็จะไปสู่การวางแผนเพื่อจะสร้างหรือเข้าถึงทุนเหล่านั้นเพื่อนำมาใช้ในการลงมือทำภายในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

การเชื่อมโยงทุนที่มีและทุนที่ยังไม่มี (Connecting Existing and Missing Capital) เกษตรกรที่เข้าสู่วิถีการผลิต “โคก หนอง นาโมเดล” ไม่ได้เริ่มต้นจากสิ่งที่ไม่มีเสมอไป แต่เป็นการเชื่อมโยงระหว่างทุนที่มีกับทุนที่ยังไม่มี เพื่อสร้างการเติบโต การเชื่อมโยงทุนนี้ คือ ศิลปะของการบริหารจัดการทรัพยากรที่นำไปสู่ความสำเร็จ โดยสิ่งแรกที่เกษตรกรต้องทำ คือ การสำรวจและประเมินค่าทุนที่มีอยู่เพื่อให้รู้ถึงจุดแข็งของทรัพยากรและทุนที่ตนเองมีที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในทันที โดยไม่ต้องรอคอยจากภายนอก ในขณะเดียวกันเมื่อรู้ว่าตนเองมีทุนอะไรแล้ว และจะต้องหาทุนที่ตนเองยังไม่มี การระบุช่องว่างของทุนที่ยังไม่มีอย่างตรงจุดจะทำให้สามารถวางแผนการพัฒนาได้อย่างมีเป้าหมาย เกษตรกรจึงต้องมีกลยุทธ์ของการเชื่อมโยงทุนที่มีและสร้างทุนใหม่ที่ไม่ได้เป็นเพียงการจัดหาสิ่งที่ขาดหายไปเท่านั้น แต่เป็นการสร้างวงจรแห่งการสั่งสมทุนเพื่อให้เกิดการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากทุนที่มีและแสวงหาทุนใหม่ที่มีความเหมาะสมกับศักยภาพ ความสามารถ และบริบทพื้นที่ของตนเอง

การแสวงหาทุนที่ยังไม่มี (Sourcing Missing Capital) เมื่อเกษตรกรพิจารณาทุนที่มีอยู่และทุนที่ยังไม่มีแล้ว จะต้องมียุทธศาสตร์ในการแสวงหาทุนที่ยังไม่มีตามบริบทของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่เน้นการพึ่งพาตนเองและการเติบโตจากภายใน โดยที่การแสวงหาทุนที่ยังไม่มีนั้น ไม่ได้หมายถึง การแสวงหาเงินทุนจำนวนมาก แต่เป็นการใช้ความคิดอย่างสร้างสรรค์และการใช้พลังในการเข้าถึงหรือสร้างทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยังขาดแคลนอยู่ ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ การวางแผนการนำเงินทุนมาใช้จ่าย การลงแขกหรือการแลกเปลี่ยนแรงงาน

การนำเอาวัสดุในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ การสร้างเครื่องมือบางอย่างที่มีความจำเป็นเพื่อลดต้นทุนในการใช้จ่าย การแสวงหาทุนทางวัฒนธรรมด้วยการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้จากบุคคลต้นแบบ การเข้ารับการฝึกอบรม การแสวงหาทุนทางสังคมด้วยอาศัยการเข้าหาและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การสร้างกลุ่มและเครือข่ายต่าง ๆ และการสร้างทุนทางสัญลักษณ์ด้วยการทำให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับที่เกิดขึ้นจากผลการลงมือทำที่แสดงให้ผู้อื่นเห็นได้ การแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ที่สร้างการยอมรับและความน่าเชื่อถือ การมีกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง การแสวงหาทุนที่ยังไม่มีนี่จึงเป็นกระบวนการที่เกษตรกรจะต้องใช้ความมุ่งมั่น ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้ ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไปและก้าวไปสู่ความสำเร็จ

กระบวนการสร้างทุนใหม่ (Capital Generation Process) เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีกระบวนการในการสร้างทุนใหม่ด้วยการแลกเปลี่ยนและการผสมผสานทุน ตามแนวคิดของบูรดิเยอที่นำไปสู่การเพิ่มทุนและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างสูงสุด โดยที่ไม่ได้สร้างทุนใหม่จากความว่างเปล่า แต่เป็นการนำทุนที่มีอยู่แล้วมาใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงและสร้างทุนที่ยังไม่มีที่เกิดขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการลงมือทำจริง มีการแลกเปลี่ยนทุนทางสังคมกับทุนทางวัฒนธรรมจากเครือข่ายความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน การเข้าถึงหน่วยงานรัฐสู่การได้รับความรู้ เทคนิควิธี มีการแลกเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ทักษะ การทำเกษตรกรรมเพื่อให้ได้ทุนทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างพื้นที่ไปสู่การสร้างผลผลิตหรือรายได้ในพื้นที่ รวมถึงการได้ผลผลิตสำหรับลดรายจ่ายในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนทุนที่มีอยู่ทางด้านเศรษฐกิจในรูปแบบของผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคสู่การแบ่งปัน การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน และมีการผสมผสานทุนที่เป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ด้วยการผสมผสานความรู้ ภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น การผสมผสานทุนทางเศรษฐกิจของที่ดินและวัสดุเหลือใช้เพื่อพัฒนาระบบนิเวศ เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ การผสมผสานทุนทางสังคมกับทุนในทุกรูปแบบ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมในการลงมือทำ ทำให้เกิดการพัฒนามีพลังขับเคลื่อนมากขึ้น สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีกระบวนการของการแลกเปลี่ยนและการผสมผสานทุนที่มีพลวัต เกษตรกรมีการนำสิ่งที่มีอยู่มาผสมผสาน ต่อยอดกับสิ่งที่ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สนามนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตัวเองได้ แต่ยังสร้างความมั่นคง ได้รับการยอมรับ และเป็นบุคคลต้นแบบที่สร้างแรงบันดาลใจและเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนและสร้างทุนให้กับผู้อื่นได้ต่อไป

การสร้างปฏิสัมพันธ์ใหม่กับทุนเดิม (New Interaction with Existing Capital/Resources) เกษตรกรนำทุนเดิมที่มีมาสร้างปฏิสัมพันธ์ใหม่ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุน ปัจจัยการผลิต กำลังแรงงาน ประสบการณ์ดั้งเดิม ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ตำแหน่ง การได้รับการยอมรับ การนำทุนเดิมมาเป็นฐานในการสร้างปฏิสัมพันธ์ใหม่ที่จะเกิดขึ้นจากการลงมือทำและการเรียนรู้ โดยเกษตรกรมีปฏิสัมพันธ์กับทุนทางเศรษฐกิจ เป็นการเปลี่ยนจากที่ดินเก่าสู่ที่ดินใหม่ที่มีชีวิต เป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่มีความหลากหลาย มีแหล่งอาหารที่ยั่งยืน มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทั้งในเชิงเศรษฐกิจและระบบนิเวศ การปฏิสัมพันธ์กับเงินทุนที่นำมาลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ การปฏิสัมพันธ์ใหม่กับปัจจัยการผลิตที่อยู่เดิม และการปฏิสัมพันธ์ใหม่กับกำลังแรงงานของตนเองด้วยการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมสู่ความรู้ที่ยั่งยืนในการจัดการพื้นที่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ผสมผสานเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน มีการนำทุนเดิมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับครอบครัว เพื่อนบ้าน หรือกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมาปฏิสัมพันธ์ใหม่ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวางและเข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้เกษตรกรมีปฏิสัมพันธ์ใหม่ผ่านการลงมือทำอย่างต่อเนื่องและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนและสังคมภายนอกที่ถูกแปลงเป็นทุนทางสัญลักษณ์ที่เป็นสถานะและเกียรติยศในสังคม ทำให้เกษตรกรเป็นบุคคลต้นแบบภายในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” วิธีการผลิตนี้จึงเป็นกระบวนการที่แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการทุนของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรแต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์กับทุนเดิมที่แตกต่างกันและหลากหลาย เกษตรกรไม่ทิ้งสิ่งที่มีอยู่ แต่ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างสรรค์และส่งเสริมการลงมือทำอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ใช่เพียงแต่การพัฒนาทางกายภาพ แต่เป็นการพัฒนาในทุกมิติของชีวิต

การปฏิสัมพันธ์กับทุนใหม่ (New Forms of Interaction with New Capital) เกษตรกรมีการปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนใหม่ที่เป็นจุดสำคัญ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต ไม่ใช่เพียงแต่การสร้างทุนใหม่ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีใช้ทุนสู่การลงมือทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนที่พึ่งพาตนเองและระบบนิเวศ เกษตรกรมีการปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย มีการปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้มองว่าเงินเป็นเป้าหมายที่มีความสำคัญหรือการมีปริมาณผลผลิตเพื่อเพิ่มขึ้น แต่เป็นการนำกำลังแรงงานมาใช้ในการลงมือทำเพื่อให้มีแหล่งน้ำ มีอาหารการกินตลอดทั้งปี การลดรายจ่ายที่เป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จากการผลิตเพื่อจำหน่ายสู่การบริโภคและการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ได้จากในพื้นที่สู่การปฏิสัมพันธ์แบบใหม่ที่เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารและความสัมพันธ์ในชุมชนมากกว่าเป็นเพียงสินค้าเพื่อการค้าอย่างเดียว เกษตรกรมีปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนทางวัฒนธรรมใหม่จากความรู้สำเร็จรูป สู่ความรู้จากการลงมือทำและปรับใช้ เป็นการมองความรู้ที่มี

พลวัต ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต จากการลงมือทำจริง (Learning by Doing) ไม่ใช่ความรู้ที่ตายตัว การเรียนรู้ไม่ได้จบเพียงในห้องเรียน แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นทุกวันบนพื้นแผ่นดินของตนเอง เป็นการปรับเปลี่ยนจากความรู้เชิงเดี่ยวสู่ความรู้แบบองค์รวม เป็นการมองธรรมชาติเป็นครู มองปัญหาเป็นโอกาสในการเรียนรู้ และมองความหลากหลายทางชีวภาพเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้เกิดความมั่นคง มีการปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนทางสังคมแบบใหม่ด้วยการมองเพื่อนร่วมทางในฐานะครูและเป็นผู้ร่วมสร้าง ไม่ใช่แค่ผู้รับผลประโยชน์จากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น และเป็นการปรับเปลี่ยนการปฏิสัมพันธ์จากศูนย์กลางสู่เครือข่าย เป็นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เกษตรกรอยู่ในทั้งฐานะของผู้ให้และผู้รับมีอำนาจในการพัฒนาอยู่ที่เครือข่ายไม่ใช่อยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง และเกษตรกรมีปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนทางสัญลักษณ์ใหม่จากการร่ำรวยเงินทองสู่การร่ำรวยความพอเพียงและความยั่งยืน เกษตรกรที่ลงมือทำเป็นผู้พิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมมากกว่าการมีเงินทองที่มากมาย การปฏิสัมพันธ์แบบใหม่กับทุนใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์ แต่เกษตรกรเป็นผู้สร้าง ผู้เรียนรู้ และผู้แบ่งปันที่ขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นองค์รวมในวิถีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล”

เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงมีการปรับความสัมพันธ์กับทุนที่ตนเองมีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และแสวงหาทุนใหม่อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นคงและสามารถอยู่ในสนามได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว การบริหารจัดการทุนอย่างเป็นระบบเป็นรากฐานสำคัญของการพึ่งพาตนเองและสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร สนามของการผลิตนี้จึงเปิดโอกาสให้เกษตรกรหรือผู้ที่มีความสนใจมาลงมือทำด้วยการเริ่มต้นจากสิ่งที่มี และค่อย ๆ พัฒนาต่อยอดไปตามศักยภาพและความพร้อมของเกษตรกรแต่ละคน แม้จะมีทุนแรกเริ่มไม่มากนัก แต่ก็สามารถเริ่มต้นได้ หากมีความมุ่งมั่น ตั้งใจ พร้อมที่จะเรียนรู้ ปรับตัว และเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบที่ 3 การเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง (Continuous Learning and Adaptation) การเรียนรู้ในบริบท “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการสั่งสมความรู้ ทักษะ และความเข้าใจอย่างไม่หยุดนิ่ง เป็นผลมาจากการลงมือทำจริง การสังเกต การแลกเปลี่ยน และการวิเคราะห์ ส่วนการปรับตัวเป็นความสามารถในการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือแก้ไขแนวทางการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้เพื่อรับมือกับความท้าทายที่เกิดขึ้น โดยเกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทางนี้มีการเรียนรู้และการปรับตัว ดังนี้

การเรียนรู้จากการลงมือทำ (Learning by Doing) เป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดของเกษตรกรที่มีวิธีการผลิตนี้ โดยที่ไม่ได้รอให้มีความรู้ครบถ้วนสมบูรณ์ก่อนที่จะเริ่มลงมือทำ แต่จะเริ่มลงมือทำจากสิ่งเล็กๆ ด้วยทุนตามที่มีก่อน เมื่อลงมือทำและได้เผชิญกับปัญหาและความจริงที่เกิดขึ้นแบบที่ไม่คาดคิดจากธรรมชาติ เกษตรกรจะต้องใช้ช่วงเวลานี้ในการเรียนรู้ การสังเกต การวิเคราะห์ถึงผลลัพธ์ของการลงมือทำอย่างใกล้ชิด สังเกตพฤติกรรมของดิน น้ำ พืช สัตว์ และสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงไป จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาต้นเหตุของปัญหาและแสวงหาวิธีแก้ การหาความรู้อย่างเจาะจง การสอบถามจากผู้รู้ จากเกษตรกร จากหน่วยงานรัฐที่ทำได้สำเร็จ การปรับปรุงและทดลองทำซ้ำ เมื่อได้ความรู้หรือคำแนะนำใหม่ เป็นการนำเอาทฤษฎีมาสู่การปฏิบัติ และการพิสูจน์ด้วยตนเอง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์และเสริมสร้างความศรัทธาที่จะเป็นประจักษ์พยานที่ทรงพลังที่สุดที่จะตอกย้ำว่า สิ่งที่เกษตรกรได้เรียนรู้มานั้นถูกต้อง และยิ่งจะเสริมสร้างความศรัทธาในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” การเรียนรู้จากการลงมือทำจึงไม่ได้เป็นเพียงแต่การได้ความรู้เท่านั้น แต่เกษตรกรเกิดปัญญาและมีประสบการณ์ที่มีคุณค่า เป็นรากฐานของความสำเร็จในวิธีการผลิตนี้

การเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ (Learning through Interaction with Nature) เกษตรกรมีการเรียนรู้เพื่อที่จะเข้าใจและทำงานร่วมกับธรรมชาติ ทั้งจากการปฏิสัมพันธ์กับดิน การสัมผัส การขุด การสังเกต การทำความเข้าใจและสามารถปรับปรุงดินได้ถูกวิธี การมีปฏิสัมพันธ์กับน้ำ การสังเกตการไหลของน้ำ การซึม ระดับน้ำ การระเหยของน้ำ ปริมาณฝนที่ตก และพฤติกรรมของพืชที่อาศัยน้ำ มีการปฏิสัมพันธ์กับพันธุ์พืชด้วยการสังเกต การเจริญเติบโต ความต้องการแสงแดด น้ำ อาหารของพืช การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การปลูกพืชหลายระดับ การปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และฤดูกาล การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ การปฏิสัมพันธ์กับสัตว์และแมลง การสังเกตทั้งแมลงศัตรูพืชและแมลงที่มีประโยชน์ในพื้นที่ สัตว์เล็กสัตว์น้อยที่อาศัยอยู่ภายในระบบนิเวศ การมีปฏิสัมพันธ์กับฤดูกาลและสภาพภูมิอากาศ การสังเกตการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ปริมาณฝน อุณหภูมิ ผลจากการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติเช่นดังกล่าว ทำให้เกิดเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในเชิงลึก ได้พัฒนาปัญญาปฏิบัติ ได้สร้างความเชื่อมโยง ความผูกพันและเคารพในธรรมชาติ เกิดนวัตกรรม การคิดค้นวิธีการใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนต่อการเปลี่ยนแปลงและความผันผวนต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น การมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้งและต่อเนื่องจึงเป็นสิ่งสำคัญที่หล่อหลอมให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจและมีภูมิคุ้มกันที่แท้จริง

การเรียนรู้แบบเครือข่าย (Networked Learning) เกษตรกรมีแนวคิดของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการเรียนรู้แบบเครือข่าย โดยที่เกษตรกรไม่ได้เรียนรู้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีการเชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ทรัพยากร และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีการรวมกลุ่มและสร้างชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ มีการจัดกิจกรรมเอามื้อสามัคคี ที่เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงาน พันธุ์พืช ความรู้ต่าง ๆ ทำให้ได้รับมุมมองและวิธีการจัดการพื้นที่ การแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย มีการพึ่งพาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้พัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน สร้างความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นการเชื่อมโยงกับผู้รู้และหน่วยงานภายนอก ทำให้ได้รับความรู้ทั้งในทางวิชาการและนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาต่อยอดการปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง และเป็นข้อมูลที่ใช้ประกอบในการตัดสินใจในการดำเนินงานต่าง ๆ การเรียนรู้แบบเครือข่ายจึงมีประโยชน์ในการขยายผลความรู้ โดยความรู้ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่ที่เพียงเกษตรกรคนใดคนหนึ่ง แต่กระจายไปทั่วทั้งเครือข่ายอย่างรวดเร็ว เพื่อลดความเสี่ยงจากปัญหาที่จะเกิดขึ้น เป็นการเพิ่มภูมิคุ้มกันให้สามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นในยามวิกฤต เป็นการสร้างนวัตกรรมแห่งการแลกเปลี่ยนและการผสมผสานทุนต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบริบท และการเรียนรู้แบบเครือข่ายได้สร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ที่เกื้อกูลกัน การเรียนรู้แบบเครือข่ายจึงเป็นพลังที่มองไม่เห็น แต่เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ไม่ใช่เพียงการทำเกษตรกรรม แต่เป็นการสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

การเรียนรู้ด้วยการยืดหยุ่นและไม่ยึดติดกับความสำเร็จ (Flexible Learning with a Non-Attachment to Outcomes) โดยที่ความยืดหยุ่น คือ ความสามารถในการปรับตัว ปรับเปลี่ยน และปรับใช้องค์ความรู้ หรือวิธีการตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การมีความยืดหยุ่นต่อธรรมชาติที่คาดเดาไม่ได้ มีความยืดหยุ่นต่อปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ยืดหยุ่นต่อการใช้ทรัพยากร การประยุกต์ใช้วัสดุที่มีอยู่ หรือการแสวงหาความช่วยเหลือจากเครือข่ายเพื่อให้การลงมือทำเดินหน้าต่อไปได้ การมีความยืดหยุ่นต่อความรู้ใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากเพื่อนเกษตรกร งานวิจัย โดยเกษตรกรจะต้องเปิดใจรับความรู้ใหม่ ๆ มาทดลองใช้และปรับเข้ากับบริบทพื้นที่ของตนเอง การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ยึดติดกับความสำเร็จ เกษตรกรไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับผลลัพธ์ที่เคยได้ในอดีต แต่มองหาโอกาสใหม่ ๆ ในการพัฒนา ปรับปรุง และเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ มองความสำเร็จที่เกิดขึ้นเป็นบทเรียนเพื่อไปต่อยอดและขยายผล กล่าวที่จะทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม การเปิดรับข้อผิดพลาด ไม่กลัวความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้น และมองความผิดพลาดเป็นโอกาส

ในการเรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้นไป เป็นการสร้างสรรค์นวัตกรรมที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ความรู้ ความสามารถ ศักยภาพของตนเอง วิธีการผลิตนี้จึงเป็นการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นและไม่ยึดติดอยู่กับความสำเร็จ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้แก่เกษตรกรเอง ทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ แม้ในโลกที่มีสภาวะผันผวนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตนี้มีความเข้มแข็งจากภายในด้วยการมีความคิดสร้างสรรค์ของตนเองในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การพัฒนาแบบไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ เกษตรกรที่มีการเรียนรู้ด้วยการยืดหยุ่นและไม่ยึดติดกับความสำเร็จจึงมีทัศนคติที่พึงรากลึกตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เชื่อมั่นว่า การเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง คือ หนทางที่นำไปสู่ความสำเร็จที่เกิดขึ้น

การเรียนรู้ร่วมกับครอบครัวและชุมชน (Collaborative Learning with Family and Community) ครอบครัวถือว่าเป็นห้องเรียนแรกที่บ้าน โดยที่ครอบครัว คือ หน่วยที่เล็กที่สุดเป็นรากฐานของการเรียนรู้ในการทำเกษตรกรรม สมาชิกในครอบครัวเกิดการเรียนรู้การทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ การนำเอาความรู้ ประสบการณ์ของสมาชิกในครอบครัวแต่ละคนมาร่วมลงมือทำการใช้แรงงานร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การพูดคุย ได้รับมุมมองที่หลากหลายและช่วยกันในการแก้ไขปัญหาเพื่อหาทางออก ได้เรียนรู้ถึงคุณค่าและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่และการหาทรัพยากรใหม่ที่มีความเหมาะสมในการนำมาใช้ในการลงมือทำ มีความอดทน ความขยัน ความสุขจากการพึ่งพาตนเอง นอกจากนี้เกษตรกรยังได้เรียนรู้ร่วมกับชุมชน เป็นเครือข่ายที่มีความเกื้อกูลกัน โดยที่ชุมชนเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่และเป็นแหล่งรวมของความรู้ ประสบการณ์ การเรียนรู้ร่วมกับชุมชนช่วยขยายขีดความสามารถของเกษตรกรแต่ละคน เกิดการเรียนรู้จากการรวมกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรวมแรงกันที่ไม่ได้เพียงเป็นเพียงแต่การช่วยเหลือด้านกำลังแรงงาน แต่เป็นการแลกเปลี่ยนเทคนิควิธี วิธีคิด และประสบการณ์ตรง การได้เห็นวิธีการปฏิบัติของเกษตรกรอื่น ทำให้เกิดการเรียนรู้และนำมาใช้กับตนเอง การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชน การเข้าร่วมรับการฝึกอบรม การเรียนรู้จากการแก้ปัญหาร่วมกันที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้พัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน และการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน วิธีการผลิตนี้จึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัวและชุมชนที่ไม่ใช่เพียงการเรียนรู้เทคนิคการทำเกษตรกรรม แต่เป็นวิถีชีวิตที่มีความยั่งยืนและมีคุณค่าทางสังคม เกิดการสร้าง ความเข้มแข็งจากภายใน สร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เป็นการส่งต่อภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้คนในรุ่นลูกหลานได้มีการสืบสานและรักษาต่อไปในระยะยาว เป็นการสร้างความสุข และคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้น การเรียนรู้ในวิธีการผลิตนี้

จึงเป็นกระบวนการที่มีความครอบคลุมเชื่อมโยงทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน เกิดการพัฒนาและการเติบโตอย่างเป็นองค์รวม

การเรียนรู้เพื่อสร้างชีวิต โดยไม่มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มรายได้เป็นเป้าหมายหลัก (Learning for Livelihood, Not Primarily for Income Maximization) เกษตรกรมีการเรียนรู้ด้วยการยึดในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความสมดุลและความยั่งยืนมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเรียนรู้ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การเพิ่มผลผลิตเพื่อจำหน่าย และสร้างรายได้สูงสุดเป็นหลัก แต่เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งไปสู่เป้าหมายที่ใหญ่กว่าและครอบคลุมกว่าที่เป็นการสร้างชีวิตที่ดี มีความสุข และมีความมั่นคงในทุกมิติ ทั้งในความมั่นคงทางด้านอาหาร การมีอาหารที่ปลอดภัย สด ใหม่ กินได้ตลอดทั้งปี การมีความมั่นคงทางน้ำ เกษตรกรไม่ต้องกังวลเรื่องการขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งหรือน้ำท่วมในหน้าฝน มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและพลังงานทดแทน ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยและการนำเอาพลังงานที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อลดค่าใช้จ่าย มีความมั่นคงทางสุขภาพ ด้วยการมีสุขภาพกายใจที่ดี ลดค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพของตนเอง การลดความเสี่ยงและการมีภูมิคุ้มกัน สามารถรับมือกับความผันผวนทางธรรมชาติและความผันผวนทางเศรษฐกิจได้ ชีวิตไม่เผชิญกับความเปราะบาง เกษตรกรมีความสุขและความผูกพันในครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณค่าและสามารถพึ่งพาตนเองได้ เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้จึงไม่ได้ยึดการเพิ่มรายได้เป็นเป้าหมายหลัก แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่ต้องการการมีรายได้ แต่หมายถึง การจัดลำดับความสำคัญและการปรับเปลี่ยนมุมมองต่อรายได้ รายได้เป็นผลพลอยได้ เป็นรายได้เสริมที่เข้ามาช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้ไม่ได้มุ่งเน้นแต่รายได้สูงสุดที่นำมาสู่การทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว การใช้สารเคมีที่ได้เงินมาใช้จ่ายในระยะเวลาอันสั้นในปริมาณมาก แต่กลับสร้างปัญหาในระยะยาวทั้งต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ แต่วิถีการผลิตนี้ทำให้ได้เกิดความพอเพียงมากกว่าความมากเกิน การมีชีวิตที่ดี การมีภูมิคุ้มกันที่ดี การเรียนรู้เพื่อสร้างชีวิตใหม่ โดยไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มรายได้เป็นหลัก จึงเป็นการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและรอบด้านเพื่อให้ชีวิตของเกษตรกรมีความสุข และมีความมั่นคง

เกษตรกรที่เข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงต้องมีการเรียนรู้ด้วยการสั่งสมความรู้ ทักษะความเข้าใจ และมีการปรับตัวด้วยการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไขแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เกษตรกรจึงมีการเรียนรู้อย่างหลากหลาย ทั้งจากการลงมือทำ จากการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ การมีความสัมพันธ์ในรูปแบบของเครือข่าย การมีความยืดหยุ่นและไม่ยึดติดกับความสำเร็จใด ๆ ที่เกิดขึ้น การเรียนรู้ร่วมกับครอบครัวและชุมชน และเป็นการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานเพื่อสร้างชีวิตใหม่ โดยมุ่งเน้นการผลิต

เพื่อการบริโภคเป็นหลัก รายได้จากการจำหน่ายผลผลิตเป็นเป้าหมายรองที่ได้จากวิธีการผลิตนี้ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ใช่สูตรสำเร็จตายตัว แต่เป็นกระบวนการที่ต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการปรับตัวให้เข้ากับบริบท เกษตรกรต้องเปิดใจเรียนรู้และพร้อมที่จะปรับตัวอยู่เสมอจึงจะสามารถสร้างความสำเร็จและความยั่งยืนให้กับพื้นที่ของตนเองได้ในที่สุด

องค์ประกอบที่ 4 การปฏิบัติที่เชื่อมโยงความรู้เชิงทฤษฎีเข้ากับบริบทเฉพาะอย่างไตร่ตรองและวิพากษ์ (Critical Reflective Practice) การปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการยกระดับของการลงมือทำตามหลักวิชาการไปสู่การสร้างปัญญาปฏิบัติ (Praxis) ที่เป็นการปฏิบัติที่เชื่อมโยงกับความรู้เชิงทฤษฎีเข้ากับบริบทเฉพาะ โดยที่เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จไม่ได้แต่เพียงท่องจำทฤษฎี แต่รู้จักนำเอาทฤษฎีมาปรับใช้ให้ตรงกับบริบท เงื่อนไข ศักยภาพ ความสามารถ และลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ มีการไตร่ตรอง การย้อนคิด ทบทวน พิจารณาถึงสิ่งที่ทำลงไปและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น มีการประเมินตัวเองในระหว่างการลงมือทำ มีการเรียนรู้จากประสบการณ์ทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว เพื่อนำมาปรับใช้ในการลงมือทำครั้งต่อไป มีการวิพากษ์โดยการตั้งคำถาม ไม่ได้เชื่อในความรู้เชิงทฤษฎีทั้งหมด โดยไม่มีข้อสงสัย แต่ตั้งคำถามกับการนำเอาทฤษฎีไปปรับประยุกต์ใช้ การวิเคราะห์ปัจจัยอย่างเป็นเหตุและเป็นผลที่ส่งผลต่อการปฏิบัติและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น วิธีการผลิตนี้เป็นการปฏิบัติที่มีการเชื่อมโยงความรู้เชิงทฤษฎีเข้ากับบริบทเฉพาะอย่างไตร่ตรองและวิพากษ์ ดังนี้

แปลงทฤษฎีเข้ากับวิถีชีวิต (Integrating Theory into Way of Life) ในบริบทของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” คำว่าทฤษฎีไม่ได้หมายถึง หลักการทางวิชาการที่จับต้องไม่ได้ แต่คือ หลักการและแนวคิดที่ถูกพิสูจน์แล้วว่าสามารถนำไปสู่ความมั่นคง การแปลงทฤษฎีเข้ากับวิถีชีวิตเป็นการนำหลักการและแนวคิดด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างรอบด้านและมีความเป็นธรรมชาติจนกระทั่งทฤษฎีเหล่านั้นกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความคิด การตัดสินใจและการลงมือทำในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นการเปลี่ยนแปลงจากความรู้สู่ความเข้าใจ โดยไม่ได้รับรู้ถึงความหมายและความสำคัญของทฤษฎี แต่เรียนรู้ที่จะเข้าใจแก่นแท้ด้วยการลงมือทำการปรับเปลี่ยนจากการความเข้าใจสู่การปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง เกษตรกรมีการไตร่ตรองและวิพากษ์เพื่อปรับทฤษฎีเข้ากับบริบทเฉพาะ และจากการปฏิบัตินำไปสู่การซึมซับที่เป็นผลจากการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และเห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม ทฤษฎีเหล่านั้นจึงไม่ได้เป็นแค่เพียงแนวคิดภายนอกอีกต่อไป แต่จะซึมซับเข้าไปในตัวเกษตรกรกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิด ค่านิยม และพฤติกรรม เมื่อทฤษฎีถูกแปลงมาเป็นวิถีชีวิตที่ประสบความสำเร็จแล้ว เกษตรกรก็จะกลายเป็น

บุคคลต้นแบบที่มีชีวิตที่คอยเสริมสร้างแรงบันดาลใจและถ่ายทอดหลักการของการลงมือทำให้กับผู้อื่นอย่างเป็นธรรมชาติและทรงพลังยิ่งกว่าคำพูดใด ๆ การแปลงทฤษฎีเข้ากับวิถีชีวิต จึงเป็นการสร้างความยั่งยืน เป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน สร้างความสุข และคุณภาพชีวิต เป็นการส่งต่อองค์ความรู้ได้อย่างมีชีวิต เพื่อทำให้เกิดความความสุข ความมั่นคง และความยั่งยืนที่เป็นรากฐานของความพอเพียง

ตั้งคำถามต่อกระแสหลัก (Questioning the Mainstream) เกษตรกรที่ลงมือทำตามแนวทางนี้ไม่เชื่อโดยทันทีว่า เกษตรวิถีใหม่ที่พึ่งพาธรรมชาติและการปลอดสารเคมี เป็นสิ่งที่ดีเสมอ แต่กลับตั้งคำถามว่า ใครได้ ใครเสียประโยชน์ ใครกำหนดกรอบความคิดเหล่านี้ ซึ่งนั่นหมายความว่า เกษตรกรมีการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการมีภูมิคุ้มกันทางปัญญา โดยในโลกของการทำเกษตรกรรมมีชุดความคิดกระแสหลักที่ถูกนำเสนออย่างแพร่หลาย ที่อาจมีที่มาจากกลุ่มทุน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน หรือแม้แต่องค์ความรู้ในบางแขนง เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีการตั้งคำถามถึงกระแสที่มาจากความตระหนักในด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยของอาหาร เป็นแนวคิดที่มีประโยชน์ แต่ในบางครั้งก็ถูกนำเสนอแบบสุดโต่งเกินไป เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงไม่ได้ปฏิเสธการทำเกษตรแบบผสมผสานด้วยการพึ่งพาตนเองโดยสิ้นเชิง แต่แสดงให้เห็นถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การตระหนักรู้ในศักยภาพ ความสามารถ พื้นที่ของตนเอง มีการประเมินจากทุนที่ตัวเองมีอยู่ และเงื่อนไขชีวิตก่อนที่จะตัดสินใจเข้าสู่สนามนี้ โดยที่อาจจะมีการวางแผนค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนในการลดละเลิกจากการใช้สารเคมี ควบคู่ไปกับการฟื้นฟูดิน การสร้างระบบนิเวศในพื้นที่แทนที่จะเลิกแบบทันทีทันใด และคำนึงถึงทางสายกลาง ความพอประมาณ หากจุดสมดุลที่เหมาะสมกับตนเอง มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงด้วยการเริ่มทดลองทำ การสังเกตผลจากการปฏิบัติที่ทำให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุดในพื้นที่ของตนเอง มีการประเมินความสำเร็จด้วยทัศนะมุมมองของตนเอง มีการตระหนักถึงเป้าหมายหลัก คือ การสร้างชีวิตที่ไม่ได้อยู่บนฐานของรายได้ แต่เป็นการตัดสินใจเพื่อความมั่นคงในชีวิตของตนเองและครอบครัวเป็นสำคัญ เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงตั้งคำถามต่อกระแสหลักหรือชุดความคิดสำเร็จรูป โดยที่ไม่ได้รับมาทั้งหมด แต่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ จากความรู้ ทฤษฎีที่เป็นแนวทางให้ลงมือทำ รู้จักไตร่ตรองถึงที่มาที่ไป ผลกระทบ และความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของตัวเองซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าสู่สนามนี้ในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตได้

การปฏิบัติอย่างมีจิตสำนึกทางอำนาจ (Conscious Exercise of Power in Practice) เมื่อเกษตรกรไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดกระแสหลักโดยสิ้นเชิง แต่เลือกที่จะควบคุมกระบวนการและมาตรฐานด้วยตนเองในระดับที่เหมาะสม แทนที่จะรอให้หน่วยงานภายนอกมากำหนดและตรวจสอบ เกษตรกรเลือกที่จะสร้างและควบคุมในระดับชุมชนที่สะท้อนถึงการใช้อำนาจและทุนทางสังคมด้วยการควบคุมคุณภาพ ด้วยความรู้และประสบการณ์ เกษตรกรมีการเรียนรู้จะผลิตอาหารที่ปลอดภัยผ่านการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ การแลกเปลี่ยนกับเครือข่าย การฟื้นฟูระบบนิเวศ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้เป็นมาตรฐานภายในที่เชื่อถือได้ มีการตรวจสอบโดยชุมชน การเชื่อถือกัน ความไว้วางใจแทนที่จะใช้เอกสารหรือใบรับรองต่าง ๆ เป็นการรับรองโดยผู้บริโภคโดยตรงหรือคนในชุมชนที่เข้าไปเยี่ยมชมพื้นที่ การสังเกตการณ์กระบวนการผลิต การแลกเปลี่ยนความรู้ ทำให้เกิดความโปร่งใสและความเชื่อมั่นในผลผลิตจากในพื้นที่ที่เป็นมาตรฐานที่มาจากความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีชื่อเสียงในชุมชน มีการควบคุมที่เป็นการสร้างค่านิยมของตนเอง โดยไม่ได้มุ่งหวังให้ผลผลิตในพื้นที่ไปอยู่ในตลาดในระดับใหญ่ แต่ต้องการให้เป็นที่ยอมรับและเข้าถึงได้ในระดับชุมชน เกิดมาตรฐานของความสุข ความพอเพียง ความมั่นคงทางอาหารและความผูกพันในชุมชนที่ไม่ได้มุ่งเน้นราคาหรือการรับรองที่มีความซับซ้อน เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยวิธีการผลิตนี้ จึงมีความเป็นอิสระและการพึ่งพาตนเอง ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของการควบคุมจากผู้อื่น ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบที่อาจไม่ยืดหยุ่น แต่เกษตรกรมีการสร้างมาตรฐานที่สร้างขึ้นเองสามารถจะปรับเปลี่ยนได้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ เป็นการสร้างความเข้มแข็ง ความไว้วางใจ ความผูกพันให้กับชุมชน เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในการพัฒนาทักษะการคิด วิเคราะห์ การประเมินสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เกษตรกรในวิธีการผลิตนี้จึงแสดงออกถึงจิตวิญญาณแห่งการพึ่งพาตนเองด้วยการสร้างระบบนิเวศทางสังคมที่มีความยั่งยืนด้วยการปฏิบัติอย่างมีจิตสำนึกทางอำนาจที่ไม่ใช่ไม่เพียงแต่เป็นการลงมือทำ แต่เกษตรกรเป็นผู้ตื่นรู้ถึงศักยภาพ พลังที่ตนเองมีและใช้พลังนั้นในการสร้างสรรค์ชีวิต

การทดลองและเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ (Experimentation and Learning for New Knowledge Creation) เกษตรกรมีการทดลองทำและเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ โดยที่ไม่ได้เป็นแค่เพียงผู้รับความรู้ แต่เป็นผู้สร้างความรู้ที่ค้นพบสิ่งใหม่ ๆ จากการปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง ไม่ยึดติดอยู่กับสูตรสำเร็จที่ได้เรียนรู้จากทฤษฎี แต่กล้าที่จะตั้งคำถามกับวิธีการที่เคยเรียนรู้มา และเชื่อว่าต้องมีวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง มีการทดลองทำในพื้นที่ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่อาจเป็นการดัดแปลงจากความรู้ที่ได้มาและคิดค้นหาวิธีการใหม่ ๆ มีการสังเกตอย่างละเอียดและการจดบันทึกผลลัพธ์จากการทดลองทำเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงและแนวโน้ม

ที่ชัดเจน มีการวิเคราะห์และตีความผลลัพธ์เพื่อเชื่อมโยงหาสาเหตุและผลลัพธ์ที่ได้ และมีการสร้างองค์ความรู้เฉพาะตัวและปรับประยุกต์ที่เหมาะสม โดยเป็นความรู้ที่ไม่ได้ตายตัว แต่เป็นความรู้ที่มีชีวิตที่สามารถปรับเปลี่ยนได้เสมอ มีการเผยแพร่และแบ่งปันความรู้ให้กับเกษตรกรด้วยกัน และเครือข่ายผ่านการลงมือทำ การสร้างความรู้ใหม่จึงไม่ได้เป็นแต่เพียงเรื่องของเกษตรกรคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของชุมชนที่เกิดจากการต่อยอดและการผสมผสาน การทดลองและการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ จึงไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเสริม แต่เป็นแก่นแท้ของการเป็นเกษตรกรในวิถีการผลิต โดยเกษตรกรจะต้องพัฒนาตนเองและชุมชนอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ลดการพึ่งพา ส่งเสริมความเป็นเจ้าของ และเป็นการขับเคลื่อนที่นำไปสู่การพัฒนาเทคนิคและวิธีการใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ตัวเองอย่างแท้จริง

การบอกเล่าความสำเร็จเพื่อสะท้อนทฤษฎี (Narrating Success to Reflect on Theory) การบอกเล่าความสำเร็จไม่ได้เป็นการโอ้อวด แต่เป็นกระบวนการที่เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จหรือกำลังอยู่ในระหว่างการลงมือทำนำประสบการณ์ที่ได้มาเชื่อมโยงกับทฤษฎีหรือหลักการต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติ เพื่อแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีเหล่านั้นใช้งานได้จริง และให้ผลลัพธ์ที่ดี โดยเป็นความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม จับต้องได้ มีการเชื่อมโยงกับทฤษฎี โดยเกษตรกรที่เป็นผู้บอกเล่าไม่ได้เพียงแค่เล่าว่า เป็นการลงมือทำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เท่านั้น แต่ยังเห็นผลลัพธ์จากการประยุกต์ใช้ปรัชญาและทฤษฎีเหล่านั้นที่เป็นการสะท้อนและการวิเคราะห์ถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้น ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคที่พบเจอ และวิธีการที่ก้าวข้ามมาได้ ทำให้การบอกเล่าจากผู้ลงมือทำมีความน่าเชื่อถือและมีความสมจริง เป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ที่ฟัง เพื่อให้มองเห็นทิศทาง หรือแนวทางในการเริ่มต้นและการปรับปรุงวิถีการผลิตด้วยการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง การบอกเล่าความสำเร็จโดยเกษตรกรที่ลงมือทำเอง จึงเป็นการสะท้อนถึงทฤษฎีที่เป็นการแปลงนามธรรมสู่รูปธรรม การสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธาให้เกิดความกล้าที่จะเริ่มลงมือทำตาม และเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้แบบเครือข่ายโดยมีเกษตรกรผู้บอกเล่าทำหน้าที่เป็นครูหรือเป็นต้นแบบ ในขณะที่ผู้ฟัง คือเกษตรกรหน้าใหม่ที่พร้อมจะนำไปพัฒนาและต่อยอด การบอกเล่าความสำเร็จเพื่อสะท้อนทฤษฎีจึงเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทรงพลังที่สุดในการนำเอาหลักการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ที่ไม่ได้เป็นเพียงตำรา แต่เป็นวิถีชีวิตที่ถ่ายทอดและขยายผลไปสู่การสร้างการยอมรับทางสังคม

เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีการปฏิบัติที่เชื่อมโยงความรู้เชิงทฤษฎีกับบริบทเฉพาะอย่างไตร่ตรองและวิพากษ์ มีการแปลงทฤษฎีเข้ากับวิถีชีวิตของตนเอง การตั้งคำถามต่อกระแสหลักที่เปลี่ยนแปลงไป การปฏิบัติอย่างมีจิตสำนึกทางอำนาจ มีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ และมีการบอกเล่าความสำเร็จจากการลงมือทำเพื่อสะท้อนทฤษฎี “โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ใช่เพียงแค่เป็นแนวคิดหรือทฤษฎี แต่เป็นการลงมือปฏิบัติจริงจากฐานความรู้ การปรับตัวให้เข้ากับบริบท และการเรียนรู้จากการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลสำเร็จในการลงมือทำที่มีลักษณะเฉพาะตามบริบทพื้นที่และทุนของเกษตรกรที่มี (Praxis) อย่างแท้จริง และเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำเกษตรกรไปสู่การพึ่งพาตนเอง สร้างความมั่นคงตามแนวทางของศาสตร์พระราชา

องค์ประกอบที่ 5 การปรับประยุกต์โครงสร้างสนามอย่างมีพลวัต (Dynamic Field Restructuring) “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามหนึ่งที่มีผู้เล่น ทั้งเกษตรกร คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน ผู้บริโภค และมีการประกอบสร้างความสัมพันธ์กับทุนที่หลากหลาย เกษตรกรจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติของตนเองเท่านั้น แต่มีส่วนร่วมในการปรับประยุกต์โครงสร้างของสนามให้มีพลวัตและเป็นไปในทิศทางที่เอื้อต่อความพอเพียงและความยั่งยืน ดังนี้

การเปลี่ยนผ่านจากสนามเดิมสู่สนามใหม่ (Transition from the Old Field to the New Field) เกษตรกรมีการเปลี่ยนผ่านจากสนามเดิมสู่สนามใหม่ที่ไม่ใช่เพียงการตัดสินใจเพียงครั้งเดียว แต่เป็นกระบวนการที่มีพลวัตและความซับซ้อนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความคิด การปฏิบัติ ทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางสังคม โดยที่สนามเดิมนั้นเกษตรกรมีวิธีการผลิตด้วยการทำเกษตรกรรมเชิงการค้า การปลูกพืชชนิดเดียว เป็นหลักเพื่อนำไปจำหน่ายในตลาด การพึ่งพาปัจจัยภายนอก การกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำเงินมาใช้ในการลงทุนเป็นการนำความรู้สำเร็จรูปมาใช้ในการลงมือทำ การเผชิญกับความเสี่ยงต่อความผันผวนของราคาตลาด ภัยธรรมชาติ ต้นทุนปัจจัยทางการผลิตที่สูงเพิ่มขึ้น เมื่อเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ จึงเป็นแรงผลักดันทำให้เกิดความหวังในชีวิตที่ดีขึ้นด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ที่มุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งพาตัวเอง มีอิสระในการผลิตและการใช้ชีวิต เกษตรกรมีการเปลี่ยนผ่านด้วยการตัดสินใจเชิงวิพากษ์ มีการตั้งคำถามกับการพัฒนากระแสหลักและชุดความคิดเดิมที่เคยเชื่อ มีการไตร่ตรองถึงปัญหาที่เผชิญอยู่และแสวงหาทางเลือกใหม่ มีการเรียนรู้และการสะสมทุนใหม่ มีการนำทุนที่มีอยู่มาประกอบสร้างเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่สามารถเข้ามาอยู่ในสนาม มีการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติในพื้นที่ และการเผชิญกับความท้าทาย การปรับตัว การเห็นผลผลิตจนได้รับการยอมรับจากคนในครอบครัวและชุมชน เกษตรกรที่มีการเปลี่ยนผ่านจะทำได้สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน มีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นผู้สร้างสรรค์และเป็นผู้ขับเคลื่อน

ในการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นส่วนหนึ่งของการขยายผลตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไปสู่สังคมในวงกว้าง

การต่อรองเชิงมูลค่าของทุนเดิม (Negotiating the Value of Existing Capital/Assets) เป็นแนวคิดที่สำคัญอย่างยิ่งในการลงมือทำโดยเฉพาะในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน โดยเกษตรกรไม่ได้ละทิ้งทุนที่มีอยู่เดิมทั้งหมด แต่เรียนรู้ที่จะประเมิน แปรเปลี่ยน และเพิ่มมูลค่าให้กับทุนเหล่านั้นในบริบทของวิถีชีวิตแบบพอเพียงและยั่งยืน ทุนที่มีอยู่ของเกษตรกรในระบบเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว มักถูกมองว่ามีมูลค่าตามที่ตลาดหรือระบบทุนนิยมกำหนด เกษตรกรในบริบท “โคก หนอง นา โมเดล” มีการประเมินมูลค่าทุนใหม่ ไม่ได้มองทุนเดิมตามราคาตลาดหรือมุมมองของทุนนิยมเพียงอย่างเดียว แต่มีการประเมินตามประโยชน์ใช้สอย ความมั่นคง และคุณภาพชีวิตที่ทุนนั้นสามารถสร้างให้ได้ มีการแปรเปลี่ยนรูปทุนจากรูปแบบหนึ่งไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดภายในสนาม และมีการเพิ่มมูลค่าด้วยมุมมองที่แตกต่าง การนำทุนที่มีอยู่เดิมมาใช้ในรูปแบบที่สร้างคุณค่าทางนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งอาจไม่ได้ถูกตีมูลค่าเป็นตัวเงินทั้งหมด เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงมีการปลดปล่อยจากการอบคืดเดิมที่ทำให้เกษตรกรหลุดพ้นจากการมองคุณค่าของทุนตามเลนส์แบบทุนนิยมเพียงอย่างเดียวที่สร้างความเข้มแข็งจากภายในด้วยการตั้งศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นไปตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สะท้อนถึงความพอประมาณ และการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล เป็นการให้คุณค่ากับสิ่งที่มีอยู่ และแปรเปลี่ยนให้เกิดประโยชน์ ลดของเสีย ลดการพึ่งพา และสร้างระบบที่หมุนเวียนได้ด้วยตนเอง การต่อรองเชิงมูลค่าของทุนเดิมจึงเป็นมากกว่าการจัดการทรัพยากร แต่เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่ทำให้เกษตรกรมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของทุนที่มีอยู่รอบตัวและใช้เป็นรากฐานในการสร้างชีวิตที่มั่นคง

การสร้างกฎของเกมใหม่ในสนาม (Setting New Rules of the Game in the Field) เกษตรกรไม่ได้เพียงแต่มีการปรับตัวให้เข้ากับสนามที่มีอยู่ แต่เป็นเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้เล่นที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทาง กฎเกณฑ์ และค่านิยมของสนามที่เป็น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่อยู่ภายในสนามนี้ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เก่าทั้งหมด แต่ใช้พลังของตนเองในฐานะของผู้กระทำการและการประกอบสร้างความสัมพันธ์กับทุนใหม่ที่สั่งสมมา สร้างและผลักดันให้เกิดกฎของเกมขึ้นมาใหม่ด้วยการเปลี่ยนพื้นที่เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร จากเดิมที่มุ่งผลิตเพื่อจำหน่าย ปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก เหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่าย เกษตรกรมีอิสระจากความผันผวนของราคาตลาด ลดความกังวลเรื่องปากท้อง มีอาหารที่ดีต่อสุขภาพ ซึ่งเป็น

การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายพื้นฐานของเกมนี้ เกิดการปรับเปลี่ยนสู่การพึ่งพาตนเอง ที่เป็นการลดต้นทุน ลดหนี้สิน ลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น มีการเปลี่ยนความรู้จากการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญสู่ผลความสำเร็จจากเกษตรกรเองที่เป็นความรู้จากการลงมือทำ จากการเรียนรู้จากธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ที่ทรงพลังและปรับใช้งานได้จริง เกษตรกรจึงกลายมาเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องรอพึ่งพาหรือเชื่อคำบอกเล่าจากผู้อื่นทั้งหมด การสร้างกฎของเกมใหม่ จึงไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนวิธีการผลิต แต่เป็นการทำให้เกิดโครงสร้างอำนาจและค่านิยมในสนาม เกษตรกรเป็นผู้กำหนดชีวิตและทิศทางการผลิตของตนเอง ทำให้เกิดรูปแบบการทำเกษตรกรรมที่หลากหลาย ความสำเร็จที่ได้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นกล้าที่จะตั้งคำถามและเปลี่ยนแปลงตาม เกษตรกรจึงมีบทบาทในการเขียนกฎของเกมใหม่เพื่อสร้างสนามแห่งการทำเกษตรกรรมที่เอื้อต่อสุขภาวะอย่างแท้จริง

การต่อสู้เพื่อสร้างความชอบธรรมของสนาม (Struggling for the legitimacy of the field) เกษตรกรลงมือทำได้เกิดผลสำเร็จและพิสูจน์ให้สังคมได้เห็นถึงความถูกต้อง ความมีเหตุผล การมีประสิทธิภาพ และควรค่าแก่การยอมรับและการสนับสนุนที่ไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามกระแสหลักที่พึ่งพาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การมีประสิทธิภาพเชิงปริมาณ การยอมรับจากนักลงทุน และการครอบงำว่า เกษตรเคมี คือ หนทางเดียวสู่ความสำเร็จที่เป็นความร่ำรวย เกษตรกรที่เริ่มลงมือทำจึงต้องเผชิญกับแนวทางที่ยังไม่ได้รับการยอมรับหรือถูกมองว่ามีความล้าสมัย จึงมีการต่อสู้เพื่อรักษาความชอบธรรมให้กับวิธีการผลิตนี้ด้วยการพิสูจน์ด้วยผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม นอกจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจะทำให้เห็นว่าได้ผลลัพธ์ที่ดีแล้ว เกษตรกรยังมีชีวิตที่ดี มีความสุขและพึ่งตนเองได้ สามารถนำเรื่องราวความสำเร็จไปบอกเล่าทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ผ่านสื่อช่องทางต่าง ๆ เพื่อให้คนได้เห็นว่าการลงมือทำตามแนวทางนี้สามารถลงมือทำได้จริง และมีการเปิดพื้นที่เพื่อให้ได้สัมผัสและเห็นผลลัพธ์ด้วยตนเอง เป็นการสร้างและนำเสนอความรู้ทางเลือกที่มีเหตุผล ด้วยการสร้างองค์ความรู้ใหม่ผ่านการลงมือทำ การเชื่อมโยงกับทฤษฎี มีการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ การสร้างและใช้การรวมกลุ่มเครือข่ายที่เข้มแข็ง การเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน สถาบันวิชาการเพื่อให้ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนที่เป็นก้าวสำคัญในการสร้างความชอบธรรมในระดับโครงสร้าง และการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่เหนือกว่าที่ไม่ได้เป็นเพียงแต่การทำให้ได้ผลผลิตทางเศรษฐกิจ แต่ยังให้คุณค่าในด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม ความสุข ความผูกพันกับครอบครัว ลดความเสี่ยง และความเปราะบาง เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงต้องต่อสู้เพื่อสร้างความชอบธรรมจึงต้องใช้ความเพียรพยายาม

การพิสูจน์ด้วยผลงาน ความสามารถในการสื่อสาร เพื่อให้แนวคิดแห่งความพอเพียงนี้หยั่งรากลึก และเติบโตอย่างมั่นคงต่อไป

การสร้างอำนาจต่อรองด้วยทุนใหม่ (Building Bargaining Power with New Capital) เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีการสร้างอำนาจต่อรองด้วยทุนใหม่ด้วยการปลดปล่อยตนเองจากโครงสร้างอำนาจเดิม และทำให้เป็นผู้กำหนดชีวิตของตนเองได้มากขึ้น โดยทุนใหม่ที่สร้างขึ้นมีความสัมพันธ์กับการประกอบสร้างทุนในทุกรูปแบบ โดยที่เกษตรกรสามารถต่อรองกับความไม่รู้หรือความเชื่อเดิมได้ว่า วิธีการผลิตที่ตนเองได้ทำนั้น มีความถูกต้องและมีเหตุผล มีการต่อรองกับหน่วยงานต่าง ๆ เมื่อเกษตรกรรวมตัวกันเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งก็จะมีเสียงที่มีน้ำหนักมากขึ้นในการกำหนดแนวทางหรือการสนับสนุนที่เหมาะสมกับแนวทางของตน มีการต่อรองกับความเสียง มีระบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามวิกฤต ทำให้ลดปัญหาและความเปราะบาง เป็นการเพิ่มอำนาจในการรับมือกับภัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีการต่อรองกับภาระค่าใช้จ่าย มีอำนาจในการใช้ชีวิตแบบไม่ต้องทำงานหนักเพื่อเงินเพียงอย่างเดียว และเมื่อผลผลิตเหลือจากการบริโภค เกษตรกรมีการต่อรองในการนำผลผลิตส่วนเกินที่ปลอดสารพิษในการกระจายไปถึงผู้บริโภคเฉพาะกลุ่มที่สามารถกำหนดราคาได้ในระดับหนึ่ง และเกษตรกรมีการสร้างการต่อรองกับผู้คนรายล้อมที่ต่างตั้งคำถาม เกิดความสงสัยที่ผ่านมา ทำให้ผลจากการลงมือทำมีน้ำหนักและมีความน่าเชื่อถือ คนรอบข้างหันมาเชื่อและปรับทัศนคติ เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองของสังคมที่มีต่อการลงมือทำ จากเกษตรกรผู้ที่มีความจนหรือล้าหลัง ให้กลายมาเป็นผู้ที่มีปัญญาและมีคุณภาพชีวิตที่ดี การสร้างอำนาจต่อรองด้วยทุนใหม่ทำให้เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงผู้รับผลกระทบจากกฎของเกม หรือโครงสร้างอำนาจเดิม แต่เป็นผู้เล่นที่มีพลังและมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางชีวิตของตนเองและสร้างการเปลี่ยนแปลงในสนามนี้ให้มีความชอบธรรม

ความเป็นพลวัตของสนาม (The dynamic nature of the field) สนาม “โคกหนองนา โมเดล” มีความเป็นพลวัตที่มีการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหว ปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้หยุดนิ่งหรือตายตัว และไม่ได้เป็นเพียงโมเดลของการทำเกษตรกรรมในแบบสำเร็จรูป แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่เต็มไปด้วยการกระทำ การเรียนรู้ และการสร้างสรรค์ที่ไม่หยุดนิ่ง เกษตรกรมีการเรียนรู้ และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์ความรู้ในสนามนี้ไม่เคยหยุดนิ่ง แต่เติบโตและพัฒนาอยู่เสมอ มีการสร้างและใช้ทุนใหม่อย่างไม่จำกัด โดยที่ทุนไม่ได้ถูกตีมูลค่าตายตัว แต่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อมีการใช้ การแบ่งปัน และการส่งต่อ ทำให้เกิดพลังในสนามที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้ มีการเคลื่อนย้ายและขยายตัวของผู้เล่น จำนวนผู้ปฏิบัติ และเครือข่ายที่ขยายตัว

อย่างต่อเนื่อง ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น มีการสร้างและท้าทายกฎของเกมอย่างไม่หยุดยั้งที่เป็นการต่อสู้เพื่อสร้างความชอบธรรมและสร้างอำนาจต่อรองด้วยทุนใหม่ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอำนาจภายในสนามอยู่ตลอดเวลา และเป็นการเปลี่ยนแปลงจากนามธรรมสู่รูปธรรม การกลับคืนสู่ธรรมชาติ สนามนี้จึงมีวงจรที่ไม่สิ้นสุดของการเรียนรู้ การปฏิบัติ การสะท้อน และการพัฒนาที่มีความแข็งแกร่ง ยืดหยุ่น สามารถปรับตัวได้ในโลกที่เปลี่ยนแปลง เกษตรกรจึงอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่สามารถปรับเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้ได้ และสร้างพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงจะต้องมีความเข้าใจถึงโครงสร้างของสนามที่มีความเปลี่ยนแปลงและมีพลวัต ไม่หยุดนิ่งอยู่กับโครงสร้างเดิม แต่มีการเรียนรู้ ปรับตัว สร้างสรรค์ และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสนามอย่างต่อเนื่อง อาศัยการบริหารจัดการทุนที่มีอยู่และแสวงหาทุนใหม่เพื่อให้การลงมือทำตามโมเดลนี้สามารถเติบโตและสร้างความมั่นคงได้อย่างยั่งยืน เกษตรกรเป็นผู้กระทำการวางแผนและออกแบบชีวิตของตนเอง มีความตื่นตัวและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่มีความสำคัญในวิถีการผลิตนี้

องค์ประกอบสุดท้าย การสร้างจิตสำนึกเชิงปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนฐานความยั่งยืน (Cultivating a Sustainable Practical Consciousness) เป็นแก่นแท้ของปรัชญาการพัฒนาในแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ไม่ได้เป็นเพียงการทำตามหลักการ แต่เป็นการหล่อหลอมวิถีคิด และวิธีทำให้ฝังรากลึกอยู่บนพื้นฐานของการรักษาความสมดุลและความต่อเนื่องในระยะยาว โดยที่จิตสำนึกเป็นความตระหนักรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกรับผิดชอบ เป็นการพัฒนาจากความรู้ไปสู่ความเข้าใจและการเห็นคุณค่า การมีจิตสำนึกที่ไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดนามธรรมหรือความรู้สึกที่เก็บไว้ภายในเท่านั้น แต่เป็นการแสดงออกและขับเคลื่อนออกมาเป็นการกระทำที่เป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวันที่ตั้งอยู่บนฐานของความยั่งยืน เป็นการรักษาสสมดุลและความต่อเนื่อง ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

การมีจิตสำนึกแบบไม่แยกส่วน (Holistic Consciousness) เกษตรกรมีจิตสำนึกแบบไม่แยกส่วน โดยไม่แยกความรู้กับการลงมือทำ เป็นความรู้ที่เกิดจากการลงมือทำจริง ไม่ได้เป็นเพียงการอ่านจากตำรา หรือการได้รับความรู้จากการฟังบรรยาย แต่มีความรู้ผ่านการลงมือทำบนพื้นที่ของตนเอง มีการบูรณาการองค์ความรู้ให้เป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ความรู้เหล่านี้ไม่ได้แยกออกจากกันเป็นส่วน ๆ มีการนำความรู้มาหลอมรวมและประยุกต์ใช้ร่วมกัน เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่องจากประสบการณ์ตรง ความเข้าใจในธรรมชาติที่นำไปสู่

การกระทำผ่านการออกแบบพื้นที่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และเกิดการพึ่งพาตนเองอย่างมีสติ ความรู้และการลงมือทำจึงถูกหลอมรวมเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความยั่งยืนในชีวิต

การขาดทุน คือ กำไร (Losing is Gaining) ไม่ได้หมายถึง การขาดทุนในเชิง เศรษฐกิจหรือการเงินเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการมองผลประโยชน์ในมิติที่กว้างและยั่งยืนกว่า แนวคิดนี้เป็นปรัชญาที่ทรงคุณค่าและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาอย่างยั่งยืน เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้หมายถึง การตั้งใจขาดทุนทางการเงินโดยตรง แต่เกษตรกรมองถึงผลตอบแทนที่จะได้รับภายหลังและเป็นการลงทุนในระยะยาวที่อาจไม่ได้วัดผล ไปตัวเงินในทันที มีการลงทุนในความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ด้วยการเริ่มต้นใช้แรงงาน เวลา เงินทุนในการลงมือทำที่อาจจะยังไม่เห็นผลผลิตเป็นตัวเงินที่ชัดเจน แต่กลับได้กำไรในระยะยาวที่ นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำอย่างยั่งยืน เป็นการลงทุนในความหลากหลายทาง ชีวภาพด้วยการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง สร้างความหลากหลายของพืชและสัตว์ ทำให้ ได้กำไรระยะยาวที่สร้างความหลากหลายของระบบนิเวศ เป็นการลงทุนในสุขภาพและ คุณภาพชีวิตด้วยการละทิ้งการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่อาจสร้างรายได้สูง แต่ต้องพึ่งพาสารเคมี ทำให้ได้กำไรระยะยาวด้วยการมีสุขภาพที่ดีขึ้น ไม่สัมผัสกับสารเคมีอันตราย มีอาหารที่ปลอดภัย สำหรับการบริโภค มีการลงทุนในภูมิปัญญาและทักษะด้วยการทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ การเรียนรู้จาก ความผิดพลาดที่ทำให้ได้สร้างองค์ความรู้และทักษะที่ติดตัวเกษตรกรไปตลอดชีวิต และเป็น การลงทุนในความเป็นอิสระและความมั่นคงทางอาหาร ลดการพึ่งพาตลาดและปัจจัยภายนอก ทำให้มีอาหารการกิน มีน้ำใช้ และสามารถผลิตปัจจัยการผลิตเองได้ เกษตรกรจึงมีแนวคิดของ การขาดทุน คือ การได้กำไร ไม่ใช่การมองว่า เงินที่เสียไปเป็นสิ่งที่ไร้ค่า แต่มองว่า เงินและแรงงาน ที่ลงทุนไปในช่วงแรกนั้น เป็นการลงทุนเพื่อสร้างทุนทางธรรมชาติ ทุนทางสังคม และทุนทาง ปัญญาที่ให้ผลตอบแทนที่ยั่งยืน

จิตสำนึกของการกระทำเพื่อยังประโยชน์ให้เพื่อนมนุษย์กับโลก (Planetary Consciousness with Altruistic Action) เป็นการตระหนักรู้ถึงความเชื่อมโยงอันเป็น หนึ่งเดียวระหว่างตัวเกษตรกร สังคม และสิ่งแวดล้อม แก่นแท้ของจิตสำนึกนี้เกษตรกรมีความ ตระหนักว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ไม่ได้แยกออกจากโลกและธรรมชาติทุกการกระทำ ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมก็ส่งต่อมมนุษย์และเกษตรกรเช่นกัน ในฐานะที่มนุษย์เป็น สัตว์สังคมจึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นการช่วยเหลือเพื่อน มนุษย์ เป็นการสร้างสังคมที่น่าอยู่และยั่งยืนร่วมกัน เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้มุ่งเน้นการผลิต ที่มีการพึ่งพาธรรมชาติ เป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ มีจิตสำนึกเพื่อยังประโยชน์ให้

เพื่อนมนุษย์และโลก มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง เป็นการมองการณ์ไกลและเป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่จะส่งผลในระยะยาว เป็นการตระหนักถึงบทบาทและความรับผิดชอบของตนเองในการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้กับสังคมและโลก เกษตรกรมีความเข้าใจในความต้องการของผู้อื่นและสิ่งมีชีวิตอื่น ทำให้เกิดแรงผลักดันในการช่วยเหลือและดูแลกัน มีการเชื่อมโยงความรู้สู่การปฏิบัติ เป็นการลงมือทำอย่างมีสติและมีความตั้งใจ เป็นจิตสำนึกสากลที่มองข้ามความแตกต่างเพื่อผลประโยชน์ของมวลมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกของการกระทำเพื่อประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์และโลกนี้ จึงเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่สงบสุข มีความเป็นธรรม และยั่งยืน เป็นความเข้าใจที่ทำให้เกิดความสุขโดยแท้จริง เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้อยู่ในฐานะของผู้ที่สร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้แก่สรรพชีวิตในโลก

จิตสำนึกของการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Consciousness of Experiential Learning) เกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตนี้มีจิตสำนึกของการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ธรรมชาติ คือ ห้องเรียนที่ใหญ่ที่สุด เกษตรกรไม่ได้เรียนรู้จากทฤษฎีในหนังสือ แต่เรียนรู้จากหน้างานจริงของพื้นที่หรือผืนดินของตนเอง การลองผิดลองถูก คือ กระบวนการในการลงมือทำการเรียนรู้จากความผิดพลาดทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มีการสังเกตอย่างละเอียดที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการลงมือทำ มีการปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยการปรับเปลี่ยนและพัฒนาวิธีการทำงานของตนเองอยู่เสมอ ไม่ยึดติดกับสิ่งที่เคยทำ และพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ความรู้ที่ได้จากการลงมือทำจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่ข้อมูล แต่เป็นปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ จิตสำนึกของการเรียนรู้จึงทำให้เกษตรกรเป็นผู้เชี่ยวชาญในบริบทพื้นที่ของตนเอง และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ระดับโครงสร้าง (Structural Critical Consciousness) เกษตรกรมีความเข้าใจในหลักคิดและปรัชญาเบื้องหลังอย่างลึกซึ้ง มีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ระดับโครงสร้างที่เป็นความสามารถในการมองเห็นและเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน หนี้สิน สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม โดยที่ไม่ได้เกิดมาจากความผิดพลาดส่วนบุคคลหรือว่าโชคชะตาเท่านั้น แต่มีรากฐานมาจากโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่ไม่เป็นธรรมหรือบิดเบี้ยว จึงเกิดมีการตั้งคำถามและท้าทายต่อโครงสร้างเหล่านั้น การมองเห็นทางเลือกที่แตกต่างจากกระแสหลัก โดยเกษตรกรเริ่มวิพากษ์ระบบเดิม เริ่มมองหาทางเลือกอื่น และพบว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตที่เน้นการพึ่งพาตนเองและความหลากหลาย การฟื้นฟูธรรมชาติ เป็นเหมือนการหลุดพ้นจากโครงสร้างที่กดทับ เกิดการรวมกลุ่มและแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ปัญหาในการลงมือทำ และหาทางออกร่วมกันที่ยังตอกย้ำให้เห็นว่า ปัญหาที่เผชิญอยู่ไม่ใช่เป็นเรื่องส่วนตัว แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมาก เกิด

การสร้างอำนาจต่อรองในการจัดการชีวิตและผลผลิตของตนเอง มีการเชื่อมโยงปัญหาส่วนตัวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก เกษตรกรที่เลือกเดินบนวิถีทางของการผลิตนี้ จึงไม่ได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ของตนเองเท่านั้น แต่เกษตรกรเป็นนักวิพากษ์โครงสร้างสังคมที่มองเห็นปัญหาและข้อจำกัดของระบบเกษตรกระแสหลัก และเลือกที่จะสร้างทางเลือกใหม่ที่มีความยั่งยืนกว่า เพื่อปลดปล่อยตนเองออกจากวงจรที่ไม่เป็นธรรม

จิตสำนึกความร่วมมือเชิงเครือข่ายอย่างยั่งยืน (Sustainable networked collaboration consciousness) เกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตนี้มีจิตสำนึกความร่วมมือเชิงเครือข่ายอย่างยั่งยืนที่ทำให้เกิดการขยายผลและประสบความสำเร็จในวงกว้าง โดยที่วิถีการผลิตนี้ไม่ได้เป็นเรื่องของการจัดการพื้นที่ส่วนบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการสร้างระบบนิเวศที่มีความเชื่อมโยงกันและเป็นการสร้างระบบสังคมที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายอีกด้วย เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแบบเกื้อกูล การสร้างความเข้มแข็งกับชุมชน เมื่อเกษตรกรรวมตัวกันเป็นเครือข่ายจะมีอำนาจในการต่อรองเพิ่มมากขึ้น มีการขยายผลและเผยแพร่แนวคิด โดยเกษตรกรเป็นผู้มีประสบการณ์ในการให้คำแนะนำและให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรหน้าใหม่ในการลดปัญหาอุปสรรคจากการลงมือทำในระยะเริ่มต้น และเป็นการสร้างความยั่งยืนในระยะยาว เครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้นนี้จึงเปรียบเสมือนระบบนิเวศทางสังคมที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และปรับตัวไปพร้อมกัน เมื่อเกษตรกรมีความเข้มแข็ง ชุมชนก็จะมี ความเข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกันต่อวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ภัยธรรมชาติ โรคระบาด การมีจิตสำนึกความร่วมมือเชิงเครือข่ายจึงเป็นพลังที่มีความสำคัญที่ทำให้เกษตรกรก้าวข้ามจากแนวคิดไปสู่การลงมือปฏิบัติจริง สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และประเทศ

การแปลงความศรัทธาเป็นภารกิจชีวิต (Transforming faith into a life purpose) เกษตรกรมีการแปลงความศรัทธาให้เป็นภารกิจของชีวิตในการมีความมุ่งมั่น อดทนกับวิถีการผลิตนี้ ความศรัทธาในบุคคลต้นแบบ และความศรัทธาในผลจากการลงมือทำที่เป็นการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้แล้วทำให้เกิดผลสำเร็จ เป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ เมื่อเกษตรกรนำลงมือทำด้วยตนเองแล้วประสบความสำเร็จจึงเกิดเป็นความศรัทธาที่ยิ่งยกรลึก และแปรเปลี่ยนเป็นความมุ่งมั่นที่จะนำหลักการมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมในชีวิต เป็นการสร้างชีวิตใหม่ให้แก่ตนเองและครอบครัว เมื่อความศรัทธามีความแข็งแกร่งจึงถูกแปลงเป็นพลังในการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง และไม่ย่อท้อ แม้เกษตรกรจะพบเจอกับอุปสรรคและความยากลำบาก หรือคำวิพากษ์วิจารณ์จากคนรอบข้างไม่ได้ทำให้เกิดความย่อท้อ แต่กลับเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่กว่าที่จะผลักดันให้เกษตรกรลงมือทำและบรรลุเป้าหมายที่เกิดจากความศรัทธาใน

หลักการที่มีความเชื่อมั่นและแน่วแน่อย่างแท้จริง เกษตรกรที่ลงมือทำในวิถีการผลิตนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงแต่การทำเกษตรกรรมเท่านั้น แต่มีการลงมือทำและการใช้ชีวิตตามความเชื่อและศรัทธาที่ลึกซึ้งจนกลายมาเป็นภารกิจในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความมั่นคงอาหาร การสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี และการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนให้กับตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยรวม

“โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นผลจากการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ เป็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ได้รับการยอมรับ เป็นเครื่องมือ และวิธีการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การสร้างความยั่งยืนในทุกมิติ การลงมือปฏิบัติจริงที่เป็นแนวทางการพัฒนา การสร้างความอุดมสมบูรณ์ในการทำเกษตรกรรม เป็นศิลปะ เป็นแบบฝึกหัด เป็นการรวมเกษตรในหลากหลายแบบให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีความเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความอยู่ดีกินดีและเสริมสร้างการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จำเป็นต้องมีทุกองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงอยู่ในฐานะสนามตามแนวคิดของบุรีดิยอ โดยเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่มีความสามารถในการแข่งขันและการต่อรองเพื่อสะสมและใช้ประโยชน์จากทุนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งตำแหน่งแห่งที่ภายในสนามนี้ วิถีการผลิตนี้จึงไม่ใช่เพียงเทคนิคการทำเกษตรกรรม แต่เป็นสนามที่มีความซับซ้อน ความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การลงมือทำเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการและพัฒนาทุนในมิติต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่เกษตรกรได้กำหนดไว้ การขาดซึ่งองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งอาจทำให้การดำเนินงานไม่ราบรื่น ไม่ยั่งยืน หรือไม่สามารถบรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร เมื่อเกษตรกรมีองค์ประกอบครบทุกด้านแล้วจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จ

ความสำเร็จในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” (The Successful Application of the Khok Nong Na Model) ความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีหลากหลายมิติขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของทุนที่ครอบครองและปริมาณทุนที่นำมาใช้ในการลงมือทำ เกษตรกรบางคนประสบความสำเร็จจากการมีเงื่อนไขพื้นฐาน ในขณะที่เกษตรกรบางคนประสบความสำเร็จจากการมีเงื่อนไขในการได้รับประโยชน์ และเกษตรกรบางคนประสบความสำเร็จทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ โดยเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์ได้จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ ความสำเร็จเมื่อมี

การปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ ความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในขณะที่เกษตรกรที่มีเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดและควบคุมสวามิฉันท์ให้มีความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ ทั้งนี้เกษตรกรที่อยู่ในวิธีการผลิตนี้จะไม่เพียงให้มีความหมายความสำเร็จมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น หากสามารถให้มีความหมายความสำเร็จในหลากหลายมิติที่เป็นไปตามเป้าหมาย และลำดับขั้นตอนในการลงมือทำของเกษตรกรแต่ละคนที่มีทุนที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จนี้ทำให้เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน (Sustainable Transformation of Production and Livelihoods) “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตทางการเกษตรหรือสวามิฉันท์หนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับพลังการผลิต ปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ เกิดการพึ่งพาตนเอง และเป็นการสร้างความสมดุลทางธรรมชาติที่แตกต่างจากการทำเกษตรในรูปแบบอื่น ซึ่งวิธีการผลิตจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของสังคมมนุษย์ เมื่อวิธีการผลิตเปลี่ยนทำให้วิถีชีวิตหรือสวามิฉันท์ของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยมที่เป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อกำไร/อยู่รอดเป็นการผลิตเพื่อดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี (Shifting from Production for Profit/Survival to Production for Dignified Existence) “โคก หนอง นา โมเดล” แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการผลิตภาคการเกษตร จากการผลิตเพื่อกำไร/อยู่รอด ซึ่งเป็นระบบเกษตรกรรมในกระแสหลักที่เน้นการผลิตพืชเชิงเดี่ยว การพึ่งพาตลาดและปัจจัยภายนอก เกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาทางการตลาด ความผันผวนของราคา มีการแข่งขันสูง ในขณะที่ต้องพบกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และการดำรงอยู่แบบปากกัดตีนถีบรายได้ไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ต้องทำงานหนักเพื่ออยู่รอดไปวัน ๆ ภายใต้บริบทของวิธีการผลิตเดิมนี่จึงเป็นเครื่องมือให้เกษตรกรต้องหาเงินมาใช้จ่ายกับการดำเนินชีวิต ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนลงเป็นเพียงความไม่แน่นอน และต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก เมื่อเกษตรกรได้วิเคราะห์ตนเองถึงทุนและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ได้ ตัดสินใจปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่การลงมือทำด้วยวิธีการผลิตที่พึ่งพาธรรมชาติตามแนวทาง “โคก

หนอง นา โมเดล” เป็นการผลิตเพื่อดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี เป็นทางรอดของการทำเกษตรกรรมที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารก่อนการผลิตเพื่อการค้า ลดการพึ่งพาดตลาด ทำให้เกษตรกรมีการพึ่งพาตนเอง ลดภาระหนี้สิน มีอิสระในการตัดสินใจ ผลจากการลงมือทำ ทำให้มีสุขภาพที่ดี ลดความเสี่ยงจากโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ เป็นการทำเกษตรกรรมที่เป็นการฟื้นฟูธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เป็นการทำงานที่เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม มีเวลาในการลงมือทำที่ไม่เคร่งเครียด และมีการเรียนรู้กับสิ่งใหม่ ๆ เกิดความภาคภูมิใจในตนเองจากน้ำพักน้ำแรงที่ลงทุนลงแรงไปและทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น วิธีการผลิตนี้จึงไม่ได้มุ่งเน้นแต่เพียงการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตและจิตใจ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข และมีศักดิ์ศรีในฐานะมนุษย์คนหนึ่งท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่สร้างขึ้น

อยู่กับสิ่งที่มี ไม่ใช่สิ่งที่ฝัน (Live in the Present Reality, Not in Imagined Futures) เกษตรกรที่อยู่ในวิธีการผลิตนี้อยู่กับสิ่งที่มีด้วยการยอมรับและเข้าใจศักยภาพของพื้นที่ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นำทุกอย่างมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ ลดต้นทุนและสร้างความยั่งยืน เกษตรกรพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ไม่ใช่บังคับธรรมชาติให้เป็นไปตามที่ต้องการ มีความพอเพียงและพอประมาณในการผลิตตามศักยภาพของตนเองและพื้นที่ ทำให้ได้ผลผลิตมีปริมาณที่เพียงพอต่อการบริโภคและการยังชีพเป็นหลัก หากเหลือจึงแบ่งปัน หรือจำหน่าย วิธีการผลิตนี้จึงไม่ใช่สิ่งที่ฝัน หมายความว่า เกษตรกรไม่ได้ยึดติดกับความสำเร็จในเชิงปริมาณหรือเชิงพาณิชย์กับการผลิตพืชในปริมาณมาก เพื่อให้มีรายได้มหาศาล การไม่ถูกชี้นำและไม่ได้หลงไปกับคำบอกเล่าถึงการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่จะทำให้มั่นคง มั่งคั่ง ร่ำรวย หากแต่เกษตรกรที่อยู่ในวิธีการผลิตนี้หลุดพ้นจากค่านิยมบริโภคนิยม ไม่ได้มีชีวิตที่หรูหรา ฟุ่มเฟือยที่ต้องแลกมากับการเป็นหนี้สินและทำลายสิ่งแวดล้อม แต่เกษตรกรมีการดำรงอยู่ด้วยการสร้างรากฐานของความมั่นคงและมีอิสรภาพที่ไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยความโลภหรือความกลัวที่จะไม่มีกิน แต่ขับเคลื่อนวิธีการผลิตด้วยความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและศักยภาพของตนเอง ตระหนักในคุณค่าของการใช้ทรัพยากร การผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง ทำให้เกษตรกรมีศักดิ์ศรีในอาชีพ ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้น ใช้ปัญญาในการจัดการทรัพยากร ค้นหาความสุขและความอุดมสมบูรณ์จากสิ่งที่มีอยู่ ซึ่งเป็นปรัชญาที่ทรงพลังและนำไปสู่ความยั่งยืนโดยแท้จริง

เกิดความสมดุลระหว่างคน ธรรมชาติ เศรษฐกิจ (Harmony among People, Nature, and Economy) วิธีการผลิตนี้ทำให้เกิดความสมดุล โดยอันดับแรกเป็นความสมดุลที่เกิดขึ้นระหว่างคนหรือเกษตรกร ทำให้มีความมั่นคงในชีวิต มีอาหารที่เพียงพอ ลดภาระหนี้สิน ทำให้มีสุขภาพที่ดี ลดการใช้สารเคมี ผลผลิตปลอดภัยจากสารพิษ เกษตรกรมีความรู้และมีภูมิปัญญา ได้พัฒนาตนเองในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เกิดการรวมกลุ่มเกษตรกรที่มี

ความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความถนัดที่แตกต่างกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจในตนเองและในอาชีพ วิธีการผลิตนี้ทำให้เกษตรกรมีความสมดุลกับธรรมชาติ ด้วยการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การบริหารจัดการน้ำเพื่อให้มีน้ำเพียงพอสำหรับทำเกษตรกรรม เป็นการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เป็นการสร้างความหลากหลายของพืชและสัตว์ ลดมลพิษที่จะเกิดขึ้น บรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ เกษตรกรไม่ได้เน้นผลกำไรสูงสุด แต่มุ่งเน้นให้เกิดการลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ที่ยั่งยืน ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคสามารถนำไปแปรรูปหรือจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เสริม ลดความเสี่ยงจากการมีความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ มีแหล่งรายได้ที่หลากหลายขึ้น เป็นเศรษฐกิจหมุนเวียนในครัวเรือนและชุมชน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิตในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สร้างแหล่งรายได้เสริมให้แก่เกษตรกร การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นการสร้างระบบชีวิตที่มีความสมบูรณ์อันเกิดจากความสมดุลของคน ธรรมชาติ และระบบเศรษฐกิจที่มีความเกื้อกูลกัน

ยืนหยัดมั่นคงในการปฏิบัติ (Remain Steadfast in Practice) วิธีการผลิตนี้ไม่ได้ได้เพียงแค่เป็นการลงมือทำต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ เท่านั้น แต่เกษตรกรยังมีความมุ่งมั่นในการลงมือทำ และเชื่อมั่นในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง ความสมดุลของธรรมชาติ การเอาชนะปัญหาอุปสรรคและคำวิจารณ์ เกษตรกรอาจต้องเผชิญกับความยากลำบาก การปรับตัวเข้ากับวิถีธรรมชาติ การวิจารณ์จากคนรอบข้างที่ไม่เข้าใจตามแนวทางนี้ แต่ด้วยความมุ่งมั่นทำให้ยืนหยัดและมั่นคงในการลงมือทำให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม มีการเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์จริง การสังเกต การปรับปรุงพัฒนาวิธีการ ทำให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่และศักยภาพความพร้อมของตนเอง เกษตรกรในวิธีการผลิตนี้จึงต้องมีความอดทน มีวินัย ใช้เวลาและแรงงานในการลงมือทำ เพื่อบรรลุผลผลิตและความอุดมสมบูรณ์ที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว เมื่อเกษตรกรยืนหยัดและประสบความสำเร็จแล้วจะทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีสร้างแรงบันดาลใจให้แก่เกษตรกรรายอื่น คนในชุมชนและผู้สนใจหันมาศึกษาและลงมือทำตาม เป็นการขยายผลของการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้ให้กว้างขวางออกไปอีก ผลจากการยืนหยัดในการปฏิบัติ ทำให้เกษตรกรมีความมั่นคงในชีวิต มีสถานะ มีตำแหน่งเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้อื่น และเป็นการปรับเปลี่ยนสถานะของพื้นที่จากพื้นที่เรือกสวนไร่นาเป็นศูนย์เรียนรู้ที่เป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้ให้แก่ผู้อื่นได้เข้าถึง การยืนหยัดมั่นคงในการปฏิบัติ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

ในการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้กลายเป็นการลงมือปฏิบัติจริงที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรอย่างยั่งยืน

เกิดการเชื่อมโยงชุมชนกับเครือข่าย (Community-Network Linkage) วิธีการผลิตนี้ไม่ได้จำกัดให้เกษตรกรอยู่แต่เพียงในพื้นที่ของตนเอง แต่ยังขยายผลไปสู่การเชื่อมโยงกับชุมชนกับเครือข่ายภายนอกชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ในระดับของชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาระหว่างเกษตรกรกับเพื่อนบ้าน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แม้ว่าแนวคิดการพึ่งพาตนเองไม่ได้หมายถึง การอยู่โดดเดี่ยว แต่เป็นการพึ่งพิงกันในชุมชน เกิดการช่วยเหลือแบ่งปันแรงงาน แบ่งปันปัจจัยทางการผลิต แบ่งปันพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ มีการจัดตั้งกลุ่มหรือศูนย์การเรียนรู้ภายในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน มีการสร้างตลาดในชุมชนที่เป็นการกระจายผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคภายใต้ของการแบ่งปันอาหารที่มีความปลอดภัยให้แก่คนในชุมชน เมื่อชุมชนเห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมจากความร่วมมือกันจึงจะเกิดความภาคภูมิใจร่วมกันในการเป็นชุมชนที่มีความพอเพียง นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก ทั้งกับเกษตรกรด้วยกันเองในการแลกเปลี่ยนความรู้ แรงงาน ปัจจัยทางการผลิตต่าง ๆ การมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ เอกชนในการได้รับการสนับสนุน การช่วยเหลือความรู้ งบประมาณ การตลาด การเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่ให้ความสนใจเพื่อต่อยอดองค์ความรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในวงกว้าง การเชื่อมโยงกับผู้บริโภค โดยที่ผลผลิตจากพื้นที่ทำให้เกิดช่องทางการจำหน่ายใหม่ ๆ เข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคที่คำนึงถึงการบริโภคอาหารที่ปลอดภัยใส่ใจในสุขภาพ และที่สำคัญ คือ วิธีการผลิตนี้ทำให้เกษตรกรได้เชื่อมโยงกับผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในการลงมือทำที่ต่อยอดและพัฒนาองค์ความรู้และพื้นที่ให้เป็นรูปธรรม วิธีการผลิตนี้จะประสบความสำเร็จได้จึงต้องมีการเชื่อมโยงทั้งในระดับชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชน เพื่อสร้างการเติบโตและการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง สร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของชุมชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ดำรงอยู่กับคุณค่าภายใน ไม่ใช้มาตรฐานภายนอก (Prioritize Intrinsic Worth over External Validation) เกษตรกรมีการดำรงอยู่กับคุณค่าภายในที่เป็นสิ่งที่เป็นรากฐานของการดำรงชีวิตที่เกิดขึ้นภายในจิตใจและวิถีปฏิบัติของเกษตรกรเอง โดยมีความพอเพียงและพอใจในสิ่งที่ตนเองมีและสามารถสร้างขึ้นมาได้ มีความมั่นคงในชีวิตด้วยการมีอาหารการกินตลอดทั้งปี ลดภาระหนี้สิน ลดรายจ่าย พึ่งพาตนเองได้ เป็นความมั่นคงทางจิตใจ ที่ทำให้มีสุขภาพกายที่ดี การได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี การใช้กำลังแรงงานอย่างพอดี ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลผลิตจากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ทำให้มีชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี สร้างความ

ภาคภูมิใจที่เกิดมาจากการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับธรรมชาติ การสร้างความสุขให้แก่ตนเองจากการให้และการแบ่งปันผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้ให้แก่เพื่อนบ้านหรือขายในราคาที่มีความเป็นธรรม เกษตรกรสร้างความสุขในฐานะของการเป็นผู้ให้จากพื้นที่การผลิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ โดยที่เกษตรกรไม่ได้พึ่งพากับมาตรฐานภายนอกที่เป็นค่านิยมหรือมาตรฐานวัดความสำเร็จที่สังคมกระแสหลักนำมาใช้ในการกำหนดคุณค่าของบุคคลที่มุ่งเน้นในทางวัตถุหรือรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นผลกำไรสูงสุด การมีปริมาณผลผลิต โดยไม่คำนึงถึงต้นทุน หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม การเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก การมีสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิต การมีสถานะทางสังคมที่ไม่ได้ให้คุณค่ากับตนเองจากเงินที่มีอยู่ หรือตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ถูกกำหนดจากภายนอก และการบริโภคนิยมที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตที่ถูกชักจูงให้ซื้อหาสินค้าที่ไม่จำเป็นตามกระแสนิยม วิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์เป็นการปฏิบัติทางความคิดของเกษตรกร ทำให้ปลดแอกตนเองจากพันธนาการของระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่เน้นการแข่งขันและการบริโภคนิยม เกษตรกรค้นพบความสุขที่แท้จริงที่ไม่ได้มาจากสิ่งที่อยู่ภายนอก แต่มาจากความมั่นคงในชีวิต มาจากความพอเพียงทางจิตใจ การใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและคุณธรรม เป็นการยกระดับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เกิดจากภายในตนเองอย่างแท้จริง

มีจิตสำนึกใหม่แบบองค์รวม (New Holistic Consciousness) วิธีการผลิตนี้ทำให้เกษตรกรมีจิตสำนึกใหม่แบบองค์รวม โดยที่เกษตรกรมีความเข้าใจและมองเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างเป็นระบบ ไม่ได้แยกส่วนอีกต่อไป แต่มองเห็นถึงทุกความสัมพันธ์จะส่งผลกระทบถึงกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันกับอนาคต ปัจเจกบุคคลกับชุมชน เกษตรกรจึงมีการแสดงออกของจิตสำนึกใหม่แบบองค์รวมที่เป็นการจัดการพื้นที่แบบผสมผสาน การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า การลดการพึ่งพาสารเคมี การผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภคจึงแบ่งปันและช่วยเหลือผู้อื่น เกิดความสุขจากการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและมีความกลมกลืน จิตสำนึกใหม่แบบองค์รวมนี้ทำให้เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงผู้ผลิตอาหาร แต่เป็นผู้พิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมที่เข้าใจถึงความเชื่อมโยงอันซับซ้อนของสรรพสิ่ง และการใช้ชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในทุกระดับ

มีแผนชีวิตใหม่ที่ตั้งอยู่บนความรู้จากอดีตถึงอนาคต (Developing a Forward-Looking Life Strategy, Drawing Lessons from the Past) เกษตรกรมีแผนชีวิตใหม่ที่ตั้งอยู่บนความรู้จากอดีตถึงอนาคต โดยที่ไม่ได้ละทิ้งอดีต แต่หันไปเรียนรู้และนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยถูกละเลยกลับมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ

การจัดการน้ำ การอาศัยแหล่งเก็บน้ำตามธรรมชาติ การทำเกษตรผสมผสาน การปลูกพืชที่หลากหลายชนิดตามฤดูกาลและตรงตามลักษณะของดิน การพึ่งพาตนเองด้วยการพึ่งพาปัจจัยทางการผลิตที่หาได้ในพื้นที่ และการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ โดยการเข้าใจในวัฏจักรของธรรมชาติ ดิน น้ำ อากาศ ที่เป็นความรู้ที่สืบทอดกันมา และทำให้ปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศได้ ความรู้จากอดีตเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงทฤษฎี แต่ถูกนำมาประยุกต์ใช้และลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรมในปัจจุบัน ด้วยการออกแบบพื้นที่ตามหลักการ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้แต่ละส่วนของพื้นที่ทำงานร่วมกันได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด มีการวางแผนการผลิต การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การวางแผนในอนาคตด้วยการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว การส่งต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมที่ดี การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง การสืบทอด ต่อยอดด้วยคนอีกรุ่นหนึ่ง รวมถึงการมีอิสระและศักดิ์ศรีด้วยการพึ่งพาตนเองที่ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยปัจจัยภายนอก วิธีการผลิตนี้จึงเป็นการสร้างแผนที่ชีวิต นำทางเกษตรกรให้เดินไปข้างหน้าอย่างมั่นคง เป็นรากฐานที่แข็งแกร่งจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตและมองเห็นอนาคตที่จะเกิดขึ้น

บ้านกลายเป็นฐานที่มั่นของชีวิต (Home Becomes the Stronghold of Life)

เกษตรกรในวิธีการผลิตนี้มีบ้านที่เป็นมากกว่าที่อยู่อาศัย แต่บ้านเป็นพื้นที่ทั้งหมดที่เกษตรกรได้ลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในการปลูกผัก มีนาข้าว มีบ่อน้ำ มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ซึ่งพื้นที่ทั้งหมดนี้ถูกออกแบบและจัดการให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและเกื้อกูลกัน บ้านจึงเป็นระบบนิเวศขนาดเล็กที่สร้างขึ้นด้วยสองมือที่หล่อเลี้ยงชีวิต เป็นแหล่งผลิตอาหารเปรียบเสมือนตลาดหรือซูเปอร์มาร์เก็ตส่วนตัวที่เปิดตลอดเวลา เพื่อให้คนในครอบครัวมีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีพืชผักที่ปลอดภัย เป็นแหล่งคลังยาและสมุนไพรพื้นบ้านสำหรับช่วยดูแลรักษาสุขภาพในเบื้องต้น มีแหล่งน้ำและพลังงานเพื่อผลิตใช้เอง ลดภาระค่าใช้จ่าย เป็นพื้นที่ของโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ โดยเป็นห้องเรียนทางธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเอง การได้เรียนรู้ พัฒนาทักษะ การสร้างภูมิปัญญาใหม่ ๆ อย่างไม่หยุดนิ่ง เป็นพื้นที่แห่งความสุขและความสงบ มีอาหารการกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความสุขกับการได้อยู่กับธรรมชาติจึงทำให้บ้านเป็นศูนย์กลาง เป็นฐานที่มั่นของชีวิต เป็นพื้นที่แห่งภูมิคุ้มกันในชีวิตของเกษตรกรที่แข็งแกร่งที่สร้างความมั่นคงในยามวิกฤต ไม่ว่าจะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ โรคระบาด เกษตรกรก็สามารถมีชีวิตอยู่ได้ ลดความเปราะบางและหนี้สิน ทำให้มีอิสระและมีศักดิ์ศรี มีชีวิตที่ไม่ผูกติดอยู่กับปัจจัยภายนอก แต่เกษตรกรมีอิสระในการตัดสินใจ มีเวลาให้กับตนเองและครอบครัว มีศักดิ์ศรีในการดำรงชีวิตที่พึ่งพาตนเอง ไม่ถูกกำหนดจากผู้ใด บ้านจึงเป็นพื้นที่เชื่อมโยงเกษตรกรเข้ากับธรรมชาติ และสร้างความมั่นคงในทุก ๆ มิติ

สภาวะการเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (The State of Being Awakened, Enlightened, and Joyful/Liberated) เกษตรกรที่เข้ามาสู่วิถีการผลิตนี้เข้าถึงการเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยเป็นผู้ที่รู้หลักการและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการยึดหลักความพอประมาณ มีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การพึ่งพาตัวเอง รู้ธรรมชาติเพื่อให้ดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ รู้ตนเองได้ลงมือทำด้วยตนเอง และทำให้ได้เห็นผลลัพธ์ตามศักยภาพของตนเอง และรับรู้คุณค่าตระหนักถึงคุณค่าที่เกิดขึ้น ทั้งคุณค่าที่ได้จากอาหารที่มีความปลอดภัย คุณค่าของน้ำที่ใช้ในการทำการเกษตร คุณค่าของผืนดิน คุณค่าในการพึ่งพาตัวเอง เกษตรกรเป็นผู้ตื่น จากสิ่งล่อลวงที่เคยครอบงำชีวิต ตื่นจากมายาคติแบบวัตถุนิยม ไม่ได้หลงเชื่อว่า ความสุข คือ การมีเงินและการบริโภคในปริมาณมาก การมีทรัพย์สินฟุ่มเฟือย แต่เกษตรกรค้นพบความสุขจากการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียง ตื่นจากกับดักหนี้สิน และภาวะของการทำระบบเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ตื่นจากความกลัว ความไม่มั่นคง และตื่นจากความสัมพันธ์ที่ขาดการพึ่งพิง แต่กลับได้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและชุมชนอย่างเกื้อกูล เมื่อเกษตรกรเป็นทั้งผู้รู้และผู้ตื่นแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสภาวะแห่งความเบิกบานใจ เป็นความสุขจากการพึ่งพาตนเอง เกิดความสงบในจิตใจ ลดความเครียด ความวิตกกังวลจากปัจจัยภายนอก ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง การได้เป็นผู้สร้างสรรค์ ผู้ดูแลธรรมชาติ ได้แบ่งปันและสร้างสรรค์ผลผลิต ได้ใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ ดังนั้น วิถีการผลิตนี้จึงเป็นเส้นทางที่ทำให้เกษตรกรได้ยกระดับจิตวิญญาณของตนเองให้หลุดพ้นและค้นพบกับความสุขจากการใช้ชีวิตอย่างมีสติ ปัญญา และอยู่กับธรรมชาติ

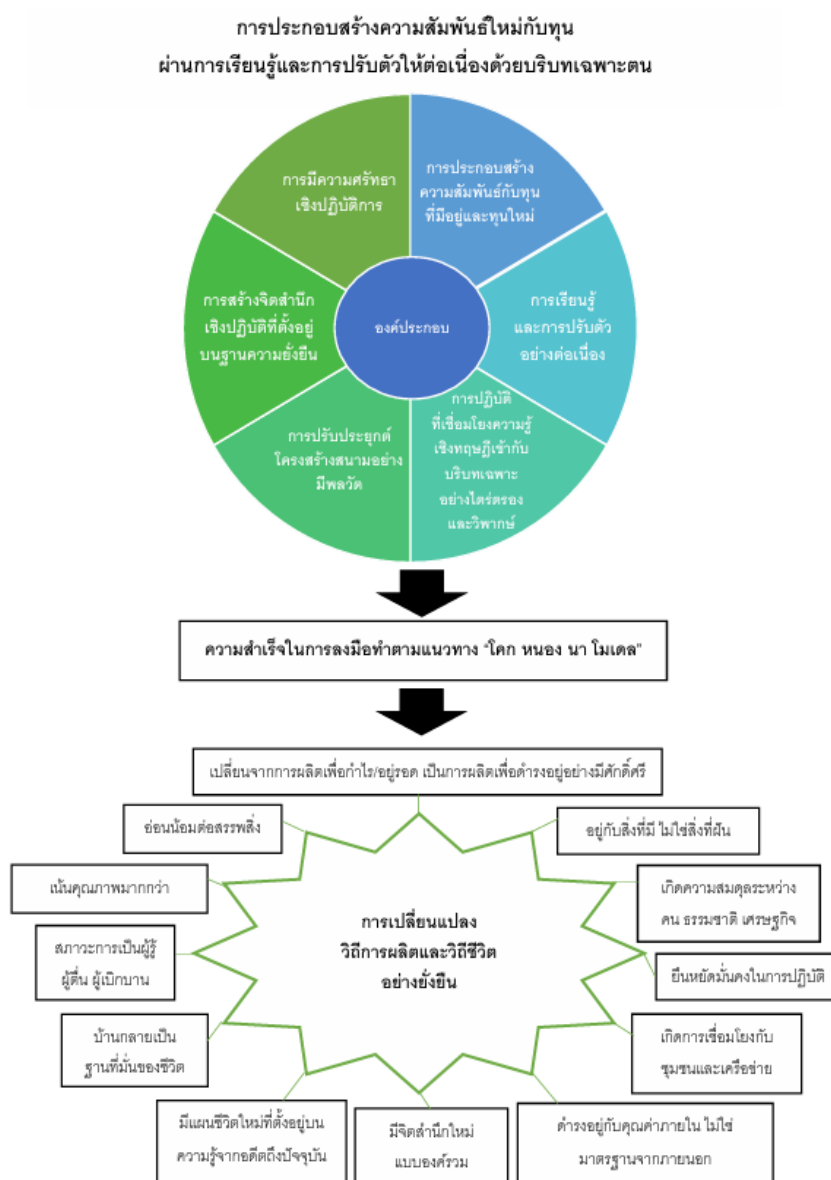
เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ (Prioritize Quality Over Quantity) การทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ของเกษตรกรแสดงให้เห็นถึงการมุ่งคุณภาพมากกว่าปริมาณ ทั้งการมีคุณภาพชีวิตที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการมีชีวิตที่ดีขึ้นของเกษตรกรและครอบครัว การมีคุณภาพอาหารที่ปลอดภัยและมี เน้นความสด สะอาด ปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อการผลิตในครอบครัวเป็นหลัก มีคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุล สร้างคุณภาพความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การพึ่งพาอาศัยกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างและพัฒนาคุณภาพของความรู้ด้วยการเรียนรู้จากธรรมชาติ การลงมือทำจริง การประยุกต์ความรู้จากหลายแหล่งเข้าร่วมกัน เพื่อนำไปปรับใช้ได้จริง ด้วยการไม่เน้นปริมาณผลผลิตสูงสุด การไม่เน้นกำไรทางการเงินสูงสุด การไม่เน้นการลงมือทำในพื้นที่ที่ขนาดใหญ่เกินกำลังของตนเอง การลงมือทำในพื้นที่เล็ก ๆ หากบริหารจัดการทุนได้อย่างมีคุณภาพก็สามารถสำเร็จได้ วิถีการผลิตนี้จึงเป็นทางรอดของการใช้ชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ให้คุณค่ากับคุณภาพของชีวิตเหนือสิ่งอื่นใดที่ทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง

อ่อนน้อมต่อสรรพสิ่ง (Reverent Towards All Creation) วิธีการผลิตนี้ เกษตรกรมีจิตใจที่อ่อนน้อมต่อสรรพสิ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีความลึกซึ้ง โดยที่ การอ่อนน้อมต่อสรรพสิ่งในบริบทของการผลิตนี้เป็นความเข้าใจในข้อจำกัดของตนเอง เกษตรกร ตระหนักว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นผู้ควบคุมธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ที่ใหญ่กว่า มีการยอมรับในพลังของธรรมชาติที่ส่งผลต่อการสร้างความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกร เลือกว่าจะสังเกต เรียนรู้ และปรับตัวให้เข้ากับวัฏจักรและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีการตระหนักรู้ ถึงการพึ่งพิงซึ่งกันและกัน การลดอัตราและกิเลส เลิกคิดที่จะเอาชนะธรรมชาติ หรือแสวงหากำไร สูงสุดเพียงอย่างเดียว ปรับเปลี่ยนสู่การมีจิตใจที่เปิดกว้างและอ่อนโยนมากขึ้น เมื่อเกษตรกรมี การอ่อนน้อมต่อสรรพสิ่งแล้ว ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่มีความยั่งยืน คือ เกิดความอุดมสมบูรณ์ เกิด ความสุข สงบภายในจิตใจ ลดการแก่งแย่ง แข่งขัน ลดความโลภ นำมาซึ่งความสงบสุข และความ เบิกบานใจ การเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติของระบบนิเวศ ไม่ใช่อยู่ผู้อยู่เหนือธรรมชาติ แต่เป็น ผู้ดูแลและผู้มีส่วนร่วมสร้างสรวงสรรค์ธรรมชาติ สามารถดำรงชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีจิตใจ ที่อ่อนน้อมต่อทุกสิ่ง การอ่อนน้อมต่อสรรพสิ่ง จึงไม่ใช่เป็นเพียงคุณสมบัติส่วนบุคคลของเกษตรกร แต่เป็นรากฐานที่สำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติและนำไปสู่ความยั่งยืน

ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นจากวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นความ ยั่งยืนที่เกิดจากรากฐานจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เน้นความพอเพียงในชีวิต และ การพึ่งพาตนเอง มีจุดเน้นอยู่ที่ความสมดุล การสร้างความมั่นคงในระดับครัวเรือนและชุมชน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีจากภายใน ให้ความสำคัญกับความสุข ความสงบ ศักดิ์ศรีของมนุษย์ การเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากกลุ่มเล็ก ๆ แล้วขยายผลไปสู่ชุมชนและสังคม เกิดความ เชื่อมั่นในภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำงานร่วมกับระบบนิเวศมากกว่าการพึ่งพาเทคโนโลยีที่มีความ ซับซ้อนจากภายนอก เป็นการลดการบริโภคในสิ่งที่ไม่จำเป็นและลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกและ ที่สำคัญ คือ เป็นการขับเคลื่อนที่เกิดจากการลงมือทำจริงของเกษตรกร เป็นการจัดการจากล่างขึ้น บน (Bottom-Up) เกิดจากการเรียนรู้ในชุมชนและการสร้างเครือข่ายที่อาจจะมีความแตกต่างจาก แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกระแสหลักที่มองภาพใหญ่กว่าและเป็นการยึดติดกับกรอบคิดทาง เศรษฐกิจที่เน้นการเติบโต แต่อย่างไรก็ตาม “โคก หนอง นา โมเดล” ก็เป็นเหมือนปฏิบัติการ แห่งความยั่งยืนที่เป็นรูปธรรม จับต้องได้ และสอดคล้องกับเป้าหมายความยั่งยืนในภาพรวม

เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ภายใต้ทฤษฎีการประกอบสร้าง ความสัมพันธ์ใหม่กับทุน

ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตนที่สังเคราะห์ได้จากการวิจัยนี้ที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ และเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิต แสดงเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 15 รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ผ่านการพัฒนาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

บทที่ 5

สรุปผลวิจัย ข้อวิจารณ์และบทสะท้อนความสำเร็จ ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต

“โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ลงมือทำเกษตรกรรม แต่เป็นพื้นที่ทางสังคม ที่มีโครงสร้าง มีกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ หรือแม้แต่ค่านิยมที่อยู่ภายใต้สนามนี้ ซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากร การดำเนินงาน และผลลัพธ์ที่เกษตรกรแต่ละคนจะได้รับ เป็นสนามที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เกษตรกรกับหน่วยงานรัฐ เกษตรกรกับเอกชนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งอาจมีผลต่อการตัดสินใจและการต่อรอง เกษตรกรแต่ละคนมีภูมิหลัง ประสบการณ์ ความรู้ และเป้าหมาย มีทรัพยากรทั้งทุนทรัพย์ ที่ดิน แรงงาน ความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคม ตำแหน่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเริ่มต้นและลงมือทำ ทำให้มีการตีความและการนำโมเดลนี้ไปปรับประยุกต์ใช้แตกต่างกัน เกษตรกรที่มีปริมาณทุนและการครอบครองทุนหลากหลายประเภทมีความได้เปรียบในการเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร เครือข่าย และโอกาสต่าง ๆ สนามนี้จึงเปิดรับและท้าทายเกษตรกรและผู้สนใจลงมือทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ การครอบครองทุนใดทุนหนึ่งเพียงอย่างเดียวและนำมาใช้ยังไม่เพียงพอที่จะประสบความสำเร็จได้ แต่เกษตรกรในฐานะของผู้กระทำการ (Actor) ยังเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีความสำคัญอื่นภายในสนาม การศึกษาเรื่องรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในครั้งนี้สามารถสรุปผลการวิจัย ข้อวิจารณ์ และนำเสนอเป็นบทสะท้อนความรู้จากตัวผู้วิจัย ตลอดจนข้อเสนอแนะได้ ดังนี้

5.1 สรุปผลวิจัยและข้อวิจารณ์

5.1.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” วิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และสังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามโมเดลนี้ ผู้วิจัยอยู่ในฐานะของผู้ร่วมสร้างความรู้ร่วมกับเกษตรกรที่ลงมือทำตามวิธีการผลิตใหม่นี้ แสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขและกระบวนการ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ภายใต้การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เพื่อให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมด้วยการนำแนวคิดสนาม (Field) ทุน (Capital) และฮาบิทัส (Habitus)

ของบุรีดิเยอมาใช้ในการอธิบายการนำแนวคิดสนาม เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเชิงการค้าสู่การลงมือปฏิบัติตามวิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” การนำแนวคิดทุนมาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการและเงื่อนไขการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ในฐานะที่ทุนทั้ง 4 ชนิดและกลยุทธ์การใช้ทุนของเกษตรกร เป็นเงื่อนไขและกระบวนการที่จะ นำไปสู่ความสำเร็จในการเข้าสู่สนามใหม่ได้ และนำแนวคิดฮาปิทัสในการอธิบายถึงวิถีชีวิตของ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตนี้มี วิถีชีวิต (ฮาปิทัส) ที่สอดคล้องเข้ากันได้กับสนามหรือพื้นที่ทางสังคมแบบใหม่ ที่เรียกว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงในระดับ โครงสร้าง และระดับปัจเจกบุคคลในฐานะของผู้กระทำการ อีกทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ ระหว่างภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัยที่ช่วยลอคคติเชิงลบที่มีต่อการปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้เห็นว่ามิชชั่นของการลงมือทำ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยน วิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” คือ ผู้ที่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง มี การให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เงื่อนไขและกระบวนการของ การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยน วิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่สามารถนำไปเป็นแนวทางให้เกษตรกรที่มี วิถีการผลิตอื่นมีการใช้ทุน การสร้างทุน การสะสมทุน และการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อใช้ในการปฏิบัติ ตามโมเดลนี้ ซึ่งความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตนั้นไม่ได้เป็นสิ่งสำเร็จรูป หากต้องอาศัย เงื่อนไขและกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนภายใต้บริบทที่หลากหลาย

การวิจัยแบบผานวิถี เป็นการผสมผสานการประกอบสร้างความรู้ระหว่างการวิจัย เชิงเอกสาร ด้วยการศึกษจากเอกสาร และการวิจัยแบบวิธีวิทยาของทฤษฎีฐานราก เก็บรวบรวม ข้อมูลจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจนนำมาสู่การปรับเปลี่ยน วิถีชีวิตตามแนวทางดังกล่าว เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีฐานรากตามแนวทางของ สำนักสร้างสรรคินิยม ของ Kathy Charmaz เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจจากมุมมองและ ประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องในปรากฏการณ์ทางสังคมที่นำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบของ เงื่อนไขและกระบวนการความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงด้วยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎีด้วยการสอบถามข้อมูลจาก ผู้ที่อยู่ด่านหน้าของผู้ให้ข้อมูลมาก่อน โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เกษตรกรที่สามารถ ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งที่ได้รับการส่งเสริมและ

สนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนในฐานะหน่วยงานหลักในการดำเนินงานตามโมเดลนี้ทุกพื้นที่ทั่วประเทศ และเกษตรกรที่ทำด้วยตนเอง การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากผู้ที่อยู่ด้านหน้าของข้อมูล (Guest Keeper) จากนั้นได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 แล้วได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ผล และใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยให้ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 แนะนำให้ผู้วิจัยได้เข้าถึงผู้ให้ข้อมูลรายต่อ ๆ ไป จนกว่าข้อมูลที่ได้ไม่มีรหัสใหม่ (New Code) เกิดขึ้น จึงได้ข้อสรุปที่ครบถ้วน สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามตามแนวคิดของบุรีดิโย โดยก่อนที่จะนำเสนอถึงความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางของโมเดลนี้จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจถึงความเป็นสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ก่อน ซึ่งสามารถสรุปความเป็นสนามได้ดังนี้

1.1 ความเป็นสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ในบริบทเฉพาะ

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามของการบริหารจัดการพื้นที่และน้ำที่มีความซับซ้อน มีพลวัต มีผู้เล่นที่อยู่ภายในสนามนี้อย่างหลากหลาย เกษตรกรมีบทบาทสำคัญในการลงมือทำตามแนวทางนี้เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง สนามนี้จึงมีโครงสร้างที่มีบริบทเฉพาะและมีบทบาทปฏิบัติการของเกษตรกร ดังนี้

การรับรู้และการตีความของเกษตรกรกับโครงสร้างสนามที่เป็น “ชุดความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์” เกษตรกรมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในแนวคิดหลักการที่นำไปสู่ความสำเร็จที่ได้รับการต่อยอดจากการติดตามข่าวพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจ และสารคดีต่าง ๆ ที่นำเสนอถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ เกษตรกรตระหนักถึงคุณค่าของการพึ่งพาตนเองที่นำไปสู่การลงมืออย่างต่อเนื่อง

การรู้จักเจ้าหน้าที่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานกับโครงสร้างสนาม “ช่องทางการเข้าถึงหน่วยงานรัฐ” เมื่อเกษตรกรมีการรับรู้และตีความความเข้าใจในหลักการลงมือทำตามโมเดลนี้แล้ว มีการแสวงหาโอกาสและหาช่องทางในการติดต่อหน่วยงานรัฐเพื่อขอรับการสนับสนุนที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของตนเอง ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนของตัวเองได้วิเคราะห์ถึงข้อจำกัดในการได้รับการสนับสนุนที่ลดทอนการตอบสนองความต้องการของตนเองและตรงตามบริบทของพื้นที่

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐกับโครงสร้างสนาม “การมีตำแหน่งในชุมชน” ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการได้รับข้อมูลข่าวสารและการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เป็นคนกลางในการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชน มีโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ การได้รับการสนับสนุน การลงมือทำให้เห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมเพื่อเป็นตัวอย่าง และสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง

ความหลากหลายของสิทธิในที่ดินทำกินกับโครงสร้างสนาม
การเป็นเจ้าของที่ดินเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของเกษตรกรที่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ โดยนำที่ดินที่มีอยู่ ทั้งที่ได้มาจากการรับมรดก การซื้อมาเอง การยืมของเครือญาติมาใช้ในการลงมือทำ ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนของตนเองไม่ได้อยู่ในหลักเกณฑ์ของโครงสร้างสนามนี้ นำที่ดินที่ได้มาด้วยวิธีการอย่างอื่น เพื่อให้สามารถอยู่ภายในสนามนี้ได้

ความเข้าใจและมีพื้นฐานการทำเกษตรกรรมกับระบอบความรู้ทางการเกษตร เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ต้องมีความรู้ ทักษะพื้นฐานในการทำเกษตรกรรม ทั้งที่ได้มาจากการบรรพบุรุษ จากการเรียนรู้ จากการลงมือทำจริง และที่สำคัญ คือ ต้องมีความพร้อม มีเวลาในการลงมือทำในทุก ๆ กระบวนการ มีแรงบันดาลใจในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ พร้อมกับเปิดรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ความรู้ในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้จึงมีความลื่นไหลและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงจำเป็นต้องมีระบอบความรู้ทางการเกษตรที่เป็นพื้นฐานสำคัญ

เกษตรกรที่จะเข้ามาสู่สนามนี้ได้จึงต้องมีการรับรู้ถึงหลักคิด หลักการทวงงานที่เป็นชุดความคิดเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์มาตั้งแต่วัยเด็กสู่การเรียนรู้และการลงมือทำ ทำให้มีภูมิคุ้มกันและเป็นทางรอดในการดำเนินชีวิต การนำเอาที่ดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์ การเข้าถึงการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ การลงมือทำเองภายใต้ทุนที่มีอยู่ของตัวเองกับการมีความรู้ความสามารถเพื่อนำไปสู่การมีตำแหน่งและความสามารถภายในสนามนี้ นอกจากนี้เกษตรกรยังมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลายภายในสนามนี้

1.2 โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสนาม “โคกหนองนา โมเดล”

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นปริณิถนหรืออาณาบริเวณทางสังคมหนึ่งที่เกษตรกรไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน หากแต่มีการต่อสู้ แย่งชิง หรือช่วงชิงในการเข้าถึงทรัพยากร เพื่อให้สามารถอยู่ภายในสนามได้ โดยที่เกษตรกรมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ

ผู้นำเครือข่าย เกษตรกรด้วยกัน และกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่นำไปสู่การมีโครงสร้างอำนาจภายใน สนาม ดังนี้

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่รัฐ

เกษตรกรมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่เกษตรกรพึ่งพาเจ้าหน้าที่ในด้านทรัพยากรและความรู้ ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐพึ่งพาเกษตรกรในฐานะกลุ่มเป้าหมายในการเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจึงเป็นต้นแบบที่หน่วยงานรัฐเข้ามาศึกษาเรียนรู้ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้มีความลื่นไหล เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ ประสบการณ์ของเกษตรกรแต่ละคน โครงสร้างสนานนี้มีความยืดหยุ่นและมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับผู้นำเครือข่าย

เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐมีการทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่าย มีประธานเครือข่ายเป็นผู้กำหนดกิจกรรมและประสานงานกับเกษตรกรด้วยกันและหน่วยงานต่าง ๆ ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนของตัวเองจะอาศัยความเพียรพยายามและความอดทนเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามที่ต้องการ แต่อย่างไรก็ตาม การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดการเข้าถึงการรวมกลุ่ม สำหรับเกษตรกรที่มีความรู้ความสามารถ และความเชี่ยวชาญก็สามารถที่จะมีบทบาทในการเป็นผู้นำและกำหนดกฎกติกาในการลงมือปฏิบัติให้แก่เกษตรกรรายอื่นในเครือข่ายได้ เกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้นำเครือข่ายจึงมีบทบาทในการชักนำเกษตรกรรายอื่น เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรด้วยกัน

เกษตรกรที่เข้าสู่สนานนี้ มีทั้งการแข่งขัน ช่งชิง ยื้อแย่ง ร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นที่รู้จัก และเป็นศูนย์เรียนรู้ที่นำไปสู่การเข้าถึงทรัพยากรที่เหนือกว่าเกษตรกรอื่น การลงมือทำให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมทำให้เกษตรกรมีตำแหน่งแห่งที่ และมีบทบาทที่สำคัญ สนานนี้จึงเป็นไม่ได้มีความเท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันไม่ได้มีแต่เพียงความร่วมมือแต่ยังมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นตัวกำหนดโครงสร้างของสนาน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานอื่น

เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมการพัฒนาชุมชนจะได้รับโอกาสในการต่อยอดและพัฒนาพื้นที่ เมื่อเกิดผลลัพธ์จากการลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่เกษตรกรที่ลงมือทำด้วยทุนตนเองต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ขาดโอกาสในการเข้าถึงการได้รับช่วยเหลือ สนานนี้จึงมีความเหลื่อมล้ำในการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น เป็นการส่งต่อในการพัฒนาและการขยายผลอย่างต่อเนื่อง

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเต็มไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แม้ว่าจะอยู่ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ หากแต่เกษตรกรที่ลงมือทำตาม วิธีการผลิตนี้ ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมาย มีหลักคิด มีหลักการทำ และมีผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ที่แตกต่างกันการจะเข้าถึงโอกาสและทรัพยากรต่าง ๆ จะต้องมีการแข่งขัน ยื้อแย่ง ช่งชิงเพื่อให้ เข้าถึงอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่สนามนี้ เกษตรกรจึงต้องมีความเกี่ยวข้องและเกี่ยวพันกับคนที่ อยู่ในฐานะของผู้เล่นที่มีความหลากหลายและมีวาทกรรมที่รองรับอยู่ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ ภายในสนามนี้ได้

1.3 วาทกรรมที่กำหนดสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” มีการขับเคลื่อนด้วยวาทกรรมหลากหลาย ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของเกษตรกร เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้มีวาทกรรมที่เป็นระบบ ของความคิดและภาษาที่เชื่อมโยงกัน มีลักษณะเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท มีบทบาทใน การสร้างและรักษาระเบียบทางสังคม ดังนี้

การทำแบบองค์รวมด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ การลงมือทำตามโมเดลนี้เป็นการทำแบบองค์รวมด้วยการประยุกต์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ มีเป้าหมายเพื่อสร้างและรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ให้มีความอุดมสมบูรณ์ คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ส่งผลกระทบต่อคนในรุ่นปัจจุบันและ อนาคต เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้สามารถกำหนดตำแหน่งของตนเองได้อย่างอิสระ ไม่จำกัดว่า จะต้องอยู่ภายใต้หน่วยงานรัฐหรือลงทุนทำเองเท่านั้น แต่เป็นแนวทางที่เกษตรกรทุกคนสามารถ เข้าถึง ยึดถือและปฏิบัติตามได้

การลงมือทำด้วยการพึ่งพาตนเอง วิธีการผลิตนี้ทำให้เกษตรกรได้ นำศักยภาพและความสามารถของตนเองมาใช้อย่างเต็มที่ เป็นการลงมือทำที่อาศัยพื้นฐานความรู้ ความชื่นชอบ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความตั้งใจ ท่วมเทด้วยการนำกำลังแรงงานของ ตนเองและสมาชิกในครอบครัวมาใช้ เป็นการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง มุ่งผลิตเพื่อการบริโภค เป็นหลัก การใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมรายล้อมตัว ให้ดีขึ้น

การสร้างความมั่นคงทางอาหารเพื่อทางรอดในยามวิกฤต วิธี การผลิตนี้เป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร มุ่งสู่การสร้างแหล่งอาหารด้วยตนเอง การ วางแผนลงมือทำ การปลูกพืชให้มีความหลากหลายทั้งระยะสั้น และระยะยาว มีการแบ่งปัน ผลผลิตส่วนเกินให้กับชุมชน เป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน และเป็นทางรอดในยามวิกฤต

การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเพื่อพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตที่ดี วิธีการผลิตนี้เป็นเส้นทางสู่ความหวัง โดยเกษตรกรที่รับรู้ข้อมูลการสนับสนุนจากรัฐจะวิเคราะห์ตนเองและทรัพยากรที่มีก่อนตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ เพื่อหวังว่า วิธีการผลิตนี้จะเป็นทางรอดและสร้างชีวิตใหม่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว ส่วนเกษตรกรที่ลงทุนทำด้วยตนเองอาศัยแรงงาน เงินทุน ความรู้ ด้วยการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง

ดังนั้น สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเต็มไปด้วยวาทกรรมรองรับการกระทำของเกษตรกรที่หลากหลาย โดยเกษตรกรที่อยู่ภายในสนามนี้ไม่ได้มีการลงมือปฏิบัติด้วยการมีวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่ง หากแต่เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้มีการเชื่อมโยงวาทกรรมที่หลากหลายสู่การปฏิบัติตามทำให้ประสบความสำเร็จด้วยวิธีการผลิตนี้

1.4 ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของเกษตรกร

เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จที่เกี่ยวกับการรับรู้ การตีความ และการประเมินผลจากการลงมือทำในบริบทพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละคนมีจุดเริ่มต้นในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทั้งเหตุผลเชิงพื้นที่ จากการดำเนินงาน จากปัญหาสุขภาพ จากการรับรู้หน่วยงานรัฐให้การสนับสนุนภายใต้การดำเนินงานผ่านโครงการจึงนำที่ดินที่มีอยู่มาสมัครเข้าร่วมในปฏิบัติการนี้ เพื่อหวังว่าจะได้รับการช่วยเหลือและมีความรู้ในการบริหารจัดการพื้นที่และบริหารจัดการน้ำ เกษตรกรจึงให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” หลากหลายมิติ ดังนี้

ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ ความสำเร็จแรกเริ่มจะเกิดขึ้นทันทีที่เกษตรกรตัดสินใจก้าวเข้าสู่สนามนี้ โดยมีเป้าหมายเบื้องต้นในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อสร้างความหลากหลายของพืชและสัตว์ ทำให้ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน เป็นก้าวแรกและเป็นก้าวสำคัญของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ตามวิธีการผลิตนี้

ความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนให้ความหมายความสำเร็จเริ่มต้นตั้งแต่สมัครเข้าร่วมโครงการ โดยมั่นใจว่า การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่และวิธีการผลิต เกษตรกรไม่ต้องเผชิญปัญหาอย่างโดดเดี่ยวในทุกขั้นตอนของวิธีการผลิตนี้

การมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ เกษตรกรเข้าสู่สนามนี้เพื่อแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำและน้ำท่วมด้วยการบริหารจัดการพื้นที่ เพื่อให้มีแหล่งน้ำใช้ตลอดปีเมื่อสามารถบริหารจัดการน้ำได้สำเร็จแล้ว ทำให้ที่ดินเกิดประโยชน์สูงสุด มีน้ำและดินอุดมสมบูรณ์สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ การลงมือทำตามวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรให้ความหมายถึงความสำเร็จในการพลิกฟื้นพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อไปสู่ความหลากหลายทางชีวภาพ การมีระบบนิเวศที่ดี และมีความสมดุล

ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ เกษตรกรต้องรู้จักและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเองด้วยการเข้าใจสภาพพื้นที่ การออกแบบ การเลือกพันธุ์พืชที่มีความเหมาะสมใช้การลองผิดลองถูกจนกว่าจะแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ ผลสำเร็จในพื้นที่หนึ่งอาจจะใช้ไม่ได้ผลในพื้นที่หนึ่ง สูตรความสำเร็จเดิมก็อาจใช้ไม่ได้เสมอไป เกษตรกรจึงต้องอยู่ภายใต้ปัญหาและแสวงหาวิธีการแก้ปัญหา ใจสู้ ไม่ท้อถอย เกษตรกรที่อยู่ในวิธีการผลิตนี้จึงต้องเรียนรู้มีการปรับตัวในการแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา

ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัวและ/หรือชุมชน เกษตรกรเผชิญกับความท้าทายจากคนในครอบครัวที่อาจยังไม่เชื่อมั่นว่า การปรับเปลี่ยนนี้จะสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ได้ เกษตรกรต้องอาศัยความมานะพยายามในการพัฒนาความรู้ การทดลองทำ การเรียนรู้และแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่ช่วยเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวให้เกิดการยอมรับและเชื่อมั่นในวิธีการผลิตนี้

ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ เกษตรกรมีการตั้งเป้าหมายเพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับการยังชีพ เกิดการแบ่งปันและจำหน่ายผลผลิตส่วนเกิน ที่นำไปสู่ความยั่งยืนของการทำเกษตรกรรม ทำให้ได้ผลตอบแทนระยะยาวที่คุ้มค่าด้วยการสร้างความหลากหลาย การมีความมั่นคงทางอาหาร ช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศ และลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม วิธีการผลิตนี้จึงทำให้เกษตรกรมีผลผลิตสำหรับการยังชีพอย่างต่อเนื่อง

ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ สำหรับเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐได้ให้ความหมายความสำเร็จในการสร้างพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ มีผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเยี่ยมชม ในขณะที่เกษตรกรที่ลงทุนทำด้วยตนเอง มีการปรับเปลี่ยนเชิงพื้นที่และได้รับผลผลิตจึงทำให้พื้นที่ปรับเปลี่ยนสถานะจากพื้นที่ส่วนตัวให้กลายเป็นที่รู้จักและเป็นพื้นที่

ต้นแบบ มีหลากหลายหน่วยงานเข้ามาศึกษา เป็นการขยายผลแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเกษตรอย่างยั่งยืน

การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ วิธีการผลิตนี้เป็นการใช้พลังสร้างสรรค์ในทุกขั้นตอน ทำให้เกษตรกรได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและได้อยู่กับครอบครัว ช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล เป็นการส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวม ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อม

ความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ความสำเร็จที่สำคัญในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่ความพอเพียง และการพึ่งพาตนเองในทุก ๆ มิติ ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกษตรกรได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี สามารถผลิตอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค ลดการพึ่งพาตลาด เกิดความมั่นคงทางอาหาร เป็นการพลิกวิถีชีวิตสู่ความยั่งยืน

แม้ว่าการให้ความหมายความสำเร็จที่หน่วยงานรัฐและเกษตรกรในฐานะผู้ปฏิบัติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จะมีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน หากแต่มีเป้าหมายร่วมกัน คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เพื่อให้มีแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตร มีพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า 5 ระดับ และพื้นที่นาสำหรับผลิตข้าวเพื่อยังชีพเป็นหลัก เกิดพึ่งพาตนเอง สร้างงาน สร้างอาชีพ ลดรายจ่าย มีรายได้เสริม และสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน การให้ความหมายความสำเร็จของเกษตรกรยังมีความสับสนไหล เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและกระบวนการในลงมือทำ ความสำเร็จจึงมีเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จภายในสนามนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เงื่อนไขและกระบวนการสู่ความสำเร็จของการปรับเปลี่ยน วิธีการผลิต

ความหมายความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการตีความของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” อาศัยเงื่อนไขและกระบวนการในการลงมือทำที่มีความแตกต่างกันไป เกษตรกรที่ลงมือทำมีเงื่อนไขและกระบวนการลงมือทำในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกด้วยการผลิตปัจจัยการผลิตด้วยตนเอง มีการพัฒนาความรู้และทักษะในการทำเกษตรแบบผสมผสาน มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เกษตรกรในวิธีการผลิตนี้มีเงื่อนไขและกระบวนการในการลงมือทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จ ดังนี้

2.1 เงื่อนไขความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตใหม่

ความหมายความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกร มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับเงื่อนไขต่าง ๆ สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้ได้เข้าสู่สนามได้ เงื่อนไขที่ทำให้ได้ประโยชน์จากสนาม และเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” โดยสรุปได้ ดังนี้

2.1.1 เงื่อนไขพื้นฐานสำหรับการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ไม่ได้มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้มาก่อน แต่มีความสนใจที่จะเข้าสู่สนามนี้ การมีเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญที่สุดไม่ได้อยู่ที่เงินหรือที่ดินอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการมีทุนอื่นที่ไม่ใช่ทุนทางเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญต่อการเริ่มต้นวิถีการผลิตด้วยการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมแบบผสมผสานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ประกอบด้วย

ที่ดิน ที่ดินมีความสำคัญอย่างยิ่งในการลงมือทำ เกษตรกรนำที่ดินในหลากหลายรูปแบบมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ทั้งที่ดินที่ได้รับมาจากมรดก ที่ดินยืม ที่ดินสาธารณะ ที่ดินที่ซื้อหามาเอง เพื่อเป้าหมายของการสร้างความสมดุลให้แก่ระบบนิเวศ การเป็นแหล่งอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว

เงินทุน เป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญ โดยที่เกษตรกรมีเงินทุนมาจากหลากหลายแหล่งที่มา ทั้งจากรายได้หลัก จากเงินออม เงินที่กู้ยืมสำหรับใช้ในการลงทุนทำ เกษตรกรที่มีการบริหารจัดการเงินทุนได้อย่างเหมาะสมจะสามารถลงมือทำได้ อย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้

ทุนทางเศรษฐกิจอื่นเพื่อเติมเต็ม “ทุน” ให้ผืนดิน เกษตรกรมีการเติมเต็มทุนให้แก่ผืนดินด้วยการคัดเลือกพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ที่มีความเหมาะสม มีการใช้เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายที่มีความเหมาะสมตามบริบทของพื้นที่ ความรู้ ความสามารถ ศักยภาพเพื่อช่วยในการลงมือทำให้ประสบความสำเร็จ

ความเป็นมนุษย์ เกษตรกรมีความเข้าใจและมีความศรัทธาในศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นหลักการใช้ชีวิตและการหลักการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน การลงมือทำด้วยโมเดลนี้จะต้องใช้เวลา ความอดทน ความพยายาม ความพอเพียงและเรียบง่าย การมีส่วนร่วมและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้วยการนำกำลังแรงงานของตนเองมาใช้ในการปลดปล่อยศักยภาพอย่างสร้างสรรค์ เป็นการผสมผสานระหว่างกำลังกายและกำลังปัญญาเพื่อสร้างสรรค์พื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จตั้งแต่เริ่มทดลองทำและเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีเงื่อนไขพื้นฐานด้านที่ดิน เงินทุน กำลังแรงงาน พลังศรัทธา ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะทำให้เกษตรกรก้าวไปสู่ความสำเร็จในระดับที่สูงขึ้นได้

2.1.2 เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์ได้จากสนาม “โคกหนองนา โมเดล” เงื่อนไขนี้เป็นพลังผลักดันที่ทำให้เกษตรกรสามารถเก็บเกี่ยวประโยชน์จากสนามได้อย่างเต็มที่และก้าวไปสู่ความสำเร็จในอีกระดับหนึ่ง โดยเงื่อนไขเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ทรัพยากรทางกายภาพและเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เกษตรกรจะเข้าสู่สนามและประสบความสำเร็จในขั้นนี้ได้จะต้องมีเงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขเชิงสัญญาะเกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ การยอมรับ และสถานะของเกษตรกรในสังคมที่มีผลต่อโอกาสและการได้รับการสนับสนุนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ได้รับประโยชน์ด้วยการมีผลผลิตสำหรับการบริโภค ลดรายจ่าย มีรายได้เสริม มีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม มีชื่อเสียงจากการลงมือทำจนได้รับการยอมรับ เป็นการได้รับประโยชน์จากสนามนี้ ประกอบด้วย

ความรู้ เกษตรกรมีการสั่งสมความรู้และประสบการณ์จากการลงมือทำ ทั้งการสืบทอดจากบรรพบุรุษ การศึกษาในระบบ การฝึกอบรม การเรียนรู้ด้วยตนเอง การได้รับแรงบันดาลใจจากการติดตามข่าวพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจ สารคดี การอ่านหนังสือ รวมถึงสื่อสังคมออนไลน์ที่เป็นรากฐานสำคัญ ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในโมเดลนี้ได้

เครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม เกษตรกรมีเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งกับเกษตรกรด้วยกันเอง คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ และเอกชน รวมถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้บริโภคในการกระจายผลผลิตส่วนเกินที่สร้างความยั่งยืนให้กับระบบการผลิต และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ตำแหน่งแห่งที่ เมื่อเกษตรกรมีเครือข่ายและความสัมพันธ์ที่ดีแล้ว เกษตรกรมีตำแหน่งแห่งที่ทั้งภายในชุมชนและกับหน่วยงานรัฐ ทำให้ได้เข้าถึงข้อมูลองค์ความรู้ ทรัพยากร การได้รับการสนับสนุน และความช่วยเหลือทางวิชาการ ความสำเร็จจากการลงมือทำจึงเป็นสัญลักษณ์ของการใช้ชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำมาสู่การได้รับการยอมรับด้วยการลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก การเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ การผลิตอาหารสำหรับการบริโภค การสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการถ่ายทอดความรู้ในการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งพาตนเอง

เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จด้วยการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ความสำเร็จ เมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน เมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น และความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นเกษตรกรที่มีการครอบครองเงื่อนไขพื้นฐานและเงื่อนไขที่สามารถแสวงหาประโยชน์ใน การลงมือทำในพื้นที่ของตนเองเพื่อให้ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรที่มีเงื่อนไขสำคัญทำให้มีความสามารถในการกำหนดและควบคุมสนามนี้

2.1.3 เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดและควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จนสามารถเป็นผู้กำหนดและควบคุมสนามได้ เป็นเกษตรกรที่เป็นต้นแบบ เป็นปราชญ์ชุมชน ปรับเปลี่ยนพื้นที่จากการใช้พื้นที่ส่วนตัวสู่การเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน มีเงื่อนไขสำคัญในระดับของการมีเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม และมีอำนาจบารมี การเป็นต้นแบบที่สร้างแรงบันดาลใจให้แก่เกษตรกรรายอื่นและผู้ที่มีความสนใจในวิถีการผลิตนี้ยิ่งขึ้น ทำให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรอง สร้างอิทธิพล และกำหนดทิศทางของปฏิบัติการนี้ ประกอบด้วย

เครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม เกษตรกรลงมือทำด้วยการเปิดใจ การแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ที่ได้จากการทดลองทำให้แก่เพื่อนบ้านและคนในชุมชน และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา เพื่อให้เข้าถึงความรู้ การสนับสนุนที่จำเป็น ทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีในการทำงานร่วมกัน และเป็นโอกาสในการได้รับการพัฒนาต่อยอดอย่างต่อเนื่อง

ตำแหน่งแห่งที่ เกษตรกรมีการกระทำความดีที่เป็น การสร้างทุนทางสัญลักษณ์ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม ในฐานะผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้ได้รับการยกย่องในฐานะผู้นำ เพิ่มความน่าเชื่อถือและอำนาจในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นหันมาลงมือทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และสร้างความมั่นคงทางอาหาร

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มทดลองทำและเป็นพื้นที่ต้นแบบ มีเงื่อนไขพื้นฐานในการได้เข้าสู่สนาม เงื่อนไขทำให้ได้รับประโยชน์จากสนาม และเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ได้ โดยไม่เพียงแต่มีการครอบครองทุนตามแนวคิด

ของบุรีดิโยที่ประกอบไปด้วยทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ยังมีทุนที่สำคัญ คือ ทุนความเป็นมนุษย์ที่เกิดจากพลังศรัทธาและพลังสร้างสรรค์ แต่อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ไม่ได้เริ่มต้นจากศูนย์หรือการไม่มีทุนใด ๆ เลย เกษตรกรในสนามนี้มีทุนที่ไม่เท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีปริมาณทุนและความเข้มข้นของทุนจะมีความได้เปรียบเป็นการสร้างอำนาจและบารมีในทางที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม เกษตรกรจึงมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีทั้งความยืดหยุ่น มีความสลับซับซ้อน และมีความเป็นพลวัตภายในในปฏิบัติการนี้

2.2 กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล”

“โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้เป็นแค่เพียงการทำเกษตรกรรม แต่เป็นวิถีการผลิตและแนวทางในการจัดการพื้นที่เกษตรแบบผสมผสานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างความยั่งยืนในทุกมิติ การลงมือปฏิบัติตามโมเดลนี้มีพลวัตและการเปลี่ยนแปลง ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว แม้ว่าเกษตรกรจะมีการตีความให้ความหมายความสำเร็จในมิติเดียวกัน แต่เกษตรกรแต่ละคนล้วนแล้วแต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม เงื่อนไขที่ทำให้ได้ประโยชน์จากสนามนี้ และเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้แตกต่างกันไป และมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่หลากหลาย ดังนี้

2.2.1 กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามเงื่อนไขพื้นฐาน

การเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ และความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เป็นเกษตรกรที่มีเงื่อนไขพื้นฐานด้วยการมีที่ดิน เงินทุนของตนเองหรือการได้รับสนับสนุนเงินทุน และปัจจัยการผลิตอื่นในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายในการลงมือทำด้วยกำลังแรงกายของตนเองและสมาชิกในครอบครัว มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยจำแนกตามความหมายความสำเร็จในแบบต่าง ๆ ดังนี้

ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้มีพลวัตของการได้มาซึ่งทุนต่าง ๆ เริ่มต้นด้วยการสำรวจและประเมินทุนเก่าที่มีโดยเฉพาะทุนที่ได้มาจากการดำเนินชีวิตเดิม ทั้งทุนทางกายภาพ การมีที่ดินที่ได้รับมรดก หรือซื้อหามาเอง การมีทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นเงินลงทุน เงินออม รายได้จากการแบ่งสรร เพื่อนำมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการเริ่มต้น การมีทุนทางกายภาพที่เป็นวัสดุที่มีอยู่เดิมในพื้นที่สำหรับเป็นทุนในการลดต้นทุนในการผลิต และการมีทุนความเป็นมนุษย์ด้วยการนำกำลังแรงงานของตนเองและ

ครอบครัวมาใช้เป็นหลักในช่วงของการเริ่มต้นวิถีการผลิตนี้ จากนั้นเกษตรกรมีพลวัตของการแลกเปลี่ยนและการแปรรูปทุน โดยยอมเสียสละทุนที่มีอยู่เพื่อแลกเปลี่ยนกับทุนที่นำมาสู่การเข้ามาสู่สนามนี้ ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนด้วยการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวสู่ที่ดินที่มีความสมบูรณ์ตามโมเดลนี้ การแลกเปลี่ยนเงินจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวสู่การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นที่ให้มีความสมดุล การแลกเปลี่ยนทรัพย์สินสู่เงินทุนที่มีความจำเป็น เพื่อนำมาใช้ในการลงทุน และการสะสมทุนใหม่ที่เป็นความรู้ เพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการน้ำและสร้างระบบนิเวศให้มีความสมดุล นอกจากนี้เกษตรกรเองยังมีการผสมผสานและใช้ทุนเหล่านี้อย่างเหมาะสม ด้วยการนำทุนเก่าและทุนใหม่มาปรับใช้ให้เกิดผลลัพธ์สูงสุด การนำทุนที่ดินมาใช้ประโยชน์ การลดต้นทุนด้วยการใช้วัสดุเก่าและใช้วัสดุใหม่ การใช้แรงงานในครอบครัวแทนการจ้างแรงงานจากภายนอก การนำเอาเงินทุนเงินรายได้ จากการแบ่งสรรมาใช้ในการจัดการเพื่อสร้างพื้นที่ กระบวนการนี้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและความตั้งใจของเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ด้วยการให้ทุนความเป็นมนุษย์ในการขับเคลื่อนที่เป็นรากฐานทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

ความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนา

ชุมชน เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน มีเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เข้ามาสู่สนามนี้ได้ด้วยการประเมินและการใช้ประโยชน์จากทุนเก่า ในฐานะที่เป็นฐานรากเดิม โดยนำเงื่อนไขพื้นฐานที่สร้างความได้เปรียบ ทั้งการมีที่ดินที่มีอยู่เป็นฐานในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ไม่ว่าจะเป็นที่ดินที่ได้รับเป็นมรดก ที่ดินที่ยืมจากครอบครัว ที่ดินของคู่สมรส หรือที่ดินที่ซื้อหามาเอง เพื่อนำมาใช้ในการสมัครเข้าร่วมโครงการและปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เกิดความคุ้มค่าสูงสุด การนำเอาเงินทุนที่สะสมไว้ หรือเงินรายได้เดิมมาใช้เป็นเงินทุนสำรอง เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ในส่วนที่นอกเหนือจากการได้รับการสนับสนุนของโครงการ การนำเอาวัสดุอุปกรณ์เดิมที่มีอยู่มาใช้ในการปรับปรุงพื้นที่ เพื่อลดรายจ่ายในช่วงของการเริ่มต้นลงมือทำการนำเอาทุนกำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัวมาเป็นกำลังหลักที่ช่วยลดต้นทุนค่าใช้จ่ายแรงงาน จากนั้นเกษตรกรจึงมีการรับและผสมผสานทุนที่ได้รับการสนับสนุนมาใหม่ เมื่อเข้าสู่โครงการ ไม่ว่าจะเป็นได้รับงบประมาณสนับสนุนที่เป็นตัวเร่งในการดำเนินงาน ช่วยลดค่าใช้จ่ายในระยะเริ่มต้น ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ สร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรว่าจะประสบความสำเร็จ และเกษตรกรมีพลวัตของการแลกเปลี่ยนและแปรรูปทุนด้วยการนำเอาทุนที่ดินเดิมมาสู่การปรับเปลี่ยนพื้นที่ การยอมเสียสละที่ดินที่ราบเรียบเพื่อแลกกับการมีแหล่งน้ำและโครงสร้างดินที่มีความสมดุล การนำเอาเงินออม รายได้ เงินกู้ สู่การสร้างแหล่งอาหารเพื่อแลกกับ

การสร้างคลังอาหารในพื้นที่ การนำเอาวัสดุเก่ามาปรับใช้กับการได้รับวัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีใหม่ ๆ การใช้แรงงานภายนอกสู่การแลกเปลี่ยนกับการใช้กำลังแรงงานของสมาชิกในครอบครัว ทำให้ได้ทักษะใหม่ ๆ ร่วมกัน และลดต้นทุนค่าใช้จ่าย เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้มีกระบวนการในการบริหารจัดการเพื่อสร้างความสำเร็จและต่อยอด มีการผสมผสานทุนที่ดินนำมาใช้อย่างเหมาะสม มีการสร้างแหล่งผลิตอาหารเพื่อให้ได้ผลผลิตในพื้นที่ มีการสะสมทุนใหม่ด้วยการนำรายได้ที่แบ่งสรรจากผลผลิตมาใช้สำหรับต่อยอดการลงทุน เพื่อเป็นการหมุนเวียนสู่การสะสมทุนในขั้นต่อไป

กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามเงื่อนไขพื้นฐานการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มต้นทดลองทำการและการเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เกษตรกรต้องมีทุนที่มีความสำคัญและจำเป็นพื้นฐานก่อน คือ ทุนที่ดิน ทุนเงิน ทุนกำลังแรงงาน และทุนเศรษฐกิจอื่นที่นำมาใช้ในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้มีกระบวนการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน นอกจากนี้เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิติอื่น ๆ ต้องมีทุนพื้นฐานที่จำเป็นในสนามนี้เช่นเดียวกัน หากแต่มีความเข้มข้นของทุนแต่ละชนิดที่แตกต่างกันไปเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้ยาวนานที่สุด

2.2.2 กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์ได้จากสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ให้ความหมายการมีศักยภาพใน การจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัวและ/หรือชุมชน ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิถีการผลิตแบบใหม่ การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น ความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นเกษตรกรที่นอกจากจะมีเงื่อนไขพื้นฐานแล้วยังจะต้องมีเงื่อนไขการมีความรู้ความเข้าใจ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การร่วมแรงในการลงมือทำ การส่งต่อกำลังใจให้แก่กัน รวมถึงการมีความสัมพันธ์กับผู้บริหารเพื่อเพิ่มความมั่นใจว่าผลผลิตที่ได้ในพื้นที่สามารถแจกจ่ายและจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง ในขณะที่เกษตรกรบางคนมีตำแหน่งหน้าที่ ชื่อเสียง ได้รับการยอมรับนับถือจากเกษตรกรด้วยกัน หน่วยงานรัฐ เอกชน ทำให้ได้รับโอกาสและเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ความรู้ การได้รับการสนับสนุนได้ง่ายขึ้น โดยเกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิติดังกล่าวมีกระบวนการในปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ดังนี้

การมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้ มีกระบวนการได้มาด้วยทุนเก่าที่มีอยู่เดิมด้วยการมีพื้นฐานความรู้ดั้งเดิมที่ได้รับจากพ่อแม่ การสังเกตพื้นที่ใกล้เคียงกัน การมีความรู้ในระบบ ความรู้จากการปฏิบัติเมื่อเกษตรกรเข้าสู่วิถีการผลิตนี้มีการสะสมทุนใหม่ด้วยการสร้างความรู้ระหว่างการลงมือทำ การมีปฏิสัมพันธ์ และความร่วมมือกับบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ การมีความกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง ผลจากการลงมือทำไม่ได้เกิดประโยชน์ต่อตัวเกษตรกรเองเท่านั้น แต่ยังกระจายไปถึงคนในชุมชน โดยเกษตรกรได้รับการยอมรับและมีสถานะทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนและการสนับสนุนที่นำไปสู่โอกาสในการพัฒนาต่อ การแลกเปลี่ยนความรู้และทุนการได้รับการสนับสนุนทรัพยากรมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลาย มีการผสมผสานและการประยุกต์ใช้ทุนเก่าและทุนใหม่และนำเอาทุนที่มีอยู่มาปรับใช้ในการลงมือทำ มีการบูรณาการความรู้และเครือข่ายดั้งเดิมเข้ากับความรู้ใหม่ที่สร้างขึ้นผ่านการปฏิบัติที่ไม่เพียงแต่เป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเอง แต่ยังเป็นการยกระดับสถานะทางสังคมและได้รับการยอมรับจากชุมชน

สภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือ ความสำเร็จ เกษตรกรที่มีการพัฒนาและประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทุนด้วยการนำความรู้ที่เป็นทุนเดิมไปสู่ความรู้ใหม่ที่ต้องพัฒนาและค้นหาอย่างต่อเนื่อง มีการรักษาเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมสู่การสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ การมีสถานะทางสังคมด้วยการรักษาตำแหน่งเดิมสู่การได้มาซึ่งตำแหน่งใหม่ เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้มีการสะสมทุนใหม่ด้วยการสะสมความรู้ใหม่ สะสมทุนทุกเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากร มีการสะสมตำแหน่งผู้นำและได้รับบทบาทใหม่ ๆ ที่เอื้ออำนวยให้ได้ประโยชน์และสามารถเข้าถึงทรัพยากร การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งด้วยการเข้าร่วมโครงการเพื่อให้ได้รับความรู้ การมีเครือข่ายทางสังคมทำให้ได้รับการสนับสนุนกำลังแรงงานและปัจจัยการผลิต มีการบริหารจัดการและการเข้าถึงหน่วยงานในทุก ๆ ภาคส่วน เพื่อให้ได้รับการยอมรับ มีตำแหน่ง ชื่อเสียงทางสังคม มีการผสมผสานทุนและนำไปใช้ด้วยการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ และการประยุกต์ใช้ด้วยการนำทุนทั้งหลายที่มีอยู่มาใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือ พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง และมีความสมดุลของระบบนิเวศ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้จึงมีกระบวนการในการได้มาซึ่งทุนเก่า การสะสมทุนใหม่ การ

แลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการประยุกต์ใช้ทุน เพื่อให้สามารถได้รับประโยชน์ในสนามนี้ได้

ความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ เกษตรกรที่ให้ความหมายในมิตินี้ มีกระบวนการใช้ทุนอย่างต่อเนื่อง ด้วยการนำทุนเก่ามาใช้ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน โดยที่การเอาทุนเก่ามาใช้เป็นรากฐานสำคัญที่เกษตรกรมีอยู่ เป็นผลมาจากการสั่งสมมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทั้งความรู้ดั้งเดิมที่ได้มาจากพ่อแม่ และการสังเกตพื้นที่ใกล้เคียง ความรู้สมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เทคนิคเทคโนโลยี และองค์ความรู้ใหม่ การมีทุนทางสังคมเดิม ประสบการณ์ ทักษะในการแก้ไขปัญหา เมื่อเกษตรกรเข้ามาสู่วิถีการผลิตนี้แล้วมีการสะสมและสร้างทุนใหม่ การสร้างความรู้ การสร้างเครือข่ายและทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนทุนเพื่อให้เข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งการเข้าร่วมโครงการกับหน่วยงานรัฐที่ทำให้ได้ความรู้ ได้เครือข่ายทางสังคม เมื่อลงมือทำจนสามารถแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้สำเร็จ ได้รับการยอมรับ มีตำแหน่ง ชื่อเสียงภายในสนามนี้ และมีการผสมผสานทุนและการนำไปใช้ด้วยการบูรณาการทุนเก่าและทุนใหม่ การใช้ทุนในการลงมือทำเพื่อแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จจึงใช้ความรู้ เครือข่าย ตำแหน่ง การได้รับการยอมรับ และการผสมผสานสิ่งใหม่ ๆ เพื่อไปสู่การพัฒนาพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

ความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในมิตินี้ มีกระบวนการสู่ความสำเร็จด้วยการได้มาซึ่งทุนเก่า การมีความรู้ ประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมมาก่อน มีการสะสมทุนใหม่ด้วยการแสวงหาความรู้ จากการศึกษาดูงาน การเข้ารับการฝึกอบรม การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การได้รับการยอมรับจากสมาชิกในครอบครัวที่เป็นจุดเริ่มต้นในการลงมือทำเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจและการมีบทบาทในกลุ่มเกษตรกร การสะสมชื่อเสียง และมีการใช้ทุน การผสมผสานทุนทั้งทุนเก่าและทุนใหม่ มีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนและการใช้ทุนด้วยการเข้าร่วมโครงการกับรัฐ ทำให้ได้รับความรู้ มีความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคม ทำให้ได้กำลังแรงงานและปัจจัยทางการผลิต มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เสริมความมั่นใจและเป็นแรงผลักดันในการลงมือทำ การมีตำแหน่งทำให้ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในครอบครัวและขยายสู่ชุมชน กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทุนที่เกษตรกรมีอยู่ และการสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวและ/หรือชุมชนให้ยอมรับในแนวทางการลงมือปฏิบัติที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

ความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิธีการผลิตแบบใหม่

เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้ผลผลิต มีกระบวนการของการมีทุนตั้งต้น การได้มาซึ่งทุนเก่าที่เป็นความรู้เดิม การเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมเดิม การสะสมทุนของตำแหน่งเดิม เมื่อลงมือทำวิธีการผลิตนี้มีการสร้างและสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนแรงงาน การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในการลงมือทำเพื่อให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมจนได้รับการยอมรับ มีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่เข้าด้วยกัน และมีการแลกเปลี่ยนทุน การทำงานร่วมกับเครือข่ายเพื่อให้ได้แลกเปลี่ยนความรู้ การได้รับแรงงานสนับสนุน มีการใช้ทุนความรู้เป็นเข็มทิศนำทางสำหรับการเริ่มต้น การใช้ตำแหน่งแห่งที่เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน เพื่อให้ได้ผลผลิต และมีการใช้ทุนทั้งหมดด้วยการบูรณาการและการแลกเปลี่ยนทุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ในวิธีการผลิตแบบใหม่

การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ

เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จ มีกระบวนการจัดการทุน เพื่อมุ่งสู่การมีสุขภาพที่ดี ด้วยการนำเอาทุนตั้งต้นในฐานะที่เป็นทุนเก่า การมีความรู้ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การมีตำแหน่งเดิมมาใช้ในการลงมือทำ เมื่อเข้าสู่วิธีการผลิตนี้มีการสะสมความรู้ใหม่ เครือข่ายทางสังคมใหม่ และการได้รับการยอมรับใหม่ มีการแลกเปลี่ยนโอกาสและช่องทางในการลงมือทำด้วยการแลกเปลี่ยนแรงงาน การสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายและหน่วยงานอื่น ทำให้ได้รับการยกย่อง แรงงานและปัจจัยการผลิต การแลกเปลี่ยนการทำงานร่วมกับเครือข่ายทำให้ได้รับการยอมรับ มีการผสมผสานทุน ทั้งทุนเก่าและทุนใหม่ การนำทุนทั้งหมดที่มีมาใช้ในการปฏิบัติที่มีผลดีต่อสุขภาพ ทั้งทางกายและทางใจที่ดีขึ้น กระบวนการนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จด้านสุขภาพกายและใจของเกษตรกรที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงปัจจัยเดียว แต่เป็นผลลัพธ์ของการบริหารจัดการทุนอย่างเป็นระบบด้วยการนำทุนเก่าที่เป็นรากฐานขยายสู่การสร้างทุนใหม่ผ่านการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายทางสังคมและการได้รับการยอมรับ ผลลัพธ์ที่ได้จึงไม่ได้เป็นเพียงแต่การมีสุขภาพกายที่ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การมีผลลัพธ์ทางจิตใจที่ดี เสริมสร้างความมั่นใจ และความภาคภูมิใจในการลงมือทำตามแนวทางนี้

ความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในมิตินี้ มีกระบวนการจัดการทุนด้วยการนำทุนที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ การมีเครือข่ายทางสังคมเดิม การมีบทบาทเดิมมาใช้ในการตัดสินใจและการวางแผนขับเคลื่อนงาน เมื่อเกษตรกรเข้าสู่วิธีการผลิตนี้มีการสะสมความรู้ใหม่ การเชื่อมโยงทุน เครือข่ายทางสังคม การได้รับความไว้วางใจและการยอมรับ การมีตำแหน่งใหม่ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้วยการเข้าร่วมโครงการ และเป็นผู้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองที่ทำให้ได้รับความรู้ที่ปรับใช้กับ

บริบทพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนกำลังแรงงานด้วยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการลงมือทำให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมจนสามารถได้รับตำแหน่งหน้าที่และการยอมรับที่เพิ่มขึ้น ทำให้ได้รับการสนับสนุนด้านกำลังแรงงานและมีตำแหน่งและบทบาทต่าง ๆ ช่วยในการขับเคลื่อนงาน มีการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ และนำเอาทุนทั้งหมดที่มีมาใช้ในการลงมือทำ เพื่อทำให้วิถีชีวิตดีขึ้น นำความรู้มาต่อยอดในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การใช้เครือข่ายทางสังคมเป็นประตูสู่การมีชีวิตที่ดี และการมีตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการลงมือทำ เพื่อให้มีวิถีชีวิตที่มีคุณภาพ

เกษตรกรที่ลงมือทำ "โคก หนอง นา โมเดล" ให้ความหมายของความสำเร็จที่หลากหลายขึ้นอยู่กับความสามารถ ศักยภาพ เป้าหมายในการลงมือทำของเกษตรกรแต่ละคนการที่เกษตรกรให้ความหมายของความสำเร็จที่แตกต่างกัน และมีปริมาณทุนที่แตกต่างกัน นำไปสู่การนำทุนที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญและสร้างความสำเร็จได้เปรียบในสนามนี้ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงไม่เพียงแต่มีความร่วมมือกันเท่านั้น แต่ยังมีการแข่งขัน ช่วงชิง ยื้อแย่งเพื่อให้ได้ประโยชน์จากการอยู่ในสนามนี้ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสนามที่มีความเป็นพลวัตและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นสนามที่เกษตรกรไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีทุนอยู่อย่างหลากหลายและมีปริมาณทุนที่มากย่อมจะกำหนดและควบคุมสนามนี้ได้

2.2.3 กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดและควบคุมสนาม “โคก หนอง นา โมเดล”

ความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเริ่มทดลองทำเพื่อสร้างวิถีชีวิตใหม่มีกระบวนการในการจัดการทุนต่าง ๆ ด้วยการนำทุนเดิม ทั้งความรู้เดิม การมีเครือข่ายทางสังคม การมีตำแหน่งเดิมมาใช้ในการลงมือทำ เมื่อเกษตรกรเข้าสู่วิถีการผลิตนี้ มีการสะสมความรู้ใหม่เพื่อใช้ในการต่อยอด การสร้างทุนเครือข่ายทางสังคมใหม่ และการมีตำแหน่งใหม่ที่ได้รับการยอมรับ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้วยการเข้าร่วมโครงการ การเป็นผู้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้ได้รับความรู้ใหม่ และมีการแลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการสร้างเครือข่ายทางสังคมทำให้ได้กำลังแรงงานในการลงมือทำ มีการแลกเปลี่ยนในการลงมือทำด้วยความตั้งใจและความทุ่มเท ทำให้ได้รับการยอมรับและมีตำแหน่งต่าง ๆ มีการบูรณาการด้วยการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ทั้งหมดที่มี และนำทุนที่มีอยู่มาใช้ในการลงมือทำเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ดีขึ้น และสามารถกำหนดและควบคุมวิถีการผลิตนี้ได้

ความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการเป็นพื้นที่ต้นแบบ เป็นผู้กำหนดและควบคุมสนามนี้ มีกระบวนการที่เน้นการจัดการทุนทางสังคม

และตำแหน่งสู่ความสำเร็จในการเป็นพื้นที่ต้นแบบ ด้วยการนำทุนเก่า ประกอบด้วย การมีชื่อเสียง เกียรติยศ ตำแหน่งแห่งที่ การมีพลังเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมสู่การปรับเปลี่ยน วิธีการผลิต เมื่อลงมือทำวิธีการผลิตนี้อย่างเข้มข้นมีการสะสมทุนใหม่ด้วยการสะสมพลังเครือข่าย ทางสังคม การสะสมตำแหน่งในวิธีการผลิตใหม่ มีการแลกเปลี่ยนทุนที่นำไปสู่ความมั่นคงด้วยการ นำทุนเก่าที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเพื่อได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ที่นำไปสู่การได้ตำแหน่งทางสังคม การแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นการสร้างบารมีทางสังคม และ ความน่าเชื่อถือ การแลกเปลี่ยนตำแหน่งจากการลงมือทำด้วยการทำให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็น รูปธรรมไปสู่การมีตำแหน่ง การเป็นผู้ให้และผู้สร้างแรงบันดาลใจ มีการผสมผสานและการใช้ ทุนอย่างเข้มข้น เพื่อให้เป็นต้นแบบในการลงมือทำด้วยการผสมผสานทุนเก่าและทุนใหม่ การใช้ ทุนเพื่อขยายผลสู่ต้นแบบในการเผยแพร่และขยายผลความสำเร็จ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ในมิตินี้มีการสะสมบารมีด้วยการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถกำหนดและควบคุมสนาม นี้ได้

เกษตรกรที่ลงมือทำ "โคก หนอง นา โมเดล" ให้ความหมายของความสำเร็จที่ หลากหลายขึ้นอยู่กับทุนที่เกี่ยวข้องกับความสามารถ ศักยภาพ เป้าหมายในการลงมือทำของ เกษตรกรแต่ละคน การที่เกษตรกรให้ความหมายของความสำเร็จที่แตกต่างกัน และมีปริมาณทุนที่ แตกต่างกันไปสู่การนำทุนที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ทุนใหม่ที่มีความสำคัญและสร้างความ ได้เปรียบในสนามนี้ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงไม่เพียงแต่มีความร่วมมือกันเท่านั้น แต่ยังมีการ แข่งขัน ชว่งชิง ยื้อแย่งเพื่อให้ได้ประโยชน์จากการอยู่ในสนามนี้ "โคก หนอง นา โมเดล" จึงเป็น สนามที่มีความเป็นพลวัตและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นสนามที่เกษตรกรไม่ได้มีความ เท่าเทียมกัน เกษตรกรที่มีทุนอยู่อย่างหลากหลายและมีปริมาณทุนที่มากย่อมจะกำหนดและ ควบคุมสนามนี้ได้

2.3 วิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของเกษตรกร "โคก หนอง นา โมเดล"

เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำ "โคก หนอง นา โมเดล" มีการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ (ฮาบิทัส) ไปในทิศทางที่สอดคล้องกับหลักการของศาสตร์พระราชาที่ แสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในความพอประมาณ การพึ่งพาตนเอง และความตระหนักถึงความ เชื่อมโยงในทุกมิติ ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ฮาบิทัสใหม่เป็นรากฐานสำคัญที่ นำไปสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนในการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ เมื่อเกษตรกรลงมือปฏิบัติ ในสนามนี้เริ่มต้นด้วย การรับรู้ถึงโครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน สนาม ประสบการณ์จากการลงมือทำจะหล่อหลอมความคิดและความเชื่อใหม่ ทำให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงและขยายโครงสร้างเดิมของสนามไปพร้อม ๆ กัน ฮาบีทส์ใหม่เป็นผลมาจากการสั่งสมประสบการณ์ และการเรียนรู้มายาวนาน ทำให้กลายเป็นแนวโน้มในการคิดและการกระทำที่ฝังลึกและทนทาน และจะนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้จึงมีฮาบีทส์ใหม่ และกระบวนการในการปรับเปลี่ยนฮาบีทส์ ดังนี้

2.3.1 วิถีชีวิต (ฮาบีทส์) ของเกษตรกรตามวิธีการผลิตใหม่

ฮาบีทส์ใหม่ของเกษตรกรเป็นผลมาจากการปรับตัว เรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์มาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของตนเอง มีความเชื่อมั่นในศักยภาพในการจัดการทรัพยากร และตระหนักว่า ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และการทำเกษตรกรรม ให้ความสำคัญกับการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ การผลิตอาหารที่มีความปลอดภัย มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม การสร้างอาหารที่มีความมั่นคงในพื้นที่ของตนเอง สร้างความมั่นคงในชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติสู่การพึ่งพาตนเอง ความสมดุล และความเชื่อมโยงระหว่างตนเอง ธรรมชาติ และสังคม การรับรู้ถึงสิ่งที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลง มีการกำหนดเป้าหมาย การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้วยความมุ่งมั่นและเป็นการสร้างแบบแผนใหม่ในวิถีการผลิตนี้

2.3.2 กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบีทส์) ของเกษตรกร

การปรับเปลี่ยนฮาบีทส์ของเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจ เวลา การสนับสนุนอย่างรอบด้าน ไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงด้านการเรียนรู้เทคนิควิธีการทำใหม่ ๆ เท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกและพฤติกรรมที่เกษตรกรมีความคุ้นเคยกันมาอย่างยาวนาน เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จในทุกมิติมีกระบวนการปรับเปลี่ยนฮาบีทส์ ประกอบด้วย 7 ขั้นตอนที่สำคัญ ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 เสี่ยงสะท้อนจากผืนดินที่บอบช้ำสู่การแสวงหาวิถีการผลิตใหม่ เกษตรกรมีการรับรู้ถึงปัญหาทางการเกษตรจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวเกษตรกรเอง สิ่งแวดล้อม สังคม และระบบเศรษฐกิจ มีความต้องการจะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยการลงมือทำเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ขั้นที่ 2 เข้มทิศวิถีใหม่ : เป้าหมายนำทางสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เมื่อเกษตรกรตัดสินใจเข้าสู่สนามนี้ด้วยการตั้งเป้าหมายในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่มีอยู่เพื่อหวังว่าจะได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ มีการกำหนดเป้าหมายในระยะสั้นเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ จากนั้นมีการปลูกพืชผักต่าง ๆ สำหรับการ

บริโภค ปลูกไม้ยืนต้นสำหรับไว้ใช้สอย เพื่อให้สามารถเก็บผลผลิตจากในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

ขั้นที่ 3 พิมพ์เขียวสู่ความสำเร็จของปฏิบัติการ “โคก หนอง นา โมเดล” การสร้างแผนการดำเนินงานแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความคิดและการกระทำของเกษตรกรจากโครงสร้างที่มีอยู่ภายนอกสู่การรับรู้ และการนำไปเป็นแนวทางในการลงมือทำ เมื่อเกษตรกรมีการออกแบบพื้นที่แล้ว มีการวางแผนในการปลูกพืชระยะสั้น ระยะยาว เพื่อให้ได้ผลผลิตเป็นรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี แผนการดำเนินงานจึงมีความสำคัญต่อเกษตรกร เพื่อให้การลงมือทำเป็นไปอย่างมีระบบระเบียบ มีแบบแผน และบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้สำเร็จ

ขั้นที่ 4 จากแผนการสู่การปฏิบัติแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” เมื่อเกษตรกรมีการกำหนดแผนการดำเนินงานแล้ว จึงนำไปสู่การลงมือทำเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง เริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงความคิดของตนเองและสมาชิกในครอบครัว การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้ มีแหล่งน้ำ มีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ พื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่เริ่มต้น แผนการดำเนินงานเปรียบเสมือนการเดินทางที่มีแผนที่นำทาง ทำให้เกษตรกรสามารถไปถึงจุดหมายปลายทาง ลดความเสี่ยงที่จะเกิดความผิดพลาดในระหว่างปฏิบัติ

ขั้นที่ 5 การมองปัญหาและแก้ไขในมุมใหม่ เกษตรกรที่ลงมือทำวิธีการผลิตนี้มักจะเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในระหว่างการลงมือทำ ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติของการเริ่มต้นสิ่งใหม่และการทำงานที่สัมผัสกับธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์กับเกษตรกรด้วยกันเอง หน่วยงานรัฐที่ให้การสนับสนุน เกษตรกรนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ได้รับมาทดลองทำในพื้นที่ของตนเอง แนวทางการแก้ไขปัญหาก็สำเร็จในพื้นที่หนึ่ง ๆ อาจจะไม่สามารถทำได้สำเร็จในพื้นที่อื่น ทั้งนี้ด้วยลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ดิน น้ำ อากาศที่มีความแตกต่างกัน เมื่อเกษตรกรแก้ไขปัญหาได้สำเร็จเป็นการสร้างความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

ขั้นที่ 6 เต็มพลังใจจากเครือข่ายเกษตรกร เมื่อเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องใช้กำลังแรงงานของตนเองและครอบครัวเป็นหลัก การนำวัสดุ อุปกรณ์ทางการเกษตรแบบง่าย ๆ มาใช้ในการสนับสนุนในการลงมือทำ อาจเป็นข้อจำกัดที่ทำให้เกิดความท้อแท้ สิ้นหวัง และหมดกำลังใจ การเสริมสร้างกำลังใจและแรงบันดาลใจจากเครือข่ายเกษตรกรที่ลงมือทำในแบบเดียวกันจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกษตรกรมีความขยัน อดทน ความมุ่งมั่น ตั้งใจ ทุ่มเทจนสามารถก้าวข้ามอุปสรรคและเดินทางต่อไปได้ เมื่อแก้ปัญหาได้สำเร็จ สร้างความภาคภูมิใจในฐานะของผู้ที่ลงมือทำ ผู้ที่แบ่งปันผลประโยชน์ ผู้ที่

เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว การเป็นผู้นำในการสร้างการเปลี่ยนแปลง วิธีการผลิตตามแนวทางนี้จึงเสริมสร้างสิ่งที่ดีในทุกกระดับ ทั้งกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ

ขั้นที่ 7 ปรับ เปลี่ยน เรียนรู้สู่การรักษาและสร้างความยั่งยืน

เมื่อเกษตรกรแก้ปัญหาได้แล้ว จะดำรงรักษา เปลี่ยนแปลง ปรับตัวให้สามารถเรียนรู้และเข้าสู่วิธีการผลิตใหม่ได้ เป็นการนำผลลัพธ์จากการลงมือทำที่มาจากภายในตัวเกษตรกรแต่ละคนสู่การปรับโครงสร้างสนามของการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้แล้วสามารถรักษาและปรับตัวกับวิถีใหม่ได้ เป็นเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ การดำเนินชีวิตที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง มีความมั่นคงทางอาหาร สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลในระยะยาวมากกว่าเพียงการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำเกษตรกรรม แต่เป็นการปรับเปลี่ยนสภาพทัศนคติของเกษตรกรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่รายล้อมอยู่รอบตัวเกษตรกร

ผลจากการลงมือทำตามโมเดลนี้ทำให้เกษตรกรมีสภาพทัศนคติตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตเพื่อให้มีปริมาณที่เพียงพอสำหรับการยังชีพเป็นหลัก หากผลผลิตเหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่ายเป็นการกระจายผลผลิตไปยังผู้บริโภค เพื่อให้ได้บริโภคพืชผักและผลผลิตจากในพื้นที่ที่มีความปลอดภัย เกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดโครงสร้างของสนามในฐานะของผู้ที่มีประสบการณ์ มีทักษะ ความรู้ ความเชี่ยวชาญในการลงมือทำการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความสมดุลของดิน น้ำ ป่า วิธีการผลิตนี้จึงทำให้เกษตรกรมีสภาพทัศนคติเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ความสำเร็จที่เกิดขึ้นมีเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีองค์ประกอบที่มีความสำคัญเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน มีความเป็นพลวัต ขึ้นอยู่กับเป้าหมาย ศักยภาพ ความพร้อม และบริบทพื้นที่ของเกษตรกรแต่ละคน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจึงมีความลื่นไหลและหลากหลายมิติ โดยไม่มีสูตรสำเร็จใด ๆ ตายตัว แต่เป็นผลลัพธ์จากการบริหารจัดการทุนอย่างสร้างสรรค์ รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางนี้มีที่มาจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่เกิดขึ้นได้จากเกษตรกรที่ให้

ความหมายความสำเร็จในการลงมือทำ และนำมาสร้างเป็นทฤษฎีระดับกลางที่สามารถอธิบายถึง การครอบครองทุนและความหมายของความสำเร็จที่เกษตรกรได้ให้ไว้ ทฤษฎีที่ได้จึงแสดงให้เห็น ถึงการเชื่อมโยงข้อมูลของเงื่อนไข กระบวนการ และการให้ความหมายความสำเร็จจาก การลงมือทำวิธีการผลิตนี้จนนำมาสู่การพัฒนาแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ที่มีการประกอบสร้างด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 องค์ประกอบ เพื่อให้สามารถลงมือทำอย่างเป็น ระบบและบรรลุเป้าหมายที่เกษตรกรได้กำหนดไว้ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ความสัมพันธ์ใหม่กับทุนเดิมที่มีอยู่ เกษตรกรมี กลยุทธ์ของการใช้ทุนด้วยการมีความสัมพันธ์กับการได้มาซึ่งทุนเก่า/ทุนใหม่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน ทั้งทุนพื้นฐานในการเข้ามาอยู่ในสนาม ทุนที่ ทำให้เกษตรกรได้ประโยชน์จากสนาม และทุนที่ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนด กำกับ และ ควบคุมสนามนี้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนให้กับระบบเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของ ตนเอง

องค์ประกอบที่ 2 การเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง **สู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส)** เกษตรกรมีการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่องที่นำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในหลากหลายมิติ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ไม่ได้หยุดนิ่งกับที่ หากแต่มี การทำกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เป็นการพัฒนาและปรับปรุงอย่างไม่สิ้นสุดตามบริบทของ พื้นที่ ความรู้ ความสามารถ ศักยภาพ ความพร้อมของเกษตรกรแต่ละคนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อยู่ตลอดเวลา เกษตรกรจึงต้องมีความขยัน อดทน ความทุ่มเท ตั้งใจในการลงมือทำเพื่อ หล่อหลอมให้มีวิถีชีวิตที่มีความมั่นคงและยั่งยืนสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่าง แท้จริง

องค์ประกอบที่ 3 ปฏิบัติการหลอมรวมความคิด หลักการ การลงมือ ทำและการเรียนรู้เข้าด้วยกันอย่างมีวิจารณ์ญาณภายใต้บริบทเฉพาะ (Praxis) เกษตรกรที่มี การบูรณาการระหว่างทุนที่มีอยู่และทุนที่สร้างใหม่ การยึดในหลักการลงมือทำ และ การประยุกต์ใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมผ่านการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้ และ การปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนและเกื้อกูลต่อมิติทาง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีการใช้กำลังแรงงานทั้งทางกายและทางปัญญา ซึ่งเป็นพลังที่ สร้างสรรค์ในการลงมือทำ เมื่อประสบปัญหาที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทดลองทำจนได้แนวทาง ของความสำเร็จ (Praxis) ที่ไม่ใช่เพียงแต่การลงมือทำตามสูตรสำเร็จ หากแต่เป็นการสร้างสรรค์ วิธีการทำเกษตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตามบริบทของแต่ละบุคคลและแต่ละพื้นที่

องค์ประกอบที่ 4 การใช้พลังจากสัญญาแห่งความศรัทธา เกษตรกรมี

ความศรัทธาแห่งสัญญาของความยั่งยืน การมีความเชื่อมั่นในการนำแนวคิดและหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่นำมาใช้ในการลงมือทำที่จะเป็นหนทางรอดในยามวิกฤต สร้างความอุดมสมบูรณ์ และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เกษตรกรเอง วิธีการผลิตนี้จึงเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นหลักการทำให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาลงมือปฏิบัติจริง มีการจัดการพื้นที่ มีการพึ่งพาตนเอง การอนุรักษ์ทรัพยากร และการสร้างความสมดุล

องค์ประกอบที่ 5 พลวัตของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสนามด้วยตัว

เกษตรกร เกษตรกรไม่ได้ปฏิบัติตามกรอบของโครงสร้างสนามเดิมที่มีอยู่เท่านั้น หากแต่มีการประกอบสร้างกฎ กติกา และโครงสร้างสนามใหม่ที่เป็นผลมาจากการลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จ โครงสร้างสนามนี้จึงมีความยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงได้ตามพลวัตของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง สนามของเกษตรกรวิธีใหม่จึงไม่ใช่พื้นที่ที่มีโครงสร้างสนามที่คงที่ แน่นอนตายตัว หากแต่เป็นสนามที่มีกระบวนการที่มีชีวิต มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาอยู่ตลอดเวลาแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการสร้างสรรค์ของเกษตรกรในการแสวงหาความสมดุลและความยั่งยืนในการลงมือทำในวิธีการผลิตนี้

เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีการประกอบสร้างความสัมพันธ์ของทุนที่มีอยู่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุน มีการเรียนรู้ การปรับตัวอย่างต่อเนื่องสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจนได้ผลลัพธ์จากการลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จ (Praxis) การมีความศรัทธาในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การประยุกต์ “โคก หนอง นา โมเดล” และการสร้างกฎกติกา โครงสร้างสนามในวิถีใหม่ เมื่อเกษตรกรมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวจึงส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการลงมือทำในแบบเฉพาะของตนเองตามความสัมพันธ์ของบริบทพื้นที่ ทุน ศักยภาพของเกษตรกร โดยไม่ได้เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของเกษตรกรอย่างรอบด้าน เกษตรกรมีเป้าหมายร่วมกันในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อให้เกิด “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด ศิลปะงามตา” ก่อเกิดคุณค่าและเป้าหมายของการสร้างสรรค์ที่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างมีความคุ้มค่า การสร้างพื้นที่ให้มีความสวยงาม น่าชื่นชม เป็นหลักการสำคัญของความยั่งยืนที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงมิติใดมิติหนึ่ง หากแต่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิถีการผลิตด้วยการทำเกษตรกรรมที่ให้ความสำคัญกับความสมดุลของทุก ๆ มิติที่มีความเชื่อมโยงกัน ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

รูปแบบความสำเร็จที่ได้จากการวิเคราะห์ความหมายของความสำเร็จ เงื่อนไขและกระบวนการของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทฤษฎีฐานราก สำนักสร้างสรรค์นิยม ของ Kathy Charmaz เก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ลงมือทำ ทั้งที่ได้รับการสนับสนุนและใช้ทุนตนเอง โดยสังเคราะห์เป็นทฤษฎีระดับกลาง คือ ทฤษฎีรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีข้อสรุปเชิงทฤษฎี คือ “การประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตน” ผู้วิจัยได้ขอรับคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ผู้สนับสนุนการขับเคลื่อนงาน ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม วิทยากร และเกษตรกรในฐานะผู้กระทำการที่ให้ความหมายความสำเร็จในแต่ละมิติ แล้วนำมาปรับปรุงและพัฒนา เมื่อได้รูปแบบความสำเร็จที่ผ่านการปรับปรุงและพัฒนาแล้ว ผู้วิจัยได้ขอรับคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ดังกล่าวข้างต้นอีกครั้งหนึ่ง และนำเสนอเป็นรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตอื่นหรือผู้ที่มีความสนใจในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จะเข้าสู่สนามนี้ได้ต้องมีองค์ประกอบต่าง ๆ และมีกระบวนการในการแสวงหาทรัพยากรและประโยชน์ที่จะได้รับจนกระทั่งนำไปสู่ความสำเร็จในมิติต่าง ๆ และเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ประกอบด้วย

องค์ประกอบแรก การมีความศรัทธาเชิงปฏิบัติการ ความศรัทธาของเกษตรกรเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ โดยเกษตรกรมีความเชื่อมั่นในบุคคลต้นแบบที่เป็นผู้จุดประกายให้เกิดแรงผลักดันที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคหรือข้อสงสัยใด ๆ เมื่อลงมือปฏิบัติและเห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ความศรัทธานั้นกลับยิ่งแข็งแกร่งขึ้น และนำไปสู่การลงมือทำอย่างตั้งใจและทุ่มเท เกิดการพึ่งพาตนเอง การมีความขยัน อดทน และการลงมือทำอย่างมุ่งมั่น ตั้งใจจึงเป็นคุณสมบัติที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบอยู่ในตัวเกษตรกร เมื่อได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ยิ่งเสริมสร้างพลังศรัทธาให้มีความมั่นคง เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ตอกย้ำว่าหลักคิดและหลักการที่นำมาใช้นั้นมีความถูกต้องและใช้งานได้จริง เป็นการแปลงพลังศรัทธาจากนามธรรมสู่รูปธรรม และนำไปสู่การลงมือทำอย่างมีเป้าหมายและทิศทางที่ชัดเจน

องค์ประกอบที่ 2 การประกอบสร้างความสัมพันธ์กับทุนที่มีอยู่และทุนใหม่ เกษตรกรเริ่มต้นด้วยการใช้ทุนเดิมที่มีอยู่ เพื่อลดความเสี่ยงและสร้างความมั่นใจ เป็นแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ มีการประเมินทุนที่ยังขาดเพื่อจะเสาะแสวงหาและนำมาใช้ในการวางแผน

และพัฒนา เติบโตเต็มที่ขาดหายไป สนามนี้เกษตรกรมีวงจรของการสั่งสมทุนเพื่อให้เกิดการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุนที่นำไปสู่การเพิ่มทุนและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสูงสุด และมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ใหม่กับทุนใหม่ เพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการใช้ทุนสู่การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งทุนที่เกษตรกรแต่ละคนมีไม่เท่ากัน มีไม่เหมือนกัน แต่ในสนามนี้มีความยืดหยุ่นสำหรับการมีทุนที่แตกต่างกันระดับหนึ่ง และเปิดโอกาสให้ความแตกต่างในทุนที่มีสามารถแสวงหาและนิยามความสำเร็จภายใต้สนามเดียวกันนี้ได้ อย่างครอบคลุมและหลากหลายเพื่อให้สามารถอยู่ในสนามนี้ได้อย่างยั่งยืน

องค์ประกอบที่ 3 การเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรมีการเรียนรู้ผ่านการสังเกต การแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ การลงมือทำ และการปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับบริบทสถานการณ์ด้วยการเริ่มต้นจากทุนที่มีอยู่ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และเพิ่มพูนทางปัญญา มีการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์กับเกษตรกรอื่น คนในชุมชน หน่วยงานรัฐ เอกชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ทรัพยากร เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงมีการเรียนรู้แบบยืดหยุ่น ไม่ยึดติดกับความสำเร็จ เปิดรับสิ่งใหม่ และปรับใช้เข้ากับบริบท มองหาโอกาสในการพัฒนาอยู่อย่างเสมอ มีการเรียนรู้ร่วมกับครอบครัวและชุมชนในการเสริมสร้างทักษะใหม่ ๆ เพื่อเป้าหมายในการสร้างชีวิตที่มีความสมดุล สะท้อนการปลูกพลังสร้างสรรค์ และคุณค่าของการใช้พลังแรงงานเพื่อทำงานให้สนองความต้องการของตัวเองเกษตรกรเองอย่างเป็นรูปธรรม

องค์ประกอบที่ 4 การปฏิบัติที่เชื่อมโยงความรู้เชิงทฤษฎีเข้ากับบริบทเฉพาะอย่างไตร่ตรองและวิพากษ์ การลงมือทำในวิถีการผลิตนี้ เป็นการยกระดับจากทฤษฎีสู่ปัญญาปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะ (Praxis) โดยเกษตรกรนำทฤษฎีมาปรับใช้อย่างไตร่ตรองและวิพากษ์ให้เข้ากับบริบท เงื่อนไข ศักยภาพ ความพร้อม และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตนเอง มีการตั้งคำถามต่อการพัฒนาในกระแสหลัก และการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานแบบพึ่งพาตนเอง เป็นการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การตระหนักรู้ถึงศักยภาพของตนและพื้นที่ มีการประเมินจากทุนที่มีอยู่และเงื่อนไขชีวิตก่อนที่จะลงมือทำ และมีการปฏิบัติอย่างมีจิตสำนึกทางอำนาจ โดยเลือกที่จะควบคุมกระบวนการและการกำหนดมาตรฐานด้วยตนเอง แทนที่จะรอการกำหนดจากภายนอกเกษตรกรจึงมีความเป็นอิสระและมีการพึ่งพาตนเอง มีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่จากการลงมือทำ มีการตั้งคำถามกับสูตรสำเร็จทางทฤษฎี เพื่อหาวิธีที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ของตนเอง และมีการถ่ายทอด เผยแพร่ถึงความสำเร็จเพื่อสะท้อนถึงทฤษฎีที่สร้างความน่าเชื่อถือ สร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา

โดยไม่ได้อึดติดกับตำรา แต่เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์จากการลงมือทำที่เห็นผลลัพธ์อย่างแท้จริงสู่การยอมรับทางสังคม

องค์ประกอบที่ 5 การปรับประยุกต์โครงสร้างสนามอย่างมีพลวัต
 เกษตรกรที่เข้าสู่วิถีการผลิตนี้ไม่ได้เป็นการตัดสินใจเพียงครั้งเดียว แต่เป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนและมีพลวัตเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความคิด การใช้ทรัพยากร ความสัมพันธ์ทางสังคม การลงมือทำที่ทำให้เกษตรกรมีการพึ่งพาตนเองได้อย่างอิสระ มีการเรียนรู้ที่จะประเมิน แปรเปลี่ยน และเพิ่มมูลค่าให้กับทุนที่มีและทุนที่สะสมขึ้นมาใหม่ การมองเห็นคุณค่าของทุนรอบตัวที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่สร้างชีวิตให้มีความมั่นคง เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงสร้างกฎของเกมใหม่ในฐานะของผู้กระทำการและสร้างความสัมพันธ์กับทุนใหม่ที่สะสมมา มีการต่อสู้เพื่อสร้างความชอบธรรม ด้วยความเพียรพยายาม การพิสูจน์ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม และมีความสามารถในการสื่อสารเพื่อขยายแนวคิดความพอเพียงให้เติบโต มีการสร้างอำนาจต่อรองด้วยทุนใหม่ การปลดปล่อยตนเองจากโครงสร้างเดิม และกำหนดชีวิตของตนเองด้วยการปฏิสัมพันธ์กับทุนในทุกรูปแบบ สนามนี้จึงมีพลวัต ไม่หยุดนิ่ง เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่สามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสนาม และสร้างพลังขับเคลื่อนในการเปลี่ยนแปลงสังคม

องค์ประกอบสุดท้าย การสร้างจิตสำนึกเชิงปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนฐานความยั่งยืน วิถีการผลิตนี้ไม่ได้เป็นเพียงการประยุกต์ทฤษฎี แต่เป็นการหล่อหลอมวิถีชีวิตให้ฝังรากลึกอยู่บนฐานของการรักษาความสมดุล เกษตรกรมีการตระหนักรู้ มีความเข้าใจ และมีความรับผิดชอบที่แสดงออกเป็นการกระทำในชีวิตประจำวัน จิตสำนึกนี้ไม่ได้แยกออกจากความรู้และการลงมือทำ แต่หล่อหลอมเพื่อสร้างความยั่งยืน โดยเกษตรกรไม่ได้ให้ความสำคัญแต่เพียงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ แต่เป็นวิถีการผลิตที่เป็นการลงทุนเพื่อสร้างทุนทั้งธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม และปัญญา เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงมีจิตสำนึกของการกระทำเพื่อประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์และโลก โดยที่ไม่ได้ทำเพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตนเองเท่านั้น เป็นการสร้างสิ่งดีงามให้กับสรรพชีวิต เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจากธรรมชาติในพื้นที่ของตน ไม่ใช่เพียงการอาศัยความรู้จากทฤษฎีในตำรา เป็นการสร้างเกษตรกรให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในบริบทพื้นที่และพึ่งพาตนเอง ด้วยจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ในระดับโครงสร้าง การเข้าใจปัญหา มีการตั้งคำถามและท้าทายโครงสร้างเหล่านั้น มองเห็นโอกาสและทางเลือกสู่การที่จะพึ่งพาตนเอง การฟื้นฟูธรรมชาติ การสร้างทางเลือกและทางรอดที่ยั่งยืนกว่าด้วยการมีจิตสำนึกของความร่วมมือกันเป็นกลุ่ม เครือข่ายเพื่อขยายผลความสำเร็จ การพึ่งพาตนเอง การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงก้าวข้ามจากแนวคิดสู่การลงมือทำจริง สร้างการเปลี่ยนแปลงด้วย

พลังความศรัทธา เป็นวิถีการดำเนินชีวิตเมื่อลงมือทำและประสบความสำเร็จแล้ว จึงเกิดเป็นความศรัทธาที่ฝังรากลึกและเป็นความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมในชีวิต

“โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นผลจากการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ที่เป็นแนวทางของการพัฒนาที่ได้รับการยอมรับ เป็นเครื่องมือและวิธีการปฏิบัติที่ทำให้เกิดเป้าหมายของความยั่งยืนในทุกมิติ นำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่เกษตรกรได้กำหนดไว้ การขาดซึ่งองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งอาจจะทำให้เกษตรกรลงมือทำได้ไม่ราบรื่น ไม่ยั่งยืน และไม่บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น เกษตรกรต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอย่างรอบด้านจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จจากวิถีการผลิตนี้

ความสำเร็จในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”
เกษตรกรให้ความหมายความสำเร็จในหลากหลายมิติ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของทุนที่ครอบครองและปริมาณทุนที่นำมาใช้ เกษตรกรมีการให้ความหมายความสำเร็จจากการมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม เงื่อนไขในการได้รับประโยชน์ และเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ เกษตรกรคนหนึ่ง ๆ ไม่เพียงแต่ให้ความหมายความสำเร็จในมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น แต่ให้ความหมายความสำเร็จในหลากหลายมิติที่เป็นไปตามเป้าหมายและลำดับขั้นตอนในการลงมือทำ เกษตรกรจึงมีทุนที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่ผลจากการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน “โคก หนอง นา โมเดล”
เป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในการจัดการพื้นที่ เพื่อการพึ่งพาตนเองและความสมดุลทางธรรมชาติที่มีความแตกต่างจากวิถีการผลิตอื่น เกษตรกรที่เข้าสู่วิถีการผลิตนี้มีวิถีชีวิตหรือฮาบิทัสที่เปลี่ยนแปลงไปจากการมุ่งกำไรและการอยู่รอดสู่การดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตและจิตใจท่ามกลางการสร้างพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ มีการเรียนรู้ที่จะอยู่กับสิ่งที่มี การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด การพึ่งพาตนเอง การสร้างความสมดุลระหว่างคน ธรรมชาติ เศรษฐกิจที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารและความมั่นคงในชีวิต มีความยั่งยืนหยั่งมั่นคงในการปฏิบัติ สามารถเอาชนะอุปสรรค และคำวิจารณ์ ผลจากการลงมือทำ ทำให้เกษตรกรมีสถานะของการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชุมชน เครือข่ายทั้งภายในและภายนอกเพื่อสร้างการเติบโตอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรจึงดำรงอยู่กับคุณค่าภายใน มีความพอเพียง พอใจในสิ่งที่สร้างขึ้น วิถีการผลิตนี้จึงปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ให้เกษตรกรปลดแอกจากระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่เน้นการแข่งขันและการบริโภคนิยม สู่การเป็นผู้พิทักษ์รักษาสีเขียวแวดล้อม ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึกแบบ

องค์รวม เข้าใจความเชื่อมโยงของสิ่งรอบตัว ไม่ได้มองอย่างแยกส่วน แต่มองเป็นความสัมพันธ์ที่ส่งผลกระทบถึงกันที่มีความสอดคล้อง สมดุล มีแผนชีวิตใหม่ที่มีการเชื่อมโยงจากอดีตสู่ปัจจุบัน และการวางแผนสู่อนาคต วิธีการผลิตนี้จึงเป็นแผนที่ชีวิตที่นำทางเกษตรกรให้ก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคงเปรียบเสมือนบ้านที่เป็นฐานมั่นคงในชีวิต เป็นห้องเรียนทางธรรมชาติที่มีชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเอง การเรียนรู้ การสร้างประสบการณ์อย่างไม่หยุดนิ่ง เป็นพื้นที่แห่งความสุขและความสงบ เกษตรกรเป็นผู้ที่มีอิสระและมีศักดิ์ศรีในการตัดสินใจและกำหนดชีวิตของตัวเองอยู่ในสถานะของผู้รู้ รอบรู้ในหลักการ รู้ธรรมชาติ รู้ตนเอง รู้คุณค่า เป็นผู้ต้น ตื่นจากการครอบงำทางวัตถุนิยม ตื่นจากกับดักหนี้สินและการเกษตรเชิงเดี่ยว ตื่นจากความกลัว และเป็นผู้เบิกบานที่มีความสงบสุขในจิตใจ เป็นผู้สร้างสรรค์และแบ่งปัน ใช้ชีวิตที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี

วิธีการผลิตนี้จึงทำให้เกิดความยั่งยืนที่มีรากฐานมาจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับความสมดุล การสร้างความมั่นคงในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ทำให้เกษตรกรมีความสุข ความสงบ การลดปัจจัยการผลิตจากภายนอกที่เป็นการขับเคลื่อนให้เกิดการลงมือทำของเกษตรกรอย่างแท้จริง เกษตรกรที่จะเข้าสู่สนามนี้จึงต้องมีรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ภายใต้ทฤษฎีการประกอบสร้างใหม่กับทุน ผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวให้ต่อเนื่องด้วยบริบทเฉพาะตนที่สังเคราะห์ได้จากการวิจัยนี้ที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ และเกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิต

5.1.2 ข้อวิจารณ์

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสนามของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เปลี่ยนจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่การผลิตแบบผสมผสาน เกษตรกรจะไม่ได้ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวในพื้นที่ แต่มีการทำเกษตรกรรมที่หลากหลาย ทั้งการปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น ทำนา เลี้ยงสัตว์ และประมงในพื้นที่เดียวกัน เปลี่ยนจากการพึ่งพาสารเคมีเป็นการทำเกษตรที่พึ่งพาธรรมชาติ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ดินและน้ำ การใช้ปุ๋ยและการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ ลดการพึ่งพาสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อขายแต่เพียงอย่างเดียวเป็นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง ผลิตอาหารและปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาลาดภายนอก และสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนและชุมชน หากเหลือจากการบริโภคจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่าย วิธีการผลิตนี้เปลี่ยนจากการจัดการทรัพยากรแบบแยกส่วนเป็นการจัดการแบบบูรณาการ การออกแบบพื้นที่ให้มีทั้งพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่าและพืชผัก พื้นที่หนองสำหรับเป็นแหล่งน้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวและปลูกพืชที่ชอบน้ำท่วมขัง

เกิดการถือภูลและหมุนเวียนทรัพยากร รักษาความชื้นจากป่า ช่วยให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ เปลี่ยนจากแนวคิดที่เน้นการผลิตปริมาณมากเป็นการให้ความสำคัญกับคุณภาพและความยั่งยืน เป้าหมายไม่ใช่เพียงการผลิตให้ได้มากที่สุด แต่เป็นการผลิตอาหารที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัย และรักษาสมดุลของระบบนิเวศในระยะยาว วิธีการผลิตนี้เป็นมากกว่ารูปแบบการจัดสรรพื้นที่ทางการเกษตร แต่เป็นแนวทางการปรับเปลี่ยนวิถีคิดและวิธีการทำเกษตรกรรมไปสู่ความยั่งยืน และการพึ่งพาตนเอง

ข้อวิจารณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 การให้ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ ความสำเร็จมีความหมายได้มีเพียงระดับเดียวหรือเกี่ยวข้องกับมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากวิธีการผลิตนี้เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ และธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะของผู้กระทำ การให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติจึงขึ้นอยู่กับ การตีความจากประสบการณ์ การมีตำแหน่งและการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ และการกำหนด เป้าหมายในการลงมือทำของเกษตรกรแต่ละคนตามความรู้ ความสามารถ ศักยภาพในทักษะและ มุมมองของเกษตรกรในฐานะผู้กระทำเอง และการมีปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ อีกทั้งยังเป็นภาวะอัตวิสัย และวัตถุวิสัย การมองด้วยมุมมองเช่นนี้ทำให้มองเห็นทักษะของเกษตรกรกับ การให้ความหมายความสำเร็จที่แตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละคนมีเงื่อนไขและกระบวนการในการ ลงมือทำที่แตกต่างกันไปตามทรัพยากรที่มีอยู่ และมีความแตกต่างจากการให้ความหมาย ความสำเร็จของกรมการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนา คุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่อยู่ภายใต้ผลลัพธ์ ความสำเร็จเชิงโครงสร้างจากการดำเนินงานโครงการ หากแต่เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้ที่ ลงมือทำที่มีความคิด มุมมองของผู้ลงมือทำ วิธีการผลิตนี้ไม่ได้เป็นเพียงการส่งเสริมอาชีพ หากแต่ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อให้เกษตรกรและครอบครัวมีความมั่นคงทางอาหาร มีสุขภาพ ที่ดีขึ้นจากการบริโภคผลผลิตที่มีความปลอดภัย มีสภาพแวดล้อมที่ดีในการอยู่อาศัย เป็นการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากดิน น้ำ และป่าอย่างยั่งยืน ช่วยในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เกิดการ รวมกลุ่มในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรึกษาหารือ ช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ทำให้เกิดความสามัคคีและการพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ลดความเสี่ยงจากความผันผวนของ ราคาในตลาด และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนและชุมชน เป็นการบูรณาการ ความรู้และเทคนิคการเกษตรแบบดั้งเดิมเข้ากับการเกษตรแบบสมัยใหม่ที่เป็นไปตามบริบทของ

พื้นที่และความรู้ ความสามารถของเกษตรกรแต่ละคน จวบจนสร้างพื้นที่ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

เกษตรกรในวิธีการผลิตแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ใช้กำลังแรงงานของตนเองและครอบครัวช่วยกันทำ มีมิติทางคุณค่าและมีความแตกต่างจากกำลังแรงงานทางเศรษฐกิจ แรงงานเป็นแต่เพียงกำลังแรงงานในระบบทุนนิยมที่ถูกมองว่า เป็นสินค้าที่ถูกขายให้กับนายทุน เพื่อแลกกับค่าจ้างแรงงาน เป็นเพียงมูลค่าที่ถูกวัดด้วยเวลาในการทำงานและการสร้างมูลค่าส่วนเกินให้กับเจ้าของทุน โดยที่ผู้ใช้แรงงานได้รับเพียงค่าตอบแทนเพื่อนำมาใช้จ่ายในการดำรงชีวิต แต่กำลังแรงงานในวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นกำลังแรงงานที่ประยุกต์ใช้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ โดยยกระดับกำลังแรงงานให้เป็นแรงงานที่มีคุณค่าและเป็นการพึ่งพาตนเอง เป็นแรงงานที่เชื่อมโยงกับชีวิตและสิ่งแวดล้อม เกษตรกร คือ ผู้จัดการพื้นที่ ผู้ที่อยู่ในทุก ๆ กระบวนการของการผลิต การลงแรงทุกหยาดเหงื่อ สร้างผลลัพธ์กลับคืนสู่ตนเองและครอบครัว ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีความสุขกับการทำงาน เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันและความมั่นคงด้วยการใช้กำลังแรงงานในพื้นที่ตนเอง เพื่อสร้างปัจจัย 4 สำหรับการยังชีพ ช่วยลดต้นทุนในการผลิต และลดการพึ่งพาตลาดภายนอก เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา ทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือกับทุก ๆ ภาคส่วน เป็นทุนทางสังคมที่แข็งแกร่ง กำลังแรงงานในวิธีการผลิตนี้จึงเป็นแรงงานแห่งการปลดปล่อยที่ไม่ได้ถูกกดขี่ขูดรีดตามแนวคิดของมาร์กซ์ (Marx, 1967) แต่กลับเป็นแรงงานที่มีอิสระในการกำหนดและการควบคุมการลงมือทำ วิธีการผลิตนี้ไม่ได้ทำให้เกษตรกรมีความแปลกแยกจากผลผลิต แต่ทำให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากผลผลิตได้โดยตรง ไม่ใช้การถูกบังคับให้ผลิต และมีการบูรณาการความรู้และเทคนิคการเกษตรแบบดั้งเดิมเข้ากับเกษตรแบบสมัยใหม่ที่เป็นไปตามบริบทของพื้นที่ และความรู้ ความสามารถของเกษตรกรแต่ละคน อันแสดงให้เห็นถึงการที่เกษตรกรมีอำนาจในการควบคุมและการเป็นเจ้าของในกระบวนการผลิต ซึ่งตรงข้ามกับการเป็นแรงงานในระบบทุนนิยมที่ถูกกำหนดโดยนายทุน เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จะต้องยอมรับพลวัตของความหมายที่เกิดขึ้นและสร้างสนามที่หลากหลายภายใต้บริบทนี้ อีกทั้งต้นแบบของการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ก็มีความหลากหลาย ความหมายความสำเร็จจึงครอบคลุมในหลากหลายพื้นที่ หลากหลายบริบท หลากหลายการตีความ ทำให้ผู้ที่มีความสนใจในการเข้าสู่สนามนี้ต่างเข้ามาเรียนรู้การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิต

ที่ผ่านมาการศึกษาความหมายความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่

แสดงให้เห็นถึงผลสำเร็จในเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่มีความสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลและแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เป็นต้นแบบของการยกระดับคุณภาพชีวิต โดยให้หน่วยงานราชการ และภาคีเครือข่ายร่วมกันขับเคลื่อนตามศาสตร์พระราชา ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญในการปฏิรูปประเทศ และพัฒนาเกษตรกรรมที่ยั่งยืน มีปัจจัยในการนำเข้าบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการแนะนำโครงการ กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่มีความเหมาะสมกับการดำเนินการตามโครงการ ด้านกระบวนการ มีการวางแผนในการประชุมชี้แจง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น มีความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีการติดตาม ให้คำแนะนำเพื่อให้โครงการประสบความสำเร็จ ด้านผลผลิต โครงการมีความเหมาะสมกับพื้นที่ไม่เกิน 3 ไร่ แต่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ขนาดใหญ่ ทำให้ดูแลไม่ทั่วถึง ด้านผลลัพธ์ในการดำเนินโครงการทำให้เกิดความรักความผูกพันต่อพื้นที่แสดงออกถึงลักษณะของ การแบ่งปันผลผลิต ทำให้เกิดเกษตรกรมีความสามัคคี มีการนำอนุรักษ์รักษาวรรณธรรมดั้งเดิมผ่านกิจกรรมการเอามื้อสามัคคี เป็นการนำเอาแรงงานมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (พชร สุจริตฉันท์, 2022) และการประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในเขตพื้นที่อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย แสดงให้เห็นข้อเสนอจากการประเมินโครงการใน 3 ระดับ เริ่มจากระดับตำบลที่เสนอแนะให้มีการจัดทำแผนกิจกรรมอย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีการสนับสนุนให้นักพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ นำความรู้ในงานพัฒนาไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในการขับเคลื่อนการพัฒนาหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง ส่วนในระดับของอำเภอมุ่งที่จะพัฒนากิจกรรมตามโครงการเพื่อให้สามารถตอบสนองปัญหาและความต้องการของประชาชนได้ มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน การพัฒนาคุณภาพชีวิต การมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกัน และในระดับจังหวัดควรจะมีการกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนโครงการให้อำเภอปฏิบัติ สนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง มีการจัดตั้งคณะกรรมการติดตามความก้าวหน้า โดยมีตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลโครงการ (ภิรวัฒน์ นนทะโชติ, 2564) รวมทั้งการประเมินความสำเร็จโดยหน่วยงานรัฐที่สนับสนุนการดำเนินงานโครงการเองก็ยังสะท้อนให้เห็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากกระบวนการในการดำเนินการส่งเสริมที่เป็นไปตามเป้าหมายของโครงการ หากแต่ความหมายความสำเร็จที่เกษตรกรเป็นผู้ลงมือทำยังไม่มีการศึกษาถึงการให้ความหมายความสำเร็จผ่านเงื่อนไขและกระบวนการต่าง ๆ ที่ลงมือทำด้วยตนเอง งานวิจัยนี้จึงคลี่คลายให้เห็นถึงความหมายความสำเร็จที่เกษตรกรเป็นผู้รับรู้ และตีความให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับทุนที่

มีตนเองมี ความรู้ ความสามารถ ศักยภาพ ความพร้อมในการลงมือทำวิถีการผลิตนี้ "โคก หนอง นา โมเดล" จึงเป็นวิถีการผลิตที่มุ่งเน้นการปฏิบัติสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ มิใช่แต่เพียงมิติทาง เศรษฐกิจหรือการสร้างรายได้เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ด้วย อันเป็นการเผยให้เห็นว่า แนวพระราชดำริ "โคก หนอง นา โมเดล" นี้ ได้สร้างพื้นที่ทางสังคม ที่เอื้อให้เกิดกรอบของการปฏิบัติที่มีขอบเขตกว้างขวาง สามารถโอบรับสรรพชีวิตได้อย่างไม่จำกัด ผ่านความยืดหยุ่นของสนาม ทำให้ความสำเร็จสามารถนิยามได้หลากหลายมิติ และการเชื่อมต่อ ทั้งชีวิตเกษตรกร ครอบครัว คนในชุมชน สภาพแวดล้อม สิ่งมีชีวิต ทั้งพืชและสัตว์ ดิน น้ำ และ ป่าไม้ ทำให้เห็นว่า แนวพระราชดำรินี้มิได้มุ่งมองที่คนหรือผลผลิตเพียงอย่างเดียว แต่ได้เชื่อมโยง บรรดาสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน อันสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาภายใต้กระบวนทัศน์แบบหลัง มนุษยนิยม (Post Humanism) โดยที่มนุษย์ไม่ได้แยกเป็นเอกเทศ แต่เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์อย่างซับซ้อนกับสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่รายล้อม ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต {Braidotti, 2013} กระบวนทัศน์นี้จึงชี้ชวนให้มองว่า โลกไม่ได้ถูกประกอบสร้างโดยมนุษย์เพียงลำพังเท่านั้น การไม่ถือเอามนุษย์มาเป็นศูนย์กลางแต่เพียงอย่างเดียว แต่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ {ปริชย ดาวอุดม, 2025}

ข้อวิจารณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 วิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง "โคก หนอง นา โมเดล" เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในสนามมีเงื่อนไขพื้นฐานในการได้เข้ามาสู่สนามด้วยการมีทุนที่ดิน เงินทุน วัสดุอุปกรณ์อุปกรณ์ทางการเกษตร และกำลังแรงงาน เงื่อนไขที่ทำให้ได้ประโยชน์จากสนามด้วยการมีความรู้ ความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม การมีตำแหน่ง การมีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับ และเงื่อนไขที่ทำให้สามารถกำหนดและควบคุมสนามด้วยการมีความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม และการมีตำแหน่ง การได้รับการยอมรับในระดับที่เข้มข้น อันเป็นผลมาจากการลงมือทำได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเกษตรกรมีกลยุทธ์ของการใช้ทุนในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ การมีที่ดิน เครื่องมือ อุปกรณ์ เงินทุนหมุนเวียน และผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินได้ ทุนทางวัฒนธรรม การมีความรู้ ทักษะ การศึกษา การฝึกอบรม ประสบการณ์ และความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การออกแบบพื้นที่ การจัดการน้ำ การเลือกพืชและสัตว์ที่เหมาะสม การแปรรูปผลผลิต และการตลาด การมีทุนทางสังคม การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การรวมกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน การมีเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้บริโภคนที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การสร้างความร่วมมือ และมีทุนทางสัญลักษณ์ การมีชื่อเสียง

การได้รับการยอมรับ ความน่าเชื่อถือ และภาพลักษณ์ที่ดีในสังคม สอดคล้องกับแนวคิดทุนของ บุรดิเยอที่จำแนกทุนออกเป็น 4 ทุนดังกล่าว {Bourdieu, 1997} หากแต่เกษตรกรที่มีวิธีการผลิต แบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ยังมีทุนความเป็นมนุษย์ การมีจิตวิญญาณในความเป็นมนุษย์ การมี ทัศนคติเชิงบวก มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหา มีความสามารถในการปรับตัว มีพลังที่สร้างสรรค์ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความมุ่งมั่นตั้งใจ ทุนความเป็นมนุษย์นี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ ช่วยให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากทุนประเภทอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่ และเผชิญกับ ความท้าทายต่าง ๆ ในการทำเกษตรกรรม มีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่มีความ ซับซ้อนและต้องอาศัยทุนที่หลากหลาย เกษตรกรแต่ละคนในสนามมีการครอบครองทุนที่ไม่ เท่าเทียมกัน มีการเชื่อมโยงและการผสมผสานทุนต่าง ๆ ในการลงมือทำอย่างรอบด้าน เกษตรกร ที่มีการครอบครองทุนอยู่อย่างหลากหลายและมีความเข้มข้นของทุนในระดับที่สูงกว่ามักจะมี สถานะที่ได้เปรียบกว่า มีอำนาจในการตัดสินใจ เข้าถึงทรัพยากร และมีโอกาสในการพัฒนาตนเอง และขยายผลสำเร็จได้มากกว่า

สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” จึงประกอบด้วยเกษตรกรที่มีการแข่งขัน ย้อยแย้ง ช่วง ชิงทุน ซึ่งเป็นตัวกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกร สนามนี้จึงมีพลวัตและมีความแตกต่าง หลากหลายของสถานะของเกษตรกรแต่ละคน ซึ่งแตกต่างจากสนามของการผลิตเชิงการค้าที่ผู้ กำหนดหลักเป็นไปตามกลไกของตลาด ผู้ประกอบการขนาดใหญ่ บริษัทข้ามชาติ และนโยบายรัฐ ที่ส่งเสริม การเติบโตทางเศรษฐกิจ การได้รับอิทธิพลจากภายนอก และการแข่งขันในตลาดที่มี ความสำคัญ มุ่งเน้นการผลิตปริมาณมากเพื่อสร้างผลกำไรสูงสุด โดยมีเป้าหมาย คือ การแข่งขัน การขยายตลาด การเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต มีการใช้เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต ภายนอกอย่างเข้มข้น เกษตรกรอาจเผชิญปัญหาการขาดทุนที่อาจเกิดจากความผันผวนของราคา ในตลาด ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น การแข่งขันที่มีความรุนแรง ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และ การเปลี่ยนแปลงนโยบายในการผลิตและการตลาด เกษตรกรต้องเผชิญกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ทั้งภาวะหนี้สินและการสูญเสียที่ดินทำกิน สนามการผลิตเชิงการค้ามีกฎกติกาหลักของการผลิต เพื่อการค้ามาจากกฎหมายและนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม การค้า การลงทุน มาตรฐานสินค้า และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีกลไกตลาดเป็นกฎกติกาสำคัญในการแข่งขัน โครงสร้างของสนามนี้จึงมีลักษณะของการแข่งขันสูง ผู้ประกอบการรายใหญ่มีอำนาจใน การกำหนดทิศทางของตลาด ส่วนเกษตรกรรายย่อยอาจมีอำนาจต่อรองน้อยกว่า โครงสร้างของ ตลาดจึงเชื่อมโยงกับการผลิตเชิงอุตสาหกรรมเพื่อตอบสนองทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ

สำหรับสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้กำหนดหลัก คือ ตัวเกษตรกรเองที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ การผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การตัดสินใจและดำเนินการอยู่ที่เกษตรกรเป็นหลัก โดยที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง ความยั่งยืน ความสมดุลของระบบนิเวศ การสร้างความมั่นคงทางอาหาร มีเป้าหมาย คือ ลดต้นทุนในการผลิต ลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีกฎกติกา โครงสร้างสนามที่สำคัญมาจากการยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ การผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวทางการปฏิบัติที่หน่วยงานรัฐส่งเสริม สนับสนุน รวมทั้งการมีกฎระเบียบของชุมชน กลุ่ม เครือข่ายเกษตรกรที่ร่วมกันกำหนดขึ้น สนามนี้มีลักษณะของการพึ่งพาตนเองในระดับครัวเรือนและชุมชน โครงสร้างของสนามเชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกร การมีความสัมพันธ์กับทุกภาคส่วน การแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตและผลผลิตในชุมชน การนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคและการแบ่งปันไปจำหน่ายที่ตลาดชุมชน การมีระบอบความรู้ที่สำคัญในการลงมือทำ สอดคล้องกับผลการวิจัย ของพงศกร กาวิชัย และคณะ (2565) ที่พบว่า เกษตรกรรุ่นใหม่ต้องมีการพัฒนาศักยภาพ มีการเตรียมความพร้อม มีความรู้รอบด้าน มีปัจจัยสนับสนุนที่มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมในการเป็นเกษตรกรอย่างมืออาชีพ เป็นการนำพลังที่สร้างสรรค์ในตนเองและสิ่งรอบตัวมาใช้อย่างเหมาะสม แต่อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาก็ยังไม่มีการวิจัยในสนามนี้ที่ศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการในการลงมือทำให้ประสบความสำเร็จที่อธิบายผ่านเลนส์ของทุนที่ประกอบสร้างขึ้นมา และมีกระบวนการเคลื่อนย้ายถ่ายเททุนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ภายในสนามได้อย่างต่อเนื่องและยาวนานที่สุด งานวิจัยนี้จึงประกอบสร้างให้เห็นถึงการรับรู้และตีความความหมายความสำเร็จที่เป็นไปตามเงื่อนไขที่เกษตรกรแต่ละคนมีที่แตกต่างกัน และเกษตรกรเองในฐานะของผู้ลงมือทำมีกระบวนการในปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ดังนั้น สนามนี้จึงมีความหลากหลายในการปฏิบัติและการปรับตัวให้มีความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่และเกษตรกรแต่ละคน ผลจากการลงมือทำจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ทำให้เกษตรกรได้รับการหล่อหลอมให้มีฮาบิทัสใหม่ที่มีความขยัน อดทน มีความมานะพยายาม หมั่นศึกษาหาความรู้ที่หลากหลายและนำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการลงมือทำจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตนเองกำหนดไว้ เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้มีความเป็นอิสระในการลงมือทำ สนามนี้จึงเปิดรับผู้ที่สนใจในการทำเกษตรกรรมที่เริ่มต้นจากการรู้จักพื้นที่ของตนเอง เข้าใจในการลงมือทำ และแสวงหาทางแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน นอกจากนี้การวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นว่า ในการเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรที่นำมาอธิบายด้วยแนวทาง

การเปลี่ยนสนามนั้น จำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง มากกว่าการเปลี่ยนเพียงแค่วิธีการ หากต้องพิจารณาถึงทุนเดิมที่ต่างกัน และทุนใหม่ที่มีความจำเป็น ตลอดจนการชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนสนาม เปลี่ยนทุน และเปลี่ยนกลยุทธ์ตามใช้ทุนในสนาม จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง ฮาบีทัส กล่าวคือ เมื่อเกษตรกรเคยมีวิถีชีวิตแบบผู้ผลิตสินค้าเกษตรในวิถีการผลิตเชิงเดี่ยว ก็ย่อมจะมีวิถีชีวิตที่มุ่งแสวงหากำไรจากการผลิตผลผลิตจำนวนมาก ปลูกและขายในสิ่งที่ไม่ใช่ ความต้องการที่แท้จริงของตนเอง เบียดเบียนธรรมชาติ เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและล่าสัตว์ใน ห้องไร่ท้องถิ่น กระทั่งการมีวิถีชีวิตที่ขูดรีดและเบียดเบียนตนเองและคนในครอบครัว เน้นผลิตให้ได้มาก หรือเพิ่มรอบการผลิตให้มากที่สุดในแต่ละรอบปี เกิดสภาวะของการแปลกแยกตนเองจาก งาน จากครอบครัว จากชุมชน และแปลกแยกตนเองออกจากระบบนิเวศ แม้กระทั่งสภาวะ แปรจากตนเอง มีความสุขชั่วครู่ชั่วยามจากการใช้เงินและการบริโภคเชิงวัตถุ สุขภาพกาย สุขภาพใจ สุขภาพระบบนิเวศถดถอย แต่เมื่อเปลี่ยนวิถีการผลิต ซึ่งคือ การเปลี่ยนสนามมาอยู่ ภายใต้ “โคก หนอง นา โมเดล” วิถีชีวิตก็ค่อย ๆ เปลี่ยนความแปลกแยกดังกล่าวข้างต้น ค่อย ๆ ลดลง เกิดความเชื่อมโยงเริ่มจากเชื่อมโยงกายกับใจ ใจกับความรู้ ภูมิปัญญา เชื่อมโยงกับ ครอบครัว ชุมชน เชื่อมโยงตนเองเข้ากับภูมินิเวศ ภูมิวัฒนธรรม ทำงานเพื่อสนองความต้องการ ของตนเองและครอบครัวอย่างใส่ใจคนรอบข้างและระบบนิเวศ เกิดพลังสร้างสรรค์และวิถีชีวิต ที่งดงามขึ้นเรื่อย ๆ และยังคงพัฒนาการความเชื่อมโยงเหล่านี้เรื่อยไป

ข้อวิจารณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 สังเคราะห์รูปแบบความสำเร็จใน การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตาม แนวทางนี้ไม่ใช่เพียงแต่การปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตร หากแต่เกษตรกรแต่ละคนที่ลงมือทำได้ สร้างความหมายของความสำเร็จใหม่ โดยการร้อยเรียงและประกอบสร้างทุนที่สอดคล้องกับ ศักยภาพ ความรู้ ความสามารถ ความพร้อม บริบทพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะตัวผ่านการเรียนรู้และ ปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ใหม่กับทุนที่ขับเคลื่อนให้เกิดความสำเร็จในแบบ ฉบับของตนเอง ความสำเร็จเกิดจากการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุนที่มีอยู่ การใช้ทุน ที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เกษตรกรมีการเรียนรู้และการปรับตัวอย่าง ต่อเนื่องที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในหลากหลายมิติ การบูรณาการระหว่างทุนที่มีอยู่และ ทุนที่สะสมขึ้นมาใหม่ การยึดในหลักวิชา “โคก หนอง นา โมเดล” และประยุกต์ใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กับการทำเกษตรกรรมผ่านการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้ และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้าง ระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนและเกื้อกูลต่อมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกษตรกร ที่จะเข้าสู่วิถีการผลิตนี้ต้องเริ่มมาจากความศรัทธาในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎี

ใหม่ที่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่ ทำให้เกษตรกรน้อมนำแนวทางมาปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจในหลักคำสอนที่นำไปปรับใช้ในการผลิต การจัดการ ทรัพยากร และการบริโภค ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสัญญาของความพอประมาณ มีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน อาศัยเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบแนวคิดหลักในการดำเนินชีวิต อีกทั้งเกษตรกรไม่ได้ปฏิบัติตามตามกรอบของโครงสร้างสนามเดิมที่มีอยู่เท่านั้น หากแต่มีการประกอบสร้างกฎ กติกา และโครงสร้างสนามใหม่ที่เป็นผลมาจากการลงมือทำแล้วประสบความสำเร็จ

“โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นสนามเฉพาะของการผลิตทางการเกษตรที่มีกฎเกณฑ์บรรทัดฐาน และการแข่งขันในรูปแบบของตัวเอง เกษตรกรที่เข้ามาในสนามนี้จะต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับกฎของสนาม การให้ความสำคัญกับการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การพึ่งพาตนเอง การอนุรักษ์และรักษาทรัพยากร และการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ มีการประกอบสร้างความสำเร็จคือการร้อยเรียงทุนที่หลากหลาย โดยไม่ได้พึ่งพาทุนประเภทเดียว หากแต่จะร้อยเรียงและประกอบสร้างทุนหลากหลายหลายประเภทเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมตามบริบทของเกษตรกรเอง เกษตรกรที่มีทุนทางเศรษฐกิจน้อย อาจต้องอาศัยทุนทางสังคมในการเข้าถึงแหล่งความรู้และการสนับสนุน หรือใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อลดต้นทุน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจะมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (ฮาบิทัส) ของตนเอง จากความเคยชินกับการทำเกษตรแบบเดิม ๆ ไปสู่การมีทัศนคติที่เปิดรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีความอดทน มีความคิดที่สร้างสรรค์ มีความมุ่งมั่นในการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องตามบริบทเฉพาะตนเอง จะช่วยลดหลอมฮาบิทัสใหม่ที่สอดคล้องกับกฎของสนาม การอธิบายถึงรูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวคิดของนุริติเยอจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับทุนใดทุนหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการประกอบสร้างทุนที่หลากหลายให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะตัวของเกษตรกรแต่ละคนในสนามของการผลิต แบบผสมผสานอย่างยั่งยืน โดยอาศัยการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างวิถีชีวิตที่มีความเหมาะสม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความสำเร็จ ความสำเร็จ และสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุนที่ใช้ในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายนั้น ที่ผ่านมามีแต่เพียงการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการพัฒนาการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ตามแนวทางต่าง ๆ อย่างเช่น รูปแบบการพัฒนาพุทธสิกขารวมโคก หนอง นาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ของพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และคณะ (2565) ที่พบว่า ความสำเร็จของ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องอาศัยการทำกิจกรรมแบบผสมผสานมากกว่าการทำกิจกรรมแบบ

เชิงเดี่ยว เกษตรกรที่ลงมือทำต้องมีความขยัน มีน้ำใจ มีภาวะผู้นำ มีความสามารถในการคิดค้น และพัฒนา และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่ยังขาดการเชื่อมโยงกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่จะทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการลงมือทำด้วยการเชื่อมโยงกับทุนที่มีอยู่ การสะสมทุนใหม่ การแลกเปลี่ยนทุน การผสมผสานทุน และการใช้ทุนที่ทำให้เกษตรกรเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ผลการวิจัยนี้จึงแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่มีการผูกโยงกับตัวตนและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำการ มีปฏิบัติการของโครงสร้างอำนาจ และเป็นวิถีชีวิตที่มีภาวะอัตวิสัยที่เป็นการรับรู้ การมีความคิด และภาวะวัตถุวิสัยที่เป็นโครงสร้างและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการลงมือทำตามโมเดลนี้ จึงตีความความสำเร็จทำให้วิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในทุกมิติ ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้เป็นผู้เล่นที่มีการครอบครองทุนต่าง ๆ ในปริมาณที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับผู้คนที่หลากหลาย ทั้งกับเกษตรกรด้วยกัน เจ้าหน้าที่รัฐ ภาคเอกชน และผู้บริโภค มีการขับเคลื่อนระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ของแรงที่มีอยู่ภายในสนาม ซึ่งแรงภายในสนามนี้คือทุนและตำแหน่งที่เกษตรกรมีอยู่ สนามนี้จึงเป็นสนามของแรงที่จะกำหนดความเป็นผู้กระทำการในสนาม มีสถาบันทำหน้าที่ในการกำกับควบคุม เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้เป็นอัตบุคคลที่มีจิตสำนึกและมีการรับรู้จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเล่นได้อย่างอิสระในสนาม เพื่อให้เกิดความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต แต่อย่างไรก็ตาม “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้เป็นเพียงสนามที่มีการแข่งขันตามแนวคิดของบูร์ดิเยอเท่านั้น แต่ยังเป็นสนามแห่งความร่วมมือและการแบ่งปัน เกษตรกรที่อยู่ในสนามนี้ไม่ได้มีบทบาทเดียว แต่เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่มีอิสระ สนามนี้มีรากฐานมาจากพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้วางรากฐานที่มั่นคงให้กับเกษตรกรผ่านการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ไม่เน้นการชวนเชื่อ แต่เป็นแบบอย่างในการลงมือทำ ใช้ความเพียรพยายามในการแก้ไขปัญหา เมื่อประสบความสำเร็จแล้วจึงเผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชนเพื่อให้มีแนวทางในการปฏิบัติ ทำให้เกษตรกรมีความเชื่อและความหวังในการรอดจากภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิต เป็นที่มาของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ เกษตรกรรมและการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชปณิธานในการสืบสาน รักษา และต่อยอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสร้างความมั่นคงอาหารด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การลงมือทำในรูปแบบของ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการจัดการพื้นที่ให้ตรงตามกับสภาพภูมิ

สังคมของเกษตรกรแต่ละคน เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้วยการบริหารจัดการน้ำและการฟื้นฟูระบบนิเวศ มีการนำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน เกษตรกรและชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและการลงมือทำเพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ มีการนำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการผลิิต การแลกเปลี่ยนความรู้ การรวมกลุ่มเครือข่าย การสร้างช่องทางการตลาด การยกระดับคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น การลงมือทำตามแนวทางนี้จึงเป็นการสร้างความมั่นคงในทุกมิติ ทั้งในด้านอาหาร น้ำ และการดำเนินชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นต้องยอมรับว่า ในสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” นี้ มีทุนสัญลักษณ์ที่สำคัญ ทำให้แทนที่สนามจะกลายเป็นที่ประชัน หรือประลองกำลังของผู้แสดงมากหน้าหลายตา เพื่อช่วงชิงการได้เปรียบ/แสวงประโยชน์สูงสุดจากสนาม แต่ทุนสัญลักษณ์อันเป็นที่ทอดพูนของพลกนิกรไทยทุกหมู่เหล่าได้ทำหน้าที่หลอมรวมเอาพลังของเกษตรกร หน่วยงานรัฐ เอกชน แม้กระทั่งทุนขนาดใหญ่ให้เข้ามารวมพลังกัน ส่งเสริมการประกอบกิจการตามแนวทางนี้ สนามนี้แทนที่จะเป็นพื้นที่ของการแย่งชิงจึงกลายเป็นสนามของการหยิบนั่น ความช่วยเหลือ การเอื้ออำนวยให้แก่เกษตรกร ชาวไร่ชาวนาที่เคยพ่ายแพ้ ล้มละลาย ในระบบทุนนิยมเต็มขั้นให้กลับมามีที่ยืนได้อีกครั้ง ทุนสัญลักษณ์ที่มาจากพระมหากษัตริย์คุณอันล้นพ้นของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยนี้ยังแผ่ไพศาลไปถึงสิ่งมีชีวิตทั้งเล็กใหญ่ ดิน น้ำ ลม อากาศ ป่าไม้ในระบบนิเวศที่เคยถูกขูดรีดและทำให้เสื่อมโทรมมาอย่างยาวนานได้มีโอกาสพลิกฟื้นคืนมาอีกครั้งจากพลังของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” นี้

“โคก หนอง นา โมเดล” จึงไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดและวิธีการปฏิบัติที่เป็นการบริหารจัดการพื้นที่สำหรับทำการเกษตรเท่านั้น แต่เป็นวิถีการทำการเกษตรที่มีความสำคัญในการสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความแข็งแกร่ง เป็นรากฐานของการพึ่งพาตนเองและชุมชน แต่อย่างไรก็ตามวิถีการผลิตนี้ เกษตรกรไม่ได้ลงมือทำเพียงคนเดียว แต่มีการวางแผนในการลงมือทำตามลำดับขั้นตอนจากระดับของการผลิตเพื่อพอกิน พออยู่ พอใช้ เกิดการพึ่งพาตนเองสู่ระดับของการรวมกลุ่มช่วยกันทำ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” ในเชิงพื้นที่ การพัฒนาและต่อยอดเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มตลาด และธุรกิจทางการเกษตร ซึ่งการรวมกลุ่มนี้ทำให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล เมื่อเทียบกับการที่ต่างคนต่างลงมือทำ เกษตรกรสามารถที่จะรวมตัวกันต่อรองกับพ่อค้าคนกลางหรือทุนขนาดใหญ่ในการกำหนดราคาผลผลิต ปัจจัยการผลิต การรวมกลุ่มเพื่อจำหน่ายผลผลิตในปริมาณที่มากพอ และการมุ่งเน้นการผลิตผลผลิตที่ปลอดจากสารเคมี ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงตลาดได้กว้างขึ้นและได้ราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น ด้วยบริบทเฉพาะของวิถีการผลิตนี้ที่เกษตรกรจะต้องลงมือทำด้วยตนเองเป็น

หลักที่ช่วยลดต้นทุนในการผลิต การผลิตอาหารที่มีความปลอดภัยจากสารเคมีที่ไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อสุขภาพของตนเอง แต่ยังส่งผลดีถึงผู้บริโภค เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต สร้างความแตกต่างและเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคที่ใส่ใจในสุขภาพ เกษตรกรไม่ถูกกำหนดราคาผลผลิตจากนายทุนหรือพ่อค้าคนกลาง แต่เกษตรกรเลือกกำหนดทางเดินของตนเองด้วยการปลูกเพื่อบริโภคก่อน เหลือจึงแบ่งปัน แจกจ่าย และจำหน่ายด้วยการสร้างตลาดทางเลือก ไม่ว่าจะเป็นตลาดสินค้าเกษตรที่มีความปลอดภัย การจำหน่ายผลผลิตผ่านช่องทางออนไลน์โดยตรงถึงผู้บริโภค เกษตรกรสามารถปฏิเสธกลุ่มทุนใหญ่ต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ เป็นการตัดวงจรทางการค้าสินค้าทางการเกษตรที่มีความสลับซับซ้อนและเกิดการขยาย ต่อยอดด้วยการนำผลผลิตไปแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจภายใต้การสร้างระบบนิเวศที่มีความสมดุล

เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้ต่างมีการเชื่อมโยงกับสนามต่าง ๆ ก่อนหน้าที่ได้สั่งสมมาเพื่อขยายขอบเขตของทุนและฮาบิตัสของตนเองในการลงมือทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานด้วยการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรที่เข้าสู่วิถีการผลิตนี้จึงไม่ได้เริ่มต้นจากศูนย์ หรือไม่มีทุนใด ๆ เลย แต่ได้นำเอาทุนและฮาบิตัสที่หลากหลายที่มีอยู่ภายในสนามต่าง ๆ มาปรับใช้ ไม่ว่าจะเป็นสนามทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกษตรกรมีทักษะและประสบการณ์ในการจัดการต้นทุน การตลาด การมองหาช่องทางในการสร้างรายได้จากการทำเกษตรกรรม จากสนามการเมืองทำให้เกษตรกรบางคนที่เคยมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองหรือการรวมกลุ่มทางสังคมในอดีต นำทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมรวมถึงการมีฮาบิตัสของการเป็นผู้นำที่เอื้อประโยชน์ต่อการรวมกลุ่ม การสร้างอำนาจในการต่อรอง และการเชื่อมโยงในการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ เอกชน ประชาสังคมในการขับเคลื่อนการลงมือทำตามวิถีการผลิตนี้ จากสนามการศึกษา เกษตรกรบางคนมีความประสบการณ์ ทักษะ การเรียนรู้ การวิเคราะห์ข้อมูล และการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตในพื้นที่ของตนเอง จากสนามวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสืบสานองค์ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ฝังรากลึกอยู่จึงทำให้เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะปรับตัวเข้ากับการลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ได้ง่ายขึ้น และมีการเชื่อมโยงผลผลิตในพื้นที่ให้ถึงผู้บริโภค เป็นการนำเสนอคุณค่าของผลผลิตกับการดำเนินชีวิตดั้งเดิม

“โคก หนอง นาโมเดล” จึงไม่ได้เป็นเพียงโครงการของรัฐเพื่อส่งเสริมอาชีพหรือรายได้เท่านั้น แต่เป็นสนามที่ทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดชีวิตของตนเองได้ เป็นสนามที่ให้อิสระแก่เกษตรกรในฐานะของผู้กระทำการในการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ และกำหนดโครงสร้างของสนาม เกษตรกรรมมองเห็นถึงโอกาสในการรับรู้และการออกแบบใหม่เกี่ยวกับกระบวนการในการทำ

เกษตรกรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อเกษตรกรและชุมชน โดยให้คุณค่ากับการลงมือทำในทุก ๆ กระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก การแบ่งปันองค์ความรู้ การสร้างความร่วมมือ การเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง รวมถึงการแบ่งปัน การจำหน่าย จ่ายแจกผลผลิตสู่ตลาด ที่เป็นการออกแบบกระบวนการทัศน์ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ดิน สภาพอากาศในแต่ละพื้นที่ ทำให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เกิดการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองและลดต้นทุนในการผลิต เป็นระบบของการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเน้นการพัฒนาความรู้ และทักษะที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาตนเองและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการนำเอาเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการกระบวนการผลิต มุ่งเน้นให้เกิดผลลัพธ์ที่มีความยั่งยืนในทุก ๆ มิติ มีความมั่นคงทางอาหาร ลดรายจ่ายจากการบริโภค มีความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ มีระบบนิเวศที่ดี มีความรักความสามัคคีกัน มีการพึ่งพาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความเข้มแข็งของชุมชน เกษตรกรเป็นผู้กระทำการที่มีศักยภาพในการตัดสินใจและสร้างสรรค์ มีอิสระในการกำหนดชีวิตตนเอง ดังนั้น โมเดลนี้จึงสะท้อนให้เห็นมิติของการจัดการและการลงมือปฏิบัติที่ไม่ได้อยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจหรือการจัดการใด ๆ ที่มีลักษณะคงที่ แต่สนามนี้ได้สร้างความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่เป็นไปตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของเกษตรกรแต่ละคน ทำให้เกิดการพึ่งพาตัวเองและความยั่งยืนขึ้นได้

แม้ว่า “โคก หนอง นา โมเดล” จะเป็นแนวทางการทำเกษตรกรรมที่เป็นการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาสู่การลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรมด้วยการพึ่งพาตัวเอง การจัดการน้ำ และสร้างการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ แต่วิถีการผลิตนี้ก็มีความแตกต่างจากทฤษฎีใหม่ โดยที่โมเดลนี้มีความยืดหยุ่นในการปรับใช้ให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศ ดิน และวิถีชีวิตของเกษตรกร ใช้หลักภูมิสังคมเป็นแนวทางในการลงมือทำ มีการสร้างพื้นที่โคกสำหรับปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่างและที่อยู่อาศัย การสร้างพื้นที่หนองสำหรับกักเก็บน้ำ ทำหลุมขุมครก และคลองไส้ไก่ การสร้างพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวหรือพืชที่มีความเหมาะสมกับบริบทและพืชที่ต้องการน้ำ เป็นการจัดสรรพื้นที่ที่มีเป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการเชื่อมโยงเครือข่ายและการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ทำให้เกิดการขยายผลและการต่อยอด นอกจากนี้วิถีการผลิตนี้ก็มีความแตกต่างกับการทำเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรผสมผสาน โดยที่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นส่วนหนึ่งของการทำเกษตรอินทรีย์ที่เกี่ยวข้องกับการลดการใช้สารเคมีและสร้างสมดุลธรรมชาติ แต่เกษตรอินทรีย์ก็ไม่ได้มีการจัดสรรพื้นที่ตามหลักการของโมเดลนี้ เกษตรกร

อินทรีย์สามารถทำได้ในขอบเขตที่กว้างกว่า ทั้งในระบบเกษตรแบบเชิงเดี่ยวหรือในระบบเกษตรแบบผสมผสาน และ “โคก หนอง นา โมเดล” มิใช่การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน แต่เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของการทำเกษตรแบบผสมผสานที่มีความเฉพาะเจาะจงในการจัดสรรพื้นที่และการจัดการน้ำที่มีเป้าหมายในการสร้างความมั่นคงทางอาหารและการใช้ชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่เกษตรผสมผสานอาจมีความหลากหลายในรูปแบบและมีเป้าหมายที่กว้างกว่า ดังนั้น “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเป็นวิธีการผลิตที่เป็นการลงมือทำที่เน้นการเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก การฟื้นฟูระบบนิเวศที่มีความแตกต่างกับวิธีการผลิตทางการเกษตรในรูปแบบอื่น ๆ อีกทั้งยังเป็นการลงมือทำที่มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับบริบทพื้นที่และวิถีชีวิตของเกษตรกรที่เป็นผู้กำหนดทางเดินในชีวิตของตนเอง เกษตรกรในวิธีการผลิตนี้จึงมีคุณค่าในความเป็นมนุษย์ด้วยการนำศักยภาพภายใน องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความสามารถในการเรียนรู้และการปรับตัว ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม มีความเพียรและความอดทน การมีความเชื่อและมีความหวัง มีกำลังใจในการลงมือทำ ตามทุนที่ตัวเองมีอยู่ เพื่อใช้ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและวิถีชีวิตของตนเอง เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงผู้รับโครงการจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้กระทำการที่มีการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ทำให้โมเดลนี้ไม่ได้เป็นเพียงโครงการด้านเกษตรกรรม แต่เป็นเครื่องมือที่ช่วยปลดปล่อยศักยภาพและเสริมสร้างคุณค่าในความเป็นมนุษย์ของเกษตรกรอย่างแท้จริง

5.2 บทสะท้อนความรู้จากตัวผู้วิจัย

ในอดีตผู้วิจัยรับรู้ถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ผ่านการเรียนรู้ในห้องเรียน จากการอ่านหนังสือ ตำราต่าง ๆ และจากข่าวในพระราชสำนัก พระราชกรณียกิจสารคดี พระราชดำรัสที่เป็นหลักคำสอนที่สำคัญในการมีความรู้ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตัวเองได้ โดยมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ภายใต้เงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม ผู้วิจัยมีการรับรู้ถึงหลักการในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในหลากหลายมิติ ทั้งในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพรวมถึงในการพัฒนาชุมชน โดยมุ่งเน้นให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยสังเกตถึงการปรากฏของพระบรมฉายาลักษณ์ภายในบ้านเรือนต่าง ๆ เป็นภาพที่คุ้นชินและแสดงถึงความระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณอันหาที่สุดไม่ได้ของประชาชนคนไทยที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ หรือภาพปฏิทินแขวนข้างผนังบ้าน ปฏิทินดังกล่าวอยู่บนโต๊ะ

ที่เป็นสัญลักษณ์ของความเคารพ ความนับถือ ความศรัทธาสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจและ
เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของประชาชนคนไทย

เมื่อครั้งหนึ่งผู้วิจัยได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปถ่ายทอดให้กับคนรุ่นใหม่ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้มีแรงบันดาลใจและมีความสนใจในการศึกษาเรียนรู้ถึงการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การพึ่งพาตนเอง ผู้วิจัยใช้ความรู้ที่เคยศึกษามาในการถ่ายทอดจนคิดได้ว่า ความรู้จากการศึกษาไม่ใช่หนทางเดียวที่จะทำให้รับรู้ถึงความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเกิดข้อคำถามตามมาว่า การมีแต่เพียงทุนความรู้ในหลักการของปรัชญานี้ยังไม่เพียงพอในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความสำเร็จ หากแต่เราในฐานะคนไทยจะนำศาสตร์พระราชานี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร เมื่อครั้งหนึ่งผู้วิจัยได้มีโอกาสทำงานร่วมกับชุมชนด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนครัวเรือนตัวอย่างด้านเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยจึงต้องเสาะแสวงหาเกษตรกรที่มีทุนที่มากไปกว่าการมีทุนความรู้ที่จะทำให้เกิดการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือ ความต่อเนื่อง และเกิดเป็นพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยค้นพบระหว่างการทำงานนั้น คือ การที่เกษตรกรต้องมีใจในการทำกิจกรรมการเกษตรจนเป็นกิจวัตรประจำวัน ไม่ย่อเย็ดให้พวกเขาทำตามเป้าหมายที่ผู้วิจัยต้องการ หากแต่สิ่งที่คุณวิจัยช่วยเหลือเขาได้ คือ การชวนคิดชวนคุย เพื่อให้พวกเขาตระหนักถึงสิ่งที่พวกเขาต้องการและอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งในขณะนั้นผลลัพธ์ที่ได้ก็มีเพียงเกษตรกรไม่กี่คนที่ลงมือทำได้สำเร็จ ผู้วิจัยจึงเกิดความสงสัยอีกว่า ประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ได้ขึ้นชื่อว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” แผ่นดินไทยอุดมสมบูรณ์กว่าแผ่นดินประเทศอื่นใด และยังได้รับฉายาว่า “ครัวของโลก” มีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และเทศกาลสำคัญหลายอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำเกษตร แต่เหตุใดจึงพบเจอเกษตรกรที่ลงมือทำภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ที่จะเป็นทางรอดในยามวิกฤต ทำให้เกษตรกรมีภูมิคุ้มกันในตนเองได้ยากยิ่งนัก ผู้วิจัยพบเจอคนในชุมชนส่วนใหญ่ที่ทำเกษตรกรรมปลูกพืช เลี้ยงสัตว์แล้วนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ถึงเวลาทำอาหารการกินก็เดินทางไปหาซื้อผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ที่ตลาดชุมชน จะมีเพียงเกษตรกรไม่กี่คนเท่านั้นที่ผลิตเพื่อการยังชีพของตนเองและครอบครัวโดยแท้จริง จวบจนเมื่อผู้วิจัยมาทำงานในตำแหน่งพัฒนาการของกรมการพัฒนาชุมชนที่มีการขับเคลื่อนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้กิจกรรมที่คนในชุมชนจะต้องไปเรียนรู้เกษตรกรที่ลงมือทำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากหมู่บ้านอื่น ผู้วิจัยจึงเกิดข้อคำถามตามมาอีกว่า แล้วเหตุใดต้องไปศึกษาหมู่บ้านอื่น ทั้ง ๆ ที่หมู่บ้านตนเองก็มีครัวเรือนที่ทำเกษตรกรรมที่ยึดในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในระดับชีวิตประจำวัน

ด้วยพื้นฐานของผู้วิจัยที่ได้รับความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักการพัฒนาชุมชนที่จะต้องตระหนักถึงปัญหาและความต้องการของชุมชน ผู้วิจัยจึงเชิญชวนคนในชุมชนออกแบบกิจกรรมเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและการเป็นเจ้าของโครงการ เพื่อหวังว่าคนที่เข้าร่วมกิจกรรมจะเห็นคุณค่าในงานพัฒนาชุมชน จึงเกิดกิจกรรมศึกษาเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่หมู่บ้านตนเอง การร่วมกันพิจารณาว่าจะเดินไปเยี่ยมชมบ้านหลังใด แปลงผักบ้านไหน การเลี้ยงสัตว์ที่บ้านใคร ผู้วิจัยก็ใช้โอกาสนี้ในการศึกษาเรียนรู้การลงมือทำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากครัวเรือนที่ร่วมกิจกรรมด้วยกัน ผลลัพธ์ที่ได้จากโครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงนั้นจึงมากกว่าที่โครงการกำหนด นั่นคือ ผู้เข้าร่วมโครงการได้ตระหนักและเห็นคุณค่าในตนเอง ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาบ้านและแปลงเกษตรของคนในหมู่บ้านเดียวกันโดยที่ปกติจะไม่สามารถเข้าถึงบ้านเหล่านั้นได้ เนื่องจากบางครัวเรือนมีงานประจำทำในช่วงเวลากลางวันส่วนมากจึงปิดบ้านไว้ กิจกรรมนี้ถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมให้แก่คนในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้าน การได้แบ่งปันกล้าไม้ เมล็ดพันธุ์ที่ได้มากกว่าที่ได้รับจากการสนับสนุนจากโครงการ ระหว่างกิจกรรมผู้วิจัยได้ยินเสียงสะท้อนว่า เขาทำเกษตรกรรมแบบนี้ได้ เพราะเขามีเงินจากงานประจำ บ้างก็ว่าเขาทำได้เพราะเขามีกำลังแรงงาน บ้างก็ว่าเขาทำได้ เพราะเขามีเครื่องจักรทางการเกษตร ผู้วิจัยจึงเริ่มเกิดความสงสัยในคำว่า “ทุน” ที่พวกเขามีอยู่ที่มีความสำคัญต่อการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจในศาสตร์ของการพัฒนาด้วยการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในปี พ.ศ. 2562 ผู้วิจัยมีโอกาสดำเนินการฝึกอบรมหลักสูตร “ผู้นำการขับเคลื่อนการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ณ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอนิ่ง จัดโดยมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชน ทำให้ได้รับความรู้ทั้งในเชิงทฤษฎีและการลงมือฝึกปฏิบัติตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการเรียนรู้กระบวนการลงมือทำ และการสร้างวิทยากรในการจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการฝึกปฏิบัติ ได้เห็นภาพของลงมือทำด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2563 ผู้วิจัยเป็นกลุ่มเป้าหมายในการเข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตร “วิทยากรและผู้นำการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ณ ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จังหวัดนครนายก จัดโดยมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชน จากนั้นผู้วิจัยได้นำความรู้ไปทดลองทำ เริ่มจากการลดปัจจัยภายนอกในการปลูกผักสวนครัว การใช้วัสดุอุปกรณ์เท่าที่มีอยู่ การผลิตปุ๋ยเพื่อใช้เอง และนโยบายในการสร้างความมั่นคงทางอาหารที่หน่วยงานให้ดำเนินการ การได้รับประสบการณ์ใน

ครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยได้คลายความสงสัยถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่แปลงมาสู่การปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรมผ่านการลงมือทำด้วยตนเองเพื่อสร้างและพัฒนากการเป็นวิทยากรที่ต้องเรียนรู้ จากการลงมือทำก่อน แต่ผู้วิจัยก็ยังติดกับดักทางความคิดว่า แล้วในทางวิชาการเราจะสร้าง ความรู้ด้วยการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้กับอนุชนคนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจในการทำเกษตรกรรมวิธีนี้ได้อย่างไรที่จะดีแผ่และขยายองค์ ความรู้ ถ้าจะทำเกษตรกรรมรูปแบบนี้จะต้องมีสิ่งสำคัญหรือมีทุนอะไรบ้าง ที่ไม่เพียงแต่มีเงินที่ สามารถซื้อทุกอย่างได้ หรือต้องมีความรู้จากการศึกษาในระบบจึงจะลงมือทำได้ จนนำมาสู่ การริเริ่มประกอบสร้างและพัฒนางานวิจัยนี้

ระหว่างดำเนินงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์สถานะของความรู้ ช่องว่างหรือ ข้อจำกัดอะไรที่ยังไม่ปรากฏในการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ มีการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ในหลากหลายประเด็น แล้วจำแนกออกมาในแต่ละประเด็นจึงพบว่า งานวิจัย ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง การประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชารูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่แสดงถึง รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปัญหาอุปสรรค และ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง รวมถึงข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาศูนย์ การเรียนรู้ และการนำศาสตร์พระราชามา ไปประยุกต์ใช้ในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งเป็นการออกแบบพื้นที่สำหรับการเกษตรที่ มุ่งเน้นการบริหารจัดการน้ำ การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการน้ำที่มี ประสิทธิภาพ และเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการ พัฒนาพื้นที่ การค้นหารูปแบบการพัฒนาพื้นที่ และผลจากการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมด้วยการ ประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” หากแต่ยังขาดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมาย ความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” การวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการ ที่นำไปสู่ความสำเร็จ และการสร้างรูปแบบการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่นำไปสู่ ความสำเร็จด้วยภววิทยา (Ontology) การมองความจริงในลักษณะของสัมพัทธนิยม (Relativist) เป็นความจริงที่ถูกกำหนดสร้างขึ้นผ่านวิธีการและระบบคิดที่หลากหลายภายใต้พื้นฐานทาง สังคมและประสบการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะ ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมานี้สามารถนำมาแลกเปลี่ยน แบ่งปันกันระหว่างบุคคลและกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมา จึงไม่ได้เป็นการสร้างความจริงที่เป็นหนึ่งเดียวและมีความเป็นสากล หากแต่เป็นความจริงที่สร้าง

ขึ้นมาในลักษณะของการมุ่งให้เกิดความรู้และการขัดเกลาความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด โดยมีญาณวิทยา (Epistemology) โดยที่ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นผู้สร้างความรู้ใหม่และผู้ร่วมวิจัยไม่ได้เป็นอิสระจากกัน หากแต่มีปฏิสัมพันธ์อย่างเชื่อมโยง เพื่อให้ความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยกำหนดสร้างร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ร่วมวิจัย ภายใต้กระบวนการทัศน์แบบสร้างสรรค์สังคม (Reconstruction) ซึ่งผลจากการวิจัยนี้จะได้ผลการวิจัยที่แตกต่างจากผลการวิจัยอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความหมายของความสำเร็จในการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” เจื่อนไขและกระบวนการที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” และได้รูปแบบการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่นำไปสู่ความสำเร็จ

เมื่อผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยและวิธีวิทยาที่ใช้สำหรับการวิจัยในเบื้องต้นแล้ว หากแต่ยังขาดแนวคิด ทฤษฎีที่จะนำมาใช้ในการอธิบาย จึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการอธิบายความหมายความสำเร็จ เจื่อนไขและกระบวนการที่ทำให้ประสบความสำเร็จจนสามารถนำมาสร้างเป็นรูปแบบการประยุกต์ใช้ตามโมเดลนี้ได้ จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ในทางสังคมศาสตร์ และพัฒนาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องการผลิต การเปลี่ยนแปลงของสังคม และวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยน และการพัฒนานั้น ผู้วิจัยพบว่า บางแนวคิดทำให้เห็นปรากฏการณ์ในระดับบุคคล บางแนวคิดทำให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากระดับโครงสร้าง หากแต่แนวคิดเรื่อง Theory of Practice ของบูร์ดิเยอ เป็นเครื่องมือทางทฤษฎีที่ทรงพลังในการทำ ความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level) และระดับโครงสร้าง (Structural Level) บูร์ดิเยอเสนอว่า การกระทำของมนุษย์ในชีวิตประจำวันไม่ได้เป็นไปอย่างอิสระเสรี หรือถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคมเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการปฏิสัมพันธ์และผลลัพธ์ของการทำงานร่วมกันระหว่างสองระดับนี้อย่างต่อเนื่อง ในระดับของโครงสร้างทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สถาบันต่าง ๆ สร้าง สนาม (Field) ที่แตกต่างกัน ซึ่งแต่ละสนามมีกฎเกณฑ์ ทรัพยากรหรือทุน และลำดับชั้นอำนาจ โครงสร้างเหล่านี้เป็นภาวะวัตถุวิสัย (Objectivity) ที่ดำรงอยู่ภายนอกตัวบุคคล และกำหนดโอกาส ข้อจำกัด และความเป็นไปได้ ในการกระทำของปัจเจกบุคคลที่เติบโตและมีปฏิสัมพันธ์อยู่ในสนาม จะค่อย ๆ ซึมซับโครงสร้างทางสังคมเหล่านั้นกลายเป็นอุปนิสัย หรือ Habitat ซึ่งเป็นระบบของแนวโน้มความโน้มเอียงและการรับรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล อุปนิสัยนี้เป็นภาวะอัตวิสัยที่เป็นผลมาจากการขัดเกลาทางสังคม และเป็นตัวกำหนดวิธีการที่ปัจเจกบุคคลคิด มีความรู้สึก และมีการกระทำ การกระทำหรือปฏิบัติการของปัจเจกบุคคลจึงเป็นการเผชิญหน้าและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างฮาบิทัสที่ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างและสนามซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้าง ปฏิบัติการนี้จึงไม่ใช่

ผลลัพธ์ที่ถูกกำหนดตายตัว แต่เป็นการต่อรอง การปรับตัว และการใช้กลยุทธ์ของปัจเจกบุคคล ภายใต้เงื่อนไขของโครงสร้าง ในขณะเดียวกันปฏิบัติการของปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดขึ้นในระดับกลุ่มหรือมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็สามารถส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมได้เช่นกัน การกระทำซ้ำ ๆ ตามแบบแผนเดิมอาจเป็นการสืบทอดและเสริมสร้างโครงสร้างเดิม ในขณะที่การกระทำที่แตกต่างออกไปหรือการต่อต้านอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในระยะยาว ผู้วิจัยจึงนำทฤษฎี Theory of Practice ของบูร์ดิเยอที่ประกอบไปด้วยแนวคิดเกี่ยวกับทุน สนาม และฮาบิทัส จะสามารถอธิบายได้อย่างครอบคลุมและลุ่มลึก

หลังจากได้วิเคราะห์ผลการวิจัยแล้วได้ปรับเปลี่ยนมุมมองของผู้วิจัย ทำให้ได้ข้อค้นพบว่า เกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้อยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่มีการให้ความหมายความสำเร็จ มีเงื่อนไขทำให้ประสบความสำเร็จ และมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่มีการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างทางสังคม ผลจากการลงมือทำอย่างต่อเนื่องสร้างฮาบิทัสใหม่ของเกษตรกรที่ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางสังคม ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นนี้เป็นทั้งผลลัพธ์ของโครงสร้างและเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง แนวคิดปฏิบัติการจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์สังคมอย่างรอบด้าน โดยคำนึงถึงทั้งอิทธิพลของโครงสร้างและบทบาทของเกษตรกรในการสร้างและเปลี่ยนแปลงสังคม ภายใต้การอธิบายด้วยแนวคิดสนามในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีโครงสร้างเฉพาะ มีกฎเกณฑ์ ทรัพยากร และการแข่งขันเพื่อช่วงชิงตำแหน่ง อำนาจ ปฏิบัติการของเกษตรกรเกิดขึ้นภายในสนามเหล่านี้ โดยมีเป้าหมายเพื่อรักษาหรือปรับปรุงตำแหน่งของตนเองในสนาม เกษตรกรมีการครอบครองทุนในความหมายของบูร์ดิเยอมีหลายรูปแบบ ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ ยิ่งกว่านี้เกษตรกรมีทุนความเป็นมนุษย์ที่เกิดมาจากความศรัทธาในศาสตร์พระราช การมีพลังสร้างสรรค์ ความเพียรพยายาม ความอดทน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันในการลงมือทำ เกษตรกรจะประสบความสำเร็จในสนามนี้ได้จะต้องมีการแข่งขันเพื่อให้สามารถครอบครองทุนบางอย่าง การช่วงชิงเพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีความได้เปรียบที่เป็นการสร้างอำนาจและบารมีในทางที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม เพื่อให้เกษตรกรสามารถได้ประโยชน์จากสนามนี้มากที่สุด และสามารถกำหนดและควบคุมสนามนี้ได้ เกษตรกรแต่ละคนมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีทั้งความยืดหยุ่น มีความสลับซับซ้อน สามารถโยกย้ายถ่ายเททุนบางอย่างเพื่อให้ได้ทุนที่มีความสำคัญเพื่อให้ได้ประโยชน์ มีตำแหน่งแห่งที่ ได้รับการยอมรับในสนามนี้ สนามของวิธีการผลิตนี้จึงมีความเป็นพลวัต เกษตรกรสามารถนำทุนที่มีมาใช้ในการแข่งขันและสร้างความได้เปรียบในสนาม ซึ่งแต่ละคนมี

ปริมาณและประเภทของทุนที่แตกต่างกันไป เมื่อเกษตรกรลงมือทำอย่างต่อเนื่องแล้วทำให้มีฮาบิทัสใหม่ ฮาบิทัสเป็นเหมือนสัญชาตญาณทางสังคมที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่ถูกสร้างขึ้นจากโครงสร้างของสนาม ฮาบิทัสเป็นตัวกำหนดวิธีการที่เกษตรกรมีการรับรู้ การประเมิน และการมีความสามารถในการตอบสนองต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ในสนาม รวมถึงการมีแนวโน้มในการเลือกกลยุทธ์และรูปแบบของการปฏิบัติการ เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้จึงไม่ได้มีความเท่าเทียมกันแต่อย่างไรก็ตาม สนามนี้ก็เปิดโอกาสให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจสามารถเข้าสู่สนามนี้ได้อย่างอิสระเสรี เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้วยวิธีการผลิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ เพื่อสร้างแหล่งอาหารและทางรอดในยามวิกฤต

นอกจากนี้ผลจากการทำงานวิจัยนี้ไม่เพียงแต่ได้ปรับเปลี่ยนมุมมองของผู้วิจัย หากแต่เกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยได้เล็งเห็นคุณค่าของการให้ข้อมูลจากปรากฏการณ์การลงมือทำตามโมเดลนี้ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญที่ต้องใช้พลังมหาศาลในการลงมือทำปลายทางของความสำเร็จนี้อาจดูสวดยหรู แต่ระหว่างทางก็คลุกฝุ่นอยู่กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ผ่านการศึกษา ค้นคว้า ทดลองทำเพื่อให้ตรงกับบริบทพื้นที่ ความรู้ ความสามารถ ศักยภาพที่มีอยู่ เกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายไม่ได้มองงานวิจัยนี้ว่า เป็นสิ่งที่แปลกแยก หากแต่เห็นว่า เป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อเติมและเสริมสร้างความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปิดรับและตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนรู้เพิ่มเติม เป็นการสะสมทุนความรู้ใหม่ที่เสริมให้เกิดแรงของสนาม “โคก หนอง นา โมเดล” ที่มีความมั่นคง และสามารถนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ไปสู่การถ่ายทอดต่อยอดให้แก่เกษตรกรรายอื่นและผู้ที่มีความสนใจในการเข้าสู่สนามนี้ ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงผลิตสร้างทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและประสบความสำเร็จในสนาม (Field) ของการทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เกิดการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจใหม่ ๆ ที่อาจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนฮาบิทัสทั้งของผู้วิจัยและเกษตรกร ทำให้เกิดมุมมองและแนวทางการปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทและเป้าหมายที่ตั้งไว้มากขึ้น เกษตรกรมีความรู้และความเข้าใจ มีความมั่นใจและสามารถต่อรองหรือปรับตัวในสนามนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการวิจัยนี้จึงมีความสำคัญที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เป็นการส่งเสริมให้พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า ความรู้ไม่ได้มาจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนภายในสนามนี้

5.3 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา เรื่อง รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

5.3.1 ข้อเสนอแนะตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ข้อเสนอแนะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีความหมายที่หลากหลาย โดยเป็นการให้ความหมายความสำเร็จจากมุมมองของเกษตรกรเอง เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ที่สะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของการประเมินผลโดยหน่วยงานของรัฐในการสนับสนุนการดำเนินงานตามแนวทางตามโมเดลนี้ เกษตรกรในฐานะผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ที่มีการลงมือปฏิบัติจริงย่อมที่จะมีเป้าหมายในการลงมือทำตามความรู้ ความสามารถ ศักยภาพ และตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรแต่ละคนที่มีไม่เหมือนกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้มีการรับรู้และตีความความสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกันไปตามผลจากการลงมือทำ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ความหมายความสำเร็จจึงมีความเป็นพลวัตสูง สามารถปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและประสบการณ์ของเกษตรกรแต่ละคน แต่หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนมักให้ความสำคัญความสำเร็จภายใต้กรอบของการดำเนินงานที่ตายตัว ความสำเร็จเป็นแบบวัตถุนิยม ทำให้ขาดความเป็นพลวัต เป็นการก้าวข้ามความสำเร็จในมิติเชิงคุณภาพและเชิงอัตวิสัยที่เกษตรกรในฐานะผู้ลงมือทำได้ให้ความหมายความสำเร็จด้วยตัวเอง ทำให้เกษตรกรมีความรู้สึกถึงการแปลกแยกหรือมองว่า โครงการอาจไม่ตอบโจทย์ความต้องการที่แท้จริงของตนเอง ผลจากการวิจัยนี้จึงเป็นเสียงสะท้อนที่สำคัญว่า หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนในการดำเนินงานจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการให้ความหมายความสำเร็จในทัศนะและมุมมองของเกษตรกร เป็นการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการกำหนดและประเมินความสำเร็จด้วยตนเอง ไม่เพียงแต่จะทำให้โครงการบรรลุเป้าหมายที่แท้จริงในระดับบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นการเสริมสร้างพลังให้กับเกษตรกรในฐานะของผู้ที่ลงมือทำที่มีการรับรู้และมีการตีความในการให้ความหมายความสำเร็จจากการลงมือทำที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่มีความยั่งยืน ตอบโจทย์ชีวิต และทำให้สามารถต่อยอดและพัฒนา การลงมือทำวิธีการผลิตนี้เป็นไปได้อย่างต่อเนื่องตามบริบทและความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีเงื่อนไขของการลงมือทำที่ประกอบไปด้วยเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม เงื่อนไขที่ทำให้ได้ประโยชน์จากสนาม และเงื่อนไขที่ทำให้ได้กำหนดและควบคุมสนาม ผลจากการวิจัยนี้เป็นการตอกย้ำว่า การเปลี่ยนผ่านสู่วิธีการผลิตนี้ไม่ได้เป็นเส้นทางที่เรียบง่าย แต่เป็นสนามที่เกษตรกรจะต้องอาศัยการบริหารจัดการทุน และมีกลยุทธ์ในการใช้ทุนที่หลากหลาย ต้องมีความตระหนักถึงการวิเคราะห์และทบทวนทุนที่ตัวเองมีอยู่ และแสวงหาทุนใหม่เพื่อสร้างความได้เปรียบ อัน

เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมเพียงอย่างเดียวไม่ได้เป็นสิ่ง ที่เพียงพอที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ ความรู้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของทุนทางวัฒนธรรม ในขณะที่ การลงมือทำจริงนั้นจะต้องอาศัยการเชื่อมโยงและการประยุกต์ใช้ทุนที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ คือ ทุนความเป็นมนุษย์ โดยที่มนุษย์มีความคิด ความ เชื่อ มีทัศนคติ มีพลังกายและพลังปัญญาที่ทรงพลังและมักถูกมองข้ามในการทำเกษตรกรรม ที่ ผ่านมาหน่วยงานที่มีภารกิจในการส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกรรมมักจะมุ่งเน้นไปที่การจัดสรร งบประมาณ การอบรม ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีการทำเกษตรกรรม การจัดหาปัจจัยทาง การผลิต โดยละเลยทุนภายในที่เกษตรกรมีอยู่ที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อน เพื่อให้สามารถเผชิญ กับความท้าทาย ปัญหาอุปสรรค ความไม่แน่นอนของการทำเกษตรกรรมโดยไม่ย่อท้อ การมี ทัศนคติเชิงบวก การเรียนรู้จากปัญหาและความผิดพลาด และที่สำคัญ คือ เกษตรกรจะต้องมี ความมุ่งมั่น อดทนที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งมากกว่าเทคนิควิธีใด ๆ ในการลงมือทำที่ทำให้ ประสบความสำเร็จ การจะสนับสนุนเกษตรกรในวิถีการผลิตนี้จึงควรที่จะเน้นการวิเคราะห์ถึงทุนที่ เกษตรกรมีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนแรงงานที่มีความสำคัญที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างสร้างสรรค์ และทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่เพียงแต่ช่วยให้เกษตรกรไม่เกิดความย่อท้อและล้มเหลวเท่านั้น แต่ยังเป็นทุนที่สร้างความรู้ถึงการเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจในการลงมือทำ เกษตรกร สามารถใช้ทุนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการรวมกลุ่ม สร้างเครือข่ายในการทำร่วมกันที่ยั่งยืนให้เห็น ถึงศักยภาพในการลงมือทำที่เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มี ความต่อเนื่อง ทำให้เกิดอำนาจในการต่อรอง การแบ่งปันความรู้ การสร้างเครือข่าย การเข้าถึง ตลาด งานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นถึงมิติที่มีความสลับซับซ้อนของเงื่อนไขและกระบวนการใน การลงมือ ทำ การตระหนักถึงทุนที่หลากหลาย การสนับสนุนในการดำเนินงานตามแนวทางนี้จึงควรที่จะ ปรับเปลี่ยนจากแนวคิดแบบ top-down ที่เน้นการจัดหา ปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำความเข้าใจทุน และหาปทัสของเกษตรกรแต่ละคน รวมทั้งให้การส่งเสริมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์ จากทุนอย่างเต็มศักยภาพของเกษตรกรแต่ละบุคคลมากที่สุด

ข้อเสนอแนะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ความสำเร็จของการลงมือทำตาม วิถีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้มาจากองค์ประกอบเดียว แต่เป็นผลมาจากการบูรณาการองค์ประกอบที่หลากหลาย ไม่ได้มองทุกอย่างแบบลดทอนหรือเป็นการมอง ความสำเร็จผ่านมุมมองที่แคบเกินไป แต่ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จจะเกิดขึ้น ได้นั้นต้องอาศัยองค์ประกอบที่เป็นองค์รวม เป็นการผสมผสานพลังในการขับเคลื่อน ไม่เพียงแต่มีที่ดิน เงินทุน ความรู้ทางทฤษฎีเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งที่จะรับประกันว่าประสบความสำเร็จใน

การลงมือทำได้ แต่วิธีการผลิตนี้ต้องอาศัยเครื่องมือ กระบวนการในการลงมือทำ เพื่อจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง เป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ได้อย่างสอดคล้องและเป็นระบบ การขาดซึ่งองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง หรือการที่องค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง ไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ อาจจะทำให้เกิดช่องว่างที่ยากที่จะเติมเต็มและนำไปสู่ความล้มเหลวได้ในที่สุด เกษตรกรที่เข้ามาอยู่ในสนามนี้ไม่เพียงแต่มีกระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝึกอบรมเพื่อให้ได้ความรู้เชิงเทคนิควิธีเพื่อให้อยู่ในสนามนี้ได้เท่านั้น แต่เกษตรกรจะต้องมีการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้เกิดการวิเคราะห์ทุนที่ตัวเองมีอยู่ และมีการเชื่อมโยงทุนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนแรงงานที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ การปรับตัว การเปลี่ยนแปลง ซึ่งแตกต่างกับโมเดลการปฏิบัติอื่น ๆ ที่มักเน้นการให้ความรู้สำเร็จรูป การจัดหาปัจจัยการผลิต โดยปราศจากการวิเคราะห์ถึงศักยภาพและบริบทเฉพาะตัวของเกษตรกรแต่ละคน ผลการวิจัยนี้เสนอแนะให้หน่วยงานสนับสนุนในการขับเคลื่อนโมเดลนี้ได้ให้ความสำคัญกับทุนภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนความเป็นมนุษย์ที่มีทั้งกำลังกายและกำลังปัญญาในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเชื่อมโยงกับทุนอื่น ๆ เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการลดการพึ่งพาทุนภายนอก รูปแบบความสำเร็จที่ได้จากการพัฒนาในงานวิจัยนี้จึงมีความสลับซับซ้อนและสามารถนำไปใช้ในการลงมือทำได้ที่ท้าทายให้หน่วยงานสนับสนุนการขับเคลื่อนต้องทบทวนบทบาทและแนวทางในการทำงานอย่างจริงจัง จากการเป็นผู้จัดหา ผู้ส่งเสริม ผู้สนับสนุน ผู้ฝึกอบรมหรือสอนเพียงอย่างเดียวสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวก ผู้เชื่อมโยง ผู้เสริมพลังให้แก่เกษตรกร ด้วยการนำเอาองค์ประกอบที่หลากหลายมาผสมผสานรวมกัน และสร้างความสำเร็จในแบบฉบับบริบทเฉพาะของเกษตรกรแต่ละคน ซึ่งความสำเร็จไม่ได้วัดที่จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ หรือผู้ที่ลงมือทำหรือพื้นที่ที่ปรับเปลี่ยนไปตามแบบแผนที่สำเร็จรูปเท่านั้น แต่ความสำเร็จเกิดจากความสามารถในการบูรณาการองค์ประกอบ การประกอบสร้างของทุนต่าง ๆ ของเกษตรกรแต่ละคนที่ทำให้สามารถยืนหยัดอยู่ในวิธีการผลิตนี้ได้อย่างยาวนานที่สุด และนำไปสู่การเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็งจากภายในตัวบุคคลสู่ภายนอกที่เป็นเศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชนและสังคม

5.3.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

5.3.2.1 เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางนี้ มีการให้ความหมายความสำเร็จตามเป้าหมาย ศักยภาพ ความสามารถ ในฐานะผู้กระทำการที่ลงมือทำด้วยตนเอง เป็นผลการวิจัยที่ได้ จึงเสนอให้มีการนำข้อสรุปในงานวิจัยนี้ไปใช้ในการศึกษาและทำวิจัยเชิงสถิติถึงการให้ความหมายความสำเร็จในแต่ละมิติ เพื่อประเมินความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการได้ครบถ้วนและสมบูรณ์ตรงตามทัศนะและการตีความของเกษตรกรมากยิ่งขึ้น

5.3.2.2 การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ต้องทำตามบริบทเฉพาะตน เกษตรกรที่จะเริ่มลงมือทำเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตอาศัยเงื่อนไขและกระบวนการในลงมือทำแบบเป็นขั้นเป็นตอน เป็นข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยนี้ จึงเสนอให้มีการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในการศึกษาและทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเชื่อมโยงทุนแรงงานกับทุนอื่น สำหรับเกษตรกรที่กำลังริเริ่มลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการลงมือทำที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และเกษตรกรแต่ละบุคคล

5.3.2.3 งานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” โดยที่เกษตรกรจะต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าสู่สนาม และมีกระบวนการการใช้ทุนต่าง ๆ มีการนำทุนที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ การสะสมทุนใหม่ การผสมผสานทุนเก่าและใหม่ และการแลกเปลี่ยนทุนที่มีความจำเป็นในสนามนี้ที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และนำมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่สามารถนำไปใช้ในการศึกษาและทำวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในวิถีการผลิตอื่นที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิต

5.3.2.4 เกษตรกรในวิถีการผลิตนี้มีการเชื่อมโยงสนามต่าง ๆ ทั้งสนามก่อนที่จะเข้าสู่สนาม “โคก หนอง นา โมเดล” การเชื่อมโยงสนามอื่น ๆ ในระหว่างลงมือทำ การมีทุนที่ถูกนำมาใช้และแปรเปลี่ยนรูปภายในสนามนี้ที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการเฉพาะ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ จึงมีข้อเสนอให้มีการศึกษาและทำวิจัยในมิติอื่น ๆ ที่กว้างขึ้นในมิติของการส่งต่อข้ามสนาม เพื่อสะท้อนให้เห็นผลลัพธ์จากการลงมือทำโมเดลนี้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรในสนามอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสนามการเมือง สนามวัฒนธรรม สนามการศึกษา สนามเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ให้แก่เกษตรกร ในฐานะของผู้กระทำการในการกำหนดชีวิตของตนเอง

5.3.3 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

5.3.3.1 เงื่อนไขความเป็นมนุษย์ เป็นข้อสรุปที่สำคัญในงานวิจัยนี้ โดยเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็นในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เกษตรกรต้องมีความพร้อมของทุนแรงงาน มีความหมายครอบคลุมถึงการมีกำลังแรงงาน ความมุ่งมั่น ตั้งใจ การทุ่มเทเวลาในการลงมือทำ เป็นการลดการพึ่งพาทุนทางเศรษฐกิจในระยะเริ่มต้น ซึ่งเกษตรกรที่จะเข้าสู่วิถีการผลิตนี้จะต้องมีการเชื่อมโยงทุนแรงงานในฐานะที่เป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในการปรับใช้ร่วมกับทุนอื่น ๆ เพื่อให้ประสบความสำเร็จ งานวิจัยนี้จึงท้าทายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนบุคคลที่มีความพร้อมในการลงมือทำด้วยทุนแรงงานของตนเองที่จะทำให้เกษตรกรมีความเต็มใจ พร้อมทั้ง

จะนำกำลังแรงงานมาใช้ และนำไปสู่การสะสมและเปลี่ยนรูปเป็นทุนอื่น ๆ ที่จะทำให้เกิดความสำเร็จจากการวิธีการผลิตนี้อย่างแท้จริง

5.3.3.2 ความหมายความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เผยให้เห็นถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยว่า ความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับทุนทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับตัวเงินเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการและการเปลี่ยนรูปทุนแรงงานให้เป็นทุนที่หลากหลาย ความรู้ใหม่ที่ได้นี้จึงเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับหน่วยงานที่จะให้การสนับสนุนในการกำหนดหลักเกณฑ์การใช้ทุนแรงงาน เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดความสำเร็จที่จะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างพื้นที่ตามบริบทเฉพาะ การสนับสนุนการใช้ทุนแรงงานเป็นการเปลี่ยนรูปทุนแรงงานให้เป็นความสามารถ และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อให้เกิดความสำเร็จจากการวิธีการผลิตนี้

5.3.3.3 ที่ดินเป็นทุนทางกายภาพที่มีความสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสำหรับการเริ่มต้นลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินได้อย่างหลากหลาย เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ เกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้กระทำการที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาสีเขียวแวดล้อม ซึ่งเป็นผลการวิจัยที่ได้ในครั้งนี้ จึงเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานมีการบูรณาการในการทำงานและปรับปรุงกลไกในการสนับสนุน โดยให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินที่รัฐจัดหาให้อย่างเต็มที่ มีการรับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีการบูรณาการในการทำงานด้วยการวางแผนผังที่ดิน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสนับสนุนทางเทคนิคเพื่อเพิ่มมูลค่าทุนที่ดิน การสนับสนุนการออกแบบ การยกระดับที่ดินสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้จึงเป็นการปลดล็อกศักยภาพของทุนที่ดินผ่านการให้สิทธิการใช้ที่ดิน และการสนับสนุนแบบบูรณาการ เพื่อให้เกษตรกรที่มีความต้องการที่ดินใช้ในการลงมือทำได้อย่างเต็มที่ เป็นรากฐานสำคัญของการพึ่งพาตนเอง

5.3.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นวิธีการผลิตหนึ่งที่เป็นมากกว่าโครงการเศรษฐกิจพอเพียง แต่เป็นนโยบายแห่งการเรียนรู้และการประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างมนุษย์กับทุน เป็นการเชื่อมโยงชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างมีจิตวิญญาณ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อยกระดับโมเดลนี้สู่การขับเคลื่อนทางสังคม และในระดับประเทศ ดังนี้

5.3.4.1 เกษตรกรอยู่ในฐานะผู้ลงมือทำที่มีการให้ความหมายความสำเร็จจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นผลการวิจัยที่ได้จากงานวิจัยนี้ จึงเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายในการขับเคลื่อนการ

ดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ควรให้ความสำคัญกับการรับรู้ การตีความ การให้ความหมายความสำเร็จจากมุมมองของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงผู้รับนโยบายที่มีหน้าที่ในการปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกกำหนดมาจากเบื้องบน แต่เกษตรกรเป็นผู้สร้างความรู้ที่มีประสบการณ์ มีภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากปัญหาและความท้าทายที่เผชิญหน้าในการลงมือทำ ได้เรียนรู้ ปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่มักจะถูกมองข้ามไปในกระบวนการของการกำหนดนโยบายแบบรวมศูนย์ แต่เกษตรกรเป็นผู้มีความสามารถ มีศักยภาพ มีเป้าหมายในการลงมือทำ การนำข้อมูลและองค์ความรู้ในระดับของผู้ปฏิบัติการไปสู่การกำหนดเป็นโครงสร้างและกรอบนโยบายจะช่วยให้นโยบายสามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ได้อย่างแท้จริง เป็นนโยบายที่สร้างมาจากฐานความเข้าใจในประสบการณ์และภูมิปัญญาของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนนโยบายและย่อมที่จะมีความมุ่งมั่นที่จะลงมือทำและผลักดันให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าการเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง ยิ่งไปกว่านั้นผลจากการลงมือทำและความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบอย่างทำให้พื้นที่ของเกษตรกรเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นแรงบันดาลใจที่ทรงพลังที่สะท้อนถึงเรื่องราวของความสำเร็จที่มีพลังในการกระตุ้นและสร้างความเชื่อมั่นมากกว่าการนำเสนอข้อมูลเชิงทฤษฎี หรือวัดความสำเร็จภายใต้การดำเนินงานของโครงการ การกำหนดนโยบายจากผู้ปฏิบัติการจึงเป็นเรื่องของความเป็นธรรม และเป็นการเสริมสร้างพลังให้กับเกษตรกรที่จะเป็นฐานรากสำคัญของการพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน

5.3.4.2 เกษตรกรที่อยู่ในวิถีการผลิตนี้มีเงื่อนไขและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต มีกลยุทธ์ของการใช้ทุน ทั้งการได้มาซึ่งทุนเก่า สะสมทุนใหม่ แลกเปลี่ยนทุน ผสมผสานทุน และใช้ทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำกำลังแรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัวมาใช้ในการลงมือทำ ทำให้เกิดความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เป็นข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัย จึงเสนอแนะให้หน่วยงานที่สนับสนุนในการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ควรกำหนดนโยบายในการส่งเสริมการสร้างทุนใหม่ โดยที่ไม่ได้เป็นเพียงการเพิ่มจำนวนเงินงบประมาณ หรือทรัพยากรที่จับต้องได้เท่านั้น แต่่นโยบายควรถูกออกแบบมาด้วยการนำทุนแรงงานที่เกษตรกรมีอยู่มาใช้ในการลงมือทำและมีการเชื่อมโยงกับทุนอื่น ๆ โดยทุนแรงงานเป็นทุนที่มีความสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตัวเองได้ ไม่ได้เป็นต้นทุนที่ต้องลดทอนลงไป แต่เกษตรกรมีทุนแรงงานทั้งทางกายและทางปัญญาในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ปรับตัว การบูรณาการซึ่งทุนต่าง ๆ เป็นการประกอบสร้างความสัมพันธ์ของทุนเข้าด้วยกันทั้งในมิติเชิงคุณภาพและเชิงนามธรรมจะเป็นการส่งเสริมและเสริมสร้างการยกระดับ

การลงมือทำ นำไปสู่การลงทุนในศักยภาพของมนุษย์และสร้างความยั่งยืนของระบบนิเวศทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

5.3.4.3 ความสำเร็จของการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เกษตรกร คือ ผู้ที่สร้างความรู้ด้วยการนำกำลังแรงงานและที่ดินมาใช้ในการลงมือทำ ด้วยการมีความมุ่งมั่นและมีแรงจูงใจ ที่ดินจึงเป็นทุนทางกายภาพที่มีความสำคัญ และเกษตรกรมีการสร้างความรู้จากการปฏิบัติงานจริง เกิดการเรียนรู้การแก้ไขปัญหา และสร้างภูมิปัญญาใหม่ ๆ ในการจัดการดิน น้ำ และสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ให้ตรงตามบริบทพื้นที่เฉพาะตน ผลจากการวิจัยนี้จึงนำมาสู่การเสนอนโยบายด้วยการเปลี่ยนบทบาทของรัฐ จากการผู้ให้การสนับสนุนมาเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ที่สนับสนุนการลงมือทำ และการสร้างทุนให้แก่เกษตรกร ด้วยการให้สิทธิการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การสนับสนุนงบประมาณหรือวัสดุอุปกรณ์ โดยเชื่อมโยงกับการนำกำลังแรงงานของตนเองมาปรับใช้ การจัดเวทีให้เกษตรกรเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยการให้เกษตรกรได้เป็นต้นแบบในการถ่ายทอดประสบการณ์จริงแก่ผู้สนใจ ทำให้เกิดเครือข่ายของผู้ปฏิบัติ และเกิดการรับรองสถานะทางสังคม การปรับเปลี่ยนพื้นที่สู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ เพื่อยกระดับสถานะและบทบาทให้เกษตรกรภายในสังคม หน่วยงานรัฐจึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทที่นำไปสู่การเกิดภาครัฐแห่งการเรียนรู้ด้วยการใช้ฐานข้อมูลชีวิต ไม่ใช่เพียงแค่ตัวเลขผลผลิต หรือตัวเลขในการเบิกจ่ายงบประมาณ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนนโยบายให้เชื่อมโยงกับภูมิสังคมของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ การสร้างความยั่งยืนให้แก่โครงการด้วยการขับเคลื่อนการสร้างแรงจูงใจภายในของเกษตรกร ไม่ใช่เพียงการพึ่งพาเงินอุดหนุนจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวที่จะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริงในระยะยาว

5.3.4.4 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรในวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” สามารถ “ประกอบสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับทุน” ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ใช่แต่ทุนที่เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว งานวิจัยนี้จึงเสนอให้มีการเปลี่ยนจุดเน้นการสนับสนุนของภาครัฐที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตของประชาชนที่ครอบคลุมมิติความเป็นอยู่ไม่ใช่เพียงแต่การมีความมั่นคงทางด้านรายได้เท่านั้น ด้วยการบูรณาการทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนระบบสนับสนุนจากทุนเศรษฐกิจไปสู่ทุนแบบบูรณาการ เปลี่ยนตัวชี้วัดความสำเร็จในการขับเคลื่อนงานของภาครัฐจากการวัดเป็นตัวเลขผลผลิตไปสู่การวัดความอยู่ดีมีสุขของเกษตรกร การให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงทุนในทุก ๆ ด้านให้มีความสอดคล้องกัน คำนึงถึงการสร้างความมั่นคง ทำให้

เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการแก้ไขปัญหา การปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหารและชีวิต

5.3.4.5 เกษตรกรที่เข้าสู่สนามนี้นำที่ดินที่ตัวเองมีอยู่มาเข้าร่วมดำเนินงาน และการลงทุนทำด้วยกำลังแรงงานในการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ตามหลักการ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ไม่ได้เป็นเพียงการทำเกษตรกรรม แต่คือ กระบวนการเรียนรู้และการทดลองทำ การสร้างพื้นที่ใหม่ให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ เป็นองค์ความรู้ใหม่ในงานวิจัยนี้ที่เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิต งานวิจัยนี้จึงมีข้อเสนอในการจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ “โคก หนองนา แห่งชาติ” ที่มีรากฐานมาจากองค์ความรู้จากการวิจัยที่พบว่า เกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ส่วนตัวให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และสามารถสร้างปัญญาปฏิบัติ (Praxis) ได้ด้วยตนเอง โดยการถอดบทเรียนจากผู้ปฏิบัติจริง การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ การต่อยอดให้เป็นหลักสูตรในการพัฒนาศักยภาพ หลักสูตรแบบผู้ร่วมเรียนรู้ การสร้างบุคลากรภาครัฐเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดจากผู้สั่งการให้เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ และเข้าใจความสำคัญของทุนที่หลากหลายที่เกษตรกรมีอยู่ การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งการสร้างตำแหน่งแห่งที่ทางปัญญา การรับรองสถานะและบทบาทของเกษตรกรในการเป็นผู้สร้างความรู้ในระดับชาติ เป็นการปรับเปลี่ยนจากโครงการสู่ความยั่งยืน การขยายเครือข่ายทางสังคม และภาครัฐจะสามารถกำหนดนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญาปฏิบัติและข้อมูลชีวิตจริงของเกษตรกรที่นำไปสู่การตอบโจทย์ความต้องการที่แท้จริงของประเทศ การจัดตั้งสถาบันจึงเป็นการลงทุนที่เกี่ยวข้องกับทุนทางปัญญาและทุนทางสังคม อันเป็นผลผลิตจากการลงมือทำด้วยกำลังแรงงานและทุนที่ดินของเกษตรกร ซึ่งเป็นแนวทางที่ยั่งยืนที่สุด

5.3.4.6 ผลการวิจัยตอบย้ำให้เห็นว่า เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับนโยบาย แต่เป็นผู้กระทำการที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ในหลากหลายมิติ ทั้งความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างและปัจเจกบุคคล เกษตรกรแต่ละคนต้องลงมือทำและปรับตัวภายใต้ข้อจำกัดของโครงสร้างภายนอก ความสำเร็จจึงเป็นผลมาจากการประยุกต์ใช้ความรู้ส่วนตัวเข้ากับโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอัตวิสัย คือ วิธีคิด แรงจูงใจ ความเชื่อ และจิตวิญญาณของเกษตรกรในการพึ่งพาตนเองที่เป็นแรงขับเคลื่อนที่มองไม่เห็น แต่สำคัญยิ่งกว่าเงินทุนและวัตถุดิบ คือ ทุนทางกายภาพที่จับต้องได้ โครงสร้างกฎกติกาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงภายในสนาม จึงเสนอให้มีการกำหนดนโยบายธนาคารความรู้เกษตรกร เพื่อสร้างฐานเกษตรแห่งความรู้ โดยธนาคารความรู้เกษตรกร ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรวบรวมและยกระดับความรู้ที่ซับซ้อนให้กลายเป็นสินทรัพย์ทางปัญญาของท้องถิ่น

ทำหน้าที่ในการเก็บรวบรวมเรื่องราว ความสำเร็จ และวิถีคิด การบันทึกบทเรียน การปรับตัว (Data for Human Development) การนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายเชิงจิตวิญญาณและวัฒนธรรม การใช้ข้อมูลเชิงอัตวิสัยที่ช่วยให้ผู้บริหารงานในพื้นที่ได้ออกแบบนโยบายที่ไม่มุ่งเน้นการเติบโตทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ส่งเสริมความอยู่ดีกินดี ความผาสุก ความภาคภูมิใจ และความมั่นคงทางใจ การกำหนดนโยบายเชิงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีการผลิตนี้ การกำหนดแนวทางธนาคารของความรู้เกษตรกร ช่วยสร้างเกษตรกรแห่งความรู้ที่แตกต่างจากเศรษฐกิจกระแสหลักมุ่งเน้นเศรษฐกิจแห่งความรู้ (Knowledge-based Local Economy) การสร้างมูลเหตุจากทุนชีวิต การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการที่เกิดจากความรู้และจิตวิญญาณของเกษตรกรเอง มีความรู้ในการพึ่งพาตนเอง การมีตำแหน่งแห่งที่ที่มีความมั่นคงเกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้สร้างความรู้ที่ได้รับการยอมรับและมีอำนาจในการกำหนดทิศทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

5.3.4.7 เมื่อเกษตรกรในวิถีการผลิต “โคก หนอง นา โมเดล” คือ ผู้ที่สร้างความรู้และเป็นผู้พัฒนาจากการลงมือปฏิบัติ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ จึงมีข้อเสนอเชิงนโยบายในการกำหนดการให้สิทธิและสนับสนุนเกษตรกรในฐานะนักพัฒนา นักวิจัยจากชีวิตจริง (Development Practitioner) เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการลงทุนด้วยการนำที่ดินและกำลังแรงงานมาใช้ในการลงมือปฏิบัติ โดยที่ดินเป็นห้องปฏิบัติการทางธรรมชาติ และกำลังแรงงานเป็นการลงทุนหลักด้วยการลงมือทำ เป็นการสร้างปัญญาปฏิบัติด้วยการผลิตความรู้ที่สลับซับซ้อนและเหมาะสมกับบริบททางภูมิสังคมผ่านการปรับตัวต่อความท้าทายทางสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ เกษตรกรเป็นผู้ถือครองฐานข้อมูลเชิงคุณภาพที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและการอยู่รอดที่รัฐควรนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายด้วยการยอมรับและพลิกโฉมภาพลักษณ์ของเกษตรกรไทย จากภาพจำของเกษตรกรจะเปลี่ยนจาก “ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือหรือคนจน” เป็น “ผู้ทรงปัญญาแห่งแผ่นดิน” หรือ “ผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคงทางชีวิตและสิ่งแวดล้อม” เป็นฐานรากของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพิ่มศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจให้แก่เกษตรกรที่ช่วยเพิ่มทุนทางสัญลักษณ์ ทำให้คนรุ่นใหม่และผู้ที่มีความสนใจเห็นคุณค่าและมีความสนใจในการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมที่เน้นการสร้างสรรค์ การสร้างเศรษฐกิจแห่งความรู้เพื่อไปต่อยอดเชิงเศรษฐกิจในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงปัญญา การสร้างแบรนด์สินค้าจากภูมิปัญญา และการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ระดับนานาชาติ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแห่งความรู้ที่มีความยั่งยืน

บรรณานุกรม

- Babin Barry J. , R. D. W., Griffin Mitch, . (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of consumer research*, 20(4), 644-656.
- Bentham Jeremy. (1964). *Approach to Ethics*. Oxford University.
- Biernacki, P. and Waldorf, D. (1981). Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. *Sociological Methods & Research*, 10(2), 141-163.
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Polity Press
- Braidotti, R. (2019). *Posthuman Knowledge*. Polity Press
- Bold, C. (2012). *Using Narrative in Research*. SAGE Publications.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1993a). *The Field of Cultural Production: Essay on Art and Literature*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1993b). *Sociology in Question* (18th ed.). Sage.
- Bourdieu, P. (1994). *In other words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1994). *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Seuil.
- Bourdieu, P. (1997). "The Forms of Capital" in Halsey, A.H., H. Lauder, P. Brown and A.S. Wells (eds). *Education: Culture, Economy, Society*. Oxford University Press.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory*. Sage publications.
- Chevalier, S. a. C., C. (2010). *Dictionnaire Bourdieu*. Ellipses.
- Daenekindt, S. (2017). The experience of social mobility: social isolation, utilitarian individualism, and social disorientation. *Social Indicators Research*, 133(1), 15-30.
- Division, U. S. (2021, March 3). *Households and Families*.
<https://unstats.un.org/unsd/demographicsocial/sconcerns/family/index.cshtml#docs>
- Durkheim, E. (1893). *The Division of Labour in Society*. The Free Press.
- Durkheim, E. (1982). *Introduction to Sociology: The Rules of Sociological Method*. The Free Press. <http://www.cf.ac.uk/socsci>

- El Hedhli, K., Chebat, J. C., and Sirgy, M. J. (2013). Shopping well-being at the mall: Construct, antecedents, and consequences *Journal of business research*, 66(7), 856-863.
- Encyclopedia Britannica. (1768, December 2). *Utilitarianism*.
<https://www.britannica.com/topic/utilitarianism-philosophy/Historical-survey>
- Frankl, V. E. (1985). *Man's search for meaning: revised and updated*. Washington square press.
- Fulcher, J. (2004). *Capitalism: a very short introduction*. Oxford University.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Strategies for Qualitative Research. Aldine.
- Helmefalk. (2016). Multi-sensory congruent cues in designing retail store atmosphere: Effects on shoppers' emotions and purchase behavior. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 38, 1-11.
- Hilgers, M., & Mangez, E. (2015). *Bourdieu's Theory of Social Fields Concept and application*. Routledge.
- Hirschman, E. C., and Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-107.
- Hoffman, D. a. N., T. . (1996). Marketing in Hypermedia Computer-Mediated Environments: Conceptual Foundations. *Journal of Marketing*, 60(3), 50-68.
- Horkheimer, M. (1972). *Traditional and Critical Theory*. In *Critical Theory: Selected Essays*. Continuum Pub. Corp.
- Johnson, A. G. (2000). *The blackwell dictionary of sociology*. Wiley-Blackwell.
- Marx, K., & Engels, F. (1970). *The German ideology (Part 1)*. International Publishers.
- Marx, K. (1963). *The Poverty of Philosophy*. International Publishers.
- Marx, K. (1964). *Pre-Capitalist Economic Formations*. International Publishers.
- Marx, K. (1967). *Capital: A Critique of Political Economy (Vol.1)*. International Publishers.
- Marx Karl, and Engels Friedrich. (1977). *Selected Works (Vol.1.)*. Progress Publishers.
- Ollman, B. (1976). *Alination (2nd ed.)*. Cambridge University Press.

Prachachat News. (2021, Sep 3). *The “Khok-Nong-Na” Model, Revolutionizes green areas across the country to improve people’s quality of life.* Prachachat News.

<https://www.prachachat.net/public-relations/news-752996>

Richardson, J. (1986). *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education.* Greenword.

Ritzer, G. (1992). *Sociology Theory* (3rd ed.). McGraw-Hill, Inc.

Smelson Neil J. (1973). “*Toward a Theory of Modernization in the modern society,*” in *Social Change: Sources, Patterns and Consequences.* edited Etzioni, Amitai and Etzioni, Eva. Basic Book.

Smith, M. R. a. L. M., eds. (1994). *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism.* MIT Press.

Sowittayasakun, P. (2021, February 10). *The mobilization of King's philosophy to the sustainable development goals (SDGs) Chapter 6 on the “Khok-Nong-Na” Model for building a sustainable lifestyle.*

https://www.egat.co.th/index.php?option=com_content&view=article&id=3208:csr2019110801&catid=32&Itemid=169

Stephen J. Ball. (2023). Precarious success and the conspiracy of reflexivity: questioning the ‘habitus transformation’ of working-class students at elite universities. *Contemporary Dynamics of Student Experience and Belonging in Higher Education*, 62(5), 1-33.

Thomson, P. (2008). *Field M. Grenfell Pierre Bourdieu: Key Concepts.* Acumen Publishing.

Webb, J., Schirato, T., และ Danaher, G. (2002). *Understanding BOURDIEU.* Sage.

Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence. *The Journal of Marketing*, 52(3), 2-22.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. (2021, ธันวาคม 25). “โคก หนอง นาโมเดล”ทางรอดสู่ “ความยั่งยืน” ด้วย “ความพอเพียง”. <https://www.egat.co.th/home/20211225-art023/> กองทัพเรือ. (ม.ป.ป.). โครงการ โคก หนอง นา.

<https://www.navy.mi.th/dcceb06a557cf7bf204acedeec031e81>

กรมการพัฒนาชุมชน. (2564). *การประยุกต์ทฤษฎีใหม่สู่ โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง.*

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

กรมการพัฒนาชุมชน. (2568). ข้อมูลประกอบการประชุมกับอนุกรรมการศึกษาต้นทุนต่อหน่วย และสูตรการคำนวณงบประมาณหรือเงินอุดหนุนสำหรับจัดทำบริการสาธารณะของ หน่วยงานของรัฐรายละเอียดโครงการ “โคก หนอง นา”. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

กรมราชทัณฑ์. (2565, พฤษภาคม 18). กรมราชทัณฑ์ จัดโครงการประกวดศูนย์การเรียนรู้ โครงการพระราชทานฯ โคก หนอง นาแห่งน้ำใจและความหวัง กรมราชทัณฑ์ (เรือนจำ ต้นแบบ โคก หนอง นา โมเดล). <http://www.correct.go.th/?p=103964>

กรมราชทัณฑ์. (ม.ป.ป.). เอกสารแนบท้ายรายละเอียดในการดำเนินงานโครงการพระราชทานใน. <http://www.correct.go.th/infosaraban64/letter/filepdf/1629100600.pdf>

กมลฉัตร กลัดแก้ว, อภิชาติ ใจอารีย์, และ สันติ ศรีสวนแดง. (2559). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเจตคติต่ออาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรในอำเภอด่านมะขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี. วารสารการเมืองการปกครอง, 6(2), 377-393.

กรมการพัฒนาชุมชน. (2565a). แนวทางการดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” (ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565-2568). กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

กรมการพัฒนาชุมชน. (2565b). รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล”. . สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.

กรมวิชาการ. (2539). แนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กองวิจัยทางการศึกษา.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2564). รายงานผลการถอดบทเรียนการขับเคลื่อน โคก หนอง นา โมเดล. กองพัฒนานโยบายและนวัตกรรมทางสังคม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). การตรวจสอบผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพการดำเนินงานโครงการ 1 ตำบล 1 กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.

กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร. (2564, 11 กรกฎาคม). การดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ณ วัดทรายแดงวนาราม. https://www.isoc.go.th/content.php?content_id=1503

- กาญจนา แก้วเทพ, และ สมสุข หินวิมาน. (2553). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์. (2564). *แผนการเกษตรกรรมของประเทศไทย: ในมิติการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*. วารสารพัฒนศาสตร์, 4(1).
- กীরติ บุญเจือ. (2522). *ปรัชญาอัตถิภาวนิยม*. ไทยวัฒนาพานิช.
- ครายอัน แดน, และ ซาทิล แซร์รอน. (2554). *ย่อโลกทุนนิยม*. มูลนิธิเด็ก.
- จำลอง โพธิ์บุญ. (2566). *การพัฒนาศักยภาพชุมชนในการปรับตัวต่อปัญหาภัยแล้ง: กรณีศึกษาชุมชนสายทอง อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง*. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, 19(2), 4-27.
- จิตงาม วัฒนพันธุ์. (2526). *นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในรัชสมัยของพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468) [วิทยานิพนธ์หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]*.
- จุฑาทิพ ทองสุข, และ พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญฺญ. (2566). *รูปแบบการบริหารจัดการน้ำโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล โดยพุทธสันติวิธี *ของชุมชนบ้านหนองเต้ จังหวัดสุพรรณบุรี*. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 11(3), 1109-1125.
- เจษฎาพัญ ทองศรีนุช. (2560). *มาร์กซิสม์และทฤษฎีวิพากษ์: การครอบงำ การผลิตซ้ำ และการปลุกจิตสำนึกทางชนชั้นในมิติทางอำนาจ*. วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง, 6(2), 36-56.
- จักรกฤษณ์ พจนศิลป์, ธนาภรณ์ อธิปัญญากุล และชมพูนุช นันทจิต. (2566). *ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงนโยบาย และราคาต่อการผลิต้อยในพื้นที่ภาคกลางของไทย*. วารสารเศรษฐศาสตร์และกลยุทธ์การจัดการ, 10(1), 15-32.
- <https://kuojs.lib.ku.ac.th/index.php/jems/article/view/5451/2550>
- จตุรงค์ อินทรรุ่ง และนภาเดช บุญเชิดชู. (2564). *การปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*. วารสารสังคมศาสตร์วิจัย, 12(1), 110-128. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/ssr/article/view/250116/168715>
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). *ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชยุต อินทร์พรหม. (2561). *เศรษฐกิจพอเพียงกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ทำนา 1 ไร่ ได้ 1*

- แสน. วารสารพัฒนาศักยภาพสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 20(2), 1-15.
- ชัยฤทธิ์ ขวัญสอน. (2566). การพัฒนาโคก หนอง นา อย่างยั่งยืน ตามแนวพุทธสันติวิธี. . วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(5), 159-171.
- ชาย โพธิ์สีดา. (2555). ชนบทไทยในวิถีทุนนิยม. วารสารราชบัณฑิตยสถาน, 37(4), 163-185.
- ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา. (2555). สุขภาพคนไทย 2555: ความมั่นคงทางอาหาร-เงินทองของมา ยา ข้าวปลาสิของจริง. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฐานิดา บุญวรรณ. (2565). ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักของปีแอร์ บูรดิเยอ. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 18(1), 1-33.
- ดวงเด่น ตูนิณ. (2551). การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการความขัดแย้งทางชนชั้นของคาร์ล มาร์กซ์ [วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].
- ดำรงค์ สุานดี. (2520). มานุษยวิทยาและวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เด่นพงษ์ แสนคำ, และ อัครยา สังขจันทร. (2562). ปรัชญาสังคมของคาร์ล มาร์กซ์: บทวิเคราะห์ว่าด้วยความปัญหาความเสมอภาค. วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม, 7(1), 73-83.
- ทรงธรรม ปิ่นโต, และ จริยา เปรมศิลป์. (2563). เศรษฐศาสตร์ ... เล่มเดียวอยู่. ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ธนวัฒน์ ปิ่นแก้ว, อุทัยวรรณ มินสุวรรณ, เมทินี น้อยเรือน, พงศธร ชินวงศ์, และ นัฐปกรณ์ รวิธนาทร. (2022). ผลการจัดการเรียนรู้ตามทฤษฎีเตาหลอมเหล็กต่อโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนา
- คุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล”. *Journal of Management Science Nakhon Pathom Rajabhat University*, 9(137-147).
- ธนวิทย์ ถาวร, และ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2564). บทบาทของเทคโนโลยีต่อความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคมไทย ศึกษากรณีแก๊ปแท็กซี่. วารสารการบริหารปกครอง (Governance Journal), 10(1), 368-406.
- นภสร สร้อยยอดทอง, วันวิสา แซ่มซ้าย, และ โชติ บดีรัฐ. (2020). ภัยพิบัติกับการจัดการของเกษตรกรไทย. *Journal of Modern Learning Development*, 5(4), 173-184.
- นั้พร ฤทธาปัญญา และปรีชัย ดาวอุดม. (2567). ทุนเดิมของนักศึกษาพยาบาลกลุ่มชาติพันธุ์ที่เื่อต่อการศึกษาลัทธิฐานพยาบาลศาสตรบัณฑิต: กรณีศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน. วารสารสภาการพยาบาล, 39(3), 386-405. <https://he02.tci->

thaijo.org/index.php/ TJONC/article/view/268073/184366

- บรรเจิดลักษณ์ จินตฤทธิ์, ศรัณณพงศ์ ชัยวัฒนกุล, และ อภิสัทธ์ บัวปาย. (มปป.). แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการตัดสินใจดำเนินการทำเกษตรทฤษฎีใหม่โดยเกษตรกรพื้นที่จังหวัดน่าน. กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ปกรณัม เข้มมงคล, ธีรศักดิ์ อุปการ, รัชดา คำจริง, และ ครรชิต พิระภาค. (2564). การสำรวจและออกแบบพื้นที่เกษตรกรรมในรูปแบบโคกหนองนาโมเดลในพื้นที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลาย. วารสารเทคโนโลยีและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ 4(2), 56-65.
- ประเวศ วะสี. (2542). เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้น เศรษฐกิจ สังคม. หมอชาวบ้าน.
- ปริญญ์ ดาวอุดม. (2025). Posthumanism Narrative กับสุนทรียศาสตร์ของการเมืองเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับเสียงที่ไม่เคยมีใครได้ยิน. ต้นฉบับไม่ได้ตีพิมพ์.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2538). สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาเลอกัว ซอง-ลาตีส์. (2397). สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- ปิแยร์ บูร์ดิเยอ, และ ซนิตา เสงี่ยมไพศาลสุข, แ. (2550). เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์. คบไฟ.
- ปีติ สง่ารักษ์. (2549). การปรับเปลี่ยนระบบเกษตรจากการผลิตเชิงพาณิชย์มาเป็นเกษตรทางเลือก: กรณีศึกษา ชุมชนลุ่มน้ำแม่เลาะ อำเภอแม่วิมและอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ [วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. (2541). ไทยศึกษา : การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา.
- มุสดี ทิพพัส, ชัยบุญร์ ศิริธนะวัฒน์, และ วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. (2553). สถาบันกรรมหลัง พ.ศ. 2540 : วิฤตการณ์และทางเลือกของสถาบันกไทย. สมาคมสถาบันกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน. (2543). การวิเคราะห์การอยู่รอดของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า [วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2565). แนวคิดโคกหนองนาโมเดลเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารศิลปการจัดการ, 6(1), 419-434.

- พระเมธีวชิรประชาทร (ประยูร นนทियो), สุรพล สุยะพรหม, และ จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2567). องค์ประกอบในการส่งเสริมอารยะเกษตรตามโคกหนองนาโมเดลของผู้ปกครองท้องที่ จังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 6(1), 1-16.
- พวงเพชร สุรัตน์วิกุล. (2544). *มนุษย์กับสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พัศราวตรี ทุนดี, และ ราเชนทร์ นพณัฐวงศกร. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อเกษตรกรในการนำหลัก ทฤษฎีโคกหนองนาโมเดลมาประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรกรรมในพื้นที่เขตบางแค กรุงเทพมหานคร. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา*, 5(1), 321-334.
- พิเชษฐ ไสวทยสกุล. (2562). เอกสารการบรรยาย การขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชาสู่เป้าหมายความยั่งยืนของโลก. การไฟฟ้าฝ่ายผลิต.
- พิศมัย รัตนโรจน์สกุล. (2545). *ทุนชุมชน: เงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม* [ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- พชร สุจริตจันทร์. (2565). การประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล”. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต สาขาบริหารรัฐกิจ. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- พงศกร กาวิชัย, สมคิด แก้วทิพย์, เฉลิมชัย ปัญญาดี และสุริยจรัส เตชะตันมีนสกุล. (2565). การวิเคราะห์นโยบายการพัฒนาเกษตรกรรมรุ่นใหม่สู่การปฏิบัติเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย. *วารสารผลิตกรรมการเกษตร*, 4(3), 75-92. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/japmju/article/view/257363/175659>
- ภีรวัฒน์ นนทโชติ. (2564). การประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในเขตพื้นที่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย. *บทความวิจัยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุตรดิตถ์*.
- ภัทรศยา เป็นแผ่น, และ ชิตชยางค์ ยมาภัย. (2560). *ชีวิตชาวนาในสังคมร่วมสมัย: ชีวิตที่ถูกกดทอน ความเป็นมนุษย์*, เอกสารวิชาการประชุมระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2560. มหาวิทยาลัยรังสิต.
- มณีรักษ์ กาญจนรางกูร, และ ภควา มุสิกะวัน. (2563). การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนภายใต้ รูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” : พื้นที่ลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนในเขตพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารสิ่งแวดล้อม ศึกษา-สสศท*, 10(21), 1-12.
- มาริษา ศรีชะแก้ว, และ สถาพร วิชัยรัมย์. (2019). *เศรษฐกิจพอเพียง : แนวทางการพัฒนาอย่าง*

- ยั่งยืนในประเทศไทย. วารสารสหวิทยาการจัดการ, 4(2), 39-49.
- มูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติ. (2561). กสิกรรมธรรมชาติการแปลงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติแบบคนจน (พิมพ์ครั้งที่ 2.). โรงพิมพ์ตะวันออก.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). พจนานุกรมปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2557). มโนทัศน์ชนชั้นและทุน. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 2(1), 29-44.
- ลัทธกิตติ์ ลาภอุดมการ. (2021). เจาะลึกความเหลื่อมล้ำไทย แก้ได้ไหม แก้อย่างไร. เกียรตินาคินภัทร.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ, ชีรนาถ กาญจนอักษร, และ บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2541). “วิกฤตทางเศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงานและความยากจน”, ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤต หนังสือชุดเศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ชุดที่ 7. เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์.
- วัลย์ลดา เหมหมาด. (2559). วิธีชีวิตและการนิยามความหมายของสาวแบ่งกั้นในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ [วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์].
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2516). นโยบายเศรษฐกิจ ข้อคิดและการวิเคราะห์. บริษัท ประชาชนการพิมพ์.
- วิชุน แสงโทโพธิ์, บุญมี ชนะกิจ, สมใจ สรสิทธิ์, พระครูปริยัติวรเมธี, และ วิชัย ศรีสะเกษ. (2566). การศึกษาการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ระดับครัวเรือนพื้นที่หมู่บ้านดงมะหรี ตำบลค้อวัง อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร. วารสารวิชาการรัตนบุศย์, 5(1), 412-422.
- วิโรจน์ ณ ระนอง. (2542). ความเสี่ยงและภูมิคุ้มกันในภาคเกษตรกรรมของไทย. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- วิวัฒน์ ศัลยกำธร. (2560). คู่มือปฏิบัติการ โคก หนอง นา โมเดล. มูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติ.
- วีระศักดิ์ ชุนเมฆาเวทย์. (2530). การเพิ่มผลิตภาพกับการพัฒนาการเกษตรของประเทศ. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 27(2), 294-303.
- ศรีไพร บุญสังข์. (2546). เกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

- คันสนีย์ กระจ่างโคม, สุदारัตน์ อุทธารัตน์, ณัฐสิทธิ์ ศรีนุรักษ์, และ อุบลรัตน์ หยาไผ่. (2559). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับแรงจูงใจของทายาทเกษตรกรในการสานต่ออาชีพเกษตรในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารเกษตร*, 32(1), 29-38.
- ศราวภูมิ งามยิ่ง, ปรัชัย ดาวอุดม และมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. (2563). กวดวิชาการแปลงทุนเศรษฐกิจเป็นความได้เปรียบในสนามการศึกษาของนักเรียนชั้นน้า. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(10), 149-164. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/245193/167251>
- ศิวาพร ฟองทอง. (2563). *การจัดการการเงินของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สถาบันการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. (2564). *คู่มือวิทยากรการฝึกอบรมแบบออนไลน์* โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคกหนองนา โมเดล”. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). *โคกหนองนาโมเดล* หมายถึงอะไร องค์กรประกอบและประโยชน์ที่จะได้รับ. <https://www.arda.or.th/detail/6147>
- สมนึก แดงเจริญ. (2533). การพึ่งพาอาศัยการดำรงระหว่างประเทศของระบบเศรษฐกิจไทย. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 30(4), 57-82
- สมศักดิ์ นิลนพคุณ. (2527). *ปัญหาเศรษฐกิจของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการแก้ไขของรัฐบาล ระหว่าง พ.ศ. 2488 – 2498* [วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- สรอเสรี วงศ์ชะอุ่ม. (2554). *การวางแผนพัฒนาประเทศ*. ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2567). *สารสนเทศเศรษฐกิจการเกษตรรายสินค้า ปี 2566*. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สุเทพ สุนทรภาส์. (2535). คำบรรยายวิชา ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย: พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนทร กุลวัฒนวงศ์. (2544). *ตามรอยพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงทฤษฎีใหม่*. สุวีริยาสาส์น.
- สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. (2553). แนวความคิดฮาพิทส์ของปีแอร์ บูดียอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- สุพัตรา สุภาพ. (2541). *ปัญหาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 15.). ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาวค์ จันทวานิช, และ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2549). “แนวคิดทางสังคมวิทยาของปีแอร์ บูร์ดิเยอ” ใน *รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549 เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของ ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- สุภาวดี ขุนทองจันทร์. (2541). *เพิ่มทุนมนุษย์ด้วยจิตสาธารณะ. วารสารสังคมพัฒนามหาวิทยาลัยบูรพา*, 36(4), 63-70.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงคือรากฐานของประเทศ. สยามรัฐ.*
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2551). *เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy). วารสารศึกษาศาสตร์*, 19(3), 1-6.
- ไสว บุญมา. (2555). *หายนะ ถาถิ่นอารยธรรม. กรุงเทพฯธุรกิจ.*
- อุ้นเรือน เล็กน้อย, พิษญา สุรพลชัย และบุษรินทร์ ดวงเด่น. (2565). *การประเมินความยั่งยืนมิติสังคมของการทำเกษตรแบบบูรณาการด้วยโมเดล SAFA. วารสารวิจัยสังคม*, 45(1), 37-74. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal/article/view/262182/181559>
- เอี่ยมพร ลอยประดิษฐ์, บรรณานิการ. (2561). *กลไกกรรมธรรมชาติการแปลงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ “แบบคนจน”. พิมพ์ครั้งที่ 2. ศูนย์กลไกกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง.*
- อมรา พงศาพิชญ์. (2543). *จุดเปลี่ยนประเทศไทย. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- อรนิภา สีคุณน้ำเพียง, และ ชัยชาญ วงศ์สามัญ. (2560). *แรงจูงใจในการประกอบอาชีพเกษตรในอนาคต ของสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรดีเด่นในจังหวัดอุดรธานี. วารสารแก่นเกษตร*, 45(1), 1497-1502.
- อัมภาวุฒิ พฤฒิวรรณวงศ์. (2564). *การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล”. โครงการรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.*

ภาคผนวก ก

เบื้องหลังชีวิตของผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย

เบื้องหลังชีวิตของผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงรูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ออกเป็น 11 กลุ่มจังหวัด โดยอิงจากข้อมูลกลุ่มจังหวัดตามประกาศคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการและการแบ่งเขตภูมิศาสตร์ของประเทศไทย ออกเป็น 11 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน ภาคกลางตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย ภาคใต้ฝั่งอันดามัน และ 4 จังหวัดชายแดนใต้ มีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงจากฐานข้อมูลเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมการพัฒนาชุมชน จากจังหวัดในแต่ละภูมิภาคที่มีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมจำนวนมากที่สุด จังหวัดละ 4 คนและคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงด้วยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน จังหวัดละ 1 คน ประกอบด้วยจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดลพบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง และจังหวัดนราธิวาส การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลในแต่ละจังหวัดนั้น ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน บุคคลที่รู้จัก ซึ่งเป็น ผู้ที่อยู่ด้านหน้าของผู้ให้ข้อมูลมาก่อนที่มีประสบการณ์ในการทำงาน มีชื่อเสียง และสามารถให้คำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ ดังนี้

จังหวัดแรก จังหวัดปราจีนบุรี ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ภายในสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี โดยผู้วิจัยรู้จักมาก่อนหน้านี้ เพื่อให้คำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ที่ประสบความสำเร็จ และสามารถให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ได้ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงได้ติดต่อนัดหมายผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำคนแรกในเบื้องต้นก่อน และหลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเกษตรกรคนแรกแล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้ให้เกษตรกรคนแรกแนะนำเกษตรกรคนต่อไปที่จะสามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้ ประกอบด้วย

คุณแรงใจ ผู้วิจัยและคุณแรงใจเคยรู้จักกันมาก่อน เมื่อครั้งผู้วิจัยยังเป็นวิทยากรและนักวิจัยในการปฏิบัติงานกับกรมการพัฒนาชุมชน โดยคุณแรงใจเป็นเกษตรกรเพศหญิง อาชีพเดิมเป็นเซลล์ขายของ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำนากับพ่อแม่มาก่อน ระหว่างที่ทำงานประจำมีความสนใจในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

จึงใช้เวลาว่างช่วงวันหยุดในการศึกษาเรียนรู้ในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ตนเองทำงานอยู่ เมื่อเกษียณอายุจากการทำงานจึงกลับมาอยู่บ้านเกิด เริ่มต้นลงมือทำผลิตภัณฑ์น้ำพริกและจัดทะเบียน OTOP กับกรมการพัฒนาชุมชน ทำให้มีโอกาสได้รับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารการรับสมัครผู้ที่มีความสนใจในการนำเอาที่ดินที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามโมเดลนี้ จึงได้นำที่ดินที่ได้มรดกจากพ่อแม่มาใช้ในการสมัครเข้าร่วมโครงการ แม้ว่าก่อนหน้านี้จะมีความขัดแย้งในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการขุดหนองกับแม่อยู่ข้าง แต่เพื่อสร้างแหล่งน้ำในพื้นที่ และสร้างความหลากหลายของการปลูกพันธุ์พืช จึงได้ตัดสินใจนำที่ดินเข้าร่วมการขับเคลื่อนงาน เพื่อให้มีผลผลิตสำหรับการบริโภค และนำผลผลิตไปใช้ในการแปรรูปเพื่อจำหน่ายเป็นการสร้างอาชีพให้แก่ตัวเอง

คุณปัญญา ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณแรงใจในการติดต่อประสานงานกับคุณปัญญาที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้หญิงแกร่งในการลงมือทำตามโมเดลนี้ โดยคุณปัญญาเป็นเกษตรกรเพศหญิง อาชีพเดิมพนักงานเย็บผ้าในโรงงาน มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำสวนกับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ระหว่างทำงานมีปัญหาสุขภาพที่เป็นผลกระทบมาจากการทำงานประจำจึงคิดหาแนวทางในการลาออกมาทำงานที่บ้านของตนเอง ขณะเดียวกันให้สามีทำงานประจำเพื่อหารายได้หลักให้แก่ครอบครัวในระยะเริ่มต้นลงมือทำตามโมเดลนี้ หลังจากลาออกจากงานประจำแล้วได้มาทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว ด้วยสภาพของพื้นที่นี้ที่มีดินไม่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม และขาดแคลนแหล่งน้ำสำหรับทำการเพาะปลูก เมื่อทราบว่าการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีความสนใจในการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้จึงนำที่ดินที่ซื้อหากับสามีคนเก่าสมัครเข้าร่วมโครงการ เพื่อหวังว่าจะสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลายตามที่ตนเองมีความชื่นชอบ และตรงตามความต้องการในการบริโภคในชีวิตประจำวัน หากผลผลิตเหลือจากการบริโภคจึงแจกจ่ายและจำหน่าย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างแหล่งน้ำให้แก่พื้นที่ทางการเกษตร เพื่อให้มีดิน น้ำ ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์

คุณประกาศ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณปัญญาในการติดต่อประสานงานกับคุณประกาศที่ขับเคลื่อนการลงมือทำตามโมเดลนี้ในฐานะของประธานเครือข่ายระดับจังหวัด โดยคุณประกาศเป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเดิมเป็นพนักงานบริษัทมาก่อน มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำนามาจากพ่อแม่ จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และรับเหมาก่อสร้างควบคู่กัน หลังจากลาออกจากประจำได้มาทำงานจิตอาสาภายในหมู่บ้าน ทำให้มีโอกาสได้รับทราบข้อมูล

ข่าวสารของหน่วยงานราชการว่า มีการประกาศรับสมัครผู้ที่สนใจจะเข้าร่วมโครงการที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ จึงได้นำที่ดินของภรรยาที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่มาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ มีความหลากหลายของการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ มีพื้นที่ในการเพาะปลูก และมีผลผลิตสำหรับการบริโภค โดยได้นำความรู้ และประสบการณ์จากการลงมือทำเกษตรกรรมมาปรับใช้ในการทำโมเดลอย่างจริงจังจนทำให้ได้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม

คุณวงจร ผู้วิจัยและคุณวงจรเคยรู้จักกันมาก่อน เมื่อครั้งผู้วิจัยยังเป็นวิทยากรและนักวิจัยในการปฏิบัติงานกับกรมการพัฒนาชุมชน โดยคุณวงจรเป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเดิมรับราชการทหาร มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวด้วยการปลูกมันสำปะหลังกับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้านเทคโนโลยีทางการเกษตร ในขณะที่รับราชการทหารมีโอกาสได้ศึกษาดูงานในศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงห้วยฮ่องไคร้ และได้ใช้พื้นที่ขณะทำงานในการลงมือทำด้วยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ หลังจากเกษียณอายุราชการมีเป้าหมายที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่ของตนเองให้เป็นเกษตรผสมผสาน เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีที่ดินและมีความสนใจในการเข้าร่วมโครงการตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงได้นำที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ได้สร้างไว้ให้ ขนาด 3 ไร่ แต่เดิมพื้นที่นี้ใช้ทำนา และประสบกับปัญหาภาวะหนี้สินมาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืช มีฐานเรียนรู้สำหรับการผลิตปุ๋ย การปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์น้ำ ทำให้มีผลผลิตสำหรับการบริโภค การแบ่งปัน การแจกจ่าย และจำหน่ายในชีวิตประจำวัน

คุณพร้อม ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณวงจรในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่ลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยการลงทุนทำด้วยตนเอง โดยได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่ของคุณวงจร และเห็นการปรับเปลี่ยนในพื้นที่จึงมีความสนใจในการลงมือทำ มีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชนและทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ควบคู่กัน ในรุ่นของพ่อแม่มีที่นาที่ปล่อยเช่าอยู่ ในวัยเด็กไม่ได้เข้าไปช่วยพ่อแม่ทำนาแต่อย่างใด หลังจากเลิกปล่อยเช่าที่นาแล้วจึงทำให้พื้นที่แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า เมื่อเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในพื้นที่ของคุณวงจรแล้วได้ใช้เวลาว่างในวันหยุดที่ว่างเว้นจากการทำงานประจำมาปรับเปลี่ยนพื้นที่ ขนาด 3 ไร่ ให้มีพื้นที่หนองสำหรับเก็บกักน้ำสำหรับทำเกษตรกรรม พื้นที่เพาะปลูกผลผลิตสำหรับนำมาบริโภค ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิมวันหยุดพักผ่อนและท่องเที่ยวสู่การลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

จังหวัดที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยเริ่มต้นขอคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจากเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จังหวัดอ่างทอง โดยที่ผู้วิจัยรู้จักกันมาก่อน เมื่อครั้งที่เป็นวิทยากรในการฝึกอบรมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการในการขับเคลื่อนกับกรมการพัฒนาชุมชน จากนั้นได้แนะนำให้ผู้วิจัยได้รู้จักเกษตรกรที่ลงมือทำและประสบความสำเร็จในจังหวัดสุพรรณบุรี และแนะนำให้ผู้วิจัยติดต่อเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่ในการขับเคลื่อนงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” กับสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอ่างทอง เมื่อผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานแล้วจึงได้รายชื่อผู้ที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

คุณสมเพียร ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จังหวัดอ่างทอง จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณสมเพียรเป็นเกษตรกรเพศหญิง พ่อแม่ทำเกษตรกรรม ทำสวนเล็ก ๆ น้อย ๆ และทำไร่อ้อยเพื่อจำหน่ายมาก่อน จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากนั้นแม่ก็ไม่ให้ศึกษาต่อจึงชวนขายหาลู่วาง จนกระทั่งเรียนจบการศึกษานอกระบบ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ผ่านการทำงานหลากหลายอาชีพ ทั้งการเป็นเซลล์ขายของที่กรุงเทพมหานคร จากนั้นกลับมาเปิดร้านขายอาหารและเลี้ยงหมู ทำนา ปลูกอ้อย เปิดเลี้ยงหมู เปิดร้านขายของชำ ปล่อยเงินกู้ มีสามีที่มีพื้นฐานในการทำเกษตรกรรมมาก่อน จากการทำงานในหลากหลายอาชีพ ทำให้มีรายได้ที่มีความมั่นคง แต่กลับประสบกับปัญหาสุขภาพจากการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว และการประกอบธุรกิจ ด้วยสามีที่ทำงานร่วมกับชุมชนในตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และตนเองที่แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และนำไปลงทะเบียน OTOP กับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ทำให้มีโอกาสได้ทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการ เมื่อทราบข่าวว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีการขับเคลื่อนงานตามโมเดลนี้จึงมีความสนใจที่จะสมัครเข้าร่วมด้วยการนำที่ดินขนาด 3 ไร่ สมัครเข้าร่วมการดำเนินงาน เพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองด้วยการลงมือทำแบบคนจน ทำให้ได้ใช้พื้นที่สำหรับเป็นแหล่งผลิตอาหารทางการเกษตรภายในครอบครัว

คุณเสริม ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณเสริมเป็นเกษตรกรเพศชาย มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำไร่อ้อยกับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ก่อนหน้านี้ทำเกษตรกรรม ปลูกผักไว้ข้าง ๆ บ้าน และทำธุรกิจรถสิบล้อ แต่สุดท้ายเผชิญภาวะเศรษฐกิจไม่ดีจึงละทิ้งจากอาชีพเดิม แบ่งสรรปันส่วนพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมให้แก่ลูก ๆ แบ่งพื้นที่ทำไร่อ้อยที่มีอยู่ให้ลูกชายไปลงมือทำ ส่วนตนเองก็มาทำเกษตรกรรมด้วยการปลูกพืชผักแบบปลอดภัย ปลูกป่าที่สร้างความยั่งยืน ด้วยการมีตำแหน่ง

ผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ได้ทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการและชุมชน และได้ทราบข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เมื่อทราบว่า มีการดำเนินงานโครงการตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงนำที่ดินมรดกที่ได้รับมาจากพ่อแม่ ขนาด 3 ไร่ สมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อบริหารจัดการน้ำและบริหารจัดการพื้นที่เพื่อสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชและสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนดิน

คุณพิชิต ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน และคำแนะนำของคุณเสริม จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณพิชิตเป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเดิมทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว โดยเช่าที่ดินในการทำไร่อ้อย มีประสบการณ์การทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวจากการลงมือทำด้วยตนเอง โดยไม่ได้เรียนรู้มาจากพ่อแม่ จบการศึกษาทางด้านการเกษตรเกี่ยวกับพืชไร่มาก่อน หลังจากเรียนจบมีประสบการณ์ทำงานและได้ไปพบเจอกับชาวบ้านที่ภูเขาหัวโล้นที่เป็นผลมาจากการปลูกพืชไร่แบบเชิงเดี่ยว โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงมีทัศนคติว่า การทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวต้องใช้เงินลงทุนสูง และเกิดผลกระทบต่าง ๆ ตามมา ทำให้เผชิญกับภาวะหนี้สิน ประกอบกับผลลัพธ์จากการลงมือทำด้วยตนเอง จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 หลังจากนั้นเมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีการขับเคลื่อนงานจึงสมัครเข้าร่วมโครงการ มีพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 20 ไร่ นำมาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 1 ไร่ มุ่งเน้นการผลิตพืชที่มีความปลอดภัยและมีการแปรรูปอาหารเพื่อจำหน่ายที่ตลาดอาหารปลอดภัย เป็นการส่งเสริมวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้มีแหล่งอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัวและกระจายผลผลิตภายในชุมชน

คุณปทุม ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณพิชิตในการติดต่อประสานงานเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณปทุมเป็นเกษตรกรเพศหญิง จบการศึกษาทางด้านการตลาด แม้ว่าครอบครัวจะมีพื้นฐานของการทำเกษตรมาก่อน แต่กลับมีชีวิตที่พ่อแม่ส่งไปเรียนหนังสือ เพื่อให้ได้ทำงานที่สุขสบาย ไม่ต้องมาลำบากด้วยการลงมือทำเกษตรกรรม ที่ผ่านมามีโอกาสได้เดินทางไปศึกษาเรียนรู้การทำเกษตรกรรมจากต่างประเทศ แล้วเกิดข้อสงสัยและตั้งคำถามว่า เหตุใดการทำเกษตรกรรมในประเทศไทยจึงไม่พัฒนา หลังจากจบการศึกษาแล้วใช้ชีวิตและทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานคร เคยมีตำแหน่งเป็นผู้จัดการส่วนการตลาดของโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่ง จากนั้นได้ลาออกมาแล้วตัดสินใจมาทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ จึงได้นำที่ดินมาเข้าร่วมโครงการ “โคก หนอง นา โมเดล 1 หมู่บ้าน 1 แห่ง” เป็นที่ดินที่ได้รับมรดกมาจาก

พ่อแม่ ขนาด 3 ไร่ 3 งาน แต่นำมาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ขนาด 1 ไร่ สภาพพื้นที่เดิมเป็นที่ดินที่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม การนำที่ดินมาเข้าร่วมโครงการมุ่งหวังที่ปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อให้สามารถทำเกษตรกรรมได้ตรงตามหลักภูมิสังคม ทำให้พื้นที่มีการปรับเปลี่ยน มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคและการแปรรูปเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าในชุมชน

คุณชนะวรรณ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณพิชิตในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคุณชนะวรรณ จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นเกษตรกรเพศหญิงที่เติบโตมาในครอบครัวที่รุ่นปู่ตายายและพ่อแม่ทำเกษตรกรรม ทำนาและทำสวนมาก่อน ในวัยเด็กได้แต่เพียงรับรู้และสังเกตวิธีการทำ แต่ไม่ได้ลงมือทำด้วยตนเอง อาชีพหลักประกอบอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ และลงมือทำตามโมเดลนี้ในช่วงวันหยุดที่ว่างเว้นจากงานประจำ จบการศึกษาในระดับปริญญาโทด้านวิศวกรรมศาสตร์ ใช้เวลาในช่วงวันหยุดในการเริ่มต้นทดลองทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในพื้นที่สาธารณะภายในโครงการหมู่บ้านจัดสรรที่ตนเองพักอาศัยอยู่ เมื่อเห็นผลลัพธ์จากการลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรมจึงได้นำเงินออมที่มีอยู่ซื้อหาที่ดิน ขนาด 5 ไร่ มาทำด้วยการลงทุนทำด้วยเงินทุนของตนเองทั้งหมด เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้กับตนเองและครอบครัว เป็นพื้นที่ที่มีอากาศบริสุทธิ์ที่ส่งผลต่อสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว

จังหวัดที่ 3 จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัยขอคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่ผู้วิจัยรู้จักมาก่อน จากนั้นได้แนะนำให้ผู้วิจัยขอรายชื่อเกษตรกรที่ลงมือทำได้ประสบความสำเร็จจากเจ้าหน้าที่ที่สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี เมื่อผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานแล้วจึงได้รายชื่อผู้ที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ และเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลเดียวกันให้คำแนะนำแก่ผู้วิจัย ประกอบด้วย

คุณเดช ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณเดชเป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเกษตรกรและผู้นำชุมชน จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดียวกับพ่อแม่มาก่อน ก่อนหน้านี้เคยทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดียวด้วยการทำไร่อ้อย การพึ่งพาสารเคมีทางการเกษตร ทำให้มีต้นทุนในการผลิตสูง แต่มีรายได้ต่ำ เริ่มต้นปรับเปลี่ยนพื้นที่การทำเกษตรกรรมของตนเองด้วยการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ด้วยการมีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และความชื่นชอบเรียนรู้ แล้วนำมาถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชน จึงได้นำที่ดินมาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน โดยตั้งปณิธานที่จะสืบสานแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการปรับเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมแบบเชิงเดียวสู่การลงมือทำตามโมเดลนี้

ในที่ดิน ขนาด 3 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมดที่มีอยู่ ขนาด 30 ไร่ เพื่อสร้างพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ มีพื้นที่ทางการเกษตร และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว

คุณไมท์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณเดชในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณไมท์เป็นเกษตรกรเพศชาย มีภูมิลำเนาจังหวัดนนทบุรี มาแต่งงานมีครอบครัวกับภรรยาที่จังหวัดกาญจนบุรี อาชีพเดิมรับราชการทหาร มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวกับพ่อแม่ด้วยการทำสวนผลไม้มาก่อน เมื่อครั้งยังรับราชการทหารได้เรียนรู้การทำเกษตรกรรมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อเกษียณอายุราชการได้นำความรู้และมีแรงบันดาลใจในการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ของตนเอง เคยเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมมาก่อนที่จะรับราชการทหาร เมื่อทราบข่าวสารว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้สนใจในการขับเคลื่อนตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงให้ภรรยานำที่ดิน ขนาด 5 ไร่ สมัครเข้าร่วมโครงการที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอในพื้นที่ มุ่งหวังเพื่อจะปรับเปลี่ยนพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม และเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญให้แก่สมาชิกในครอบครัว

คุณนิธิวรรณ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณนิธิวรรณเป็นเกษตรกรเพศหญิง อาชีพเดิมพนักงานมูลนิธิแห่งหนึ่ง มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมการปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวด้วยการทำไร่อ้อยมาจากพ่อแม่ หลังจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีได้ไปทำงานบริษัท เป็นเจ้าหน้าที่ในโรงงานอยู่ในฝ่ายของการฝึกอบรม เป็นเซลล์ขายสินค้า และพนักงานมูลนิธิ ด้วยลักษณะของงานประจำที่ทำอยู่ ทำให้ต้องเดินทางอยู่บ่อยครั้งที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงานจึงตัดสินใจลาออกเพื่อมาทำเกษตรกรรม เริ่มต้นด้วยการปลูกพืชผัก และนำพืชท้องถิ่นที่มีอยู่เพื่อนำมาแปรรูปเป็นอาหาร และเครื่องดื่ม เมื่อทราบว่ากรมการพัฒนาชุมชนรับสมัครผู้ที่สนใจขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงนำที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ ขนาด 1 ไร่ และที่ดินที่ซื้อหามาเอง ขนาด 14 ไร่ เข้าร่วมโครงการ จากพื้นที่ทั้งหมดที่มีอยู่ ขนาด 22 ไร่ เพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การปลูกพืชผักผลไม้ สมุนไพร และนำผลผลิตมาใช้ในการแปรรูปเพื่อบริโภคและจำหน่ายในตลาดสินค้าที่ปลอดภัย

คุณชาญชัย ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณชาญชัยเป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเดิมทำธุรกิจผลิตรองเท้าส่งออก จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวกับพ่อแม่มาก่อน เมื่อประสบกับภาวะวิกฤต

เศรษฐกิจตกต่ำที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตองเท้าส่งออกจึงตัดสินใจกลับมาบ้านเกิดเพื่อกลับมาทำเกษตรกรรมต่อจากพ่อแม่ แต่แล้วก็เผชิญกับปัญหาต้นทุนสูงการผลิตสูง แต่รายได้ต่ำ จากนั้นจึงปรับเปลี่ยนที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่มาสู่การทำเกษตรกรรมแบบไร้นาสวนผสม เมื่อทราบข่าวว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีความสนใจร่วมโครงการ ได้นำที่ดิน ขนาด 3 ไร่ เข้าร่วมโครงการเริ่มต้นลงมือทำในพื้นที่เล็ก ๆ ก่อน แล้วขยายให้เต็มพื้นที่ ขนาด 5 ไร่ 13 ตารางวา ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่และสร้างความหลากหลายให้แก่พื้นที่เกษตรกรรม

คุณธรรมพร ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณชาญชัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณธรรมพรเป็นเกษตรกรเพศหญิง อาชีพเดิมพนักงานบริษัทเอกชน มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำนากับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี เมื่อเกษียณอายุจากงานประจำจึงนำเงินออมที่มีอยู่มาใช้ในการลงทุนทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ด้วยตนเอง โดยนำที่ดินที่ซื้อหามาเอง ขนาด 3 ไร่ มาใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ การทำหนองน้ำเพื่อเลี้ยงปลาและสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ การสร้างพื้นที่ในการปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน

จังหวัดที่ 4 จังหวัดลพบุรี ผู้วิจัยเริ่มต้นขอคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจากเกษตรกรที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จังหวัดอ่างทอง โดยผู้วิจัยรู้จักกับผู้ให้คำแนะนำมาก่อน เมื่อครั้งที่เป็วิทยากรในการฝึกอบรมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการในการขับเคลื่อนกับกรมการพัฒนาชุมชน จากนั้นได้แนะนำให้ผู้วิจัยประสานงานกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามโมเดลนี้ของจังหวัดลพบุรี เมื่อผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานแล้วจึงได้รายชื่อผู้ที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ และเกษตรกรบางคนได้แนะนำให้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

คุณทองใหญ่ ผู้วิจัยติดต่อนัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณทองใหญ่เป็นเกษตรกรเพศชาย มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมจากพ่อแม่และเครือญาติที่ทำกันมาตั้งแต่ในวัยเด็ก ได้ช่วยพ่อแม่ทำนา ทำไร่ ทำเกษตรเล็ก ๆ น้อย ๆ มาก่อน หลังจากจบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงทางด้านงานช่างและเทคนิคอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการเป็นครูสอนช่างแล้ว จึงตัดสินใจบวชเป็นพระ ในระหว่างนั้นได้ศึกษาธรรมะและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อมีโอกาสกลับมาบ้านได้เห็นพ่อกับแม่ทำงานอยู่เพียงลำพังบนพื้นที่ของตัวเอง จากนั้นได้ตัดสินใจ

ลาบวชและกลับมาทำเกษตรกรรมเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทำเกษตรกรรม ได้รับความรู้จากการฝึกอบรมมาจากหลากหลายแหล่งและได้นำมาลงมือทำด้วยการลงทุนเอง ด้วยการมีตำแหน่งผู้นำชุมชน เมื่อพบเจอกับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนจึงได้รับการเชิญชวนให้มาสมัครเข้าร่วมโครงการในการขับเคลื่อนตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” พื้นที่ขนาด 3 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 80 ไร่ จนปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ตามโมเดลนี้ ขนาด 11 ไร่ เพื่อความสร้างแหล่งน้ำและสร้างความหลากหลายในพื้นที่

คุณเนรมิต ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณเนรมิตอาชีพเดิมทำงานบริษัท จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้านการจัดการทั่วไป พ่อแม่มีอาชีพรับจ้าง แต่ในรุ่นของปู่ย่าตายายได้เช่าพื้นที่ในการทำเกษตรสำหรับเก็บผลผลิตไว้บริโภคและจำหน่าย หลังจากนั้นก็ไม่มีใครสืบทอดที่จะเช่าทำพื้นที่ต่อ เนื่องจากว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ทำแล้วเหนื่อยและไม่เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม คุณเนรมิตมีบ้านที่ปลูกอยู่ในพื้นที่สาธารณะ มีแรงบันดาลใจจากการรับชมข่าวในพระราชสำนักและได้รับรู้ถึงการทรงงานของในหลวงในพื้นที่ของการทำเกษตรกรรมจึงอธิษฐานขอพรว่า อยากได้พื้นที่ที่เป็นของตัวเองสักแห่งหนึ่ง เพื่อทำในสิ่งที่ท่านให้แนวทางและต่อยอด ในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ลูกสาวได้บรรจุรับราชการจึงได้ใช้สิทธิ์สวัสดิการในการกู้ยืมเงินมาซื้อที่ดิน ขนาด 3 ไร่ เพื่อใช้ในการทำเกษตรกรรมและเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ เพื่อขับเคลื่อนงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้แก่อนตนเองและครอบครัว

คุณละว้า ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณละว้ามีภูมิลำเนาจังหวัดลำปาง แต่มาแต่งงานและมีครอบครัวอยู่ที่จังหวัดลพบุรี เป็นลูกกำพร้า มีแต่แม่ที่พาทำเกษตรกรรมด้วยการปลูกข้าว ข้าวโพด และปลูกอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ได้เรียนรู้การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานกับตามาก่อน ในระหว่างที่ทำงานร่วมกับชุมชนในตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในงานด้านส่งเสริมอาชีพและกลุ่มกองทุนพัฒนาบทบาทสตรีได้ทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ เจ้าหน้าที่จึงได้ให้คำแนะนำในการนำที่ดินมาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ บนพื้นที่ทั้งหมด 6 ไร่ 35 ตารางวา เพื่อสร้างแหล่งน้ำและสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่

คุณวรรณ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณวรรณมีประสบการณ์ในการทำนากับพ่อแม่มาก่อน ผลผลิตที่ได้แบ่งไว้บริโภคและจำหน่าย เคยไปช่วยพ่อแม่ทำนา จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 อาชีพเดิมทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน จากการติดตามข้อมูลข่าวสาร ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ของพระราชทานที่เป็นการลดต้นทุน นำสิ่งที่เหลือใช้มาทำให้เป็นประโยชน์ เมื่อทราบข่าวสารจากผู้นำชุมชนว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีการขับเคลื่อนงานตามแนวทางนี้จึงมีความสนใจเข้าร่วมโครงการเพื่อสร้างแหล่งน้ำในพื้นที่ มีพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 13 ไร่ แต่นำมาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ เนื่องจากไม่มีงบประมาณที่จะลงทุนทำเอง จึงสมัครเข้าร่วมโครงการเพื่อได้รับการสนับสนุนและสร้างแหล่งน้ำในพื้นที่ของตนเอง

คุณลำพอง ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณวรรณในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคุณลำพอง จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณลำพองจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมกับพ่อแม่ด้วยการทำนา ปลูกมะม่วง และไม้ผลอื่น ๆ มาก่อน จากการไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ มีครูการศึกษานอกระบบมาให้ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมแบบพอเพียง และได้เชิญชวนให้ทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ด้วยเงินทุนของตัวเอง ขนาด 2 ไร่ บนพื้นที่ทั้งหมด 7 ไร่ จากเดิมที่เคยปลูกข้าวเป็นพืชเชิงเดี่ยวไว้สำหรับจำหน่ายเพียงอย่างเดียว ปรับเปลี่ยนมาเป็นการปลูกพืชที่หลากหลายชนิด ใช้ปุ๋ยหมักที่ทำเอง ขุดหนองน้ำเอง บริหารจัดการพื้นที่ด้วยตนเอง โดยไม่ทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีการสนับสนุนในการขับเคลื่อนงานตามโมเดลนี้

จังหวัดที่ 5 จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยขอคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่รู้จักและเคยเป็นผู้บังคับบัญชาของผู้วิจัยมาก่อน เมื่อผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานแล้วจึงได้รายชื่อผู้ที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ และเกษตรกรบางคนได้แนะนำให้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

คุณพิสุจน์ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณพิสุจน์เป็นเกษตรกรเพศชาย จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี อาชีพเดิมรับราชการครู หลังจากนั้นได้ลาออกมาช่วยแม่ทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมจากพ่อแม่ที่มีอาชีพเกษตรกรอยู่ก่อนแล้ว พื้นที่เดิมทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวมาก่อน ปลูกข้าวในพื้นที่ ขนาด 96 ไร่ ขณะนี้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จำนวน 20 ไร่ พื้นที่นี้ได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ครั้งแรกที่ดำเนินงานตามแนวทางของโมเดลนี้

เนื่องจากว่า เป็นพื้นที่ที่เคยเข้าร่วมเป็นเกษตรกรในการดำเนินงานกับกรมส่งเสริมการเกษตร และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มาก่อน เพื่อจัดตั้งให้เป็นศูนย์ฝึกอบรมของการทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้ในระดับจังหวัด

คุณฉลอง ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณฉลองเป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมจากพ่อแม่ที่ทำไร่ และทำนามาก่อน เดิมพื้นที่นี้เคยได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการในการส่งเสริมเกษตรทฤษฎีใหม่ จากนั้นจึงมีหน่วยงานราชการอื่น ๆ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในการทำเกษตรกรรม เมื่อทราบข่าวจากผู้ใหญ่บ้านที่ประกาศเสียงตามสายให้ผู้ที่มีความสนใจสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน จึงมีความสนใจในการนำที่ดิน ขนาด 3 ไร่ ที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ที่เคยทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวมาใช้ในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” โดยเป็นการสร้างพื้นที่ที่มีความต่อเนื่องจากการได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานราชการในพื้นที่และการไปศึกษาดูงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นประจำทุกปี ทำให้มีความต้องการที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เกิดความยั่งยืน

คุณธรรวธรณ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณธรรวธรณเป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพเจ้าของธุรกิจและทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ควบคู่กัน จบการศึกษาในระดับปริญญาโทสาขาบริหารธุรกิจการตลาดการค้าปลีก มีประสบการณ์ในการสังเกตพ่อแม่ทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวด้วยการทำนามาก่อน หลังจากเรียนจบได้ทำงานที่กรุงเทพมหานครและส่งเงินที่หามาได้ให้พ่อแม่เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการซื้อปุ๋ย ซื้อสารเคมี รับผิดชอบต้นทุนค่าใช้จ่ายในระหว่างที่พ่อแม่ลงมือทำเกษตรกรรม จากการติดตามและรับชมข่าวสารต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีการดำเนินโครงการในการส่งเสริมและสนับสนุนในการลงมือทำตามโมเดลนี้จึงสมัครเข้าร่วมโครงการเพื่อสร้างแหล่งน้ำ และพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมบนที่ดิน ขนาด 9 ไร่ แต่สมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ เพื่อวางรากฐานและกลับมาสร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ของตนเอง

คุณอนันต์ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณอนันต์เป็นเกษตรกรเพศชาย จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากวิทยาลัยเทคนิคช่างกล อาชีพเดิมพนักงานบริษัทเอกชน และ

เคยทำงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท การขับเคลื่อนกิจกรรมในการทำถนนหนทาง ในวัยเด็กมีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมกับพ่อแม่มาก่อน การใช้ควายในการไถนา หลังจากเรียนจบก็ไม่ได้ทำเกษตรกรรมอีกเลย พอเกษียณอายุจากงานประจำจึงหันมาทำเกษตรกรรมบนที่ดินของภรรยา มีความสนใจในการทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงเดินทางไปติดต่อขอความรู้จากหน่วยงานในพื้นที่ ดังเช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ จากนั้นจึงได้ขอสมัครเข้าร่วมโครงการในพื้นที่ ขนาด 3 ไร่ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีหนองน้ำสำหรับเป็นแหล่งน้ำในการทำเกษตรกรรม

คุณกิตติศักดิ์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณอนันต์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณกิตติศักดิ์เป็นเกษตรกรเพศชาย จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หลังจากนั้นก็สอบเข้ารับราชการตำรวจ มีอาชีพรับราชการตำรวจและทำเกษตรตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ควบคู่กัน ที่ผ่านมาไม่ได้มีพื้นฐานทางการทำเกษตรกรรมมาก่อน แต่อาศัยการสังเกตในพื้นที่ใกล้เคียงในการลงมือทำ จุดเริ่มต้นของความสนใจในการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้มาจากความชื่นชอบตั้งแต่วัยเด็ก และการรับรู้เกี่ยวกับการทงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9 การติดตามรับชมสื่อออนไลน์ จึงมีความสนใจในการลงมือทำเกษตรกรรมที่มีความแตกต่างจากการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวที่มุ่งเน้นการผลิตพืชอย่างเดียว หากแต่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ มีการปลูกพืชผักและปลูกป่าให้มีความหลากหลาย เป็นการทำเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่บนที่ดินที่ซื้อหามาจากภรรยา ขนาด 6 ไร่ ด้วยการลงทุนทำด้วยตนเอง

จังหวัดที่ 6 จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยขอคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่รู้จักและเคยร่วมงานกันมาก่อน จากนั้นได้แนะนำให้ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่รับผิดชอบงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ระดับจังหวัด เมื่อผู้วิจัยได้รายชื่อผู้ที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จจึงได้เริ่มต้นเก็บรวบรวมข้อมูล นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรบางคนได้แนะนำให้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

คุณแก้วใจ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณแก้วใจเป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมกับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เคยเรียนรู้การปลูกไม้ผล การเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา การปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการขุดหนอง คลองไส้ไก่ด้วยการลงทุนทำเอง ก่อนที่จะได้เข้าร่วม

โครงการ จากนั้นจึงได้นำที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกจากพ่อแม่ สมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ขนาด 3 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 7 ไร่ โดยมีความสนใจในการลงมือทำวิธีการผลิตนี้อยู่แล้ว เมื่อทราบว่าหน่วยงานรัฐมีการขับเคลื่อนงานตามแนวทางนี้ได้ปรึกษาพูดคุยกับผู้นำชุมชนและได้ติดต่อสำนักงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่จึงได้เริ่มต้นในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ และสร้างความอุดมสมบูรณ์

คุณศรี ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณแก้วใจในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณศรีเป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวมาจากพ่อแม่ที่ทำนาข้าว จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ช่วงเวลาที่สมัครเข้าร่วมโครงการมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จึงมีโอกาสได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานราชการ เริ่มแรกไม่ได้มีความรู้และไม่ได้สนใจในการลงมือทำตามโมเดลนี้ แต่พอได้รับความรู้และได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพูดคุยด้วยแล้ว จึงเริ่มมีความคิดที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่จากเดิมที่มีพื้นที่ขนาด 5 ไร่ 2 งาน ได้นำเอาเข้าร่วมกับโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ขนาด 1 ไร่ เพื่อทดลองทำก่อน จากการดำเนินงานในระยะเริ่มแรก ทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่และลดปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทางการเกษตร จึงได้ลงมือทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม

คุณพุดศักดิ์ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณพุดศักดิ์เป็นเกษตรกรเพศชาย จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ทำงานหลากหลายอาชีพ ทั้งผู้นำชุมชน นายหน้าขายประกันชีวิต และทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม ทำไร่และทำสวนกับพ่อแม่มาก่อน ด้วยตำแหน่งของผู้นำชุมชนจึงทราบข่าวการรับสมัครผู้ที่มีความสนใจในการทำที่ดินมาสมัครเข้าร่วมโครงการ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามโมเดลนี้ โดยนำที่ดินที่ซื้อหามาเอง ขนาด 10 ไร่ มาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ขนาด 3 ไร่ ด้วยพื้นฐานของการเป็นคนที่ยื่นชอบการปลูกต้นไม้จึงได้สร้างพื้นที่เพื่อปลูกทุกอย่างที่กิน ทำให้ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคและการจำหน่ายแยก

คุณก่อพงษ์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณพุดศักดิ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับคุณก่อพงษ์เป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพรับเหมาก่อสร้างและทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ควบคู่กัน จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำนากับพ่อแม่ และมีประสบการณ์ในการทำไร่ข้าวโพดกับภรรยามาก่อน มีความสนใจในการปรับเปลี่ยนพื้นที่

เกษตรกรรมจากการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่มีความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ มีแหล่งน้ำสำหรับทำการเกษตร จึงเปลี่ยนแปลงสภาพที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ ขนาด 10 ไร่ มาใช้ในการลงมือทำด้วยการลงทุนทำด้วยตนเอง มีการบริหารจัดการพื้นที่ให้มีหนอง มีพื้นที่โคก มีพื้นที่นา การปลูกไม้ผล เพื่อนำผลผลิตมาบริโภคในชีวิตประจำวัน และการจำหน่ายจ่ายแจก

คุณวัฒน์ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณวัฒน์เป็นเกษตรกรเพศชาย ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำนากับพ่อแม่มาก่อน มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับวัดที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนมาก่อน จากการทำงานร่วมกับวัดในชุมชนที่มีการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทำให้ได้ทราบข่าวสารการดำเนินงานโครงการ จึงมีความสนใจในการนำที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ ขนาด 1 ไร่ เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน จากพื้นที่ทั้งหมดที่มีขนาด 6 ไร่ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำทางการเกษตร และมีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกพืชสำหรับบริโภคและใช้สอยในชีวิตประจำวัน

จังหวัดที่ 7 จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการปรึกษากับเพื่อนที่รู้จัก และได้แนะนำให้ติดต่อสอบถามกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากนั้นเจ้าหน้าที่ได้แนะนำให้ผู้วิจัยประสานขอข้อมูลจากประธานเครือข่าย “โคก หนอง นา โมเดล” ประจำจังหวัด ซึ่งเป็นบุคคลที่ผู้วิจัยรู้จักมักคุ้นเป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงขอคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้สำเร็จ โดยขอเก็บรวบรวมข้อมูลจากประธานเครือข่ายเป็นคนแรกก่อน และผู้วิจัยได้คำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลคนต่อ ๆ ไปประกอบด้วย

คุณปณิธาน ผู้วิจัยเคยพบเจอกับผู้ให้ข้อมูลมาก่อน เมื่อครั้งเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนลำปาง โดยคุณปณิธานเป็นเกษตรกรเพศชาย มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวมาจากพ่อแม่มาก่อน อาชีพเดิมประกอบธุรกิจส่วนตัว มีตำแหน่งเป็นผู้นำระดับตำบลในพื้นที่และทำเกษตรกรรมควบคู่กัน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้านเกษตร ปริญญาโทด้านรัฐประศาสนศาสตร์ และปริญญาเอกที่คัดเลือกจากคนที่ประสบความสำเร็จ เริ่มแรกได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่นาของตัวเองที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ ขนาด 6 ไร่ 2 งาน ให้มีหนองน้ำ และพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม จากนั้นมีโอกาสได้เข้ารับการฝึกอบรมที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนลำปางจึงมีความรู้ในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา

โมเดล” แต่เนื่องจากพื้นที่มีการปรับเปลี่ยนให้มีหนองน้ำแล้วจึงไม่ตรงกับหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการสมัครเข้าร่วมโครงการ แต่ได้ลงมือทำด้วยกำลังแรงกายและกำลังทุนทรัพย์ของตนเอง จนได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีทั้งพื้นที่โคก พื้นที่หนอง และพื้นที่นา จากการศึกษาเรียนรู้ ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานรัฐจึงทำให้มีความสนใจในการปรับเปลี่ยนพื้นที่จากผืนนาที่มีแต่การปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวสู่การทำเกษตรกรรมที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่

คุณธีระพงษ์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณปณิธานให้ติดต่อคุณธีระพงษ์ จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คุณธีระพงษ์เป็นเกษตรกรเพศชายที่พลิกผันจากทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวสู่การลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีภูมิลำเนาจังหวัดลำพูน แล้วย้ายมาประกอบครัวอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ อาชีพเดิมรับราชการครู มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวมาจากพ่อแม่ที่ทำการผลิตพืชเพื่อการค้า และนำผลผลิตที่ได้มาจำหน่ายเองในต่างจังหวัด มีพื้นฐานความรู้จากการเรียนที่วิทยาลัยครูในสาขาวิชาเคมี ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับสูตรปุ๋ยเคมีต่าง ๆ รับรู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม ในระหว่างที่รับราชการ มีอาชีพเสริม คือ การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวและค้าขาย หลังจากเกษียณอายุราชการแล้วมีตำแหน่งต่าง ๆ ในชุมชนและทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการ มีความสนใจในการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ไม่ใช้สารเคมีเพื่อให้สามารถผลิตอาหารสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวันได้ นำที่ดินที่ซื้อหามาเอง ขนาด 2 ไร่ สมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน แต่ด้วยเงื่อนไขและข้อจำกัดในการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ จึงเป็นอุปสรรคต่อการลงมือทำ แต่ก็มีโอกาสในการเข้าร่วมการฝึกอบรมกับกลุ่มเป้าหมายที่จะสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้มีความรู้ในการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

คุณปรัชญ์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณปณิธาน ในฐานะผู้นำเครือข่ายระดับจังหวัดให้ขอข้อมูลความสำเร็จจากการลงมือทำเกษตรกรรมตามวิถีการผลิตใหม่นี้จากคุณปรัชญ์ ซึ่งเป็นเกษตรกรเพศชายที่ลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” มีความรู้และมีประสบการณ์ในการลงมือทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ โดยคุณปรัชญ์มีภูมิลำเนาจังหวัดนครสวรรค์ จากนั้นมาซื้อที่ดินอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ อาชีพเดิมพนักงานองค์การโทรศัพท์ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม การปลูกข้าวโพด ถั่วลิสงเพื่อการค้าที่เรียนรู้มาจากพ่อแม่ มีความรู้จากการฝึกอบรมด้านการทำเกษตรกรรมมาก่อน จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทางด้านวิศวกรรมไฟฟ้า ปริญญาโทด้านการบริหาร และจบปริญญาเอกด้านการส่งเสริมการเกษตร ปัจจุบันมีอาชีพรับเหมาเดินสายโทรศัพท์

และการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ลงมือทำเกษตรกรรมบนที่ดิน ขนาด 6 ไร่ แต่สมัครเข้าร่วมโครงการในพื้นที่ ขนาด 3 ไร่ เป็นที่ดินที่ซื้อหาจากการเป็นหลักประกันในการประมูลงงานรับเหมากับหน่วยงานราชการมาใช้ในการลงมือทำ มีความตั้งใจที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่นี้ให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืช ด้วยการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้ในระบบการศึกษามาพัฒนาด้านการทำเกษตรกรรมและการสร้างนวัตกรรม เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้ได้สูงสุด

คุณนิติ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณปณิธานในการติดต่อขอความรู้จากคุณนิติ วดีที่อยู่ระหว่างการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยคุณนิติเป็นเกษตรกรเพศชาย มีภูมิลำเนาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จากนั้นมาแต่งงานและมีครอบครัวอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นฐานการลงมือทำเกษตรกรรมจากการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวจากพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในหลักสูตรครู มีประสบการณ์เป็นพนักงานเอกชน ทำงานเป็นโปรแกรมเมอร์ ดูแลเซิร์ฟเวอร์เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ จากนั้นจึงตัดสินใจลาออกจากงานมาเปิดร้านขายและซ่อมบำรุงคอมพิวเตอร์ และมาดูแลสวนเกษตร มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน มีตำแหน่งเป็นผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ด้วยพื้นฐานของการทำเกษตรกรรมและการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐ เมื่อทราบข่าว กรมการพัฒนาชุมชนมีการดำเนินโครงการเกี่ยวกับ “โคก หนอง นา โมเดล” จึงมีความสนใจในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เพื่อสร้างพื้นที่ให้เป็นแหล่งผลิตอาหารที่มีความปลอดภัยให้แก่ตนเองและครอบครัว จึงได้นำที่ดินของแม่ภรรยา มาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 1 ไร่ ในขณะที่ขนาดที่ดินผืนนี้มีขนาด 6 ไร่ และได้รับการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้เพื่อนำมาใช้ในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง

คุณวิริยะ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณปรัญญ์ในการขอความรู้เกี่ยวกับความสำเร็จจากการลงมือทำตามโมเดลนี้จากการคุณวิริยะ จากนั้นจึงติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยที่คุณวิริยะเป็นเกษตรกรเพศชาย มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวมาจากพ่อแม่ที่ทำการผลิตพืชเพื่อการค้า นำผลผลิตที่ได้มาใช้ในการบริโภคและการจำหน่าย อาชีพเดิมค้าขายและทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวควบคู่กัน จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ สาขาอิเล็กทรอนิกส์ ด้วยความตั้งใจจะปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลายและมีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับการมีพื้นฐานในการทำเกษตรกรรมที่ได้รับมาจากพ่อแม่จึงได้บอกกล่าวกับผู้นำชุมชนว่า หากทางราชการมีโครงการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงให้ช่วยแนะนำด้วย จากนั้นผู้นำชุมชนได้เชิญชวนให้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้ทั้งพื้นที่ปลูกพันธุ์ไม้ พื้นที่หนองสำหรับกักเก็บน้ำ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าว

จึงเป็นที่มาของการนำที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่มาสมัครเข้าร่วมโครงการขนาดพื้นที่ 1 ไร่ บนที่ดินทั้งหมด ขนาด 4 ไร่ 2 งาน เพื่อสร้างวิธีการผลิตใหม่ให้แก่ตนเองและครอบครัว

จังหวัดที่ 8 จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการขอรับคำแนะนำในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจากผู้บริหารงานด้านการพัฒนาชุมชนระดับจังหวัด ซึ่งผู้วิจัยรู้จักมาก่อน จากนั้นผู้วิจัยได้รับคำแนะนำให้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อให้ได้รายชื่อของผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จ จากนั้นผู้วิจัยได้เริ่มติดต่อประสานงานและนัดหมายเกษตรกรคนแรกของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่จะให้ข้อมูลในงานวิจัย และให้เกษตรกรแนะนำเกษตรกรคนต่อไป ประกอบด้วย

คุณเสริมใจ ผู้วิจัยได้ติดต่อนัดหมายคุณเสริมใจในการเก็บรวบรวมข้อมูลความสำเร็จจากการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” จากการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนระดับจังหวัด โดยคุณเสริมใจเป็นเกษตรกรเพศหญิง เป็นคนเพชรบูรณ์โดยกำเนิด มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม ทั้งการทำไร่และทำนา กับพ่อแม่ ปู่ย่าตายายมาก่อน อาชีพเดิม คือ ทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวด้วยการปลูกผลไม้ มีสามีมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ทำให้มีโอกาสได้ทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการต่าง ๆ และได้รับการส่งเสริมอาชีพการทำเกษตรกรรม การทำปุ๋ยหมัก แปรรูปอาหารและผลไม้ ระยะเริ่มแรกได้ทดลองปรับเปลี่ยนพื้นที่จากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวสู่การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน มีพื้นฐานการศึกษาในระบบด้วยการจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรจากช่องทางออนไลน์และการฝึกอบรม ได้ทำงานร่วมกับชุมชน มีตำแหน่งเป็นผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (อช.) เมื่อสามีมีความสนใจในการปรับเปลี่ยนพื้นที่จึงได้นำที่ดินที่ชื่อหามาเอง ขนาด 3 ไร่ สมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน แต่ในระหว่างการปรับเปลี่ยนพื้นที่นั้น สามีเสียชีวิตลงจึงได้สานต่อการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จนเกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม

คุณต่อพงษ์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนระดับจังหวัดในการติดต่อขอเก็บรวบรวมข้อมูลจากคุณต่อพงษ์ โดยคุณต่อพงษ์เป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเดิมรับราชการครู มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวกับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้านการบริหารการศึกษา นำที่ดินที่ซื้อกับภรรยาโดยกู้เงินสวัสดิการของครูมาใช้ในการลงมือทำตามโมเดลนี้ ขนาด 15 ไร่ แต่นำมาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ หลังจากเกษียณอายุราชการแล้วได้ทำงานร่วมกับชุมชน มีตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน และประธานศูนย์จัดการกองทุนชุมชน เหตุผลที่นำที่ดินมาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน คือ ต้องการทำกิจกรรมทางด้านการเกษตร และมีความตั้งใจที่จะนำความรู้

ที่มีอยู่ ทั้งจากการศึกษาในระบบและการศึกษาเรียนรู้ที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง

คุณสืบพงษ์ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่ทางเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนระดับจังหวัดให้คำแนะนำ โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณสืบพงษ์เป็นเกษตรกรเพศชาย จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ เรียนรู้การทำเกษตรกรรมมาจากพ่อแม่ ได้นำที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่มาทำเกษตรกรรมขนาด 60 ไร่ แต่นำมาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ อาชีพเดิมพนักงานบริษัทเอกชน หลังจากนั้นได้ลาออกมาเพื่อสืบสานอาชีพของพ่อแม่ที่เคยทำไร่นาและทำนามาก่อน เมื่อมีโอกาสได้กลับมาดูพ่อแม่ที่บ้านแล้วพบว่า ไม่มีลูก ๆ คนใดที่ลงมือทำเกษตรกรรม จึงวางแผนที่จะลาออกจากงานประจำแล้วกลับมาดูแลที่ดินที่พ่อแม่ได้ทำไว้ให้ ในระหว่างที่ทำงานประจำได้ไปศึกษาเรียนรู้การทำเกษตรกรรมแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้องมาก่อน แล้วมีความรู้สึกสำนึกรักบ้านเกิด เริ่มเรียนรู้ความเป็นไปของชีวิตที่แท้จริง ทำให้อยากกลับบ้าน ในช่วงแรกของการลงมือทำได้ใช้เวลาในช่วงวันหยุดในการทดลองทำเกษตรกรรมที่บ้านเกิด เมื่อคิดว่าตนเองสามารถลงมือได้สำเร็จ จึงลาออกจากงานประจำแล้วได้ลงมือทำด้วยกำลังแรงงานของตนเองอย่างจริงจัง จนเกิดผลสำเร็จ และมีโอกาสได้ทำงานร่วมกับชุมชน

คุณราชวัฒน์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณสืบพงษ์ในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามโมเดลนี้ โดยคุณสืบพงษ์แนะนำให้ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับคุณราชวัฒน์ เนื่องจากเป็นเกษตรกรที่มีประสบการณ์ในการลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถให้คำแนะนำผู้ให้ข้อมูลรายต่อไปได้ โดยคุณราชวัฒน์เป็นเกษตรกรเพศชาย เรียนรู้การทำเกษตรกรรมมาจากพ่อแม่ที่มีอาชีพทำนา ในวัยเด็กได้ช่วยไถนาและเกี่ยวข้าว อาชีพเดิมเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร นำที่ดินที่ซื้อหามาเอง ขนาด 8 ไร่ มาใช้ในการลงมือทำ ได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ได้ร่วมก่อตั้งสถาบันเศรษฐกิจพอเพียงที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถาบันในขณะนั้น เมื่อช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมกรุงเทพมหานครได้ร่วมกับคณะทำงานในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหา น้ำท่วม ในช่วงของการเรียนรู้ก็ได้ลงมือทำในพื้นที่ของตนเอง และมีตำแหน่งเป็นประธานส่งเสริมความเข้มแข็งของเกษตรกรของสภาเกษตรกรแห่งชาติ ปัจจุบันใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรม แบบลงทุนทำเองและมีการเปิดพื้นที่ให้คนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

คุณมารี ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณราชวัฒน์ในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามโมเดลนี้ คุณมารีเป็นเกษตรกรเพศหญิง จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพสายพาณิชยศาสตร์ ไม่มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมมาก่อน เนื่องจากต้องออกไปทำงานต่างจังหวัด แต่ก็รับรู้ถึงแนวทางในการทำเกษตรกรรมจากพ่อแม่ที่ทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว มีการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ด้วยการทำนา การปลูกยาสูบ และข้าวโพดตามแต่ละช่วงเวลาในแต่ละปี นำที่ดินที่ซื้อหามาจากเครือญาติ ขนาด 4 ไร่ มาใช้ในการลงมือทำ “โคก หนอง นา โมเดล” อาชีพเดิมทำงานที่เกี่ยวข้องกับงานบุคคล มีตำแหน่งเป็นเลขานุการหน้าห้องผู้บริหารในจังหวัด เริ่มต้นลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้มาก่อนและอยู่ในช่วงเวลาที่กรมการพัฒนาชุมชนได้ดำเนินโครงการจึงได้รับโอกาสในการไปฝึกอบรมเป็นผู้นำต้นแบบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลังจากกลับจากการฝึกอบรมได้มาออกแบบพื้นที่ของตนเอง นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมาใช้ในการลงมือปฏิบัติด้วยการลงทุนทำเอง มีความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ แต่ด้วยบริบทพื้นที่และความต้องการที่ไม่ตรงตามหลักเกณฑ์จึงทำให้ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ แต่ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ไม้บางส่วนจากการเข้าร่วมการฝึกอบรมกับกรมการพัฒนาชุมชน

จังหวัดที่ 9 จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากเพื่อนที่เคยร่วมงานที่กรมการพัฒนาชุมชนให้ติดต่อสอบถามกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จังหวัดตรัง จากนั้นเจ้าหน้าที่ได้แนะนำให้ผู้วิจัยประสานขอรายชื่อผู้ให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อได้รายชื่อผู้ให้ข้อมูลแล้วจึงได้เริ่มติดต่อประสานงานและนัดหมายเกษตรกรคนแรกที่จะให้ข้อมูลในงานวิจัย และให้เกษตรกรแนะนำเกษตรกรคนต่อ ๆ ไป ประกอบด้วย

คุณแมน ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณแมนเป็นเกษตรกรเพศชาย ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวจากพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี สาขาพัฒนาชุมชน หลังจากจบการศึกษาดังเป้าหมายกับชีวิตของตนเองว่า อยากทำงานที่เป็นนายของตัวเอง ไม่ต้องเป็นลูกจ้างของคนอื่น เคยได้ยินคำว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เมื่อปี พ.ศ. 2566 จึงเป็นแรงบันดาลใจให้อยากสืบสานและต่อยอดในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางการเกษตร โดยนำที่ดินมรดกที่ได้รับจากพ่อแม่ ขนาด 15 ไร่ มาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความเหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมตามที่ตนเองได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้ มีการออกแบบพื้นที่ การสร้างแหล่งน้ำ การบริหาร

จัดการพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีผลผลิตสำหรับการบริโภค การแบ่งปัน และการจำหน่ายพืชผลที่มีความปลอดภัย

คุณสิงห์ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณสิงห์เป็นเกษตรกรเพศชาย ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวจากพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา มีโอกาสได้เรียนรู้การทำกิจกรรมแบบคนจนจากปราชญ์ที่ลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ร่วมกับลูกชายมาก่อน เมื่อได้ทราบข่าวว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่สนใจในการนำที่ดินเข้าร่วมโครงการ จึงนำที่ดินมรดกที่ได้รับจากพ่อแม่มาเข้าร่วมโครงการ ขนาด 1 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 4 ไร่ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่จากการทำสวนยางพาราสู่การทำเกษตรกรรมตามแนวทางโมเดลนี้ เพื่อสร้างความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่ทางการเกษตร

คุณบันดาล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณบันดาลเป็นเกษตรกรเพศหญิงมีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวด้วยการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับพ่อแม่มาก่อน ก่อนหน้านี้นี้ทำงานอยู่ที่กรุงเทพมหานคร จากนั้นก็กลับบ้านไปเริ่มต้นด้วยการเลี้ยงกุ้ง แต่แล้วก็ประสบปัญหาขาดทุน มีสามีมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีความสนใจในการนำเอาที่ดินสมัครเข้าร่วมโครงการจึงนำที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ ขนาด 3 ไร่ สมัครเข้าร่วมในการดำเนินงานโครงการจากพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 15 ไร่ เพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถแก้ปัญหาน้ำท่วม และมีพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตเพื่อการบริโภค การแบ่งปัน และการจำหน่ายที่มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของตนเอง

คุณละเอียด ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณละเอียดเป็นเกษตรกรเพศหญิง เดิมประกอบอาชีพรับราชการครู มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม การทำนาและทำสวนยางพารากับพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้านครู สาขาประวัติศาสตร์ หลังจากเกษียณอายุราชการ เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จึงนำที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ ขนาด 10 ไร่ สมัครเข้าร่วมโครงการ ในขณะที่มีที่ดินทั้งหมด ขนาด 13 ไร่

เพื่อออกแบบพื้นที่ให้สามารถแก้ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ และสามารถปลูกพืชผักตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

คุณใจหาญ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณใจหาญเป็นเกษตรกรเพศชาย อาชีพเดิมรับราชการทหาร มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมมาจากพ่อแม่ที่ทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวมาก่อน นำที่ดินที่ซื้อหามาเองก่อนเกษียณอายุราชการมาใช้ในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในพื้นที่ขนาด 4 ไร่ 3 งาน จบการศึกษาจากโรงเรียนทหารช่าง ได้นำความรู้ที่ได้จากการรับราชการทหารมาใช้ในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ เพื่อสร้างแหล่งน้ำเพื่อทำการเพาะปลูก นำผลผลิตที่ได้มาบริโภคในชีวิตประจำวัน และนำไปแปรรูปทำเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับจำหน่ายในร้านค้าของตนเอง

จังหวัดที่ 10 จังหวัดตรัง ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากเพื่อนที่เคยร่วมงานที่กรมการพัฒนาชุมชนให้ติดต่อสอบถามกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จังหวัดตรัง เมื่อผู้วิจัยติดต่อประสานงานและได้รายชื่อผู้ให้ข้อมูลแล้วจึงได้เริ่มติดต่อประสานงานและนัดหมายเกษตรกรคนแรกที่จะให้ข้อมูลในงานวิจัย และให้เกษตรกรแนะนำเกษตรกรคนต่อ ๆ ไป ประกอบด้วย

คุณกำหนด ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณกำหนดเป็นเกษตรกรเพศชาย มีภูมิลำเนาเดิมจังหวัดพัทลุง มาแต่งงานและมีครอบครัวอยู่ที่จังหวัดตรัง เป็นเจ้าของร้านจำหน่ายวัสดุทางการเกษตรและทำเกษตรกรรมควบคู่กัน มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมทำสวนยางพาราจากพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 นำที่ดินที่ซื้อหามาเองที่ประสบกับปัญหาน้ำท่วมมาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ขนาด 1 ไร่ จากพื้นที่ที่มีทั้งหมด ขนาด 15 ไร่ เดิมเป็นสวนปาล์ม โดยทราบข่าวการรับสมัครผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการจากภรรยาที่มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยกำนัน มุ่งหวังว่าจะได้แก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ เพื่อให้มีผลผลิตสำหรับการบริโภค และมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

คุณชนะพงษ์ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณกำหนดในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามโมเดลนี้ คุณชนะพงษ์ประกอบอาชีพเดิมรับราชการครูมาก่อน มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม ทำสวนยางพาราและสวนปาล์มจากพ่อแม่มาก่อน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีทางการเกษตรกรรม ได้รับแรงบันดาลใจจากการติดตามและรับฟังคำสอนของในหลวงเกี่ยวกับการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎี

ใหม่มาประยุกต์ใช้เมื่อครั้งที่เข้ารับพระราชทานปริญญาบัตรจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ วางแผนชีวิตครอบครัวโดยให้ภรรยาได้เลี้ยงดูลูก ๆ อย่างใกล้ชิด ให้ลูก ๆ ได้รับการศึกษาทางด้านการทำเกษตรกรรมที่จะมาเติมเต็มองค์ความรู้ให้แก่สมาชิกในครอบครัว นำที่ดินจากการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ขนาด 1 ไร่ ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำด้วยการลงทุนทำเอง มีการทำสวนผัก การเลี้ยงสัตว์ จากพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 6 ไร่ เพื่อให้สามารถจัดการน้ำและพื้นที่ มีผลผลิตจากพื้นที่ และมีรายได้จากการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง

คุณประธาน ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับคุณประธานเป็นเกษตรกรเพศชาย จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม ทำสวนยางพาราและสวนปาล์มมาก่อน มีประสบการณ์ในการทำสวนยางพารามาจากพ่อแม่ นำที่ดินขนาด 1 ไร่ที่ได้มาจากเครือญาติมาใช้ในการลงมือทำตามโมเดลนี้ เมื่อทราบข่าวสารว่า กรมการพัฒนาชุมชนรับสมัครผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ จึงนำที่ดินมาสมัครเข้าร่วมโครงการ และวางแผนจะขยายพื้นที่ต่อไปอีก โดยเดิมที่เป็นพื้นที่ที่ทำเกษตรกรรม ปลูกพืชผักสวนครัว และทำสวนยางพารามาก่อน มีแรงบันดาลใจที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืช มีแหล่งน้ำ และพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์

คุณพอใจ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณพอใจเป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม ทำสวนยางพารากับพ่อแม่มาก่อน เมื่อทราบข่าวจากกรมการพัฒนาชุมชนว่า รับสมัครผู้ที่สนใจในการลงมือทำตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ได้นำที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ ขนาด 3 ไร่ สมัครเข้าร่วมโครงการ จากพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 5 ไร่ 2 งาน เดิมทีสภาพพื้นที่มีปัญหาพื้นดินเป็นดินร่วนปนทรายที่ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้ และขาดแคลนน้ำ หลังจากมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่มีการปรับปรุงบำรุงดิน และสร้างแหล่งน้ำแล้วสามารถเพาะปลูกพืช ทำให้ได้ผลผลิตสำหรับบริโภคในชีวิตประจำวัน

คุณวรรณ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณวรรณเป็นเกษตรกรเพศหญิง ประกอบอาชีพผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม สวนยางพารามาจากพ่อแม่ จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี ด้านรัฐประศาสนศาสตร์การปกครองส่วนท้องถิ่น เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่มีความ

สนใจเข้าร่วมโครงการ จึงนำที่ดินที่เคยใช้สำหรับปลูกปาล์ม ขนาด 1 ไร่ มาสมัครเข้าร่วมโครงการ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ ให้มีแหล่งน้ำ และสามารถเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ทำให้ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคได้

จังหวัดที่ 11 จังหวัดนราธิวาส ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากเพื่อนที่เคยร่วมงานที่กรมการพัฒนาชุมชนให้ติดต่อสอบถามกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จังหวัดตรัง เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในการให้คำแนะนำการเข้าถึงเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ เมื่อผู้วิจัยติดต่อประสานงานและได้รายชื่อผู้ให้ข้อมูลแล้วจึงได้เริ่มติดต่อประสานงานและนัดหมายเกษตรกรคนแรกที่จะให้ข้อมูลในงานวิจัย และให้เกษตรกรแนะนำเกษตรกรคนต่อ ๆ ไป ประกอบด้วย

คุณพานิชย์ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคุณพานิชย์เป็นเกษตรกรเพศหญิง จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสาขาพัฒนาชุมชน ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างทำงานในหน่วยงานของรัฐ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวกับพ่อแม่มาก่อน เคยได้ยินคำว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เมื่อประมาณ 3 ปีที่ผ่านมา เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนมีการขับเคลื่อนตามแนวทางโมเดลนี้ จึงให้สามีนำที่ดินมรดกที่ได้รับมาจากพ่อแม่เข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 8 ไร่ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่เดิมที่เป็นสวนปาล์มสู่การทำเกษตรผสมผสาน เป็นการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมสู่การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถปลูกผักและผลไม้ให้ตรงตามบริบทของพื้นที่ เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้แก่ครอบครัวและชุมชน

คุณอำนาจ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณพานิชย์ในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามโมเดลนี้ คุณอำนาจเป็นเกษตรกรเพศหญิง จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้านเศรษฐศาสตร์เกษตร ประกอบอาชีพทำงานในหน่วยงานภาครัฐ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว ทำนามาจากพ่อแม่ ในระหว่างที่มีตำแหน่งเป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน ได้ทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนรับสมัครผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ได้นำที่ดินที่ได้รับมรดกจากแม่มาใช้ในการสมัครเข้าร่วมโครงการ โดยมีผู้สมัครก่อนหน้าสละสิทธิ์การเข้าร่วมโครงการจึงมีโอกาสในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในพื้นที่ ขนาด 3 ไร่ จากที่ดินที่มีทั้งหมด ขนาด 3 ไร่ครึ่ง จากเดิมที่เป็นพื้นที่ทำสวนยางพาราและสวนปาล์ม มีปัญหาน้ำท่วมสู่การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้

คุณดนตรี ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณดนตรีเป็นเกษตรกร เพศหญิง จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม ทำสวน ยางพาราและสวนปาล์ม มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม สวนยางพาราจากพ่อแม่มาก่อน เมื่อทราบข่าวสารจากทางราชการว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ที่สนใจเข้าร่วม โครงการ จึงนำที่ดินที่ซื้อหามาเอง และเป็นที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า มีปัญหาเรื่องดินเปรี้ยวและดิน ชุ่มน้ำ มาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์จากการ ลงมือทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

คุณเก่งกิจ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน โดยได้ทำการนัดหมายและติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูล คุณเก่งกิจเป็นเกษตรกร เพศชาย จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพสารวัตรกำนันประจำตำบล และทำเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม ทำสวนยางพารากับพ่อแม่มาก่อน จากนั้นได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่มาทำสวนปาล์ม เมื่อทราบว่า กรมการพัฒนาชุมชนประกาศรับสมัครผู้ ที่สนใจเข้าร่วมโครงการเพื่อให้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ มีแหล่งน้ำ มีการปลูกพืชต่าง ๆ และการเลี้ยงปลา จึงมีความสนใจในการนำที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ที่มีอยู่มาเข้าร่วมโครงการ โดยเป็นที่ดินที่ซื้อหา มาเองแล้วนำมาเข้าร่วมโครงการ ขนาด 3 ไร่ ในพื้นที่ทั้งหมด 4 ไร่ 1 งาน เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้ สามารถใช้ทำประโยชน์ได้

คุณโชค ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากคุณกำหนดในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่เป็น เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการลงมือทำตามโมเดลนี้ คุณโชคเป็นเกษตรกรเพศชาย ประกอบอาชีพรับราชการบำนาญอยู่กรมส่งเสริมสหกรณ์ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม ทำสวนยางพารามาจากพ่อแม่ จบการศึกษาด้านการสหกรณ์จากสถาบันการศึกษาสหกรณ์ที่ กรุงเทพมหานคร หลังจากเกษียณอายุราชการเริ่มต้นลงมือทำเกษตรผสมผสานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากแรงบันดาลใจที่มีเมื่อครั้งยังรับราชการในพื้นที่ ขนาด 5 ไร่ ด้วยการลงทุนทำ ด้วยตนเอง เพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีหนองน้ำ มีพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก เพื่อให้ ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภค การแบ่งปัน การจำหน่ายแจกให้แก่คนในพื้นที่จังหวัดนราธิวาส ได้บริโภคผักที่มีความปลอดภัย

จังหวัดที่ 12 จังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากอดีตที่ปรึกษาปลัดกระทรวง มหาดไทย ในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในงานด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” และวิทยาการในการ ผูกอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย และ

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชนในการให้คำแนะนำการเข้าถึงเกษตรกรที่ลงมือทำตามโมเดลนี้ได้ประสบความสำเร็จ ประกอบกับเกษตรกรที่ลงมือทำได้ประสบความสำเร็จจากจังหวัดปราจีนบุรีได้แนะนำให้ผู้วิจัยขอความรู้จากเกษตรกรที่ลงมือทำได้ประสบความสำเร็จ และสามารถเป็นต้นแบบของการเรียนรู้ที่จังหวัดปทุมธานี ซึ่งผู้วิจัยรู้จักและคุ้นเคยกับเกษตรกรที่จะให้ข้อมูลนี้เป็นอย่างดี เมื่อครั้งยังทำงานที่กรมการพัฒนาชุมชน จากนั้นผู้วิจัยจึงได้ติดต่อประสานงานและนัดหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

คุณมานะ เป็นเกษตรกรเพศชาย เดิมประกอบอาชีพวิศวกร จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ มีประสบการณ์ในการทำนาร่วมกับพ่อแม่มาก่อน ลาออกจากงานประจำเพื่อมาทำเกษตรกรรมกับพ่อแม่ที่เจ็บป่วยไม่สบาย เริ่มต้นด้วยการเพาะเห็ดเพื่อนำรายได้ไปใช้จ่ายและชำระหนี้สินที่มีอยู่ เมื่อมีโอกาสในพบกับผู้นำชุมชนจึงได้ทราบว่าการพัฒนาชุมชนมีการดำเนินงานโครงการนี้จึงนำที่ดินของแม่มาสมัครเข้าร่วมโครงการ ขนาด 10 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด ขนาด 26 ไร่ 1 งาน 57 ตารางวา เพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการทำเกษตรกรรมตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นการสร้างแหล่งน้ำสำหรับการทำเกษตรกรรม มีความหลากหลายของพันธุ์พืช และสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนดิน รวมทั้งได้นำกำลังแรงงานของตนเองมาช่วยครอบครัวในการทำงานเพื่อสร้างงานและสร้างอาชีพในชุมชน

จากข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้ข้อมูล แสดงเป็นตารางได้ ดังนี้

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณธีระพงษ์	ชาย	2 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณปรัชญ์	ชาย	6 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณนิวัติ	ชาย	1 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณวิริยะ	ชาย	1 ไร่
ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	คุณปณิธาน	ชาย	6 ไร่ 2 งาน
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณเสริมใจ	ชาย	3 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณสืบพงษ์	ชาย	3 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณต่อพงษ์	ชาย	3 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณราชวัฒน์	ชาย	8 ไร่
ภาคเหนือตอนล่าง	เพชรบูรณ์	คุณมารี	หญิง	4 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณทองใหญ่	ชาย	5 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณเนรมิต	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณละว้า	หญิง	3 ไร่

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณลำพอง	หญิง	2 ไร่
ภาคกลางตอนบน	ลพบุรี	คุณวรรณ	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณเสริม	ชาย	3 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณพิชิต	ชาย	1 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณสมเพียร	หญิง	3 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณปทุม	หญิง	1 ไร่
ภาคกลางตอนล่าง	สุพรรณบุรี	คุณชนะวรรณ	หญิง	5 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณพิสุจน์	ชาย	1 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณอนันต์	ชาย	1 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณกิตติศักดิ์	ชาย	6 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณธวัชวรรณ	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนบน	กาฬสินธุ์	คุณฉลอง	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณพหุศักดิ์	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณวัฒน์	ชาย	1 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณก่อพงษ์	ชาย	4 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณแก้วใจ	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่าง	อุบลราชธานี	คุณศรี	หญิง	1 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณวงจร	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณประกาศ	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณปัญญา	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณแรงใจ	หญิง	1 ไร่

กลุ่มจังหวัด	จังหวัด	ชื่อสมมุติ	เพศ	ขนาดพื้นที่ “โคก หนอง นา โมเดล”
ภาคตะวันออก	ปราจีนบุรี	คุณพร้อม	หญิง	3 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณเดช	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณชาญชัย	ชาย	3 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณไมท์	ชาย	5 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณนิวิวรรณ	หญิง	15 ไร่
ภาคตะวันตก	กาญจนบุรี	คุณธรรมพร	หญิง	3 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณแมน	ชาย	15 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณสิงห์	ชาย	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณใจหาญ	ชาย	5 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณบันดาล	หญิง	10 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย	นครศรีธรรมราช	คุณละเอียด	หญิง	10 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณกำหนด	ชาย	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณประธาน	ชาย	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณพอใจ	หญิง	3 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณวรรณภา	หญิง	1 ไร่
ภาคใต้ฝั่งอันดามัน	ตรัง	คุณชนะพงษ์	ชาย	1 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณพานิชย์	หญิง	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณเก่งกิจ	ชาย	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณอำนาจ	หญิง	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณดนตรี	หญิง	3 ไร่
4 จังหวัดชายแดนใต้	นราธิวาส	คุณโชค	ชาย	5 ไร่
ภาคกลางปริมณฑล	ปทุมธานี	คุณมานะ	ชาย	10 ไร่

ภาคผนวก ข

ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะ
ในการพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต
ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และตัวแทนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามความหมายต่าง ๆ ที่ได้จากระยะที่ 1 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” ให้คำแนะนำ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย

อาจารย์ปัญญา ปุณณิเวคินทร ผู้อำนวยการศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ เคยทำงานในตำแหน่งผู้บริหารของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) มาก่อน ด้วยความศรัทธาในแนวคิดของในหลวงรัชกาลที่ 9 และมีความตั้งใจที่จะบุกเบิกและสานต่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจึงมาพัฒนาพื้นที่ที่ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จังหวัดนครนายก เปลี่ยนจากพื้นที่เสื่อมโทรมไม่สามารถเพาะปลูกพืชพันธุ์ใด ๆ ได้สู่การเป็นพื้นที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นต้นแบบของการจัดการพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความสมดุลของดิน น้ำ ป่า ผลจากการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวทำให้มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดความรู้และสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้คนจำนวนมากในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ รวมถึงการออกแบบพื้นที่ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

รองศาสตราจารย์วรวรรณ โรจนไพบุลย์ อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เป็นผู้ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนและเผยแพร่แนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน มีบทบาทในการศึกษา วิจัย และพัฒนารูปแบบการจัดทำ “โคก หนอง นา โมเดล” ให้มีความเหมาะสมกับแต่ละสภาพพื้นที่และบริบททางสังคม เพื่อให้เกษตรกรและผู้ที่มีความสนใจนำไปใช้ได้เหมาะสม และเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ หลักการ และแนวทางในการปฏิบัติในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นผู้เชื่อมโยงงานวิชาการเข้ากับการปฏิบัติจริง มีความเชี่ยวชาญในการทำงานร่วมกับชุมชนและเกษตรกร เรียนรู้ปัญหาอุปสรรคที่ตอบใจความต้องการของในพื้นที่และมีความเชี่ยวชาญในการออกแบบพื้นที่ การจัดการทรัพยากรน้ำ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างผสมผสานด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ การวางแผนผังเมืองและภูมิสถาปัตยกรรมบูรณาการเข้ากับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาดั้งเดิม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเชฐ โสวิทยสกุล อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีบทบาทในการขับเคลื่อนและไปประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะนักวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรมและการวางผังเมืองที่นำความรู้ความเชี่ยวชาญมาผสมผสานกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การนำความรู้ด้านภูมิสังคมมาใช้ในการออกแบบพื้นที่เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการน้ำดินและป่าอย่างเป็นระบบ มีความสมดุลของระบบนิเวศ สามารถใช้พื้นที่ได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด เน้นการออกแบบพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกับภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ และเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญมีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในหลากหลายพื้นที่ในประเทศไทย มีความเชี่ยวชาญด้านงานวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบเชิงภูมิสังคมไทย การบริหารจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วม และเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมการพัฒนาชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” และการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนและผู้ที่มีความสนใจในการลงมือปฏิบัติตามแนวทางของโมเดลนี้

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมด้าน “โคก หนอง นา โมเดล” จำนวน 3 คน ประกอบด้วย

นายสมาน พ่วงโพธิ์ ผู้อำนวยการสถาบันการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ในบริบทของกรมการพัฒนาชุมชน ด้วยบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและสนับสนุนในการดำเนินโครงการในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ การกำกับดูแลการจัดกระบวนการในการฝึกอบรมร่วมกับศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนในแต่ละจังหวัดที่สังกัดกรมการพัฒนาชุมชน การติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินงานการปรับปรุงพื้นที่ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายกเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างฐานการเรียนรู้และพื้นที่ต้นแบบ เพื่อใช้ในการสาธิตกิจกรรม และขับเคลื่อนงานตามแนวทางเขตพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง (SEDZ) ด้วยโมเดลเศรษฐกิจใหม่ และการสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพและการยกระดับฝีมือที่เชื่อมโยงโครงการเกี่ยวกับ “โคก หนอง นา โมเดล” กับการพัฒนาอาชีพและการยกระดับฝีมือแรงงานในชุมชน

นายทศวรรษ ธรรมกุล วิทยากรในการฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ประจำศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จังหวัดนครนายก เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้จากการปฏิบัติงานจริงที่เป็นการขยายผลปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” จากการเรียนรู้และการลงมือทำ การจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติมาอย่างยาวนาน เป็นผู้ที่มีความเข้าใจใน
ทุก ๆ ขั้นตอน ตั้งแต่การออกแบบพื้นที่ การบริหารจัดการดินน้ำ การปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ การสร้าง
ระบบนิเวศที่มีความสมดุล มีความรู้ความเชี่ยวชาญและถ่ายทอดความรู้ด้วยหลักการง่าย ๆ แก่
กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน ประชาชน และผู้ที่มีความสนใจถึงประโยชน์
ของการบริหารจัดการพื้นที่ วิธีการปรับใช้ให้เข้ากับสภาพพื้นที่ เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างเป็น
รูปธรรม เกิดการพึ่งพาตนเองตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง

**นางสาวกัณหา โทมนตรี วิทยากรในการฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้ตาม
แนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ประจำศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จังหวัดนครนายก** เป็น
วิทยากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์จริงเกี่ยวกับการ
ประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” มีบทบาทในการ
ถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์จริงในพื้นที่ของศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติมาอย่างยาวนาน ทำให้มี
ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงกระบวนการ ปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมถึง
การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าอย่างเป็นองค์รวม มีความรู้ความเชี่ยวชาญและสามารถถ่ายทอด
องค์ความรู้ โดยเน้นการอธิบายตามหลักการที่เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง ด้วย
การเน้นย้ำถึงเจตนารมณ์และแก่นแท้ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ไม่ได้เป็นแค่เพียงเทคนิค
ในการลงมือทำ แต่เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ การพึ่งพาตนเอง การ
แบ่งปัน และการสร้างความมั่นคงในชีวิต

**ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนการดำเนินงาน “โคก หนองนา โมเดล” กรมการ
พัฒนาชุมชน จำนวน 2 คน ประกอบด้วย**

**นางสาวธิภาพรรณ มีแสงเงิน ผู้อำนวยการกลุ่มงานส่งเสริมการเรียนรู้
ชุมชน สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน** เป็นผู้ปฏิบัติในการจัดทำโครงการพัฒนาคุณภาพ
ชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะของนักวิชาการพัฒนาชุมชน
สังกัดกรมการพัฒนาชุมชน มีบทบาทที่หลากหลาย ทั้งในการขับเคลื่อนนโยบายสู่การออกแบบ
โครงการ การขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติในพื้นที่ การให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน การ
สนับสนุนและการติดตามผลการดำเนินงาน เพื่อให้โครงการบรรลุเป้าหมายในการสร้างความ
มั่นคงทางอาหาร และการพึ่งพาตัวเอง

**นายสุรศักดิ์ แห่หล้า ผู้อำนวยการกลุ่มงานส่งเสริมการบริหารจัดการ
ชุมชน สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน** เป็นผู้ปฏิบัติงานในการจัดทำโครงการพัฒนา
คุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ในฐานะของนักวิชาการ
พัฒนาชุมชน สังกัดกรมการพัฒนาชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการแปลงนโยบายสู่การจัดทำโครงการที่

เกี่ยวข้องกับการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

ตัวแทนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามความหมายต่าง ๆ จำนวน 10 คน โดยผู้วิจัยกำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง เป็นเกษตรกรที่ลงมือทำแล้วเกิดความสำเร็จอย่างสูงในแต่ละมิติ มีความรู้ความเชี่ยวชาญอย่างมีเหตุผล สามารถให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ผู้วิจัยคัดเลือกตัวแทนเกษตรกรกระจายทั่วทุกภูมิภาค ประกอบด้วย

คุณปณิธาน เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เริ่มทดลองทำ เป็นเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามแนวทางของโมเดลนี้ด้วยการลงทุนทำเอง และเคยเข้ารับการฝึกอบรมกับกรมการพัฒนาชุมชน แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้มีพื้นที่โคก พื้นที่หนอง และพื้นที่นามาก่อนแล้ว จึงพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่องจนได้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นพื้นที่สำหรับการฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่มีความสนใจภายในจังหวัด

คุณมานะ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เป็นเกษตรกรที่สร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยการนำที่ดินสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน ผลจากการลงมือทำได้เป็นวิทยากรที่มีบทบาทสำคัญในภาคเกษตรกรที่ลงมือปฏิบัติจริง และได้ผลลัพธ์จากการลงมือทำอย่างเป็นรูปธรรม มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ในการลงมือทำให้แก่เกษตรกร ข้าราชการหน่วยงานต่าง ๆ และ ผู้ที่มีความสนใจในการลงมือทำตามโมเดลนี้ รวมทั้งมีการบูรณาการในการทำงานร่วมกันเชิงพื้นที่ร่วมกับหลากหลายหน่วยงาน ทำให้เป็นตัวอย่างของการพัฒนาพื้นที่ของตนเองที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

คุณละอียด เกษตรกรที่ให้ความหมายการมีศักยภาพในการจัดการน้ำ คือ ความสำเร็จ เป็นเกษตรกรที่นำที่ดินมาสมัครเข้าร่วมโครงการกับกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างงานสร้างอาชีพหลังจากเกษียณอายุราชการ ด้วยการปรับเปลี่ยนพื้นที่นาสู่การลงมือทำตามวิธีการผลิตใหม่ และการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ได้สำเร็จ ผลจากการลงมือทำ ทำให้มีตำแหน่งแห่งที่ในการเป็นผู้นำในกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานและการปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชน

คุณแมน เกษตรกรที่ให้ความหมายสภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง คือความสำเร็จ เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีอุดมการณ์ในการลงมือทำตามสิ่งที่ตนเองตั้งเป้าหมายไว้ หลังจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี วางแผนในการทำงานด้วยการไม่เป็นลูกน้องใคร แต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำเกษตรกรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความมุ่งมั่นและตั้งใจในการลงมือทำในพื้นที่ของตัวเอง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่หลากหลายในพื้นที่ของตนเองก่อนที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ในการลงมือทำให้แก่บุคคลอื่น

คุณปัญญา เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ เป็นเกษตรกรที่นำที่ดินเชิงเขามาใช้ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เพื่อให้สามารถเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้ สร้างพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำทางการเกษตร ผลสำเร็จจากการแก้ปัญหาพื้นที่ได้ เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่หน่วยงานราชการต่าง ๆ และมีผู้ที่ความสนใจมาเข้าร่วมเรียนรู้ในพื้นที่ มีช่องทางในการแบ่งปันผลผลิตและจำหน่ายผลผลิตให้แก่ผู้บริโภคที่มีความต้องการอาหารที่มีความปลอดภัย

คุณเนรมิต เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในครอบครัว และ/หรือชุมชน เป็นเกษตรกรที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำเกษตรกรรมตามโมเดลนี้ด้วยการซื้อที่ดินมาลงมือทำด้วยตนเอง มีการกำหนดเป้าหมายว่าจะสร้างความมั่นคงด้านอาหารให้แก่ตนเองและครอบครัว มีการแบ่งงานกันทำระหว่างสมาชิกในครอบครัว แม้จะถูกท้าทายจากพื้นที่แปลงข้างเคียงถึงความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นจากการลงมือทำด้วยวิธีการผลิตนี้ แต่ท้ายสุดแล้วก็สามารถฟันฝ่าปัญหาได้สำเร็จ

คุณโชค เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อเริ่มได้ผลผลิตจากวิถีการผลิตแบบใหม่ เป็นเกษตรกรที่นำความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์จากการทำงานประจำที่เป็นแรงบันดาลใจให้ลงมือทำหลังจากเกษียณอายุราชการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมด้านเกษตรและสหกรณ์ เพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรม การสร้างพื้นที่ให้มีแหล่งน้ำ และมีพื้นที่สำหรับทำการเพาะปลูกพืชผักที่ปลอดภัยสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว หากเหลือจากการบริโภคจึงจำหน่ายภายในจังหวัด

คุณพิชญ์ เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อได้เป็นต้นแบบ เป็นเกษตรกรที่มีพื้นฐานความรู้ของการเป็นวิทยากรและผู้สอนมาก่อน มีประสบการณ์ในการเรียนรู้งานด้านเกษตรกรรมจากพ่อแม่ แล้วลาออกจากงานประจำเพื่อกลับมาทำเกษตรกรรมในพื้นที่ของตนเองจนเกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้หน่วยงานราชการในพื้นที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และนำประสบการณ์การเรียนรู้

ในสิ่งที่ตนเองมีอยู่มาจัดทำหลักสูตรการสอนด้านการทำเกษตรกรรม เพื่อยกระดับองค์ความรู้และสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

คุณสมเพียร เกษตรกรที่ให้ความหมายการมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น คือ ความสำเร็จ เป็นเกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตนี้ ด้วยเหตุผลของการปรับเปลี่ยนอาชีพจากเดิมที่ประกอบอาชีพค้าขาย แม้ว่าจะทำให้ได้รายได้ที่สามารถดูแลสมาชิกในครอบครัวได้ แต่กลับส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ทำให้เกิดความเจ็บป่วย จึงหันมาลงมือทำด้วยวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” เพื่อเสริมสร้างให้มีสุขภาพที่ดี เป็นการลงมือทำตามกำลังแรงงานที่ตัวเองมีอยู่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอสำหรับการบริโภคชีวิตประจำวัน

คุณปทุม เกษตรกรที่ให้ความหมายความสำเร็จเมื่อมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นเกษตรกรที่ลงมือทำวิถีการผลิตนี้ โดยเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านการตลาดมีประสบการณ์ในการทำงานโรงพยาบาลเอกชน มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี แต่แล้วก็หันกลับมาทำเกษตรกรรมตามบริบทของพื้นที่ตนเองที่เผชิญกับปัญหาน้ำท่วมด้วยการปลูกพืชในท้องถิ่นมีการทำงานร่วมกับคนในชุมชนจนได้รับการยอมรับ และมีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนที่เป็นผลมาจากการลงมือทำได้ประสบความสำเร็จจนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนในการดำเนินงานตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” และตัวแทนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามความหมายต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยได้นำความเห็นและข้อเสนอแนะที่ได้มาวิเคราะห์และปรับแก้รูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้น และทำการจัดส่งกลับไปให้วิเคราะห์ ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้รูปแบบที่สอดคล้องกันและไม่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน

ภาคผนวก ค
หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะ
ในการพัฒนารูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต
ตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ที่ อว 8718/784

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

14 พฤษภาคม 2568

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน อธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน

เนื่องด้วย นางสาวเมทินี น้อยเรือน นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัย ดาวอุดม เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ นายสมาน พัวโพธิ์ นางสาวธิภาพรรณ มีแสงเงิน และนายสุรศักดิ์ แผลงหล้า เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแสดงความคิดเห็น รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งนี้ นิสิตได้ติดต่อประสานงานเบื้องต้นกับบุคลากรของท่านแล้ว และจะประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ ให้ นางสาวเมทินี น้อยเรือน และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลิ่มนันทกุล)

รองคณบดีฝ่ายบริหารและวางแผน รักษาการแทน

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 080 499 4217

ที่ อว 8718/784

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

14 พฤษภาคม 2568

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผู้อำนวยการศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ

เนื่องด้วย นางสาวเมทินี น้อยเรือน นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัย ดาวอุดม เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ ท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแสดงความคิดเห็น รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งนี้ นิสิตได้ติดต่อประสานงานเบื้องต้นกับบุคลากรของท่านแล้ว และจะประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ ให้ นางสาวเมทินี น้อยเรือน และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูนิศรา ลิ้มนนท์กุล)

รองคณบดีฝ่ายบริหารและวางแผน รักษาการแทน

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 080 499 4217

ที่ อว 8718/784

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

14 พฤษภาคม 2568

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

เนื่องด้วย นางสาวเมทินี น้อยเรือน นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัช ดาวอุดม เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ รองศาสตราจารย์วรวรรณ โรจนไพบุลย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเชฐ โสวิทยสกุล เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบแสดงความคิดเห็น รูปแบบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” ทั้งนี้ นิสิตได้ติดต่อประสานงานเบื้องต้นกับบุคลากรของท่านแล้ว และจะประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ ให้ นางสาวเมทินี น้อยเรือน และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัช ดาวอุดม)

รองคณบดีฝ่ายบริหารและวางแผน รักษาการแทน
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 080 499 4217

ภาคผนวก ง
หนังสือรับรองการตีพิมพ์บทความวิจัย

วารสาร (ศศ.)/๒๔

๓ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง รับรองการตีพิมพ์บทความ

เรียน เมทินี น้อยเรือน และปรีชัช ดาวอุดม

ตามที่ท่านได้ส่งบทความ เรื่อง ความเชื่อมโยงระหว่างทุนแรงงานและทุนอื่นในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล” (THE LINKAGES BETWEEN LABOUR CAPITAL AND OTHER FORMS OF CAPITAL IN TRANSFORMING PRODUCTION AND LIFESTYLES ACCORDING TO THE “KHOK NONG NA MODEL”) โดย เมทินี น้อยเรือน* และปรีชัช ดาวอุดม เพื่อตีพิมพ์ในวารสารศิลปศาสตร์ราชภัฏสงขลาฉบับนั้น

กองบรรณาธิการวารสารศิลปศาสตร์ราชภัฏสงขลาขอเรียนให้ทราบว่า บทความของท่านได้รับพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารศิลปศาสตร์ราชภัฏสงขลาฉบับที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๘) และขอรับรองคุณสมบัติผู้ทรงคุณวุฒิในการประเมินและกลั่นกรองบทความ (Peer Review) จำนวน ๓ ท่าน จากหลากหลายสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double Blind Peer Review) และไม่ได้มาจากสถาบันเดียวกันกับผู้พิมพ์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตาภา เร่งมีศรีสุข)

บรรณาธิการ

หมายเหตุ ทางกองบรรณาธิการขอปรับแก้ไขข้อมูลเพิ่มเติม หากผู้วิจัยไม่ปรับแก้ไขตามที่กองบรรณาธิการประสานงานไป หรือไม่สามารถติดต่อผู้เขียนได้ ทางกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์การออกหนังสือรับรองและยกเลิกการตีพิมพ์ในวารสาร

ภาคผนวก จ

แบบรายงานผลการพิจารณาเค้าโครงปริญญานิพนธ์

บว. 412

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
แบบรายงานผลการพิจารณาเค้าโครงปริญญานิพนธ์ / สารนิพนธ์

เขียน คณะบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการบริหารหลักสูตร หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2562)

บัณฑิตวิทยาลัย มีความประสงค์จะขอรายงานผลการพิจารณาเค้าโครงปริญญานิพนธ์/โครงการสารนิพนธ์

ของนิสิตชื่อ น.ส. เมทินี น้อยเรือน

รหัสประจำตัวนิสิต 65199170025 นิสิตระดับ ปริญญาเอก E-mail matinee_n@hotmail.com โทร 0804994217

ชื่อปริญญานิพนธ์ / สารนิพนธ์ (ภาษาไทย) รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

(ภาษาอังกฤษ) A SUCCESSFUL MODEL OF CHANGING MODE OF PRODUCTION ACCORDING TO “THE KHOK NONG NA MODEL”

ทำการพิจารณาเค้าโครงปริญญานิพนธ์/ สารนิพนธ์ เมื่อวันที่ 30 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2567

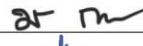
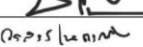
สถานที่ ผ่านระบบออนไลน์

ผลการสอบเค้าโครงปริญญานิพนธ์ / สารนิพนธ์ (แนบผลการประเมินตามแบบฟอร์ม)

☐ ผ่าน (คณะกรรมการได้ตรวจสอบความถูกต้องของเค้าโครงปริญญานิพนธ์/สารนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว)

☒ ผ่าน แบบมีเงื่อนไข โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้.....แก้ไขตามคำแนะนำของคณะกรรมการ (แก้ไขแล้ว)

☐ ไม่ผ่าน

ชื่อ-สกุล (ตำแหน่งทางวิชาการ)	ลายมือชื่ออาจารย์	ตำแหน่งสอบเค้าโครง
1. รศ.ดร. มารุต พัฒนาผล		ประธาน (อาจารย์ประจำหลักสูตร/กรรมการบริหารหลักสูตร)
2. ผศ.ดร. ปรัชญ์ ดาวอุดม		กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)
3. ผศ.ดร. จตุพล ยงศรี		กรรมการ (อาจารย์ประจำหลักสูตร)
4. อ.ดร. วรสรณ์ เนตรทิพย์		กรรมการ (อาจารย์ประจำหลักสูตร)
5. อ.ดร. วรวิมล สุภาพ		กรรมการและเลขานุการ (อาจารย์ประจำหลักสูตร)

 รศ.ดร.มารุต พัฒนาผล

(.....)

ประธานกรรมการบริหารหลักสูตร

วันที่ 18 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2567

ผลการพิจารณาของคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

☒ อนุมัติ

☐ ความเห็นอื่นๆ.....

 (ผศ.ดร.วรารณ วิทยานนท์)

รองคณบดีฝ่ายเทคโนโลยีดิจิทัล รักษาการแทน

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

25 กรกฎาคม 2567

รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

A SUCCESSFUL MODEL OF CHANGING MODE
OF PRODUCTION ACCORDING TO “THE KHOK NONG NA MODEL”

เมทินี น้อยเรือน

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2566

168841725
SNRU_Thesis_gs651170025_proposal / rev: 19072567 15:42:19 / seq: 29

ภาคผนวก จ

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

AF19-03-03.1
August, 2023

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
หนังสือฉบับนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

ชื่อโครงการวิจัย : รูปแบบความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตตามแนวทาง “โคก หนอง นา โมเดล”

ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย : นางสาวเมทินี น้อยเรือน

หน่วยงานต้นสังกัด : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หมายเลขรับรองโครงการวิจัย : SWUEC-672525

รายการเอกสารที่รับรอง :

1. แบบเสนอเพื่อขอรับการพิจารณา	ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 27 สิงหาคม 2567
2. โครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์	ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 6 สิงหาคม 2567
3. เอกสารข้อมูลและขอความยินยอมสำหรับอาสาสมัคร	ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 27 สิงหาคม 2567
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 27 สิงหาคม 2567
5. ประวัติผู้วิจัย	

ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยยึดหลักเกณฑ์ตาม Declaration of Helsinki, Belmont Report, International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice (ICH-GCP), International Guidelines for Human Research ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามโครงการวิจัยนี้ได้

วันที่รับรอง : 31 สิงหาคม 2567

วันที่หมดอายุ : 30 สิงหาคม 2568

(ลงชื่อ).....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิพงศ์ วัฒนานนท์สกุล)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

ชุดสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (ชุดที่ 2)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หน่วยจริยธรรมและมาตรฐานการวิจัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อาคารนวัตกรรม ศ.ดร.สาโรช บัวศรี ชั้น 17
โทร. (02) 6495000 ต่อ 17503, 17506 โทรสาร (02) 2042590

ภาคผนวก ข
ตัวอย่างการเชื่อมโยงข้อมูล รหัส หมวดหมู่
รหัสแบบมุ่งเน้น และแกนกลางทฤษฎี

ตัวอย่างการเชื่อมโยงข้อมูล รหัส หมวดหมู่ รหัสแบบมุ่งเน้น และแกนกลางทฤษฎี

ประวัติผู้เขียน

